

GALANTAI GRÓF
ESTERHÁZY MIKLÓS
MUNKÁI.

EREDETI KÉZIRATOK ÉS KIADÁSOK UTÁN
A SZERZŐ ÉLETRAJZÁVAL

SZERKESZTÉ

TOLDY FERENC.

Nagy-Héflán Sopron vármegyében.

PEST.

EMICH ÉS EISENFELS KÖNYVNYOMDÁJA.
MDCCCLII.

ESTERHÁZY MIKLÓS ÉLETE.

IRTA

TOLDY FERENC.

A nagy fényű Esterházy család az Illésházyakéval együtt a Salamon nemzetség közös sarjadéka, melynek a Csallóköz birtokosai közt már a tizenkettődik században előfordul okleveles nyoma ¹⁾. 1238-ban osztoztak Salamon nemzetségbeli Salamon úr fiai, Péter és Illés, atyai birtokaikban, s akkor ez az Illésházy, amaz a Szerházy ágának lett öse. Az utóbbi ház derék maradékai Ferenc, Pozsony alispánja, s a Keresztesnél 1596-ban elesett Márton, 1584 körül vevék fel az *Esterházy* nevet, mely e nemzetségnek a státus, a harcok, az egyház s a tudomány mezein szerzett érdemeivel, mai napig ragyogó helyet foglal el a nemzet történeteiben ²⁾. Ennek, valamint egyik első, úgy kétség kívül legnagyobb fia *Miklós*, kinek írásait ezúttal a haza elébe terjesztjük, Esterházy Ferencnek és Illésházy Zsófia, a nagy nádor Illésházy István nővérének fiok, Galántán, Pozsony vármegyében született, 1582. ápril 8-dikán. Jeles nevelését nagylelkű szülőinek, oktatását a nagyszombati tanodának köszönte. Egyik legjelesb növendéke az említett iskolá-

nak, lemondva a borról s a fiatalság egyéhy gyönyöreiről, egész lélekkel neki feküdt a tudományos művelődésnek, öröme egykor és büszkesége szülőinek, ha akaratjuk ellen azok vallása elhagyásával, romai hitre nem tér ³⁾, élte tizenkilencedik évében ⁴⁾. E lépés nem a jezsuiták csábjainak, mint sokan gondolnák, hanem, mint alább e sorokból, s még inkább saját munkájából látható, mélybe ható tanulásból származott meggyőződésnek eredménye volt; s e meggyőződés olly mély és erős, hogy szülői haragja, házuktól eltiltatása, sőt kitagadtatása által is abban meg nem ingatták. Atyátlan tehát, de el nem csüggedve, anyabátyjához, Illésházy Istvánhoz, bár szinte protestánsához, folyamodott, a nagy szívnek más nagy szívhez vonzó bizodalmaival. S e jeles státusember, tiszta kehlű hazafi s a szerencsétlenséget nyugton tűrni tudó férfiú oldala mellett járdalá azon nagy iskolát, mely maga képes az embert egy viszontagságos élet terhei elviselésére megedzeni.

II. Tudnillik Illésházy, kit bajnok tettei, magas műveltsége, szónoki tehetsége és szilárd hazafiúi jelleme az országnak nem csak

¹⁾ *Fejér* Cod. Dipl. Tom. II. p. 228.

²⁾ Így adja elő *Mednyánszky* Taschenb. f. d. vaterl. Gesch. 1821. 288—9. és 1830. 11—13. II. Én ugyan már *Zsigmond* alatt talállok egy *Valentinus Literatust de Esterháza*; sőt ez a király engedményezett *Esterházy Andrásnak*, fivéreinek és fiainak nemesi címért 1436. (*Fejér* Cod. Dipl. X. 8. a 662. l.); azonban, mint függenek ezen Esterházyak a Szerházyakkal össze, meg nem határozhatom. Nem szükség megjegyeznem, hogy az *Estoras* név, s a bal híró „*Trophaeum*“ *Estorasféle* oklevelei ügyetlen koholmányok.

³⁾ *Kolínovics*: *Vitarum illustrium Vngariae Belliducum* Liber I. p. 46. s köv. MS. (az egyetemi könyvtárban).

⁴⁾ *L. Timon Samuelt*: *Annales Regni Hung. ab A. 1598. usque ad A. 1662. perducti*. MS. (az egyetemi könyvtárban) és *Kázy Franc. Hist. R. Hung. Libr. VI. p. 100. Jongelin* szerint (Cat. Palat. l. Schwandtner: *Scriptt. Rer. Hung. T. II. p. 853.*) *tizenhatodik* évében, mert az MDCXVIII. év világos hogy hibásan áll MDXCVIII. helyett.

fő nagyjai, de, a mi több, fő jelességei közé emelének; kiről a kassai Bocskay azt írhatja Bocskaynak: „nemzetünk e bölcs éshonszerető férfiu ajkain mintegy csügg, és szavainak olly gyermeki engedelmességgel hódol, mint a Solonéinak hajdan az athenaeiek:“ ez az Illésházy az udvaroncok irigységét el nem kerülheté. Ehez járult Rudolf sötét, türelmetlen, gyanakodó, zsarnok kedülete, ki a független lelkű, honfi társai bizodalmban erős, s e felett egyszersmind dúsgazdag és protestáns emberben legott kész volt titkos ellenséget látni, kitől bármelly módon meg kell menekülnie. S a szintolly igazságtalan, mint gaz ármány megszövetett. Illésházy személyes szabadsága megmentése végett öcscsével együtt titkon Lengyelországba futott, honnan, míg birtokai, sőt hitveseiei is elkoboztattak, hiában szorgalmazta a törvényes vizsgálatot. Az alatt a támadásig csigázott Magyarországbán kitört, mitől az udvar rég tartott, anélkül hogy a sebeket orvosolni sietne, a mozgalom: az erdélyi fejedelem annak élére állott, s a korona Rudolf fején megingott. Bocskay elfoglalván a felső részeket, követséget küld Illésházyhoz, őt visszahívja a hazába, jószágait visszaadja, és az elfoglalt Trencsény várába behelyezi. Rudolf az örvény szélén legyőzi Mátyás öcsce iránti gyűlöletét, s a bécsi békeértekezleten leginkább Illésházy által sürgetett harmadik pontot is elfogadván, gubernatornak nevezi őt Magyarországon. Ez a becsületes fejedelem a kibékítést tűzé ki programjául. Fő támasza Illésházy. Ez a nagy ember úgy bírta és használta fel a kor két hatalmasának, Mátyás főherceg és Bocskai István fejedelemnek bizodalját, hogy végre is az ő hazafisága, mérséklete, finom és egyszersmind becsületes státusbölcsésége által létesült kettős béke árnyában a polgári, vallási és török háborgások alatt soká vérzett haza végre megpihenhetett ¹⁾.

III. Illy férfiú mellett járta Esterházy Miklós az országos élet iskoláját. Illésházy szerette őt, neki maga körül hatáskört enge-

dett, őt tisztelettel töltötte el maga iránt s halálával kötelezte le; de hitbéli meggyőződését meg nem ingathatta. Minden édesgetés, kérelem és sürgetés fogatlanmarada Esterházynál; sőt midőn magtalan bátyja Trencsény birtokával kínálá a szülőtől kitagadott ifjút, ez másodszor is elutasítja a hite árán mosolygó szerencsét, s nehéz, de elhatározott szíjvel elhagyván a hatalmas nádor udvarát ¹⁾, más rokonához folyamodik, Kassa kapitányához, a szinte protestáns Magócsi Ferenchez (mert Magyarország fő nemzetségei akkor legnagyobb részt az új hitnek hívei voltak). Nem egészen két évig viselte Magócsi hadában a fegyvert, férfias jellemével kedvence urának, mint alvezér tükre a vitélő népnek, s tisztelve mindenektől kik ismerték ²⁾: midőn a vezér váratlan halála (1610.) Esterházy életének új fordulatot adott.

IV. Felderült az új év első napja (1611). Magócsi özvegye, Szerdahelyi Dersfi Orsolya, ősi szokás szerint udvara minden tagjainak ajándékokkal kedveskedett. Az egy Esterházy ki lőn felejtve. Ez, megsértve e mellőzés által, elbocsátatását kéri. Magócsiné okát kérdezvén az elhidegülésnek, midőn Esterházy azt állandóan titkolná, végre tudni állítja, s az ujévi ajándokot emlegeti. Esterházy nem tagadja tovább. A fiatal özvegy kézen fogja, kincstárába vezeti, s „Válaszson kegyelmed tetszése szerint!“ mond; s midőn az valami csekély értékű emlékeztetőt vesz, kérdi: vajjon nem talál-e itt annál becsesbet, vagy ollyat, mi maga minden egyébbel felérne? s a hűledezőnek önmagát s gyűrűjét, mint állandó szerelem zálogát, hímellen nyíltsággal felajánlja. Esterházy a születése, kora, szépsége s nemes gondolkodása szerint hozzá méltó nővel kezdet fog, s rokonból és udvarnokból a hatalmas asszony hatalmas férje lőn, annál boldogabb, hogy

¹⁾ A bécsi (jun. 23.) és zsitvatoroki békekötés (novemberben) mindkettő 1606. kötött meg.

III. ¹⁾ Jongelin szerint (Schwandtnernél, II. p. 853.) még a nádor életében; a kisebb hitelű Kolínovics, p. 47., szerint annak halála után, mely 1609. máj. 5. történt. De a két rész szíves viszonya azért fel nem bomlott. Illésházy özvegye Pálffy Katalin képében Esterházy Miklós adta át az orsz. rendeknek (1613: 33. tc.) a nádori levéltárt.

²⁾ Kolín. p. 47. Jongelin, id. h. Schmittl Palatini p. 177.

ez oktatásai és kéréseire hajolva, ura hitét is felvette ¹⁾. És ez kezdete azon pályának, melyet kevesen futottak meg ragyogóbban, és kevesen hasznosabban nem csak magoknak, de a hazának is. A mire a derék, de vagyontalan ifju férfi pusztá érdem által bajjal meggyen vala, azt a Dersfi és Magócsi kincsek és urodalmak ura könnyen érhető el oly korban, midőn jellem és ész csak gazdagságra támaszkodva válhatott hatalommá ²⁾.

V. De Esterházyban méltán, u. m. kinél erény és vagyon a legszebb frigyre lépett. Új birtokai leveles tárait átvizsgálván, meggyőződött, mikép Regéc vára, mellynek birtokában Magócsit és Homonnai Bálintot Bocskai István sürgetésére a bécsi béke meghagyta ¹⁾, törvényesen ugyan hitvesét, de a jog szentségénél fogva lovászát, Alaghy Ferencet, illeti, testvérét vagy fiát azon Ferencnek, kivel Bocskai hatalmas védlettei könnyen végezhettek. S az igazságot mindenek felett tisztelő férfi a legnemesebb tettet a legszebb módon vitte véghez. Fényes ebédre látván Regécen a vidék urait, a semmit nem sejtő és szemérmesen vonakodó Alaghyt hozzá méltó ruhába öltözteti, őt vendégei sorában első helyre ülteti, midőn a poszpász hordatnék, honi szokás szerint víg poharak közt úgy élteti, mint a vár és urodalom igaz birtokosát; s elővonván kebeléből a jogait edző irományokat, illy szókkal iktatja be birtokába: „Vegye kegyelmed Regécét mint igaz sajátját.“ A vendégkoszorú nem kevesebb lepett meg, mint a szegény ifju; de Mátyás a vitéz harcokban az igazság emberét is felösmervén, hadi kapitánynya, tanácsosává, majd Gábor, Dániel és Pál testvéreivel együtt báróvá, s így az ország nagyjai közé emelte, s a magtalan Alaghynek nem sokára be-

következett halála után őt Regécbe is visszaigattatta; a haza pedig csodálva ez önmegettadó nagylelkűséget, a legszebb bérrel jutalmazta, melyet honfi nyerhet honfitársaitól: bizodalmaival ²⁾. Hasonlóképp tett Esterházy Torna várával, melyet, szinte szabadon és önkényt, igaz örökösének adott vissza ³⁾.

VI. A legközelebbi országgyűlés 1613. tartatott meg. A török rendkívüli készülétei új zivatart jósoltak kelet felől, melly mindenkép elfordítandó volt: a béke új biztosítékaival, ha lehet, teljes készületű harccal, ha kell. Az ügy nem csak Magyarországé, de Austriáé, sőt a német birodalomé, melyeknek hazánk előbástya volt. Az örökös tartományok rendei Linche voltak összejeendő. A pozsonyi országgyűlés oda követséget rendelt küldetni, a királyra bizva a kinevezést ¹⁾. Miután azonban a linci gyűlés csak 1614-ben létesült, Mátyás a nádor által újra Pozsonyba hivatta a magyar rendeket, hogy ott csak ez ügyről tanácskozáván, magok válaszsának követeket, s lássák el utasítással ²⁾. Az országosan választott nyolc bizodalmi férfiú közt volt Esterházy Miklós is ³⁾, és Napragi Demeter kalocsai érsek s Lépes Bálint nyitrai püspök mellett egyszersmind a legjelentékenyebb. A követség, a császár ohajtásához képest, írásban nyújtotta át beszédét ⁴⁾, a magán értekezletekben Esterházy a magyar hanyatló állapotokat s a török béke szükségét nyomos ékesszólással festvén, a szomszéd népek férfiai szeretetét és tisztetét nagy mértékben kivívta ⁵⁾. Milly bizodalma nyerte ki ez úttal az ifju státusférfi Má-

IV. ¹⁾ Kolin. 47. l.

²⁾ Nem hallgatjuk el a *Quaerela Hungariae* híres nyilatkozvány ezen sorait: „Nicolao Esterház, qui Domini sui olim Spect. ac Magn. Francisci Magócsi lectum prodidit, ac, post qualemcumque tandem eiusdem mortem, relictam in uxorem duxit, ac ad pontificiam religionem pertraxit, pro quo suo scelere ac patrocínio sibi in patronum clerum comparavit, et contra evangelium furere cepit.“ Cáfolatra e rágalom nem szorúl.

V. ¹⁾ L. ennek XII. 10. pontját: Franciscum Magócsi et Valentinum Homonnai Maestas sua ab impetitione iuris castri Regéc liberis pronunciare dignetur: Si quidem et alioquin cum Francisco Alaghy, haerede masculino, iam illi concordarunt.

²⁾ L. Timont az id. h. p. 178. *Kazyt*, Tom. II. 101. l. *Kolinovicsot*, az id. kézirati munk. 47. l.

³⁾ L. *Kazyt* az id. h., kit ezentúl Timon helyett idézendünk, mert munkája, melly nem egyéb mint ennek plágiuma, nyomtatva lévén, köz kézen forog.

VI. ¹⁾ L. *Decretum* III. Matth. R. 1613: 43.

²⁾ L. Thurzó György nádor levelét *Kovachichnál*: Suppl. ad. Vest. Comit. T. III. p. 365.

³⁾ L. II. Ferdinánd levelét az *Okm. Told.* a 347. szeleten.

⁴⁾ L. azt kivonatban *Révai Péternél*, ki szinte tagja volt a követségnek. De Monarch. Hung. Centur. VII. Schw. II. p. 801—5., és *Kazynál*, módja szerint

tyásnak úgy, mint legbefolyásosabb tanácsosainak, kevéssel utóbb bizonyodott be, midőn ő, az egyszerű, és pedig új, főnemes, Forgács Ferenc főérsek halálával a megürült esztergami székhely betöltése kérdésében, az akkor még hatalmas Khlesl Menyhért bibornok útján, Pető László kamraelnökkel és Homonnai György országbíróval egyetértve, a számos, többnyire hitvitató, munkák, különösen Kaláuz, és térítései által elhíresedett, tisztelt és rettegett Pázmány Péter kinevezetésébe elhatározólag befolyt, mely neki, mint a romai egyház buzgó hívének, épen ez egyház érdekében oly igen szívének feküdt; őt magát pedig a király 1617. oct. 6. beregi, 1618-ban zólyomi főispánná, tanácsosává, majd magyar kir. főudvarmesterré nevezvén, az ország zászlócai közé emelte ⁶⁾. Mint ilyen ez évben II. Ferdinánd koronázásánál ő vitte Magyarország zászlaját, s az új király által sz. István kardjával arany sarkantyús vitézzé ültetett ⁷⁾.

VII. A következő (1619.) évben Esterházy újra két nevezetes követséget viselt. Elseje a nagykárolyi. T. i. az 1615-ben Nagy-Szombatban Mátyás és Bethlen közt kötött béke ugyanott 1617-ben megújítván, de az igazságszolgáltatás s némelly elvégezetlenül maradt magán ügyek elintézésére még 1615. Károlyba Ker. sz. János napjára rendelt összejövetelel nem létesülvén, ennek megtartása 1617. szeptember 21-kére tüzetett ki, hol aztán a nagyszombati béke felett mindkét részről kiadandó oklevelek is ki voltak cserélendők ¹⁾. De e károlyi összejövetelel újra, és egész 1619. elejéig elhaladt. Kik voltak, s mikor jöttek össze a két fél követei, nem tudom; de annyit bizonyos hogy a király fő bízosa Esterházy volt, s hogy martiusban már állt

az összejövetelel, mert ez alatt vesztette el Esterházy hitvesét, kinek halála a zólyomi várban, martius 15. történt. Ehez képest a károlyi gyűlés kétség kívül még Mátyás alatt nyitott meg, ki martius 10. halt meg, végzései mindazáltal már II. Ferdinánd által erősítették meg. Mennyiben intéztettek el minden teendői, nem tudjuk, de hogy a nagyszombati pontok másodszor is megújítottak, megerősítették, s a két fél kicserélt oklevelei által végkép elfogadtattak, szinte bizonyos ²⁾. S már itt Esterházy eldöntőleg működött, Bethlent olly szent fogadására

²⁾ Ennyit és csak is ennyit említhettem a nagykárolyi egyezkedésről, melynek tárgyról, sőt idejéről is, részint csak összevetések után szólhatunk, míg annak irományai világot nem látnak. *Jongelin* az id. h. 1619. évre így említi: „In tractatu Carolino cum Gabriele Bethlenio, per *Ferdinandum II. delegatus erat* (Esterházy) pacis conciliandae commissarius; világos tévedéssel, mint alább észre vehetni, mert ezen egyezkedés még Mátyás halála előtt kezdődött. *Schmith*, a Palatini R. Hung. harmadik kiadásában p. 178. így: „Quibus ornamentis iam illustrior (Esterházy) binas legationes suscepit: unam ad Bohemiae Proceres, alteram ad *Bethlenium* Karolinum, qua hominem turbis innutritum ad saniora, *perdita opera*, revocare nitentur;” szinte tévedéssel, mert a károlyi egyezkedés megelőzte a cseh követséget, s annyiban nem volt sikertelen, mert a béke megkötött. *Kolinovics*, id. kézirati munkája 48. lapján már határozottan martiusra teszi, azt beszélvén, hogy még Esterházy Nagyárolyban működék, *idibus martiis*, hitvesét elvesztette. *Bél Mátyás* (Notit. Hung. II. 51.) nem említi ez egyezkedést hely szerint, de csak ez érthetetik, hol, a nagyszombati békéről szólván, ezt adja hozzá: „*Ferdinandus certe foedus illud sancte habendum existimavit, iterumque ratum habuit*. Ita verba eius habent: „Quae omnia, ut eo sanctius servarentur, quo arctius firmabantur, *rursum* anno 1619. *consignatis diplomatibus, eadem ipsa renovata, confirmata, atque ratificata fuere*. Et *Bethlen* quidem verbo suo *Principis* bona fide, Transilvani autem fide christiana mediante, *promiserunt*, tam per se ipsos sancte et inviolabiliter observandos praedictos (articulos) stb.“ Erre vonatkoznak Homonnay György országbíró 1620. mart. 14. költ. levelének *Jászay* által (Figyelmező, 1839. 340. szel.) közölt szavai: „In Caroliensis Tractatione anno praeterito interveniente, *diplomate, fide sua confirmato, quid non promissum!*“; és II. Ferdinándéi 1626. aug. 10. költ. oklevelében, mely által Esterházyt frankói örökös gróffá emeli: „Verum etiam in diversis et pluribus, tam in publicis tractatibus Commissarii Regii officio perfungendo, cum praedicti Principis Transilvaniae similiter delegatis Commissariis, nominatim autem in anno millesimo sexcentesimo decimo nono, in oppido *Károly* . . .“ (l. *Okm. Told.* 348. szel.) E békekötés egyik külön pontját említi *Hosszútóthy György*, ki 1627-ben követségben járván Bethlennél, Esterházy-nak, mint nádornak, tett tudósításában „az elfoglalt jószágok“ pontjában oda veti Bethlennél: paratum sese restituere, ac anno 1619.“ (*Kovachich*, Scriptt.

szónokilag kiölögözve id. m. I. 111—114. Az utasítás a cs. k. levéltárban.

¹⁾ . . . desiderium sui, ac nominis famam apud externos reliquit. *Pakut*, p. 178.

²⁾ L. II. Ferdinánd idézett levelét az *Okm. Toldalékban*.

³⁾ L. *Ortelius Continuatus* 60. 62. l. — *Khevenhiller Annales Ferdinandeis* Tom. IX. p. 18. 22.

⁴⁾ L. *Confirmatio Transactionis A. 1615*. Dat. Tyrnav. d. 2. Sept. 1617. *Praynál*, *Gabrielis Bethlenii Principatus Transylv. I.* p. 37, 38.

bírván a király iránt tettel is tanúsítandó barátságnak, hogy hihetőleg Bethlen juliusban tett ajánlatainak Ferdinánd részéről hallgatva mellőzése volt azon hosszas s a királyra nézve annyira alázó háborúk oka, melyekbe őt a megsértett fejedelem bonyolította. Tagja volt Esterházy azon országos követségnek is, melyet a magyarok a májusra öszvehítt pozsonyi gyűlésből Prágába küldtek, miután Ferdinánd is elfogadta a magyar rendek közbenjárását közte s a feltámadt cseh rendek közt³⁾. A magyar követség békés biztatásokat vitt királyra nevében, mikre azonban, valamint Ferdinándnak időközben történt császárválasztására, a csehek nem sokára Fridrik pfálzi gróf királylyá választásával feleltek.

VIII. A milly hajthatatlan volt Esterházy vallási meggyőződésében, olly állandó a király iránti hűségében. T. i. éltének változhatatlan célpontja Magyarország felszabadulása a török igtól s a magyar vér és nemzetiség megmaradása: minden egyéb érdeknek, bármelly fontos, minden szenvedéseknek bármelly fájók — s ő azokat szintolly mélyen érezte mint minden más — szilárd meggyőződése szerint el kelle némulniok, míg a pogány ellenség kiűzve nincs. Legyen aztán csak a nemzet — s ez vallásos hite — ismét ura hazájának: lesz akarát, mód és erő elég a többiről tenni. Ezért ő a sérelmek vitatását idő- és erőpusztítónak, a fegyveres ellenzékét és meghasonlást a nemzet életfája legemésztőbb betegségének tartotta. Ausztriát tekintette ő a legbiztosított szövetségesnek, ki közelsége s össze-

köttetéseinél fogva segélyt, örökös fejedelemségénél fogva állandóságot legtöbbet ígért; e mellett Mátyáshoz tisztelet és hála, Ferdinándhoz e törhetetlen lélek iránti méltánylás kötötte, melly felvilágosultabb és emberibb tanácsadókat érdemlett, mint spanyol és nem spanyol jezsuitái voltak. De végre e ház képviselte a romai egyház érdekét is, melly épen úgy össze volt növe Esterházy szíve s eszének minden gondolata s érzésével, mint az ellenfél a protestantismus ügyével, melyet az erdélyi fejedelmek oltalmaztak. És így, midőn Bethlen Gábor 1619. ősszel Magyarországra beütött, s a felföldet inkább személyessége mint fegyvere által villám sebességgel elfoglalván, s Pozsonyt a királyi várral és koronával együtt hatalmába kerítvén, diadalmas zászlóit Bécs alá vitte, sőt a dunántuli megyéket is egész a Muráig meghódította, a nádor pedig, engedve sürgetéseinek, Pozsonyba országgyűlést hirdetett: Esterházy, meg nem ingatva e lángelmű fejedelem kérései által, meg nem rettenve hatalma és szerencsájától, kevés társal, rendíthetetlenül a király mellett állott⁴⁾. Bethlennek Pozsonyból nov. 20-dikán a meg nem jelenthez intézett meghívó levele²⁾ mutatja, milly súlyt helyhetett a fejedelem ezen jellem, hazafiság s államügyek körüli jártassága után tiszteletben álló férfiú jelenlétébe. Sem kérés, sem fenyegetés, sem testvérbátyja Esterházy Gábor mesterségei őt eljövételre nem bírhatták³⁾. Innen e népes országgyűlés azon

Min. I. 279. l.). Ezekhez képest tévedett *Horváth Miklós* is, midőn (Tört. III. 189. l.) a károlyi egyezkedést, mellynek helyét meg nem nevezi, valamint Bethlen azon ajánlatát is aprlisre teszi, melyet így beszél el u. ott: „Szönyegre hozott ez alkalommal Bethlen egy szövetséget is Ferdinánddal lázongó alattvalói ellen, mellynél fogva bizonyos feltételek alatt tizezer nyi“ (Dóci szerint 3000; 1. ennek levelét *Praynál*, Principatus I. p. 44.), haddal ajánlkozott táborba szállani Ferdinánd segédelmére, de a feltételekben meg nem egyezhetvén, az ügy ezuttal félbeszakadt.“ Emez ajánlat csak juliusban tétetett.

³⁾ L. a királyilag megerősített végzést *Kovachichnál*, Suppl. ad Vest. Com. III. p. 382. — Esterházy követársai Telegdi János nyitrai püspök, b. Batthyányi Ferenc és Apponyi Pál voltak. A magyar rendek levelét I. *Kazynál* I. 164.

¹⁾ „Az urakban Esterházy Miklósnál, az ifju Zrínyi Györgynél és Nádasdi Tamásnál több nem marada a császár hívségében: írja az egykoru *Pethő Gergely*, 1619 évre. *Kazy* pedig I. 172.: „Pridie idus Nov. primum consilium habitum est, in quo unus fere desiderabatur Nicolaus Esterházyus, rebus maximis aptus, magnam factioni, si partibus accederet, vim allaturus.“

²⁾ L. azt *Kazynál*, I. 237.

³⁾ L. *Kazyt*, I. 172, 173. — Ellenben *Kolinovics*, id. kézirati munkájában így ír: „Vnde (Praga) redux, frustra per Sigismundum Forgácsium Palatinum, misso in id etiam Gabriele Esterházyo fratre, Bethleni ad partes invitatus, nihilominus, postquam Posonii tandem, sub comitis per Bethlenium ad III. Id. Nov. indictis, praesideque Palatino celebratis, ne quid Romanae religioni adversum sanciretur per heterodoxos, maximo conatu effecisset, pacis in locum praesentes inducias obtinet, quibus evolutis...“ Egyébiránt a *Trophaeum domus Estoras* Gábort 1618-ban halatja meg, kétség kívül idő előtt.

végzése, mely őt Dóci András és Lónyai Andrással egyetemben a jövő beszercei gyűlés elébe idézteti a nádor által ⁴⁾; midőn erre sem jelenék meg, a beszercei országgyűlés (1620. május 31. — aug. 29.) egy külön törvénycikket alkotott, melyben engedetlenségét felhossa ugyan, de a dunántuli vármegyék közbenjárására, úgy családja tekintetéből s azon reményben „*hogy ezentúl jó polgára lesz a hazának*“ sz. Mihályig időt enged neki a megtérésre: mit ha nem teljesítene, előre már száműzöttnek nyilvánítja ⁵⁾. Ezen újabb fenyegetőzés sem rendíthette meg Esterházyt, kinek cselekedeteit sem önzés, sem félelem, sem tévnézetek nem intézék; s így tűrnie kellett az ellenkirály bosszúját, ki, legott a határnap eltöltével Dunán túl működő seregének egy osztályával Huszár István vezérlete alatt Esterházyt lakompaki várában körülvéttette s hevesen ostromoltatta, hogy pártjára térítse ha lehet, hatalmába, ha nem ⁶⁾. De a császári tábornok, Dampier, ámbár Bethlen már Austriában járt, ez egy ember veszedelmét egy seregével egyenlőnek tartván, Német-Újhely alól szokatlan sebes-

séggel segedelmére terem, Bethlennek meg-
lepetésről nem álmodó seregét hátba fogja, a lovasságot futamásra kényszeríti, a gyalogságban nyolc száznál többet Tarádi Mátyással együtt levág, s Esterházyt felmenti ⁷⁾.

IX. És nem sokára bekövetkezett a híres fejrhegyi ütközet, mely a cseh alkotmányt örökre eltemette (nov. 8. 1620.) A csapás Bethlent fő szövetségesétől fosztotta meg, Ferdinándot legkeserűbb ellenségeitől szabadította fel, a magyar háború pedig változó szerencsével folyt: így az ellenkirály, hajolva a székesvárosában (Nagyszombatban) őt felkereső francia követség tanácsára, *Haimburgba* békeköveteket küldött (1621. mart. 24. ¹⁾). Ferdinánd részéről Lépes Bálint és Esterházy Miklós volt jelen ez értekezleten három német urral. Ezen összejövetel is több illyek sorsában osztozott: míg Haimburgban a „választott király“ címe fölött vitatkoztak, az alatt Bethlen Nagyszombatban tatár és török követeket és segélyigéreteket fogadott; s maga a francia követ is titkon szitogatta a tüzet Austria ellen. A tanácskozás alatt és után folyt a háború Tiszán innen és túl, de többen a fejedelem részén levő urak közül, köztök Forgács Zsigmond nádor is, a királyhoz tértek, miben nem lehet főleg Esterházy okos és meleg rábeszélései gyümölcseire nem ismernünk. A haimburgi összejövetel elosztásával, Esterházy gróf Collalto cs. tábornokkal a Dunán túl együtt működván, Rohoncot, Köszeget és Körmentet megvették, s míg Esterházy, társának hadi intézeteit úgy mérsékelte, hogy a dunántuli megyéket, a honfivér kiméltével, okok és kérések által visszavezetné Ferdinánd hűségére ²⁾; másfelül a német lassúság és Batthyányi Ferenc szerencsés előmenetelei, kivált midőn hada törökökkel és végbeliekkal megszorodott, Col-

⁴⁾ Az egész decretum, melyet Bethlen, mint akkor már „Magyarország és Erdély fejedelme“ erősített meg, *Katonánál* látható, XXX. köt. 267. s köv. II. Esterházyt a XXVIII. törvénycikk illeti, a 290. lapon.

⁵⁾ Egészben a már királyi választott Bethlen általmeg-erősített cikkely így hangzik: Art. XXVII. Quamvis etiam magnificus Nicolaus Esterházy de Galantha, vigore articuli 28. diaetae proxime praeteritae, in hac praesenti diaeta personaliter comparere, ac rationem sui facti reddere debuisset; quia tamen ratione comparitionis ejusmodi, primum quidem per litteras suas, deinde per internuncios, quibusdam rationibus apud regnicolas sese excusare conatus fuisset; quibus non tantum non est datus locus, sed sententia quoque contra eundem pronuncianda fuisset; nihilominus tamen, habito respectu intercessionis nunciorum comitatum Vltradanubianorum, nomine principalium suorum factae, considerataeque ejusdem familiae, sperantes etiam, eum deinceps bonum patriae civem futurum, eidem terminum usque ad festum B. Michaelis arch. proxime adfuturum, praefigunt eo fine, ut usque illud tempus majestatem suam in persona sua propria adeat, in ejusdemque et regni gratiam redeat; unioni subscribat, per hocque se fidelem patriae suae civem declaret. Vbi vero idem Nicolaus Esterházy intra praescriptum tempus, nulla publica habita tranquillitatis ratione, suam majestatem non adiret, in gratiamque ejusdem et regni non rediret, unioni non subscriberet; vigore praesentis statuti ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc proscribitur et condemnatus haberetur. *Katona*, XXX. p. 532.

⁶⁾ Ferdinánd 1626-ki oklevelében és *Jongelin*, p. 854. határozatlanul szeptemberre teszik ez ostromot, *Kasy* I. 182. oct. 1. jére, s utána *Kolinovics* 49. l.

⁷⁾ *L. Kasy* az id. h.

¹⁾ A Ferdinánd gyakran említett levelében (*Okm. Told.*, 348. szel.) a haimburgi egyezkedés 1622-re, a nikolsburgi pedig 1624-re tetetvén, fel kell tennünk, hogy az oklevél kiadója az eredetinek számait hibásan olvasván s betűkkel írván ki, ő okozta a zavart.

²⁾ *L. Kolinovics*, az id. h. 49. l.

laltót visszanyomták (július 1621. ³⁾). Dunán innen is nagyban folyt a háború, változó szerencsével ugyan, de egészben Bethlen előnyére. Az egyháziak tehát, kik a háború által javadalmaiktól elzáratva, legnehezebben viselték azt, s azok élén Pázmány, a békét kezdék javasolni, mire az alkudozások Morvában *Nikolsburgban* (oct. 10. 1621.) csakugyan megkezdődtek. Ferdinánd részéről három némettel maga Pázmány és ismét Esterházy volt jelen. A béke az év utolsó napján csakugyan létre jött, s érezhető rajta, hogy Pázmány vallási tüzet Esterházy hazafisága mérséklé, engedni hajlandó az egyház kérdéseiben, hol a haza lecsendesedése és megmaradása volt szóban. A megkötött béke az udvarnál nagy örömet gerjesztett: első hírére Esterházy maga hozta meg épen az új év napja estvéjén (1622); s ugyanő hozta meg martiusban a dunai megyék hódolatát. A hűségre tértek közt Batthyányi Ferenc is volt, ki elpártolása okául a zsarnokló idegen hadak garázdálkodásait hozta fel ⁴⁾. A király hálául Esterházyt kamarássá, s a Homonnai György által megürült országbíróságra emelte, egyszersmind új terhet téven vállára, midőn Érsekújvár s a bányavárosi végek főkapitányává nevezé; az 1622. májusban Sopronba gyűlt katolikus rendek pedig nádorválasztáskor benne központosították voksaikat: de még most a protestáns Thurzó Szaniszló nyerte el a többséget ⁵⁾.

X. Újabb helyzete nem sokára alkalmat szolgáltatott Esterházynek egy jeles hadi tett kivitelére. Bethlen, a nikolsburgi béke szoros meg nem tartásán s a királyiak részéről többenmü bántásokon megindulva, a császár iránt ellenséges birodalmi fejedelmek ajánlott szövetségére hajlani kezdett. Esterházy Miklós, ki Bethlen minden dolgát éber figyelemmel kísérte, ezt megtudván, a király tudtával küldött embere által le igyekezett

ugyan őt csillapítani, de foganatlanul: a fejedelem bámulatos gyorsasággal újra kirontott Erdélyből (auguszt. 1623.), rövid időn Nagyszombatban állt seregével, sőt a császár fővezérét Caraffa Jeromost Gödingben szorongatta. Ferdinánd a nádort Thurzó Szaniszlót s az országbíró Esterházy Miklóst bízta meg, hogy új békeig fegyverszünetet kössenek Bethlennel, de ne személyesen, hanem követek által ¹⁾: melyre Bethlen a közeledő tél és rendetlenkedő török és tatár segéd csapatai tekintetéből november derekán csakugyan rá állott: míg az utóbbiak, únván a Bethlen téli szállásait, zsákmánynyal rakva, s számos keresztyén foglyot magokkal hajtva, távoztak. Midőn ezek így a Nyitrán átkelének, Esterházy Miklós végbeliekből, úgy komáromi és érsekújvári huszárokból álló seregével megtámadta őket, s ismételt ütközetben vagy háromszázat bennök levágván, mintegy ezret a Nyitrába fulasztván, és zsákmánynyal terhelt számos tevét, lovat és drágaságokat elragadván tőlök, tökéletesen szétverte, s 1346 keresztyén rabot megszabadított. A győzelem jeléül elsőben hat török lobogót küldött Bécsbe ²⁾, maga pedig (január 20. 1624) Bécsben fényes bemenetet tartott. Diadallovaglatát török foglyok, kik közt két basafi s a zultánnak egy rokona, öt teve, négy öszvér, három pompás paripa, s különönmü elfoglalt zsákmányon kívül harmincöt lobogó emelték, melyek egyikén e felirat ragyogott: „Mahometnek és Krisztus istennek“ ³⁾. Egyébiránt e bécsi rándulat igazi

¹⁾ L. Horváth Mih. III. p. 205.

²⁾ L. Khevenhüllert X. 154. *Kolinovicsot* 49. l. Az előbbi harmadiknak mondja Esterházynek ezen, a törökön ejtett csapását; de hallgatva az előbbiekről. E korbeli történetünk illy hézagait majd a török források megnyitása fogja pótolni. — Egyébiránt a *Vaterl. Blätter* 1816-ki 85-dik száma szerint Miklós e győzelemért nyerte volna adományul Kismartont II. Ferdinándtól, mit azonban a *kismartoni felirat*, melynek adatai kétséggel kir. adománylevelen alapszanak, megcáfol, így szólván: KISMARTON me a Mathia Corv. R. pro corona Hungariae Archiducatus Austriae titulo pignoris datam, *rara fidelitas* Comitiss Palatini Nicolai Esterházy familiae acquisivit Anno MDCXXII.

³⁾ L. Ketelart, *Istvánfi folytatóját*, (Colon. 1724. p. 532) és Khevenh. X. 596., kik a feliratot deakul adják: Machometo et Christo Deo.

³⁾ L. Pethő Gergely Krón. 1620. évre.

⁴⁾ L. Khevenhüller Annal. Ferd. IX. 1670—1. II.

⁵⁾ A négy jelölt voksai így állottak: Thurzó Szaniszló 80, Esterházy 75, Erdődi 3, Batthyányi 1. Khevenhüller, IX. 1675. szel.

célja egészen más volt. T. i. Esterházy, ki virasztó gonddal kísérvén Bethlen titkos lépéseit a portánál úgy, mint a protestáns hatalmaknál, rég ismerte e szintolly nagyra vágyó és nyugtalan, mint lángelmű fejedelem ravaszságát és őszintétlenségét, s itt látván idejét hogy, mielőtt Bethlen újabb szövetséget köthetne Ferdinánd ellen, egész erővel megtámadtatva szakadatlan háború által fogyasztassék, minek a külső viszonyok is éppen most látszának kedvezni: jött, hogy ellenezze Ferdinándnál a nem csak sikeretlen, de ártalmas békét, melly által Bethlen időt nyerne, s azt újabb készülétekre fordítaná. De a magyar tanácsosok, a töröktől féltőkben, ellenkezőt javaslanak; s február 7-dikén a nádor is számos magyar urakkal s a bányavárosok követeivel, úgy Bethlen követsége ötven személylyel Bécsbe érkezvén, az értekezletek csakugyan megindultak. Ferdinánd most, az Érsekújvárra visszatért Esterházy által levelekben újra is megintetve, ne békélne meg, miután Bethlen folyvást izgatja a budai basát, a török hadak a végházakban szakadatlanul szaporíttatnak, Havaselfölde és Erdély tatárokkal rakvák, kik készen állanak tavasszal Lengyel- és Magyarországra betörni; s a birodalmi fejedelmek véleményét is meg kívánván tudni, késett a békére hajlani, sőt míg az austriai rendeket gyűlésre hívá, hadi készülétekhez is látott. Így a béke nem létesült, a fegyverszünet mindazáltal martius 25. meghosszabbított május 1-ig, a statusquo megtartásával. De Bethlen nagyban folytatván a hadak gyűjtését, a király Montenegrót tábornokul csakugyan leküldé: mire a magyarok sürgöny által német hadak küldésétől az országot megkíméltetni kérvén, és szükség esetére saját javokat és véröket felajánlván: Ferdinánd végre a békére hajlott, s azt a nikolsburginak alapján május 8. Bécsben meg⁴⁾ is kötötte ⁴⁾. A következőz,

⁴⁾ A békepontokat l. *Istvánfi folytatójánál* p. 532. és *Khevenh.* X. p. 599. s köv. — *Pragnál*, Bethlenii Principatus, II. p. 3. egy apographból közöltetnek, helyeket nélkül apr. 4-kére téve, de helytelenül, mit Bethlennek Pázmányhoz írt, s ugyanott, 18. l. közölt, az értekezlet folyamatára mutató levele is tanusít, mely Kassán apr. 21. költ.

mint látni fogjuk, Esterházyt igazolta. Egyébiránt ez évben, sőt éppen a bécsi egyezkedés idején (april. 16.), váltott Esterházy Szucsánban Turóc megye városában, gyűrűt gróf Nyáry Krisztinával, Thurzó Imre, György nádor fia, ifju özvegyével; maga az összekelés pedig ugyanott július 21-dikén ment véghez ⁵⁾. E boldog frigy derítette fel a haza gondjaival folyvást elfoglalt, az ellenzék által félre ismert, irigyeitől rágalmazott sőt gyakran üldözött státusember és hazafi életét; s e frigyből látott maga körül reményteljes magzatokat nevelkedni, kik az általa alapított új nemzetségi ágra egykor új dísz voltak vonandók.

XI. Míg ezek itthon történének, Ferdinánd követei a portánál kötést sürgettek, melly ellen Bethlen a protestáns hatalmakkal Konstantinápolyban, ő maga pedig Ferdinánd körében hathatósan dolgozott, a két császár közt idegenséget táplált, s késedelmekeket okozott. Senki sem látta ez új cselszövényt is élesben által Esterházynál, s october 10. írt levele, a fenforgó viszonyokba s az emberek szíveibe volt mély belátásának újabb tanúsága, által Ferdinándot teljesen felvilágosította: de a nyílt s határozott elszánnásra nem képes királyt mégis csak palástoló léptekre bírhatta, bár jóslatai nyomban teljesedésbe mentek. T. i. míg Bethlen Ferdinándhoz ajándékokat s nyájas leveleket küldé, seregét szaporította s azt táborba szállatván, a felső megyéket újra rémítgette ⁶⁾: ez által mind a török udvarnak kedveskedő, mind a bécsit függésben tartó. És így csak a következő (1625) év májusában, s akkor is Bethlen részvételével, létesülhetett a *gyarmati békekötés*, melyen Ferdinánd részéről három német úron kívül ismét Esterházy, s vele még Frangepáni Miklós és Cziráky Mózsés voltak jelen. E béke által, ha minden sérelmek orvoslása nem is, de a zsitvatoroki és bécsi szerződések újabb megerősítése mégis

⁵⁾ L. *Závodszky* naplóját Béli Máttyás Adparátusában, I. 378. l.

⁶⁾ L. *Jászayt*ól a gyarmati béke történetét, Tudománytár, új folyam II. 51—54. l.

elérte. Ha a haza akkori állapotját, a követek egyediségét, mennyiben t. i. ismerjük, és Bethlen célzatait az eredménnyel egybevetjük, nem lehet abban Esterházy mérséklése és kitűrése gyümölcsét fel nem ismerünk.

XII. Második Ferdinánd ez időben életének negyvenhetedik évét töltötte be. A köz béke, a király halála esetében az interregnum megelőzése úgy, mint házának érdeke, a magyar koronának ennél maradását kívánták. A kitűzött utód (III.) Ferdinánd Ernő volt, ki tanulmányait ez évben bevégezvén, Czobor báróval együtt a jogból, különösen a romaiból s a történeti tudományokból szemelt tételeket, az udvarnál tartott vitában, védelmezett ¹⁾. Ferdinánd nem bízott tökéletesen ügyéhez, s így az őszre (1625.) hirdetett soproni országgyűlés elébe adott kir. előadások közt e pont nem fordult elő. A rendek mindennek előtt a Thurzó Szaniszló halála által megürült nádori méltóság betöltését hozták szönyegre. „Az udvar, így beszéli Khevenhiller, oda törekedett, hogy a rendek Mátyás császár országos végzésétől elállva, hagynának fel a nádorválasztással, s helytartót kívánt nevezni minden ebből vonható következtetés nélkül; indokul szolgált, hogy a helytartó csekély fizetést húz, míg a nádor huszonnégy ezer magyar tallért, ezt hetven krajcárjával számítva. De ezen ok csak ürügyül használtatott a nádorválasztás meggátolására; s valóban, így folytatja Khevenhiller, a magyar királyhoz azért nem is illik egy nádor, mert felettébb való hatalommal bír, s ha nem jó szándéku, sok kárt tehet: amiért az előbbi királyok is a lehetőségig gátolták a választást.“ ²⁾. Azonban az országgyűlés, egyhangulag a II. Mátyás törvényére ³⁾ támaszkodva, küldöttség által négy jelöltet kért a királytól. Ferdinánd az országot egyes értelemben látván, „szívesen tartja meg —

úgy nyilatkozott — a törvényt,“ s oct. 24. a katolikus rendek közül Esterházy Miklóst és Pálfi Jánost, a protestánsok közül Nádasdi Pált és Ostrosiczot jegyezte fel önkézüleg, s gyűrűs pecsétjével lezárva, austriai cancellárja által a gyűlésbe küldte, mely a városház teremében tartatott. Nádasdit huszonnégy, Esterházyt százhuszonnégy szavazat kívánta, a más két jelöltet egy egy; s így, kit a katolikusok már 1618-ban egyhangulag kívántak, most a protestánsok által is, a Bethlen hívein kívül, a haza első méltóságára meghivatott. A választás legott tizenegy órakor a téren összegyűlt népnek a terem ablakaiból kihirdettetett, s a nép által osztatlan örömmel fogadtatott. A rendek összesége a királyhoz vezette az új nádort, ki is nála a lovagteremben deák nyelven tette le esküjét ⁴⁾. E választást, noha Ferdinánd a kir. előadások tárgyalását sürgette, a sérelmek meghányása követte; s Esterházy, miután a rendekkel ügyessége ⁵⁾ és nyugalma által a közel százra menő panaszokat tizenhétre szállította le, másfelül a királyt kéréseivel mind ezeknek kedvező elintézésére bírta. Meg lévén ekép nyugtatva a kedélyek, a királyválasztásnak kedvező perc is megérkezettnek látszott ⁶⁾. Az indítvány a főrendek gyűlekezetében került szönyegre, és Pázmány meg Esterházy lelkes pártolására a rendek is

¹⁾ Khevenh. X. 694. Zorbotnak írja.

²⁾ Khevenh. X. 698.

³⁾ L. Pacif. Vienn. 1606. Art. 3. — Matth. II. 1613: 7. — 1618: 4. Sőt II. Ferd. koronázási oklevelében a Septima Conditio is megerősítette a nádorválasztási jogot.

⁴⁾ A törvény szavai (1625: 2.) e választásról ezek: „... §. 1. In quam quidem Suae M. benignam Declarationem fideles Status et Ordines alacris concurrentes, habito mutuo illustrium sane Personarum, per suam Majestatem ad tantam eminentiam idonearum delectu, primum et ante omnes alios, occurrit Illustrissimus Dominus Comes Nicolaus Esterházy de Galantha, alias Judex Curiae, cui ob luculentam, et plus quam evidentissimam erga Suam Majestatem, Patriam dulcissimam et Nobilissimam hanc Nationem Hungaricam, merita, partumque per se, nomini et familiae suae splendorem, jam pridem debitam Palatinalis auctoritatis et eminentiae praerogativam, communibus votis atque suffragiis solenniter detulerunt. §. 2. Nihil hoc loci ambigentes; quin Sua Sacratissima Majestas, talem, tantum, totque nominibus de hoc Inclyto Regno optime meritum suum servitorem, eo loci sit habitura, quem conditio septima tempore felicitis Coronationis per Suam Majestatem ultro acceptata, jam pridem declarat.“

⁵⁾ „Durch seine Dexteritait“ mond Khevenh. X. 700.

⁶⁾ Illy, a hazai iróktól eltérő rendben adja elő e fontos eseményeket a teljes hitelű Khevenhiller az 1625-ki dolgok közt, az id. h.

hajolván: a császár titkos tanácskozmányt tartott, melyben a pápai⁷⁾ és spanyol követ is, Magyarország részéről a nádor, a főérsek s a cancellár vettek részt. Egy rész, főleg Pázmány és Esterházy, a választandó király legotti koronáztatását is sürgette; mások, s velük maga II. Ferdinánd, el kívánták azt halasztatni, nehogy a kis király kénytelen legyen atyjaként a vallást illető cikkelyekre megeskünni: melyek kedvezőbb alkalom bevártával netán szelídíthetők volnának. Azonban az országos rendek a nádor által értesítettén, mikép a király a választásban megnyugszik, de a koronázás elhalasztandó lenne: a választásba azon feltétel alatt kívántak csak bocsátkozni, ha a kisherceg az ország minden vallásbeli és polgári jogaira, melyeket máskor az új király koronázott fővel szokott megerősíteni, mint választott király esküszik. E helyzetben az atya-király, nehogy a nemzet szívét magától elidegenítse, megegyezett a koronázásban is⁸⁾. Erre a királyfi, a feltételek esküvel megfogadása után, csakugyan egyhangulag elválasztatván, az ősves rendek az udvarhoz mentek, hol Pázmány a választást előadván, a herceg deák beszédében azt megköszönte, s az új nádor által magyar beszédében⁹⁾ királynak üdvözlötetett. A koronázási oklevél más nap kiadatván¹⁰⁾, s az országos védkincs a rendek által Pozsonyból Sopronba nagy pompával, többi közt Esterházy tigris- és párduchbőrös ötven lovasának kísérete mellett, lehozatván, a gazdag magyar díszruhába öltözött kiskirály dec. 8. megkoronáztatott. Itt ősi szokás szerint a nádor az oltár bal részén megállván, s a koronát feltartván, a nemzet nyelvén hangosan így szólította meg a népet: „Oh dicső ország! oh magyarok, kikkik vagytok! akarjátok-e a jelenvaló Ferdinánd Erneszt austriai főherceg urat sz. István szent koronájával felmagasztaltatni? „s a gyülekezetnek „Akarjuk! Éljen a király!”

⁷⁾ *Caraffa Károly*, ki ezekről Germania Sacrájában hitelenesen tudósít.

⁸⁾ *L. Istvánfi folytatóját* a XL. könyv végén.

⁹⁾ *L. Istvánfi folyt.* a XLI. könyv elején.

¹⁰⁾ *L. törvénybe iktatva* III. Ferd. első végzeményében 1637.

kiáltásaira a főérseknek nyújtotta át, ki azt a király fejére tette¹¹⁾. Az udvar a papságot, pártoló részvételéért, némi szabadalommal, Esterházyt Fraknó várával és urodalmával jutalmazta, s őt és utódait 1626. aug. 10. kelt oklevelében Fraknó örökös és szabad grófjaivá emelte¹²⁾.

XIII. A milly szerencsés volt az 1625. év Esterházyra nézve, státusférfitől munkálatai sikerében és saját háza fényének megalapításában: szintannyi fájdalommal látogatta meg a reá következőt, mert hatalmának idegenek által korlátoltatása egyszersmind a haza ügyének csökkenésével járt. Bethlen némi aprólékos sérelmek, ezek közt a nádornak tulajdonított sértő nyilatkozatok ürügye alatt, harcüzenet nélkül, szeptemberben harmadszor kiment Magyarországra, míg másfelül a budai és egri basákat is felültette, és Szilézián keresztül a Wallenstein által üldözött dán Mansfeldet s weimári Ernő herceget vonta magához. A szövetség ellensége a császár Wallensteint küldte fővezérül, ki a galgóczi téren megállapodván, ott Esterházy húsz ezer magyarral csatlakozott hozzá. Az ekép egyesült sereg Pethő Gergely szerint „olgy erős had vala, hogy miótátul fogva az austriai fejedelmek bírják Magyarországot, soha Magyarországból ilyen szép és erős hadok török ellen nem volt, úgy, hogy ömagával is a török császárral szabadon megülközhettek volna, mert csak lovas fegyverese is magyar nélkül huszonhat ezer volt, gyalogja pedig negyven ezer“¹³⁾. Mit vala teendő e

¹¹⁾ Az öreg *Timon* a maga kézirati Annales-aiában 83. l. s utána *Kazy* I. 223., a koronázási ebédéről szólván, Esterházyt Pázmánynyal az ülhely elsősege iránt volt összeültközéséről emlékeznek, mit *Katona* XXXI. 133—135. a szemtanú s vendégtárs *Caraffa* hallgatásával cáfol. Annyi bizonyos, hogy egykoru író arról nem tud semmit, s a *Katona* által felhozott asztalrend, mely a dolog természetével és *Khevenhüller* elbeszélésével X. 703. is egyezik, amaz előadást tévedésnek bélyegzi: de váltig megcáfolja *Kazy* előadását magának *Pázmány Péter*nek hallgatása, ki az 1629-ki nagyszombati zsinat actáiban (nálam a Szélepesényi 1667-ki kiadása 151—3. l.) az 1622-ki esetet elbeszélván, s az arra vonatkozó kir. végzést is közölván, ama kérdésnek 1625-beni megújulását egy hanggal sem említi meg.

¹²⁾ Az oklevelet l. az Okmányos Toldalékban I. sz. alatt.

¹³⁾ *Pethő*, ez évre.

sereggel az erélyes és hazafi nádor, ha ő viseli a vezérpálcát! Wallenstein, miután a nádor testvére Esterházy Pál által védett és a budai vezértől szorongatott Nógrád alá siet, s a török, Bethlen sürgeti, erre elvonult vala, Érsekújvárt hagyván a hadi bútort, utána indult. Azalatt Esterházy, hogy Bethlen állapotját kitudná, színleg Kéry Jánost küldé hozzá békekövetül Palánkra; kit a mozgásokról értesült fejedelem haragos és büszke válaszszaal bocsáta el; de midőn az utána érkező királyi derékhad vele szemben táborba szállván fő ütközetre készül, a dán-német segédhadakkal még nem egyesült Bethlen e nagyszerű erő láttára elbúsult, és követeket küldött a kir. táborba, azt jelentve „hogy nem jött volna mostan a császár ellen úgy mint ellenség, hanem látván Magyarországnak a török miatt való veszedelmét, azért jött, hogy ő Ferdinánd cs. között és a török császár között békességet szerezzen, és hogy arra öneki a török császártul teljes hatalma legyen: azért kéri őket, hogy bátor csak harmad napig, avagy ha tovább nem akarják, ottan csak másod napig legyenek mind a két felől békességgel, és ő minden bizonynyal a két császár között békességet szerez“²⁾. A nádor, cselt gyanítván, kérte, intette Wallensteint, ne hinne az ellenségnek, hanem ütköznék meg; de az elámitott fővezér azt felelé: „ha nyilván tudná, hogy azon nap Konstantinápolyt megvehetné is a töröktől, de ő nem akarja az ütközetet és viadalt.“ „Minemű szó lett légyen ez — kiált fel búvában az ezeket beszélő becsületes öreg Pethő, egyébiránt a király híve — azt mire érthetni, ám tegyenek az eszes emberek ítéletet fölöle: tudom azt, hogy ha magyar úrtul hallottak volna ilyen szót, meg tudnák a németek azt magyarázni és ítélni!“³⁾. Míg a követek két nap ide oda járnak, másod nap éjjelén az álnok fejedelem eltűnt, reggelig Szécsényre

érkezett, ott erős helyzetet vett, s harmad napra Mansfelddel s a weimári herceggel egyesült; Wallenstein pedig, és vele a nádor, csak három napra levén seregük eleséggel felkészülve, amaz meglepetve, ez fájdalommal jóslatának teljesülését látva, visszaszállottak, a nádor hadai a végházakba, a német armáda Galgóc felé téli szállásaiba; és — hogy ismét Pethőt szállaltassuk — „mind az egész erős télíg ott hevere népével; édes hazánkat, Magyarországot, harminc mélyföldnyire mind folprédálá, és azt szörnyen elpusztítá, hallhatatlan nagy istentelenségeket cselekedvén benne az istentelen ember, melyeket a szemérem miatt meg sem írhatni. De nem szenvedé el a bosszúálló igaz isten azt nekik, mert iszonyu nagy dögghalált bocsáta reájok, ki miatt huszonöt ezer emberénél több hala meg. Végre onnan vissza Sléziába és Morvába vivé hadát telcni.“ Ez volt vége a büszkén megkezdett hadjáratnak. Harc, dicsőség és siker nélküli mozgások, a haza egy részének elpusztulása azok által, kik védelmére küldettek, s a császár legszebb serege nagy részének nyomorú elveszése! Caraffa mentegetése s a magyarok vétkelesé szintolly igazságtalan, mint alap nélküli. De Wallenstein maga mellett nem tűrt dicsőséget; tiszta lelket még kevesbbé.

XIV. Megújultak a békekötési értekezletek. Ferdinánd képét, Frangepáni Miklós és Cziráky Mózsés társaival a nádor viselte. Őt, valamint Pázmányt, a Bethlennek hódoló megyék is, a folytonos pusztulásokba bele fáradva, hihetőleg a török vezérekkel támadt bonyodalmak által elkedvetlenedett Bethlentől is kéz alatt utasítva, a kemendi táborból oct. 18., s a barsiból oct. 25. költ leveleikben sürgetve kérték, hogy a derékbéke megkötessék, melly aztán, főleg Esterházy s az érsek hathatós közbenjárásokra, Pozsonyban december havában meg is lett, ez úttal Bethlenre nézve nem a legkedvezőbbben¹⁾. A Ferdinánd által megújíttatni ohajtott török

²⁾ Pethő, ugyanott.

³⁾ L. az id. h., de a bécsi (mind első, mind második) kiadásokban; a kassai s a pozsonyi kihagyják. — Kemény János, énéletrajzában, eltérőleg, újra Kéryt küldeti a nádorral Bethlen táborába.

¹⁾ L. Jászayt a szőnyi béke történetében, Tudománytár, új foly. IV. köt. 190. l.

békére a zultán is hajlott, Ázsiában hanyatló állapotjai miatt: munkába vétetett tehát ez is a nádor s a budai vezérbasának, mint a két császár telhatalmasainak, követei által; de a török biztosok gáncsoskodásai miatt immár harmad hónapra foganatlanul elhuzódván az értekezletek, a különben olly önmérséklő nádor veszteni kezdé türelmét, s mind hadak gyűjtéséhez látni, mind olly fenyegető szavakat ejteni, melyek a vezért és Bethlent egyformán nyugtalanították. A vezér ennek következtén a tatár khánhoz fordult, magának szükség esetére annak segédelmét biztosítandó, a miért Bethlen a basavezért megfeddé, de egyszersmind Pázmányt sürgetve kéré, miszerint a béke hova hamarábbi megkötését eszközölné ²⁾. Időközben a magyar békebizottmány elnöke, Sennyey István cancellár, támogatva Esterházy hadi készületeitől, még egyszer s most sikeresen felhívta a török békekövetség elnökét, az egri basát, vetne véget késedelmeinek, s így a kötés, a zsitvatoroki, bécsi, komáromi és gyarmati békék alapján 1627-ki sept. 12. csakugyan megkészült, s a Szöny és Komárom közti mezőn az általa érdekelt három nemzet tekintetéből deák, magyar és török nyelven szerkesztve, mikép azt a buzgó magyar státüsférfiak Zsitvatorok óta szokásba vették, a biztosok által más nap alá is íratott ³⁾. Esterházy, ismerve az ozmanok ázsiai bajait ⁴⁾, szigorú volt, s a béke tartamára, melyet a törökök huszonöt évre kívántak megkötni, nem hajlott, jól tudván, hogy illy pont nem a frigyeken, midőn szerencsések, könnyen túltevő törököt, hanem az azokhoz ragaszkodó magyar királyt szorítaná meg. A zultán ezt még azon évben, Ferdinánd, nem sietve, csak esztendő múlva erősítette meg. Az e-

gész értekezleten, valamint a kötésen s azt követő körülményeken megérzik, mennyire imponált az ezuttal teljes hatalmu nádor erélye, kitől békebiztosai végkép függöttek ⁵⁾, az ellenfélnek. A keresztyénségnek is nyugalmat ígérő frigy fő szerzőjét IV. Fülöp spanyol király 1628-ban az aranygyapjas rend vitézévé nevezte, s e felőli oklevelét ezen évi július 20-dikán adta ki, melly által Esterházy a fejedelmi tekintetű férfiak sorába lépett ⁶⁾.

XV. A hír nem szűnt meg mindenünnen Bethlen újabb ármányait vagy hadi készületeit rebesgetni: mik, valóság vagy rémek, az álnok fejedelmet ismerő magyar státüsférfiaknál kész hitelre találtak. A nádor végkép bele fáradvá hosszas türelmébe, és csak Bethlen vég bukásában látva egy hosszabb béke biztosítékát, a szőnyi béke megerősítő levelével Konstantinápolyba menő cs. követ, b. Kuefstein mellé, az akkori országos szokáshoz képest, magyar követet adott Szombathelyi Márton személyében, azon titkos utasítással, fedezze fel a nagyvezér előtt Bethlennek a porta irányában is álnok politikáját, s indítványozza nála a nyugodni nem bíró embernek a fejedelemségből kirekesztését ¹⁾: de mind a fejedelem megelőző lépései, mind a követ hűtlensége miatt sikeretlenül ²⁾. Sőt Bethlen, Kéry János tudósítása szerint, kit Esterházy 1629. tavasszal küldött a fejedelemhez követül, újra készült Magyarországra betörni, miben még is e hatalmas szellemet még azon évi novemberben bekövetkezett elhunytá gátolta. Ha Kérynek hihetünk, aminthogy nincs is okunk nem hinni: Bethlen vég betegsége idején sok erdélyiek — hihetőleg a katolikus urak — rá únva a hatalmaskodó fejedelemre,

²⁾ L. Bethlen Gábor e levelét *Jászay*nál az id. h. 249—53. l.

³⁾ L. azt e három nyelven kiadva *Gévoy* által, Bécs, 1837. — E három nyelven készült a zsitvatoroki 1606., a második bécsi 1615., a harmadik bécsi 1616., a komáromi 1618., s a gyarmati 1625-ben.

⁴⁾ Nevezetes felvilágosításokat vett ő erre nézve magától Bethlentől *Hosszútóthy György* által, kit hozzá e hűzakodó alkások alatt küldött követül; l. ennek tudósítását *Kovachich*nál *Scriptores Min.* I. 277. s köv. ll.

⁵⁾ A békebiztosok Sennyey István váci püspök és cancellár, báró Questenberg Gellérd, Esterházy Dániel, a nádor öcsese, és Kohári Péter voltak.

⁶⁾ L. ez oklevelet a *Trophaeum* III. részében, mellyben a király őt *cognatus*nak nevezi. E rangján alapszik a „Celsissimus“ cím, melyet ez őta többször találunk a nádorra ruházva, s a „Princeps“, melly a Trophaeumban áll. A romai sz. birodalmi herceg méltóságát fia, Pál nádor, nyerte I. Leopoldtól, 1687.

¹⁾ Az utasítást l. *Pragnál*, Bethlenii Principatus Transilv. II. 174. stb. ll.

²⁾ l. *Kemény János* önéletrajzát *Rumynál*, Monum. Hung. II. 129. l. V. ö. *Kéry János* jelentését a nádorhoz *Pragnál*, Principatus II. 191. l.

Esterházyt ohajták fejedelmökül ³⁾, de semmi nyoma, hogy ez részéről illy igyekezetnek bármikép is kedvezni kívánt volna ⁴⁾.

XVI. Esterháznak Bethlen halálával nyugalmashan folyni kezdő életét rövid időn Pázmány Péterrel volt összeütközése zavarta meg. E főpap és nagy ember, állása, a királyhozi viszonya s érdemei érzete által táplált méltó büszkeségében többször megsértette azon tekintetet, mely az ország első nagyját kétség kívül illette: de Esterházy azt a haza bokros bajai közt, melyekben a király két leghívebb tanácsosának egyetértése olly szükséges vala, önmegtagadással elnézte. A béke helyreálltával azonban a főérsek nyomosabban a romai egyház bajai felé fordítván gondjait, Nagyszombatban megyei zsinatot tartott, mellynek önszerkesztett Irományai harmadik függelékében az esztergami érsek jogait tárgyalta ¹⁾. A nádor abban saját hatósága több rendbeli sérelmét látván, ennek következtében egy emlékiratot nyújtott be a királynak, mellyben okadatolva terjeszté elő panaszai hosszú sorát ²⁾, figyelmeztetve a királyt, mikép senki sem javítja hibáját, mi-

előtt ezt megismerte, kérve őt, közölné e pontokat az érsekkel ³⁾ s intené meg, hogy határai közt tartózkodjék, azon kiváltságokat, mikkel a nádort királyok és törvények felruházták, illetetlenül hagyja, a közös terhekben pedig osztozzék. Végül, úgy mond, bár reá nem tartoznék az esztergami érseknek hosszas szokás által megalapított jogait összeírni, de miután ezekről nyomtatásban volt már szó: nehogy a maga és utódai jogkörét hanyag elnézés s idétlen hallgatás által csökkenni engedje, az esztergami szék úgy világos mint homályos díszait (decora, másutt: ornamenta) a császárnak kifejtteni kénytelen ⁴⁾. Ferdinánd elcsillapította a két nagy ember baját, de meg nem orvosolhatta. Pázmány nem felejlthette a sebet, s várta az órát, mellyben azt fájdalommal fizesse vissza ⁵⁾.

XVII. S meghozta ezt az erdélyi dolgok újabb fordulata. Az ingatag és gyarló Brandenburgi Katalin s a szelíd és becsületes Bethlen István rövid fejdelemség után a sötétlelkű, önző I. Rákóczi György választott meg. E bonyodalmak elején mindjárt, nehogy a jövőendő zavarok Magyarországot készületlenül találják, Ferdinánd rögtöni hadjáratot határozott, s azzal a nádort teljes hatalom mellett bízta meg. Ez, bár kellenetlenül ¹⁾, legott az ígért seregek elsői ²⁾ élére állott:

³⁾ „Certe ita sunt — ezek *Kéry János* szavai 1629. máj. 27-kéről, *Praynál*, Princíp. II. 197. l. — huius principis omnes Ordines pertaesí, ut ego sermone non facile explicaverim, et ita oderunt eum, ut velint sese ab eo quantocumque liberari. Hominum Transilvanorum maximorum iuxta et inferioris Ordinum animi in Ill. D. Vestram sunt conversi ita, ut velint hunc Principatum ab Ill. D. Vestra suscipi, imo ex praecipuis aliquot contulerunt quoque mecum de eo pluribus, quibus respondi ego, Ill. D. Vestram ne cogitasse quidem unquam de illo Principatu, nec suscepturum etiam, si citra unius hominis perniciem posset adipisci. Sed illi, si non propter se, requirunt, saltem pro communi bono faciat Sua Ill. Dominatio.”

⁴⁾ Nem is illyesmire céloz *Kemény János*, midőn II. 119. l. Esterházyról írja „hogy Bethlen Gábornak igen nagy aemulussa vala”, sőt a nádor Kornis Zsigmondot vagy Szilvásit ajánlotta volt a portának erdélyi fejedelmül; valaminthogy az sem áll, hogy „e fejedelemnek, keresztyénségnek javára nézendő dolgokban communicált s íratott levelet ezen palatinus a portára küldötte vala” (ugyanott); mert a Szombathelyinek adott titkos utasításban a nádor világosan mondja: „Si decorum esset, hac de re (t. i. Bethlen kétszínűségéről a porta iránt is) ipsius scripta quam plurima possemus producere, quae exstant” (*Praynál* II. 175.).

¹⁾ L. Acta et Decreta Synodi dioecesis Strigoniensis ... celebratae Tyrnaviae, 1629. die IV. oct. et sequentibus.

²⁾ E pontokat *Timon* kézirata után p. 96. 5. köv. közli *Kazy*: I. 256. s köv. II.

³⁾ *Timon* világosan mondja: „oravit Esterházyus Caesarem, ut obiecta illa Pázmányo aperiat”, melly szöveget a Timont csak stilizáló *Kazy* részrehajlásból elnyomni jónak vélt.

⁴⁾ Esterházy emlékirata „*Ecclesiastica Privilegia Archiepiscopi Strigoniensis*” cím alatt látható *Kazy*nál a 258—61. lapokon.

⁵⁾ A jezsuita *Timon*, kit az utóbbi történetírók is követnek, így ír kézirati Annálisai 97. lapján: „Adnitate Caesare amicitiam brevi redintegrarunt, ac inter se dilexerunt; idque eo facilius praestitum, quod Esterházyus fuerit summa humanitate et modestia: Pázmányum autem quotidie ad perfectiora contendere addecebat, quae scilicet sola pulchra et pretiosa sunt, caetera vero vana.” De ezek üres phrasisok. A következés egyebet bizonyított. — *Podhraczký* pedig, Pázmány Életében, 38—9. II., különös módon összezarvarva a Thurzó pamlaggörét (l. felebb XII. fejezetünket) e komolyabb vitával, minden alap nélkül tagadja ezt, leginkább *Engel* ellen; még az évhibába (1632.) sem ezé, hanem a Pázmány életirójáé.

¹⁾ Mi a cancellárhoz írt leveleiből tűnik ki, *Munká* II. osztályában.

²⁾ *Khevenhüller* XI. 1250. l. írja ugyan: „derohalben hat der ungarische Palatinus etliches Kriegsvolk gewor-

de a belháborút, ha lehet, megelőzendő, levélben inté Rákócit, mint a király alattvalóját, ne szorgalmazza Bethlen István ellen a fejedelemséget. Azonban Rákóci által éles válaszban elutasítatván³⁾, Nyitrából kiindult⁴⁾, és Szepesnek tartva, ott 1631. január 7. érkezett meg, és Tüköli Sebestyén által pompásan megvendégeltetett⁵⁾. Fő hadi-szállását Kassán ültette fel⁶⁾, hová a felső megyéket, melyeket az új fejedelem levelével megtalált, köz gyűlésre hívta meg⁷⁾, hogy gondolkodásukat kitapogassa, és kedvező esetben fölkelésre bírja. A gyűlés népes volt földi urakban, de bár hívek, Rákóci ellen még is felkelni nem hajlandók. E mellett a kormány ígéretei sem akartak teljesedni. A nádor Kassán jan. 23. a cancellárhoz, Sennyei Istvánhoz, intézett levelében panaszolja, mikép sem nehéz lovasság, sem pénz, de még levél sem jó; a császári had pedig, melyet mellé adtak, jobbára hirtelen toborzott idegen nép, mely több hónap óta fizetés nélkül lévén, folyvást szűkik a más pártra; úgy hogy egyedüli támasza saját, jó és hív hada Kovács Péter parancsa alatt, pénztára csak ön erszénye és mit saját hitelére teremthet. Rákóci azalatt mármár Váradon, mezei hada a hajduvárosokban, a hajduság hűsége kétes, török segély kérve, fenyegetőzés tatárral. Mind ezek dicstelen késésre kárhoztatták a nádort, ki észre kezdé venni, hogy e küldetése ama hatalmas férfit munkája, kivel eddig a királyra befolyását osztotta, s ki most, büszkesége bántalmait megtorlandó,

ben; de maga *Esterházy* világosan mondja: „rosz gaz had is volt ez, az *kiket generalis uramék gyűjtöttek volt.*“ Munk. 192. szel.

³⁾ Kolin. id. m. 51. l. és *Fleury magyar folytatója Katonánál XXXI. 455, 6.*

⁴⁾ „Nem hagyom megtollasodni repülésig, hanem míglen csak pihes, addig előzőm meg:“ e szavakat adja a nádor ajkaira a Rákócihoz szító *Kemény János*, önéletrajzában *Rumynál* III. 17., ki Esterházy levélről hallgat, s ebben *Fessler* által is VIII. 609. követtetik.

⁵⁾ *Leibitzer* krónikája *Katonánál XXXI. 486. l.*

⁶⁾ S nem Erdély szélein, mint *Istváni folytatója*, nálam Colon. 1724. 537. l. és *Fleury folytatója* LIX. 365. l. (*Katonánál* az id. h.) állítják.

⁷⁾ L. Esterházy *Munkái* közt a Sennyeihez írott levelei elsőjét. A mi e fejezetben új, mind e forrásból merítettet.

a haza ügyének veszedelmezésével bár, szükségtelen harcot javalt a királynak, a segély nélkül hagyandó Esterházy nevét majd elhomályosítót, s a király bizodalmát iránta csökkentőt. Azonban, a mit illy mostoha körülmények közt lehetett, a nádor megtette. Mert míg egyfelül nem szűnt meg a gubernátorhoz (id. Bethlen Istvánhoz) intézett bátor hangu levelekben Rákócira hatni; másfelül nem győzvén a segedelmet várni, s megúnván az ellenség alkalmatlankodásait, némelly portyázó csapatokat Szatmár felé küldött, melyek Rákóci hadait nyugtalanították, s egy véres csatában⁸⁾ bennök csakugyan vagy három százat, köztök két hadnagyot, le is vágta, két mást elfogtak több zászlóval együtt, őket Bodrogbökből és Tokaj vidékéről kibolygatták, s folytonos izgatással fárasztották; sőt, ha az áradások nem gátolják, derék támadást is intéz ellenük. Rákócit e kezdet csakugyan engedésre bírta, minek következtében követeket küldött Kassára, kik a nádort fejedelmök békés hajlamáról tennék bizonyossá, hadi mozgalmait szükségét a királyi alvezérekre (Batthyányi Ádám? és Bornemisza) tolnák, s kijelentenék, mikép Rákóci minden kívánsága csak az, hogy Erdélyben és jószágain békével maradjon, a császár őt ne bántassa, és közbocsánatot hirdessen. De a nádor, bár folyvást hiában várta a segélyt, az értekeződés első feltételeként az erdélyi hadak kivitelét követelte a király birodalmából, és csak többszöri szembenlét után közölt némelly előleges kikötéseket s adta nekik által a béke alappontjait⁹⁾. A követek, hivatkozva Pázmány biztatásaira¹⁰⁾, széltiben panaszolkodtak a nádor szigorúsága ellen, mely nem egyeznék a király akaratjával; de ez, ura érde-

⁸⁾ Azon levél, melyre a Sennyeihez írottak másodikában Esterházy hivatkozik, nem jöven kezünkhez, e csata helyét meg nem határozhatni.

⁹⁾ E pontok az általunk II. sz. alatt közölt levélhez voltak csatolva, de kezünkhez, fájdalom, nem jutottak.

¹⁰⁾ „S noha ezek bezeg örömsben tractáltak volna oda föl, s nyilván is beszélők másoknak, hogy ez nem ő felsége akaratja, hogy illyen rigide tractálunk velek, mivel azt nekik megírta cardinál uram.“ Levelek Sennyei Istvánhoz, 196. szel.

két tartva szem előtt, a külső erő hiányait erkölcsi erélylyel pótlotta, türve a fájdalmat, melyet reá Pázmány mért, ki Rákócival leveleket és izeteneket váltott s ennek a szilárd nádor elleni panaszait a királynak bemondogatta ¹¹⁾. Febr. 27. költ levelében sürgeti újra a hadakat és pénzt, teljes önbizalommal levén, hogy, ha erőt kap, maradandó békét eszközöl ¹²⁾: mi ha nem történhetnék, a felelősséget az udvarnál levő ellenségeire hárítja. Azonban hatályos panaszai dacára is vég nélkül maradozott katona, élelem és pénz, a miért hadainak a szegénységen kellett élnie; sőt késett a felküldött békealapra a király elhatározása is: ellenben, noha a nádor teljes hatalommal volt felruházva háborúra úgy, mint egyezkedésre, Pázmány utilevel eszközölve Rákócinak, követei számára Bécsbe, ott kezdenék érkeezni, s a nádor, egyezkedését Kassán nehezítve, késleltetve, kijátszva látta, mert az erdélyi követek minduntalan Bécsbe menetellel álltak elő. Végre Esterházy felindulván hatalma illy újabb hímezzellen sérelmén, kemény szavakban nyilatkozik a cancellár előtt ¹³⁾, hathatósban szorgalmazá a király nyilatkozatát, s az ügy rö-

töni félbenhagyásával fenyegetőzött, ha az szabadságába kerülne is ¹⁴⁾. Időközben, hogy az erdélyi követeket szorítsa, Szatmárt és Kállót új őrséggel rakta meg, s előhadait Tokajnál a Tiszán átküldvén, Rakomaznál sáncba szállatta; míg másfelül követeléseit szelidítvén és fegyverszünetet kötve a követekkel, ezek közül Mikó Ferencet és Lónyai Zsigmondot a kész végzéssel Váradra bocsátotta. Azalatt Rákóci alvezérei, ifj. Bethlen István és Zólyomi Dávid, a császár Németországban megnyomatása miatt itt vélni lenni a kedvező időpontot, elkapatva tette vágyó ifju tüzöktől, s a fejedelmválasztás előtt tett ígéreiteit be nem váltó Rákócitól nem várva többé semmit, s azért, parancsára nem hajlva, a támadást megkezdék. Először is Kállót fogták ostrom alá, s egyheti megszállás után a várost felgyújtván s bevén, a királyiakat a várba szorították ¹⁵⁾. Erre martius 15-kén egész erővel és dühvel a rakomazi sáncokra ütöttek, melyekben Esterházy Pál és Bornemisza János vezérkedtek. Négy-öt órai harc után a királyiak közt szakadás támadván, melyet az ellenség túlnyomó sokasága idézett elő, sőt egy része át is pártolván, a vezérek nem tarthatták többé magokat, s a más részszel hajókon és kompokon átvonultak a Tiszán, hol sokan sírjokat is találtak ¹⁶⁾. Másfelé mindazáltal Ko-

¹¹⁾ „De én a val keveset gondolnék, mert, ha életem szerencsétlenségével is, tartozom uramnak szolgálnom, inkább föl köll vennem egy ilyen gyűlötséget: noha nem tagadhatom bizony, hogy nagy szívem fájdalommal ne volna ez az cardinál uram processusa, kitől csak azt sem érdemlettem hogy megírta volna, mivel ment Rákóci embere ő kegyelméhez; sőt, panaszát ellenem bevévén, úgy látom, azon panaszt ő felsége előtt is segítette. De elnyögöm ezt is, menjen az többi után. Engem, bizonyosságul hívom az istent, hogy sem boszu, sem tisztességgívánás vagy magam haszna keresése nem hordoz, hanem uramhoz való igazságom és hazámhoz való kötelességem, holott csaknem meghalok az sok buba, dologba, mivel csak egyetlen emberem nincs, az ki ebben segítene.“ És ismét: „Noha nyilván tudom, hogy mind ezekre, az műlyeket im föl küldtem (l. 91. jegyzésünket) nem fogom vihetni őket, mivel nincs meg az az erő, az ki kívántatnék; mindazáltal azt mivellem, az mit mivelhetek, s ha kinek ezután nagyobb pálcát adnak kezében, járjon az ezen az nyomon.“ U. ott.

¹²⁾ „Ha van azért még is valami mód benne, illy jó egyezkedet ne hagyjunk félben: emberségemre! ha csak három ezer németet küldenek is, mind ezeket végbe viszem, s úgy stabilialom ez földet, hogy jó gondviseléssel az ő fősége maradékja is nyugodalomban fog miattok maradni. De ha mit illent akarnának, ezzel nem köllene késni...“ U. ott.

¹³⁾ Martius 16. költ levelében; l. ezt III. szám alatt a Munkák 198—9. ll.

¹⁴⁾ „Miért köllött hát vagy ide küldeni engem, vagy plenipotentiát adni, ha ott fön akart velek tractálni? Az isten soha ne adta volna, hogy azt az kevély rosszat ösmerhettem volna, holott mind ő gonoszsága ez; de mivel udvarnál is consentialtanak ennek, bücselenségemmel tovább én itt ez dolgot nem continuálhatom, hanem, minekelötte ők oda föl bucsuznának, nyilván eleit veszem, s hitemre mondom, hogy örömesben rahja leszek én kegyelmes uramnak, hogysem illyenformán való szolgálja.“

¹⁵⁾ Kállóban Esterházy későbbi tudósítása szerint (apr. 21-kéről) a királyiak közül csak hat v. hét fő esett el; az erdélyi sereg vesztesége nagy lehetett, mert „mikor Eörsi uram (Váradról) kijött volna, onnét, nyolc szekérrel talált elől testeket és sebéseket, az kiket Váradra vittek, ugyan jó rendbeli embereket.“ Munk. 202. szel.

¹⁶⁾ Így Esterházy Sennyeihez martius 16. írott levelében, l. Munk. 200—1. szel. Utóbb bővebb tudósítást nyervén, apr. 21. írja: „Mi fegyver miatt mind sem vesztettünk harminc embert el, kik közül emberséges ember“ (értsd: a javából, v. tiszt) „csak egy sem hullott el; hitre az kik megadták volt magokat, voltak, igaz, hatszázan de abban is alig vagyon már

vács Péternek jobban szolgált a szerencse. Ez martius 8-dikán, épen a kállai ostrom idején, a Szatmár felé levő erdélyi hajdúkra rontván, azokat Szinnyér-Váraljánál fölverte, s bennök mintegy ötszázat levágott: mihez képest a két fél vesztesége jóformán kiegyenlítettett¹⁷⁾. De az ekép kitört ellenségeskedések után is sem katona, sem élelem, sem pénz nem érkezvén, Esterházy hadi mozgalmakkal többé nem gyámolíthatta alkuvásait: még pedig annál kevesbbé, merfő míg a nagy svéd király előmenetelei Németországban izgatólag hatottak a felföldi protestánsokra¹⁸⁾, másfelül a török is, Rákóczi szorgalmazására¹⁹⁾, Érsekújvár környékét tíz ezer fővel pusztította²⁰⁾. Megkötötte tehát Esterházy a békét végkép ápril 3. — legalább úgy látszik, hogy a cancellár követe Sándor István már *ez után* érkezett meg a nádornak elhatározott nyilatkozásai s a kétes harcok által végre is kikényszerített azon utasítással: ne távoznék Kassáról, hanem fejezze be az egyességet. Esterházy már most kénytelen volt Rákóczi fejedelemségében megnyugodni, de ez is viszont, a hajthatatlan nádor sürgetésére, bár kelletlenül, a király Erdély fölötti felségét elismerni, néhány várában királyi őrséget tűrni²¹⁾, s hitére

két száz oda: az többi megjött, s azok is mind élnek és békével vannak.“ — *Kemény János* csak ennyit említ ezen egész hadjáratról, önéletében, *Rumynál* III. 17.: Esterházy „előjáró hadai Tokajnál általköltözvén, és Rakomaznál sánca szállván, holott a vice-generalis Bornemisza János, Bottyáni Ádámval és több nevezetes uri főrendek, vitézlő emberekkel és szép hadakkal, ifj. gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal lévő hadak által felverettének, vitézlő módon. A palatinus Kassán, Rákóczi Váradon lévén. Melly harcban énjelen nem leheték.“ — *Leibitz*er krónikája szerint, *Katonánál* XXXI. 486. l. „militis castra metati sunt ad fluvium Tibiscum, in quo maxima pars perit. Reliqui vero, ex conflictu aufungientes (aligha nem a visszatértek, kiket oda fenn Esterházy említ), in Scepusium venerunt, et hic commorati sunt usque ad festum Philippi et Jacobi (május 1-éig): tandem palatinus, re infecta, discessit.“ Hogy nem re infecta, hanem végre is ohajtott sikerrel, látszik elbeszélésünkben.

¹⁷⁾ Esterházy a Sennyeihez írt IV. levélben, id. h.

¹⁸⁾ Esterházy Sennyeihez, 200 és 203. szel. Különösen a prot. lelkészek buzdították ifj. Bethlent és Zólyomit, s a népet.

¹⁹⁾ *Timon folytatója* szerint Katonánál XXXI. 485. l.

²⁰⁾ *Ortelius Contin.* 121. l. Az ez időbeli török szorongatásokról szomorú hírt ad *Khevenh.* XI. 1948. l.

²¹⁾ *Engel.* IV. 472. l.

fogadni „hogy *soha* ő felsége, az ausztriai ház s az alatta levő tartományok ellen semmiféle szín vagy ürügy alatt fegyvert nem fog, semminemű ellenségeskedést nem gyakorol; törököt, tatárt Magyar- és más keresztény országok ellen nem izgat, sem fel nem hív; akár saját, akár idegen hadat Ferdinánd tartományaiba be nem viszen, sem be nem bocsát; kártékony terveket ő felsége ellen nem forral, sőt másoknak a békét felháborító tanácsait és szorgalmazásait, valamint ezek szerzőit, a köz jó iránti őszinte indulatja jeléül ő felségének fölfedezi.“ Így hangzik második pontja a tizenkilenc cikkessé *kassai békének*²²⁾, melyről Esterházy méltó önérettel írhatta Sennyeinek: „Úgy tetszik, *nagy fegyverrel is csak ezt köllött volna végben vinni*“²³⁾. Ritkán létesült egy illy diplomatiái mestermű annyi ármány, akadály, sőt szerencsétlenség dacára illy szerencsésen, és pedig *egy*, magára hagyott, ember kifogyhatatlan munkássága, ingatlan szilárdsága, és sereggel fölerő erélye által; s ha az a reménylt gyümölcsöket még sem biztosította, nem az alkotó okozta, hanem a bekövetkezett viszonyok s a boszu következménye volt az: mint elbeszélésünk folyamából ki fog tűnni. Annyi áll, hogy a kassai béke Esterházy státusférfitől tölgykoszorujába egyikét a leg szebb érdemleveleknek tűzte²⁴⁾.

²²⁾ L. Diploma Tractatus Cassoviensis anno 1631. erectum, *Néveri Jantsowith György* gyűjteményében, *Pray* kéziratai XXVI. kötete 126—7. lapjain (az egyetemi könyvtárban). — Híráz *Engel* IV. 475. l., s utána *Horváth Mihály* III. 225. l., midőn e kötetet csak „fegyvernagyvásnak“ mondják. Békének bélyegzi azt *tartalmán* kívül maga *Ferdinánd*, ki Sennyei Istvánhoz 1633. május 16. költ levelében (*Katonánál* XXXI. 564. l.) *pacificatio cassoviensis*nek nevezi.

²³⁾ Munk. 205. sz.

²⁴⁾ Több történetírók, mint *Timon*, *Kolinovics*, *Szir-may*, s egyenesen az utóbbi után *Fessler* is VIII. 615., ezen 1631-ki hadjáratból kettőt csinálnak, midőn Esterházyt 1632-ben Erdély felé vezeték, s az eperjesi békét e nem létezett erdélyi hadjáratlal hozzák összeköttetésbe. — Én e hadjárat s a békealkvások folyamát így állítottam össze részrehajlás nélkül, hiteles forrásokból, s ezek közt magának Esterházy-nak leveleiből, melyek, ha tán a két részről esestetek számára nézve nem egészen szabatosak is — ösmerjük e részben az egykoru hivatalos jelentések hűségét! — minden egyéb tekintetben magokon viselik a belső igazság jellemét. Azonban nem hagyhatom még is az ellenfél egy nevesebb íróját *Szalárdi Jánost*

XVIII. A császárnak Németországban hanyatló ügyét látván felső Magyarország protestáns urai, Rákócit kijövetelre buzdígtatták; maga a svéd király is szövetségébe akarta vonni: ő azonban, gyanakodó lelke és

emléttetlenül, mint a ki, bár harminc évvel utóbb írt, mint a rakomazi ütközet legrészletesebb elbeszélője még is figyelmet érdemel. Szerinte, bár számokat nem hoz fel, s bár ő a dolog más oldalról tülozása gyanujától nem egészen ment, a királyi veszedelme még is tetemesb volt, mint ahogy Esterházy az ütközet utáni napon tudta, s utóbb is, az udvar megnyugtására bevallotta. Ennyiben egyezik vele, nagyjában, Leibitz is, mint a 16. jegyzetben láttuk. Egyébiránt Szalföld szerint, miután a nádor Kassára indította táborát, Rákóci mind a portát mind a budai vezérparászt tudósította ugyan e hadjáratról (ezt, mint láttuk, sikerrel is), de egyszersmind — saját szavai-val élék — a „*palatinust is, és az urak között való jóakaróit hol postaköveti, s hol levelei által megtaláltatja vala*, (hogy) az békeségnek és diplomák szerint való békélésnek mindkét részről meg kellene tartatniok; ha mi igazításra való dolgok fen volnának, placidis mediis, istenes eszközök, békeséges tracta által complánáltatniok, eligazodniok. Mellyre palatinus színessen (szívesen ?) késznek jelentvén magát, kívánván, hogy fejedelem bizonyos commissáriusit Kassára bocsátaná. Melly meglévén, az idő vontatódik, telik, a tél mendeget; azonban az hadak onnan feljül gyűlön gyűlnek vala, és egy nagy armádát még a Tisza jegén Tokajnál Rakomazhoz általszállítván, és azt a falun kívül napkelet felől, délről a Tisza morotvájától fogva éjszakra által a folyó Tiszára nagy erős sáncban vivén, annak bástyáit lövő szerszámokkal megerősítvén, az hadakat egyszer is másszor is megszáporítják nagyon, s oda gyűjtik vala“. Alább: „Az idő már kinyilatkozván, a Tisza jege is elmenvén, nagy áradása vala, úgy hogy a hidasok Tokajtól egész Rakomazig járnának. Az ifjabb nagyurak is, Bathyányi Ádám, Zrínyi (hihetőleg a tizenöt éves Miklós, a költő, ki már akkor főlovászmester volt), és többek, Bornemisza Jánossal, kassai vicegenerálissal, Alagi Menyhart főgenerálissal (erről febr. 27. Esterházy leveleiben, azt mondja: „csak egyetlen egy emberem nincs az ki ebben (azaz a békealkvásokban) segédene, mivel *Judez Curiae uram csak alig van*“); az több öregebb urakkal, *palatinussal maradván a sáncban*, általtjötték vala feles néppel“. A nádor, mint leveleiből s Keményről láttuk, nem mozdult ki Kassáról; Alagi sem, különben Esterházy Pál és Bornemisza nem vihetik vala a parancsnokságot. Alább ismét, magával ellenkezve: „Palatinus, midőn szinte már Kassáról induló félbe volna, érkezék hirt postán, *meg ne indulna*, mert már oda hiában menne; kinek mennyi busulása tördőse lett legyen az armádának odarontásán, a nagy káros veszedelmen és gyalázon, akarki megitélheti. Vissza várván azért a sáncból visszazaladott fő rendeket és kevés népet, szegyenletiben a tractát Tokajban rendelvén, s arra, az abba forgott személyeket hátra hagyván, maga az urakkal felméne nagy szomorúsággal.“ III. könyv 1. rész. Ismét: „Az fejedelemnek portától való confirmáltatása, fejedelemségébe való megerősítettése és az szokás szerint bot, zászló, athnámé-küldés által meg lévén, s a tokaji tracta által romai császárral való békesége is megerősödén...“ III. könyv 2. rész.

zsarnoksága által az erdélyi főurak közül sokakat megsértvén, a hívást még most el nem merte fogadni. De más ok csakugyan meghozta a feszültséget a fejedelem és Ferdinánd között. T. i. még a svéd király emberének Rákócihoz érkezte előtt ez követé által kérte Ferdinándot, hogy Prépostváry Zsigmondot, ki többekkel eltéve törekedvén, de elárultatván, az érdemlett büntetés elől Magyarországra osont, a kassai békéhez képest „melly különben is többféleképp megsértetett a királyiak részéről“, büntetné meg¹⁾. Ferdinánd ennek következtén Prépostváry ellen törvénylátás végett időt, helyet és bírakat rendelt vala, miben mindazáltal Rákóci meg nem nyugodván, s az illy rendkívüli bírószerket az ország törvénye elleninek állítván, gyűlést kívánt, mely alatt Prépostváry elítéltetnék, miben viszont Esterházy, az 1622-ki 19. és 20. s az 1625-ki 22. (12 ?) törvény-cikkekre támaszkodva, ellenkezett²⁾. Rákócinak e miatti felindulása s holmi hadi készületek hírei nyugtalaníták Ferdinándot, ki attól tartott, nehogy, míg ő Németországban Gusztáv-Adolf ellen harcol, itthon a béke megzavartassék; s azért 1632. szeptemberben meghagyta Esterházynek — kit különben is kóci panaszai, s mi alig kétséges, a nádornak az udvarnál gyakran megforduló vágytársa sugarlászai folytán a bomladozó egyetértés kútfejének látszott tekinteni — hogy ezt Ráminél előbb ismét helyre állítsa. A nádor erre Kéry Jánost, a gyarmati vár főkapitányát s bizodalmas emberét, kit már 1629-ben használt követül Bethlenhez, sürgetőleg Gyulafejevárra küldte, s őt bő utasítással látván el³⁾, általa a fejedelem nehézségeit és gyanúit eloszlatni törekedett. Kérte ezt hogy, ha voltak magányosok, miről ő nem tud, kik

¹⁾ Ortelius Contin. 122. l.

²⁾ L. Esterházynek 1632. sept. 19. Kéry János követjéhez írt utasítását Hevenesi kéziratyűjteménye LXVIII. kötete 18-d. lapján. „De im sem az terminus, sem hely, sem bírák nem tetszének ő kegyelmének; s az hol azelőtt haladékat ingyen csak hallani sem akart ő kegyelme, most azt maga keresi, *gyűlést kívánván*, s az alatt való meglátását az Prépostváry uram törvényének, azt jelentvén ő kegyelme, mintha az jus extraordinarium nem volna országunk törvénye...“.

³⁾ Mellyre ez imént a²⁾ jegyzésben hivatkoztunk.

okot adtak a fejedelem sérelmére, a fennálló végzések szerint bizottmányi úton, ne fegyverrel kívánjon elégtételt, mely csak az ország és közjó romlására vezet. Ferdinánd ellenségeiben ne bízzék: im most is megveretett a svéd király Nürnbergnél ⁴⁾; a magyarországi készülteken ne akadjon fel, melyek csak az övéi által idéztettek elé, hanem lépne vissza, ha van benne mód, a külső szövetségtől, s küldjön biztosokat: ő, Esterházy, a béke ügyét elé fogja mozdítani ⁵⁾. Különben pedig meghagyta követének, értesítse az erdélyi urakat, de egyzersmind a kassai parancsnokot is; s ha a fejedelem kiindulási szándékát látná, mind előtte, mind egyebek előtt is tegyen protestációt. Kéry János válaszát nem bírjuk; de eljárása, úgy látszik, sikeres volt, mert az erdélyi hadjárat ezuttal csakugyan elmaradt; s miután a hős svéd király nov. 1. Lütznél elesett, Rákóczi is hajlóbb lett a béke megújítására, mely 1633. januárban Eperjesen csakugyan munkába vétetett, de miután a németországi háború változó folyamát szemmel tartó Rákóczi által sokáig húzatván, Ferdinánd végre biztosai visszahívásával fenyegetőzött, csak sept. végén, de mégis megkötetett, s általa a nikolsburgi és pozsonyi kötések helyre állítottak ⁶⁾. E békealkvásokat, közvetlenül legalább, nem a nádor intézte.

XIX. Alig erősítettett meg e béke, midőn ifj. Székely Mózsos, miatta, Rákóczit a portánál gyanúsítván, onnan parancsot és hadakat kapott annak Erdélyből kiszorítására s a fejedelemségnek elfoglalására. De midőn Székely mindjárt a határon megveretvén, nagy nehezen Konstantinápolyba menekülhetett, a zultánt mind ő, mind a svédek Ferdinánd ellen is felindították, s bár a béke ügyében oda érkező császári követ, Puchaim gróf, a zultánt csillapítani törekedett, ennek gya-

nuját teljesen mégis el nem oszlathatta. Ennek következtén a török csakugyan feles seregeket mozdított ki a magyar végek felé ¹⁾, sőt az országban is szállongtak hírek, miszerint a Rákoson török tábor gyűl, s abba több körüllevő basák vártnak seregestül. Királyi zsoldos sereg nem létezett. Esterházy, nehogy a közelgető veszedelem készülletlen találja az országot, s a rögtönzött hadak célszerűtlen és garázdalkodásai által kártékony voltát saját tapasztalásából ismervén, a nemesség általános fölkelését rendelte el, mire magát mind az ország oltalmának érdeke által kötelezve, mind a törvény által ²⁾ jogosítva érzette. De Pázmány, és ismét Pázmány, oda tudta vinni a dolgot, hogy a nádori rendelet a vármegyékben vagy fel-se olvastatnék, vagy siker nélkül elhangzanék. Szerencse, hogy a porta maga, melynek ezalatt, Ázsiában meggyűlvén a baja, Perzsia ellen kellett egész erővel fordulnia, békességes szomszédságot sürgetett Bécsben: s így a nádor örökös szándékainak eképi meghiusítása ez úttal a hazára veszélyt nem hozott; de Esterházyt a főerseknek minden esetre hivatlan és hatalmaskodó avatkozása annál mélyebben sebzette, mert a nyitrai káptalan előtt (1634. augusztusban) letett tiltakozására,

¹⁾ Pray Hist. Reg. Hung. III. 331—2.

²⁾ 1485: 10. „Quod Regiam Maiestatem sive in exercitu, sive aliter extra regnum agere si contingat, palatinus ex officio debet in regno semper esse locumtenens, et... omnia facere et exercere, quae rex ipse posset et deberet, potest.“

³⁾ Pázmány t. i. Esterházy protestációjának e szavait: „nihilominus ob consilia nonnullorum, qui et facultate et autoritate praediti sunt, et quibus protectio et defensio patriae merito incumberet, tantum abest ut salutari huic admonitioni requisitionique eiusdem D. Comitis Palatini pro bono publico obtemperassent... quin potius“ stb. a királyra akarát értetni, midőn a merito helyett így adja szavait: „quibus maxime incumbit patriae defensio“, s ezeket így magyarázza: „Cum igitur nemini incumbat magis quam Regiae Maiestati, in protocollis extare voluit Dominus Palatinus Regem nostrum, imo patrem vigilantissimum patriae, torpore ac negligentia pressum, salutem patriae, hoc est officii obligationisque suae rationes negligere!“ S alább: „Nam quo pluribus oculis vigilat Regia Maiestas, certius ac melius iudicare potest, an sint causae necessariae et utiles, ob quas arma expediri debeant, quam illi, qui forte suas habere possent praetensiones, boni publici velo obtectas“. A két nevezetes, eddig kiadatlan, irat a Néveri-gyűjteményben olvasható, Pray kéziratai XXVI. kötetében, e címek alatt: „Protestatio Comitis Pala-

⁴⁾ Wallenstein által, épen august. 24-dikén.

⁵⁾ „Csak ő kegyelme acceptálja és instituálja az commissiót, és küldje bizonyos főuri követit mennél hamarabb fel: megtapasztalja ő kegyelme, hogy az közjóért és hazánk s nemzetünk esendességeért szolgálni fogok ő kegyelmének is, noha tudom hozzáam való idegenségét s szántalan haszontalan gyanúságát.“ U. ott.

⁶⁾ L. e. békéről Pray, Hist. Reg. III. 329. s köv. II.

mellyben, ha a hazát veszély érné, azokat tevő felelőssé, kik hatósága csorbitásával e rendszabályt sikeretleníték, Pázmány szintazon káptalan előtt (sept. 17.) tett ellentiltakozásában nem csak hirtelenkedéssel és hatalomköre áthágásával, hanem a felség megsértésével is vádolta a nádort, sőt a közjó fátylába takart magán érdekről is gyanúsította³⁾. Ferdinánd sokkal jobban ismerte a nádor hűségét és tiszta-lelkűségét, hogysem illy vádakra hajtana; de a buzgó katolikus király a nem kevesebb buzgó egyházfőhöz sokkal jobban vonzódott, mint hogy két magyar fő tanácsosa közt inkább bíró mint engesztelőként lépne fel. Szomorú idő! midőn vagy a királyt sérteni, ha sérelem, vagy az ország első polgára tekintélyét aláásni, ha ártatlan, büntetlenül lehet. Mint feleltek volna meg lelkesmeretők, mint a történet törvényszéke előtt azok, kik a haza legörkődőbb, legfáradhatatlanabb fiát boszúból állásában megingatni, buzgó gondoskodásait lelketlen tompaságból meghusítani nem vonakodtak: ha a hitetlen ellenség, *váratlanul* nem gátoltatva, mint azelőtt és azután a béke kellő közepében annyszor, rögtönzött csapást mér a *tán* *soha nem készüellelnebb hazára?* S ki nem érti meg a nádor közvetett szándékát ezen, akkor már rendkívüli rendszabály megragadásában, t. i. felkölteni a nemesség régi hadi szellemét, melly, mióta I. Mátyás ez erőt elhanyagolta, benne kihúnytnak látszott? s a haza védelmét, s egykor tán annak fölmentését is a nemesség fölfegyverzésére alapítani, miután fájdalmasan tapasztalta annyszor, mikép az időről időre, s többnyire már a kész veszély percében, összeszedett, nagy

fini Nicolai Esterházy super insurrectione contra Turcam per eundem indicta, ac per Cardinalem Pázmány impedita⁴⁾ és: „Reprotestatio Cardinalis Pázmány ad praemissa in contrarium“. Emez költ: dominica proxima post festum exaltationis S. Crucis A. D. 1634. s amazt „proxime praeterito mense Augusti“ költnek mondja. Mikép állhat tehát amaz alatt: „Datum Nitriae, feria 4. proxima post festum gloriosae conceptionis Deiparae Virginis A. 1634.“ (így *Kaprinainál* is, XXVII. fol. 30. l.): mi december 12-re s így későbbre esik, annál kevesbbé értem, mert Pázmány Esterházy tiltakozására s annak tartalmára hivatkozik, ez csak tettekre.

részt idegen zsoldosok — kik sem vitézek, sem buzgók, sem hívek, gyakran idegen vezérek alatt, és ritkán pontosan fizetve, nagyobb csapás voltak a magyar földnépen, mint az ellenségen —, soha e haza igáját össze nem törendik. Más sikert várt a saját vezérei alatt, saját költségén saját tűzhelyét védő nemességnek legszebb kötelességére felhívásától, ha ez intézvény halottaiból feltámasztatva, ismét azzá képeztetik, mi egykor volt. Azonban a bizalmatlanság e gyógyszerertől inkább rettegett, mint a betegségtől: és Pázmány nem pirúlt magát e bizodalmatlanság kész eszközévé tenni. Fájdalom, hogy az érsek sugarlásai a bajnok eleitől elhanyatlott nemességben olly szíves engedelemre akadtak; s hogy ő az ez év végén tartott soproni országgyűlésen olly könnyen hívhatta elé ama 88-dik cikket, melly, míg a régibb felkelési törvényeket megújította, csak arra volt irányozva, hogy a nádor tettét helytelenelje⁴⁾. Mégis Pray szerint „ez országgyűlésen a versénygöket a hon közös szeretete ismét összefűzte“. Mi a történetirók illy szóvirágai értékét csak a jelen elbeszélés folyama alatt is meg tanultuk becsleni.

XX. S ez így folyt, míg Pázmány élt. 1635 vége felé Bethlen István veszedelmes támadást intézett Rákóci ellen, s a törököt is megnyerte részére, ki Rákócinak Pázmánnyal folyó barátságos levélváltásáról tudósítva volt. Sem a lengyel király, sem Ferdinánd nem nyújtotta neki a kért oltalmat, sőt ez a Rákóci zsoldjába állástól el is tiltotta úgy a magyar, mint a német hadi népet. E szoros állapotjában a fejedelem Esterházyhoz folyamodott pártolásért, de ez régtől fogva Bethlen Istvánt ohajtván a fejedelmi székbe visszahelyhetve látni, azt tanácsolta neki, engedne a kénytelenségnek, mondana le a fejedelemségről, fordítsa el ez által az őt és házáat fenyegető veszélyt, s ne nyújtson a keresztyénség ellenségének újra okot a ha-

⁴⁾ „Hoc per expressum declarato, ne, absque expresso S. Sacr. Mai. mandato, ad ullius requisitionem, insurgere teneantur generaliter“ a törvénynek, *semmi más körülmény által nem indokolt*, szavai.

zába berohanni. Pázmány itt is ellenkezőt javasolván a fejedelemnek s őt ellentállásra buzdítván: ez a kedvesebb tanácson indult, és bajából csakugyan szerencsésen kibontakozott. Kevéssel e háború után meghalt II. Ferdinánd (febr. 1637.), utána néhány héttel Pázmány, ki fölemeltetését jó részben Esterháznak köszönhette; a trónra pedig III. Ferdinánd lépett, kinek elválasztásában szinte Esterházy olly lényeges munkarészt vett.

XXI. Azon kötelek, melly Esterházyt az udvarhoz kötötte, II. Ferdinánd halálával, kihez őt személyes szeretet is csatlotta, tárgulának indult. Érzékenyebben kezdte venni azon nehézségeket, mellyek a haza első tisztviselőjét a törvények értelme ellen körében megszorítván, végre az 1637nek végén összegyűlt országos rendeket is felszólalásra bírták ¹⁾. Ezekhez járult egy, részben magán érdekbeli, kérdés, melly úgy látszik, a nádor kebelében végkép megérlelte a visszavonulás szándékát. A pozsonyi kamara t. i. Thurzó Erzsébetet, Thurzó Imre és Nyáry Krisztina egyetlen szülöttjököt, leányágra is néző atyai jószágai birtokában háborgatván, a nádornak, mint Nyáry Krisztina második férje és Erzsébet mostoha atyjának, bíróságát meg nem engedte, tudván hihetőleg azt is, hogy a nádornak első hitvesétől született fia Esterházy István s mostoha huga közt házasság készül. A nádor nehezen vette a fiscus ellenszegülését, de kétségekivül még nehezebben az új cancellárnak, Lippai Györgynek, a királyi tanácsban ellene intézett durva megtá-

madásait, mellyek közbeszéd tárgyaivá levén, a követek táblájánál a személynök interpellálására is adtak alkalmat ²⁾. A húzamos idő óta meggyűlt kedvetlenség martius 16-kán lemondásba tört ki. Hivatalában ő, úgy mond, s azokban mik a haza javát s a végvárakat, országunk védfalait illetik, utasítások, bizottmányok, rendeletek, szabályok által korlátoltatik; s így gyűlöletet arat, ha esküjéhez ragaszkodik, lelkismeretében sérül, ha nem; az ország közjogát vagy az igazgató-kiszolgáltatást illető kérdések körül, törvényt szabta és hosszas gyakorlat-erősítette körében gátoltatik, vagy, ha a felség tisztessége és saját méltóságának épsége tekintetéből nem tágit, rágalommal borítottatik: holott teendőit el nem hagyhatja, mi esküjével úgy, mint a felség s az ország köz javával ellenkeznék. Továbbá termékeny oka a felség s az országnál személye ellen költött keserőségeknek az, hogy az udvartól olly parancsok, bizottmányok, kiadványok származnak ki, mellyek ellen minduntalan fel kell forrnia, s nem javallatva mindent, mi onnan, nem ő felsége de mások hibájából, jő,

¹⁾ Az 1638. martius 4. a felségnek fölterjesztett sérelmek 33. pontjában. „Qualis et quanta sit — így szólnak — officii palatinalis auctoritas, conditione septima (itt III. Ferdinánd koronázási oklevelének 7. pontja értetik), item articulis pacificationis viennensis ad tertium et undecimum, ac antecoronationem A. 1608: 11., A. 1613: 7., Ferdinandi R. A. 1555: 1. circa finem, ac in forma Juramenti eiusdem palatini, declaratum habent regnicolae; siquid contra easdem constitutiones introductum fuisset, Maiestas V. S. elementer reformare, ipsasque eatenus sancitas constitutiones sertas tectasque conservare, sicuti etiam auctoritatem banalem iuxta etc. in effectum elementer deducere dignetur.“ I. abauii követ *Szemere Pál* azon országgyűlési naplóját, 237—3. l. *Kaprinai* kéziratgyűjt. A. XXVII. köt. A kir. válasz szoros ragaszkodást ígért a törvényekhez, *u. ott.* 253. l. s ennek következtében kelt az 1638: 32. tcikk.

²⁾ Történt az összekocsnás január 4. „Értjük — így szólnak a rendek — hogy az urak ő nagyságok közt is esett volna valami viszálykodás, kiváltképen Palatinus Urunk és Cancellarius között, az mellyet nekünk is szükségesképen értenünk kell: mert az *palatinalis dignitásnak defensioja is országostul nekünk incumbál*: azt hozván magával az, és sokunknak instructioniok is, előttünk lévő septima conditio is; és *mielvellyel nekünk ezután is mediatorunknak kell lenni szükségképen*, s annak tisztit s méltóságát, *mint nehezen keresett és talált kecsünk*, ha ki megbántotta: miben s micsoda állapattal történt: kívánjuk hogy arrul informatiót vehessünk“. S hét pont alatt előhozván a hírbeszédeit, így folytatók: „... Több kemény és illetlen szók is estek volna, az mellyek mind az Palatinus méltóságával, s mind országunk megrögzött szabadságával s bücsületivel ellenkeznek; kikért minékünk méltán meg kell indúlunk, és mint országunk javát s megmaradását *ha Palatinus Urunk ő Nagysága nem akarná is*, kit mi nem reménylünk, *hozzá kell nyúlunk*.“ *Szemere* naplója az eml. helyen, 139, 140. l. — E nevezetes országgyűlés (mint legtöbb mások) még történetirójára vár, ki ezen közjogi tekintetben is fontos vitát kell hogy felderítse, s fel bővebben a nádor akkori állását udvar és nemzet között. Mi csak arra figyelmeztetünk itt, hogy bár a rendi táblán rég nem volt olly compact protestans ellenkezők, melly csakugyan most alakította meg magát „Status et Ord. Regni Hungariae Evangelici“ név alatt; s bár Esterházy keményen ellenzette kívánalmaikat: a kedélyeknek még is buzgó hozzá ragaszkodását tapasztalta.

s kárhozható, mi a haza szabadságával és törvényeivel ellenkezik, makacsnak, vagy szinte pártütőnek nevezetik, sőt illy okokból vagyona is veszélyeztetik, mit eskütt tanukkal bizonyíthat; másfelül midőn a hazafiak, sürgetett ügyeikben ohajtott véget nem érhetnek, ha nyilvánosan nem is, de titkos gúnnyal sértik, s olly színbe állítják, mellynek ha ő nem, de maradékai vallhatják kárát. Ki a lefolyt harminckét évi bel zavarok, támadások és zsákmánylásokra visszatekint, kénytelen, ugymond, bevallani, hogy ő a király szolgálatában s a haza védelmében polgári tisztét híven teljesítette, s nem fogja e terhet megfogyott erői mellett tovább is reá mérni, ki az utolsó háborgásokban jószágvesztéseket, sőt élete elleni incselkedéseket is tűrt. Ha ezek nem elégségesek arra, hogy hivatalától felmentessék, vétessék tekintetbe hajló kora, betegessége, s a nádori állás minevésége, melly hasonló levén egy bomladozó nászádhoz, az okos kormányzó, midőn saját és mások megmentése reményét veszti, a kormányt másnak engedi által. Neki is, ki a haza és királyért soha sem késelt saját javait is veszélyeztetni, több urodalmait adóssággal terhelni vagy zálogba tenni: hogy gyermekeit a hitelezők garázdaságaitól megóvjá, s az elidegenített javakat visszaszerezvén, háza felépítéséhez láthasson, e költséges hivatal terhét le kell tennie, mellynek áldozatai őt birtokai visszaváltásától tiltják. S bár évdíjbeli hátralékairól nem panaszkodik, miután az elhunyt király azokat Regéc árába betudatni rendelte: de e mellett megmarad a tömérdek teher, melly állásával jár: miután a mindennapi nyíltházon kívül, közérdekből és magán bátorságul, háromszáz zsoldost kell nádori zászlója alatt tartania; s főlö, nehogy, míg ő felsége kamarája csak hátralékok lajstromaival s jó reménnyel fizeti, magán értéke kimerüljön. És bár, ugymond, szintűgy érdemlett volna némi érdemdíjt, mint ő felsége egyéb védlettei, nem akart még is soha zsoldos lenni, sőt mint a haza édesfia s a király hű szolgája, különféle alkalmakkal, minden visszatérítés, minden

jutalom reménye nélkül, sajátjából mindenkör áldozatra késznek találtatott: de hogy így megszűkölt javadalmai mellett vitézlőnépeket tartson, kémeket fizessen, Törökországba postákat, Budára és Erdélybe követéseket küldözzön stb., ezekre magát többé nem kötelezheti: míg viszont, ha ezek elmulasztatnak, a közjó szenved. Ehez járul hogy a törvény és hosszas gyakorlat által szabott és erősített királyi utalványok, különösen a harmincadi tartozások, mik a nádori zászlóalj ellátására rendelvek, a pozsonyi kamara, vagy inkább annak főnöke által, ellenséges indulatból, személye megvetésével, az ország végzése s a felség kötelezései ellen, betiltattak, és annak kirendelésétől függesztettek fel. Nem hiányzanak — folytatá — bizonyos férfiak *az országban*, kik súlyos bántalmakkal illeték³⁾: melly szenvedhetetlen igazságtalanságot bár rég megtorolhatta volna, méltó fájdalom rohamait a türes erejével zabolázza, nehogy a boszú a közjó sérelmét idézze föl: de a hosszasan elnyomott szenvedés kifakadásának megelőzésére, mindenek — különösen a nemes ország színe előtt nyilatkozik, úgy mond, s ha elégtételt nem nyer, letészi azon tisztet, mellyben e nélkül megsértetik a felség is, kinek személyét viseli, s a haza köz szabadsága, mellynek oltalmazását soha el nem mulasztotta. Betölti továbbá bántalmait mértékét azon kimondhatatlan jogtalanság, melly szerint a pozsonyi kamara olly törvényes ügyekben, mikben hivatalából s az ország törvényéből rendes bíró, az érdekeltség örve alatt őt, idézés és törvényes végzés nélkül, birói hatóságától megfosztotta, s a Thurzó-jóságok pörében még annak megvizsgálásából is önkénye szerint kizárta. Végre némellyek szokatlan, illetlen, sőt hallatlan vizsgálatokat intéztek ellene, és pedig ollyak által, kik sem birái nem lehetnek, sem eskü által igaz kijelentésre

³⁾ Itt kétségkívül Lippai György értetik; s ez egész helyből azt veszszük ki, hogy, midőn januárban a rendek Esterházy mellett felszólaltak, ez maga simította el a dolgot, nehogy az úgy is felingerült kedélyek mellett az udvart is érintő kellemetlenségek jöjjenek szőnyegre.

nem köteleztettek. Egyébiránt kérte honfitársait, ne magyarázzák félre bucsuzó szándékát: ő visszavonulva bár, valahányszor személyes jelenléte, vagy egyébkénti szolgálata kívántatnék, épen oly buzgón vállal osztályrészt, mint azon tizenkét év alatt, míg az ország legfőbb tisztét viselte: s hogy elbocsátását könnyebben nyerve ki, minden megtérítésről lemond a felség, minden kártalanításról a nemes ország irányában: elég jutalmat lelven abban, ha magán életet élhetend. Elhallgatván végül azon súlyos okokat, mik őt a rendek tekintetéből is visszavonulásra készitik, kérte a királyt, hogy lemondását az országgyűlésnek is benyújthassa, mint a mellynek a legszorosabb eskü által le van kötelezve ⁴⁾).

XXII. A hosszasan visszafojtott keserűség és komoly elhatározás hangja az, melly e nevezetes, az ország közjogi állására is nem csekély világosságot vető iromány egész szövetén elterjed, s hímetlen nyíltságával minden rejtett gondolatot kirekeszt, mellyet benne némelly történetíró feltalálni vélt ¹⁾. Ha mégis a tűz a királyi palota belsőiből ki nem csapott, azt nem annyira, vagy nem egyedül a Thurzó-ügyben ígért engedékenységgé akadályozhatta, melly végre is csak megtérítendő volt Esterházy gyermekeinek azt, a mivel az állam apjoknak tartozott; hanem kétségkívül III. Ferdinánd csillapításai, mik nélkül Esterházy fényért homályt cserélt volna ugyan, de csendest, biztost, és háza irányában nem kevesebb hasznost, mint a polc s a jutalom vala; s ha mégis Esterházy az ohajtott cserétől eláll, az a kifakadással járó enyhülésben és soha nem makacs, sőt könnyen engesztelhető kedélyességében feltalálható. Az így enyhült kebel visszatért ismét a köz dolgokhoz, s a tíz nap alatt létesült kibékülés király és rendek közt, kik e viszontagságos országgyűlés

alatt távolabb álltak egymástól, mint régtől fogva, újabb tanubizonysága ama nagy befolyásnak, mellyet a különben hitszigoru nádor a tömör többségű protestáns követházra azon bizodalomnál fogva gyakorolt, mellyel hazafisága és munkás közbenjárása azt eltöltötte.

XXIII. E kellemetlen hanykódásokat egy fénypont váltotta fel Esterházy Miklós házi életében, t. i. azon évi sept. 26-dika, mellyen a kismartoni várkastélyban fia István és Thurzó Erzsébet összekelése azon pompával ültetett, mellyel nagyaink az élet legédesebb napját hajdanta üllen szokták. A nádor udvara e napokban az ország legtöbb nagyait és számos nemeseit látta vendégül, s diszesítették azokat, mint a történetírók beszélik, többi között ősi szokás szerint rendezett lóversenyek, hol ló és lovag vetélkedett a díjért, melly hol koszorú, hol gyűrű, hol kezkenő buzditásul szép kezek által nyújtott. S ez tán utolsó öröme az öregedő nádornak. Két évvel utóbb másod hitvesétől, Nyáry Krisztinától, is özvegyül maradván, a nagyszombati egyetemi egyház egy egészen más pompa által a nádor fájdalmát hirdette: hol az elhunytinak tetemei, a feketén bevont és több mint ezer lámpával nappal éjjel világított falak közt magos emeléken kitéve, a hívek ajtatosságát hívták fel ¹⁾.

XXIV. Nem úgy folyt a kormányzás ezen-
tul is, hogy Esterházy hazafiúi lelke abban megnyughatott volna: s a polgárháboru szikrája a hamu alatt harapózni kezdett. A magyarok, kivált a protestánsok, kik törvényes uton ohajtották a veszélyt elháríttatni, országgyűlést sürgettek ¹⁾, országgyűlést a nádor is, mellyben nem csak a törvényes országglás kiegészítő tényezőjét s a nemzeti szabadság

⁴⁾ Schmittl Palat. 180. l.

XXIV. ¹⁾ Ungarici interim ordines, et maxime Calvino-Lutherani perurgebant comitia in majum quidem mensem indicta, et ultra decembrem, sine ullo haecenus gravaminum levamine prorogata, quo gravibus, insolitisque exactionibus, religionis oppressione, regni in nuptura cum turcis pacificatione, diminutione, sicque monarchico caesaris imperio suam violari privilegiorum libertatem querebantur" mond az udvarnak kedvező folytatója Istvánfinak, 539. l. Az itt említett (szőnyi) békekötés fő embere Questenberg volt.

⁴⁾ Közlöm az egész levelet Timon kézirati évkönyveiből az *Okmányos Toldaléknak* II. sz. alatt. Onnan vette Kazy is II. 65. s köv. II.

¹⁾ Engel, ki IV. 492. úgy adja a dolgot, mint stratagémát, de ki Esterházy psy chéjében olvasni senem törekedett, sem erre elegendő elfogulatlansággal nem bírt. Szerinte indult Horváth Mihály is III. 233.

örét, hanem egyszersmind a nemzeti lelket koronként ébresztő, a közügyekre irányzó, s tetteles vállvetésre gerjesztő intézvényt látott. Az udvar azon meghasonlásokra, zajgásokra, költséges időpazarlásra mutatott, mellyel azok járnak szoktak: a nádor, egy külön emlékiratban, nemes és bátor nyíltsággal megnevezte e bajok igazi forrásait, s azok orvoslása módjait²⁾. Sok ígéret tétetett, úgy mond abban, az országnak, melly nem teljesített; sok törvény hozatott, melly nem sikeressített: még a koronázási oklevél sem. Különbség tétetik a szabad és kizsartott engedvények között: s mert a vallásiakat ilyeneknek nézik, örök aggodalom, gyanu és nyugtalanság fogja el a kedélyeket. Így aztán az ország sem teljesíti a teljesítendőket, péld. a porták pontos felvetését. Nyolcados törvényszékek, mellyeken a pörök végkép szoktak elhatározotni, épen nem, vagy ritkán, fő törvényszékek (judicium generale) az ország felső részeiben harminc év óta épen nem tartatnak: ez oka hogy annyi magánügy az országgyűlésre kerül. Tartasson tehát a király gyakrabban fő, nyolcados és rendkívülitörvényszékeket: miután ezekkel a hazafiaknak köteles. Akkor aztán az országgyűléseken, kivén a felebbezett és kiválságos ügyek vizsgálatát, egyéb törvénylátásnak, az ország végzésehez képest, nem kellene történnie. Lassítják a tárgyalások folyamát az előleges utasítások; lassítja az, hogy a követek gyakran héres ügyesek³⁾, kik mások ügyeivel terhelvék, úgy a magánügyi folyamodványok sokasága is: közölje ezeket a személynök a nádorral s egy főrendi bizottmányval, melly határozza el, mi való az ország elibe, mi a köz törvény útjára. A haladás egyik akadály a, hogy a főrendek s a rendek külön tanácskoznak és izenetek által közlekednek; hogy a tagok nem bizonyos rendben, hanem pártokként ülnek kö-

rül az asztalokat. Nagy baj a meghasonlás úgy az egyházi és világi urak, valamint magok az egyháziak közt is, és fájdalom! sokan készantag táplálják e meghasonlást, azt hívén, hogy így könnyebben tarthatnak meg bennünket határaink között⁴⁾. Panaszodik hogy a kezdeményt a rendek követelik, s a főrendek lenézésével, sőt teljes mellőzésével is hoznak országos végzéseket: mi onnan van, hogy a főrendek nem elég szorgalmasak, s jogaikat nem elég szemesen őrzik. A különben tilos magánösszejövetel több időt vesznek igénybe az országos üléseknél, s mit azokban a nemesek kolomposai végeztetnek, attól az országos ülésekben többé el nem téríthetők. Baj a jeles közférfiak hiánya is: a képesek t. i. nem készítettnek elő, nem javadalmaztatnak a király és ország szolgálatára, s így a főhivatalok, mellyek hatalmat kívánnak, magán nagy vagyonúakkal töltenek be, ha a szükséges belső kellékekkel nem bírnak is⁵⁾. Főpapi helyekre a felség csak magyar tanácsosai teljes ülésében tegyen kinevezéseket: majd találtnak alsóbb rendbéli alkalmas férfiak is. Akadály

²⁾ Ezen még eddig történetíró által nem használt iromány: „*Opinio Palatini Regni Hung. circa institutenda et facilienda futura Comitum Regni*“ költ 1641. dec. 12. s hű másolata Jászay kéziratgyűjteményében van, ki azt velem baráti készséggel közölte. Nem vettem az egésznek mását, azért azt, fájdalom be nem iktathattam most az Okm. Toldalékba.

³⁾ „Mercenarii procuratores.“

⁴⁾ „Quae (a meghasonlás) si aliquando alicui regno et provinciae nocuit, certe nunc maxime huic regno in tanta sua ruina, indigenarumque defectu nocere potest; cuius ruina et interitus *ruina erit vicinorumque regnorum et provinciarum*; sed quia non omnes sapere volunt, *multi cum gaudio quasi foveant potius* quam sopire contendunt *nostras dissensiones*, putantes, sat debili innixi fundamento, *hoc omnino ita debere fieri, sicque commodius posse nos in terminis nostris conservari*. Vtinam aliquando, vel potius continue, ne experiretur ista haec nostra gens, et ipsi vicini, cum ingenti suo ac servitii Suae Mai. damno et defectu.“

⁵⁾ „Maximo animi dolore recogito penuriam hominum gentis istius nostrae hungaricae, quod est ex eo etiam, quod virtute, et animi et corporis dotibus praediti, facultatibus tamen fortunae carentes, non educantur neque ditantur ad servitium Suae M. et Regni, qui si ab inferioribus fortunae casibus paululum elevarentur, possent magno cum fructu et utilitate Suae M. et Regni servire. Et hoc adeo invaluit, ut nisi dives quispiam naturae beneficio habeat aliquid virtutis; aut vero quis bona ditiora post maiores suos consecutus sit, vel vero parta et acquisita pecunia sua bona aliqua ampliora acquirat: alioquin virtus sepulta iacet. Quoniam vero officia maiora, ad evitandum contemtum, facultates etiam requirunt; hinc et Suae M. huiusmodi maiora officia non iis qui ex virtute promerentur, officioque quoad animi et corporis dotes respondere et satisfacere possent; verum qui externis facultatibus aliquantum pollent, conferre debet. Et haec est causa, quod penuria sit hominum in Regno, non quod non possent quoad virtutem apti et sufficientes inveniri.“

szinte, hogy az erdélyi fejedelem, felföldi jószágai után, követeket küld, s a Fátrán tuli megyéket annyira pórázán tartja. Nem szívesen bocsátkozik — folytatja — a kormánytól elfordult kedélyek szemlélésébe s e jelenet fejtegetésébe, miután a hozott törvények nem teljesítéséről már emlékezett: de miután Ő Felsége e pont körül is őszinte és bizodalmas nyilatkozást vár, nem titkolhatja, úgy mond, hogy a hazafiak elidegenedtek az országgyűlési ügyek tárgyalásától: magokat egy szájjal elhagyatottaknak, és semmi tekintet, még kevesebb szeretet által vonzottaknak vallván ⁶⁾. Panaszkodnak hogy a hivatalok osztásából, az ország és király jövedelmei ügyléséből, a haza köz védelmének gondjaiból kizavartattak, hogy a végházak és végörök, a törvények és ígérek nem teljesítése, a fizetések megszüntetése miatti vég elhanyagoltatása és romlása mellett, az ellenség kegyetlenkedéseinek kitétetvük: ahonnan azon folytonos gyanu busítja, miszerint Ő Felsége külföldi ministerei őket készakarva elhagyják, megvetik, s minden módon gyengíteni törek-szenek... „Miket hogy' lehessen rövid idő alatt megorvosolni, így folytatja, nem látom ugyan: de nagyobb rosznak elkerülése végett: *hogy t. i. e nemzet, annyi bajtól elnyomatra, mintegy kétségbeesésből, a maga, de a szomszéd országok és tartományok vég romlásával is valamire ne vetemedjék*“ alázatosan könyörgök Ő Felségének, szánna e nehéz ügyeknek is ideje valamelyes részét, s a mit helybenhagyhatónak és kivihetőnek vél, azoknak rendelné el valóságos teljesítettését. „Végre, úgy mond, a honvédelemről, *a hazafiaknak e tárgyat illető gyanúságairól*, valamint a végek állapotjáról, számáról s a végörök zsoldjáról egy külön iratban nyilatkozott, melyet már 10—12 év előtt szándékozott a hazafiakkal közölni, mutatni akarván, mikép járuljanak ők is az ország oltalmához: ha az elhunyt király által akkor, *a legközelebbi országgyűlés alatt pedig roszakarói tanácsa és nógatására* a mostani felség által attól el nem

tiltatik. Most, miután megnehezedett rajta a kor, s annyi munka által meg van törve, *hivatata letételéről gondolkodrán*, nehogy ezek vele együtt eltemetessenek, négy emlékiratot terjeszt a felség elibe ⁷⁾: egyet a honvédelem módja és eszközeiről, egyet a végek állapotjáról, ismét egyet azon módról, mikép az elhunyt királyok idején mind az egyházi, mind a világi urak az országot oltalmazták, s a királynak szolgáltak, a régi országos végzésekből szerkesztve; egy negyediket még az igazságszolgáltatás körüli azon nehézségekről, mellyek sokféle igaztalanságot és sokak elnyomatását okozzák. Ezekből — folytatja

⁷⁾ „... nisi tunc per proxime defunctam C. Mai. aug. memoriae, alias D. nostrum elem., in proxime vero praeteritis comitis per modernum D. et Regem nostrum elem. malevolorum meorum suasu et instigatione prohibitus fuisset: demandando S. M., ut nihil de iis cum regnicolis communicarem, et si quae cum iisdem vel privatim communicassem, ea etiam repeterem. quod etiam feci: cum tamen, si forte S. M. scripta mea sub iisdem comitis Domino Personali et caeteris deputatis exhibita, ab iisdem non repeti, sed coram se adduci clementer mandare dignata fuisset: experta fuisset S. M. sinceritatem et fidelitatem meam.“

⁸⁾ „Quod vero eadem scripta considerationesque meas cum Sua M. prius non communicavi (mint a követekkel): feci tum ex eo, quod adulari mihi per hoc non conveniebat, tum quod neque S. M. id praecepit, tum quod libertatem meam, sine praeiudicio et derogamine auctoritatis regis nostri, servare volebam. sciens optime, unumquemque nobilium ad comitia vocatorum liberam habere vocem. Iamvero cum et aetas mea aggravata sit, et fractus tot laboribus de mutatione etiam officii cogitem, nolui una mecum sepulta esse praetacta etiam scripta.“

⁹⁾ Ester. országgyűlések alkalmával többször is közlöttele a rendekkel különösen a haza védelmét illető nézeteit. Így a nemzeti muzeum könyvtára Széchenyi-osztályában, a „*Protocollum Nic. Esterházy Palatini*“ című másolatgyűjteményben találhatunk többi közt: 1. *Considerationes et media circa communem defensionem regni*, magyarul; kelet nélkül, de e hely: „ennyi experientiam után mondom, mint az ki már isten akaratjából csak ez terhes hivatalomnak is tízedik esztendeiben vagyok“ mutatja, hogy azt az 1635-ki országgyűléssel közölte. — 2. Ismét: *Considerationes et media circa communem defensionem regni*, deákul; szinte kelet nélkül; azonban itt viszont e hely: „*post tredecim annorum experientiam*“ in hoc palatinali magistratu adquisitam“ az 1638-ki országgyűlésre mutat. — 3. *Opinio seu discursus Palatini circa conservationem regni et confiniorum eiusdem*; a végén: „Anno 1641. Viennae“, deák nyelven. A Jászay gyűjteményében levő gondosabb másolat szerint „dec. 12. 1641.“ s így ez az, melyet Esterházy a fén kivont emlékirat mellett adott be a császárnak, s mellynek Horváth Mihály adta vázlatát III. 235—7. — 4. *Considerationes circa confinia Regni*, magyarul; kelet nélkül, az elébeninek illető részeivel egyező. — Látható az első három az *Okmányos Toldalékban* III. IV. és V. számok alatt.

⁶⁾ „... tanto minus charitate aliqua affici.“

— megismeri majd a felség a dolgok állapotját, roszaikarói és feladói rágalmaikat, s az előadott bajoknak feltalálándja gyógyszerreit is. *Érdemes leszen* Ő felségének, *azon tanácsosairal* értekezni, *kik előtt e dolgok ismeretesei*, s hathatósan hozzá látni ez ország fentartása és oltalmazásához: mellynek megmaradásától nem csekély mértékben függ a felség egyéb országainak java is. *Ezt tevén ő felsége* — így rekeszti be emlékiratát a gondos nádor: — *kétség kívül megnyerjük a hazafiak szíveit*, bírjuk majd kedvezéseiket, s *nem alkalmatlan*, hanem, a felség örökös dicséretére, *kedves országgyűléseink lesznek* ⁷⁾.

XXV. És csakugyan 1642. martius utolsóján kelt királyi levelével III. Ferdinánd az országot május 29-kére Pozsonyba köz gyűlésbe meghívta. Esterházy lemondó szándéka, melyet 1638-ban úgy látszik nem annyira letett, mint elhalasztott, s melyet most tárgyalt előterjesztésében sem rejtegetett ¹⁾, állott folyvást, s ehhez képest azt mind a királynak bejelentette, mind, a kir. meghívók szétküldetése előtt még a vármegyékhez bocsátott levelében (költ Semptén, april 6.) közzé is tette. Az eddig semmi történetíró által nem ismertényt megalapító, Abaujhoz intézett, s ott ki is hirdetett kiadatlan levél egész terjedelmében így hangzik: „Reverendissimi, Reverendi, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii et Nobiles, Domini Amici nobis observandissimi! Tudván azt, hogy nem magonknak születlünk, nagy kíváncsija voltam én is annak

mindenkor, hogy kegyelmes uraimnak és fejedelmimnek, s a szerint édes hazánknak és megkevesedett nemzetünknek mind szorgalmatossan, s mind jó igazsággal szolgáljak: megvetvén azaránt minden tekintetet, gyűlöséget és kárvallásokat is; aminthogy isten akaratjából negyven esztendőtlől fogvást, negyedik fejedelmenket is szolgálom már, s a mint én gondolom, minden nagy méltó panasz és feddés nélkül, kész levén mindenkor, minden alkalmatossággal, ha kívántatott volna, életemet is elfogyatnom az ő fölségek hivségek mellett: az szerint szegény édes hazánknak és megkevesedett nemzetünknek is nagy jó indulattal és serénységgel igyekeztem minden tehetségem szerint szolgálnom; kíváltképpen látván ez sok kölömkölömféle szorongatásokban való létét, életemtől való megválással is kész voltam volna szolgálnom és segéttennem neki. *De mivel isten azt nem akarta, s az alkalmatosság sem hozta*; im mindazáltal mind erőm és egészségem föttáig szolgáltam, amint legjobban tudtam, kegyelmeteknek és édes hazámnak, egynehány rendbeli terhes és nekem igen súlyos és munkás hivatalokat viselvén; kíváltképpen pedig ez palatinusságnak (bátran mondhatom) kemény igazának viselésében im isten akaratjából tizenhat esztendőt töltöttem már el; s noha, úgy vagyon, *nem azzal a gyömölcscsel, amint én kívántam volna, avagy a mi szegény hazánk szüksége, avagy a kegyelmetek szolgálatja is*: de mivel itt az mentségnek helye nincsen, a helyett mint maga fiának, avagy, eddig való hivatalomat tekintvén, atyjának, hogy bocsánatot adjon minden fogyatkozásimnak, nagy szeretettel kérem kegyelmeteket. És mivelhogy im az mi kegyelmes urunk, koronás királyonk gyűlést fog az nemes országnak és kegyelmeteknek hirdetni, idején akarom tudósíttanom kegyelmeteket, *hogy tovább én mostani hivatalomat semmi uton nem viselhetem, sok rendbeli törődésim, betegeskedésim, és sok egyéb fogyatkozásim miatt is*, eljárván ödöm is. Hanem hogy ennél is nagyobb szorongatásokra és kárvallásokra ne jusson szegény édes hazánk, méltó igen kegyelme-

⁷⁾ „Operae pretium erit igitur, si S. M. praevia circa haec cum iis suis consiliariis, quibus nota sunt, consultatione, operam et manum ad conservandum et protegendum hoc regnum, ex cuius permansione caeterorum quoque regnorum et provinciarum Suae M. salus dependet non modica, efficaciter admovere dignabitur. Quod si faciet S. M., absque omni dubio *lucrabimur animos regnicolarum*, affectumque illorum habebimus, *comitiisque non molesta, sed grata cum aeterna laude S. M. habituri sumus*. Haec sunt, quae Suae M. humillime ex debita fidelitate presentare volui, neque aliud, citra notam adulationis, quam neque S. M. habere vult, neque aetati meae convenit, dicere possum: *mentiri vero* (bona venia Suae M. dixerim) *non licet*; proponens apud me usque ad ultimum spiritum me in fidelitate S. M. permansurum, in bonum etiam exemplum posteritatum, totiusque gentis meae.“

¹⁾ „Cum . . . fractus tot laboribus de mutatione etiam officii cogitem.“

teknek — → más ilyen hivatalra való alkalmas személyről gondolkodni, kiről alázatosan tudósítottam ő fölségét is, hogy isten öszvöhozáván kegyelmeket az gyölésre, válaszszon olly személyt, *a ki hasonló igazsággal, gyömlöcsösben szolgálhasson nálamnál kegyelmeknek*, s nagyobb és megújoltabb erővel és szorgalmassággal is. Noha én is ezt a keves hátra maradott időmet is mind ezen erőtlenséggel is, más tehetségem szerint való munkában nagy készséggel ajánlom az kegyelmek szolgálatjára, és egyött kevésnek élni halni kegyelmekkel, az mí kegyelmes urunk és édes hazánk s nemzetünk szolgálatjában. Ebben penig, kérem azon is kegyelmeket, meg ne botránkozzék, hogy illy dologra kellett resolválnom magamot, a ki szokatlan és másszor nem hallatott az országban, és de lege regni is egyébaránt is holtig való hivatal ez. De az, a ki hivataljának meg nem felelhet, mind erőtlensége s mind egyéb akadéki miatt, azt méltán holt-elevennek tarthatni, kire nézve távol legyen az, hogy az én fogatkozásimmal kárt tennék kegyelmeknek, hanem hogy isten az ő jóvoltából szánja meg szegény hazánkat és nemzetünket, adjon olly gondviselőt ő fölsége után kegyelmeknek, a ki tartsa meg fejedelmével való egyességét is kegyelmeknek, és felelhessen meg egyébaránt is hivataljának is kegyelmekhez való igazsággal és szeretettel való serény szolgálattal, szívből kívánom. Tartsa meg isten jó egészségben kegyelmeket. *Sempthaviae, die 6. aprilis, 1642.* Earundem D. Vestrarum fautor et amicus paratissimus Comes N. Esterházy.“²⁾ Az ünnepélyes hang, de, mint mindene Esterházy-nak, egyszersmind érzékeny sorok, bár mellőzik a részleteket: mindazáltal mély pillantást hagynak kedélyébe vetnünk, mely inkább a köz ügyek folyása s törekvései sikertelenségétől, mint fáradsalmak által csakugyan megtört egészségétől elcsüggesztve, más tán sze-

rencésbnek ohajtotta átengedni a kormányt, s élete végét nyugalomban töltöni. Nem tudom, e lemondással összeköttetésbe hozható-e a májusra kihirdetve volt országgyűlés elmardása³⁾: de annyi áll, hogy az soha alkalmatlanabb időben nem jöhetett az udvarnak, mely a sérelmek orvoslására nem igen hajolván, a nemzet érzelm-nyilatkozatát nádorválasztás által egyáltalában fel nem akarta hívni.

XXVI. Sikerült végre a fejedelmet a rendek újabb összehívására bírni. De bár a gyűlés sz. Márton napjára (nov. 11-kére 1642.) határozottatott, a kir. meghívóknak — véletlenül vagy szándékosan — hibás elküldése következtén a főrendek arra kicsiny számmal jelentek meg, mi az országgyűlés megnyitását eleinte késleltette, végül gátolta is. Tartott ettől eleinte mindjárt a nádor, miután időközben a császár hadereje Lipcsénél a svédek által végkép megtörtetvén (oct. 23.), Ferdinánd annak megépítésére gondolta fordítanának osztatlan figyelmét: mégis némely követekkel tartott bizodalmas értekezlet után gr. Forgách Ádámot Bécsbe küldte, általa az országgyűlés mulhatlan megtartását sürgetendő, miután itthon az orvosolatlan, sőt naponként gyűlő sérelmek veszedelmes kitörést hagyának várni⁴⁾. De bár a törökkel koronként megújított s mindkét oldali egyes sérelmek által ismét gyengített frigy ez év martiusában Szönyben húsz évre újra megerősítettett; mégis a végek, sőt az özsves ország elhanyagolt hadi állapota annál nyomosabb gondos-

³⁾ Kovachich Vest. Comit. 795. 1.

⁴⁾ Szinte egyetlen, s mind eddig kiadatlan, sőt a történetírók által nem is használt kútfő az 1642-ki országgyűlés történetére, az akkori abaúji követ *Szemere Pál önkész naplója* (Kaprinai kéziratai XXVII. köt.), melyre Kovachich hivatkozik ugyan; Vestig. Com. 795., de mint onnan látszik, azt nem olvasta. Szemere, ki a nádor minden magán tanácskozásain jelen volt, nov. 18. alatt írja, hogy a követek hathatósan sürgették a diéta megtartását: „ne hoc regnum nostrum, tot periculis obnoxium, et tot publicis gravaminibus et querelis dietim magis ac magis onustum ad extremas deveniat angustias et everiones, nominibus omnium nostrum Sua Illustrissima Dominatio instet et supplicet apud S. M., ne praesentis dietae celebrationem intermittat, ne rebus infectis et desperatis animis ad principales nostros redeundum nobis fiat, et postmodum aliquod ingens regno exinde malum ingruat.

²⁾ Egyik eredeti példányából, t. i. ugyan azon titoknok kezével írva, ki a Nádasdihoz intézett értekező levelet szinte ez év végén tisztázta, s a nádor sajátkezelével aláírva a *Kaprinai kéziratai* A. osztálya XXVII. kötetében, 273—4. 1.

kodást igénylett²⁾, mert a svéd győzedelem Rákócira s a már csak tőle oltalmat reménylők naponként növekedő seregére biztatólag hatott. Késvén a válasz, nov. 26. a követek népes gyűlésből a nádort, mint a király és nemzet közti közbenjárót, küldöttség által kérték, hogy a felség lejövetelét, az országgyűlés megkezdését s a kir. előadások kiadását eszközölje. Esterházy szükség esetén személyes közbenjárását is ígérte, mit azonban a császári biztosok lejövetele megelőzött, kik a gyűlés eloszlatását nov. 29. csakugyan kimondották, kérvén a király nevében a rendeket, hogy a végek fentartása iránt a jövő országgyűlésig is tanácsot és módot nyújtanának. De azok „országgyűlésen kívül levén“³⁾ kinyilatkoztatták, hogy így semmiféle adót nem vállalhatnak: de az ország állapota tekintetéből részletes gyűlések tartását javasolták, melyeken kirekesztőleg a honvédelemről, és csak egy évré, t. i. a leendő jövő országgyűlésig, intézkednének. Siker nélkül, mert a főrendek e részben hozzájok nem járultak. A nádor pedig ez alkalmat is használta arra, hogy a legbefolyásosabb férfakkal a rendek közül különféle, részint a királynak is felterjesztett munkálatait közölje, véleményeiket meghallgassa, s őket ajánlott javaslatai elfogadására előkészítse. Nem múlt el nap, hogy e tárgyakról velők ne tanácskozott volna: dec. 2-kán Lónyai Zsigmond, az erdélyi fejedelem képviselője is jelen volt: s ez úttal nem rejtette el fájdalmát e gyümölcstelen országgyűlés eloszlatása, törvényes állásának sebei s a török követség miképi elintézése felett, őszintén panaszolkodott a császári biztosok ellen stb., s lemondásáról is értekezvén velők, más nap, miután öszves gyűlésben a királyhoz intézendő válasz elfogadtatott s a biztosokhoz átküldetett, *nádori hivatalát csakugyan letette*. Azonban a rendek ez ügyet a jövő országgyűlésre halasztván, kérték őt hogy azt eladdig egész

kiterjedésében folytatná; melly kívánságban megnyugodván, miután zárbeszédében a közjót a rendeknek szívékre kötötte, a gyűlés eloszlott: felszámíthatlan kárával a hazának, mert általa, kivált ha Esterházy tanácsai az udvar által bevételnek, a küszöb előtt állott polgári háború talán még elfordíthatóak.

XXVII. A bokrosodó hazai ügy, mint konstantinápolyi hírek által nyugtalanított Ferdinánd mindjárt az országgyűlés eloszlása után a nádort tanácsa végéig megkereste. Ez még egyszer felszólalt azon bátor nyíltsággal, melly minden nyilatkozatait a király irányában bélyegezte⁴⁾. A végekre nézve, u. mond, sem kerületi sem megyei gyűlésektől nyomos segédelmet nem várhatni, s ha részletes gyűlékezeten ajánlanának is a rendek, az legfelebb némi hadak állításából állana, melyek az ő tetszésük szerint levén eltartandók és kormányozandók, bel támadás esetére inkább kárára lennének a köznek úgy, mint a végeknek, hogysen hasznokra. És sokan a rendek közül örömet látnak, u. m., a hiányt, hogy panasza annál több okuk, s veszélyes szándékuk kivitelére, ha van, könnyebb alkalmok legyen. Ezen elidegenülés pedig a kedélyeknek, jegyzé meg, nem fog enyhülni, míg sérelmeik nem orvosoltatnak, s az ország végzésein alapvó követeléseiknek elégtéve nem leszen; sőt zavarnál egyéb nem várható, mert minden tanácskozásaikban, midőn saját megmaradásuk s a felség ügye felhozatik, legott azzal állnak elő, mikép vallási és egyéb szabadságaikban sértve és háborgatva vannak, és sem a kir. ígéreteket, sem az országos törvényeket, sem a koronázási feltételek nem teljesítetnek: minél fogva a dolog oda látszik hajlani, hogy roppant és veszedelmes változásba törjön ki. Gyakrabban kimondotta ezt, folytatá, és különféle írott véleményeiben bőven kifejtette: de nem lát senkit, ki e nehézségek elhárításán munkálódnék: ellenben igen is látja tanácsait jobb időkre elhalasztatni: mi alatt a meg-

²⁾ *Szemere* nov. 25. alatt „multorum (ablegatorum) habitae et intermixtae sunt querelae de ruina confinium et inprovisio statu totius regni“.

³⁾ „Nos hic, quandoquidem extra generalem dietam, nullas dicas et contributiones in nos assumere possemus.“

⁴⁾ *Opinio seu discursus Palatini R. H. circa confinium subsidium, ac regnicolarum constitutionem*, Turcarumque de expediendo ad portam oratore praetensionem; kélt Fraknó várában, január 14. 1643. L. az *Okmányos Toldalékban*, a VII. szám alatt.

hasonlások és zavarok növekszenek s a gyűlölet tenyészik. A halogatással az ígéretnek kötelező ereje meg nem szűnik, s ha azalatt ő felsége dolgai odakünn jobbra fordulnának is, az országos végzésekkel a rendek többségének beleegyezése nélkül ellenkezni nem lehet: erőhatalomhoz nyúlni pedig nem vezet célhoz, mert az ország szerkezete és állapota különbözik a többiétől: kebelében lévén a török, ki az ellenséges rendeket támogatni mindig kész. Sőt súlyosítani fogja nehézségeinket a haladék, s legjobb esetben a katolikus rész méltán félhet, miként az engedmények megszorítás helyett inkább bővitendők lesznek: az értsürgeté, u. m., a sérelmek megszüntetését a közelebb elosztott országgyűlésen. Mi tevők legyünk hát: részletes gyűlésektől csak elégtelen segédelmet várhatván, országos segélyt és adót országgyűlés nélkül a rendek nem nyujtván, fegyvert pedig nem lévén tanácsos rendelkezésük alá adni: ha még is a vármegyék némi pénz, eleség és munkabeli segélyadásra felszólíttatnak, a főrendekre kellend hatni, hogy a megyei gyűléseken megjelenvén, a királyi kívánságot pártolják. Minthogy pedig a magyarok, főleg a protestánsok, követeléseik fő támaszát a fegyverben és török segítségben keresik: fő dolog a magyar tanácsosok teljes gyűlésében mind azon pontjait a királyi kötelezettségeknek kijelelni, mik akár a vallás dolgában, akár a többi ígéretnek közül teljesíthetők: a lehetségesek legotti teljesítése is rendkívül lekötelezné őket. De a veszély küszöb előtt: tenni kell! Akkor aztán bizvást hirdethet, úgy mond, ő felsége részletes vagy országos közgyűlést, s a magyar minden lehető megteszen. Avagy az erdélyi fejedelemtől félünk? ez ellen is a hazafiak megnyugtatója a legjobb szer: mert a magyarok hozzáállása nélkül ő nem merhet kitörni, ezek pedig hozzá nem saját magáért ragaszkodnak, mint ki kormány, fűsvénysége, haszonlesése és török függése miatt otthon sem szeretetik: hanem vallási és egyéb szabadságaik végett, mellyek megadatván, lecsillapodnak: sőt a fejedelem is, a magyaroktól nem re-

ménylven semmit, hajlani fog a királyhoz. De — újra meg újra ismétlé: — nehogy a magyarok a fejedelemnek kedvezzenek, meg kell nekik az övéket adni, *még pedig jókor*: mert a fejedelemnél, úgy mond, s a magyaroknál olly készületeket lát, mellyeknek vége szövetséges támadás s a végsőnek megkísértése leszen. Tehát még tavasz előtt, mielőtt a fejedelem mélyebben bebonyolodnék a zavarok tömkelegébe, minden megadhatót rendszerbe szedve, azonnal létesíteni is kell: akkor aztán bátran hirdethet, ugymond, részletes országgyűléseket ő felsége; ő maga is, ha tetszik, kész a felső részekbe menni, s a kedélyeket a király kívánságára hangolni: mi a közjóra gazdagon gyümölcsözendik: *különböben semmi jót nem ígérhet, s nem hogy segélyre nincs kilátás, de félő nehogy az ország, rútul összezavarodván, a jövőendő veszedelmek súlyosabbak legyenek az eddigieknél, a hazának s a felség híveinek úgy, mint az egyháznak romlása- és soha helyre nem hozható pusztulásával.*

XXVIII. Másfelül Rákóczi untig elégséges időt hagyott Ferdinándnak a maga meggondolására. Nem tagadhatni, rég fajlalta ő némmelly személyes sérelmeit, rég sürgették őt sokan a felföldi protestánsok közül fegyveres közbenjárás végett, a császár külső ellenségei régóta keresték szövetségét: ő még is nyugton maradt, akár félelemből, nehogy ő, a kevesek által kedvelt fejedelem, míg határain kívül harcol, otthon székét elveszejtse, vagy főurat, a zultánt, maga ellen indítsa; akár természetes lassuságból, és válláló szellem hiányából. Még február elején 1643. fia lakodalmán, Jakusith György veszprémi püspök előtt úgy nyilatkozék, mikép a császár semmit alkalmasbat nem tehetne, mint a vallásszabadságot tisztelve, a protestánsoktól 1608. óta elvetteket visszaadni: melly esetben ellenségei ellen még az evangelicus rend lelkes segédelmére is számot tarthatna: de a békítő szót a püspök visszautasította, mondván, miszerint a császárnak tilos a vallás szabadságát megerősíteni, s az egyházakat

a papság jogsérelmével visszaadni ¹⁾. Még Esterházy kérésére is, melyet neki a cs. követ, Kéry János, adott meg, hímetlen nyíltsággal, de engesztelékeny szellemben válaszolt a császár számára átadott izenetében. Ha — úgymond — a franciák és svédek, kik vallásban tőle különböznek ²⁾, a (ref.) vallásnak segédelmöket ajánlották: neki kénytelenségből is ugyanazt kell tennie, s nem akarván kegyetlen lenni, fogja Magyarországon is, hol a hit különféleképp zaklattatik, s főleg az országgyűlések halogatása s a törvények elhanyaglása által sértetik és nyomtatik. Eddig ugyan még nem szövetkezett a külfölddel, s legyen a császár meggyőződve, hogy sem magán érdekből, sem a vett sérelmek megtorlása végett nem fog nemzete veszélyével a vég eszközhöz nyúlni, sőt elszenvedendi, míg lehet, azon igaztalanságokat, melyek által a császár hívei újra meg újra kihívják, s melyek olly súlyosak, hogy nincs fejedelem a nap alatt, kinek türelmét azok ki nem fárasztanák; s bár a császár az ígért elégtételt meg nem adta, még sem szövetkezett annak ellenségeivel, attól ezentúl is tartózkodandó, ha, úgymond, isten dicsősége, a vallás és haza szabadsága nem kényszerítendi: mert olly terhes szolgaságot, millyen a léleké, egyáltalában nem türend. Említé még a császár embereinek ármánykodásait mind a portánál, mind Bécsben, úgy hogy megbuktatása már csak az időtül és kedvező alkalmótól lenne felfüggesztve. Nézzé el tehát a császár, ha méltó neheztelése s az országos szabadság és vallás elnyomása feletti fájdalommal gyűlöletes szavakba tört ki; hallgassa ki igazságos lélekkel panaszait, s vigasztalja meg a megbántott országot, mellynek az ő háza nem csekély részét teszi. Nem feledi ő, folytatá, azon hálát, mellyel ősei és önmaga tekintetéből magát a császári ház iránt lekötelezve érzi; sem azt, mit eskütt II. Ferdinándnak: de él még Milith Péter,

¹⁾ L. „az erdélyi fejedelem Kéry János uram által ő felségének való izeneti, melyet minden vármegyének inculdálva küldött in paribus“ (a m. acad. könyvtárban); fordítva Kazynál II. 57—60.

²⁾ Amazok katolikusok, ezek ágostaiak lévén.

és tanúsíthatja, hogy esküjéhez azon feltételt kötötte: „ha a császár, népeivel együtt, a frigy pontjait híven megtartja, s őt test és lélek szerint nyugalomban hagyja“: miről a császár őt szinte hittel biztosította ³⁾. — Mind ezek mellett semmi sem történvén Rákóci megnyugtatóására, ez Gyulafejevárt ápril 26. csakugyan megkötötte a franciákkal és svédekkel a császár elleni frigyét ⁴⁾. Csak akkor küldött Ferdinánd egy püspök követet hozzá, őt a kitöréstől visszatartóztatni, mikor Rákóci hosszas értekezések után végre kinyerte a portától a hadviselési engedelmet. Későn. Rákóci, a magyarok érzéseit kipuhatólására, decemberben Sáros-Patakra jött, hol a felföldi elégületlenek küldöttei által szabadító gyanánt üdvözöltetett.

XXIX. Időközben a bécsi udvar, Rákóci minden lépéseiről jókor értesítve ¹⁾, a dánokkal egyesült, kik a svédek hátba fogván, őket Morvából éjszaki Németországba kivonulni kénytelenítették, mi által a fejedelemnek szövetségesével egyesülhetése meg-hiusítottatott. Másfelül egy német segédhadnak Puchheim alatt a nádor seregéhez küldetése határozottatott el. Esterházy t. i., ki sokáig tartóztatta a királyt, nehogy idegen hadat küldjön az országba, most a veszély által kényszerítettett abban is megegyezni ²⁾: indulását még is folyvást halogatta, hogy, ha még lehetne, a királyt is, a fejedelmet is békés egyezkedésre bírassa, s ekép elfordítsa a polgári háborút hazájától, melly a német segéd hadak által szint annyit volt szenvedendő, mint az el nem maradható török beavatkozástól. S felvette a rég megkezdett ³⁾,

³⁾ Ugyan ott.

⁴⁾ L. *Kalonát*, XXXII. 237. s köv. 11.

LXXIX. ¹⁾ Ugy látszik ennek nagy befolyása, de hűtlen tanácsosa, Kassai István, által: I. *Kemény János* önéletrajzát Rumynál III. 97. s k. 11.

²⁾ „Kire nézve volt volna ő felségének is módja benne s méltó oka is reá, hogy fegyvert bocsásson ellene — ezt írja a nádor a felső vármegyéknek: I. lev. 297. l. — de mi tudván azt, hogy az mi szegény hazánknak és nemzetünknek az oltalom fegyvere is igen káros, tartóztatuk mind eddig, s protestáltunk és protestálunk is mind isten s mind ez világ előtt, hogy kedvünk ellen vesszünk be az idegen hadat az országban.“

³⁾ „Félek igen rajta, hogy az én jövőndölésim bé ne teljesedjenek, a melyeket egynéhány esztendőkhől fog-

de Rákóczi által utóbb megszakasztott ⁴⁾ levelezés fonalát, s december 6-dikán Kismartonból 1643. elsejét intézte hozzá azon leveleknek, mellyek hosszú sorát munkáiban közlöttem. Emlékezteti ebben a fejedelmet a kötésekre, s hogy azokban a sérelmek egyezkedés útjára igazítvák; bevallja, hogy a mennyiben a fejedelem fellépése a nemzet szabadságát nézné, sikere ohajtható: csak-hogy ezt nem fegyvertől várhatni, melly új okot és alkalmat nyújtván új meghasonlásokra, a bajt csak nevelheti ⁵⁾; ajánlja közbenjárását ország és király között, s értésére adja, mikép készantag késlelteti saját indulását, nehogy a németek bevonuljanak, s az alkudozás a háboru tetteles kitörése által megnehezíttessék ⁶⁾. Rákóczi, ki az alatt ismét Erdélybe tért a szükséges hadi készületek végett, az év végén vett levélre 1644. január 2-dikán válaszolván, mindenképp előbbi ohajtását nyilatkoztatta, bár a nádor leginkább ott terjesztené elő a haza bajait, hol „a derék orvosság adathatnék.“ S miután már 1636. óta évenként elpanaszolta magán, de leginkább a haza köz sérelmeit, a nádort szólítja most fel, igyekeznék a haza s nemzet, kivált pedig a vallás szabadságát helyre állítani: mire aztán ő is bővebben fog nyilatkozni. Tudniillik a fejedelem nem sejdítette a nádornak évek óta folyt gyakori szorgalmazásait, lemondó szándéka okait, az ország s maga a protestantismus nevében sokszor ismételt panaszait; nem ismerte azon ellenerőket, mik Esterházy hatását régtől gyengítették, s annyiszor meghiusították; nem tudta, hogy azon helyet, mellyet II. Ferdinándnál Pázmány tar-

tott, III. Ferdinánd mellett egy kevesbbé lángelmű, kevesbbé hazafi, de nem kevesbbé éber, munkás és sokkal finomabb triumviratus foglalta el: Lippay György esztergami érsek, Bosnyák István cancellár, veszprémi, és Jakusith György most már egri püspök. Ezen férfiak, kiknek kezei Bécsben és Budán, a Rákóczi cabinetjében s a fényes portán működének, iszonyodtak olly békétől, melly a protestantismus egykor kivitt, de azóta sokképen megcsontított nyereségeinek új biztosítékokat ígért. Az érsek egyfelül megnyugtatta a király lelkesmeretét, mikép sem a fejedelmet, sem a koronázási okmány pontjait meg nem sértette; másfelül vigyázásra intette: ne bántaná meg istent adandó engedelmek által; az erdélyieket pedig annak besugásával javasla visszatartóztatni, hogy a hátravillongások el nem intéztetésének a fejedelem az oka, mi által időt reménylt nyerhetni ⁷⁾; majd a felső megyék és városok hűségével biztatta Ferdinándot, mellyet épen azáltal lehetne elveszteni, ha a nádor, értekezve a fejedelemmel, ennek alkalmat nyújtana a vallás ügyének oltalmazására; biztatta a konstantinápolyi fordulattal is, hol Szelepcsényi nem csak a Rákócinak adandó segedelem, de még a háborúi engedelem megtagadását is keresztül vitte volna, mint azt az érsek Budáról és Erdélyből értette; végre kérte a királyt, szüntetné meg a nádor egyezkedését, s ne hívná össze ez ügyben magyar tanácsosait, mert a kérdés meghasonlást támasztana köztök ⁸⁾! Így Jakusith is, így a cancellár ⁹⁾. Hiába tudósította gróf Forgách Ádám kassai parancsnok a királyt, miszerint a felső megyék nem akarnak Rákóczi ellen fölkelni, s hogy nádori közbenjárást kívánnak ¹⁰⁾; hiába festették le a felső-magyarországi ta-

vást egyszer is másszor is írtam kegyelmednek.“ IV. levél, 213. l.

⁴⁾ L. a Rákóczihoz írt levelek elsejének elejét a 207. l.

⁵⁾ „Nézhetné talám az ország javát és nemzetünknek szabadságát kegyelmed, melly talám magában gonosz nem volna: de fegyverrel azt sem viheti kegyelmed végbe; sőt inkább involvál bennünket, magunk közt sem egyezhetvén meg; s elveszünk úgy is!“ I. levél, 208. l.

⁶⁾ „Könyörgeni fogok, csak értsem akaratját kegyelmednek, hogy az idegen hadaknak beküldését, kik már nagy részre el is vannak rendelve Puchhaim generálisága alatt, s csak tőlem is várnak, halaszssa kegyelmedesen ő fölsége, míg kegyelmedtől válaszom jű.“ U. ott. 209. l.

⁷⁾ „...et hac via, quicquid D. Palatinus videtur per alterum cum principe tractatum intendere, melius et securius assequemur, tempus extrahemus, detinebimus ipsos transylvanos, et alia etiam ad praesens tempus non inutilia consequemur.“ Lippay György a királyhoz, jan. 2. (Az acad. könyvtárában).

⁸⁾ L. az érsek levelét a felséghez jan. 23-káról a Függelékben IX. sz. alatt.

⁹⁾ Amas jan. 15-ki levelében Ferdinándhoz, s ez hivatalos véleményeiben (az acad. könyvtárában).

¹⁰⁾ Forgách levele jan. 8. (az acad. könyvt.).

nácsosok a várak és végek nyomorult állapotját s a felföld hajlamát Rákócizhoz ¹¹⁾; hiába kérték a megyék Esterházyt, békélne meg a fejedelemmel ¹²⁾; hiába jelentetett a gyulafejevári országgyűlés lelkesedése s egyértelmű határozata, mellyel rögtön adót és hadakat ajánlott, s hogy a kitörés február 3-kára csakugyan elrendeltetett ¹³⁾; végre hiába terjesztette elő a hű nádor a veszedelem nagyságát, a török avatkozás lehetőségét, s Rákóczi békélő hajlamát, ha neki, a nádornak, sikerül, a császárt arra elkészíteni ¹⁴⁾: Ferdinánd január 27. elhatározta végkép a fegyveres ellentállást ¹⁵⁾, s a nádort a fejedelemmel egyezkedéstől eltiltotta ¹⁶⁾, ki ennek még egy nappal előbb ajánlva ajánlotta volt közbenjárását ¹⁷⁾.

XXX. Az egyházi urak, kik nem hitték volt, hogy az erdélyi rendek fejedelmüket ez ügyben pártolandják, most már csak a svéd fordulatba, a töröknek őszintétlensége s a kemény télbe, tán a fejedelem lassuságába is, vetették bizodalmokat; s így nem kis mértékben zavarodtak meg, midőn sebes követek Rákóczinak, az indulás kitűzött napját is megelőzőleg február 2-kán lett, kitörése hírért hozták meg. A rémulés Bécsben nem volt kisebb, mint a király híveié az egész felföldön. Most tűnik ki, hogy a hosszú béke Erdélylyel az udvart bizakodóvá és gondatlanná tette; s úgy látszik hogy a segedelemnek naponként mindenünnen érkező sürgetései a tetterőt elszibbaszták inkább, mint ébreszték. Február 9. a fejedelem előhadai már Újhely és Tarcal alatt voltak ¹⁾, a Forgách hadai szök-

tek, Bakos Gábor alvezér átment az erdélyiekhez, és számos nemesek, védelem nélkül maradván, át álltak Rákócizhoz ²⁾; az érsek pedig elveszettnek hirdetvén a tiszai Magyarországot, elég világosan a nádor késedelmét okolá ³⁾. De ez, az udvar végzése dacára is, újra békítő hangon írt a fejedelemnek ⁴⁾, sőt tanácsra megjelenvén az udvarnál, innen is magyar őszinteséggel folytatta kéréseit ⁵⁾, s miután Rákóczitól várta volt a békélés tetteges megkezdését: a háboru minden következményei beszámítását magától elhárította ⁶⁾. De már ekkor megjelent Rákóczinak Nagykállóban február 17. költ nyilatkozványa ⁷⁾, s egy időben Kassa, a felföldnek kulcsa, körülfogott ⁸⁾. Ezalatt Bécsben folyt a tanácskozás, mellyben (febr. 23.) szinte egy nyilatkozvány kibocsátása ⁹⁾, s a német segédhad mellé mindenfelé katonák szedése, a hadviselés fedezésére az úgy is kivihetetlen személyes fölkelés megváltása stb határozatokat, a magyar sereg előre pedig a nádor rendeltetett ¹⁰⁾. Ez most sem szűnt meg egyfelül a királynak beadott „discursusában“ őt a bajok eligazítása végett a közigazgatás hibáira figyelmeztetni s országgyűlést sürgetni, a cancellárral közlött emlékiratában ¹¹⁾ pedig e tárgyat bővebben felvilágosítani, mellyből külö-

²⁾ Forgách Ádám levele a királyhoz febr. 8. (Ugyan ott).

³⁾ Lippay György levele a királyhoz, febr. 11. „Reddant illi rationem, qui secus quam necessitas exigebat, rem distulerunt et procrastinarunt.“ (U. ott).

⁴⁾ L. IV. levelét a Munkák 212. l.

⁵⁾ L. V. levelét a Munkák 217. l.

⁶⁾ „Mellyről protestáltam azelőtt is, s protestálok most is, hogy én semminek oka nem lések, hanem, valami pusztulás, nyomorúság és veszedelem találja szegény nemzetünket és hazánkat, mindazoknak kegyelmed lészen az oka.“ — „Néünk csendesség kellene, s egyéb sem tartja ezt a mi megkevesedett nemzetünket meg.“ V. lev.

⁷⁾ L. azt a Toldalékban X. sz. alatt; deákul Kazy közlőtte II. 75—8. ll.

⁸⁾ Febr. 17. és 18. L. Forgách levelét a királyhoz (acad. könyvtár.).

⁹⁾ E nyilatkozvány, bár költe febr. 23-kára van téve, sokkal később hirdettetett ki. T. i. még martius 3. is sürgette Esterházyt a királyhoz írt levelében annak kiadását. Azt, ha nem csalódom, maga Esterházy írta, s ez esetben azon magyar szerkezet volna az eredeti, mellyet ő Rákóczival közlött, ki a maga káliai nyilatkozványát neki szinte megküldötte volt. L. azt a nádor Munkái közt a VII. levél után, a 228—34. ll.

¹⁰⁾ L. A magyar cancellaria előadását (m. acad. könyvt.).

¹¹⁾ A m. acad. könyvtárban.

¹¹⁾ Memoriale a Consiliariis in Partibus Regni Hung. super. existentibus repraesentatum. Dat. ex arce Szalánc, die 19. Jan. 1644. (M. acad. könyvt.).

¹²⁾ L. Sáros megye (magyar) levelét: Ex congre. gener. Comitatus nostri Sáros in Eperjes celebr. die 23. dec. 1644. (M. acad. könyvt.).

¹³⁾ L. Prépostári Zsigmond levelét Zoltán Józsaéhoz jan. 19-ről, Simánd Ist. erdélyi püspökét jan. 23-ról Forgách Ádámhoz, Homonnai Drugeth Jánosét a királyhoz jan. 24-ről stb. (A m. acad. könyvt.).

¹⁴⁾ L. a nádor jan. 19-kei levelét a királyhoz (U. ott.).

¹⁵⁾ A cancellár jegyzéke (U. ott.).

¹⁶⁾ L. Esterházy levelét a királyhoz jan. 28. (U. ott.).

¹⁷⁾ L. ugyan annak III. levelét Rákócizhoz jan. 27-ről, Munkái közt a 210. l.

¹⁸⁾ Csáky István levele a királyhoz febr. 9. (Acad. könyvtár.).

nösen a köz jövedelmek tékozlása, s a pozsonyi kamara hanyagsága a honvédelem eszközei nyújtásában tetszik ki, valamint elnökének Pálfi Pálnak a nádor elleni áskálódásai, a nagyok lelketlensége, kik az agg nádor áldozatait még gúnyolták stb. Másfelül azonban a lassan gyülekező magyar hadak táborába készült, bár kiköltekezettisége mellett elcsüggedve s hosszas lázából csak alig vergődven ki, végkép elgyengülve ¹²⁾. Azalatt Kassa (mart. 11.), részint az őrhad hűtelensége, részint a folyvást ígért segedelmek elmaradása miatt elesett; s már onnan költ Rákócinak a királyhoz intézett azon nevezetes levele, mellyben elpanaszolva mind személyes, mind a vallás és ország sérelmeit, elszántságát jelenti istenítéletre, azaz harcra, bízni az ügy eldőlését, s isten dicsősége s a haza szabadságaért elviselni, bármi jöend ¹³⁾. A király ekkor már csillapítólag válaszolt, a koronázási feltételek megtartását ígérte, s állítja, hogy ellenök soha nem igyekezett cselekedni ¹⁴⁾: de Rákócinak tetteles biztositékok kellettek. A nádor kiindult tehát, de ekkor sem szünve meg kérni, inteni, egyzsersmind pedig a külföldön történőkről is folyvást hű tudomásban tartani a fejedelmet, hogy őt a háboru folytatásától tartóztatva, a békélés útját nyitva tartsa. Illy értelemben szólt mind Semptén írt három rendbeli leve-

lében ¹⁵⁾, mind azon követek által, kiket a két fő ember folyvást váltott: de még akkor siker nélkül. Előbbre nyomult tehát, s Nyit-ráról april 20. nem fájdalom nélkül megjelenté indulását a fejedelemnek. „Nem is akarjuk, u. m., messze-fárasztani kegyelmedet, hanem im mi is megindultunk isten hírével, s kegyelmed eleibe megyünk: *noha bizony pogányokra mennék örömesben, mint magam nemzetére!* De így akarja, úgy látom, kegyelmed“ ¹⁶⁾. A fejedelem már több várme-gyét és bányavárost hatalmában tartott, Fileket maga szorította, Rákóci Zsigmond és Kornis Zsigmond Lévát nyomták ¹⁷⁾, midőn a nádor Barsnak tartva, april 24. oda érkezett; 27-kén átment a Garanon, s folytatva hadmenetét május 1-jén Léva, 12-dikén Filek, 15-dikén Úza-Panit, 20-dikán Szendrő, 25-dikén Szerencs, junius 2-kán Tornyos-Németi, végre 10-kén Kassa alá nyomult, s e helyekről és napokon intézte Rákócihoz, Lónyaihoz s a magyar és erdélyi rendekhez intő leveleit, az alatt hogy az apró csatázások egyfelül a magyar és német, másfelül az erdélyi és török ¹⁸⁾ seregek részéről változó szerencsével, s vég eredmény nélkül folytak. Mind a két fél a kölcsönös ellenségeskedések kezdete után a békére hajlandóbb lett: az érsek már martius 31. emlegetett egyezkedést, de még most csak úgy, ha a fejedelme e-lőbb kivonul Erdélybe ¹⁹⁾; a fejedelmet viszont a nádornak szerencsés előmenetelei

¹²⁾ „Omnia effecturus sum: írja a cancellárnak; fateor tamen me esse adhuc debilem viribusque destitutum etiamnum; sexagesimum aetatis annum iam excedere incipio, videorque pristinas vires difficillime me posse recuperare, praesentes etiam temporis mutationes premunt; et alioquin bonorum coemptiones, haeque immensae expensae usque adeo me exhauserunt, ut vix sufficiam pro familiae quoque (et) aulae meae sustentatione, non ut aliquem exercitum honeste et cum tantis expensis et oneribus intertenere valerem. Vult S. M. me quancumque Danubium transire: verum ego in hac debilitate constitutus considerare, et ita disponere debeo pro liberis et familia mea, ac si amplius non redirem, quod ne contingat, merito formidare possum, quoniam hoc onus, cui suppositus sum, magnum est, sine omni medio facilitante stb. U. ott.

¹³⁾ Közlöm a több tekintetben jellemző, s tudomra mind eddig kiadatlan levelet a Toldalék XI. sz. alatt, mint a mellynek némely része különben is Esterházyt érdeklít, kit a fejedelem, még Pázmány sugarlásai óta, legkeserűbb ellenségének tartott. Ezen levél az, mellyre Esterházy, XII. levelében, a 250. l., vonatkozik.

¹⁴⁾ L. Esterházy imént idézett levelét u. azon 250. lap.

¹⁵⁾ L. Esterházy Munkái közt a 234. s köv. II. Mart. 30., 31., apr. 7-kéről.

¹⁶⁾ L. Esterházy lev. közt a X-ket, a 245. lapon. — Lónyai Zsigmondnak apr. 24. ezt írta: „Irván az minap, az fejedelem ő kegyelme s jelentvén hogy közelebb jön, irtam én is, *de megbusult szívvel*; mert bizony elevenségre hágott, s *mészárszékre hozza azt a se-gény kevés magyarságot is!*“ 299. l.

¹⁷⁾ Lippay levele a királyhoz apr. 19. és Esterházyé apr. 20. (az ac. könyvt.).

¹⁸⁾ A törökök már martius végén nyugtalanították Érsek-Újvárt (Lippay a királyhoz mart. 31. Esterházy a királyhoz apr. 1.); Rákóci mellett pedig mintegy kétezer volt. Budánál is gyülekeztek, hova a temesvári és szolnoki basák meg is érkeztek, a görögországi beglerbég Ozmán Aga pedig várattott. April 24. Szögyén-nél üldökölték, míg a németek a Garanvidékét pusztították (Lippay levelei a királyhoz april 25. és 28. az acad. könyvtárban).

¹⁹⁾ Lippay a királyhoz (a magyar academia könyvtárban).

20) által támogatott sürgetései tették a békére hajlandóvá, mint több rendbeli válaszaiból 21) kitetszik; kivált midőn a királyi seregek elől kitérni kénytelen, Zemplénybe hátrált 22). Nem késett a nádor Rákóci máj. 10. költ levelének vétele után rögtön megújítani Ferdinándnál régi békejavaslatát, miután, úgy mond, csak nagy bajjal bírja fentartani a sereget, maga szenvedő egészségű, s e sereg az országon kívül nagyobb a szükség mint itt 23). Feltételei: vonuljon ki a fejedelem azonnal Ő Felsége birodalmából a hazafiak minden kára nélkül; a végeket s egyéb elfoglalt helyeket oldozza fel irántai kötelezettségüktől; a magyar ügyekbe ne avatkozzék, s bízza a királyra, ki azokat alattvalóival ezek joga és szokásai szerint intézze el; előkelő követeit küldje oklevelével a felséghez, kivel a dolog elvégzendő, de ezeknek teljesítésére ne csak magát kötelezze, hanem az

erdélyi rendek közül kezeseket is állítson. Ritkán mutatott győző több mérsékletet visszavonuló ellensége irányában; s e mérsékletnek nem szállítja le becsét az, hogy forrása a minden oldali viszonyok tiszta átérzése s azon ildom volt, mely sem saját erejét és sikerét túlbecsülni, sem az ellenség állapotjait csekélyleni nem engedé. Rákóci, mint győzött, nem vesztend vala egyebet vállalata költségei s jutalmánál, a király a tett áldozatokon az anyagi nyereményeknél sokkal becsesb amaz erkölcsit vásárolja meg, mint győző lépni elé a veszedelemből. Ezenkül a másutt annyira szükséges sereg új bajok ellen volt fordítható. De mind ez erkölcsi, mind a hadi nyeremény a rögtöni elintézésétől függött. Ezért Esterházy ugyanaz nap két magyar s két erdélyi követnek eleibe küldésére szólította fel Rákóci 24), maga pedig előnyomulását folytatta.

XXXI. Másképp az érsek. Elragadtatva a legnagyobb veszedelemre váratlanul felderült szerencsétől, itt látá idejét, hogy a király Rákóci híveivel együtt megsemmisítse, hogy magyarországi jószágait elkobozza, s Erdélyből őt kiűzze: „nehogy, úgy mond, a büntetlen lázadás édességétől vonzatva, ha svéd és francia segedelemmel nem, úgy a török által támogatva, vallási háborgásokat, országgyűlési zavarokat, a felség tekintélye megvetését s engedetlenséget szítson, Erdélyben pedig a romai hitet gyökerestül kiirtsa. Nincs miért megkötni e becstelen békét. Győzők vagyunk, a fejedelem elhagyatva a töröktől, serege részint eltörölve, részint annyira megrettenve, hogy kiki nem harcról, hanem élete s háza megtartásáról gondos; nem kétli, úgy mond, hogy a fejedelem már ez óráig átkelte a Tiszát, hadainak része szinte, a többi haza oszlott, németjei megszöktek vagy szöknek, s hogy vele csak tudatlan, fegyvertelen, megzavarodott pór nép, mellynek alig tizedrésze bír löfegyverrel, némmel csak bunkósbottal, s ezektől félünk? s vagy ütközetet kerülünk, vagy nem elég

20) „Expeditione hac — frja Esterházy a királynak Filek alól, maj. 11. — et penetratione hucusque militum Maj. Vestrae a periculo liberata sunt Confinia, quippe Léva, Filek, Neográd, Somoskő, Hajnászkő, Buják, Veteri-Zolium, Vigles. Ab hoste vero recuperata sunt Palánk, Gyarmat, Kékkő, Szécsény, Divény. Comitatus pariter recuperati sunt, nempe pars Nitriae, Bars, Hont, Neográd, Pest, Pilis, Heves, Zólyom, Turóc; Montanae civitates. Hi sunt iam hucusque fructus istius exercituationis, cuius fructum latius propagare, ac caeteram quoque Regni partem recuperare intendimus.“ (Az eredeti levél az acad. könyvt.)

21) Rákóci levelei a nádorhoz az Okm. Toldalékban XIII. XIV. sz. alatt.

22) Május 10-dikei levele a fejedelemnek már Kövecses (Gömör), a 14-diki Vámos (Borsod; l. Esterházy XIV. levelében), a 24-diki Vajdácska mellett (Zemplényben) költ, l. azokat az Okm. Told. XV. és XVI. sz. alatt.

23) „Quod vero haec fieri intendam, irá a királynak Filekről, május 12-dikén — causa est, quod neque ex parte nostra, ut praemisi, desint difficultates magnae, et Deus novit, quanta cura exercitum hunc Mai. Vestrae conservo, magis ac magis adhuc, quo ulterius progrediemur, crescentibus difficultatibus; et eum ego quoque valetudinarius sim, si quid adversi mihi contingeret, intra decem dies armata haec M. Vestrae (absit ostentatio) ruinetur (A nádornak nélkülözhetlenségét a hadseregnél ellenségei is bevallották, így Lippay maj. 16-kai levelében a királyhoz, így Kemény János, Rákóci legjelesb hadvezére, hol, Rumynál III. 134. ezt írja: „Gözt csak maga hümora szerént való hadviselésével nem sokat ártott volna nekünk, Puchheim pedig hirtelenségével, ha csak magán állott volna, elvesztette volna az armádiát.“). Accedit Maiestatem Vestram militiae istius in alienis regnis et provinciis maiorem utilitatem habere posse, quam in hoc Regno.“. (Eredetie a magy acad. könyvt.)

24) L. XIII. levelét, a 251. szeleten.

díszes békét kössünk? Sőt bizonyosnál bizonyosb, nem kell többé ütközet, csak üldözni a magától rohanó ellenséget, s a dolog be lesz fejezve, a harc megharcolva. Ujitsuk meg a múlt idők emlékezetét! mennyi baj származott ki Erdélyből, mióta azt eretnek fejedelmek birják, ellenségei mind az austriai háznak! s másfelül melly díszes, a felséges házra nézve melly hasznos, Magyarországra pedig csendet és nyugalmat hozó, állandó béke mellett Erdélyben katolikus fejedelmet tudni, Felséged iránt őszintén hívet! Ez egy eszközzel Magyarországbán minden eretnokség elenyészne: mit gondolni is édes és boldogító! — Így Lippay ¹⁾.

XXXII. De a fejedelem részéről is váratlan nehézség akart a nádor szándéka ellen felmerülni. Félreértések reménycsillámot mutatnak Rákócinak Lengyelország felől, s ez május 14-dikei levelében már kevesebb látszott az értekezleten kapni ¹⁾. A folyton előnyomuló nádor válasza tehát május 15. hideg volt, de nem ellökő, s így szendrői táborában Lónyai Zsigmond belső tanácsos és Kemény János tábornok, mint a fejedelem követei, május 19-dikén csakugyan megjelentek ²⁾. A nádor, felindulva Rákóci nem várt ingatagságán, sértő szavakra fakadt ellene, de Kemény nemes viselete által visszanyervén nyugalmit ³⁾, biztos és őszinte értekezletben

közlötte velök nézeteit, mindent ígérve, mire hatalma leszen ⁴⁾; másfelül azonban állott Puchaim tábornagygyal közös szándéka az ellensereget felkeresni s azzal megütközni ⁵⁾, hogy ez által is a béke dolgát siettesse, s azt a király részére kedvezőbb alapon köthesse meg ⁶⁾: mi annál sürgetősb volt, mert bár a császári sereg erős és jól fegyverzett ⁷⁾, de hiányt szenvedett tüzéségben, társzekerekben, pénzben annyira, hogy Esterházy

mulatja vala, mert öneki nagy fávara vala ott, szive is oda vonszon vala; én, nem állhatván, felkelék székből, mondván a Palatinusnak: „Tehetségem többre nincsen, de hogy hivalkodva hallgassam az Úr (fejedelem) felől való mocskos szókat, az kötelességem nem engedheti, kimégyek azoknak hallása előtt.“ S megindulván az ajtó felé, Palatinus utánam, és szép szerént fogván, kezde csendesíteni és a szókat simogatva magyarázni. Mellyet annyira megbánt vala, hogy másodnap elindulásunkkor is sok szóval intett, mondván többi közt: „Uram, a neved Kemény: s azért úgy keménykedjél, s uradnak is szívét hogy megkegyelmitvén, mind reá és magatokra veszedelmet ne hozz.“ Mellyre felelék én is: „Úgy van, Nagyságos Úr! nevem az, de higgyen Nagyságod, a mint az Úrnak, úgy szolgáljának igaz magyarnak is lenni; és ki megtudom azt is gondolni, hogy békeségnek tractájában fáradozó emberhez nem illik gerjeszteni princípálisát. Én azért mint nem tractához való dolgot soha az Úrnak is nem jelentem Nagyságod felőle való alkalmatlan szavait; de Nagyságod is jól meggondolja, hogy ketten vagytok az Urammal, kikre a magyar nemzetnek szemei néznek: ha a tí egyenetlenkedések miá a tí időtökben veszély éri a magyar nemzetet, mind e világban micsoda emlékeztetek marad, mind pedig isten előtt micsoda számadással fogtok tartozni! Azért aminthogy isten után tí tarthatjátok meg, úgy tí is veszthetitek el.“ Rumynál, III. 123, 4. II. — Látjuk e sorokból is, hogy, mint Rákóci, úgy hívei is nem gyanították azon nehézségeket, mellyekkel a nádornak küzdenie kelle folyvást, ki, ha az udvarnál győz, a háború már okaiban, s utóbb kezdetében, elfojtaték.

⁴⁾ L. Esterházy XV. levelét (a 252. szel.).

⁵⁾ „Rákóczius abhinc — írja Ferdinándnak, sen említett máj. 19-kei, a fejedelem követi megérkezte előtt, írt levelében — penes Tibiscum ad quatuor millia cum suis copiis distat, et videtur subsistere velle. Ac proinde cum Domino Campi Marschallo Generali, Comiteque a Puchaim statuimus, hic accommodatis impedimentis, assumpta annona, hostem quaerere, insequi, ac oblata occasione configere; non obscura habens argumenta confusionis eiusdem, nam et militia, quae penes ipsum stat, consternata est, et exhausta, nec illius resolutionis ut configat stb.“

⁶⁾ A Csáky által Lengyelországból szerzendő segítséget is ez okból sürgette. „Supplicio Maiestati Vestrae, írá máj. 24., et circa negotium tractatus pacis informat me benigne, digneturque mihi plenipotenciales literas benigne transmittere. *Tractatum* ac ipsum negotium etiam transylvanicum *multum iuvaret*, si D. Comes Csáky cum D. Homonnai *aliquem militem polonicum posset inducere*.“

⁷⁾ Maga Kemény János is olyannak vallja Rumynál, III. 125. 128.

¹⁾ Lippay levele III. Ferdinándhoz, Érsekújvárról, máj. 16. 1644. (Eredetie a m. acad. könyvt.).

²⁾ L. Esterházy XIV. levelét a 251—2. szeleten.

³⁾ L. Esterházy levelét a királyhoz e napról, a m. acad. könyvt., ugy Rákócihoz XV. levelét a 252. szel. máj. 20-dikáról; és Kemény János önéletrajzát Rumynál, III. a 123. s köv. II. Kemény így emlékezik felőle: „A Palatinus Esterházy Miklós ada valami *színes tractátára* való alkalmatosságot, mellyre a fejedelemnek is mivel szüksége és kedve lön ahoz, engemet Lónyai Zsigmonddal expedíala a Palatinushoz, és Götz, Puchaim generálisokhoz Szendrőhöz...“ Hogy a tracta Esterházy részéről nem színes, hanem őszinte volt: ha gondolkozása és cselekvésmódja nem hárítana is el minden kétséget, bizonyítanak a királynál folytatott szorgalmazásai. T. i. épen ezen időben is, Szerencs megvétele után, május 24. írá a királynak: „Ego tamen, si cum principe bona et honesta pax concludi posset, *uti et antea, ita et nunc* humillime Vestrae M. Sacr. insinuarem (Eredetie az acad. könyv).“

³⁾ Nem tagadhatom meg magamtól a jellemfestő érdekes jelenetnek Kemény saját szavaival beiktatását... „Melly audientian és tractat — így ír ez — a Palatinus embertelen szókkal kezdé illetni a fejedelmet. Lónyai Zsigmond, ki nálamnál elsőbb vala, de csak könnyen

mind élelem vásárlására, mind a magyar sereg fizetésére elégtelen volt ⁸⁾; Abaujban a falukat, kivált a magáéit, úgy az asztagokat felgyújtva, valamennyi marhát elhajtvá talált, saját pénzéből is (20,000 frnál többet költvén) teljesen kifogyott ⁹⁾. Ezekhez járult Rákóczi újabb levele ¹⁰⁾, melyben ez egyszerre kinyilatkoztatá, mikép a vele szövetséget meggyék és városok híre nélkül nem békélhet, s azért ezekkel kellene előbb értekeznie, mi végre azok számára bátorságleveleket kér. Esterházy e feltételben új akadályát látván az egyezkedésnek, sőt illy összejövételben új ellenséges készüléket, elkeseredésében keményebb rendszabályhoz nyúlva, május 25-dikén külön a magyarországi s az erdélyi rendekhez körleveleket bocsátott, melyekben amazokat szigorúan emlékeztetve kötelességeikre, komolyan megparancsolá, hogy kik a fejedelem mellett vannak, ha büntetés-től mentesek akarnak lenni, nyolc nap alatt vagy hozzá járuljanak, vagy haza oszolván, azután jöjenek elébe, különben hűtlenségben elmarasztalándók; ezeket pedig atyafiasan inté, mikép szünnének meg az anya ország pusztításában részt venni, mely nélkül Erdély rég Boszna sorsára jut s ők elveszett népek lesznek vala: különben magoknak tulajdonítandók, ha valami veszedelem találná honukon kívül vagy belül ¹¹⁾. Mind két levél párpait egyszersmind Rákóczival is közölve, ennek cselekvéseit éles és kíméletlen bírálat alá vevé, hazafiúi haragja nemes kitörésében szemére lobbantá zsarnokságát, mellyel ott-hon és itt megsemmisíti a nemzet szabadságát, s némi adat után felkiáltott: Ez-e a szabadság, mellyet a mi édes eleink vérek ki-ontásával kerestének? Nem szabadság, hanem rabság. *Ebből az igából akarom kivenni szegény nemzetemet, és azt vindicálnom is* ¹²⁾.

⁸⁾ Esterházy lev. a királyhoz Szerencséről, máj. 26. (Az acad. könyvt.).

⁹⁾ Ugyanaz ugyanannak, maj. 24.

¹⁰⁾ Vajdácskáról, maj. 24-kéről. L. az Okm. Told. XVI. sz. alatt.

¹¹⁾ Mindkét levél a Munkák IV. osztályában 301. s köv. szel. látható.

¹²⁾ L. a nevezetes levelet XVI. sz. alatt a Munk. III. osztályában, a 252—6. szel.

XXXIII. A szendrői állomásból célba vett megtámadása az erdélyi derékhadnak, mely hihetőleg ennek teljes megveretésével végződik vala, Kemény János intézkedései által még azon éjjel eszközlött elvonulással meglőztetett ¹⁾; maga Rákóczi pedig Patakon felszedvén kincstárát, a Bodrogon átvonult ²⁾. Ha most a királyiak szakadallanul üldözhatték volna Rákóczi gyakorlatlan, illő készülék nélküli s e fölött megrettent hadait, könnyen véget vethetének a háborúnak azok teljes elosztásával ³⁾: azonban a dolognak szinte meggyőzőhetetlen nehézségei voltak. A törökök s az ellenséges földnép a kir. sereg összeköttetéseit akadályozák, pénzek nem érkezhettek ⁴⁾, a magyar hadak nem szívesen harcoltak magyarokkal ⁵⁾, s mind ezek szöktek és zsákmányoltak ⁶⁾, mind a német segédhadak keseríték a nemességet és földnépét élelemrablásokkal ⁷⁾; de különben is a Hegyalja s Bodrog vize közt elég szorosan elnyúló s így felette akadékos hadi út azonfelül még két ellenséges vár, Tokaj és Patak, közé ejti vala a kir. sereget, s a bodrogi állásában erős fejedelem nyugtalanításainak teszi ki, mint ki a pataki hídon bármikor átszállíthatta portyázó hadait. Egy a sereg hátuljában nyerdő erős, biztos pont kelle tehát támaszul, honnan a már most tisztaivá vált hadjárat le-

¹⁾ L. Kemény János önéletrajzát Rumynál, III. 131. s köv. II.

²⁾ Rákóczi máj. 24-dikei levele a nádorhoz már Vajdácskán költ, a Bodrogi közön. Csáky László a királyhoz máj. 31. írt levelében (acad. könyvt.), úgy Esterházy szinte a királyhoz Kassa alól jun. 12-d. írt levelében (ugy. ott) említik a kincstár megmentését.

³⁾ „Isten confundálta az ellenségnek tanácsát, hogy ne prosequálná a fejedelmet“ mond a már most szabadabban lihegő Kemény, id. h. 134. l., ki egyedül a maga pártjának bajait ismerte, s ez álláspontból ítélte meg ellenfele lépéseit.

⁴⁾ Egy beszercei küldeményt az Illésházy Gáspár portyázói fogtak el. Csáky László lev. a királyhoz jun. 4-keről (acad. könyvt.).

⁵⁾ „Quandoquidem cum Vngaris contra Vngaros non magno fructu possimus uti“ mond Esterházy a királynak jun. 12-kei levelében.

⁶⁾ „... cum nostrorum quoque Hungarorum ex castris Mai. Vestrae multi cum praedis suis clam se subduxissent“. Ugyanaz, ugyanott.

⁷⁾ „... cum hic quoque miles sibi ipsi ipsemet incipiat esse hostis, tum victu immoderato, cum etiam omnia consumendo, nobilitatemque ac rusticos exacerband.“ Esterházy u. ott.

hető biztossággal intéztethessék: annál inkább, mert mind a törökök nyugtalanították helyenként a német táborhoz szelőköt, mind a nyugotkárpati megyék, mint Turóc, Liptó, Szepes, Zólyom is, ellenségesek voltak⁸⁾. E pont pedig más nem lehetett mint Kassa, a felföld fővárosa és kulcsa. Mindenek előtt tehát annak megvétele határozatott⁹⁾, míg éjszokról a lengyel segédhadak fognák hátba Rákócit¹⁰⁾, mellyekkel az egyesülés szinte ott könnyebben esheték meg. Felfelé indult tehát a sereg, s június 2-dikán a nádor Toronyos-Németiből, 10-dikén pedig Kassa alól indította két rendbeli válaszáat a fejedelemhez, mellyekben ennek aprólékos mentegetőzéseit elhárítván, élesen megrója kényszerítő rendszabályai-, a török cimboraságért, s az újabban hozzá jöendő követek részére bátorságlevelet küld¹¹⁾. A nádor hangja egy idő óta hidegebb lön s némi keserőséggel vegyült, a béke útját mindazáltal folyvást nyitva tartá¹²⁾. Elkedvelteníté t. i. a megyékhez bocsátott kör-

levelek teljes foganatlansága is, amiért azon felszólítását, a visszatérhetés határideje meghosszabbításával június 13. megújítja¹³⁾; el Kemény János némi ármánya, melly által a nádor s a német tábornokok közti jó egyesség megzavartatott¹⁴⁾; el, végre, a hadi szerencse hanyatlása. Kassa t. i. nem hódolt; a rendezetlen ellensereg nem rendszerinti fővezére, de lelke, a soha nem csüggedő, örökké munkás és eszközök találásában kifogyhatatlan Kemény János, miután Szerencset s a nádas besáncolt malmokat, mellyek a királyi tábornak őrlöttek, visszafoglalá, Kassába segedelmet lopott be, s míg ekép a királyiak szemben a városhól támadtatnának meg, ő maga hát megöl készült rájuk ütni. A sereget csak könnyű lovassággal lehetvén élelmezni, a nádor kevés magyarjai pedig harc, fáradság és szökések által megfogyván, a kir. vezérek kénytelenültek Kassa alól el, s hogy a Csáky István által ígért lengyel könnyű hadakkal mielőbb egyesülhessenek, Sárosba vonulni, abba is bízva, hogy Eperjes városában támaszt nyerendének¹⁵⁾. Az elindult királyiak Kemény folytonos kapcsolásai közt értek Eperjes alá¹⁶⁾, de itt sem eresztetvén be¹⁷⁾, Sárosvárát táborlották körül.

⁸⁾ L. *Lippay* levelét a királyhoz, jun. 12-kéről 1644. (az acad. könyvt.).

⁹⁾ „Etsi forte opinione nonnullorum — írja a nádor a királynak (jun. 12.) — ad obsidendum Arcem Principis Patak nuncupatum proficiscendum fuisset, intra tamen Arcem Tokaj prae manibus hostis adhuc existentem ac Arcem Patak praefatam, loco nimis angusto, a latere vero montibus existentibus, ipso vero Principe in districtu adhuc Bodrogköz nuncupato (licet currus et caetera impedimenta sua per Tibiscum transvehi curavit, thesauro etiam suo in Patak existente Munkácsium aut quo, illinc exportato), cum certa sua militia, ut hac ratione Transylvanos etiam in suo servitio conservare possit, consistente, attendente, habito etiam ponte in flumine Bodrog in ipso plane suburbio Patakiensi, quorum beneficio potuisset Maestatis Vestrae militem infestare, saniore iudicio existimavimus ad obsidendam Civitatem Cassoviensem et occidendos isthic existentes, opportunius esse proficiscendum, ut scilicet habita illa Civitate, ad recuperanda loca alia eo securius contendere possumus, putantes etiam cives Cassovienses pensiores esse ad regressum in fidelitatem Maestatis Vestrae, ubi praesentiam nostram viderint, quam experti sumus, et experimur.“

¹⁰⁾ „Vt Princeps a tergo revocari potuisset; consuli semper implorandum et celerius in Regnum introducendum esse auxilium Polonicum, . . . in quo, quis obicem posuit vel contrarium consuluit, equidem me latet, scio tamen eum non consulis servitio Vestr. Mai., et bono publico.“

¹¹⁾ E két levelet l. a Munkák közt, XVII. XVIII. sz. alatt, 256—62. szel.

¹²⁾ „Mint idősségemet úgy kívánom az jó békességet“ írja Kassa alól, jun. 10., a 261. szel.

¹³⁾ L. e levelet a IV. osztályban, VI. szám alatt, a 303. szel.

¹⁴⁾ L. *Esterh.* XVIII. levelét Rákóczihoz, a 261. szel. — Hogy Puchaim feltékenységének Esterházy irányában felköltése s a két egymás mellé rendelt fővezér közt a „scissio“ — mint Est. nevezi — sikerült, a következőkben kívül, az érseknek a királyhoz intézett leveléből (Pozsony, jun. 18. az acad. könyvt.) tetszik ki.

¹⁵⁾ *Esterházy* levele az érsekhez, Liptórol, július 6-ról (az acad. könyvt.). *Kemény* ez elvonulást hozott segedelmének és megtámadási készülleteinek tulajdoníthatja, III. 144.

¹⁶⁾ *Kemény* az id. h., és *Lippay* érsek levele a királyhoz Pozs. június 30-káról (az acad. könyvt.).

¹⁷⁾ „Maluerunt cives obsidionis incommoda, quam nostrorum insolentias sustinere“ írja *Lippay* a királynak ímént említett levelében. Magyar hadi társaikkal is így bántak az idegen hadinépek: „Et illud verum est, így panaszkodik továbbá az érsek, nostros milites Vngaros catervatim et cum vexillis castra deseruisse, ut vix aliqui illic remanserint. Germanorum siquidem insolentia etiam hos, neco excepta, hostilem in modum tractavit, socios proprios, ubicunque occasio se offerret, invadendo, equis, armis, vestibus ipsos omnino spoliando, et victualia acquisita eripiendo.“ Innen *Esterházy*nak a Rákóczihoz írt levelek sok helyén is bevallott fázása az „oltalomfegyvertől“; s in-

XXXIV. Itt érkeztek a nádorhoz a Kassa felszabadulásáról semmit nem tudó Rákóczi követei, Lónyai Zsigmond, Szerédi István és Klobusicky János „hogya békét kérjenek“¹⁾, s ennek pontjait nyolc szakaszban, június 24-dikén nyújták által, melyek is a következők: 1. Ő Felsége a koronázási oklevélben minden három évben tartandó országgyűlésről biztosítván a nemzetet, s ilyen már hatodik éve nem tartatván, hija össze az országot rövid időn, hogy az panaszeit előadhassa; ezek közül: 2. orvosoltassanak a bécsi béke sérelmei, valamint 3. az azon év óta hozott törvények a mennyiben nem tartattak meg, rendeltessék el azoknak teljesítése; 4. kik az ország szabadságait és törvényeit megsértették, s így e háborút előidézték, büntetessenek meg; 5. minthogy a hazafiak a vallási és országos szabadság sérelmei által e felkelésre kényszerítették, teljes közfeledékről biztosíttassanak; 6. Erdély is többrendbeli bántódásokkal illetetvén Ő Felsége tartományaiból, azok kiegyenlítésében kölcsönös bizottmányok munkálódjanak, s ezennel a két ország közt jó szomszédság és szövetséges állapot tartassék fen; 7. kössön Ő Felsége a portával is békét, melyhez a fejedelem is kész segedelmet nyújtani; végre 8. mi-

után a fejedelem mind a nemzet érdekében, mind személyes sérelmek által kénytelenült nagy kárával, költséggel és fáradsággal fegyverhez nyúlni, kártalanítást igényel. Az első négy ponthoz, mint a mellyek — így felelt a nádor — nem a fejedelmet, nem a kir. biztosokat, hanem az egész országot illetik, sem ők, sem Rákóczi, mint egy, természetes ellenségei felsősége alatt levő tartomány fejedelme, nem szólhatnak; de biztosítják őket, miszerint a háború elmúltával meglesz az országgyűlés s az országos minden rendek kihallgatása. Általános közbocsánatról, úgy mond, bajjal lehet szó, melly talán egyik legfőbb oka a jelen háborúnak: mindazáltal némely-lyek zsákmány végett, mások félelemből, ismét mások erőszakolva ragadván fegyvert, úgy látszik a biztosoknak, miszerint az utóbbiak igen, de az első a közfeledékben nem részesülendnek. Az Erdélyi bajokra nézve ők, felhatalmazottságoknál fogva is, szíves kiegyenlítést ígérnek. A török béke, folytaták, Ő Felsége legfőbb gondjai közé tartozott mindenha, és bár újabban is Szönyben megkötetett, nem tudni melly nemzetünkbeli ember gátolja a portánál s késlelteti azt; egyébiránt épen most készül Ő Felsége roppant költséggel és ajándékokkal küldeni nagykövetet Konstantinápolyba, igyekezve a kül és bel háborgásokat illy uton is lecsillapítani. De a végponthoz, a költségek megtérítése kérdéséhez, nem szívesen szól a nádor, társaival együtt, kiknek volna e részben, köz és magán károkból, mit nyilatkoztatni a világnak: de hallgatnak, u. m., mert ahoz Ő Felsége kisebbsége nélkül nem járulhatnak²⁾. — A nádor e válasza³⁾ nem lehete kielégítő a

nen kétség kívül a közlegénységből tábornokságig emelkedett durva Götzzei surlódásai, melyekről Lappay többször eml. levelében írja: „Dissensio inter Dominum Palatinum et Géczium (mint ő magyarosan írja) gliscit in dies, nec iam interna solum, sed et externa, omnibus fit manifesta cum nostrorum scandalo ac detrimento, inimicorum solatio ac emolumento.“ S ez annyira ment, hogy a Rákóczi táborában járt hír szerint a nádor élete sem volt már a németektől bátorságban, s hogy ezért a német armádát ott hagyta volna. „A Palatinus pedig félvén a németiségtől — írja Kemény III. 152. — kik alattomban meglövedéssel fenyegetődtek vala ellene, illy okból: mert ő biztatva őköt, nem volna szükség a fejedelmet prosequálni, hanem inkább Szerencséről Kassa alá fordulni, mert azt mindjárt megadnák assecurálta őket, és hogy a fejedelem s hadai is vissza nem fordulnának, hanem csak Erdély felé szaladnának. Mellyet az isten nagy jónkra is adott vala, hogy mint Achitófelnak, úgy Palatinusnak is erre vezérlé tanácsát, egyébiránt nagy periculumban forgunk vala. Ő is azért . . . kibeszélte magát . . s valóban elrándult, a német armádát hátra hagyván.“ A mi nem történt, okait pedig a Kassa felé fordulatnak e fejezet elején adtuk.

¹⁾ Így mond Kemény, 147. l. „mert a fejedelem már desperált volt.“ Tehát nem a nádor ajánlotta a békét, mint Engel IV. 506. mondja.

²⁾ Közlöm mind a fejedelem követének e békepontjait, mind a nádor és biztostársainak (kiknek neveit eddig ki nem nyomozhattam) választát egész terjedelmükben az *Okm. Toldalékb.* XVII. és XVIII. sz. alatt (az acad. könyvtár kéziratai közül), minthogy azok tökéletesen ismeretlenek, s még is a történetésznek nyomos tárgyat szolgáltatnak gondolkodásra, kivált ha a háború további folyamával s annak a linci béke általi miképp befejeztetésével veti össze.

³⁾ Kemény a nádornak Sáros alól írt s általa elfogott levelei szerint tetetésnek állítja Esterházy békélő szándékát. III. köt. 149. azt írja: „Egy falka levelet intercipiáltattam vala, mellyből egészen kitanultam vala, hogy a Palatinus csalárdul cselekeszik, tettetvén a

fejedeleme nézve, mert a melly kérdéseket ő birtokon belül szándékozott eldöntve látni, azok tárgyalását a királyi biztosok nem a háboru s valamely kötés folyadéka gyanánt, hanem ettől függetlenül, a háború után, s így Rákóczi irányában mintegy birtokon kívül akarák csak megengedni, sőt azokra nézve a fejedelemnek mint egyes magyar ország-nagynak illetékességét is tagadák, mellőzve világosan a rendes és békés, s másfelül a háború által tettelegessé vált rendkívüli állapot különbségét. Emellett a fejedelem fő célja kétség kívül épen az volt, amaz országos nyeremények kivívása által magának, mint nemzeti pártfogónak, lekötelezni a rendeket, s közvetve az ellenőrség jogát is biztosítani; a török-magyar békébe befolyás és befoglal-tatás által a porta irányában sem biztos állás-t megerősíteni; végre a kárpótlási pont megett a Bethlen Gábor-féle vármegyék igény-lése rejlett, mint az a fejedelemnek török levelezéséből bizonyul be ⁴⁾. Mind a három ügy a válaszbán világosan vagy hímezve mel-lőztetett. Esterházy utasítását nem ismerjük: de ő személyesen is nem tekintette gyökeres-nek az olly békét, melly Rákócziaknak a magyar és török ügyekben közösséget enged. A két fél tájékozva lett e nyilatkozások által; Es-terházy szívszakadva várta a lengyel segítsé- get, Rákóczi élénkebben dolgozott Budán és Konstantinápolyban: mind kettő foganat nélkül.

XXXV. Miután Kemény az alkudozások

tractához való nagy keresztyén indulatját; de egyb-iránt fekszik vala az alatt, hogy Sáros alatt várhatnák meg a Lengyelországban fogadott hadakat, kiben Homonnai (az országbíró), Csáky (István), Barkóciék foglalatoskodnak vala, s elérkezvén, abrumpálják akkor a tractát, és rajtuk legyenek: indúciák nélkül pedig nem lehet vala várakozniok mind az élésbeli szükség, mind rajtok kapdosásunk, fárasztásunk mi-att. "Hogy Esterházynak szívében feküdt a béke, láttuk, de minden áron az neki sem kellett, s azok után, a mik már történtek, eldöntőleg csak akkor akarhatott határozni, midőn fegyveres előnyben lévén, ő szab- hatott föltételeket.

⁴⁾ Az ekkori erdélyi-török dolgokra egyik fő forrás: Rejtelmes Levelek I. Rákóczi György korából. Megfejtette és közli *Ötös Agoston*. Kolosv. 1848. — Közzöljük az *Okm. Toldalékban* XII. sz. alatt R-nak igen jellemző (önkezü titkos) levelét konstantinápolyi követéhez Maurer Mihályhoz, apr. 4-kéről; melly az önző feje- delem mellékes célzatairól teszen bizonyosságot.

alatt engedett háromnapig fegyverszünetet ar- ra használá, hogy a várbelieket emberrel, löporral és tanácscsal segítse, s a várba szo- rult svéd követ leveleit kihozassa, mikről, miután megtörténtek, Esterházyt tudósította is ¹⁾: másfelül Csáky István junius utolsójára a lengyel segédhaddal Szepesbe érkezését ígéré: a királyiak kiindultak sárosi sáncaik- ból; Esterházy a magyar könnyű sereg ma- radványaival előre ²⁾, utána a nehéz had ³⁾, Kis-Szebenen, melly szinte elzárkozott előlök ⁴⁾, Szepesen, Liptón és Turócon által egész Bajmócig ⁵⁾, folyvást faggatva ugyan Kemény által, ki hátukban, az elveszett Murány he- lyett Liptóvárát is elvette, de még is jó rend- ben és veszteség nélkül ⁶⁾. A nádor, a se- reget mindennel ellátván, azt végre Rózsa- hegyen hátrahagyta, s az év fáradaimait ki- pihenendő, semptei várába sietett, miután a királyt a visszavonulás iránt megnyugtát- ván, új készülétekre, s különösen magyar, horvát és lengyel könnyű hadak és nagy á- gyúkról gondoskodásra hívta fel ⁷⁾: mert e- zektől függé a szerencsés vég eredmény; le- gyenek ezek! — írta Lippaynak —, „akkor mi parancsolunk neki, s ha béke kell, nem veszünk, hanem szabunk feltételeket“ ⁸⁾. Es- terházynak e felföldi hadjárata utolsója volt, s ha olly eredményes mint munkás, fárasztó, és áldozatos, miután annak nem csak lelke, de minden gondjainak, sőt nem kevés ter- heinek is ő volt viselője; ha a készülétek tel- jesek, és kezei eleitől fogva kevesbbé meg- kötvék: úgy dicsőséges is. De az érdem a munkában, nem az eredményben van. Ez isten ajándéka.

XXXVI. Esterházy régóta szenvedő egész-

¹⁾ *Kemény* Rumynál III. 147, 8, 150.

²⁾ Innen azon ál hír, mellyet *Keményből* küzlöttünk a XXXIII. fejr. 17-d. jegyzetében.

⁴⁾ *Kemény*, III. 152.

⁵⁾ Esterházy, levelei kelte szerint, júl. 1. v. 2-dikán Szepesvárat, 6. 8. Liptó-Újvárat, 8. 10. Rózsahe- gyen volt.

⁶⁾ *Esterházy* Lippayhoz Rózsahegyről, júl. 8. költ le- velében (hiteles kivonata az acad. könyvt.). V. ö. *Kemé- nyt*, III. 153—6.

⁷⁾ Bajmócról, júl. 14. frt levelében (eredetie a m. acad. könyvt.).

⁸⁾ A ⁶⁾ alatt idézett lev.

sége, mely a hadjárat alatt csodálatosan javult, újra gyengülni indult; s így azoninnen a hadak vezérlésében személyesen többé részt nem vett. Még is ernyedetlen munkásságban tölt élete ezután is. Hadi eszközök szerzése, hadak fogadtatása s mindenekkel ellátása, másfelül a békélés munkája leginkább reá nehezdedtek: lelke maradt ő ezentúl is a harcnak, melyet a béke eszközéül tekintett, s a békének is, de mellynek ennyi áldozat, veszteség és fáradsalmak után magasb árt szabott, mint a harc előtt. Nappal éjjel dolgozott, még a leghevenyebb láz közepett is írta emlékiratait ¹⁾, küldözte leveleit, rendeleteit és hírnökeit az ország minden részeibe: s így nem a munkásság mennyiségében mutatkozik életerejének hanyatlása: de igen azon napról napra észrevehetőbb makacsságban, melly valamint régi státusildoma és mérséklete az erőnek, úgy ez a növekedő gyengeségnek volt kifolyása. Táplálták azt, s ingerültséggé magasíták személyes kárai: mert Rákóci katonái mindenek felett az ő felföldi jószágait pusztították, regéci várát pedig, boszúból inkább mint stratégiai szükségből, kőhalomná lőtték össze ²⁾; továbbá áldozatai, mellyekre a háború folyamata kényszerítette; a szükséges eszközöknek minden sürgetések dacára is késése, saját felekezetének lelketlen fukarsága s vezértársainak módja, mik már elébb saját hadjáratí fáradalmait sikeretlenné tették; Csáky István, a lengyel királynál magyar követ, ki haszontalan kétélyeivel a lengyel segédseregek reményét meghiusítván, a nádor hadi terveit megszegyenítette; s midőn Semptére visszavonult, s a császári hadat legnagyobb erőlködéssel teljesen felkészítette, a német vezérek megfoghatatlan tunyasága s ügyetlensége, minek

következése egy második visszavonulás lett a Vágig, melly lehetővé tette, hogy Kemény János mintegy a Nagyszombatban érkekező biztosok közelében portyázzon, s hátuk meggett Turóc és Gömörben teljen ³⁾. Innen azon ügyvédi inkább mint státusférfit szellem, melly őt ez idő óta mind az ellenféllel folytatott levelezéseiben, mind a Sároson megszakadt és Nagyszombatban ismét megindított alkudozásokban, úgy a fejedelem, mint a kassai gyűlés követi és kívánságai irányában, bélyegzette ⁴⁾. Nevelék szenvedéseit ezen alkudozásoknak az ellenfél részéről célzatos késleltetése; mellyek végre is, bár sikerült a portát követség és ajándékok által Rákócitól elvonni, de miután a császáriak Jenkaunál (mart. 6. 1645.) megverettek, a császár Prágából hátrált, a svédek pedig Bécs felé fordultak: megszakadtak. A fejedelem most a franciákkal szövetséget kötött, Bakos Gábor, a svédekkel egyesülvén, Nagyszombatot szállotta meg s Pozsonyt remegtette, honnan Esterházy a koronát hirtelen Győrbe menté, s Rákóci Zsigmond a svédekkel már Bécsset aggasztotta, midőn a fejedelem, a törökök ismételt s mind sürgetőbb fenyegetőzései s tilalmaira, végre a királynak Törös János kamrai tanácsos által tett békeajánlataira hajolván, s magának előleges kötésben hét vármegyét s több várakat s urodmakat biztosítván, megkezdődött a linci értekezlet, melly végre az 1645. sept. 16. létesült béke által a több mint másfél éves irtó háborúnak véget vetett. Maga az érsek, ki egyik fő akadályozója volt a vallási engedményeknek, midőn azokkal még meg lehetne előzni a háborút ⁵⁾, kénytelen volt e békekötésben közremunkálni; s Esterházy azon szomorú diadallal szállt sír-

¹⁾ Ezek közül egyikét a nevezeteseknek közlöm az *Okm. Told.* XXI. számában.

²⁾ Az ellenség 976 ágyugolyót, 26, 28, 31 és 34 fontosakat, lőtt be Regécebe, úgy hogy a felső várban már egy katona sem találta biztos menedéket. Rákóci maga nemesebben viselte magát: a levéltárt lepecsételtette. Főrsy pecsétjével is, s tőle sem hűségi esküt, sem tértvényt nem követelt. L. *Eörsy Zsigmond* regéci kapitány levelét a nádorhoz aug. 24-kéről (az acad. kéziratárában).

³⁾ L. *Esterházy és Lippay* érsek ez időbeli több leveleit a királyhoz, az acad. könyvtárában. — Egy ízben kevésbe múlt, hogy Nagyszombatból Semptére menvén a nádor, Keménynek egyik kapitánya Bánházi Itsván által el nem fogatott. L. *Kemény* önéletrajzát, Rumynál, III. 168—9. l.

⁴⁾ L. azokat munkái közt a III. és IV. osztályban, s ezek kiegészítéséül, az *Okmányos Toldalékban* XIX. XX. XXII—XXIV. sz. alatt közlöttek.

⁵⁾ Sőt még 1644. ősszel is határozottan ellenzette; l. *Lippay Gáspár* kamaralnök kelet nélküli levelét III. Ferdinándhoz az acad. könyvt.

jába, hogy jóslatai az utolsó szóig beteltek ⁶⁾. Nem csak a bécsi békekötés újított meg s terjesztetett ki általa, hanem, mint érintetem, Rákócibirodalma és birtokai is bővültek ⁷⁾, az utóbbiak azon főurak rovására, kik e háborúban működtek, köztök Esterházyéra is, ki kénytelen volt regéci urodalmát Rákócinak engedni át. Ez az utolsó személyes csapás, mely őt érte ⁸⁾. Betegsége, mely különösen tavasz óta örök fájdalmak, álomtalan éjek és lázas mozgalmak közt fogyasztotta, annyi fáradalom, munka, s annyi lelki szenvedések közt, mikkel a köz inség látogatta meg, ágyba vetette őt, míg ezen, a haza fentartásának szánt nemes életet, szeptember 11-dikén, egy negyeddél éjfél előtt ⁹⁾, gyötrelmek közt kioltotta. Tetemei Nagy-Héflánból, hol rendesen tartotta lakását, méltóságához mért díszszel Nagy-Szombatba vitettek, s ott az általa építtetett egyetemi egyházban, családi sírboltjába takarítottak ¹⁰⁾. Jellegje: In vita invidia.

⁶⁾ Alaptalan *Schmitt*nek Palat. Regni Hung. Ed. tertia, előadása a 181. lapon: „Vertente anno, postquam Rákócium inter et Ferdinandum pacem stabilivisset . . .“ Betegsége már nem engedé a nádornak, hogy ez értekezletben részt vegyen.

⁷⁾ Ezek ugyan egy, a törvénybe is iktatott linci oklevelet megelőzőtt, külön oklevélben (Bécs, aug. 8. 1645.) adattak meg, de még is e bécsi magánkötés, mint a lincinek multhatlan előfeltétele, ezzel egynek tekinthető.

⁸⁾ *Szalárdi János*, az ellenfélnek kedvező egykoru író, *Siralmas Krónikája* IV. könyvének 14. részében Törösnek, ki a Rákóci magán ügyét illető előleges alku megkötője volt, utolsó találkozását a nádorral így írja le: „Törös János, hogy a fejedelem visszafordulásáról császárnak bizonyost mondhatna, s utja is azon bátorságosabb lehetne, a Fejérhegyen ugyan fejedelem táborával együtt jött vala vissza, s onnan tartott vala Pozsonra. Ki a midőn Palatinus eleiben találkozott volna, nagy bosszús szókkal: „hogy nagy szép békességet szerzett volna, elmehetnének véle! az eperjesi tractán is Munkács várát, s immost is Regéc várát . . . hogy tractálták volna ki kezéből, harmadik tractán már hogy mindene oda lenne“ nagyon exprobrálta, szemére hányta vala néki. Mellyért amaz: hogy a miben Ő Felségétől elbocsáttatott volt, avagy nem kételen lett volna-e hűsége kötelessége szerint az haza közönséges megmaradásáért abban eljárni? csak azt felelte vala. Mellyet Klobusicky Andrásnak és több bücsülletes főembereknek a diplomák, kötés és végezésekről való levelek, elcserélésekor azok beszéltettek, kik fülekkel hallották volna. Azonban Palatinusnak bánatjához betegsége is járulván, hogy idejét is megélte volna, ugyan ezen 1645. esztendőben az élők közül kiköltözött.“ (Kaprinai kézirati gyűjt. az egyetem könyvtárában).

XXXVII. A kor, melyben Esterházy élt, azon négy tized, mely a bécsi és linci békekötések közt fekszik, gazdag volt jeles magyar státusférjakban, ügyes vezérekben, kitűnő elmékben; nemzetiség és nyelv másodsor élte pezsdülő ifjúságát a státusban és irodalomban, s ez a polgári és vallási életkérdések egyik fő küzdőhelye lett. De a közérkölciség és hazafiság e tetterővel és elme-éllel nem tartottak egyenlípést. Azon szellem, mely a bécsi békét jobbra írott malasztá tette, s a polgári és vallási kiengesztelődés üdvös következményeit meghiusította, olly visszahatást idézett fel, melybe a párt-düh szomorú indulatain kívül a hatalomvágy és haszonlesés szennyes vétkei is lopúltak. Az ország és hit szabadságának zászlaja alatt gyakran a legnemtelenebb önérdék csatázott, s bár mindkettő nagyrészt e háborúnak köszönte mentségét, a mozgalmak főnökei a történet világbirosága előtt meg nem állhatnak. Nem különben állt a dolog a más rész embereinél. Keveseket vezérle a veszélyeztetett nemzet és haza szeretete: a munkások közül sokat szinte érdek vagy kénytelenség; a nagyobb szám hidegen nézte a dúlásokat,

⁹⁾ *Jongelin*, Schwandtnernél, II. 855. 1.

¹⁰⁾ A gyászmisét a nyolcvan éves kalocsai érsek Telegdi János tartotta, gyászbeszédet ő és Keresztes István jezsuita mondottak (Ez meg is jelent: *Oratio funebris in exsequiis Nicolai Esterházy Hung. Palatini habitae Tyrnaviae, 1645. Bécs, 1645. 4r.*). — A nagy emberhez nem méltó izetlen sírirat, mely (részben költött) őseiről sokat, róla keveset vagy semmit sem mond, csak teljesség okáért add álljon itt is: *Viator attende! Marmorea, quam calcas, porta, ad mortem est aerarium. Hoc sub lapide Pretium saeculorum, et melior Hungariae thesaurus est absconditus, postquam gloriosissimo sanguine; quia regum S. Ladislai, Andreae Hierosolomytani, Ludovici I., Sigismundi Imp. etc. cognato innexa sanguini celebratissima antiquitate; quia VII et X ante saecula in magno Scytharum principe Opos, in Eurso Hunnorum duce, ac tot aliis dominata Celsissima et Illustrissima familia Esztoras locum hunc in loculum delegit sepulchralem: Jacent hic grandes illae et vere pretiosae animae: Nicolaus Hungarorum Prorex, aetatis suae oraculum: Ladislaus item, Franciscus, Caspar, Thomas, fuso pro patria sanguine heroes purpurati. Eorum manibus et posteritati suae ac praesertim parentis sui Nicolai Proregis, et matris Christinae Nyári manibus sepulchralem hunc ponebat lapidem filius S. R. I. Princeps, Hungariae Palatinus etc Paulus Esztoras. Abi Viator, et cum magnas animas in cineres abissis audis, ingemiscens, ut his ex cineribus immortales resurgant phoenices preCare, naM DeCet.*

mik alatt a haza vérzett, s tompa vagy fukar lelketlenségben várta, míg a közel veszélyt kénytelen áldozatra szorítá. Mint Esterházy, a legjobbak közt is olly tiszteletre méltón nem állt *senki*. A meggyőződés embere ifjúságától fogva, először vagyont áldozott fel neki, s miután a szerencse csatlakozék lépteihez, nyugalmát. Mit a lángelme tagadott meg tőle, azt éles ész, mindenre kiterjedő figyelem, példátlan munkásság s a bajban is nem lankadó kitűrés pótlotta. A célt úgy ohajította, mint a nemzeti mozgalmak bármely hőse, de gyűlölte azon eszközöket, melyeket veszélyesbnek tartott magánál a célvesztésnél. Tudnillik a török szolgátságban látván a szabadság és miveltség bizonyos romlását, az általa ránk mért szenvedésekben a nemzet elkerülhetlen halálát: nappalai s éjjeleinek gondja ez irtó hatalom megtörése volt: s mi gátolta ezt inkább, mint a vallási háború Németországban, s a polgári harcok Magyarországon, mik a császár külső s a király belső minden erőit igénybe vevék? Legyen egyszer legyőzve e természetes ellenség, kit sem áldozat, sem hitlevél, sem eskü nem tartott korlátai között, ki a haza legmagyarabb részeit lassu harccal kipusztította népéből, s a fenmaradtat barátságával és zsarnokságával egyiránt ki-kivetköztette sajátágaiból, erkölcsiségéből, s nemes önértetéből: lesz akkor annyi ereje a szenvedései közt is végkép el nem aljasult nemzetnek, ősi alkotmányát, a lassu de biztos erősödés és kifejlődésnek e törhetetlen paizsát, megoltalmazni ¹⁾. Ez volt hite; innen e soha el nem

fáradó igyekvése a belső mozgalmak leküzdésében; s ezzel bensőleg összenőve vallási hite is, melly, ha ollykor igazságtalan makacsságra keményítette is, az okosság szava iránt még is egészen soha el nem tompította. Ezek mellett a nemzetiség hő oltalmazója, a törvényesség szilárd véde; a szerencsében mérsékelt, a bajban csüggedhetetlen; a harcban meggondolva számoló vezér s bajnok katoná; az ököljog e szomorú korában igazságos saját érdeke ellen is; a tudományok üzője, iskolák állítása s tandíjak alapítása által pártfogója; magán viszonyaiban becsületes és engedékeny, házias és kedélyes, s így kegyességgel mérséklő nemesi büszkeségét. Szerencsés házasságok, birtokai okos és gondos kormányzása, részben kir. adományzások által — de melyek érdemeit meg nem haladák —, gazdag és hatalmas, egyszersmind pompaszerető, de adakozó és áldozatra kész is: hű ki nyomása és valódi ösképe egy magyar főurnak. Ezekhez képest nagy tekintetben állott az országban, s mind ezzel, mind ékesszólása és ildoma által, országos ülésekben úgy mint a rendek jelesbjeinek nála tartatni szokott értekezleteiben, olly nagy ereje a kedélyeken. Még a protestánsok is ritka bizodalommal viseltettek iránta, s a megyék és öközte a legveszélyesb időkben folyt levelezést a patriarchalis viszony szíves kedélyes hangja jellemzette.

XXXVIII. Az ország és jószágai kormányából fenmaradó idejét ő nem hivalkodással, hanem a biblia, szent atyák és hitvitázó munkák tanulmányozásával töltötte; asztala felett is illyek olvastattak, s hittudományi vitakozás folyt ¹⁾. Mint buzgó híve a romai hitnek, ennek ügyét nem csak országos eszközökkel, hanem az egyház körében is előmozdította. Millyen volt korában ez egyház állapotja, s milly módon ohajtott rajta segíteni, azon leveléből tűnik ki, melyet a Losy Imre esztergami érsek által 1638-ban Nagyszombatba összehítt tartományi zsinathoz intézett. Sze-

¹⁾ „Ez időben — így ír az ellenfél legtekintélyesebb írója, *Kemény János*, önéletrajza II. köt. 143—4. II. — élének ez három nagy emberek, magyarok: Bethlen Gábor, Pázmány Péter, Esterházy Miklós, kiknek esméretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevedtem. . . . Esterházy Miklós is — folytatja, miután Pázmányról külön emlékezett — igen eszes, módos, autoritativus jó magyar vala. Ez kétőben (Pázmány és E.) csak az vala káros, hogy az ev. religiónak mindenik nagy üldözője; egyébaránt nemzetüket és annak szabadságit szerető hasznos emberek valának, mert, ha az nem obstált volna, egyébaránt mind Bethlen Gábor, mind Rákóczi György fejedelmek idejében igen szomjuhozzák vala a magyar nemzetnek szabadságát, és magyar nemből állandó királyságot hogy restituiálhatnák, a régi Mohács-mezei magyarok végezések szerint, erről volt elég tractájok is: de a

religio dolga nem juttathatta soha a megegyezésnek perfectiójára őket.“

¹⁾ *Kolínovics*, az id. h. 54. 1.

mélyesen kívánt volna — úgy mond — abban megjelenni, de gátolva lévén, kéri az atyákat, hogy lelkesen és szentül járjanak el e sürgős ügyben, s ahoz maga részéről is többi közt a következő javaslatokkal járult: az egyháziak között lelki egyesülés eszközöltessék; egy férfiúra ne ruháztassék több javadalom, nehogy az országgyűlésen a hivatalosok száma megfogyjon; a háborúk alatt elűzött szerzetesek állíttassanak vissza; a püspökök és javadalmas főpapok részint a földek művelése, részint híveik oktatása végett megyéikben székeljenek; a javadalmak ok nélkül fel ne cseréltesse; a fárak szorgalmasan megvizsgáltassanak; püspökségek s egyéb javadalmak az érsek tudta nélkül ne adományoztassanak; a nagyobb részt török iga alatt nyögő váci megyébe legalább két áldor rendeltessék a szegény nép lelki szolgálatára ¹⁾. Másfelül maga is tetteleg és olly sikerrel járult a romai hit terjesztéséhez tudós vitái, ékesszólása s tekintélyével, hogy catholicus íróktól „második Pázmány“ dísznevet érdemelne ki ²⁾. Emlékezetes egyebek közt azon hitvitája, melyet 1627. dec. 27., asztal felett a bicsei predikátorral, Hodik János superintendenssel folytatott, s melyet ez közzé is tett ³⁾. Bicssei urodalma jobbagyait Jankovics György jezsuita által téríttette ⁴⁾, maga pedig számos fő családot, köztök a Thurzókat és Nádasdi Ferencet, a meggyőződés és rábeszélés fegyverével nyert meg ⁵⁾. Hogy pedig mind-ezekben tudományos úton szerzett mély meggyőződésből járt el, fényesen bebizonyítja vejével gróf Nádasdi Ferencel ⁶⁾ folytatott vitája, s ennek becses gyümölcse, azon hit-tudományi munka, melly írásai sorát e kiadásban megnyitja. Előszavából tanuljuk, mikép egy ízben, midőn Nádasdi Olaszországba

utazna, a felett folyt ip és vő között szóbeli vita „hogy mivel a tévelygés és eretnokség az szentírásban nem volna, hanem annak alkalmatlanul való értelmében: kit kellessék minekünk azon szentírásnak értelmében követnünk, hogy mi is eretnokségben ne essünk, a mint sokan még az nagy tudósak és bölcsék közzül is azaránt megestének és eretnekekké lettenek.“ Esterházy az ebbeli tévelygések okát azon kevélységben találta, „mellytől viseltetvén, nem akartanak másoktól azokban függeni, sem penig a megcsalhatailan oszlophoz, ugymint az körösztyén anyaszentegyháznak értelméhez és írásmagyarázásához ragaszkodni.“ s e tételt nem csak szóval bőven vitatta, hanem egy külön munkácskában is tárgyalta ⁷⁾. Nádasdi ezt helyben hagyván, annak ellenében, szinte írott munkában az egyházatyákból vett számos idézetekkel azt igyekezett bebizonyítani, mikép mind azokban, mikre nézve az ő és új egyház egymástól eltér, kivévén a közönös pontokat, a sz. atyák a protestánsokkal egyet értettek ⁸⁾. Ez szolgáltatott alkalmat Esterházynek, hogy szorgalmatoskodjék, ugymond, az dologban; és noha — így folytatja: — „nekem is nem hivatalomban járnak ezeknek az írásmagyarázó szent doctoroknak nagy bőv írásnak olvasási, s egyébaránt való sok és kemény distractióim is nekem azokat nem engedik olvasnom: mindazonáltal ex affectu tanquam paterno szomihozván az kegyelmed üdvösségét is, mint magamét, szokatlan és talám engemet nem illető munkának is kelle ereszkednem.“ E munka dolgozása 1642-be, az országgyűlési vajadások e mozgalmassal évébe, esik ⁹⁾, s kelte november 1-jére tétetett. Biztos tudomásunk közvetlen foganatáról nem lehet: hihető, hogy azzal az írott vagy élő szóváltás még be nem fejeztetett; de annyi bizonyos, hogy 1649-ben Nádasdi már a romai egyház hívei közé

¹⁾ L. Schmitth Palat. 182. — 3. ll.

²⁾ L. Palatium Regni Hung. sub regibus Hung. Austr. 112. l.

³⁾ L. Ribini Memorabilia Eccl. Aug. I. 457. l.

⁴⁾ I. Timon Ann. MSS. p. 122.

⁵⁾ „Plures, quos hospites a sacris romanis alienos acciperat, catholicos domum remisit.“ *Kaz*, u. ott.

⁶⁾ G. Nádasdi Ferenc, Esterházy Juliannának, a nádor leányának, férje, a híres Mausoleum Regni Apostolici szerzője, s országbíró, ki mint a Weselényi-féle összeesküvés részese 1671-ben Bécsben lenyakaztatott.

⁷⁾ Kétséggivül egy az itt közlötthöz hasonló értekező levélben, de mellyet fel nem találhattam. Említi azt ömaga bevezetésében a 6. lapon.

⁸⁾ L. a bevezetést, a 7. szeleten.

⁹⁾ L. a XXV—XXVI. fejez.

tartozott ¹⁰⁾. Bármely helyet foglaljon e vitairat a tudomány mai állása szerint az irodalomban, de az kétségtelenül oly avatottságot bizonyít a vitató hittudomány azonkori legfőbb kérdéseiben, mely újabb tanuja Esterházy indokolt meggyőződésének: azon mély meggyőződésnek t. i., mely őt ifjanc korában a romai hitre térítette, melyet serdülő éveiben áldozattal a szerencse legmosolygóbb ajánkozásai megvetésével pecsételt meg, s mely

¹⁰⁾ L. Thomae a Kempis: De imitatione Christi LL. IV. Ex postrema recognitione R. P. Heriberti Rosweydi e S. J. Viennae, formis Matthaei Cosmerovij. 1649. (Janus után most már a m. acad. könyvtárban), melyet a nyomdász Nádasdi Ferencnek, már akkor Vas vármegye főispánjának, kir. tanácsosnak, kamarásnak és Magyarországon udvarmesternek, ajánlván („Viennae, die 20. Julij 1649.”), többi közt ezeket mondja: „... viam S. Crucis, in qua Tu, Illustrissime Domine Comes, infans exceptus, appetente diem adolescentia, orthodoxa fide suscepta, Christi Miles inauguratus, tum demum S. Crucis avitum Te fecisti possessorem, quando Christi, veraeque fidei imitatore.” És ismét: „Si de imitatione Christi estis, Christianae estis (pagellae); quorum fortia pati et agere symbolon fuit. Succenturiate Neomilitem vestrum, non pridem legitimum, fide suscepta, S. Crucis possessorem factum.” — Esterházy munkájának (betűkkel kiírt) és Kosmerovi ajánló levelének, szinte kétségtelen, kelete Nádasdi megtérését 1642—1649. közé alapítják meg. S még sem titkolhatom el Esterházy Kis-Martonban, nov. 30. 1630. a Jézusrend austriai tartomány híres főnökéhez Lamormainhez írt egy levelének következő helyét, mely ez adatokkal ellenkezésben látszik lenni. „Dei benignitate — írja a nádor — Magn. D. Comes Franciscus Nádasdi ab innata haeresi ad fidem catholicam conversus proximo elapso festo S. Catharinae, in oppido suo Csepreg, in templo parochiali, coram universo populo, qui illuc tam ex nobilitate, quam plebe frequens confluerat, astantibus quibusdam Lutheranis Praedicantibus (cum ceteri, aliquin ad generalem congregationem ipsorum recte tunc futuram congregati, turpi metu vel potius mala conscientia percussis, clandestine sese surripissent) se verum et genuinum filium esse catholicae ecclesiae cum summa laude, prudenter ac dextre, ad multorum admirationem declaravit, exprobrata coram eodem frequenti populo Praedicantium fraude, dolis et iniquitatibus, suae vero conversionis prudenti ratione reddita. Quantum igitur optanda erat tanti comitis conversio, tantum certe, vel longe amplius fovenda et promovenda est, cum ex unius istius conversione mox plurimarum animarum conversionem futuram dubitandum non sit.” (Másolata *Hevenesi* kéziratai közt, HHHH. 137. l.) E nehézség feloldására, megvallom, e-légtelen vagyok. Az évszámban van-e hiba? ennek feltétele leghamarább oldaná meg a nehézséget: s akkor 1643-nak kellene állnia, mert 1644. novemberben a nádor Nagyszombatban volt, 1645-ben pedig nov.-ben már nem élt; ha pedig az évszám áll, úgy nem a mi Nádasdi Ferencünkről van szó; de melyikről? Nádasdi Tamás nádor fia *Ferenc*, apja Pálnak, nagyapja a mi Ferencünknek, még 1604-ben halt meg (*Istvánfi*, L. XXXIII. Colon. 1724. pag. 493.). E *Ferenc* fia *Pál* (ha t. i. a másoló e nevet *Ferenc*cel cserélte volna fel)

ő hosszú életén keresztül rendületlenül elki-sérte egész a sírig ¹¹⁾.

XXXIX. Esterházy, miután említett két hittudományi munkájának egyike, mely fennmaradt, több mint kétszáz évvel halála után jelenik meg, azzal csak utólag lép a nemzeti írók sorába. Egyéb írásai nem irodalmi művek, hanem politikai tettek, de e nevezetes országos életpálya ismeretének szükséges kiegészítői, s eképp is, s mint kora állapotjait felvilágosítók, a hazai történethez becses kútfők. Így szinte számtalan, a király és kormány részére deákul, az országos rendekére magyarul szerkesztett státusiratai, melyek közül többeket az Okmányos Toldalékban közöltünk. Magyar tolla Esterházynek író kortársai közt kitűnő rangot biztosít. Pázmányig, de utána is sokáig még, a magyar próza gyengéje a mondatok szövésében állott. Nem tudák azokat a gondolatmenetel és annak fokozatai szerint kerék kis egészekké alakítani, s őket viszont egymással kellő architecturai arányban összekötni. Ebben Pázmány volt az első mester; érezték művészetének hatását, de szabályait el nem tudták vonni. Ebben áll helyenként Esterházy-nak is fogatkozása, de inkább még is gond nélkül rögtönzöttleveleiben, minthittudományi vitairatában, mely e részt már érezteti Pázmány befolyását. Ellenben előnyei közé tartozik azon velős, erőteljes, eleven és tős magyaros kifejezőmód, a helyökön alkalmazott átvitt beszédek, a közmondásokból merített hasonlatok s gyakran költői képek, mik a gondolatnak világosságot és hatályt kölcsönöznek egyszerűsmind. Nem ritkák írásmódjában a deák fordulatok, mik a classicusok olvasására emlékeztetnek, s fontosságot és szépséget ad-

mint buzgó protestáns halt meg, kinek Lethenyi István csepregi pred., az ágostai vallás mellett Samarjai János ref. püspök ellen írt vitairatát ajánlotta 1633-ban, melyben *Ferenc* fiáról is jó emlékezet van. Fenn volna még Tamás nádor testvére- *Kristófnak Ferenc* fia, de ez kis korában halt meg (*Léhócky* Stemmatogr. II. 243. l.).

¹¹⁾ Hirtelen és részrehajló tehát *Engel* ítélete, ki őt e néhány, elég súlyos szóval ítéli el: „der aus Interesse jesuitisch gesinnte Palatin.“ IV. 515. l. Egyebet mutat Esterházy egész élete; s egyebet a következők, mert a mely jutalmakat ő vett az udvartól, azok kivívására a III. Ferdinánd elválasztatójának nem kellett jezsuita segedelem.

nak a beszédnek inkább mint idegen színt; s ha netán mai nap nyelvjárásán (dialectusán) s a sürűen alkalmazott deák szóiban megbotránkoznánk, nem kell feledni, hogy a könyvnyelv is még akkor jobbára az élet nyelvéthangoztatta vissza, a deákozás pedig nem övé, hanem a koré, melly hol szükségből, hol a nélkül is, előszeretettel és divatból, tarkázta beszédét ¹⁾. Messze elmarad magyar irányától a deák, nyelvhelyességre nézve, de a folyékonyág, eleveenség és hathatóság itt sem hiányzik. A tartalom pedig mindenütt a státusbölcsesség magasán álló, hazája és kora viszonyait mélyen ismerő s megítélő, királyi irányában is ritka bátorságu szerzőt árulja el, s a történetre nézve termékenyebb, mint azon kor legtöbb írói, kik az előadás felett a hűségről gyakran megfeledkeztek ²⁾.

XL. Hátra van néhány könyvészeti jegyzet. 1. A *vitairat* eredeti példánya, Esterházy titoknoka által tisztázva, de saját kezével aláírva ¹⁾, kis-ívrétben 179 lapra terjed, s eredeti hártakötésében a magyar kir. egyetem könyvtárában őriztetik, hova, a Nádasdi egyéb könyvei és codexjeivel együtt, a loretói servita-klastrom könyvtárából jutott. Eddig kiadatlan, sőt egészen ismeretlen is.

2. A *Sennyei István* ²⁾ *cancellár*hoz írt levelek mását Jászay Pál gazdag historiai gyűjteményéből Gondol Dániel szivessége által nyertem. Kiadatlan mind, a II-dik levél töredékén kívül, mellyet Jászay, „a magyar nyelv történetében“ maga közölt ³⁾.

XXXIX. ¹⁾ Első méltatta irodalmunkban Esterházy írásmódját Jászay „A magyar nyelv történetének vázlatában“, a M. Tudós Társ. VI. köt. II. oszt. 289—90. l.

²⁾ Az udvari könyvtárban s a magyar academiában egy (1621-ki) névtelen röpirat eredeti kiadása őriztetik, mellynek címe: „*Magyarországnak mostani állapotjáról egy, hazája szerető, igaz Magyar embernek tanácslása*“, s mellyet P. és T. (Piringer és Thewrewk) 1838-ban Pozsonyban újra kiadtak. Piringer az előszóban oda hajlik, miszerint azt Esterházy Miklós írta vagy iratta. E vélemény cáfolásától felment Jászay Pál, e nevezetes pamphlet ismertetésében (Figyelmező, 1839. 21. és 22. szám) megmutatván, hogy az legtöbb hihetőséggel Balásfy Tamás püspöknek tulajdonítható.

XL. ¹⁾ Ezen aláírás hasonmása áll az e kötet elébe tett arckép alatt.

²⁾ Néhány példányban a 191. szeleten István helyett hibából János áll.

³⁾ L. a XXXIX. fej. ¹⁾ jegyzetét.

3. A *Rákóczi György*hoz írt levelek közül először az első hetet III. Ferdinánd febr. 23-dikai nyilatkozványával együtt, maga Esterházy kiadatta 1644. martius második felében, deák fordításban. Címe: „*Ill. ac Exc. Dni Dni Nicolai Esterhazy de Galantha Regni Hungariae Palatini etc. in negotio praesentium intestinae exortarum seditionum componendarum ad Georgium Rakoczy Transylvaniae Principem datarum literarum, Copiae, ex Hungarico in Latinum Idioma traductae. Viennae Austr. Formis C. R. Typ. Gregorii Gelbharr. Anno 1644.*“ Kis 4rétben négy ív, lapozat nélkül. Célja e kiadásnak hihetőleg a külföldnek, s e közt igen hihetően a lengyeleknek is, kik jóideig kételkedni látszottak a kérdés jogi érdeme felett. Értésítése volt (Egyetlen ismeretes példánya Jancsó gyűjteményével a m. academia könyvtárában). Ezt ápril végén a levelek eredeti kiadása követte, mellyel a nádor a magyarokra, s leginkább az ingókra, sőt a már Rákóczihoz állottakra akarhatott hatni. Címe: „*A Magyarországi Palatinusnak, Gróf Eszterhazy Miklósnak, Rákóczi György Erdélyi fejedelemnek írt egynehány intő Leveleinek igaz Pariája. Posonban, 1644. Esztendőben.*“ Kis 4rétben 44 lap. Ebben az első tizenegy levél, szinte a király nyilatkozványával (Két példánya Nagy Istvánnal s a m. kir. egyetem könyvtárában Kaprinai nyomtatott 4rét Analectái XLIV-d. kötetében). A nemz. muzeumban e kiadásnak egy újabb kiadása is őriztetik: *Győr, 1756. nyomt. Streibig.* 8r. 120 l.; melly, ha helyesen sejtek, Bíró Márton püspök által eszközöltetett, s tudtomra csak a muzeumi könyvtárban található. Ezen első magyar kiadást a következő évben a Rákócival folyt egész levelezés követte: *Magyar-országi Palatinusnak Gr. Eszterhazy Miklósnak Rakoczy György Erdélyi Fejedelemnek írt egy-néhány Intő Leveleinek igaz Pariája. Nyomtatta Bechben a Kolonijai Udvarban Kosmerovius Mate. Anno 1645.* Kis 4r. 120 lap. (Eddig öt ép példánya ismeretes, Nagy Istváné Jankovichtól, a magy. academia, az egyetem, a cs. kir. udvari s a marosvásárhelyi Teleki-könyvtaré; ezeken felül egy-egy csonka az

egyetemi és muzeumi könyvtárakban). Menyire emlékezem, Horváth Mihály előtt, ki szinte csak a hét levelet foglaló deák kiadásnak, akkor Jancsó-, most academiai unicumát látta, egy történetíró sem használta e fontos könyvet; ámbár belőle a nagy tudományu Molnár János kanonok „Magyar Könyvháza“ harmadik kötetében (Pozsony, 1783. a 292—318. ll.) némelly kivonatokat közlött, használván báró Rudnyánszky Károly példányát. Sándor István mind a három magyar kiadást ismerte.

4. A *Lónyaihoz írt levelek* csak egyszer jelentek meg, illy címmel: *A' Magyar-Orszagi Palatinusnak Grof Eszterhazi Miklosnak Lonyai Sigmondhoz és némelly Vármegyékhez írt egy-nehány Leveleinek igaz Pariája. Nyomtatta Béchben a Kolonjai Udvarban Kosmerovius Mate. Anno 1645. Kis 4r. 69 lap.* (E gyűjteménynek eddig csak négy példányát tudom, u. m. az egyetemét, a Nagy István-félét, a csász. királyi udv. s a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárét, melly utóbbinak kéresemre vett párját gróf Kemény József úr

Az életrajz XXXV. fejezetének ³⁾ szám alatti jegyzete (a LXXXIV. szeleten) tévedésből elmaradván, azt pótlólag ide iktatjuk:

³⁾ Tettek erről említést a Sáros alatt megfordult békekövetek is mind fejedelmökhöz írt levelükben (L. *Esterházy* VII. levelét Lónyaihoz a 306. szel.), mind egy, Esterházyhoz írt levelükben, mint ez a királynak írájul. 10-dikén: „Obtestatam vero velim Mattem Ve-

barátságának köszönöm; a szedés ebből-, nyomdai átjavítása pedig az udvari könyvtárnak a bécsi academia által velem közlött példányából esett, miután akkor az egyetem szép példánya Reguly ur által még fel nem volt fedezve; miket az illetők iránti hálából emlétek fel). Bár Molnár János abból, hihetőleg szinte Rudnyánszky-féle példány után, az id. helyen 318—320. ll. néhány kivonatot adott, történetíróink figyelmét mindeddig szinte elkerülte.

5. A *nádor státusiratai* (Opinio, Discursus, Considerationes stb neveken) s levelei a cs. kir. titkos, a volt m. kir. külügyi ministerium (udv. canc.) levéltáraiban, az academia s némelly magányosok gyűjteményeiben elszórvák; némellyek a nemzeti muzeumban levő „Protocollum Esterházyanum“ban lemásolvák, s ezek bár felette hibásan, még is közölők részint az életrajz, részint a történelem felvilágosítására néhányat a Munkákhoz adott Okmányos Toldalékba beiktatni el nem mulaszthattam. Ezek, az 1. és 2. osztályok alattiakkal együtt itt először látnak világot.

stram, ne ex literis per Ablegatos Rákócii mihi scriptis aliquid scandalisetur, cum ipsi opinati sint me retro reliquisse Armadam Vestrae Mai . . . leviori armatura praecessisse, Armadam vero totam Silesiam usque tendere: unde animati ipsi sperabant maiorem assecurationem . . . et in suis postulatis multo largiorem declarationem se consequi posse.“

TARTALOM.

	Szel.		Szel.
I. <i>Értekező levél g. Nádasdi Ferenchez</i> „kit kellessék minekünk az szentírásnak értelmében követnünk, hogy mi is eretnekségben ne essünk. 5		Ecclesiam non semper esse conspicuam et gloriosam 102	
Bevezetés 5		Concupiscentiam in renatis non tantum fomitem peccati, sed ipsum peccatum esse 106	
(Az ellenfél tételei:)		Liberum arbitrium hominis non renati in spiritualibus nullas habere vires, sed omne bonum divinae gratiae adscribendum 110	
Quod in omnibus articulis fidei, exceptis Adiaphoris et Ceremoniis Patres veteres Augustinus etc idem senserint per omnia cum modernis Lutheranis 10		Nullum renatum posse legem perfecte implere 114	
De libris canonicis 38		Ad veram poenitentiam requiri necessario firmam et fiducialem fidem 117	
Scripturae autoritas non dependet ab Ecclesia 41		Confessionem auricularem omnium peccatorum non esse absolute necessariam 120	
De lectione scripturae sacrae etiam Laicis necessaria 43		Hominem iustificari coram Deo propter solum meritum et iustitiam Christi, non propter bona opera 127	
De perspicuitate scripturae sacrae . . . 46		Unum quemque fidelem certum esse posse de sua salute 135	
Interpretatio scripturae ex ipsa scriptura 48		Electionem ab aeterno factam esse a Deo intuitu praevisae fidei 145	
De iudice controversiarum 51		Ieiunium non debet esse coactum . . . 147	
Controversias non ex conciliis et patribus, sed ex scriptura esse iudicandas 57		Votum castitatis impune non servare cum, qui se continere non potest 150	
De perfectione scripturae sacrae . . . 62		Sacramenta proprie sic dicta duo tantum esse 155	
Ad observationem traditionum, cum articulis fidei pugnantium, neminem astrictum esse 64		Baptismi efficaciam durare per totam vitam 158	
De attributis divinis humanae naturae communicatis, et primum de omnipraesentia Christi secundum humanam naturam 69		Ad baptismum requiri tantum aquam et verbum 159	
De omnipotentia Christi secundum humanam naturam 69		Sacramentum coenae Dominicae non esse	
Christum secundum utramque naturam esse nostrum mediatorem 82			
De capite ecclesiae 85			
De notis verae ecclesiae 95			

	Szel.
verum proprium et reale sacrificium propitiatorium, sed tantum eucharisticum	162
Panem in eucharistia post consecrationem non transsubstantiari in Corpus Christi	169
Communione fieri debere sub utraque specie	173
Sanctos non esse invocandos	177
Coniugium nulli ordini esse interdictum	182
Inter coelum et infernum non dari tertium locum, scilicet purgatorium	185
Befejezés	188
II. <i>Levelek Sennyei István cancellárhoz</i> (1631). I—V.	191
III. <i>Intő levelek Rákóczi György erdélyi fejedelemhez</i> (1643—5) I—XXVIII.	207
Császár és király urunk manifestumja febr. 23.	228
Memoriale pro ablegato Principis Transylvaniae Stephano Szentpáli	247
IV. <i>Levelek Lónyai Zsigmondhoz és némely vármegyékhez</i> (1644—5).	297
I. levél: az vármegyéknek	297
II. III. Lónyai Zsigmondhoz	299
IV. Az erdélyi státusnak	301
V. A magyarországi státusnak	302
VI. Az vármegyéknek	303
VII. Lónyai Zsigmondnak és Serédi Istvánnak	304
VIII. Lónyai és vele levő commissariusoknak	306
IX. X. XI. Lónyai Zsigmondhoz	314
XII. Az vármegyékhez s városokhoz is Rákóczi fejedelem Lónyai Zsigmond által töltött intimációjára való választétel	331
XIII. Lónyai Zsigmondnak	340
V. <i>Okmányos Toldalék</i>	345
I. Második Ferdinánd oklevele, melyben Esterházy Miklóst Fraknó örökös grófjává emeli (1626).	345
II. Esterházy M. lemondó levele III. Ferdinándhoz (1638).	351
III. Considerationes et media circa com-	

	Szel.
munem defensionem Regni, a nádortól (1635).	357
IV. Considerationes et media circa communem defensionem Regni, a nádortól (1638)	361
V. Opinio seu Discursus Palatini circa conservationem Regni, et confinium eiusd. (1641)	368
VI. Opinio seu Discursus Palatini R. H. circa Confiniorum subsidium, ac regnicularum constitutionem, Turcarumque de expediendo ad Portam Oratore praetensionem	389
VII. Első Rákóczi György a nádorhoz jan. 2. 1644.	402
VIII. Esterházy III. Ferdinándhoz jan. 26. 1644.	404
Rákóczi Esterházyhoz, jan. 5. 1644.	405
IX. Lippay György eszt. érsek a királyhoz, jan. 23. 1644.	406
X. Rákóczi nagykállai nyilatkozványa, febr. 17. 1644.	407
XI. Rákóczi a királyhoz márt. 17. 1644.	411
XII. Rákóczi Maurer Mihály konstantinápolyi követjéhez, apr. 4. 1644.	414
XIII. Rákóczi a nádorhoz, apr. 14. 1644.	415
XIV. Ugyanaz ugyanahoz apr. 28. 1644.	416
XV. Ugyanaz ugyanahoz maj. 10. 1644.	418
XVI. Ugyanaz ugyanahoz maj. 24. 1644.	418
XVII. Propositiones ablegatorum Principis Trans. de mediis pacis, jun. 24. 1644.	420
XVIII. A nádor és biztostársai véleménye az erdélyi fejedelem békepontjaira, jun. 24. 1644.	423
XIX. Lónyai Zsigmond és Serédi István a nádorhoz, jul. 14. 1644.	425
XX. Lónyai Zsigm. a nádor. jul. 14. 1644	429
XXI. Discursus Palatini de praesenti rerum hung. constitutione	433
XXII. Rákóczi a nádorhoz aug. 14. 1644.	444
XXIII. A Kassán összegyűlt rendekhez a nádor aug. 31. 1644.	445
XXIV. Rákóczi a nádorhoz, sept. 8. 1644.	446

Néhány sajtóhiba. Az életrajz LXXII. szelete szövegének alulról harmadik sorában *fejedelme* helyett olv. *fejedelem*. A LXXXI. szel. 3-d. sorában, s a 304. szel. olv. Serédi. — A 162-dik szeleten, alulról a 4-dik sorban *miscáldozat* helyett olv. mise áldozat. — 174. szel. 28-dik sorban olv. *munkájokkal*. — 175. szel. a szö-

vegnek alulról 10-dik sorában olv. ő. — 251. szel. 2-dik sorban martii helyett tedd maii. — 327. szel. az első szak végén tedd: 31. aug. — 351. szel. a II. darab tartalomjegyzékében tedd: III. Ferdinándhoz. — 389. szel. VII. sz. helyett javítsd: VI. — A pontozási hibák kiigazítása a szíves olvasóra hagyatik.

GALANTAI GRÓF ESTERHÁZY MIKLÓS MUNKÁI.

I.

É R T E K E Z Ő L E V É L

G. NÁDASDI FERENCHEZ

KIT KELLESSÉK MINEKÜNK AZ SZENTIRÁSNAK ÉRTELMÉBEN KÖVETNÜNK, HOGY MI IS
ERETNEKSÉGBEN NE ESSÜNK.

KIVÁNOK ISTENTÜL ÜDVÖSSÉGES JÓT KEGYELMEDNEK.

Emlékezhetik kegyelmed jól reá, hogy minnekelőtte az olaszországi peregrinációra ment volna, ugyan itt Hefflant nálam lévén, több beszédek között lett vala ilyen kérdés közöttünk, hogy mivel a tévelygés és eretnecség az szentírásban nem volna, hanem annak alkalmatlanul való értelmében, kit kellessék minekünk azon szentírásnak értelmében követnünk, hogy mi is eretnecségben ne essünk, a mint sokan még az nagy tudóság és bölcsék közzül is azaránt megestenek, és eretnekek lettenek, melly dolog még az apostolok idejében is megvolt, az mint ez nyilván megtetszik szent Péter apostol írásából is, ki az szent Pál leveleiről 2. Petri 3. azt mondja, hogy azokat némelly tudatlanok és állhatatlanok az önnön magok veszedelmére csigáznák. Az apostolok után is penig, az holmi magányos bolondozatok, mellyekre vetemedtenek az emberek, magok agyaskodásokat követvén, ki győzné mind előszámolni, de csak a kinek követői voltak is, háromszáz huszonhét derék eretnecségeket jegyeznek fel az sz. atyák és utánok való írástudó doctorok, melly tévelyedésre egyedül csak az magok opiniója és az ördögnek beléjek plántált tu-

lajdon vétke, ugymint az kevélység, adott okot, mellytül viseltetvén, nem akartanak másoktul azokban függeni, sem penig a megcsalathatatlan oszlophoz, ugymint az köröstyén anyaszentegyháznak értelméhez és írásmagyarázásához ragaszkodni, nyilván tudván is azt, a mi megigirtetett fölöle, hogy az pokolnak kapuja erőt nem vehet rajta, azaz hamis értelemben nem eshetik. Hogy penig ugyan innét legyenek ez mostani hitben való szakadozások is, úgy tetszik búségessen megmutattam vala kegyelmednek, sőt egy igen kicsin írásocskát is adtam vala róla, s nekem úgy látszott s most is úgy tudom, hogy előhoztam vala amaz sz. Pál mondását kegydnek ad Epheseos 4to : Hogy némellyeket isten profétákká, némellyeket apostolokká és evangelistákká tett, s némellyeket penig doctorokká és pásztorokká, nem más végre, hanem hogy az hitnek dolgában minden széltül imide amoda ne hanyattassunk. Ezeknek penig az igaz anyaszentegyházban levő híveknek lelki vezérlésére rendelt pásztoroknak és doctoroknak, nem egy vagy két seculumig, hanem ugyan azon szent Pál mondása szerint világvégezetig kell lenni, az minthogy világvégezetig fen kell maradni az igaz anyaszentegyháznak is urunk igireti szerént; meg-

mutattam vala azt is kegyelmednek az előhozott sz. Pál irásából, hogy valamint adta isten az prófétákat, s valaminemő végre, úgy adta az apostolokat és az evangelistákat, és azon végre, viszont a mint az apostolokat és evangelistákat adta, úgy és ugyan azon végre adta az doctorokat és pásztorokat is az anyaszentegyháznak egyes értelmében, ezt pedig mint szentírásnak nyilván való szavaiból formált okoskodást kegyelmed is helyen hagyá akkorban, és végre azt declarálá és ígéré, hogy kész megmutatni kegyelmed, hogy mind azokban valamikben mitőlünk, ugymint catholicusoktól, ellenkezik az hit dolgában, exceptis adiaphoris, kész megmutatni, hogy az egész szent atyák és doctorok egyet értettek kegyelmeikkel; melly kegyelmed ígretit, emlékezhetik arra is kegyelmed, hogy én ugyan cum sui obligatione vettem. Ennek pedig az ígretnek, nemes indulatjából, eleget is tett kegyelmed vélekedése szerint, s látom, hogy holmi homályos és eldarabolt szent atyák irásának helyeivel igyekezik maga ajánlásának eleget tenni; melly kegyelmed írása, hogy igazán megvalljam, nem kicsin munka, és sok könyveinek s idejének kellett kegyelmednek lenni hozzá, még azokat kiszedte; s megvalom csudáltam is, mások munkájának is véltem, de azután is szembe lévén kegyelmeddel, maga munkájának erősítvén, ösztönt adott nekem is vele, hogy szorgalmatoskodjam az dologban; és noha nekem is nem hivatalomban járnak ezeknek az írásmagyarázó szent doctoroknak nagy bőv irásnak olvasási, s egyébaránt való sok és kemény distractióim is nekem azokat nem engedik olvasnom: mindazonáltal ex affectu tanquam paterno szomjhozván az kegyelmed üdvösségét is, mint magamét, szokatlan és talám engemet nem illető munkának is kelle ereszkednem, és a mennyire sok rendbeli distractióim engedték, kívántam az kegyelmed nekem küldött írást is szorgalmatosan megolvassom, az minthogy reiterate is megolvastam: mellyben úgy vagy három dolgot tapasztaltam; a többi között az kikből méltán azt itilhettem volna, hogy arra az kegyelmed irására haszontalan az én replicám; mind-

azonáltal meggyőzván az kegyelmedhez való affectusom, és hogy én adván okot erre az beszédre és kérdésre kegyelmednek, valamint ne láttassam mostani értelmében való keménységére okot adnom, mintegy erőszak alatt is üdőt kelle vennem magamnak, és más személyt is fárasztanom az kegyelmedtől citált paternek irásának revideálására, s kényszerítettém az kegyelmed nekem küldött irására felelnem. Hogy pedig valamennyire hosszabban nyúlt irásom, és későbbben is ment véghez hogy sem magam is kívántam volna, ebben kérem kegyelmedet, meg ne botránkozzék, mert az irásnak valamentébb kiterjedtebb mivolta kigyelmedért, és magára az dologra nézve nagyon, késedelmét pedig tulajdonítsa az én sok distractióimnak, és talám annak is, hogy alkalmas ideig cunctáltam benne, ha kellessék-e valamit írnom, avagy nem, mert az mint feljebb irám, az kegyelmed irásában némelly dolgok méltán idegeníthettek volna ettől a munkától, ugymint a többi között, a hol avval fejezi irását be kegyelmed, hogy nem akarna ezután írnia, ha mit irással replicálnék is az kegyelmed irására, kit talám az köröszvény szeretetnek megbántása nélkül el nem mulathatna kegyelmed, minthogy olly igazságot tudakozunk egymástól, az melly örökké való életünkben és veszedelmünkben jár. Másodszor: Azon irásában jelenti kegyelmed azt is, hogy az szent doctoroknak citált helyeit, maga hitinek megerősítésére nem azért hozta volna elő, mintha azoknak értelmekhez akarna ragaszkodni, maga a tett kérdés nem az szentírásról, hanem annak igaz értelméről való köztünk, kitől kellessék azt vennünk, hogy el ne tévelyedjünk és ne hanyattassunk az hamis tudományoknak szelítől, mert ugyan akkor feltalálánk a beszéd közben azt is, hogy mi ennyi szakadásnak és tévelygéseknek, a mellyek az szentírás értelméből lettenek, bírái nem lehetünk, a tévelygés pedig és eretnekség nem az igében, hanem az értelemben legyen, és így a mit fundamentomul felvetetünk, a mellől már kegyelmed ellépnek, és következendőképen minden igazság keresésében felvett fáradságunk haszontalan volna,

s hiában való, mivel nem lövődöznénk az feltett célhez. Harmadszor: Igen homályos és megcsonkított citatiók által hozván elő kegyelmed némelly doctorok írásit, igen laboriosum volt felkeresni az kegyelmedtől citált helyeket, mert néha csaknem egy egész-napi munkával kellett némelly szent atyának csak két három versecskáját is feltalálni, az melyekben osztán ad meritum causae alég találtatott valami, csak külső színre nézve is. Azért méltán elidegeníthetett volna ez az munka is az felelettől, de az mint mondtam, meggyőzván mind ezeket az kegyelmed üdvösségéhez való szeretetemet, atyai és körösztényi igaz szeretettel, minden passio nélkül akarám ez kis írástomat kegyelmednek küldenem, melyet, kérem kegyelmedet, vegye és olvassa azzal az igazsággal, a mellyel én küldöm, s nem érkezik-e egyszer hozzá, vegye még másszor elő, megolvassa-e egyszer, olvassa meg másszor is, holott üdvösségében jár kegyelmednek a dolog, s örökké való életében, s mi hasznunk benne ha az egész világnak minden birodalmát és dücsösségét mienkké tehetnénk is, ha lelkünkben kárt vallanánk. Kárt vallunk pedig bizony, ha az istennek mélységes titkos dolgaiban nem azokat fogjuk követni, az kiket megcsalathatatlannul ő szent felsége arra rendelt, hanem a magunk értelmét avagy inkább agyaskodását, s nem is haladja meg semmi vétek, semmi kevélység ezt a vétket és kevélységet, a melly miatt ember mind a szentírást, s mind peniglen az egész igaz körösztýén világnak és anyaszentegyháznak, s azokban levő szent doctoroknak szentírásban való értelmeket, maga értelme alá akarja vetni, kitől isten minden körösztýén hívet oltalmazzon, és kegyelmedet is. Nincs is kétségem benne, hogy eféle kevélységet kegyelmed maga elméjében nem vészen, mivel a természet szerént való okosság is arra vezérli az embert, hogy derék és üdvösséget illető dolgokban azoknak kövesse értelmeket, a kiknek sem tanácsadásra való szükséges tudományokban, sem igaz tekéletes életekben foglalkozást nem ismér. Olyanok voltak penig a szent atyák, kik minemő

vélekedésben lettenek legyen, és mit tanítottanak, világossan az jelen való írásombul megértheti kegyelmed, csak igaz szívből olvassa, és üdvösségének buzgó kívánságával mondja szent Dáviddal (Psal. 118.): *Da mihi intellectum et scrutabor legem tuam.* Datum in Festo Omnium Sanctorum Anno Domini Millesimo Sexcentesimo quadragesimo secundo, in Nagy Hefflan. Kegyelmednek szeretettel szolgáló sógora
Gróf E. Miklós mp.

Est via quae videtur homini recta, et novissima eius ducunt ad mortem. Prov. 16. V. 25.

proinde :

Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi maiores tuos, et dicent tibi, Deut. 33. V. 7.

Haec est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. Isa. 30. V. 21.

Először is azért így teszi le kegyelmed maga propositióját :

Quod in omnibus articulis fidei, exceptis Adiaphoris et Ceremoniis Patres veteres Augustinus etc idem senserint per omnia cum modernis Lutheranis.

Minekelőtte az régi szent atyákból és classicus authorokból a kegyelmedtől öszve sze-degetett mondásokat megrázogassam, az kegyelmedtől feltett propositiójának vizsgálásában állapodom meg valamennyire. Örömet érteném elsőben is az adiaphora szónak igaz értelmét; közönségesen az adiaphora szón nem egyéb értetik, hanem id, quod est indifferens. És ez jelen való materiában, tudniillik az religio dolgában, az mondatik adiaphorumnak, a kit az ember hihet is, nem hihet is, cselekedhetik avagy nem cselekedhetik bűn nélkül, mivelhogy ilyen dolog az adiaphorum in genere moris, a mint az iskolákban beszélnek. Ez így levén, örömet érteném, micsoda legyen az az adiaphorum, a melyet a hit ágoztatítól megválaszt kegyelmed, propositiójában. Ha az adiaphorumon a mi romai anyaszentegyházunkban való ceremóniákat és az isteni szolgálatra rendelt szép rendtartásokat érti kegyelmed, bizonyára nem jól cselekeszik a kegyelmetek predikatori és doctori, hogy teli torokkal kiáltják

veszedelmes és kárhozatos emberi találmányoknak azon ceremóniákat és hogy azoknak követésétül annyára irtóztatják a községet. Viszont hogy ha ezek a ceremóniák a kegyelmed értelme szerint adiaphorumok, kegyelmed azokat minden vétek nélkül követheti, sőt dicséretessen is követheti, mivelhogy a természet szerint való okosságnak regulája is azt dictálja, hogy sokkal dicséretesebb azokban az dolgokban, melyeket bűn nélkül követhet ember, az egész régiségben sok nagy szentséggel és bölcseséggel tündöklő személyeket követni, hogysen egynehány alacsonb renden való embert.

Hogyha peniglen kegyelmed az adiaphorumnak nem csak azt tartja, a kit bűn nélkül követhet, avagy nem szabad akarátja szerint, hanem mindent azt, a kit egyáltalában követhet, vagy nem, nem gondolván azzal ha a dolognak követésében avagy nem követésében bünt vall-e vagy nem? így már nemcsak a ceremóniák lesznek adiaphorumok, hanem a hit ágozati is, mivel azokat is szabad minden embernek hinni, avagy nem hinni, jóllehet nem hívésével bünt vall.

De talám kegyelmed nem a romai anyaszentegyházban való ceremóniákat érti; hanem a maga vallásán valókat, mivel ott is vadnak holmi rendtartások: hogyha azokat érti kegyelmed, én azt kérдем felőlök: a szentírásban találatnak-e avagy nem? ha ott találatnak és parancsolat alatt, nem adiaphorumok: ha penig ott nem találatnak, nem vallása szerint cselekszik kegyelmetek azokat követvén, mivel az purum putum verbum Dei scriptumra apellál szüntelen kegyelmetek, midőn az religióhoz tartozandó dolgokról vagy on szó, a melly mellől már elmegyen kegyelmetek, ha valami külső szertartásokat rendel, a melyek az szentírásban nem találatnak. Melyeket ha illendőnek és nem isten ellen valóknak tart kegyelmetek, s azoknak szerzésére hatalmat arrogál magának, miért akarja az igaz anyaszentegyházat, melly a szent lélektől vezéreltetik mindenben, efféle hatalomtól megfosztani.

Ezekre ha azt feleli kegyelmed, hogy

az kegyelmetek vallásán való rendtartások nincsenek a szentírás ellen: én is azt felelem, hogy az igaz romai anyaszentegyháznak szép gyönyörűséges szertartási és ceremóniai semmiképen nem ellenkeznek a szentírással, sőt abban nagy fundamentumok vagy on, mivel semminemű csak legkisebbik ceremonia sem találatik minálunk, a melly valami szép mysterium nélkül szereztetett volna. A mint ha üdöm volna hozzá, és a scriptumnak rövid volta engedné, igen könnyen és bővön megmutathatnám.

Nem kordéra hanem eltekélt szándékkal akartam ezt az egy szót egy kevésé szorgalmasban megfontolnom, hogy megmutassam melly szemessen kellessék a szóknak értelméről elmélkedni, a midőn derék és hitet illető dolgokat akarunk vélek kimagyarázni, mivel sokszor az a fegyver, mellyel oltalmunkra akarunk lenni, sérelmünkre fordul.

Továbbá azt mondja kegyelmed, hogy a feltett propositiót nem a végre akarja paterék írásból állatni, hogy azokon fundálja hitet, hanem hogy megmutassa, hogy Luther Márton előtt is voltanak, a kik ugyanazon Luther Márton szentírásból velt tudományát profiteálták. Ezeknek is penig nem azért ad helyt kegyelmed, hogy paterék írási, hanem hogy szentírással egyező értelmeik vagy on.

Megmutatom a paterék írásnak vizsgálásiban, hogy Luther Mártonnak azokban az articulusokban, melyekben az romai anyaszentegyházzal ellenkezik, egy orthodox pater követője sem volt, feddője penig és megvetője sok volt. Mostanában csak azt mondom, hogy jóllehet nem a szent atyák írási, hanem a szentírás az igaz hitnek fundamentuma, és csak annyira helyessek azoknak írási, a meny nyere a szentírással egyeznek, mindazonáltal igen derék megrögzött és tanult bírának kell lenni, a ki megismerje mindenben, hol szólnak a szentírás ellen a paterék és hol nem. Mert ha ebben kegyelmedet bírálom meg, igen félek rajta, hogy mind eretnekekké és bálványozókká teszi kegyelmed a szent atyákat, mihelyent állatni fogják a kegyelmed vallása ellen azokat az articulusokat, melyekben mi

kegyelmetekkel ellenközünk : noha soha a szentírásban nincsen az, hogy azok az articulusok hamissak legyenek, és még ekkéig senki a kegyelmed doctori közzül azoknak az articulusoknak hamisságát, és az szentírással való ellenkezését nyilván meg nem mutatta, s meg sem mutathatja világvégezetig. Azért nem tudom ha illendőbb-e kegyelmednek a szent atyáktól tanolni, melyik legyen valamely szentírásbéli textusnak igaz értelme, a mint cselekeszünk mi, avagy maga akarhatja és értelme szerént, azoknál feljebb valónak sőt bírásoknak tartván magát, ott acceptálni, a hol szája izint láttatnak szólani, és a hol nem tetszik, megvetni, azt fogván reájok, hogy a szentírással nem egyeznek. Csudálatos dolog az, hogy olly elvetett mesterség nincsen, melyet ne kellessék embernek valamely azon mesterségben tanult és forgott mestertől tanulni : csak egyedül a szentírás magyarázása olly könnyű mesterség, hogy abban akárki is maga szerént minden oktató nélkül mester lehet. Úgy tetszik, hogy nincsen illyen vélekedésben szent Péter apostol, midőn a szent Pál írásiról így szól : *Sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut et in omnibus epistolis loquens in eis de his, in quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras scripturas ad suam ipsorum perditionem*²⁾. Adta volna az ur isten, hogy mindnyájan világossan értették volna a szentírásnak igaz magyarázatját, nem szakadozott volna meg annyiszor a mi üdvöztönknek varrás nélkül való köntöse, azaz nem háborgattatott volna az igaz anyaszentegyház annyó sok szakadásoktól és eretnekségektől, melyek mind a szentírásnak nem igaz értelméből származtanak : a mint igen szépen írja Vigilius martyr : *Origo cunctarum impietatum haec est : dum coelestium dictorum virtus, vitio malae intelligentiae temerata non secundum qualitatem sui sensus perpenditur, sed in alias pro arbitrio legentis, secus quam veri ratio postulat, derivatur*²⁾. Melly dolog abban a vallás-

ban szokott mindenkor megtörténni, a melyben a szentírás magyarázatjának semmi bizonyos regulája nincsen, hanem kiki mind a maga feje szerént magyarázza a szentírást ; és ahoz képest mindent megvet, a ki az ő értelméhez nem alkalmaztatja magát, ha ugyan nem tudom minemű mély tudományú, és tökéletes szentségben élő ember lött legyen is.

Melly dologot nem egyszer cselekedett Luther Márton (mellyet kegyelmed írásában ment, mintha magát nem tartotta volna nagyobbnek a patereknél, hanem csak a szentírást becsülte volna feljebbvalónak náloknál), szent Hieronymus felől (mellynek még éltében olly nagy hitele volt az anyaszentegyházban, hogy e világnak minden részeiről mintegy oraculumhoz úgy folyamodtanak a szentírás magyarázásáért a tudós emberek, s a többi között szent Ágoston is) illyen szép gyengén és böcsületessen ír egy Severinus nevű barátának : *Primo nil prorsus tribuo hac in re Hieronymo, siquidem video, quamvis aliqui in aliquibus magnum virum, hic tamen in monastice et in coelibatu nihil penitus christiani fuisse iudicii : nam qui ausus est monasticen comparare baptismati, totus insaniit et sensu etiam communi caruit, ut stipitem potius quam bestiam dixeris talia garrientem. Quid ? Tunc credas Hieronymo tam impie contra deum loquenti*¹⁾. Melly mérges és dagályos szokat nem egyéb mondatott Lutherrel, hanem sziviben felgyuladott bujaságnak lángja. Mivel ezekkel akarta Severinust a barát köntösből kivetkeztetni és feleségessé avagy inkább az ő istenének tött fogadásának megszegőjévé tenni.

Másutt ugyanazon szent felől illyen szép emlékezetet teszen : *Quid Hieronymus hic nugetur, nihil moramur, certum est, quod nihil probat, neque de sensu Hieronymi, sed de sensu scripturae disputamus : Hieronymus et suis Origenes istis nugis repleverunt orbem, et auctores fuerunt pestilentis huius exempli, ne simplicitati scripturarum studeretur. Sciati itaque christianus, Origenem et Hieronymum cum suis omnibus perniciose errare etc*²⁾.

¹⁾ 2. Petri 3. ²⁾ Vigilius 2. contra Eutychem.

¹⁾ Luth. tomo 2. Epist. ad Severinum folio 331.

²⁾ Luth. libr. de servo arbitrio.

Melly szóban a szentírás értelmét veszi palástul, hogy igaz igye láttassék lenni, de ezzel meg nem édesítheti mérgét, mivel ha szintén a szentírás értelméről volt is az vilongás, többet kellett volna Luthernek, minden ép elméjő embernek itéleti szerént, szent Hieronymusnak hinni, hogysem magának, ha igaz keresztény szelidséggel és alázatossággal kereste volna a szentírásnak igaz értelmét. Mivel szent Hieronymus mindennemű tudományában, s elméjének élességében is sok részekkel felülmúlta Luthert, a mint világosan kitetszik írásokból, melyeket ha ki öszve vet, nyilván megesmeri, hogy annyéra különböz sz. Hieronymus írása Luther írásától, a mennyére különböz a fényes nap a setét éjszakától. Ehez képest minden igaz itilő ember igen könnyen eszébe veheti, hogy a szentírásnak igaz értelméről való vizsgálkodásban, illendőbb legyen az anyaszentegyháznak illy fényes fáklyáját, illy szent és tökéletes élető tanítóját követni, hogysem Luthert, mellynek életét és tudományát ha tiszta szemmel megvizsgálja kegyelmed, tudom hogy sokkal alacsonyb pócra ülteti, hogysem szent Hieronymust.

De nem elégszik meg ezekkel a sok szép szókkal is Luther, hanem ugyanazon könyvben így szól: *Audio, Hieronymus dicit sic: ergo est verum, ego de Isaia disputo etc, et mihi Hieronymus obicitur: ne quid asperius dicam, homo nullius neque iudicii, neque diligentiae etc. Etnos feremus ut Hieronymus more suo iudaicas caecitates pro historico sensu, deinde suas ineptias pro allegoria obrudat. Verum illud Hieronymianum est, qui non in uno loco audet superciliose satis, sed simul ore sacrilego dicere etc.*

És hogy rövideden megértse kegyelmed minemő itéletben lött legyen Luther szent Hieronymusról, olvassa kegyelmed az ő írását in libro de votis monasticis, qui habetur in tomo 2. lat. Wittemb., a hol úgy lecsöpüli a nagy szent doctort, hogy egy nyilván való eretneknél Iovianusnál alábbvalónak láttatik tartani, legfőképen azokban, a mellyeket az tisztaságról és a szerzetes állapotról ír szent Hieronymus. De in promptu causa est, mivel

a közönséges mondás szerént: Oderunt hilarem tristemque iocosi. Nem nézhetett Luther szent Hieronymusra, mivel az isten kedvéért és testének megzabolázásáért felvött böjtöktől, vigyázásoktól, és egyéb testi sanyaruságoktól igen megfonnyadott volt, és az ő üdvösséges szomorúsága, melly az igaz poenitentiartartástól származott, másokban is a kik fegyelmetesen szemlélték, szomorúságot szerzett. Ő pedig jól megtölt piros pozsgás testtel bírván, mind példájával s mind írással semmit inkább nem ócsállott ezeknél, mivel a testi szabadságnak megeresztvén egyszer zaboláját, igen sulyos dolognak tartotta a test és a vér ellen való tusakodást, és a végre az evangéliumi szabadsággal biztatván magát, minden szomorúságot nagy szorgalmatossan eltávoztatott szívéből. Nem is olvashatta Luther harag nélkül írásit szent Hieronymusnak, mivel mindenkor felserkent benne az a vádoló és furdaló lelkiismeret, eleiben adván melly gonoszul cselekedett legyen, midőn az ő istenének tölt igaz és dicsíretes fogadását nem csak maga szegte meg, hanem ágyas társával is rútul megszegette, midőn az Krisztus urunk tanácsán fundált szerzetes állapotnak szép gyönyörűséges paradicsomából az tisztátalan életnek undok sárában lépett.

Hogy peniglen Luther Márton ágyas társával való lakását tisztátalan életnek mondtam, azon kegyelmed meg ne induljon, gondolván azt, hogy én az házasságot tisztátalanságnak tartom. Az gondolatomban sem tűnt, hogy az házasságot kárhoznám, sőt szentnek és sakramentomnak tartottam mindenkor s tartom is. De az Luther Márton ágyasságát én házasságnak nem tartom, s nem is tarthatom, mivel az igaz házasságra nem elég a férfinak és az asszonyállatnak közönséges akarattul való együtt lakások, hanem az is kívántatik, hogy az házasságban lépő személyeknek ne legyen se természet törvényéből, se szántsándékból való hűtadásból származott akadályok a házasságra, innen vagyon hogy az atya az ő saját leányával, a fiu az ő saját anyjával semmiképen házasságban nem léphetnek, mivel a természetnek törvénye tilt

efféle házasságot. Az is a ki már egy személynek hittel kötelezte magát, és azt házastársól vette, másnak házasságra való hitet nem adhat, mivel attól az előbbinek tölt fogadása tilalmazza: azokáért ha valaki efféle személyek között házasságban lépnek, az ő együtt lakásuk nem volna házasság, hanem isten ellen való fajtalanság. Mivel pedig Luther Mártonnak is és az ő ágyasának igen nagy akadálya volt az házasságra, tudniaillik az istennek tett igaz fogadások (mellyet úgy mint az házasságnál nagyobb jót tartoztanak holtig megtartani) nyilván következik, hogy az egymással való élések nem volt házasság, hanem tisztátalan és fajtalan ágyasság. Melylyet kegyelmed semmiképen meg nem tisztíthat amaz szent Pál mondásával: *Honorabile coniugium in omnibus*¹⁾. Mivel ezeket a szókat nem úgy kell érteni az mint Luther és Beza magyarázták, mintha azt akarta volna mondani szent Pál: *Honorabile coniugium in omnibus personis*; mert ekképen az atya is házasságban léphetnék a leányával, a fiú is az anyjával, melly dolgot tartani és tanítani nagy istentelenség, hanem a mint szent Chrysostomus és Theophilactus magyarázzák, azokkal a szókkal parancsolja szent Pál az házasoknak, hogy az ő házasságukat megböcsüljék mindenben, és semmiben annak törvénye ellen ne vétkezzenek, hanem tisztaságban és szeplő nélkül tartsák meg az ő ágyakat, *ut thorus eorum sit immaculatus*. Ezeken a tülem előhozott helyeken kívül sok egyéb helyeken veti még Luther az szent atyákat, és az conciliumokat, és az egész világon elterjedett anyaszentegyháznak közönséges értelmét, mellyeket elő nem hozok, hogy ne öregbedjék felettébb a scriptum, hanem csak azt mondom, hogy ha kegyelmed isten előtt magában szállván jól gondolkodik a dolog felől, nyilván megtapasztalja, hogy valaminthogy minden okos ember ítéleti szerént elszenvedhetetlen kevélységű embernek mondathatnék méltán az, a ki megvetvén egy egész országnak dicséretes törvényét, rendtartását, régi szent ki-

rályítól kiadott decretomit, sok bölcs és fő törvénytudó emberinek helyes és fontos ítéletit, egyedül csak a maga fején akarna némelly nagyban, sőt ország vesztésében járó dologban elindulni: szintén olly felfuvalkodott és elszenvedhetetlen kevélységű embernek mondathatik Luther, mivel a szent atyáknak, sok tudós doctoroknak, a szent lélekben összevgyült gyülekezeteknek, egy szóval az egész látható keresztyén anyaszentegyháznak egyenlő tanítását megvetvén, és a maga fejét követvén, a religio reformatióját tulajdonította magának, a mely reformatióra való hatalmat semminemű jellel, semminemű credentialissal meg nem bizonyította, nem is bizonyíthatta, mert az ur isten, a ki az ő látható anyaszentegyházát szent lelkének vezérlésével igéreti szerént a pokolnak kapui ellen, azaz mindennemű tévelygések ellen világ végig oltalmazza minden hamis tudománytól, senkinek szabadságot nem adott nem is adhat annak a religiónak reformatiójára, a mely soha a hit ágazatában nem deformáltathatik. Innen következik, hogy azoknak az ő vallások, kiket maga után hódított Luther, nem reformált, hanem igen deformált vallás.

Megérthette már eddig kegyelmed minemő böcsületben tartotta légyen Luther az szent atyákat, és ha csak az tölem előhozott mondasit megfontolja is kegyelmed, nem tudom miként mondhatja azt, hogy az mi doctorink sokkal temérdekjebben irtanak a szent atyák felől.

Kegyelmed az igaz anyaszentegyházban való doctorok felől azt értse, hogy ők hitek szerént a szent atyákat nem akárminemő imez amaz tisztelettel böcsülik, hanem mint istennek megdöcsöült kedves szolgálit *cultu Religionis* tisztelik segítségül híják, mint isten előtt való szószólókat, hogy lehet tehát hogy tiszteletlenül és temérdeken szóljanak avagy irjanak felőlük. A mi pedig írásokat illeti, azokat soha meg nem vetik, hanemha valamelly hit ágazatjával, az anyaszentegyháznak determináltatott közönséges tudományával ellenkeznek. Azokban pedig az írásokban, a melyek csak oskolákban forgó con-

¹⁾ C. ad Hebraeos 13.

troversziák felől vannak, közönségesen követik, és ha ellenek láttatnak némely sententiában lenni, írásokat böcsületesen magyarázzák az magok értelmére. Avagy ha szintén olly dolgokról valók az szent atyák írási, a mellyekben szabad a doctoroknak azoktól eltávozni, a mint sokszor történik az iskolákban, ottan böcsületes emlékezetet tevén a szentek felől, és semmiképen nem gyaláztatva írásokat, keresztyén szelidséggel és alázatossággal mennek el mellőlök. Oka pedig ennek a szelidségnek elsőben az catholicus doctoroknak a szentekhez való ajtatosságok; másodszor mivel az igaz romai catholica anyaszentegyházban nem szabad akarkinek is akarmit firkálni, a mint a kegyelmelek felei cselekesznek, hanemha ki arra való hogy a közönséges jót írásával öregbíthesse és felebarátit építhesse, annak írásit igen megvizsgálják, ha vagy-e valami illetlen dolog benne avagy nem, és hogyha semmi olly dolog nem találtatik benne, a melly az igaz tudomány és jó erkölcs ellen vagy, és egyébaránt hasznos munka, szabadságot adnak azoknak kinyomtatására, hogyha pedig valaki efféle *approbatio* nélkül nyomtatná ki írásit valamely nevezetlen helyen, az anyaszentegyházról arra rendeltetett magistratusok az ollyan írásoknak olvasásától, vevésétől, eladásától mindjárt tiltják az híveket, hogy valami mérget ne szopjanak azoknak írásiból, kik nem bízván igaz igyekhez, nem merték azokat az anyaszentegyház próbája alá vetni. Hogyha azért olly szemesen vigyáznak az anyaszentegyházban az doctorok írásira, ki hiheti azt el, hogy az catholicus doctorok sokkal temérdekebben írnak az szent atyák felől Luther-nél, kinek ha ki olvasta írásit, nyilván megtagasztalja, hogy méregben mártogatta legyen pennáját sokszor; mikor az szent atyák felől emlékezett.

Ki legyen az az Cornelius Mussus bitondi püspök, nem tudom, nem is láthattam azt az predikációját, a mellyet kegyelmed citál, ha kegyelmednél volna, örömet látnám mit mond, és miképen hozta legyen be a szent Pál romabeliekhez irt levele tizenegyedik részének

magyarázásában az romai pápának hatalmát, sőt azt sem érthetem elégségesen a kegyelmed írásából, hacsak hallomásból vötte-e valaki azokat a szókat, a mellyeket kegyelmed előhoz ilyenképen (Cornelius Mussus bitondi püspök Olaszországban predikációt tartván szent Pálnak romabeliekhez irott levelének 11. részéből azt mondotta) avagy hogy könyvéből iratta le kegyelmed, a mint a citatióból láttatik, a mellyben csak a paginát hozza elő kegyelmed, és a nyomtatásnak helyét és esztendejét: a könyvnek inscriptiójáról pedig és mivoltáról egy szóval sem emlékezik. Innét okosan vélekedhetem hogy csak más után iratta ki kegyelmed azokat a szókat, és talám olly után, a kinek semmi hitele nincsen.

De ámbár azt mondotta legyen a jó bitondi püspök, a mit kegyelmed előhoz, azokban a szóban én semmi termédekséget és hamisságot nem látok; azoknál egyebet nem mondott volna sem szent Hieronymus, sem szent Ágoston, mivelhogy igaz dolog az és hitünk ágozatja, hogy az romai pápának a hit dolgában definitiva sententia-mondásra való hatalma legyen, a melly sem szent Hieronymusnál, sem szent Ágostonnál nem volt, sőt még szent Gergelynél is, a mennyire privatus doctor volt és nem definiált ex sede et auctoritate apostolica, és így nem csuda, ha azt mondotta is a bitondi püspök, hogy a romai pápa ezer Hieronymusnál, Ágostonnál, Gergelynél többet ér az hit dolgaiban.

A mi az Platina némely romai pápák életéről való írásit illeti, azok az imént előhozott propositiónak erősségét semmiben meg nem gyengítik. Mivel az romai pápának definitiva sententiára való hatalmok nem függ az ő jó vagy gonosz életektől, az ő nagy avagy kicsin tudományoktól, hanem az ur istentől, a melly önnön maga adja azt a hatalmat mindennek, a ki arra a tisztre igazán választatik azoktól, a kiknek eféle választásra való hatalmok legyen. Nem is bántott volna meg engemet kegyelmed semmiben is, ha szinte azokat az írásokat előhozta volna is, mert én az emberi gyarlóságnak mivoltát jól értem, melly miatt ha az Krisztus oskolájában is találkozott

lator, nem csuda ha a pápák között is találtatott valamelly feslett erkölcsű. Mindazonáltal az ő magányos személyének gonoszsága az istentől neki adatott hatalmát öbenne semmivé nem tette, a mint az Moyses székin ülő pharisaeusok feslett erkölcsük nem szabadította fel az községet attul az engedelmességtől, a mellyel tartoztanak nekik, a mint önnön maga üdvözítőnk erről tanubizonyságot teszen midőn azt mondja: *Super cathedram Moysi sederunt Scribae et Pharisei. Omnia ergo quaecunque dixerint vobis, servate et facite, secundum opera eorum nolite facere* ¹⁾.

Vajha, édes Nádasdi uram, a kegyelmed hitin való embereknek szemetét felrázogató kegyelmed, bizonyára sok homlokkomorító, fülháborgató, gyomorémelítő és irtóztató, hitván gazságok és ocsmányságok ütköznének a kegyelmed szemében, talám nagy keserves szívvel kényszerítettnek felkiáltani Lutherrel: *Mundus ex hac doctrina (scilicet Lutherana, quam Lutherus de Iustificatione, de bonis operibus tradidit) quotidie redditur deterior. Iam homines singuli septenis diabolis obsidentur, cum antea unico saltem diabolo obsessi fuissent. Diabolus iam catervatim in homines ingreditur, ut nunc in tam splendida Evangelii luce sint avariores, callidiores, iniustiores, crudeliores, proterviores, multo denique deteriores quam prius in Papatu fuerant* ²⁾. Talám azt is mondaná kegyelmed egy fő lutheránus doctorral: *Ut totus Mundus agnoscat eos (scilicet Lutheranos) non esse papistas, nec bonis operibus quidquam fidere illorum etiam operum nullum exercent* ³⁾. Végezetre netalámtán más lutheránus doctor panaszának is helyt adna kegyelmed, melly ilyen szókban foglaltatik: *Cum nobis Lutheranis hoc tempore ita agitur, ut si quis videre velit ingentem turbam nebulonum, hominum turbulentorum, fallacium, impostorum, foeneratorum, civitatem aliquam adeat, in qua Evangelium pure (idest Lutherane) praedicatur, catervatim tales ibi reperies. Nam me-*

ridiana luce clarius est, quod hominum effrenatorum et indomitorum, apud quos omnis virtus et honestas penitus extincta est, et apud quos pro peccato nihil reputatur, nusquam plures nequidem apud Ethnicos, Turcas, alios infideles, quam apud Evangelicos, apud quos omnia diaboli frena laxata sunt, reperiantur ¹⁾. Van-e tehát a lutheránusok között is gonosz életű emberek, a kik annyibul különböznek az igaz anyaszentegyháznak megholt tagjaitól, tudniillik a feslett erkölcsű catholicusoktól, hogy ezek hiteknek tanítása ellen és lelkek esmérési ellen keverődnek a cégéres vétkek bűdös pocsolójában, ők pedig vallásokból vevén alkalmatosságot, mennek hanyatt homlok minden istentelenségre. És hogy ha valaki a kegyelme-tek vallásán valók között igyekezik is magát a büntől megtartóztatni, és a tökéletességnek szoros útján járni, azt nem vallásának parancsolatjából cselekszi, hanem csupán csak a természet szerint való okosságnak és jóra való hajlandóságnak indulatjából, a mint a törökök között és pogányok között is talál-
tatnak.

Hogy pedig ezt ne láttassam csak mondani, rövideden megbizonyítom a kegyelme-tek vallásának ágozatibul. Nem tagadja kegyelmed, s nem is tagadhatja, hogy nem utolsó ágazatja a kegyelme-tek vallásának az, hogy senki az Istennek parancsolatit be nem töltheti, a mint nyilván tanítja az augustai confessio ²⁾ a hol így szól: *Sed quia tanta est infirmitas humanae naturae, ut nemo legi satis facere possit, necesse est docere homines non solum quod legi obediendum sit, sed etiam quomodo placeat haec obedientia ne conscientiae incidant in desperationem, cum intelligant se non satisfacere legi*. Ugyanazont tanít Apologia Confessionis Augustanae, midőn az catholicusok felől így szól: *Praedicant se legem implere, cum haec gloria proprie debeatur Christo* ³⁾. És ugyan ott: *In hac vita non possumus legi satis facere*. Sőt

¹⁾ Mathaei 23.

²⁾ Luth. in Postilla domest. Jenae. Concione 2. primae Dominicae Adventus.

³⁾ Jacobus Andreae Concio. 4. ad cap. 11. Lucae.

¹⁾ Andreas Musculus Dominica 1. Adven.

²⁾ Confessio August. a. 6.

³⁾ Apolog. Conf. August. titulo de Dilect. et implementatione legis.

önnön maga Luther azt tanítja, hogy nem is szükséges az isten parancsolatit megtartani, midőn így szól: *Legis opera sunt post Christum, sicut divitiarum, honor, potestas, iustitia civilis, aut quaecunque alia res temporalis, quas si habeas, non ideo meliores coram Deo; si careas, non ideo peiores: esset autem pessimus, si eas necessariae assereres, quo Deo placeres* ¹⁾. És továbbá ugyanazon helyen: *Parum Christus nobis contulisset, si sola peccata legis ceremonialis destruxisset. At quando etiam peccata Decalogi destruxit, iam a fortiori planum est, et ceremonialia destructa esse, et liberatas omnes leges factas.* Ugyanezen szép tudományt tanították nyilván a saxoniai, württembergiai, és az Palatinatusban való neoburgumi lutheránusok. ²⁾

Ezen kívül az is ágazatja a kegyelmetek vallásának, hogy az jó cselekedetek nem érdemlik az örökké való boldogságot, a mint nyilván megengedi kegyelmed is, és ehhez képest én sem fáradok a kegyelmed vallásán való doctorok mondásinak előszámlálásában.

Viszont, ezt is jól tudom, hogy ki nem rekeszti kegyelmed vallásának ágazati közzül hogy egyedül csak a hit teszi igazzá és üdvözíti az embert. Mivel ezt az cikkelyt igen erősen állatja Luther, sőt a nagy buzgóság miatt, melyet ezen cikkelynek erősítésekor érzett magában, ugyan ki is láttatik lépni a keresztyén csendességnek határából, mert azt meri mondani: *Esto peccator et pecca fortiter, sed fortius fide et gaude in Christo, sufficit quod agnovimus agnum, qui tollit peccata mundi, ab hoc non avellet nos peccatum etiamsi Millies, Millies, uno die fornicemur aut occidamus* ³⁾. Viszont így szól: *Nos ita dicimus, quod veri et germani Sancti debent esse fortibus et atrocibus peccatis obnoxii, ac tales etiam manere, quos non pudeat orare: Dimitte nobis debita nostra.* ⁴⁾

Továbbá azt is nyilván tanította Luther, hogy az embernek semminemű cselekedetiben

szabad akarata nincsen, ilyen szókkal: *Erga Deum, vel in rebus quae ad salutem pertinent, vel damnationem, non habet (homo) liberum arbitrium, sed captivus, subiectus et servus est voluntatis Dei, vel voluntatis Satanae* ¹⁾.

Annak felette nyilván tanítja Luther és az ötöt követő doctorok, hogy az embernek mindennemű cselekedeti halálos és kárhozatot érdemlő vétkek. Így szól Luther: *Opus bonum optime factum veniale peccatum est, secundum misericordiam Dei, sed mortale peccatum secundum iudicium Dei* ²⁾. És: *iustus in omni opere bono peccat* ³⁾.

És hogy felette hosszan ne nyujtsam az írást az Luther szép tanításának előszámlálásával, ez egygyel fejezem be, mellyben azt tanítja, hogy a melly ember megkeresztelkedett, semminemű véték által el nem kárhozhatik, hanemha nem akarna hinni. *Vides (inquit) quam dives sit baptisatus, qui etiam volens non potest perdere salutem quantiscunque peccatis, nisi nolit credere: nulla enim peccata possunt eum damnare, nisi incredulitas sola* ⁴⁾.

Ezek így levén, szálljon már szívében kegyelmed, és gondolja meg istenesen, ha nem vehet-e minden lutheranus nagy alkalmatlanságot mindennemű bűnre, elmélkedvén az kegyelmetek vallásának ágazatiról. És a gonoszra vágyódó testi gyarlóságtul ösztönözöttvén, nem okoskodhatik-e magában ilyen formán: Miért kellessék énnékem az isten törvényének betöltésében fáradoznom, ha teljességesen lehetetlen annak betöltése? Miért kellessék testemnek vágyódása ellen való tusakodással az jóságos cselekedeteknek, az Krisztus és az ő szentek élete követésének kemény útját nyomnom, ha az jóságos cselekedeteknek isten előtt semmi érdeme nincsen, és ha nem szükségesek üdvösségemre? Nem is mondhatom pedig azt, hogy szükségesek legyenek, úgy mint gyümölcse és jele hitemnek. Mivel az jó fa, a minemű a hit, nem hoz-

¹⁾ Luther in cap. 2. ad Galatas.

²⁾ In Papatu A catholicico Heilbrunneri; art. 3. fol. 72.

³⁾ Tom. 1. Epist. ad Philip. Jenae Editore Aurifabro.

⁴⁾ Comment. in cap. 17. Joan. tomo. 4. Germ. Wittembergensi.

¹⁾ Tom. 2. Wittemb. edito An. 1546. fol. 469. col. 1.

²⁾ In Assertio. Art. a Leone X. damnator. a. 32.

³⁾ In resolu. contra Eckinno.

⁴⁾ In libro de captivitate Babylonica, tit. de Baptismo.

rosz gyümölcsöt, a minemők a jó cselekedetek, melyek vallásom szerint mind halálos vétkek. És az ur isten nem kívánhatja azt tőlem, hogy halálos és kárhozatot érdemlő vétkekkel mutassam meg hitemnek igazságát. Miért kellessék énnekem inkább imádkoznom, hogy sem káromkodnom, alamizsnálkodnom inkább hogy sem lopnom, bűjtölnöm inkább hogy sem tobzódnom, tisztán élnem inkább hogy sem fajtalanzkodnom etc, hogyha semmi szabadságom nincsen sem egyféle, sem másféle cselekedetimre. Sőt hogyha mindennemő cselekedetem a mellyet jónak tartok is, halálos vétkek. És hogyha semminemő vétkek el nem kárhoztathat az egy hitelenség kívül, miért ne kellessék testemnek mindennemő istentelenségre teljes szabadságot adnom.

Nem okoskodhatik bezzeg ilyen formán a catholicus, hogyha tudja, hogy az igaz anyaszentegyháznak tanítása szerint, és a szentírás szerint az istennek nem csak parancsolatit, de még tanácsit is, az Krisztus érdemével nyert, istennek szegető malasztjával, minden ember betöltheti, parancsolatit pedig tartozik is betölteni. Hogy az jó cselekedetek szükségesek az üdvösségre, és érdemesek is az isten előtt, a mint nyilván tanít szent Pál: *Omnes nos manifestari oportet, ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum* ¹⁾. És idévezitőnk: *Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii* ²⁾. Ha megvizsgálja, hogy az anyaszentegyházban sok szép rendelkezések és parancsolatok vadnak az isten törvénye ellen vágyódó vad természetünknek megszelidítésére rendeltetve, hanem inkább magában szállván, és az előtte való sok jó példákat szemlélvén, istennek szegető malasztjával, a mellyel mindeneket megcselekedhetik mint egy erős vitéz férfiú szívvel kezd a pályafutáshoz az istentől tőle kívánt jószágos cselekedetekkel,

jól tudván azt, hogy igen könnyen futhat az az isten parancsolatinak útján, kinek szívét az istennek szegető malasztja megtágitja. A mint magárul mondja szent Dávid: *Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilatasti cor meum* ¹⁾.

Ebben a cikkelyben elvégezett szándékkal akartam valamennyire megállapodni, mivel jól tudtam s tudom is, hogy az kegyelmetek emberi mind szavokkal, s mind írásokkal, csak a romai pápáknak és némely egyházi embereknek feslett erkölcsének előszámlálásával (mellyet sokszor hamis költsékekkel is toldanak) idegenítik az együgyű községet az igaz romai catholica hittől: hasonlók levén a legyekhez, a mellyek a szép és fris testre reá sem szállanak, de ha abban valami kis fadékokcskát, avagy genyedtségecskét látnak, unalmasan azt kerülik, és holtig mind azt szivogatják. Az, a ki az igaz historicusokban talált valamely gonosz életű romai pápát, ugyanazon historicusokban csak szent Gergely pápa idejéig ugymint az első száz esztendőben, találhatott volna többet ötven pápánál, a kik mind az istennek megdicsőült szentei közé számláltattanak, ezek közül pedig többen felénél véreknek kiontásával bizonyították meg az ő istenekhez való szereteteket; de ezekre az kegyelmetek emberi csak nem is tekintenek, noha az ő vallások szerint az első hatszáz esztendőben még tisztán megtartotta volt az anyaszentegyháznak igaz tudományát. De ha valamelyekben valami mocskot találnak, azt nagy örvendetesen olvassák, predikálják, öregbítik, a magok szemében való gerendáról ingyen nem is emlékeztvén.

Továbbá a mi az Bellarminus Tertullianusról való itéletit illeti, azt nem találok benne, a mit kegyelmed citál, ilyen szókkal: (Tertullianust Bellarminus Haeresiarchának mondja), sem abban a helyben a mellyet kegyelmed előhoz, ugymint Tomo 2. c. 5. de sanctorum beatitudine; mivel ő ezt a contro-versiát nem az második tomusában, hanem az

¹⁾ 2. ad Cor. 5. V. 10.

²⁾ Joan. 5. V. 28.

¹⁾ Psal. 118.

clsőben tractálja, az hetedik és utolsó Generalis Controversiában ¹⁾, a hol ilyen kérdést támasztván (*sintne piorum hominum spiritus qui et corpore soluti sunt, et nulla purgatione egent, iam ad fruendam beatitudinem, quae in clara Dei visione sita est, admissi*) legelsőben is Tertullianust hozza elől a több eretnek közzül, a melyek nyilván tagadták a testekkel boldogul meguyolt lelkeknek boldogságát, mely az isten színének látásában áll, mely tudomány, mivel nyilván való eretnecség (noha Luther Márton is tanította), semmit sem vétkezett Bellarminus, ha eretneknek mondotta Tertullianust, sőt ha Haeresiarchának mondotta volna is, nem vétett volna benne, mivel ő, minekutána az Montanus balgatag eretnecségének oltalmazásáért Zephyrinus pápátul excommunicáltatott volna, az Cataphrygá nevű eretnekektől elszakasztván magát, Haeresiarchává lett, és az ötet követők Tertullianistáknak nevezettének ²⁾.

Origenes is, noha nagy mélységes bölcseséggel birván, az anyaszentegyházban sok ideig tündöklött szép tanításával, sok eretneket térített meg az igaz hitre, sok inséget és nyomoruságot szenvedett az Deciustól kezdetett üldözésben, mindazonáltal, mivel megtagadván hitit külsőképen az bálványoknak adott tiszteletet, az ő írásit sok eretnecségekkel mocskolta meg, melyek miatt sokan szakadtanak el az igaz anyaszentegyházról, melyek origenistáknak nevezettének: sőt Rutaknak is hivatattanak, azért hogy az Gnosticusok undokságiban keverőzzenek ³⁾. Azért talám nem vétett volna benne Maldonatus, ha minden eretnecségnek gyökerének mondotta volna is Origenest, a mint kegyelmed mondja felőle, ilyenképen: (Origenest Maldonatus minden eretnecségeknek gyökerének nevezi) noha az egész nagy hosszú caputban in caput primum Ioannis sohul azt nem mondja, hanem száma nélkül előhossa magyarázatját, az több orthodoxus doctorok magyarázati között, és

javallja. És csak azt mondja felőle előhozván ezeknek a szóknak magyarázatiban (*verbum erat apud Deum*): *quem ut caute legat, lectorem moneo*¹⁾. Másutt pedig azt mondja felőle: *Arianis nimium hoc loco farit Origenes, attentum lectorem volo*. ²⁾ Viszont azt írja felőle: *In quo errore Origenes in commentariis ad hunc locum manifeste deprehenditur. Nam quasi Arianorum et Eunomianorum pater aperte dicit et praepositionem, per, nunquam principem rei quae sit autorem, sed ministrum significare*³⁾. A mely szóból nyilván következik, hogy az istennek fia, a mellyről azt mondja szent János ⁴⁾: *Omnia per ipsum facta sunt*, nem fő alkotója a teremtetett állatoknak, hanem csak eszköze az atyjának, és következőképen nem egyenlő hatalmú az atyjával, hanem kisebb az atyjánál, a mely tudományt ha kegyelmed igaznak hágy, úgy veheti gonosz néven Maldonatusról, hogy ilyen formán szólott Origenesről.

Szent Cyprianust semmiképen nem mondja új keresztyénnek Bellarminus, a kegyelmedtől való hozott helyen, a mint kegyelmed mondja ilyen szókkal: Az Cyprianust, midőn az eretnekektől kereszteltetett gyermekeket visszakeresztelni tanította, Bellarminus új keresztyénnek mondja, ⁵⁾; nem is mondhatta, mert másban áll az új keresztyének tévelygése, s másban a szent Cyprianus vélekedése. Szent Cyprianus követvén az őelőtte való carthagobeli püspököt Agrippinust, azt tanította, hogy az eretnekektől keresztelteket ujonnan kell keresztelni, mivel azt vélte, hogy az keresztségnek igaz voltára szükséges, hogy az a kitől szolgáltatik a keresztség, gaz hitű és tekéletes életű személy légyen, melly vélekedés miatt, a mint a felül megnevezett helyen nyilván írja Bellarminus, soha szent Cyprianus el nem szakadott az igaz anyaszentegyháznak egyességétől, eretneknek sem tartotta a több catholicusokat, a kik ellenkező

¹⁾ Bellarmin. Tomo 1. controver. general. 7. 1. l. c. 1.

²⁾ Baronius in anno Christi 215.

³⁾ Baronius in anno Christi 256.

¹⁾ Maldonatus in cap. 1. Joan. pag. 446. circa initium.

²⁾ Pag. 449.

³⁾ Pag. 452.

⁴⁾ Joan. 1.

⁵⁾ Tomo. 3. libr. 1. de Sacra. cap. 26.

vélekedésben voltak, sőt nyilván megjelentette, hogy senkit arra nem kötelez, hogy az ő vélekedését kövesse¹⁾, és azokáért azoktól keresztelt személyeket nem keresztelte újonnan, sőt némelly scriptorok vélekedése szerint²⁾ azon vélekedést le is tött Cyprianus szent István pápa autoritásából indítván az ő vélekedését követő Africanus püspökkel együtt, és egész mártíromságának idejéig mindenkor megmaradott az igaz anyaszentegyházzal, és annak fő pásztorával való egyességben. Nem volt tehát szent Cyprianus új keresztyén; mivel az új keresztyének leginkább azért keresztelik újonnan az más vallásokon való emberektől keresztelteket, hogy az keresztségnek igaz voltára azt kívánják, hogy az keresztelendő személy oly üdöben legyen, a melyben taníttathassék a hit dolgaiban, hiessen és vallást tehessen hitirül. Annakokáért méltán mondhatni azt szent Cyprianusról és Agrippinusról, öszve vetvén őket a Donatistákkal: *Rebaptizare haereticos, quod illi fecisse dicuntur, tunc fuit humani erroris: rebaptizare autem catholicos, quod adhuc isti faciunt, semper est diabolicae praesumptionis*³⁾.

Michael Medinát nem kaphattam közel, és azokért nem láthattam mit mond az kegyelmedtől előhozott helyen, de azt reméltem, hogy az ő írásiban sem találnék egyebet, hanem némelly oly controversiákról való vélekedéseket, a melyek felől még semmi bizonyos determinatio nem adatott volt az anyaszentegyházról, és így, ha szentén annak utána valamely pater vélekedése condemnáltatott is az anyaszentegyházról, nem lött eretnekké azzal a szent atya is, mivel az mondatik eretnekeknek, *qui cum pertinacia tueretur errorem*, mely dolgot nem cselekedtenek a szent atyák az anyaszentegyház determinatioja után.

Ezekből bővön kitetszik hogy az catho-

likus doctorok semminemű illetlen szóval nem illették a szent atyákat, a mely szó azon szent atyáknak gyaláztatokra avagy kisebbségekre háromlott volna. De Luther sem száját sem pennáját nem kémélte a szent atyákat megvető és gyalázással illető szóktul, a mint bővön megmutattam írásomnak elein. Az mi az Luther Márton asztal felett való becsületes tréfáit illeti, melyekről kegyelmed így szól: (a mit az Colloq. mensal. allegáltatott ellene, az soha Luther Márton írása nem volt, hanem halála után sokaktól irattatott, kiből vagy-e igazság vagy sem, azt ember nem tudhatja) tudom hogy igen volna érette kegyelmedek, hogy ne számláltatnék mondási közzé; de igen késen költ kegyelmed annak végbenvitelére, azért ha végben nem viheti is kegyelmed (mivel már sok esztendőttől fogvást acceptáltatott a kegyelmed emberitől is, és azokáért praescribált) ne búsuljon semmit is rajta, hiszem a mint kegyelmed mondja, nem kell efféle dolgokat hit dolgára alkalmaztatni, mely opinióban annál inkább még erősödnék kegyelmed, ha maga olvasná az ő asztal felett való tréfáit: mivel oly mosdatlan, istállóban való, bokorszökő, hitván kajtor csöcselék szájában való tréfák, hogy minden szemérmességszerető böcsületes személyeknek méltán felemelétené gyomrát: melyeket ha szintén halála után irtak is mások, mivel olylyak irták, a kik őket követték, böcsülték és profétának tartották, nem vélhetjük azt, hogy hamissan irták, mivel nem igyekeztek gyaláztatjára, hanem böcsületire. Jóllehet Philipus Melanchton Luthernek halála után újonnan kiadván könyveit, alkalmasint megtisztogatta a sok éktelen és nem nyomtatást illető szóktul, innét következett a Luther tomusinak citatiojában a sok zűrzavar, mert ki több s ki kevesebb tomusban nyomtatta írásit. Vajha felnyitná kegyelmed szemeit, nemcsak in Colloquiis mensalibus, de más írásiban is sok efféle mosdatlanságot találna kegyelmed, a melyekből igen könnyen eszébe vehetné, hogy mivel a szent lélek olyan nagy dologban, a minemű az anyaszentegyháznak reformatioja, a melyre hivatottatnak mondotta magát Luther, illy

¹⁾ In Epist. Synodica ad Inbaianum Eppum, quae est in ordine 73.

²⁾ Hieronymus in Dialogo contra Luciferianos. Aug. in Epist. 48. ad Vincentium.

³⁾ In libro de unico baptismo cap. 13.

mocskos edényt nem választ, Luther az ur istentől nem küldetett, mert más jelének és különben credentialisának kellett volna lenni, a mellyel elhithette volna velünk, hogy az anyaszentegyháznak reformatiójára küldetett az istentől.

Végezetre hogyha kegyelmed feltett propositióját nem bizonyíthatja meg az anyaszentegyháztól approbáltatott doctorok írási-val (a mint magamondja ilyen szókkal: de hogy olly írásokat küldjek, a mellyeket a pápa és az anyaszentegyház approbáltak, arra magamat nem kötelezhetem, mivel magamról tudom, hogy senki a maga ellen való dologra próbát nem ad) semmit sem bizonyít kegyelmed ellenünk, nem is erősítheti azzal igyét kegyelmed, hogy senki maga ellen tanubizonyságot nem ad, mert ha szintén az úgy vagyon is, mindazonáltal, hogyha, a kiről nyilván tudjuk: *quod verum est testimonium eius*, magáruul tanubizonyságot teszen, tartozunk hinni neki. És így az anyaszentegyház, a melly a kegyelmetek vallása szerént is az első öt vagy hat száz esztendőben igaz volt, és olly, a kinek tanítását tartoztanak követni az emberek, ha tanubizonyságot ad magáruul, tartozik kegyelmed hinni neki, s mi is tartozunk. Más az, hogy ha a mostani anyaszentegyház a hit dolgaiban eltévelyedett, és meg hasonlott az régi anyaszentegyházról, tehát az mostani ellen tanubizonyságot adhat a régi, és így kegyelmed ha valamit bizonyíthat, az mostani ellen a régiből bizonyíthat, és ha abból nem bizonyíthat, nem lehet helyes az kegyelmed bizonyítása. Mert ha kegyelmed akarja megmutatni hitinek régiségét azokban az articulusokban, a mellyekben mitülönk különböz kegyelmetek, az anyaszentegyházról megvetett haeresiarchák írásiból, azt könnyen megcselekedheti kegyelmed, de minemü böcsületire lészen a kegyelmed vallásának, kegyelmed itéletire hagyom. Hogy pedig kegyelmed sok foglalatosság között azzal meg ne terhelje magát, im én rövideden megmutatom a kegyelmed vallásának régiségét.

I. Krisztus urunkról azt tanítják Luther-

rel a kegyelmetek vallásán való doctorok ¹⁾, hogy az istenségnek kiváltképen való tulajdonsági, kiváltképen az omnipraesentia, azaz, a mindenütt való jelenlétel, valóságossan tulajdoníttatik az ő emberi természetnek és testének, és hogy az *unio hypostatica inter naturam humanam et personalitatem verbi*, azaz, az emberi természetnek az isteni személylyel való egyben szerkeztetése, nem egyéb az istenség tulajdonságának az emberi természettel való valóságos egygyé válásánál. Az honnan következik, hogy valahol vagyon az istensége Krisztusnak, ott vagyon az embersége is, és következendőképen, hogy embersége szerént is mindeneket betölt az Krisztus: a mint nyilván tanít Luther: *Credimus quod Iesus Christus sit iuxta humanitatem super omnes creaturas collocatus, et omnia impleat*, (és oda alább). *Et habeat omnia in sua manu, et sit ubique praesens* ²⁾. Melly tudományában minemő régi követői legyenek Luthernek, ha én mondanám, talán nem hinné kegyelmed, azért halljuk meg ezen dolog felől az drezdai gyülekezetet, a mellyben az egész saxoniai superintendensek és az lipsiai és wittenbergai академиáknak doctori egyben voltanak gyölve 1571. esztendőben, mellyek közönséges értelemről ezt irták: *Quod praecipuum fidei nostrae et ecclesiae caput est, videlicet articulus de duabus naturis in Christo, id commentitia idiomatum reali et physica in ipsis naturis communicatione depravari horribiliter, atque e contrario haereses iam olim damnatas, Marcionitarum, Valentinianorum, Manichaeorum, Samosatensium, Sabbellianorum, Arianorum, Nestorianorum, Eutychianorum, et Monotelitarum reduci, atque innovari satis evidenter demonstratum est*. És kiváltképen az ubiquitásról ugyanazon doctorok így irtanak azon gyülekezeten: *Commentitia illa ubiquitas horrendum in modum corrum-*

¹⁾ Lutheri tom. 2. fol. 112. in Sermone de Sacramento Coenae Domini. Joannes Brentius in Apologia pro Confess. Wittemb. in tractatu de Coena Domini.

²⁾ In Sermone de Sacramento Coenae Domini tom. 2 fol. 112.

pel omnes pene articulos fidei de Christo, ac discrimen divinae et humanae naturae in Christo inprimis delet, atque everlit.

De nem tartott sokáig ez az közönséges tudomány, mivel kilenc esztendő után ugy-mint 1580. az Wittembergábúl és Lipsiából és egyéb környül való helyekből, viszont más concordia költ ki, a melyben a közönségesen megvetelt és kárhoztatott ubiquitast bevették, nyilván tanítván azon Concordia könyvben pag. 731 ¹⁾, hogy az Krisztus nem csak istentensége szerint, de embersége szerint is mindeneket betölt. *Revera omnia implet, et ubique non tantum ut Deus, verum etiam ut homo praesens dominatur a mari usque ad mare.*

Ezeknek pedig az drezdai gyülekezettül előszámlált tévelygéseknek első koholói és kovácsolói az igaz anyaszentegyháztól mind az első ötszáz esztendő alatt veltetlenek átok alá, az egy Ioannes Philoponus Grammaticuson kövül, a mely 535. esztendőben támasztotta az monoteliták eretnekségét ²⁾. De lássuk meg rövideden ha az Luther vallásának más cikelyiben is találtattanak-e ilyen nevezetes fő patronusi.

Anno Christi 60. Simon Magus, a kit méltán mondanak minden eretnekségeknek kútfejének némelly szent atyák, azt tanította, hogy az jó cselekedetek semmit sem használnak az idvességre, és hogy az szabad akaratnak semmi ereje nincsen ³⁾. Cerdon és Marcion a szent János látását megvetették Anno Christi 146. ⁴⁾. Az montanisták anno Christi 173. az poenitentiartatásnak szentségét és az gyónást erősen ostromlották. Az novatianusok pedig a bérnialást Anno Christi 254. ⁵⁾. Az eustathianusok, kiknek fejek Eustathus volt szent Sylvester pápa idejében A. 319. az szent marttyromok emlékezetire épített templomokat és az anyaszentegyháztul rendelt bűjtöket meg-

vetették ¹⁾. Az Iovianus Anno Christi 382. az egyházi személyeknek nőtelenségét, az szerzetes emberektől ugymint barátoktól és apácáktól istennek tölt fogadásokat semminek tartotta és csufolta, és így oka volt, hogy sok barát és apáca megvetvén szerzetes állapot-jokat, az nem igaz házasságnak színes leple alatt, az tisztátalan fajtalanságnak förtőjében keverték magokat. Azon Iovianus ellen igen szépen irt szent Hieronymus. Ezután Faustus Manichaeus a negyvennapos bűjtöt és a tisztaságról tölt fogadást kárhoztatta ²⁾. Nestorius a régieknek bölcseséggel megtölt szép írást semminek tartván, a maga ítleit mindeneknél feljebb valónak tartotta. Melly dologban igazán követve Nestoriust Luther; midőn, a mint ez írásnak elein megmutattam, a szent atyákat semminek tartotta, és midőn azzal dicsekedik az angliai királyhoz irt könyvében, hogy ő egy cseppet sem gondol azzal, ha ezer Ágoston, ezer Cyprianus legyen is ellene, mivel az ő nagy mély bölcseségéből származott tudományát nem csak az emberek ítleitől, hanem még az angyalokétól is mentté akarta tenni. *Non solum extra aleam positam esse volo eam omnis humani iudicii, sed ut et apostolus ait: omnium angelorum.* Az armenianusok azt tanították, hogy a szent sakramentomokban semminemő isten malasztját szerző erő nincsen. Az iconoclasták a szent keresztnek és az megdűcsöült szentek képeinek megennyhítetlen ellenségi voltak és rontói, azoknak pedig, a kik azon képeket böcsületben tartották és tiszteletben, kegyetlen öldöklői ³⁾. Melly eretnekségnek első kezdője volt egy Serentapicus laodicaei fő zsidó, az keresztény névnek halálos ellensége. Fő tutora pedig és patronusa ezen istentelenségnek Leo Isaurus császár volt, és őutána a fia Constantinus Copronymus.

De felette igen meghosszabbodnék a scriptum, hogyha mind előszámlálnám azokat, az

¹⁾ Bellarm. Tom. 1. libr. 3. de Incarnatio. c. 1.

²⁾ Baronius ad annum Christi 535.

³⁾ Clemens libr. 3. recognotio. et Irenaeus libr. 1. cap. 20.

⁴⁾ Tertull. de praescript. c. 51.

⁵⁾ Baronius ad annum 173. et 254.

¹⁾ Baronius ad annum 319. ex Socrate l. 2. c. 33.

Sozomeno l. 2. c. 13. Nicephoro l. 9. c. 16.

²⁾ August. de peccatorum meritis et remissione l. 1. c. 9.

³⁾ Baronius ad an. 723 et sequ.

kik kegyelmetekkel az hit dolgában egyet értettek, azért ezekkel megelégszem; ha ki többet akar látni, olvassa szent Ágostont, Ireneust, Epiphaniust és egyebeket, melyeket híven egyben szedett Cardinalis Baronius, in Annalibus Ecclesiasticis. Azért elhagyván szánt szándékkal sokakat, el nem hallgathatom mit vettem eszemben ezeknek a számtalan tibolygásoknak előkeresésében, hogy t. i. ezeknek a sok hitván foltos hajócskáknak hajós mesteri ez világnak tengerében az eretnek-ségnek dagályos hajjaitól veszedelmessen hánnyattatván, mind az romai anyaszentegyháznak és annak látható fejének erős kőszála ellen igazgatták kormányokat, aztot a sok undok káromkodásoknak, hazugságoknak, szitkoknak, rágalmaszásoknak sűrű golyóbisival lövöldözték, de végezetre nagy sebességgel hozzáütöközván, mind attul rontattanak el, és az hajós mesteri az őket követőkkel együtt az tengernek mélységében merültenek.

Mivelhogý penig az kegyelmed vallása, a mint kegyelmed maga is jól láthatta, jobbára mind a régi tévelygések koholói tanításibul áll, kegyelmed nehéz neven nem veheti ha azt mondom, hogy a kegyelmed vallásának hajócskája az régi hajócskák tördelékből raggattatott Luther Márton által. És így a kegyelmed hiti, régi is ha a tördelékekre nézünk, új is ha az ujonan öszveszedetetésére és szegezgetésére figyelmezőnk. Lássa azért kegyelmed, édes Nádasdi uram, és isten színe előtt letévén minden passiót, fontolja meg igen jól azzal a szép okossággal, a mellyel az ur isten kegyelmedet megáldotta, minemő hajóban evez kegyelmed, mert a mig az ember a part mellett evezget, könnyen kiszállhat, ha eszében vészi hajójának gyarlóságát, de ha az szelektől a derék tengerre ragadtatik és hajótörést szenved, készőn és heában gondolkodik osztán hajójának veszedelmes állapotjárul, és szabadulása alkalmatosságának elmulatásán készőn sopánkodik.

Hogy illy bővön feleltem kegyelmednek csak az paterék textusi eleiben tött levelére is, kegyelmedet kérem szeretettel, nehéz néven ne vegye, mivel kegyelmedhez való sze-

retettül viseltetvén, vettem alkalmatosságot a kegyelmed szavaiból némelly dolgoknak bővebb magyarázására, melyeket talám kegyelmednek olly tökéletesen nem proponálnak a kegyelmed emberi. Már a textusok vizsgálásához járulok.

Mindeneknek előtte penig kívánom hogy kegyelmed némelly regulákat eszében vegyen, mellyekkel szükséges hogy éljen minden, a ki a paterék írásit hasznoson akarja olvasni.

Elsőben meg kell tekinteni, ha az a pater orthodox-e avagy nem, és ha valaha orthodox volt, azután penig az hit dolgaiban megbotlott, a mint Tertullianus és Origenes cselekedtenek, mikor írták legyen azt a könyvet a mellyet olvasunk, az eset előtt? avagy az eséskor, avagy eset után való írásokat senki nem követheti annyiban, a mennyében azok az írások a közönséges igazságtul eltávozván, hamisságot foglalnak magokban; sőt minden egyéb írásokat is, mivelhogý gyanossá tétet-tenek, igen szemessen és fontossan kell olvasni, mert gyakran az aranyas pohárban és az édes italokban méreg találatik.

Másodszor azt is jól meg kell látni még az orthodox paterékben is, mi okból írták azt az írást mellyet olvasunk, mi végre, ki ellen, ha hitelt illető dologban-e avagy csak a jó erkölcsökre nézőben, ha úgy-e mint maga sententiáját, avagy csak mint másét előhozván. Ha ugyan elteköltett szándékkal és mintegy feltett célja felől írtak-e avagy csak ex occasione, és e végre jól meg kell olvasni az írásnak mind eleit utólját, mert ha csak egy-néhány szót szakasztunk ki valamelly írásbul, a mellyek ügyünket láttatnak állítani, elhagyván az többit, mellyből kitetszhetik a scriptornak akaratja és írásának igaz értelme, nem bánunk híven az paterék írásával.

Harmadszor azt is eszünkben kell vennünk, hogy gyakran a szent atyák, midőn némelly vétek ellen, avagy némelly eretnek cikkely ellen írtak, igen erőssen szoktanak írni, és sokat ugyan mint per exaggerationem, hogy mentől tovább távozhassanak el az vétektől és az eretnekségtől, követvén ebben azokat, a mellyek valamelly görbe fát akarván

megegyenesíteni, nem csak addig hajtják a másik félre az még egyenességére ér, hanem ugyan meggömböltik másfelé is. Így cselekedett szent Chrysostomus ¹⁾ irván az anomoeusok ellen (kik azt tanították, hogy ők az istent szintén úgy ismerik, és az ő állapotát szintén úgy értik, mint önnön magokat, sőt hogy ők ugyan meg is fogják cognitione comprehensiva az istent) olly keményen semmisíti hamis tévelygéseket, hogy ugyan azt láttatik tartani, hogy még az angyalok sem látják az istent a mint magában vagyon, mert illyen szókkal él: ²⁾ *quamquam non ipsam meram videbant lucem, nec ipsam sinceram substantiam, sed quae videbant, condescensus erat ex indulgentia*. Melly szókkal nem akarja az angyalokat az istennek színe látásátul kirekeszteni, sem a megdűcsöült szenteket, mert bizonyos dolog az, hogy látják az istent a mint magában vagyon facie ad faciem: hanem csak azt akarja mondani, hogy semminemő teremtett állat az istent meg nem foghatja cognitione comprehensiva, és úgy a mint önnön maga az ur isten magát látja és ismeri, tudniaillik véghetetlenül.

Hasonlóképpen láttatik cselekedni szent Ágoston is az pelagianusok ellen irván, kik mivel többet tulajdonítottanak az természet szerént való szabad akaratnak, hogy sem az isten szegítő malasztjának. Szent Ágoston is olly buzgósággal és olly szerényen erőlködik írásiban az isten malasztjának az megigazulás dolgára való szükségének állatására, hogy az szabad akaratot mintegy meg láttatik sérteni, noha soha nem tagadta az szabad akaratot.

Negyedszer, azt is meg kell vizsgálni, mikor irták írásokat, mivel sokszor némelly dolgokat hasznosan állattak egy időben, mert akkor szükséges volt, más időben pedig az környüálló dolgoknak változása miatt, hasznosan és üdvösségesen végeztenek, most az utánok való paterok az ő fő pásztorokkal és

így az utolsó időben, az előbbiei írási semmit sem praejudicálnak az utóbbiak végezésének. Mivel ha éltenek volna addig ők is, megváltoztatták volna vélekedéseket. De itt jól eszében vegye minden, hogy efféle változások nem az hit ágazatiban estenek, hanem olly dolgokban, a mellyek az anyaszentegyháznak jó gubernatióját illették.

Utolszor azt is illik tudni, hogy az mennyében az igaz romai anyaszentegyházban levő hívek a szent atyákon építenek az hitet és az szentírás magyarázást illető dologban, nem néznek abban egy avagy két patert, egy avagy két helyen, mellyben csak ex occasione talált valamit mondani, hanem néznek az szent atyáknak egyenlő értelmére, a melly szerint tartoznak a szentírást magyarázni és érteni.

Ezeket az regulákat ha jól megfontolja kegyelmed, könnyen eszében veheti, ha valamikor némelly szent atyának írására akad kegyelmed, a maga vallásán való emberektől írt könyvekben, mennyit próbál és minemő ereje légyen s minemő nem. Ezeket elől bocsátván, már az textusokhoz járulok.

De libris canonicis.

Azokat az könyveket, mellyek a mi vulgata bibliánkban foglaltatnak, mind canonicusoknak tartja az anyaszentegyház, mivel azokat mind az canonicus könyvek közé számlálta az tridentomi gyűlekezet ¹⁾, melly gyűlekezetben gyűlt paterok ugyanazont könyveknek számát vették Eugenius pápától az florentiai conciliumban. Eugenius pedig vötte Gelasius pápától az romai conciliumban. Gelasius vötte szent Ágostontól ²⁾. Szent Ágoston vötte az carthagobeli harmadik gyűlekezettől. És abban az gyűlekezetben összevgyűlt paterok vöttek ezt a könyveknek számát az első Innocentius pápától ³⁾, melly Anno Christi 402 ült szent Péter székiiben. Több régi szent atyákat hozhatnék elő, ha hosszan akarnám nyújtani írá-

¹⁾ In quinque homiliis contra Anomoeos quae habentur in Tom. 5

²⁾ Homilia 3. contra Anom. ante medium.

¹⁾ Concilium Triden. Sess. 4.

²⁾ Libr. 2. de doctrina Christiana c. 8.

³⁾ Epistola 3. ad Exuperium cap. 7.

somot, a kik kiváltképpen azokat az könyveket tartják canonicusoknak, a melyeket Luther Márton maga autoritásával kihányt az canonból, mivel némely helyeiben nyilván ellenkeztenek az ő vallásának cikkelyivel. De mivel feltett céloom nem az, hogy minden kegyelmedtől előhozott cikkelyeket hosszan traktáljam, abban hagyom.

Ez ellen az canon ellen semmit sem erősítenek azoknak az patereknek írási, a melyek Innocentius pápa és szent Ágoston előtt irtanak, mivel még akkor nem voltak mind öszveszedve az szentírás könyvei, s nem is volt determinálva teljességgessen, mely könyvek legyenek igaz szentírás, s melyek nem. Az Machabaeusok könyvei is nem csuda hogy nem találtnak az zsidók canonjában, mivel a mikor Esdras a zsidók canonját öszveszedte, még akkor nem voltak megírva az Machabaeusok könyvei, de annak utánna az anyaszentegyház az canonicus könyvek közé számálta, a mint nyilván tanította szent Ágoston ¹⁾: *Machabaeorum libros non iudaei, sed Ecclesia pro canonicis habet.* De kegyelmed sententiájának erősítésére az laodicens synodust citálja ilyen szókkal:

Laodicen. synod. cap. 59. praescribit qui libri pro canonicis in Ecclesiis legi debeant.

Itt azt kérdem kegyelmedtől, ha ugyan valóságosan citálja-e kegyelmed az laodicens synodust, és olly erősítésének tartja-e, a kin kegyelmed megnyugszik, avagy csak ollyan formán hozza elő kegyelmed, *ut valeat quantum valere potest.* Ha valóságosan bevészi kegyelmed az canonicus könyvekről való cikkelyben, tehát tartozik kegyelmed azok közzé számlálni a szent Pál zsidókhöz irt levelét, szent Judás apostol levelét, szent Jakab apostol levelét, a mely leveleket mind az canonicus könyvek közzé számlál az concilium a megnevezett canonban ²⁾. Hogyha peniglen maga nem tartja igaznak ennek az conciliumnak végezését, tehát a maga hitinek erősítésére

hamisságot citál, és így nem tudom miként erősíthet kegyelmed hamissággal olly dolgot, a melyet igaznak tart.

De ha szintén hamisnak tartaná is kegyelmed a megnevezett gyülekezetet (amint okosan gyanakodhatom ebben kegyelmed felől, mivel igen közönséges dolog az kegyelmed vallásán való embereknel mindent hamisítani a mi ellene vagyon) távul legyen az éntőlem, hogy azt a szent gyülekezetet hamisnak tartanám, noha nem volt concilium generale, hanem csak provinciale, és Phrygiában levő Laodicea nevű városban Ázsiának tartományából való püspököktől tartatott Anno Christi 364. Liberius pápa idejének vége felé. Hogy peniglen abban az szent gyülekezetben az canonicus könyvek között nem számláltatnak némely könyvek, melyeket Luther Márton sem számlál, nem attul törtint, hogy az az gyülekezet megvetette és kirekesztette volna az canonbul, úgymint nem helyes autoritású könyveket, hanem attul eszett, hogy az gyülekezet csak azokat az könyveket számlálta a canonban, a melyek felől akkor semmi kétkedés nem volt, a melyek felől penig valami kétkedés volt, azoknak determinatioját akkor magára nem vötte az concilium bizonyos okokért, hanem azután az harmadik carthagobéli gyülekezet egyig mind az canonicus könyvek közzé számlálta azokat az könyveket, a melyek az mostani catholicus canonban találtnak. És így attul az üdötül fogva az egész anyaszentegyház (a mely mint más hit ágazatit illető dologban, úgy az igaz szentírás könyveinek kinyilatkoztatásában soha nem vétkezhetik, mivel az isten az ő szent lelke által mindenkor véle lévén, minden igazságra tanítja ¹⁾), azokat az könyveket mindenkor megcsalathatatlan igazságos és bátorságos hitelű könyveknek tartotta. Melly dologban sokkal illendőbb az anyaszentegyházat követnünk, kit az ki nem hallgat, pogánynak és publicanusnak mondatik üdvözítőnkül ²⁾, hogysem Luther Mártont.

¹⁾ Libr. 17. de civitate Dei c. 36.

²⁾ Concilium Laodicense canone 59.

¹⁾ Matth. 28. v. 20.

²⁾ Matth. 18. v. 18.

De tovább mégyen kegyelmed, és szent Hieronymussal bizonyítja, hogy Judith, Tobias és az Machabaeusok könyvei nem canonicusok.

Hieronym. in praefatione in Salem. Judith, Tobiae et Machabaeorum libros legit quidem ecclesia, sed eos in canonicas non recipit scripturas.

A mi a Judith könyvét illeti, arról azt tanította Hieronymus praefatione in Judith, hogy az nicaeum concilium az canonicus könyvek közzé számlálta. Az Tobias és az Machabaeusok könyvei felől igaz hogy olyan vélekedésben volt, *quod non sint ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam*: de ezt a vélekedést csak mint privatus doctortartotta bizonyos okokért, mivel még akkor egy generale concilium sem végezett volt valami bizonyost felőle. Oka pedig mind ezeknek az különb külön vélekedéseknek az canonicus könyvek számául a volt, hogy az anyaszentegyháznak elején sok könyvek találtattanak fel, a melyeket sokan szentírás gyanánt hirdettének, és ehez képest igen szemessen szokták az akkorbéli doctorok megfontolni, ha ugyan igaz szentírás-e némely könyv, avagy nem? sőt különböző értelmekben is voltak felőlök. De ezeket a különböző vélekedéseket mind leszállította az anyaszentegyház, és így már nem szabad a canonban számlált könyveknek igazságául kételkedni. Ebben azért a szent atyák az kegyelmed vallását nem próbálták, mert az kegyelmed vallása némely könyveket az közönséges gyülekezet determinatioja után vetett ki a canonbul, melly dolgot egy szent atya sem cselekedett.

Scripturae auctoritas non dependet ab Ecclesia.

Saluian. libro 3. de Provid.

Humana omnia dicta, argumentis et testibus egent, Dei autem sermo ipse sibi testis est, quia necesse est quicquid incorrupta veritas loquitur, incorruptum sit testimonium veritatis.

Igazat mond abban Salvianus, mi sem tanítunk ennél egyebet, mert mi nem azért

hiszünk a szentírásnak, hogy az anyaszentegyház mondja, hanem hogy az szentírás magában igaz, mert az istennek írott igéje, melly isten első és megcsalathatatlan igazság, és annak okáért hamisságot nem irathat az ő szenti által. És így a szentírásnak minden méltósága hitelessége önnön magátul az istentől vagyon. Az anyaszentegyházról pedig nem veszen egyebet a szentírás, a kinyilatkoztatásnál, mivel nem tudhatnánk bizonyosan mellyék légyen az igaz szentírás, ha azt az anyaszentegyház ki nem nyilatkoztatná; erről mondja szent Ágoston lib. 28. *contra Faustum cap. II. habetur in Tomo 6.: Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae auctoritas moveret.* Melly dolgot hogy kegyelmed jobban megértsen, két rövid terminusban foglalom: *Aliud est motivum formale assensus fidei, quo credimus scripturae sacrae, aliud est motivum credibilitatis, impellens nos ad credendum hanc esse scripturam sacram. Prius motivum est ipsa prima et infallibilis veritatis Dei scilicet revelantis auctoritas; posterius motivum habetur ab Ecclesia.* De mégis nagyobb világosságnak okáért egy paraszt példával élek. Midőn valaki valami szép drága gyémántot vásárol, és annak megismerésének okáért egy hiteles és tekinthető igazságú fő jubilé tanácsával él, hogy bizonyossá tegye, ha igaz gyémánt-e a melyet vásárol avagy nem? a midőn a jubilé által bizonyossá lőtt az gyémántnak jó voltáról, ad a gyémántért ezer vagy kétezer tallért, és azt magáévá teszi. Ettől már ha kérdené valaki, miért adott a gyémántért annyi pénzt? ha helyessen és okosan akarna felelni, azt felelné: mert az a fő és finum gyémánt magában annyit ér; de ha tovább kérdenék honnét tudja hogy finum gyémánt legyen ez? azt felelné, mert az jubilé mondotta, a melly méltó hitelre, mivel főmester és tekinthető igazmondó ember. És így a gyémántnak az ő drága volta és jó volta nem függ a jubilé javallásátul, hanem az önnön maga természet szerint való mivoltátul, jóllehet a kinyilatkoztatása a jubilértől függ. Hasonlóképpen felel az catholicus is, ha kérdenék valakitől, miért hiszen az szentírásnak? mert azt feleli,

mivel az szentírás istennek írott igéje és hamisság benne nem találtathatik; de ha tovább kérdi valaki, honnan tudja hogy ez legyen az istennek írott igéje? azt feleli, mivel azt az igaz anyaszentegyház mondotta neki, a melly istennek igireti szerént hamisságot nem taníthat.

Irenaeus libr. 3. advers. haeres. cap. 11.
Columna et firmamentum Ecclesiae est Evangelium.

Irenaeus is igen igazat mond ebben, s mi is azt tanítjuk, mert az anyaszentegyház fundamentomának az evangeliomot tartjuk, a mellyen fundálja mindennemő végezését: a mint, ha az üdö engedné, és ezt a rövid írást illetné ez az próba, megmutathatnám igen könnyen. Ezek a doctorok sem szólnak ez aránt a kegyelmetek vallása mellett, mert kegyelmetek az anyaszentegyház autoritását megveti, mint ollyat, a melly a hit ágazatiban vétkezhetik. De ezek mindenkoron megfoghatatlan igazságúnak tartották, úgy mint az igazság oszlopát és fő támaszát ¹⁾.

De lectione scripturae sacrae etiam Laicis necessaria.

Chrysostom. hom. 3. de Lazaro.

Semper hortor, et hortari non desinam, ut non tantum hic attendatis iis, quae dicuntur, verum etiam cum domi fueritis, assidue divinarum scripturarum lectioni vacetis.

Idem hom. 29. in cap. 9. Genes.

Etiam domi divina Biblia in manus sumite.

Idem hom. 2. in Matt.

Hoc illud est, quod omnia quasi una peste corrumpit, quod lectiones scripturarum putatis ad solos monachos pertinere.

Idem hom. 9. in Epist. ad Coloss.

Audite, obsecro, saeculares homines, comparate vobis Biblia animae pharmaca, si nihil aliud vultis, vel novi Testamenti acquirite Apostolorum Acta, Evangelia.

Ezekre a szent Chrysostomusból előhozott helyekre elsőbben azt felelem, hogy mel-

tán dicsírhetette a szentírás olvasását, mivel az önnön magában igen hasznos és-dicsiretes dolog. De mivel az *ördögnek lator incselkedése* miatt sokaknak veszedelmére volt az szentírás olvasása, a mint kitetszik a sűrű eretnekségekből, a sok különkülönbféle vallások közt való villongásokból, mellyek mind a szentírásnak nem igaz értelméből támadtanak az igaz anyaszentegyház ellen, moderatiót tett a tridentomi gyülekezésben. *Cum compimento manifestum sit, si sacra Biblia vulgari lingua passim sine discrimine permittantur, plus inde ob hominum temeritatem detrimenti, quam utilitatis oriri, hac in parte iudicio episcopi aut inquisitoris stetur, ut cum consilio parochi vel confessorii, bibliorum, a catholicis auctoribus versorum, lectionem in vulgari lingua eis concedere possint, quos intellexerint ex huiusmodi lectione non damnum, sed fidei atque pietatis argumentum capere posse, etc.* Ezt pedig a szentírás olvasásában való moderatiót csak azért cselekedte az anyaszentegyház, hogy az emberek ne vegyenek magoknak okot az veszedelemre, követvén azokat, mellyekről szól szent Péter ¹⁾, kik a szent Pál írást és az egyéb szentírásokat a magok veszedelmére vesztegették. Adta volna isten, hogy ebben az utolsó száz esztendőben, mellyben szakadott el Luther az anyaszentegyházról, ne olvasta volna minden varga, minden takács a szentírást, avagy ha olvasza, ne csigázta volna a maga oktalansága szerént a mint akarta, nem ágazott volna el annyéra a sok számtalan tévelygés, úgy hogy alég vehetni számban a sok különbözö vallásokat, mellyek csak az Luther iskolájából származtanak is. Kegyelmed sem tagadhatja, hogyha olvasta az kegyelmed vallásán való embereknek írást, hogy sok különbözés vagyon köztük a szentírás magyarázásában, és hogy csak amaz nyilván való négy szónak: *Hoc est corpus meum* ²⁾ értelme miatt is sok szakadások estenek a Luther Márton tanítványi között. Azért kegyelmed ítéletire hagyom, ha ilyen nagy vesze-

¹⁾ 2. Petr. 3.

²⁾ Matth. 26.

¹⁾ S. Paulus 1. ad Timoth. c. 3. v. 15.

delmeknek eltávoztatásáért nem méltóbb-e a községnek az ó testamentombeli híveket követni, melyek az istennek parancsolatja szerint¹⁾ mindennemű hit dolgát, jó erkölcsöket, és az isteni szolgálatra rendeltetett ceremóniákat néző dolgokban a papokhoz járultanak, és azoktól kérdezkedtenek az igazság felől, mert a mint Malachias próféta által²⁾ mondtotta az ur isten: *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Az szentírás pedig, melly akkorban inkább csak az Mojzes törvényében állott, nem is tartatott az egyházi renden kívül való embereknél, hanem az szövetségnek szekrényében, és csak hét esztendőben egyszer olvasztatott a papoktól az egész községnek³⁾: még is mind elviselheték azt az alázatos engedelmességet a zsidók s nem zúgolódtak az isten ellen és az ő papjai ellen, hogy csak magoknak tulajdonítják a szentírás olvasását és magyarázását, a mint mostanában zúgolódnak az kegyelmetek válásán való emberek az anyaszentegyház ellen, hogy nem engedi mindennek a szentírás olvasását, noha elég gyakran hirdetteti az isten igéjét az ő tanítói által.

Másodszor azt felelem, hogy szent Chrysostomus az előhozott helyeken *per concionatoriam exaggerationem* szólott, hogy az ő hallgatóit és legfőképen azokat, a kik hasznossan olvaszhatták a szentírást, az egyéb hívők foglalatosságoktól, játékok szemlélésétől, pogányok rendetlen könyveinek olvasásátul elszoktassa.

Nem állatta tehát ebben szent Chrysostomus az kegyelmed vallásának ágazatját, mert soha nem tartotta, hogy az anyaszentegyház végezése ellen mindennek illik és szükség olvasni a szentírást, legfőképen hogy minden ember a maga agyaveleje szerint legyen annak magyarázója, a mint kegyelmetek cselekeszik.

¹⁾ Deut. 17. et Aggaei. 2.

²⁾ Malach. 2.

³⁾ Deut. 31. v. 10.

De perspicuitate scripturae sacrae.

Irenaeus libr. 2. cap. 46.

Universae scripturae, et propheticae et apostolicae in aperto sunt, et sine ambiguitate, similiter ab omnibus audiri possunt.

Idem cap. 47.

Habemus regulam ipsam veritatem, et in apertum positum a Deo testimonium.

Csudálkoztam mindenkor s meg nem szünhettem a csudálkozástul, miként találkozzhatik csak egy is a szentírást olvasók közül, a ki azt olly világosnak tartja, hogy akárkitől is könnyen megértethetik. Mivel, ha igazán meg akarja vallani, sok elrejtett dolgokat, csudálatos példákat, tettetes ellenkezéseket, sok dolgokat, jegyző szókat olvasott a szentírásban, melyeket, bár ugyan alkalmas tudománnyal birt is, nem itélem, hogy magyarázó nélkül megértett volna. Mert nem tarthatom nagyobbnak a szentírás értelmének tudományában az istennek színe szerént való szent Dávid királynál, melly az isten törvényének és az szent írásnak vizsgálására kiváltképpen való erőt kíván istentől, midőn így szól¹⁾: *Da mihi intellectum et scrutator legem tuam*; viszont ugyanott: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*; és *Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me iustificationes tuas.* Melly szókról elmélkedvén, szent Hieronymus²⁾ így szól: *Si tantus propheta tenebras ignorantiae confitetur, quam nos putas parvulos et pene lactantes inscitiae nocte circumdari?* Az Emausban menő két tanítványok úgy tetszik, hogy tanultanak volt annyit az Krisztus oskolájában, zsidóul is tudtanak annyit, a mennyit tud egy predikátor, mindazonáltal nem értették a szentírást, hanem önnön maga üdvözítőnk magyarázta nekik³⁾. Az Candaces szerezsen királyné aszszony hatalmas komornikja is igaz szívből kereszte az igazságot az szentírás olvasásá-

¹⁾ Psalm. 118.

²⁾ In Epistola ad Paulinum de institutione monachi.

³⁾ Lucae ultimo.

ban, és a mint szent Hieronymus írja ¹⁾: jámbor, ájatos és alázatos ember volt, mindazonáltal tökéletesen megvallotta szent Filepnek, az ki azt kérdezte tőle (*Putasne intelligis quae legis*) az ő tudatlanságát ezen szókkal: *Et quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi* ²⁾. Vajki soktul kérdezhetnénk méltán az kegyelmed vallásán való embereknek még a nagyjátul és tudóssátul is: *Putasne intelligis quae legis?* de igen keveset találunk még az tűzhelyen fonogató kofák között is, a ki azt felelné: *Et quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi*; olly nyilván való és olly könnyű kegyelmeteknél az szentírásnak igaz értelme. Noha a mikor reá kél, ugyan magyarázatot keres kegyelmelek is.

A mi az Irenaeus mondásit illeti, azokból kegyelmed soha jó consequentiával ki nem hozhatja, hogy az szentírás értelme mindek előtt nyilván vagyon, és mindenektől könnyen megfogathatik, mivel nem mondja, hogy *universae scripturae etc. sine ambiguitate intelligi possunt*, hanem csak azt mondja, hogy a szentírás magában nincsen rejtekben, hanem nyilván, és minden ember könnyen hozzá járulhat, mert nem egyebet tesznek ezek a szók: *in aperto sunt*. Az második helyben is csak azt mondja, hogy az az nyilván az emberek között forgó szentírás az igazságnak regulája. Hogy pedig ez legyen igaz értelme Irenaeus mondásinak, bizonyágom önnön maga libr. 2. cap. 47. a hol így szól: *Si ergo et in rebus creatis quaedam quidem eorum adiacent Deo, quaedam autem et in nostram venerunt scientiam, quid mali est, si et eorum quae in scripturis requiruntur, universis scripturis spiritualibus existentibus, quaedam quidem absolamus secundum gratiam Dei, quaedam autem commendamus Deo et non solum in hoc saeculo, sed et in futuro, ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat quae sunt a Deo*.

Innen nyilván kitetszik, hogy az kegyelmelek vallásának ágazatját soha sem állatta

Irenaeus, mert az kegyelmelek patriarchája Luther Márton ¹⁾ azt tanítja, hogy az szentírás könnyű értelmű. *Oportet scriptura iudice hanc sententiam ferre, quod fieri non potest, nisi scripturae dederimus principem locum in omnibus quae tribuuntur patribus, hoc est ut sit ipsa per se certissima, facillima, apertissima, sui ipsius interpres, omnium omnia probans, iudicans et illuminans*. Irenaeus pedig azt tanítja, hogy olly mélységes dolgok vannak a szentírásban, kiket csak az istenre kell hagyni, melly dolgot könnyen elhiszen minden, a ki olvassa az szentírásban Ezechiél profétálását, szent János látását, Salamon énekét és egyéb titkos értelmű könyveket. De menjünk tovább.

Interpraetatio scripturae ex ipsa scriptura petenda.

Clemens I. Episcopus Rom. in Iure Can. dist. 37. cap. relatum.

Sunt multa verba in scripturis divinis, quae possunt trahi ad eum sensum, quem sibi unusquisque sponte praesumpserit, sed non oportet, non enim sensum extrinsecus, alienum et extraneum debetis quaerere, et quoquo modo ipsum ex scripturarum autoritate confirmetis, sed ex ipsis scripturis sensum capere veritatis oportet.

August. Tom. 10. Serm. 49. de verbis Dom.

Circumsepsit veritate sua omnes sententias suas et libavit ut quisque inde aliquid praecidere voluerit, aut inducere male legendo vel interpretando, ille qui cor habet, quod praecisum est, iungat scripturae, et legat superiora et inferiora, et inveniet sensum, quem volebat ille male interpretari.

Nem tagadom hogy sokszor az egyik szentírás helye a másikat magyarázza, de nem mindenik, és azt sem minden ember tudhatja olly könnyen, mellyik legyen az a szentírás helye, a mellyel mást kellessék magyarázni, és így erre is tanító és magyarázó szükséges, s nem olly pedig, a ki magával elhitetvén, hogy tudós, doctorrá teszi magát, hanem olly, a ki az ur istentől választatott

¹⁾ In Epistola ad Paulinum de studio scripturarum.

²⁾ Actor. 8.

¹⁾ In praefatione articulorum a Leone pontifice damnatorum.

arra az tisztre, mert az ur isten az a kiröl mondja szent Pál ¹⁾: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi.* És ²⁾ *Unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae: alii autem sermo scientiae secundum eundem spiritum: Alteri fides in eodem spiritu: alii gratia sanitatum in uno spiritu: Alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Haec autem operatur unus et idem spiritus dividens singulis prout vult.* Ezeket pedig a különböző ajándékokat az emberi testnek különböző tagjaihoz hasonlítja, azt akarván értésünkre adni, hogy valamiként az emberi testnek nem minden tagja szem, nem minden tagja fej, avagy kéz, szintén úgy az anyaszentegyháznak nem minden tagjainak vagyon egyarányú hivatalja, a honnan nyilván következik, hogy nem minden illet a szentírás magyarázása, és az egyik helyből az másik értelmének kinyilatkoztatása, hanem csak azt, a kinck ingyen jó kedvéből adja azt az ajándékot a szentlélek.

De hogy kegyelmed jobban eszében vegye hogy nem olly nyilván mehetni végére az szentírás egyik helye értelmének ugyanazon szentírásnak más helyéből, olvassa meg kegyelmed (hogy több számtalan helyeket elhagyja) a szent Dávid 67. zsoltárát, de legfőképen az 14. verset, melly illyenképpen vagyon: *Si dormiatis inter medios clericos, peninae columbae deargentatae, et posteriora dorsi eius in pallore auri,* és az 31. *Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum, ut excludant eos, qui probati sunt argento,* és jelentse meg énnekem, mellyik szentírás helyiből tetszikki nyilván ezeknek a szóknak igaz értelme, és ha nem szükséges-e ebben a doigban istentől arra választott, és kiváltképen megvilágosított doctorokhoz folya-

modnunk, sz. Hieronymust követvén, a ki noha nagy mély tudományú ember volt, mindazonáltal azt mondotta maga felől in praefatione Commentar. in epistolam ad Epheseos: *Nunquam ab adolescentia aut legere aut doctos viros quae nesciebam interrogare cessavi, aut meipsum habui magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in scripturis omnibus quae habebam dubia sciscitarer.*

Az mi az szent Kelemen, szent Péter után harmadik pápa, ebben a dologban való itéleti illeti, azt könnyen megérthette volna kegyelmed, hogy ha az scriptumban citált textus után való szókat is megolvasta volna kegyelmed, és meg nem csonkította volna a textust, elhagyván azokat a szókat, mellyek kegyelmed ellen vadnak, a szók pedig ezek: *Et ideo oportet ab eo intelligentiam discere scripturarum, qui eam a maioribus secundum veritatem sibi traditam servavit*: e kedig, a kire ezekkel a szókkal igazít szent Kelemen pápa és martyr, nem önnön maga a szentírás, hanem valaki más.

Szent Ágoston sem akarja a citált helyen hogy a szentírásnak igaz értelmét csupán csak a szentírásbul kellessék venni, hanem némelly egyházi személyeket dorgál, a melly személyek, ha lehetett volna, örömet kitorölték volna a szent Máté evangeliomából amaz idvözítők igéjét: *quaecumque dixerint vobis, servate et facite, secundum opera eorum nolite facere*¹⁾. Azt mondja azért szent Ágoston, hogy ha szintén kitorölték volna is azokat a szókat, minden szives ember (azaz nem minden közember) eszében vehette volna a kitoröltött szóknak előtte és utána való szókból azt a csorbát, és könnyen helyére tehetné volna a kitoröltött szókat. Ebből azért nem következik, hogy minden szentírás helyét nyilván megmagyarázhatni más helyből. Mert ha ezt értette volna a citált szókban szent Ágoston, nyilván emlékezett volna magánál más helyen ²⁾ a hol így szól: *Sed multis et multiplicibus obscuritatibus et ambiguitatibus decipiuntur, qui temere*

¹⁾ Ad Epheseos 4. v. 11.

²⁾ 1. ad Corinth. 12. v. 8.

¹⁾ Matth. 23.

²⁾ Libr. 2. doctrinae Christianae cap. 6.

legunt aliud pro alio sentientes: quibusdam autem locis, quid vel false suspicentur, non inveniunt, ita obscure quaedam dicta densissimam caliginem obducunt, quod totum provisum divinitus esse non dubito ad edomandam labore superbiam, et intellectum in fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque viluerunt.

Nem is volna szükség kegyelmed ellen sok bizonyságokkal állatnom az catholica hitnek ebben az cikkelyben való igazságát, ha jól megolvasná és fontolná kegyelmed a maga vallásán való doctoroknak írásit, mert bizonyjára sok visszázkodásokat, sok különbözőséket találna kegyelmed azokban a szentírás értelméről, és ez mai napig is köztük sub iudice lis est; de mivel a szentírás kívül más bírót nem esmérnek, s az pedig őket (mivel felőle vagy az villongás) meg nem békéltetheti, valamig tartani fog vallások, addig tart a visszavonyás is köztük. De tekintsük meg jobban a szentírás bíróságáról való cikkelyt.

De iudice controversiarum.

Aug. lib. 2. de Nup. et Concup. cap. 33.

Ista controversia iudicem requirit, at quis iudex erit? Iudicet Christus cum illo et apostolus, quia in apostolo ipse loquitur Christus.

Optatus Millevitanus lib. 5. cont. Parmenion

Inter licet vestrum, et non licet nostrum, nutant et remigant animae populorum. Nemo vobis credat, nemo nobis, omnes contentiosi homines sumus. Quaerendi sunt aliqui hominibus controversiae iudices. Si christiani de utraque parte dari non possunt, quia studiis veritas impeditur, de foris quaerendus est iudex. Si paganus non potest nosse Christiana secreta, si iudaeus inimicus est christiani baptismatis: ergo in terris de hac re nullum poterit reperiri iudicium. De coelo quaerendus est iudex, sed ut quid pulsamus ad coelum cum habemus hic in evangelio? Testamentum inquam, quia hoc loco recte possunt terrena coelestibus comparari. Tale est, quod quivis hominum habens numerosos liberos, his, quamdiu pater praesens est, ipse imperat singulis, non est adhuc necessarium testamentum. Sic et Christus, quamdiu praesens in terris fuit (quamvis nec modo desit) pro tempore, quicquid necessarium erat, apostolis imperavit, sed quomodo terrenus pater, cum se in confinio senserit mortis, timens, ne post mortem suam rupta pace litigent fratres, adhibitis testibus voluntatem suam de pectore morituro transfert in tabulas

diu duraturas, et si fuerit inter fratres contentio nata, non itur ad tumultum, sed quaeritur testamentum, et qui in tumultu quiescit, tacitis de tabulis loquitur vivus. Is, cuius est testamentum, in coelo est. Ergo voluntas eius velut in testamento, sic in evangelio inquiratur. Etenim praesentia, quae modo facitis, iam futura conspexerat Christus.

Minthogy az ur istennek véghetetlen bölcsességéből és az emberekhez való véghetetlen szeretetiből származott gondviseléséhez illendő dolog volt, hogy az igaz anyaszentegyházban hagyjon olyan hatalmat, a melly mindennemű hit ágazatiról támadott villongásokat leszállítson, átok alá vetvén az hamis vélekedéseket, annak pedig az hatalomnak, avagy inkább a vetekedéseket leszállító bírónak, mivel ollynak kell lenni, a kinek az ő voxát és sententiáját az vetekedő személyek nyilván megértse; nyilván való dolog mindenneknél a kik a dologról fontosan gondolkodnak, hogy ez az bíró nem lehet a szentírás, amint kegyelmetek akarja. Elsőben mivel sokszor az szentírásról vagy az villongás és mind a két fél azon szentírás helyét fogja maga mellé oltalmul, mikint csillapíthatja tehát le ezeknek ellenkezéseket a szentírás? Ha azt mondja kegyelmed, hogy ha szintén az a hely, a mellynek értelméről vagy az visszavonás, nem szállíthatja is le az visszavonyást, más hely leszállíthatja? Én azt felelem, hogy valamint hogy annak a helynek értelmén, a mellyről versengtettenek, meg nem alkodhatta az ellenköző feleket a szentírás, mert mindenik fél azt állatta, hogy az ő magyarázása igaz, szintén úgy nem alkudtathatja meg az szentírásnak másik helye is, mert egyik azt fogja mondani, hogy ez a másik hely nem magyarázza az első az versengő társa értelmé szerént, avagy hogy ez az hely semmiképpen nem tartozik az első helyhez. Ezt azért már az új visszázkodást kicsoda szállítja le?

Csudálkozom felette igen azon, hogy még kegyelmetek az calvinista atyafiakkal nem tudott az hit ágazatiban megalkodni, noha ők is kegyelmetekkel ugyanazon szentírást bi-

rálják meg. Az szentírás az úr teste és vére sakramentomáról azt mondja: *Hoc est corpus meum. Hic est calix sanguinis mei* etc, melly szókat kegyelmek úgy ért, hogy valóságos teste és vére legyen üdvözítőnknek az oltári szentségben. Az calvinisták pedig csak testnek és vérnek jelét mondják ott lenni; ha bíró ebben a szentírás, és nyilván való sententiát mond, miért nem alkhatik meg kegyelmek ennyi esztendőül fogva csak ezen a cikkelyen is? Ha kegyelmed azt mondja, hogy ők nem jól értik a szentírást, ők is azt mondják hogy kegyelmed nem jól érti, és így kinek kelletik kegyelmek között hinnünk? Látja azért kegyelmed, édes Nádasdi uram, minemő galibássa perlekedik, pörinek soha véget nem szakaszthatván, a ki olly bírót választ magának, kinek szintén ollyan homályos és olly sokfelé hajtatható az ő sentenciája, a melly homályos az így, a mellyben perlekedik.

Másodszor azért nem lehet a szentírás bíró, mivel annak az ő értelme sok helyen igen homályos, amint oda feljebb megmutattam. Harmadszor, azért mert a szentírás nem foglal magában minden hit ágazatirul való bizonyos és nyilván való sententiát, a mine-mőnek illik lenni a bíró sentenciájának, melly dolgot igen könnyű megbizonyítanunk. Hogy ha valaki ¹⁾ Simonides nevű haeresiarchával avagy eretnekség fejedelmével, ki tudja minemő proféták könyveit akarná behozni az anyaszentegyházban azokon kívül, mellyeket bevött, és ha valaki az négy evangeliomot avagy szent Pál leveleit megvetné, némelly eretnekekkel, mellyekről emlékezik szent Ágoston ²⁾ és Eusebius ³⁾: valljon mellyik szent írás helyéből hamisíthatná meg vélekedése, és mellyik sentenciájával kárhoztathatná azt a szentírás. Sőt ha valaki az egész szentírásnak auctoritását megvetné is, senki azt szentírásbul meg nem torkolthatná. Nyilván való dolog azért, hogy az szentírás nem lehet bíró

az hitnek mindennemő ágazatirul való perlekedésben. Ezt az igazságot pedig nyilván megismeri kegyelmed, hogyha jól eszében veszi az anyaszentegyháznak eredetül fogvást való eretnekségeknek mind a szentírásnak nem jó értelméből és hamis magyarázatjából való származását. Melly eretnekségeknek első kezdői, se magokat, sem az őket követő megcsábult embereket nem ejtették volna örök kárhozatban, hogyha azt bírálották volna meg, mellyet maga helyett hagyott bírónak az mi üdvözítőnk, mert amint igen szépen írja szent Cyprianus ¹⁾: *Non enim aliunde haereses obortae sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus iudex vice Christi iudicatur.*

Az mi az kegyelmedtől előhozott szent Ágoston mondását illeti, azzal ő soha nem akarta a romai pápát és az anyaszentegyházat az hit dolgában támadott controversiák fölött való bíróságtul megfosztani, mert így nyilván ellenkezett volna magával más helyen ²⁾, a hol egy Cresconius nevű donatista ellen állatván az igaz anyaszentegyháznak az szentírás értelmében való auctoritását, így szól: *Proinde quamvis huius rei certe de scripturis canonicis non proferatur exemplum, earundem tamen scripturarum etiam in hac re a nobis tenetur veritas, cum hoc facimus quod universae iam placuit ecclesiae, quam ipsarum scripturarum commendat autoritas, ut quoniam sancta scriptura fallere non potest, quisquis falli metuit huius obscuritate quaestionis eandem ecclesiam de illa consulat, quam sine ambiguitate sancta scriptura demonstrat.* És a hol nyilván megvallja, hogy némelly hitágazati nincsenek a szentírásban, és a többi közt az eretnekektől keresztelt személyeknek visszakereszteléséről így szól ³⁾: *Nondum enim erat diligenter illa baptismi quaestio pertractata, sed tamen saluberrimam consuetudinem tenebat ecclesia in ipsis quoque schismaticis et haeticis*

¹⁾ Eusebius libr. 4. Histor. cap. 8.

²⁾ Libr. 2. retract. c. 16.

³⁾ Libr. 3. Hist. cap. 27.

¹⁾ Libr. 1. Epist. 3.

²⁾ Libr. 1. cont. Cresconium. cap. 33.

³⁾ Libr. 2. de Baptismo contra Donatistas. cap. 7.

corrigere quod parvum est, non iterare quod datum est, sanare quod vulneratum est, non curare quod vanum est. Quam consuetudinem credo ex apostolica traditione venientem, sicut multa quae non inveniuntur in literis eorum, neque in conciliis posteriorum, et tamen, quia per universam custodiuntur ecclesiam, non nisi ab ipsis tradita et commendata traduntur. Azon dolgot tanítja másutt is ¹⁾ ilyen szókkal: *Sunt multa quae universa tenet ecclesia, et ob hoc apostolis praecepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiuntur*; viszont így szól ²⁾: *Quod universa tenet ecclesia nec conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum, rectissime creditur.* Több efféle helyeket hozhatnék elől, melyekből igen nyilván kitetszik szent Ágostonnak ebben az cikkelyben való értelme, de rövidségnek okáért elhagyom. Mit akart légyen pedig az kegyelmedtől előhozott ígékben, ha figyelmetessen megolvasta volna kegyelmed azt a kegyelmedtől citált könyvnek harmincharmadik részét, könnyen eszébe vehette volna kegyelmed. Mert semmiképpen nem tanítja a szentírás mindennemű hit dolgában való veszekedéseknek leszállító bírójának lenni, az mint az kegyelmelek vallása tartja, hanem Iulianus ellen (a ki azt tartotta, hogy az apró gyermekek, az midőn ez világra lesznek, nincsenek bűn alá vetve), a szentírás nyilván való helyeivel él, az melyeket maga is citált és bevött Iulianus, az mint ezen második könyvnek elein nyilván mondja ezen szókkal ³⁾: *Ubi adversariorum potui vaniloquia reperire, ad ea respondere adiuvante Domino quanta possum veritate et scripturarum divinarum auctoritate proposui*, és így itten ezen az helyen nem annyira bírónak tartja a szentírást, melyet Iulianus ellen citál, mint bizonyosságnak, az mely midőn nyilván való, s mind a két félnél hiteles, bíró nélkül is leszállíthatja az pört, hogyha istenessen fontolja meg mind a két

¹⁾ Libr. 5. de Baptismo contra Donat. cap. 23.

²⁾ Ibidem libr. 4. cap. 24.

³⁾ Libr. 2. de nuptiis et concup. ad Valerium Comitem cap. 1.

fél az bizonyosságnak mivoltát és igaz szívből kívánja az békességet, és ez okáért némelmőképen bírónak is mondathatik, de nem *in rigore*, hanem *in latiori significatione vocis, Iudex*. Megmutatom ezt világi példával. Ha némely jószág dolgában veteledő két peres előlvívén az decretomnak egy avagy két avagy több articulussát, és azoknak hitelt adván látja, hogy nyilván állatják az egyik félnek igyét, az másiknak pedig ellene mondanak, az, az ki gonosznak esméri az maga igyét, cedál a másiknak, és így szép módjával megalkosznak egymás között, igazán mondatik hogy ezek leszállították az pört, jöllehet az decretomnak articulussi nem mondathatnak bírónak, hanem csak bizonyosságnak, és ha bírónak mondatnak is, nem mondatnak annak *in rigore*, hanem *in latiore significatione*, az mint az oskolában szólanak. Hasonlóképen cselekedett szent Ágoston is Iulianussal, kinek itten bővebben leírom szavait, hogy nyilván kitessek felelettemnek igazsága. Így szól Iulianus, szent Ágoston ellen: *Illos ergo, qui nunquam nati sunt, bonos potuisse esse dicis, istos vero qui mundum impleverunt, pro quibus Christus mortuus est, diaboli opus et de morbo natos et ab exordio reos definis.* A mely szókra azt feleli szent Ágoston, hogy Iulianus maga oldozza meg az kérdésnek csomóját: és azt ezen szókkal mutatja meg: *De parvulis agitur, de nascentibus agitur, de his novis quia rei ab exordio definitur a nobis, ab illo invidia commovetur, quia eos dicimus reos, pro quibus Christus mortuus est, si non sunt rei? inde prorsus, inde obtinebimus causam, unde excitandam putavit invidiam. Ipse dicit quomodo rei sunt parvuli, pro quibus Christus mortuus est? Nos respondemus, imo parvuli quomodo rei non sunt pro quibus Christus mortuus est? És hogy ezekből a szókból: *Pro quibus Christus mortuus est* inkább következék ez az consequentia: *ergo parvuli sunt rei*, a melyet állatott sz. Ágoston, hogy sem ez: *ergo parvuli rei non sunt*, az melyet állatott Iulianus; Krisztus urunk és szent Pál apostol szavait vészi bizonyosságu, ezen szókkal: *Iudicet Christus et cui rei mors eius profecerit, ipse dicat. Hic est inquit sanguis meus qui pro**

multis effundetur in remissionem peccatorum. Iudicet cum illo et apostolus, quia et in apostolo ipse loquitur Christus, clamat et dicit de Deo patre, quia proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Ezekben az ígékben azért ez a szó *iudicet* nem egyebet teszen, hanem tégyen bizonyosságot Krisztus urunk és szent Pál apostol, nem személyek szerént, hanem írva hagyott tanítások által. És így ebben sem állatja a kegyelmetek vallását szent Ágoston. Mert az kegyelmetek vallása azt tartja hogy mindennemő hit dolgában támadott perlekedéseknek valóságos bírója az szentírás; és nem csak regulája a melly szerént tegyen ítéletet az pörlekedők közt az bíró.

Hasonlóképpen felelhetni meg az Optatus Millevitanusbul előlhozott helyre, mivel ottan semmi nagyobb erőt nem ismér Melchiades pápa az evangeliumban az testamentum erejénél, az mellyhez hasonlítja. De az testamentomot nem vélem hogy még kegyelmetek közzül is valaki bírónak tartaná, mivelhogy naponként tapasztaljuk az testamentumok dolgában való veszekedéseket és pörlekedéseket az atyafiak között, és azt is látjuk hogy efféle dologban az testamentomon kívül más bírót keresznek, a ki leszállítsa köztök az perlekedést. Hogy pedig más bíróra nem igazította az Parmenio nevő eretneket Melchiades pápa (kik között arról volt az veszekedés: ha szabad-e az egyszer igazán megkereszteltetteket ujonan keresztelni) oka ez volt, mivel az eretnekeknek közönséges szokások szerint Parmenio kötődő ember lévén, nem akarta azt igaz bírónak ismerni, az ki igaz és valóságos bíró az hit dolgaiban támadott villongásokban.

Controversias non ex conciliis et patribus, sed ex scriptura esse iudicandas.

August lib. 3. contra Maximinum cap. 14.

Sed nunc nec ego Nicaenum, nec tu debes Ariminense tanquam praeiudicaturus proferre concilium. Ne ego huius autoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum autoritatibus non quoruncunque propriis, sed

utriusque communibus testibus, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione concertet.

Idem Epistola 111. ad Fortunatium.

Neque disputationes, quamvis catholicorum velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere! Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum.

Minemő böcsületben tartotta legyen szent Ágoston az igaz anyaszentegyháznak látható fejtül helyén hagyott és megerősített közönséges gyülekezeteket, senki nem tagadhatja azok közzül, a kik az ő írásit olvasták.

Ugyanott az kegyelmedtül citált első helyben ¹⁾ egynehány verssel az előlhozott szók előtt így szól szent Ágoston Maximinus arianus püspök ellen: *Pater ergo et filius unius sunt eiusdemque substantiae. Hoc est illud Homousion, quod in concilio Nicaeno adversus haereticos arianos a catholicis patribus, veritatis autoritate et autoritatis veritate firmatum est.* Melly szókból igen világossan kitetszik, hogy szent Ágoston az nicaeabéli gyülekezetben összeegyült paterekben az hit dolgában támadott perlekedéseknek leszállítására való igaz autoritást írmér.

Hasonlóképpen cselekszik sok helyeken az donatistákkal disputálván az kereszttség felől, ha szükség-e az eretnekektől keresztelteket viszont megkeresztelni? az közönséges gyülekezetnek végezésével bizonyítja és erősíti igyét ilyen szókkal ²⁾: *Quaestionis huius obscuritas, prioribus ecclesiae temporibus ante schisma Donati, magnos viros et magna charitate praeditos, patres episcopos ita inter se compulsi salva pace disceptare, atque fluctuare, ut diu conciliorum in suis quibusque regionibus diversa statuta nutaverint, donec plenario totius orbis concilio, quod saluberrime sentiebatur, etiam remotis dubitationibus firmaretur.*

Sokkal nyilvánban szól ugyanazon írásiban ³⁾, ahol némelly kérdéseket támasztván és

¹⁾ Libr. 3. contra Max. cap. 14.

²⁾ Libr. 1. de Baptismo contra Donat. cap. 7. intio in Tom. 7.

³⁾ Ibidem libr. 7. c. 53.

azokra megfelelően, ilyen szókat vét feleleti után: *Sed nobis tutum est in ea non progredi aliqua temeritate sententiae, quae nullo in catholico regionali concilio coepta, nullo plenario concilio terminata sunt, id autem sit cura securae vocis asserere, quod in gubernatione Domini Dei nostri et Salvatoris Iesu Christi universalis ecclesiae consensione roboratum est.* Hol tetszhetik ki nyilvánban szent Ágostonnak az közönséges gyülekezetek méltóságáru és erősségéről való értelme? De elhagyván ezen szent doctornak sok számtalan helyeit, az mellyekben nyilván való szókkal vallja és magasztalja az szent gyülekezeteknek autoritását, egygyel fejezem be: az hol intvén az Donatushoz hajlott népet, hogy az carthagobeli gyülekezet végezésének engedjen, és azon megnyugodjék, illy fontos szókkal él¹⁾: *Nolite ergo esse ingrati tantae misericordiae Dei, quae per istam diligentiam (scilicet in concilio carthaginensi) in decisione huius causae factam vobis ministrata est. Nulla excusatio iam remansit, nimium dura, nimium diabolica sunt hominum corda, quae adhuc tantae manifestationi veritatis obsistunt.* Melly szók szintén olly szépen illenek az kegyelmed vallásán való tanítókhoz, a mint a tekéletes szüz leányhoz az rózsakoszoru.

Innen igen nyilván kitetszik, hogy szent Ágoston soha ebben az cikkelyben nem volt lutheranus, mert az lutheranusok nem egy, sem két, sem három közönséges szent gyülekezetekben végezett dolgokat vetnek meg, és az hit dolgában az régi eretnekektől támasztott, de az szent gyülekezetektől leszálított sok villongásokat támasztanak fel.

Mit akart legyen pedig szent Ágoston az kegyelmedtől előhozott helyen, könnyen általlátja az ki olvassa: Disputálván ottan ez a szent doctor Maximinus arianus püspökkel az fiú istennek igaz istenségéről, az nicaeabéli gyülekezetet hozza elől, az mellyben az arianusok ellen azt végezték az paterek, hogy az fiú isten egy állatú az atyával. Mivel-

hogy pedig Maximinus és az több arianusok, az Constantius eretnek császár alatt Ariminumban szolgáltatott hamis gyülekezetet vették oltalmul, a mellyben azt végezték volt az arianus püspökök, hogy ez a szó: Homousion, azaz egyállatu, kitöröltessék az hitnek regulájából az nicaeabéli végezésnek ellene: hogy jobban előlmehessen dolgában szent Ágoston, azt mondja Maximinusnak: Mivelhogy te az ariminumbéli gyülekezetet veszed oltalmul, mellyet én mint hamissat be nem vészek az igaz bizonyságok közzé, te sem veszed pedig be az nicaeabéli gyülekezetnek autoritását, az mellyel én bizonyítok: hagyjunk békét az gyülekezeteknek, hanem menjünk olly bizonyságokra, az mellyeket mind én s mind te bevészünk és helyesseknek ismerünk. Nem hozhatni tehát ki szent Ágoston igéjéből ezt a consequentiát: *Controversiae non ex conciliis sunt iudicandae.*

Az második hely¹⁾, mellyet kegyelmed előhoz, szent Ágostonnak nem Fortunatius, hanem Fortunatianushoz irt leveléből, semmiben nem ellenkezik az igaz catholicusok vallásával, az mint (ha kegyelmed szent Ágostont olvasta és érteni akarta) maga is jól eszében vehette. Mivel nem tartjuk azt, hogy az catholicus doctoroknak, ha szintén dicsiretesek és nevezetesek is az ő irások és disputatiójok, ollyan erejü magában, mint az szentírásnak canonicus könyvei, úgy hogy ne legyen szabad senkinek *salva honorificentia* (melly szókat kegyelmed kihagyott) azoktól eltávolozni; *si forte invenerimus quod aliter senserint, quam veritas habet, divino adiutorio, vel ab aliis intellecta, vel a nobis* (ezeket a szókat is kihagyta kegyelmed az előhozott textusból, noha ezekben áll az ereje), szabad azért szent Ágoston értelme szerint az catholicus doctorok írása mellől is eltávolozni azokban az dolgokban, a mellyekben kitetszik, hogy különbet tanítottanak az igazságnál, de úgy hogy meg ne vessük őket, és böcsületeket helyén hagyjuk. Melly dolgot minthogy nem cselekedett Luther, hanem inkább gya-

¹⁾ Tom. 2. Epistola 152. ad populum factionis Donatisticae.

¹⁾ Epistola CXI. ad Fortunatianum in 2. Tomo.

lázattal illette még az nevezetes szent atyákat is, az mint írásomnak elein megbizonyítottam bővön, nyilván következik, hogy ebben nem követte, hanem inkább megvetette szent Ágostont, ki ugyan azon helyen mindjárt az előlhozott igék után így szól: *Denique in his omnibus, quae de opusculis sanctorum atque doctorum commemoravi, Ambrosii, Hieronymi, Athanasii, Gregorii, et si qua aliorum talia legere potui, quae commemorare longum putavi, Deum non esse corpus etc* (többet efféléket hoz elő az doctorok írásából) *in adiutorio Dei inconcusse credo*. Itilje azért már kegyelmed istenessen, minemő böcsületben tartotta legyen szent Ágoston a szent atyák írásit, és hogy azt is eszében vegye kegyelmed, minemő nagy erejőnek tartotta az hit dolgainak bizonyításában, olvassa meg kegyelmed az Iulianus manichaeus ellen irt könyvét, főképpen az első és másodikat¹⁾, és meglátja, hogy az eretnekeknek új vallások megtörésére elegendőnek ismeri az szent atyák autoritását.

És hogy sok egyéb ezen dologrul való szép és nyilván való textusit elhagyjam, így szól második könyvének végén: *Talibus post apostolos sancta Ecclesia plantatoribus, rigatoribus, aedificatoribus, pastoribus, nutritoribus crevit. Ideo prophanas voces vestrae novitatis expavit, et cauta ac sobria ex admonitione apostolica, ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, sic et mens eius corumperetur a castitate, quae est in Christo, catholicae fidei virginitati insidias vestri dogmatis surrepentis exhorruit, et tamquam caput colubri calcavit, obtrivit, abiecit*. Viszont ugyanazon könyvben két levéllel a most előlhozott igék előtt így szól a szent atyákrul: *Tales quippe et tanti viri secundum catholicam fidem, quae ubique toto orbe diffunditur, et hoc et illa vera esse confirmant, ut vestra fragilis et quasi argutula novitas sola auctoritate conteratur illorum, praeterquam quod ea dicunt, ut se per eos loqui veritas ipsa testetur*. Illyen formán szól sok egyéb helyeken, melly he-

lyeket, ha az kegyelmed vallásán való tanítók fegyelmetessen olvasnák, bizonyára kényszerítettetnének megismérni az igazságot, és annak engedni, hogy ha az isteni félelemnek és az emberek előtt való szemérmetességnek valami szikrája találtatnék benne. Illyenformán szól szent Ágoston is az pelagianusok felől¹⁾: *Ponam pauca, paucorum quibus tamen nostri contradictores cogantur erubescere, et cedere, si ullus in eis vel Dei timor, vel hominum pudor, tantum malum perrivaciae superaverit*.

De perfectione scripturae sacrae.

Irenaeus libr. 2. cap. 47.

Credere haec talia debemus Deo, qui et nos fecit rectissime sentientes, quia scripturae perfectae sunt, quippe a verbo Dei et eius spiritu dictae.

Petrus de Aliaco libr. 2. senten.

Scriptura penetrat ut gladius, conterit ut malleus, ardet ut facula: velut gladius errorum zizania abscindit, velut malleus haereses universas interimit, velut facula criminum fasciculos comburit, velut lucerna per nocturna huius mundi silentia, lumen commantibus existit.

Ezek mind igen igaz és igen szép dicsireti az szentírásnak, de ha kegyelmetek csak azt vallja ebben az cikkelyben, az mi az előlhozott igékben vagyon foglalva, mivelünk nem ellenkezik, mert egy catholicus doctor sem tanította azt, hogy az szentírás magában nem ép, nem tekéletes méltóságú, igazságú és erejű. És ehez képest mindenkor nagyobb böcsületben tartotta az igaz catholica anyaszentegyház az szentírást, hogysem mint az őtöle elszakadott más vallású emberek, melly dolognak hogy sok egyéb jeleit elhagyjam, nyilván való jelei azok is, az mellyeket az kegyelmed vallásán való emberek kárhoztatnak, tudniillik, hogy nem engedi az szentírásnak zsidó és görög nyelvből való fordítását, olvasását, kinyomtatását, magyarázását,

¹⁾ Habentur in Tomo 7. operum divi Augustini.

¹⁾ Libr. cont. Iulianum Pelagianum paulo post initium.

mindennek, félvén attul, a kiben már ezer s ötszáz esztendőtül fogvást tudós, hogy tudniailik ezt a nagy drága kincset, az melyet az ur isten csudálatos gondviselésével az Krisztus hitinek ellenségi által, ugymint a zsidók által, annyi sok veszedelmekben, pusztulásokban és hosszú rabságokban megtartott; az magok csekély értelme után bódult tévelygőknek hamissításival, és nem igaz értelmével meg ne moeskoltassék. Mivel nem első dolgok ez önékik, az mint írja az pelagianusok felől panaszolkodván szent Ágoston¹⁾: *Non est mirum, si pelagiani dicta nostra in sensus quos volunt detorquere conantur, quando de scripturis sanctis non ubi obscure aliquid dictum est, sed ubi clara et aperta sunt testimonia, id facere consueverunt more quidem haereticorum etiam caeterorum.* Ezeknek az igéknek mind ujsa s mind galléra vagyon, azért szintén olly szépen magukra vehetik az kegyelmed vallásán való tanítók is, mintha ugyan hozzájuk szabták volna,

De noha magában olly ép és tökéletes igazságú a szentírás, nem olly világos azért magában, hogy kiki mind magától megérthesse, és hogy minden külső autoritas nélkül elégséges legyen, minden hit dolgában támadott perlekedéseknek leszállítására, az mint oda fel is megmutattam. Mert ugyanazon helyen azt mondja Irenaeus, hogy a szentírás olly sok titkos és mélységes értelmekkel bővölködik, hogy azokat az emberi elme maga erejével meg nem foghatja. Az melly titkos értelmek nem valami fogyatkozásnak jelei az szentírásban, hanem jó és hasznos végre rejtettenek el az szent lélektül, a mint igen szépen írja szent Ágoston²⁾: *Bonae sunt in scripturis sanctis mysteriorum profunditates, quae ob hoc teguntur, ne vilescant, ob hoc quae-runtur, ut exerceant, ob hoc autem aperiuntur, ut pascant.* És így innen sem hozza ki kegyelmed azt a mit akart.

Ad observationem traditionum, cum articulis fidei pugnantium, neminem astrictum esse.

Cyprianus epist. ad Pompeium contra epist. Steph.

Quae est ista obstinacia, quaeve praesumptio, humanam traditionem divinae dispositioni antepone-re, nec animadvertere indignari et irasci Deum, quoties divina praecepta solvit, et praeterit humana traditio.

Basil. in Rgla breviorum, sive quae-st. gst. gr.

Necessarium est et consonum, ut ex sacra quisque scriptura, quod necesse est discat, cum ad pietatis plenitudinem, tum ne asuescat humanis traditionibus.

Tertull. libr. de praescrip. cap. 25. pag. 208.

Eadem dementia, cum confitentur quidem apostolos nihil ignorasse, nec diversa inter se praedicasse, sed non omnia voluisse omni revelasse, quaedam enim palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse.

Itt örömet érteném kegyelmedtül minemő hitnek ágozati légyenek azok, a melyekkel ellenköző traditióknak beteljesítésére senki nem köteles. Ha az Luthervallás ágozati? nem tudhatom mi formán szólhattanak azokrul szent Cyprianus, szent Basilius és Tertullianus, mert sem az ő idejekben, sem azután soha nem volt egy ember is Luther Márton előtt, az ki az Luthervallásnak mindennemő ágozatit és cikkelyeit vallotta volna, mivel még most is igen nehéz az kegyelmetek vallásán való tanítók között közönséges egyességet találni az hit ágazatiban. Viszont meg kellene még elsőben kegyelmeteknek bizonyítani vallásának igazságát, és úgy mondani, hogy senki nem tartozik annak az ő cikkelyivel ellenköző traditiókat megtartani, mert egyaránt nem vehetjük közönséges regulájul, az mellyre nézve mindjárt eszünkbe vehessük melly traditiókat kellessék bevennünk, és mellyeket nem.

Hogyha pedig kegyelmed propositiojában az romai igaz hitnek ágazatit érti, igen igaz az kegyelmed propositioja, mivel senki nem tartozik bevenni azokat az traditiókat, a melyek azokkal ellenkeznek. Nincsen is az romai igaz anyaszentegyházban csak egy kö-

¹⁾ Libr. 2. de nuptiis et concup. cap. 31. tom. 7.

²⁾ Tomo. 3. in sententiis Aug. sententia 67.

zönségessen bevött és jóvá hagyott traditio is, a mely ellenkezzék hitinek valamely ágazatjával.

Végezetre ha azokat az ágazatokat érti kegyelmed, a melyekben mi az kegyelmed vallásával egyezünk, úgy is semmit sem bizonyít kegyelmed az mitőlünk bevett traditiók ellen, mivel ezek semmiben sem ellenkeznek azokkal az ágozatokkal, de innen nem következik hogy ne kellessék bevennünk azokból az traditiókból, az melyek azokon az ágozatokon kívül vadnak, mert ezt a kegyelmed vallásán való emberek sem követik, midőn sok rendtartást illető dolgokat tartanak meg, a melyek sem a szentírásban nincsenek, sem azok közé az hitágozatok közzé nem számlálhatnák. Illyenek az végvacsorának reggel vévése, az vasárnapnak és egyéb innepeknek szentelése, és sok ezekhez hasonló dolgok.

Az mi az szent Cyprianus szavait illeti, azokkal semmiképpen nem kárhoztatta az traditiókat, mivel ő maga is sokakat bevett, hanem csak azok ellen írt, az melyek az isten parancsolati ellen vannak. Mivel pedig ő mint magános tanító azt vélte szent István pápa ellen, hogy az eretnekek keresztsége nem jó, és ezt ugyan isten rendelésének ítélte lenni, nem javallotta azt az okot, a melyért szent István pápa és martirom helyén hatta az eretnekektől szolgáltatott keresztséget, tudniaillik az apostoloktól vött traditiót, az mint ezen dologról írván szent Ágoston¹⁾, ezt az igazságot nyilván tanítja, ezekre a szent Cyprianus szavaira: *Apostoli autem nihil exinde perceperunt*, így felelvén: *Sed consuetudo illa, quae opponebatur Cypriano, ab eorum traditione exordium sumpsisse credenda est, sicut sunt multa quae universa tenet ecclesia, et ob hoc ab apostolis praecepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur*. Ezt pedig a maga tetszését, mivel nyilván való dolog, hogy az közönséges gyülekezetnek determinációja után megváltoztatta volna szent Cyprianus, a mint

írja sz. Ágoston¹⁾: *His utique verbis (scilicet sancti Cypriani, quibus dixerat episcopos non tantum docere debere, sed etiam discere) satis indicat vir sanctus et pia charitate praeditus, non esse metuendum sic eius epistolas legere, ut siquid postea pluribus et diuturnioribus inquisitionibus compertum ecclesia confirmavit: non ambigamus, quia sicut multa erant, quae doctus Cyprianus doceret, sic erat et aliquid, quod Cyprianus docibilis disceret: világosan következik, hogy ebben is semmit sem írt legyen sz. Cyprianus az traditiók ellen, és semmiben nem erősítette ez aránt is az kegyelmetek vallását.*

Az mi az szent Basilius bizonyosságát illeti, igaz hogy ez az szent doctor nem csak az kegyelmedtől előhozott helyen, hanem más helyeken is²⁾ nyilván megveti az traditiókat, de nem azokat, a melyeket az apostoloktól és az utánuk való igaz tanítóktól kézről kézre adott successio által vettünk, hanem az ollyanokról, melyeket avagy az eretnekek az szent írás ellen, avagy mások a magok agyában koholtanak és találtak fel, nem lévén arra hatalmuk. Hogy pedig ez így legyen, önnön maga szent Basilius nyilván való bizonyságom in lib. de spiritu Sancto cap. 27, az hol így szól: *Dogmata, quae in ecclesia servantur ac praedicantur, partim ex conscripta doctrina habemus, partim ex apostolorum traditione in mysterio ad nos delata recepimus. Quae utraque eandem ad pietatem vim habent, et nemo his contradicit, qui vel mediocrem saltem ecclesiasticorum iurium experientiam habet*.

Tertullianus abban az kegyelmedtől előhozott könyvben olly nyilván állítja az traditióknak erejét az hit dolgában, hogy, ha ki figyelmetessen olvassa, semmiképpen el nem hiheti azt, hogy azon traditiók ellen írt legyen csak egy bötűt is. Melly igazságot hogy nyilvánban megismerjen kegyelmed, az önnön maga szavait hozom elő, melyekben azt tanítja, hogy az eretnekekkel való disputatióban az szentírással keveset érünk a). *Deinde quoniam nihil proficiat congressio scripturarum,*

¹⁾ Libr. 3. de baptismo contra Donatist. cap. 23. habetur in Tom. 7.

¹⁾ Ibid. cap. 26.

²⁾ In serm. de fide. Conf. et in Epla. 80.

nisi plane aut stomachi quis meat versionem aut cerebri, utána veli az okát: Ista haeresis non recipit quasdam scripturas, et si quas recipit adiectionibus et detractationibus, addispositionem instituti sui intervertit. Et si recipit, non recipit integras. Et si aliquatenus integras praestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. (Úgy tetszik, hogy ugyan újjal mutat az mostani új vallású ember ekre). Ezek így lévén, úgymond Tertullianus három vers után: *Quid promovebis exercitatissime scripturarum? cum, si quid defenderis, negatur ex diverso, si quid negaveris, defendatur.* Azért így fejezi be egynehány vers után discursussát: *Ergo non ad scripturas prorocandum est, nec in his constituendum certamen, quibus aut nulla, aut incerta victoria est, aut parum certa.* (Úgy tetszik, hogy vak az, ki ezekből aszókból eszében nem veszi Tertullianus értelmét). És annak okáért int, hogy azt kell előbb megdisputálnunk az eretnekekkel, hol vagyon az igaz hit, az szentírásnak igaz birodalma és igaz értelme? *Ubi enim apparuerit esse veritatem disciplinae et fidei Christianae, illic erit veritas scripturarum et expositionum et omnium traditionum Christianorum.* Hogy ha pedig még ennél is világossabban akarja kegyelmed érteni mit tartott legyen Tertullianus az traditiók felől, olvassa meg az könyvet, melynek titulusa: De corona militis, az hol nem sokkal az könyvnek kezdeti után így szól: *Etiam in traditionis obtentu exigenda est, inquis, autoritas scripta. Ergo quaeramus an et traditio non scripta non debeat recipi. Plane negabimus recipiendam, si nulla exempla praecipient aliarum observationum, quas sine ullius scripturae instrumento solius traditionis titulo exinde consuetudinis patrocinio vindicamus.* Egy egy kevéssé alább némelly kiváltképpen való dolgokat ugyan nevezet szerént előszámlálván így szól: *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus, die dominico ieiunium nefas ducimus vel geniculis adorare, eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus etc. Ad*

omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem signaculo terimus. Harum et aliarum eiusmodi disciplinarum si legem ex postules scripturarum, nulla legis traditio tibi praetendetur, auctrix consuetudo, confirmatrix et fidei observatrix. Ezeket az igéket azért irtam ki Tertullianusból ilyen hosszán, hogy eszébe vegye kegyelmed, minemő régi rendtartások és szokások legyenek azok, az mellyeket ez mai napig is szentül megtartanak az igaz anyaszentegyháznak fiai, követvén az ezer négyszáz s az előtt való igaz keresztyéneknek nyomdokait, és melly méltatlanul és ok nélkül vetik meg és csúfolják az kegyelmelek válásán való emberek ezeket az régiségtől reánk származott szent szokásokat.

Az mi pedig az kegyelmedtől előlhozott Tertullianus igéjét illeti, azok semmiben nem ellenkeznek az igaz traditiókkal, a mint maga is eszében vehette volna kegyelmed, ha azt az ő könyvét de praescriptionibus haereticorum fegyelmetesen és bővebben olvasta volna. Mivel azon az helyen azok ellen az eretnekek ellen szól, az mellyek azt tartották, hogy noha mindent tudtanak is, nem akartanak mindazonáltal másoknak mindent megjelenteni, az mint az önnön maga szavaiból igen szépen kitetszik¹⁾: *Solent dicere non omnia apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt, omnia quidem apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse. In utroque Christum reprehensioni iniicientes, qui aut minus instructos aut parum simplices apostolos miserit etc. Latuit aliquid Petrum aedificandae ecclesiae petram dictum? claves regni coelorum consecutum et solvendi et alligandi in coelis et in terris potestatem.* Mivel pedig mi ezeknek az eretnekeknek semmiben pártjokat nem fogjuk, tévelygéseket semmiben nem javalljuk, nyilván való dolog, hogy nincsen miellenünk, hanem inkább érettünk, az Tertullianus mondása.

¹⁾ Libr. de praescript. haereticorum ante medium editionis Basileensis Anni 1521.

¹⁾ Tertull. lib. de praescr. haereticor. paulo ante medium.

De attributis divinis humanae naturae communicatis, et primum de omnipraesentia Christi secundum humanam naturam.

Oecumenius ad Eph. 4. Ascendit ut imple-
ret, rem ita interpretatur.

Etenim nuda quoque divinitate olim omnia imple-
bat, et incarnatus ut omnia *μετασχηματίζων* cum carne
impleret, descendit et ascendit.

Damascenus lib. 3. cap. 7. et 15.

Divina natura proprias suas excellentias seu glo-
rificationes carni communicat seu impertit, ipsa vero
passionum carnis manet in se experts.

De omnipotentia Christi secundum
humanam naturam.

Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 140.

In quantum Deus, hanc potestatem naturaliter ha-
bet, in quantum autem homo factus est, accepisse se
hanc potestatem aperte professus est.

Theophylactus in cap. 3. Ioann.

Omnia dedit in manu filii iuxta humanitatem.

Sedulius in cap. 1. Eph.

Omnia subiecit sub pedibus eius, hoc est, sub do-
minatione humanitatis eius.

Nicephorus lib. 18. knt. cap. 35.

Christus a discipulis in monte Galileae conspicitur
et ibi a patre summam potestatem coeli et terrae iuxta
humanam naturam traditam esse confirmat.

Ebben az cikkelyben, édes Nádasdi uram, kegyelmedtől egy kiváltképpen való fegyelme-
tességet kívánok, az mellyel, ha jól megfontolja kegyelmed ez aránt vallásának mivoltát, remél-
lem hogy sokkal különb ítéletben leszen felőle, hogy sem ekkéig volt. Az igaz romai anya-
szentegyház az Krisztus felől azt tartotta és hitte mindenkoron, hogy őbenne nincsen két,
isteni és emberi személy, az mint hamissan tanította Nestorius konstantinápolybéli patri-
archa, hanem hogy az Krisztus csak egy sze-
mély, a melly méltán és valóságosan monda-
tik mind embernek s mind istennek, mivel az
öröktől való ige és szentháromságnak máso-
dik személye az emberi természetet is ingyen
kegyelmességéből magára vette, melly emberi
természetnek, mivel maga szerént nem volt

meg az az utolsó állapotása, az mellytől ma-
gában megállapodott személynek mondatik az
ember, hanem annak fogyatkozását az isten
fiának személye vitte helyére, nem mon-
dathatik az Krisztus két személynek, hanem
egynek.

Azon kívül azt tanította és hitte min-
denkoron azon igazságnak oszlopa az Krisztus
felől, hogy őbenne minden öszvekeveredés
nélkül éppen megmaradott mind az két termé-
szet, tudniailik az emberi és az isteni, úgy
hogy az isteni természetnek az ő tulajdonsági
valóságos egybenszerkeztetés által ne illessék
az emberi természetet, se viszont az emberi
természetnek tulajdon gyarlósági ne illessék
az isteni természetet. Az mint igen szépen
és nyilván írja szent Athanasius az ő symbo-
lumjában: *Qui (scilicet Christus) licet Deus
sit et homo, non duo tamen, sed unus est Chris-
tus. Unus autem non conversione divinitatis in
carnem, sed assumptione humanitatis in Deum.
Unus omnino non confusione substantiae, sed
unitate personae.* Azon igazságot tanították sz.
Epiphanius, Cyrillus, Anastasius, Ambrosius
és egyebek, mellyeknek szavait rövidségnek
okáért elhagyom. De szent Ágostonnak egy
igen szép mondását el nem hagyhatom, mivel
azzal olly nyilván jegyzi az kegyelmetek val-
lását, mintha az kegyelmetek doctori köny-
véből írta volna, így szól azért az arianusok
ellen c): *Illorum quoque execramur similiter
blasphemiam, qui novo sensu asserere conantur,
a tempore acceptae carnis omnia, quae erant
divinitatis, in hominem demigrasse et rursum,
quae humanitatis erant, in Deum esse transfusa:
ut, quod nulla unquam haeresis ausa est dicere,
unicatur hac confusione, utraque exinanita esse
substantia, et deitatis scilicet et humanitatis, et
amisso proprio statu in aliud esse mutata.* Ezen
igazságot sok egyéb helyeken tanítja szent
Ágoston, de legfőképpen az Felicianus ari-
anus ellen írt könyvben, mellynek kívánnám
hogy az tizedik és tizenegyedik részét meg-
olvasná kegyelmed, mivel az Krisztusnak sze-

1) Tomo 10. serm. 191. de tempore.

mélyéről sok szép világos tudománnyal teljessek.

Ez ellen azért az közönséges régi szent gyülekezetektől és szent atyáktól, és, az mi legnagyobb, az egész közönséges körösztlyen anyaszentegyháztól bevett tudomány ellen, midőn az kegyelmek vallása tusakodik, nyilván kinyilatkoztatja mivoltát.

Mert elsőbben amaz istentelen Euthycles nevű haeresiarchának vallásához járul, a mely ellen az negyedik közönséges gyülekezet, úgymint a calcedonbeli, mely 630 püspökből állott, ilyen szókkal erősítette még az nicaeabéli, konstantinápolyi és ephesumbéli első gyülekezeteknek vallását: *Credimus Iesum Christum Dominum unigenitum, in duabus naturis inconfusibiliter, inconvertibiliter, indivisibiliter, inseparabiliter agnoscendum. Nulla naturarum differentia sublata propter unionem, sed salva magis utriusque naturae proprietate.* Mivel pedig ez az concilium még az kegyelmek vallásán való doctoroktól is helyesnek tartatik, ugyan azoktól hamisnak tartatik az Euthycles dögleletes tudománya is, melyben azt vallotta, hogy minekelőtte az istennek fia az emberi természetet magára nem vette volna, két természet volt, az isteni és az emberi természet, de minekutána magára vette, mind az két természet csudálatosképpen egygyé vált.

Tudom hogy erre azt felelheti kegyelmed, hogy az kegyelmek vallása nem tartja azt, hogy az Krisztus személyében csak egy természetté vált legyen az isteni és emberi természet, hanem hogy most is kettő az Krisztusban a természet, csak hogy az isteni természetnek kiváltképpen való tulajdonsági valóságosan váltanak az emberi természetnek tulajdonságivá, és azt nem csak úgy illetik az mint az igaz catholica anyaszentegyháznak eleitől fogvást való igaz tudománya tartja, tudniaillik hogy ezek az mondások: *Hic homo (scilicet Christus) est omnipotens et omnipraesens, est omniscius etc.* csak annyira legyenek igazak, az mennyire ebben az személyben az isteni személy vagyon, az mely teljességgessen egy az isteni természettel, az melyet illetik az mindenhatóság, az mindent-tudás, és az min-

denütt való létel, hanem ugyan valóságosan azért legyenek igazak az megnevezett mondások, hogy az az személy, az melyet jegyeznek, emberi természeti szerént is valóságosan mindenható, mindent-tudó és mindenütt jelen vagyon. Ez az, mennyire én érthettem, ebben az cikkelyben az kegyelmek vallása.

Mindazonáltal ha jól megfontolja kegyelmed az concilium szavait, eszében veheti, hogy Euthycles is az két természetnek egygyé válásán nem egyebet értett, hanem egy csudálatosképpen való egybenkeverődését mind az két természet tulajdonságinak, az mely ellen mondja az concilium: *Inconfusibiliter és nulla naturarum differentia sublata, propter unionem, sed salva magis utriusque naturae proprietate.* Nem is volt olly bolond Euthycles, hogy elhitethette volna magával azt, hogy az emberi természet, az melyet ő is nem öröktől fogva valónak, hanem bizonyos időben teremtettnék tartott, valóságosan istenséggé vált volna, az mely magától öröktől fogva való és véghetetlen: noha ehez hasonló consequentiák következtek az ő tudományából, az melyek hogy az kegyelmek vallásából is következnek, megmutatom rövideden.

Másodszor azért az kegyelmek ezaránt való vallásából az következik, hogy az Krisztus urunk személyéről teljességgessen ellenköző dolgok mondathatnak valóságosan és igazság szerént, mely dolgot soha senki meg nem enged, az ki emberi okossággal él és érti az dolgot: mivel az természet szerént való okosság is lehetetlen dolognak itéli azt lenni, még az istennek mindenható erejére nézve is, hogy egy személyről avagy akárminemő dologról is valóságosan és igazán mondathassanak egymással ellenköző dolgok egyszersmind, egy időben és egy állapotban, például hogy valaki igazán és valóságosan ember is legyen, s ugyan azon állapotjában ne is legyen ember. Hogy pedig az kegyelmek vallásából ez következne, nyilván való dolog, mivel egyfelől a kegyelmek vallása szerént az Krisztus embersége szerént is isten, mindenható és mindent-tudó etc, másfelől pedig ugyan azon Krisztus személyéről mind az természet

szerént való okosság s mind a szentírás azt mutatja, hogy embersége szerént nem isten, nem mindenható, mivel az Krisztusnak emberi természeti nem magától való, nem öröktől való, nem véghetetlen, hanem üdöben teremtett állat. És az szentírásban, valamikor Krisztus urunk magáról szól, embersége szerént mindenkor alább valónak tartja magát az atyjánál: *Hoc mandatum accepi a Patre meo*¹⁾. *Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego patris mei praecepta servavi, et maneo in eius dilectione*²⁾. *Sedere autem ad dexteram meam, et ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est etc.*³⁾ Ezekben az helyekben, és másokban is, az hol haláláról és kényszerűségéről szól Krisztus urunk, nyilván mutatja, hogy embersége szerént nem isten, nem mindenható, nem mindentudó, mivel efféle dolgok az istenségről nem mondathatnak.

Harmadszor az is következik ugyanazon vallásból, hogy az midőn kegyelmek Krisztus urunk emberi természetit annyira fel akarja magasztalni, mind isteni s mind emberi természetitől megfosztja. Melly következt ilyenformán bizonyítok meg. Az az természet, mellynek kiváltképpen való tulajdonsági más természettel közössek, és ez által más természettel egy, nem isteni természet, mivel az isteni természet maga állatja szerént mindennemő természettől különböz és semminemő természettől nem szerkesztethetik össze. De az kegyelmek vallása szerént az Krisztus személyében való isteni természet olyan, hogy az ő kiváltképpen való tulajdonsági közössek valóságossan az emberi természettel etc, tehát az kegyelmek vallása szerént az Krisztusban nincsen igaz isteni természet, emberi természet sincsen, mert az melly természet csudálatosképpen egygyé vált az megnevezett módon az isteni természettel, az nem emberi természet. De az Krisztusban való emberi természet az kegyelmek vallása szerént

olyan; tehát nem igaz emberi természet, és így az kegyelmek vallása Krisztus urunkat mind emberi s mind isteni természetitől megfosztja.

Negyedszer az is következik, hogy Krisztus urunknak emberi természeti önnön magának alkotója lőtt legyen, mivelhogy azon mindenhatósággal valóságossan mindenható, az kegyelmek vallása szerént, az mellyel mindenható önnön maga az isten; nyilvánvaló dolog pedig, hogy az istennek mindenhatósága által lettenek minden teremtett állatok, tehát az Krisztus urunk emberi természete is, mivel az is teremtett állat.

Ötödször nyilván következik, hogy az Krisztusnak emberi természeti volt, az minek előtte kezdett lenni. Mivel ha az istenségnek minden tulajdonsági valóságossan tulajdoni az emberi természetnek is, az örökkévalóság is, az melly tulajdonsága az istenségnek, tulajdona az emberi természetnek, és így az Krisztusnak emberi természete volt, minekelőtte az boldogságos szűz Mária méhében az szent léleknek munkálkodása által fogantatott volna,

Hatodszor az is következik, hogy az Krisztus miérettünk meg nem holt. Mivel istensége szerént semmiképpen meg nem halhatott, embersége szerént sem halhatott meg, mivel az szerént is az halhatatlanság, az melly az istenségnek tulajdonsága, valóságossan tulajdona volt, az pedig az kinek valóságossan tulajdona az halhatatlanság, semmiképpen meg nem halhat. De az kegyelmek vallása szerént az Krisztusnak mind isteni s mind emberi természeti szerint tulajdona az halhatatlanság, tehát az kegyelmek vallása szerént az Krisztus semmiképpen meg nem halhatott, tehát meg sem holt érettünk.

Nevezet szerént pedig az Krisztusnak testi szerént való mindenütt jelenléteiből az következik, hogy valamit születése, emberek között való járása, halála, kényszerűsége, poklokban való szállása, feltámadása, mennybe menetele felől irtanak az evangelisták, mind hamis, mert ha, az mint az kegyelmek vallása tartja, Krisztus urunk ugyanazon minden helyt elfoglaló véghetelenség és megkönyékeztet-

¹⁾ Ioan. 10.

²⁾ Ioan. 15.

³⁾ Marc. 10.

lenség által mindenütt jelen vagyon embersége szerint, semmiképpen nem mehetett Bethlehemből Egyiptomban, onnét Nazaretben, Nazaretből Jeruzsálemben, és onnan egyéb helyekre, az mint nem mehetett istensége szerint; oka pedig ennek az, hogy az isten az ő véghetetlensége miatt magát semmiképpen egyik helyről a másikra nem mozdíthatja, mert aki magát egyik helyről a másikra mozdítja, elhagyja azt a helyt avagy teljességessen, avagy részszerént az mellyben volt, és mást foglal el, az mellyben nem volt; de az isten semminemű helyt el nem hagyhatott, az mellyben valaha volt, nem is foglalhatott ujonnan valóságos helyt, az mellyet az előtt be nem töltött volna, mivel megváltozhatatlan természeti szerint szükségképpen mindenütt vagyon, tehát semmiképpen nem mozdulhatott egyik helyről az másikra, és így nem mondhatni igazán felőle, hogy egyik helyről az másikra ment volna valaha. Mivel pedig ugyanazon, minden helyt foglaló véghetetlenség valóságossan illeti urunknak emberi természetit is, nyilván következik, hogy embersége szerint sem mozdulhatott egyik helyről másikra, nem mondottanak tehát igazat az angyalok, midőn az Krisztus koporsójánál ülven az asszonyállatoknak nyilván azt mondták: *Surrexist, non est hic*, ha valóságossan ott volt az Krisztusnak testi. Az evangelisták sem szólottak valóságos igazság szerint, midőn azt irták felőle, hogy egyik helyről a másikra ment legyen.

Tudom, erre azt feleli kegyelmed, hogy az angyalok azt akarták mondani: *Non est hic visibiliter*, de az jó dialecticában, az mellyhez igen jól tudanak az angyalok, ez az szó: *non est hic, negat omnem praesentiam*, mindennemű jelenlételt kirekeszt. És így az szegény keseredett asszonyállatoknak nem tettenek volna eleget, ha csak azt akarták volna mondani neki: nincsen itt láthatóképpen. Sőt az mint-hogy nem mondhatták volna igazság szerint az Krisztus istenségéről (nincsen itt), noha láthatóképpen nem volt ott, hanem csak láthatatlanul de valóságossan, szintén úgy nem mondhatták volna emberségéről is, ha valóságossan az koporsóban volt volna, bár látha-

tatlanul is. Azért minthogy nem mondhatjuk káromkodás nélkül, hogy az angyalok hamis-ságot szólottak legyen az asszonyállatoknak, nem mondhatjuk azt is, hogy Krisztus urunk embersége szerint az koporsóban lett legyen akkor; ha pedig a koporsóban nem volt, nem töltött be embersége szerint mindeneket az mint kegyelmek tanít, noha akkor sem vált volt meg embersége istenségétül. Tehát abból, hogy az isten fia az emberi természetet magára vette, nem következik hogy minden kiváltképpen való tulajdonságait valóságos egyben-szerkesztetés által emberi természetivel közlőtte volna, az mint az kegyelmek vallása tartja.

Végezetre, ha kegyelmed jól gondolkodik az felől az kegyelmek vallásának cikkelye felől, könnyen eszébe veheti, hogy nyilván ellenkezik más cikkelyvel, mellynek magyarázására és állatására vette volt fel Luther ezt a tudományt, tudniailik az Krisztus testének és vérének az sakramentomban való igaz jelenléttelével, mellyet kegyelmek is állat az calvinisták ellen. Mert ha az Krisztusnak teste mindent betölt jelenléttelével, és az mint oda feljebb mondtam, helyről helyre sem teljességessen és éppen, sem részszerént nem mozdíthatik, senki azt igaz étel által magához nem veheti, mivel az igaz étel nem egyéb, hanem az eledelnek az szájon és torkon által az gyomrában bocsátása, az pedig az dolog, az melly jelenléttelével minden helyt elfoglal, nem bocsáthatik az torkon által az gyomorban, és következőképpen nem vetethetik étel által, s nem is használhat senki lelkének úgy mint sakramentom, mivel ez az sakramentom csak azoknak használ *ex opere operato*, az kik étel által veszik magokhoz. Hogyha azért kegyelmek Calvinus ellen azt akarja állatni, hogy az Krisztusnak igaz és valóságos testét veszi, nem vallhatja, hogy az Krisztus, testi szerint azon véghetetlenség által, az mellyel véghetetlen istensége szerint, minden helyt valóságossan betölt, az mint ebből az okoskodásból nyilván kitetszik. De feleljünk meg már az kegyelmedtől előlhozott paterek mondására.

Oecumeniusnak az kegyelmetek vallása szerint való *ubiquitas* soha gondolatjában sem tűnt, másképpen sem mondja az Krisztusról, embersége szerint hogy mindeneket betöltött, hanem csak úgy a mint szent Pál mondja, mellynek igéjét magyarázza. De szent Pál¹⁾ az kegyelmedtől előlhozott helyen csak azt mondja, hogy Krisztus urunk embersége szerint successive töltött be mindeneket, azaz üdö jártában, elébb szállván az poklokban, hogy sem mennyégben meúván, az mint nyilván kitetszik szavaiból: *Illud autem ascendit quid est, nisi quod etiam descenderit prius in inferiores partes terrae.* Melly szókat így magyaráz Oecumenius: *Haudquaquam vero indignisset propheta ut diceret: ascendit, nisi scivisset eum prius descendisse, de eo enim, qui descenderat, dixerit quispiam, ascendit.* Innen én igen szép argumentumot vehetek az kegyelmed vallása ellen. Az ki előbb vagyon egy helyen, hogysem más helyen, az nem tölt be jelenlétével minden helyt. De szent Pál is, Oecumenius mondása szerint, az Krisztus embersége szerint előbb volt egy helyen hogysem más, mivel előbb szállott az földnek alsó részeiben, hogysem mennyben ment. Tehát az Krisztus embersége szerint nem foglal el és nem tölt be valóságossan minden helyt. Nem állatja tehát Oecumenius semmiképpen az kegyelmed valóságát.

Szent Damascenus pedig lib. 3. Orthodoxae fidei cap. 7. olly nyilván való szókkal tanítja hogy Krisztus urunk embersége szerint nincsen mindenütt, az hol vagyon istensége szerint, hogy minden igazságot szerető értelmes személy méltán csudálkozhatik rajta, miként citálhatják az magok vallásának bizonyítására az kegyelmed tanítói. Így szól az Krisztusról ez az régi szent barát, és az boldogságos szűznek és az több szentek képeinek nagy és buzgó ajtatosságú tisztelője, az iconoclasta nevű eretnekek ellen, az melyek és az több eretnekek tévelygésinek öszverontó pörölye volt: *Corpore minuitur et con-*

trahitur: divinitatis autem ratione circumscriptionem omnem respuit. Neque enim ipsius caro una cum divinitate, quae ab omni circumscriptione remota est, se porrigit et extendit. És egynehány verssel ezután mondja az kegyelmedtől előlhozott szókat: *atque ea quidem (scilicet divina natura) dotes suas ac praerogativas carni impertit, cum interim ipsa ab omni iniuria immunis, carnisque afflictionum experta maneat.* A melly szókban akadtanak az kegyelmed emberi, mintha ezekkel azt akarta volna jelenteni, hogy az istenség az önnön maga saját tulajdonságait valóságossan közlötte legyen az emberséggel. De ha végig olvasták volna az jámborok ezt az részt, az mellyet két versecsével fejez be sz. Damascenus ilyenformán: *Nam cum sol actiones suas ita nobis impertiat, ut tamen in nostrarum partem ipse minime veniat, quanto magis solis conditor ac Dominus, nyilván eszekben vehették volna, hogy semmit sem hoznak konyhájokra szent Damascenus szavai, mivel ha helyes az tőle előlhozott hasonlatosság, szintén ugyan közösödnek az istenség saját tulajdonsági valóságos egybenszerkesztetés által az emberi természettel, az mint az napnak az ő tulajdonsági nem szerkesztetnek egyben azokkal az testekkel, az mellyeket világosít avagy melegít az nap. Azért, a mint igen szépen magyarázza ugyanezen Damascenusnak commentatora Iodocus Clichtoveus Parisiensis Theologus, csak annyit adott az istennek fia az ő emberi természetének és olly módon, az mennyit az meghatározott emberi természet, megmaradván az ő állapotjában, magára vehetett. *Fieri porro nequit, ut increatae et creatae naturae, una eademque natura aut vis aut actio sit:* azt mondja ugyanezen szent Damascenus az kegyelmedtől előlhozott 15. részben, tehát ennek a szentnek tanítása szerint nem lehetett az Krisztus embersége szerint valóságossan mindenható, mindent-tudó, mert avagy ugyanazon mindenhatósággal mindenható embersége szerint, az mellyel mindenható istensége szerint, és ez nem lehet az igazság és szent Damascenus sententiája szerint, avagy valami más mindenhatósággal, és így már az isten mindenhatósága kívül, más*

¹⁾ Ephes. 4.

mindenhatóság is találtatik, melly dolgot valami istentelenség.

Cyrrillus Alexandrinus kegyelmedtől előlhozott szavai semmit sem bizonyítanak mielőttünk az kegyelmetek vallása mellett, mivel ott ő nem ad az Krisztus emberi természetének mindenhatóságot, hanem csak olly hatalmat, az minemőről emlékezik önnönmaga Krisztus urunk szent Máté evangelistánál¹⁾ mondván: *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.* Melly szókat az kegyelmedtől előlhozott Theophylactus így magyaráz: *Breviter igitur sic intellige: Data est mihi omnis potestas eo, quod volentes et nolentes me Deum agnoscunt, qui prius mihi serviebant involuntariae obedientiae modo. Quod autem de natura humana dicitur, sic intellige: Ego prius condemnata natura, existens autem Deus secundum unionem ad filium Dei absque naturarum confusione, accepi potestatem super omnia ita, ut et ab angelis in coelo adorer, et super terram ab omnibus finibus terrae glorificer.* Melly szókból, akár mennyit mesterkedjék akár ki is, soha azt ki nem sotulhatja, hogy Krisztus embersége szerint mindenható legyen.

Innen nyilván következik, hogy Theophylactus az kegyelmedtől előlhozott helyen sem akarja Krisztus urunkat embersége szerint mindenhatónak mondani, sőt nyilván ellenközö vélekedésben vagyon azoknak az szent János szavainak: (*Pater diligit filium et omnia dedit in manu eius*) magyarázásában, mert így szól: *Postquam dixit de Christo sublimia, nunc iterum humilia loquitur, sermonem auditoribus attemperans, ut capi possit. Ideo dicit: Pater diligit filium, quasi de homine quodam admirabili loquens. Et omnia dedit in manu filii iuxta humanitatem*²⁾. Melly szókban nyilván kisebbnek iszméri Theophylactus Krisztust az atyjánál, és nem egyenlő hatalmúnak az atyjával és következőképpen nem mindenhatónak. Az midőn pedig azon szókat Krisztushoz alkalmaztat istensége szerint, sokkal más-képpen szól: *Si autem et secundum divinitatem*

quid hoc? Dedit pater omnia filio ratione naturae, sed non gratiae.

Ezekből az szókból ha ki azt akarná kihozni, hogy az atya az Krisztus természetének csak ingyen kegyelméből adta az mindenhatóságot, az több tulajdonságokkal és nem természet szerént, az mint adta öröktől fogvást az ő szent fiának mint istennek, emlékezzék arról a mit oda fel mondtam, hogy ezeket az tulajdonságokat az isten soha teremtet állatnak nem adhatja. És valaminthogy az isten ingyen kegyelméből nem tehet mást istenné, úgy nem teheti mindenhatóvá és mindeneket-tudóvá etc, mivel ezek az tulajdonságok csupán csak istent illetnek.

Sedulius szavait sem csigázhatni arra hogy Krisztus embersége szerint mindenható legyen, mert ez az tévelygés soha egy doctornak sem tűnt egyébképpen elméjében, hanem mint isten ellen való káromkodás és temérdek hamisság; hanem azon értelme vagyon az minemő szent Dávid szavának¹⁾: *Omnia subieciisti sub pedibus eius*, mellyek csak azt jegyzik, hogy mindennemő teremtet állatok az Krisztus birtoka alatt vannak. *Nulla enim creatura subiecta non erit, cui primates (ut ita dicam) spiritus subiiciuntur*²⁾. De ez uraság és birodalom nem jelent mindenhatóságot, az melly abban áll, hogy mindent teremthessen, az mi magában ellenközö dolgokat nem rekeszt.

Nicephorus lib. 18. hist. Ecclesiasticae cap. 35. csak egy szót sem szól Krisztus urunk hatalma felől, hanem egynehány csudálatos történeteket hoz elől, az mellyek az Mauritius császár rettenetes halálát jegyezték, azért azt vélem, hogy nem olvasta fegyelmetessen Nicephorust az, ki azokat az szókat az megnevezett helyen citálta, melly szók, ha szintén ott volnának is, semmit egyebet nem állatnának annál, az mit az felül magyarázott paterrek igéi jegyeznek.

Epiphanius szavai is igen igazak, de mielőttünk az kegyelmetek vallása mellett sem-

¹⁾ Matth. 27.

²⁾ Theophylactus in cap. 3. Ioannis.

¹⁾ Psal. 8.

²⁾ Aug. enarratione in Psalm. 8.

mit sem bizonyítani, mivel mi, noha embersége szerint Krisztust az mindent-tudásban az istenhez hasonlóvá nem tesszük, mert nem is tehetjük, mindazonáltal olly tudományát valljuk lenni embersége szerint, a melly minden teremtet tudományt felülmúl.

Damascenus pedig libr. 2. Fidei Orthodoxae cap. 22. csak egy szóval sem emlékezik Krisztus urunk embersége szerint való tudományról. De ha szintén mondotta volna is más helyen az kegyelmedtől előhozott szókkal, miellenünk semmit sem állatna, mivel mi Isaiás próphétával igaznak valljuk, hogy az az Jesse gyökeréből kijött vesszőszál ollyan, *super quod quicquid spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae etc.* Sőt sokkal böcsületesb ítleiben vagyunk az Krisztus embersége szerint való tudományról kegyelme-teknél, mivel mi azt tartjuk, hogy az ő lelke mindjárt fogantatásul fogvást teljes volt minden bölcseséggel, úgy annyéra, hogy őbenne semmiképpen nem öregbedett az bölcsesség valóságosan, hanem csak mireánk nézve. Az kegyelmed vallásán való emberek pedig azt tartják, hogy nevedett Krisztusban az tudomány, és némelly dolgokat valóságosan nem tudott némelly üdöben. Hallja kegyelmed önnön magát Luthert ¹⁾: *Intempestivam narrationem quidam hic asserunt dicentes: Filius nescit, idest noluit scire. Quid opus est istis commentis? Christus verus homo fuit, quare, ut alius purus sed sanctus homo, non quolibet tempore cogitavit, dixit, voluit, intellexit omnia.* Hasonló vélekedésben volt Bucerus is: *Utergo omnia humanae infirmitatis in se recepit, hominibus per omnia similis factus, excepto peccato, ita etiam humanam scientiam et ignorantiam, rationem videlicet mentemque humanam, quae per intercalla augetur, sive accrescit, sive diminuitur, assumpsit, secundum quam nimirum aliquid nescire dicitur etc.* Melly szó miként férhetnek az kegyelme-tek vallása szerint az embersége sze-

rént is mindent-tudó Krisztushoz, ítélje meg kegyelmed.

Christum secundum utramque naturam esse nostrum mediatorem.

Aug. libr. 10. Confess. cap. 42.

Mediator inter Deum et homines oportebat ut aliquid haberet simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque similis hominibus longe esset a Deo, et in utroque similis Deo, longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset.

Idem in Enchir. ad Laurentium cap. 108.

Nam neque per ipsum liberaremur unum mediatorem Dei et hominum, hominem Iesum Christum, nisi esset et Deus.

Aug. hom. de Ovib. cap. 12.

Non mediator homo praeter deitatem: non mediator Deus praeter humanitatem; divinitas sine humanitate non est mediatrix, sed inter divinitatem solam et humanitatem solam, mediatrix est divina humanitas, et humana divinitas.

Ebben az cikkelyben ezt vallja az igaz romai catholica anyaszentegyház, hogy az az közbenjáró az melly az atya istennek az emberi nemzetért eleget tett, és a kiről szól szent Pál ¹⁾: *Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro multis,* nem egyéb a Krisztusnál, kinek egy személyében mind isteni s mind emberi természete vagyon, és így az a személy, a melly az mi váltságunkért munkálkodott, nem pusztá ember, nem is volt csak isten, hanem emberré lett isten, mert hacsak pusztá ember lett volna, miérettünk eleget nem tehetett volna az isten igazságának, mivel annak az személynek, az mellynek ez világ bűnejért eleget kellett tenni, véghetetlen méltóságúnak kellett lenni, az pusztá ember pedig véghetetlen méltóságú nem lehet. Hogyha pedig csak isten volt volna, miérettünk nem szenvedhetett volna, közbenjáró sem lehetett volna. Azért az a személy szükségképpen mind isten s mind ember volt, a mint igen szépen

¹⁾ In Concione de natal. Domini tractans locum Marci 13. De die autem illo etc.

¹⁾ 1. ad Tim. 2.

bizonyítja sz. Ágoston az kegyelmedtől előlhozott helyeken, a hol ennél egyebet nem akar mondani, az mint majd kitetszik.

De jóllehet az, a ki miérettünk imádkozott, szenvedett, alázatos és engedelmes volt, isten és ember volt, mindazonáltal ezeket nem cselekedte isteni, hanem emberi természeti szerént, és ekképpen közbenjáró sem volt istensége szerént, az mint kegyelmelek tanít. ¹⁾ Elsőben mivel az közbenjáró nem lehet teljességgessen egyenlő valamellyikkel az ellenkező személyek között, az kik közt közbenjáró, de az Krisztus istensége szerént egyenlő mindenben az atyával, tehát nem lehet istensége szerént közbenjáró. 2-do Ha az Krisztus istensége szerént is közbenjáró, az egész teljes szentháromság is közbenjáró leszen, mivel az istenségnek minden külső cselekedeti mind az három személyt közönséggessen illetik. 3-tio Mivel az Krisztusnak mint közbenjárónak tulajdon tisztí volt az áldozás, melly által eleget kellett tenni az emberi nemzetnek bűnéért, a mint nyilván tanítja szent Pál ²⁾, az hol sokat szólván az Krisztus urunk papságáról, így fejezi be mondását: *Talis enim decebat ut nobis esset pontifex sanctus: innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior coelis factus, qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi, hoc enim fecit semel seipsum offerendo.* De az áldozás nem illethette Krisztust isteni természeti szerént, mivel az áldozó mindenkor kisebb annál a kinek áldozik, és ez okáért a Krisztust istensége szerént áldozó pappá teszi, nyilván való arianus. Tehát Krisztus urunk isteni természeti szerént nem közbenjáró.

Illyen vallásban voltanak az régi szent atyák, Cyrillus, Chrysostomus és egyebek, de ezeket rövidségnek okáért mind elhagyván, csak szent Ágostont hozom elő, hogy nyilván eszébe vegye kegyelmed szent Ágostont sok-

kal különb vallásban lenni az kegyelmelek vallásánál. Így szól azért szent Ágoston lib. 10. conf. cap. 43.: *In quantum enim homo, in tantum mediator, in quantum autem verbum, non medius, quia aequalis Deo et Deus apud Deum, et simul cum spiritu sancto unus Deus.* Viszont ¹⁾: *Unus Deus (inquit) et unus mediator Dei et hominum Christus Iesus: ut illud quod dixerat, omnes homines vult salvos fieri, nullo alio modo intelligatur praestari, nisi per mediatorem, non Deum quod semper verbum erat, sed hominem Christum Iesum, cum verbum caro factum est et habitavit in nobis.* ²⁾ Illyen formán szól sok számtalan helyeken, de legfőképpen tomo 7. lib. 2. *de gratia Christi et peccato originali contra Pelagium et Celestium* cap. 18., olly világos szókkal állatja kegyelmelek ellen az igaz romai catholica vallást, hogy az ki azt nem látja, délkor sem lát: *In Adam quippe invenientibus mortem* (ezek a szent Ágoston szavai) *per hoc prodest Christus, quia est mediator ad vitam, non autem per hoc mediator est quod aequalis est patri, per hoc enim quantum pater, tantum et ipse distat a nobis. Et quomodo erit medietas ubi eadem ipsa distantia est? ideo Apostolus non ait unus mediator Dei et hominum Christus, sed homo Christus Iesus. Per hoc ergo mediator per quod homo, inferior patri, per quod nobis propinquior. Superior nobis, per quod patri propinquior: quod apertius ita dicitur: inferior patri quia in forma servi, superior nobis quia sine labe peccati.* Innen nyilván következik, hogy az ki ebben az cikkelyben szent Ágostont az romai catholica vallás ellen citálta, avagy soha nem olvasta derekassan szent Ágoston írásit, avagy olvasván nem értette, avagy ha értette, lelkiesméreti ellen, elhagyván az ő sok szép világos helyeit, olly helyekhez kapott, az hol valami kicsin homályocskát találván, gondolta, hogy elrejtheti hamis tudományát. Noha ebben sem telhetett kedve, mivel *in homil. de Orib.* cap. 12. semmit egyebet nem akar szent Ágoston, hanem csak azt, hogy az mi

¹⁾ Christus fuit mediator secundum utramque naturam, ratione suppositi, non ratione formalis principii.

²⁾ Ad Hebraeos 7. 8. et 9.

¹⁾ Tom. 1.

²⁾ Tomo 2. Epist. 59. ad Paulinum in solutione quaestionis 6.

közbenjárónknak és megváltónknak olyan személynek kellett lenni, az kiben mind isteni s mind emberi természet találtassék, mivel ha csak isten lett volna, közbenjáró semmiképpen nem lehetett volna az felül megírt okokért, ha pedig csak pusztán ember volt volna, úgy közbenjáró nem lehetett volna, az ki az mi bűneinkért az isten igazságának eléget tehetett volna. De ebből nem következik semmiképpen, hogy Krisztus, istensége szerint, azaz isteni természeti által közben járó legyen, mivel az lehetetlen dolog, és az isteni természetnek kisebbségére vagyon, s arianus vallás.

De capite ecclesiae.

Christum solum in terris esse Ecclesiae caput.

Chrysost. homil. 66. in Matth. cap. 20.

Qui primum quaerunt, sibi ipsis dedecori sunt, ignorantes hoc se pacto ad infimam detrudi, non enim externis similia sunt nostra. Nam apud gentes, qui primum tenent, ipsi dominantur, apud me autem inquit Christus, qui ultimus est, is summa tenet.

Gregor. Epist. libr. 4. cap. 80.

Nomen universalis episcopi novum, temerarium, perversum, profanum, et scelestum, stultum, frivolum appellat vocabulum, qua nova superbia tota universalis ecclesiae viscera perturbentur, et si unus dicatur universalis episcopus, aut patriarcha, nomen idem ceteris derogetur. Tu (Ioannes) quid Christo, universalis scilicet Ecclesiae capiti, in extremi iudicii es dicturus examine, qui cuncta eius membra tibi conaris universalis appellatione supponere.

Ius canon. dist. 40. Can. fin.

Quicumque desideraverit primum in terra, inveniet confusionem in coelo: nec inter servos Christi computabitur qui de primatu tractaverit.

Aug. retract. libr. 1. cap. 71.

Dixi in quodam libro de apostolo Petro, quod in eo, tanquam in Petra, fundata sit Ecclesia. Sed scio me postea saepissime sic exposuisse, quod a Domino dictum est: Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, ut super hanc intelligeretur, quem confessus est Petrus dicens: Tu es filius Dei vivi, ac si Petrus ab hac petra appellatus personam ecclesiae figuraret, quae super hanc petram aedificatur, et accepit claves Regni coelorum. Non autem dictum est illi: Tu es petra, sed tu es Petrus, petra autem erat Christus, quem confessus Petrus, sicut eum tota ecclesia confitetur.

Igazán megvallom, hogy az mikor ezeket az kegyelmedtől előlhozott helyeket olvastam, felette igen álmélkodtam, miként merte legyen az, az kívül ezeket az sentenciákat vette kegyelmed, azon mondásokat az kegyelmetek vallásának erősítésére alkalmaztatni, és sz. Gergelyt, az ki az Christus anyaszentegyházának igaz látható feje volt, és annak ismerte magát, szent Chrysostomust és szent Ágostont, azon anyaszentegyháznak fő tagjait és igaz püspököt, magok ellen támasztani, nem gondolván azt, hogy nincsen olyan rövid értelmű ostoba ember, az ki azt elhihesse, hogy szent Gergely írásiban azt tanította legyen, hogy az anyaszentegyháznak nincsen ez földön semminémű látható feje, midőn még az együgyű község nyelve által is pápának hivattatik szent Gergely, mennyivel inkább annak hivattatik azoktól, az kik választásának, koronázásának idejét olvassák az historiákban, tisztí és hivatalja szerint való sok szép rendelést vizsgálják és követik.

De mivelhogy az csudálkozással, mondhatná kegyelmed, hogy meg nem oldhatik az csomó, megmutatom rövideden azon paterek írásinak nyilván való és világos helyeiből, hogy az Krisztuson kívül, az ki láthatatlan feje mostanában az látható anyaszentegyháznak, látható feje is vagyon, melly Romában az szent Péter székeiben ülven, igaz helytartója az Krisztusnak. Hogy az mi idvőzítőnk még ez világon lévén annak az anyaszentegyháznak, mellyet szent vérével fundálandó vala, látható fejet rendelt, *per verba de futuro*, azaz jövőendő üdőt jelentő szók által, önnön maga nyilván való szókkal bizonyítja ¹⁾ mondván Péternek (az ki, az mint szent Chrysostomus mondja: *fuit omnium apostolorum os et vertex consortii totius*): *Beatus es Simon Bariona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qui in coelis est. Et ego tibi dico, quia tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam. Et tibi dabo claves Regni coe-*

¹⁾ Homil. 55. in Matth.

lorum etc. Melly szókkal hogy az főpásztor-ságot adta legyen urunk szent Péternek, és hogy azon az köszálon, mellyen építette az ő anyaszentegyházát, szent Pétert értette legyen, megmutatom rövideden az szent atyák írásibul.

És hogy igen hosszsan ne nyiultsam írásomat az mint az dolognak méltósága kívánná, elhagyom szent Dionysius, ki szent Pétert az anyaszentegyháznak fundamentomának hitta: *Fundamentum ecclesiarum*; Tertullianust, ki az épülendő anyaszentegyháznak köszálának, *aedificandae ecclesiae petram*¹⁾; szent Cyprianust, ki azt mondja: *Petrus primum Dominus elegit, super quem aedificavit ecclesiam*²⁾; szent Ambrust, ki igen szép és nyilván való szókkal erőssíti az tölem felvett igazságot³⁾: *Petrus pro soliditate devotionis ecclesiarum petra dicitur, sicut ait Dominus: Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam; petra enim dicitur eo, quod primus in nationibus fidei fundamenta posuerit, et tanquam saxum immobile totius operis Christiani compagem, molemque contineat.* Ezeket az sok egyéb szent és tudós régi atyákat elhagyván, azokbul hozok egynehány bizonyosságot elől, az kiket kegyelmed ellenünk citál.

Elsőben szent Chrysostomus magyarázván Krisztus urunk előhozott szavait, így szól⁴⁾: *Hic aperte praedixit magnam eorum qui credituri et erant et sunt, multitudinem fore, et sublimiora sapere ipsum facit et ecclesiae futurae pastorem ipsum constituit, etc.* Viszont ugyanazon homiliában egy kevéssé alább így szól: *Nam quae Deus concedere solus potest, peccatorum scilicet remissionem, et ut futura Ecclesia, tot tantisque fluctibus impetu irruentibus immobilis maneat, cuius pastor et caput piscator homo atque ignobilis, terrarum orbe reluctante, adamantis naturam firmitate superet.* És egyben vetvén azt az hatalmat, mellyet az ő testamentomban Jeremiás prophetának

adott vala az atya isten, mondván: *Sicut columnam ferream, et sicut murum aeneum, posuite, azzal az hatalommal mellyet szent Péternek adott az új testamentomban az fiú isten, azt mondja: Sed ipsum quidem genti uni pater, hunc autem universo terrarum orbi Christus praeposuit.* Hova lehetnek ezekkel világossabb és az anyaszentegyház látható fejét nyilvánban jelentő szók?

Az penig az szók, mellyeket ugyan ezen szent írásibul citált kegyelmed, nem feddik semmiképpen az főpásztorságot, hanem mindennemű főségnek rendetlen kívánságát, az melly az emberek szívébengyakran károssan és mintegy erőszakkal uralkodik. Azért nem tudom minemű rendessen következhetik azokbul az igékből az kegyelmed propositiója, az mellynek erőssítésére hozta elől sz. Chrysostomus írását, mert ha valaki rendben hozza az kegyelmed okoskodását, illyen formában hozhatja¹⁾: *Qui primatum quaerunt, sibi ipsis dedecori sunt, ignorantes hoc se pacto in infima detrudere. Non enim externis similia nostra sunt. Nam apud gentes qui principes sunt, ipsi dominantur, apud me autem qui ultimus est (inquit Christus) is summa tenet etc. Ergo solus Christus est in terris ecclesiae caput.* Itilje már meg kegyelmed, édes Nádasdi uram, ha jó okoskodás-e ez, és ha jónak itili kegyelmed ezt, következendőképpen jónak itilje ezt is: Krisztus urunk (kinek szavait magyarázza Chrysostomus) feddi az apostolokban az főségnek rendetlen kívánságát, tehát csak önnön maga Krisztus az Luthervallásban levőknek superattendense és seniorja, mivel ezek az tisztek is kegyelmeteknél főséget jelentnek.

Nem így okoskodnak az catholicus doctorok, hanem azokbul az mi idvözítünk szavaibul²⁾, mellyekkel az ő tanítványi közt az főségről támadott versengést csillapította le, mondván: *Reges Gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic, sed qui maior*

¹⁾ Lib. de praescrip. haereticorum.

²⁾ In epistola ad Quintum de baptismo haeret.

³⁾ Sermone 47. de fide Petri.

⁴⁾ Hom. 55. in Matth.

¹⁾ Chrysost. hom. 66. paulo post medium.

²⁾ Lucae 22. v. 25. et 26.

est in vobis, fiat sicut minor; et qui praecessor est, sicut ministrator, ezt hozzák ki: *ergo inter apostolos fuit aliquis maior, et aliquis praecessor*; melly következésnek rendes és jó voltát minden ember igen könnyen észébe veheti, ha üdvöztönk szavait megfontolja, az melyekben az egyházi méltóságban levő személyeket inti, hogy ne úgy uralkodjanak mint az pogányok királyi és hatalmassi az őalatta valókon, hanem alázatossággal szolgáljanak nekik, követvén az ő mestereket, ki az apostolok között úgy viselte magát, mint az ki szolgál, és nem úgy mint az kinek szolgálnak. *Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.*¹⁾ Innen igen szépen kitetszik, hogy Krisztus urunk nem irtotta ki az egyházi emberek közzül az méltóságokat és az fölséget, hanem csak módot szabott, az melly szerint kellessék azon méltóságokban magokat viselnie azoknak, az kik arra választatnak.

Szent Gergely pápa kedig (kinek szavait is az romai anyaszentegyház tanítása ellen citálta kegyelmed) nyilván való szókkal állatja, hogy szent Pétert tette legyen idvezítönk ez világon levő anyaszentegyházának látható fejévé midőn így szól²⁾: *Cunctis ergo Evangelium scientibus liquet, quod voce Dominica sancto et omnium apostolorum Petro principi apostolo, totius Ecclesiae cura commissa est, ipsi quippe dicitur: Petre, amas me? pasce oves meas. Ipsi dicitur: Ecce satanas expetiit cribrare vos sicut triticum et ego pro te rogavi Petre, ut non deficiat fides tua. Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Ipsi dicitur: Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalerunt adversus eam. Et tibi dabo claves Regni coelorum, et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in coelis. Ecce claves regni coelestis accipit, potestas ei ligandi atque solvendi tribuitur, cura ei totius ecclesiae et principatus committitur.* Ezeknél itilje meg minden ép értelemmel biró ember, ha lehet-e nyilvánban

való bizonyosság az anyaszentegyház látható fejének állatására.

Hogy peniglen ezen szent pápa az universalis nevet szidalmazta, és kevélységre s felfuvalkodásra indító bolond és felette ártalmas szónak tartotta legyen (nem az kegyelmedtül citált helyen, hanem lib. 6. Epistola 30): nem azért cselekedte, hogy az Krisztus látható anyaszentegyházában egy fejet nem esmert volna, avagy hogy az romai széket az több püspöki székeknel nagyobbban nem tartotta volna, mivel sok helyett írásiban annak felségét és méltóságát magasztalta és oltalmazta: hanem azért, hogy az konstantinápoli püspököknek, kik azt a nevet kevélyen és minden ok nélkül akarták magokra tenni, az ő felfuvalkodásokat lenyomja. Mivel ezek úgy tartották magokat fő papoknak lenni, hogy csak egyedül ők és az székekben ülő püspökök igazán és valóságosan püspökök, az több püspökök penig önekik csak helytartójok, és nem teljes hatalommal birók az önekik szakasztott nyáj közt, melly dologért az felül nevezett levélben, mellyet Cyriacus konstantinápolbéli püspök ellen írt szent Gergely, Mauritius Augustusnak Antikrisztus előjárójának nevezi azokat, az kik ilyenformán kívánják az universalis nevet: *Ego autem fidenter dico, quia quisquis se universalem sacerdotem vocat, vel vocari desiderat in elatione sua, Antichristum praecurrit, quia superbiendo se caeteris praeponit. Nec dispari superbia ad errorem ducitur: quia sicut perversus ille, Deus videri vult, super omnes homines: ita quisquis iste est, qui solus sacerdos appellari petit, super caeteros sacerdotes se extollit.*

Erre nézve mondja ugyanazon alázas szent pápa¹⁾, hogy ő sem akar azzal a névvel élni, noha az chalcedoniai szent és tisztelendő gyülekezet az apostolok fejedelmének szent Péternek tisztességére, az romai pápának ajánlotta: *ne dum privatum aliquid daretur uni, honore debito sacerdotes privarentur universi.* Melly dolgot szentül és okossan cselekedett szent Gergely, mivel sokkal jobban és erős-

¹⁾ Luc. 22. v. 27.

²⁾ In Aegest. Epistolarum. l. 4. Epistola. 32.

¹⁾ Lib. 4. Epist. 32. circa finem.

sebben állhatott ellene az konstantinápoli püspök kevélységének, nem élván azzal is a névvel, mellyel jó értelem szerént szabadon élhetett volna, az mint az mostani pápák szabadon élnek vele, nem sértvén meg semmiben is az több püspököknek és papoknak méltóságát, és nem vonván el egyiknek is ezzel a nevezettel hatalmát, mivel ez a szó: universalis egyebet mostanában nem teszen, hanem az közönséges anyaszentegyháznak látható fejét, kinek gondviselése alá vettetenek minden püspökök és papok, megmaradván az ő hivataljukhoz való hatalomban. Melly hatalmokat azért alázatosságnak okáért más szókkal szokták az romai pápák magyarázni, isten szolgáinak szolgálivá írván magokat: *Servus servorum Dei*. Ezeknek pedig az szóknak alacsonyága nem homályosítja csak egy puntnyira is azt a fő hatalmat mellyet birnak, az mint ugyan ezen szent Gergely az imént nevezett levelének vége felé ezen szókkal jelent: *Ego enim cunctorum sacerdotum servus sum, in quantum ipsi sacerdotaliter vivunt. Nam qui contra omnipotentem dominum per inanis gloriae tumorem atque contra statuta patrum suam cervicem erigit, in omnipotenti Domino confido, quia meam sibi nec cum gladiis flectit*. Kitzetdik azért nyilván ezekből, hogy sz. Gergely soha az Krisztus anyaszentegyházának látható fejéről lutheranus vallásban nem volt, az melly nem csak az nevét akarná kiirtani az fő püspökségnek, hanem hatalmát is.

Az Gratianus is penig, mellyet kegyelmed citál dist. 40. cap. fin. csak az rendetlen kívánságát feddi az elsőségnek, és nem az elsőséget, mivel azokat az ígéket vette *ex auctore Imperfecti Operis, hom. 43. in Matth. (quae habetur in Tomo 2. operum divi Ioannis Chrysostomi)*, az hol az farizeusoknak az elsőségre való rendetlen vágyódásokat feddi az auctor, és nem az elsőséget magában, mert így szól: *Non vituperat eos (scilicet Christus), qui in primo loco recumbunt, sed eos, qui amant primos accubitus, ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum*.

Szent Ágoston is csak az citálhatja ebben az cikkelyben az igaz roma catholica

anyaszentegyház ellen, az ki soha sem olvasta írásit, avagy ha olvasta is, nem értette, avagy nem akarta érteni. Elhagyom rövidségnek okáért sok helyét, az mellyekben szent Péter apostolt az látható anyaszentegyház fejének, fundamentomának és fejedelmének nevezi nyilván és világossan: csak egyet hozok elől, mellyből igen könnyen megértheti minden igazságszerető ember, ha Luthervallást tartott-e ebben szent Ágoston; így szól azért¹⁾ az szent Péter székéről tett beszédében: *Institutio solennitatis hodiernae a senioribus nostris cathedrae nomen accepit, ideo quod primus apostolorum Petrus hodie Episcopatus Cathedram suscepisse referatur. Recte ergo ecclesiae natalem sedis illius colunt, quam apostolus pro ecclesiarum salute suscepit, dicente Domino: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Petrum itaque fundamentum ecclesiae Dominus nominavit, et ideo digne fundamentum hoc Ecclesia colit, supra quod Ecclesiae aedificii altitudo consurgit*.

Ezeknek penig az szóknak nem mond ellenünk az kegyelmedtől citált helyen²⁾ az mint igen jól eszében vehette volna kegyelmed, ha tovább olvasta volna azon az helyen szent Ágoston, mivel ott nyilván megvallja, hogy sokaknak szája által énekelletik az szent Ambrus versiben, hogy szent Péter az köszál, az mellyen építettett az anyaszentegyház (*hoc [idest gallo gallinaceo] ipsa petra ecclesiae canente culpam diluit*), és noha ő azt gondolta, hogy azon az köszálon önnön maga Krisztus értetik s nem szent Péter, mindazonáltal azoknak is helyén hagyja vélekedéseket, kik azon az köszálon nem az Krisztust értik, hanem szent Pétert, mert így szól az előhozott helyen: *Harum autem duarum sententiarum quae sit probabilior, eligat lector*. De szintén egyáltalában azt vélte volna is szent Ágoston, hogy egyedül csak Krisztust kell értenünk az köszálon, nem tartoznánk ö-érette a sok régi szent atyákat elhagyni, kik

¹⁾ Tom. 10. serm. 15. de sanctis et primo de cathed. S. Petri.

²⁾ Tom. 1. lib. 1. retract. cap. 21.

egyenlő akarattal mindenkoron szent Pétert értették az köszálon.

Itt azt mondhatná kegyelmed, hogy az kegyelmek vallását is erősítette szent Ágoston, helyesnek tartván azt az vélekedést is, az melly az köszálon nem szent Pétert, hanem Krisztust érti; de az soha szent Ágostonnak eszében sem tűnt, hogy az kegyelmek vallását erősítse, mivel kegyelmek semminemő látható fejet nem ismer az anyaszentegyházban, szent Ágoston pedig szent Pétert és az ő székiben ülő püspököket az anyaszentegyház fejének ismerte, az ő írásit az romai pápa itileti alá vetette, az eretnekeket annak itileti alá citálta, kit mivel kegyelmek nem cselekszik, nem tudom mi módon tarthatja pártfogójának szent Ágostont.

Hogy pedig ez az elsőség és főpapság nem csak szent Péternek adatott legyen Krisztustól, hanem az ő székiben őtána ülő püspököknek is, ime melly nyilván való szókkal tanítja szent Ágoston ¹⁾: *Si enim ordo episcoporum sibi succedentium considerandus est, quanto certius et vere salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius Ecclesiae figuram gerenti Christus ait: Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferorum non vincent eam. Petro enim successit Linus, Lino Clemens, Clementi Anacletus, Anacleto Euaristus, Euaristo Alexander, Alexandro Sixtus, Sixto Telesphorus, Telesphoro Iginus, Iginio Anicetus, Aniceto Pius, Pio Soter, Soteri Eleutherius, Eleutherio Victor, Victori Zephyrinus, Zephyrino Calixtus, Calixto Urbanus, Urbano Pontianus, Pontiano Antherus, Anthero Fabianus, Fabiano Cornelius, Cornelio Lucius, Lucio Stephanus, Stephano Sixtus, Sixto Dionysius, Dionysio Felix, Felici Eutychianus, Eutychiano Gaius, Gaio Marcellinus, Marcellino Marcellus, Marcello Eusebius, Eusebio Melciades, Melciadi Sylvester, Sylvestro Marcus, Marco Iulius, Iulio Liberius, Liberio Damasus, Damaso Siricius, Siricio Anastasius. In hoc ordine successionis nullus donatista (nullus Lutheranus) episcopus invenitur.*

¹⁾ Tomo 2. Epist. 165. ad Generosum.

És hogy jobban megértse kegyelmed szent Ágoston tanítását ebben az cikkelyben, olvassa meg Epist. 162, mellyet az donatisták püspökeinek írt, és világossan megérti, hogy az romai székben volt mindenkoron az igaz elsőség és főpapság, és hogy az melly püspökök azzal egyességben vadnak, semmit sem féljenek az ellenségek szokaságátul. Halljuk az szent Ágoston szavait: *Erat etiam transmarinis vicina regionibus et fama celeberrima nobilis (scilicet Carthago), unde non mediocris utique authoritatis habebat episcopum, qui posset non curare conspirantem multitudinem inimicorum, cum se videret et romanae ecclesiae, in qua semper apostolicae Cathedrae viguit principatus, et caeteris terris, unde evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias literas esse coniunctum.*

Nem is látom pedig, mi módon tagadhatja okossan az szent Péter után választott püspököket főpapoknak és az anyaszentegyház látható fejeinek lenni, a ki szent Pétert annak isméri, mivel Krisztus urunk szent Pétert jelenvaló hatalmat jegyző szók által is pásztorrá tette mondván: *Pasce agnos meos. Pasce oves meas*: Legeltesd az én nyájamat, melly bárányokból azaz az köz hivekből és juhokból, tudniillik az községet isten ígéjének és az szent sakramentomoknak tejével legeltető pásztorokból áll. A pásztorság pedig mellyre választott szent Péter, illendő volt, hogy addég tartson, az meddig az akol tart; de az akol Krisztus urunk igireti szerint világvégezetig tart, tehát a pásztorságnak is világvégezetig kell tartani. Mivel pedig szent Péter halandó ember volt, és világvégezetig nem ülhetett pásztori székiben, illendő dolog volt, hogy Krisztus urunk úgy adta legyen néki a főpásztorságot, hogy őróla ugyanazon hatalomnak teljességével másokra is szálljon.

És bizonyára, ha megfontoljuk az isten fiának az új testamentombéli anyaszentegyházhoz való szeretetét, melly sokkal nagyobb annál, az mellyel az ó testamentombéli synagogát szerette, nyilván eszünkben vehetjük, hogy az synagógában az visszavonások és szakadások eltávoztatásaért mindenkor egy

fejet és egy fő bírót rendelt, az ki hivatalja szerint mindennemő hit dolgaiban támadott versenygéseket leszállítson. Az újtestamentombeli anyaszentegyházban is ugyanazon végre mind világvégezetig akarta hogy legyen a ki föntartsa az főpapságot és főbíró-ságot, az minthogy fönn is tartotta mind eddig és igireti szerint világvégezetig fönn is tartja.

De talám itt azt mondhatja kegyelmed, hogy még ezzel meg nem bizonyítottam azt, hogy az mostani Urbanus Octavus romai pápa az anyaszentegyháznak igaz feje, és szent Péternek igaz successora legyen, azért röviden az előlbocsátott és megbizonyított igazságok-bul kihozom azt is ilyen okoskodással. Eleitől fogva az tartatott az látható anyaszentegyház igaz látható fejének, a melyet önnön maga az anyaszentegyház rendessen és helyessen választván, ültetett szent Péter széki-ben, azaz ugyanazon tisztre választott, a melyben ült szent Péter, és így Krisztus urunknak bemutatott, hogy önnön maga adja neki azt a teljes hatalmot, melyet szent Péternek adott volt ez földön létében. De az mostani Urbanus VIII. pápát is ilyen formán választotta és mutatta be Krisztus urunknak az anyaszentegyház, tehát az mostani romai pápa is az anyaszentegyháznak igaz főpapja és pásztor, és szent Péternek igaz successora. Ennek az okoskodásnak mindennemő ereje idvözítők igiretin fundáltatik, az mely szerint világvégezetig fenmarad az igaz successio.

De notis verae ecclesiae.

Chrys. hom. 49. Operis Imperf. in Matth. p. 722.

Cum videritis haeresim impiam, quae est exercitus Antichristi, stantem in locis ecclesiae sanctis, tunc qui in Iudaea sunt, conferant se ad montes, id est, qui sunt in Christianitate, conferant se ad scripturas. Vera enim Iudaea Christianitas est, montes autem sunt scripturae prophetarum est apostolorum. Quare autem iubet Dominus hoc tempore omnes Christianos conferre se ad scripturas? Quia in tempore hoc ex quo obtinuit haeresis Ecclesias, nulla probatio potest esse verae Christianitatis, neque refugium potest esse Christianum aliud volentium cognoscere fidei firmitatem. Ibidem addit:

Antea ostendi potuisse multis modis quae esset Ecclesia Christi, et quae gentilitas, nunc autem postquam scilicet haereses in ecclesia invaluerunt, nullo modo cognoscitur volentibus cognoscere, quae sit vera Christi ecclesia, nisi tantummodo per scripturas.

August. de unit. Ecclesiae cap. 2.

Inter nos et Donatistas quaestio est, ubinam sit Ecclesia? Quid ergo facturi sumus? In verbis nostris eam quaesituri, an in verbis capitis sui Domini nostri Iesus Christi? Puto quod in illius verbis eam quaerere debeamus, qui veritas est, et optime novit corpus suum, novit enim qui sunt eius.

Chrysost. in supracitato loco.

Nec ex miraculis, quae iam sublata, nec ex moribus Christianorum, qui degeneraverunt, inveniri posse quae sit vera Ecclesia. Qui ergo vult cognoscere quae sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat nisi tantummodo per scripturas.

Optatus Millevitanus lib. 2.

Ecclesia una est, cuius sanctitas de sacramentis colligitur, non de superbia personarum ponderatur.

Idem lib. 4.

Haereticis hoc dictum sit, apud quos sunt falsa sacramentorum connubia.

Nem érthetem eléggé az aránt, édes Nádasdi uram, az kegyelmed intentómját, mivel az kegyelmedtől előhozott helyeken csak két dologról vagyon szó, tudniaillik az szentírásról és az sakramentomokról, kegyelmednek penig, hogyha lutheranusnak tartja magát mesterével Luther Mártonnal ¹⁾ nem csak két jelét kellene vallani az igaz anyaszentegyháznak, hanem hetet, úgymint: Az evangeliumnak igaz és meg nem vesztegetett predikálását. Az keresztségnek igazán való szolgáltatását. Az oltári szentséggel igazán való élést. Az egyházi hatalomnak avagy kulcsoknak igaz birodalmát. Az egyházi szolgáltnak igaz hivatalját és választását. Az nyilván való közönséges imádságoknak és solyosmáknak minden nemzetnek tulajdon nyelvén való szolgáltatását, És mind külső, s mind belső szanyaruságokat, az melyekkel próbáltatni és tisztíttatni szoktanak az hivek. Minthogy azért kegyelmed ezekről nem emlékezik, hanem csak az evangeliumnak igaz hirdetéséről, és az

¹⁾ Lib. de Conciliis et Ecclesia.

sakramentomok igaz szolgáltatásáról, követvén ebben az lutheranus doctoroknak közönségebb tanítását, mellyet Calvinus János is helyesnek tart lib. 4. Inst. cap. 1. §. 9. így szólván: *Hinc nascitur nobis et emergit conspicua oculis nostris Ecclesiae facies. Ubique enim Dei verbum sincere praedicari atque audiri, ubi sacramenta ex domini instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei ecclesiam nullomodo ambigendum est.* Én is csak ezekről bizonyítom meg rövideden, hogy nem lehetnek jelei az igaz anyaszentegyháznak, és azután megfelelek az kegyelmedtől előlhozott paterek helyeirül.

Az igaz anyaszentegyház jeleinek olylyaknak kell lenni, az mellyek minden igazságot kereső embert, mintegy kézen fogva vihessenek annak ismeretire, az kinek jelei, mert egyébaránt nem volnának igaz jelei. De az evangeliumnak igazán való hirdetése, és az sakramentomoknak igazán való szolgáltatása, nem vihetnek minden igazságszerető embert az igaz anyaszentegyháznak ismeretire. Elsőben mivel az evangeliumnak hirdetése sok vallásokkal köz, és sok vallás dicsekedik azzal, hogy önála vagy az isten ígéjének igazán való hirdetése: hogy tudja tehát az igazságot kereső együgyű ember feltalálni ez sok különböző vallás között, mellyik az igaz. Itt azt mondhatja kegyelmed, hogy csak egyképpen vagy valóságosan az evangeliumnak igaz hirdetése, noha az magok megvesztegetett és tévelygő illetek szerint, az hamis valláson valók is dicsekednek vele. De mégis fenmarad az kétség, mivel mindenik vallás azt mondja maga felől, hogy csak őbenne vagy az igaz evangeliumnak hirdetése, az többiben pedig csak az ő hamis vélekedések szerint vagy: ki leszen tehát az, a ki megmutathassa nyilván az tudatlan embernek, avagy egy igaz-hit-kereső pogánynak, mellyik legyen az a vallás, az mellyben igazán hirdettetik az istennek ígéje.

Másodszor. Az isten ígéje igazán való hirdetésének, az mellyet az anyaszentegyház igaz és tulajdon jelének tart kegyelmetek, avagy oly igaznak kell lenni, hogy minden-

nemő legkisebbik cikkelyében is igaz és fogytatkozás nélkül való legyen, avagy elégséges, hogy az hitnek derék és fundamentalis ágazatiban legyen igaz és fogytatkozás nélkül való. Ha az első mondja kegyelmed, az evangeliumnak igazán való hirdetése nem lehet jele az Luthervallásnak, mert az Lutherecclesia kegyelmetek nyilván való vallása szerint is eltévelyedhetik, és ha szinten eltévelyedik is, némelly cikkelyében ugyan igaz ecclesia léssen, mivel az kegyelmetek tanítása szerint nem volt soha, nem is leszen ez földön az istennek oly igaz ecclesiája, a melly el nem tévelyedhetett volna; de volt mindenkor igaz ecclesiája, tehát a mine-mő cikkelyekben való eltévelyedés nem ellenkezik az igaz ecclesiával, és következőképpen az evangeliumnak minden cikkelyben való igaz hirdetése nem lehet kiváltképpen való jele az igaz ecclesiának.

Hogyha pedig azt mondja kegyelmed sok lutheranus doctorral, hogy az evangeliumnak csak a derék és fundamentalis cikkelyekben való igaz hirdetése jele az igaz ecclesiának: meg kell kegyelmednek engedni, hogy az igaz anyaszentegyháznak tulajdon jelei az hamis vallásoknak ismeretire is vezérlik az embert, mivel sok hamis vallások vannak, a mellyek az fundamentalis ágazatokban egyeznek az Luther vallásával, a mint kegyelmed maga is jól tudja: hogy lehet tehát az tulajdon jele az igaz anyaszentegyháznak, a melly az hamissakkal is köz. Több efféle okoskodásokkal is mutathatnám meg az tölem felvett igazságot, ha az üdő és a scriptumnak mivolta engedné.

Az sakramentomoknak igazán való szolgáltatása sem lehet tulajdon jele az igaz anyaszentegyháznak, mivel ezt is minden tévelygés maga sajátjának tartja. És mivel könnyebben megismertethetik az igaz anyaszentegyház, hogy sem a sakramentomoknak igazán való szolgáltatása, mert ennek az ő igazsága az igaz egyházi emberektől és az igaz egyházi hatalomtól függ; az igaz egyházi hatalom pedig az igaz anyaszentegyház, az melly igaz anyaszentegyház nyilatkoztatta ki az szentírásnak igazságát is, a mellytől függ az sa-

kramentomok igazsága is. Ezekből nyilván következik, hogy az evangéliumnak igazán való hirdetése és az sakramentomoknak igaz szolgáltatása nem lehetnek tulajdon jelei az igaz anyaszentegyháznak, az mellyek minden igazságszerető embert mintegy kézen fogva vihessenek annak ismeretire.

Ezeket nem olly formán mondom, hogy tagadjam az kegyelmedtől előhozott jeleket az igaz anyaszentegyházban taláztatni, avagy hogy azt valljam hogy ezek nélkül taláthatas-sók valahol igaz anyaszentegyház, mivel jól tudom, hogy az igaz anyaszentegyházban kell kiváltképpen lenni a szentírás igaz értelmének és hirdetésének, és az sakramentomok igazán való szolgáltatásának. Hanem csak azt akartam bizonyitanom, hogy ezek a jelek nem vihetnek minden embert az igaz anyaszentegyházban ismeretire, ha szintén az igaz anyaszentegyházban levő tudós ember, már hittel hívén hogy ez az igaz szentírás, és ezek az igaz sakramentomok, az maga anyaszentegyházát az más tévelygésektől megválaszthatja is ezek által az jelek által. De már az felelethez járulok.

Az mi az kegyelmedtől elsőben előhozott helyet illeti, az nem szent Chrysostomus írása, hanem másé, noha nem tudhatni ki lött legyen az: de akárki lött legyen, nincsen teljes hitele az anyaszentegyházban, mivel a mint írja *Erasmus Rot.*¹⁾: *in enarrandis scripturis habet non nihil origenicæ libertatis*, és vannak írási köziben hintve néminemő hamis cikkelyek, a mellyeket az anyaszentegyház átok alá vetett, a mint kitetszik negyedik predikációjából, a mellyben vége felé nyilván való szókkal tanítja, hogy az szentlélek nem egyenlő mindenben az atyával és fiúval. Ezt csak azért hoztam elő, hogy választást tegyen kegyelmed az doctorok között, mert egyébaránt nem kényszerítettem az előhozott írásnak erejétől arra, hogy ennek az doctornak auctoritását kissebbítsem. Igen könnyen megismerheti akárki is mit akart és miről szólott legyen ez az doctor, hogyha tovább olvassa írását az

kegyelmedtől előhozott helyen, mert egyebet nem akar, hanem hogy az ollyan eretnekek és tévelygők vallását, az kik külsőképpen megtartják az igaz anyaszentegyháznak külső szí-nét, nem választhatni meg egyébaránt az igaz anyaszentegyházról, hanem csak az szentírás által, abból bizonyítván meg tanításoknak hamis voltát. De mivel az illyen megválasztás nem minden embert illet, az anyaszentegyház jeleinek pedig mindeneknél nyilván valóknak kell lenni, nyilván következik, hogy az szentírás mindenféle személyekre nézve nem tulajdon jele az anyaszentegyháznak, hanem azok az igaz anyaszentegyházban tulajdon jelei, a mellyekről emlékezik az kegyelmedtől előhozott utolsó szavaiban ez az doctor, midőn azt mondja: *Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset ecclesia Christi, et quæ gentilitas*: tehát voltanak az igaz anyaszentegyházban az szentírás kövül is igaz jelei, az mellyek által megismerhették az pogányok, a kik a szentírásnak nem hittek. Miért nem ismer-tethetik pedig meg azok által az jelek által azokra az eretnekekre nézve, mellyekről ottan szól, okát adja mindjárt az következő szókban: *Quare? quia omnia hæc quæ sunt propria Christi in veritate, habent et hæreses illæ in schemate! similiter ecclesias, similiter et ipsas scripturas divinas, similiter episcopos caeterosque ordines Clericorum, similiter baptismum, similiter eucharistiam et caetera omnia*. Ezekből igen nyilván kitetszik, hogy ennek az doctornak értelme szerént sem az szentírás, sem az sakramentomok nem lehetnek jelei, minden emberre nézve, az igaz anyaszentegyházban, mivel másokban is taláztatnak, és nem minden ember elméjéhez való dolog azt megítélni, hogy legyenek ezek in veritate, azaz igazság szerént, és hol csak in schemate és külső szín szerént.

A mi a szent Ágoston írását illeti, abban nem mondja hogy az szentírás legyen tulajdon jele az anyaszentegyházban, mert noha azt írja, hogy az szentírásból ismerhetni meg az igaz anyaszentegyház, nem mondja azt azért, hogy úgy ismerhetni meg, mint jel által, hanem csak annyéra, a mennyére a szentírásból is-

¹⁾ Praefatione ad Lectorem.

merhetni meg, minemők legyenek az igaz anyaszentegyháznak tulajdon jelei, a melyek által kellessék megismerni az igaz anyaszentegyházat. Azt ispenig a donatistákra nézve mondja szent Ágoston, a kik sok káromkodó szókkal és az catholicusokra való panaszokkal támogatták a magok tévelygését, azt igaz anyaszentegyháznak tartván; kiknek szavokat hogy haszontalanoknak mutassa szent Ágoston az igaz anyaszentegyháznak feltalálására, mintegy engedelem szerint mondja, hogy az catholicusok szavaiból se keresztessék, hanem az Krisztus szavaiban, nem azért hogy az catholicusok szavait hamissaknak tartaná, hanem azért, hogy az ellenközöket annál inkább elszakaszthassa az magok szavaitól. Megmutatja ezt az igazságot szent Ágoston az következő szókban: *Quae sint autem verba nostra in quibus eam (scilicet Ecclesiam) quaeri non oportet, advertite et videte etiam ibi, quid intersit inter nostra verba et illorum. Et tamen in verbis nostris Ecclesiam quaeri nolumus.*

Egyébaránt minemő jeleit adja szent Ágoston minden emberekre nézve az anyaszentegyháznak, igen könnyen megértheti kegyelmed nyilván való szavaiból ¹⁾: *Ut hanc omittam sapientiam, quam in ecclesia esse catholica non creditis, multa sunt alia, quae in eius gremio me iustissime teneant. Tenet consensio populorum atque gentium, tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, charitate aucta, vetustate firmata, tenet ab ipsa sede Petri apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem suam Dominus commendavit, usque ad praesentem episcopatum successio sacerdotum: tenet postremo ipsum catholicum nomen, quod non sine causa inter tam multas haereses sic ista ecclesia sola obtinuit, ut cum omnes haeretici se catholicos dici velint, quaerenti tamen peregrino alicui ubi ad catholicam conveniatur, nullus haeticorum vel basilicam suam, vel domum audeat ostendere. Istae ergo tot et tanta Christiani nominis charissima vincula recte hominem tenent credentem in catholica ecclesia,*

¹⁾ Tomo 6. libr. contra Epistolam Manichaei quam vocant fundamenti, cap. 4.

etiamsi propter nostrae intelligentiae tarditatem, vel vitae meritum, veritas nondum se apertissime ostendat. Ime minemő jeleit adja sz. Ágoston az igaz anyaszentegyháznak, a melyek között nem számlálja a kegyelmedtől előhozott jeleket. Tehát szent Ágoston tanítása szerint nem azok az igaz anyaszentegyháznak jelei, a melyeket kegyelmetek állat, hanem azok, a melyeket az igaz catholica ecclesia ismer igaz és tulajdon jeleinek, és a melyek minden renden való igazságot keresző embert mintegy kézen fogva viszen az igaz anyaszentegyháznak ismeretire.

Az Optatus Millevitanus szavai igen igazak, de semmiben nem ellenkeznek az catholicusok ebben az cikkelyben való tanításával, a mint maga is eszében veheti kegyelmed, ha jól akarja.

Ecclesiam non semper esse conspicuam et gloriosam.

Aug. Epist. 80. Hesycho scripta de suprema mundi die.

Quando sol obscurabitur, luna non dabit lumen, et stellae cadent, et virtutes coelorum commovebuntur: Ecclesia non apparebit impiis tunc persecutoribus ultra modum sevientibus.

Et epist. 48. ad Vincent.

Ipsa est ecclesia, quae aliquando obscuratur et tamquam obnubilatur multitudinem scandalorum.

Idem epistola 84. ad Vincent.

Qui erant firmiores reliquis, illi partim pro fide fortiter exulabant, partim toto orbe latitabant. Et sic ecclesia, quae per omnes gentes crescit, in frumentis domini conservata est.

Athanas. ad Solit.

Quae nunc ecclesia Christum libere adorat? si alicubi sunt pii et Christi studiosi (sunt autem ubique tales permulti) illi itidem, ut magnus ille Elias, absconduntur et in speluncas atque cavernas terra sese abstrudunt, aut in solitudine oberrantes commemorantur.

Az kegyelmedtől feltett propositio homályos magában, mert kétféle értelme is lehet. Az egyik hogy az istennek igaz anyaszentegyháza nem volt mindenkoron, nem is leszen egy arányú dücsőségben, kiterjedésben és fényességben. Az második értelme az,

hogy nem mindenkoron látható az igaz anyaszentegyház. Az első értelme igaz, és arról szól szent Ágoston is az kegyelmedtől előhozott helyeken. Az második pedig hamis, és mind a szentirással, s mind a szent atyákkal, s mind a természet szerént való okossággal ellenkezik, az mint igen nyilván megbizonyították az catholicus doctorok, kiknek írásibul megtanulhatja kegyelmed azt az igazságot, ha pedig restelli kegyelmed azoknak írásit forgatni, fontolja meg csak ezeket rövideden. Ha az istennek anyaszentegyháza láthatatlan, miért adja kegyelmelek látható jeleit, az melyekről oda feljebb bőven szólottam. Miért kívánja kegyelmelek hogy mi catholicusok elhagyván vallásunkat, a kegyelmelek ecclesiájában lépjünk, ha kegyelmelek maga sem mutathatja meg ecclesiáját, mivel az láthatatlan dolgot senki meg nem mutathatja. Miért rendelt kegyelmelekegyházi szolgálát és pásztorokat az láthatatlan nyájnak őrizetire? miként tehetünk mindnyájan eleget amaz idvözítőnk parancsolatjának: *Dic ecclesiae*, ¹⁾ hogy ha nem látható az ecclesia, és urunknak azon parancsolatja szerént miként fogadjuk szavát azon ecclesiának, ha azt nem láthatjuk? Nem ilyen vallásban voltanak az igaz anyaszentegyházrúl a régi szent doctorok, a kik mindenkoron hegyen épített városnak ²⁾, az istennek az napban helyhezletett sátorának ³⁾ tartották. És hogy azok szép írásinak sokaságával ne öregbítsem írásomat, csak az egy szent Ágostonnak hozom elől némelly írásit, a melyekből nyilván kitetszik, hogy ezaránt soha nem egyezett szent Ágoston az kegyelmed láthatatlan anyaszentegyházának vallásával.

Elsőben azért szent Ágoston magyaráván szent Dávid 18. zsoltárának hatodik versét, így szól ⁴⁾: *In sole posuit tabernaculum suum, in manifestatione ecclesiam suam, non in occulto, non quae lateat, non velut operata, ne*

forte fiat sicut operata super greges Haereticorum.

Másodszor: az negyvenhetedik zsoltárnak magyarázatjában így szól az anyaszentegyház felől: *Haec est civitas in monte posita, quae abscondi non potest, haec est lucerna, quae sub modio non occultatur, omnibus nota, omnibus diffamata.* Hogy pedig nyilván kitetszik hogy az anyaszentegyházról szóljon itten sz. Ágoston, egy kevésse alább így szól: *Ipsa est enim civitas nostra, si membra Regis sumus, qui caput est civitatis ipsius.*

Harmadszor: Tom. 2. Epistola 166. az hol az donatistákat az hitnek egyességére inti, azt mondja, hogy az szentirásnak sok helyeiből ismerhetni meg az anyaszentegyháznak láthatóságát, és ez széles világon való elterjedését.

Negyedszer, egy vér szerént való atyafiának Severinusnak írván, ilyen szókkal inti az igaz hitre való térésre ¹⁾: *Facile tibi est attendere et videre civitatem super montem constitutam, de qua Dominus ait in Evangelio, quod abscondi non possit. Ipsa est enim ecclesia catholica: unde καθολική graece appellatur, quod per totum terrarum orbem diffunditur. Hanc ignorare nulli licet, ideo secundum verbum Domini nostri Iesu Christi abscondi non potest. Pars autem Donati in solis Afris calumniatur orbi terrarum etc.* Ezekből hogy az több sok helyeit elhagyjam ennek a szent doctornak, bőségesen megértheti kegyelmed, édes Nádasdi uram, szent Ágostonnak az igaz anyaszentegyházrúl való értelmét.

Ezekkel pedig az előhozott szent Ágoston ²⁾ szavaival semmiképpen nem ellenkeznek azok, az melyeket kegyelmed előhozott írásában, mivel az első helyen az anyaszentegyháznak az utolsó üdökben való állapotjárul szól, az melyben nyilván való dolog, hogy nem leszen olyan fényességben mint azelőtt, de ugyan nem leszen azért akkor is láthatatlan, mivel az istentelenek öldökleni fogják; az láthatatlan anyaszentegyházat pedig senki nem

¹⁾ Math. 18. v. 17.

²⁾ Math. 5.

³⁾ Psal. 18.

⁴⁾ Tomo 8. Enarr. in psal. 18.

¹⁾ Epist. 170. Tom. 2.

²⁾ Tom. 2. Epistola 80. longe post medium.

szanyargathatja és nem öldökölheti. Az másod-
dik helyen pedig csak azt mondja szent Ágoston,
hogy néha az anyaszentegyház a sok gonosz
életű emberektől adatott botránkozások-
tól mintegy valami fölhőnek homályától bo-
rítottatik be, de mindazonáltal a jókban és az
erőssekben fénylik és kilátszik, az mint nyilván
kitetszik az kegyelmedtől előlhozott szók
után vetett szókbul, a melyeket talám azért
hagyta ki kegyelmed, hogy ne vehesse eszé-
ben minden ember, melly messze járjon az
szent Ágoston sententiája a kegyelmedtől fel-
tett céltul, melly dolgot hogy kegyelmed is
nyilván meglásson, leírom az egész sententiát a
melly ezen szókkal vagyon: *Ipsa est quae
aliquando obscuratur, et tamquam obnubilatur
multitudine scandalorum, quando peccatores
intendunt arcum, ut sagittent in obscura luna
rectos corde. Sed etiam tunc in suis firmissimis
eminet.* És egy kevéssé feljebb nyilván állítja
az igaz anyaszentegyháznak az sok nemzetek-
ben való elterjedését, midőn így szól: *Et rursus
ipsa est, de cuius multitudine dicitur: sic erit
semen tuum sicut stellae coeli et sicut arena
maris.* Egy szóval olly nyilván állítja ebben a
cikkelyben szent Ágoston az előlhozott levél-
ben az mi vallásunkat, hogy ha fontossan meg-
olvasná kegyelmed, semmiképpen nem mond-
hatná azt, hogy valaha csak álmodta is legyen
szent Ágoston ezaránt az Luthervallást. Az
harmadik helyiben is nem Epistola 84. az mint
az kegyelmed deákja írta, hanem epistola 48.
nem mondja szent Ágoston láthatatlannak az
anyaszentegyházat, hanem inkább ollynak, a
melly minden nemzetségek között elterjedett,
noha néha öldöklést szenved, hogy pedig ez
legyen szent Ágoston szavainak értelme, ki-
tetszik az ő éppen leírt sentenciájából, melly
így vagyon: *Quamquam et illi, qui tunc firmis-
simi fuerunt, et verba haereticorum insidiosa
intelligere potuerunt, sed pauci quidem sunt in
comparatione caeterorum, sed tamen etiam ipsi
quidam pro fide fortiter exulabant, quidam toto
orbe latitabant.* Ez pedig az állapot abban az
űdőben volt, a mellyről ír szent Hilarius, tud-
niillik az arianus eretnekségnek ideojében, a
mellyben sokan megcsalatoztak, nem értvén

az Arrius hamisságát, azok pedig az kik azt
értvén ellene mondottanak az Arrius tévely-
gésének, öldöklést szenvedtenek, és imittamott
lappangottanak, nem volt azért láthatatlan az
az anyaszentegyház, a melly ellen annyira
harcolt az istentelenség, és a melly egész és
teljes gyülekezeteket hirdetvén, azok alá ve-
tette az Arrius káromkodó tévelygését, s
maga pedig fenmaradott s fen is marad világ-
végezetig, a mint nyilván tanította szent Ágoston
az következő szókban: *Ac sic ecclesia,
quae per omnes gentes crescit, in frumentis
Dominicis conservata est, et usque in finem,
donec omnino gentes omnes, etiam barbaras
teneat, conservabitur.*

Szent Athanasius írási között sohol nin-
csen semmi levél ad Solitarios, hanem vagyon
az barátoknak intő levele, a mellyben nincse-
nek az kegyelmedtől előlhozott szók, és ha
volnának is, nem volna egyéb értelmek az
szent Ágoston imént magyarázott szavainak
értelménél, a mint nyilván kitetszik az szók-
bul is. És így ebben az cikkelyben sem bi-
zonyított kegyelmed semmit is, édes Nádasdi
uram.

Concupiscentiam in renatis non
tantum fomitem peccati, sed ip-
sum peccatum esse.

Aug. lib. 1. de Nupt. et Concupiscen. cap. 25.

Dimitte concupiscentiam carnis in baptismo non
ut sit, sed ut in peccatum non imputetur. Quamvis autem
reatu suo iam soluto, manet tamen donec sanetur
omnis infirmitas nostra.

Idem lib. cont. Iulian. Pelag. cap. 3.

Concupiscentia carnis, adversus quam bonus con-
cupiscit spiritus, peccatum est, quia inest ei inobe-
dientia contra dominatum mentis.

Ebben az cikkelyben az igaz catholica
anyaszentegyház azt vallotta mindenkoron, s
azt is vallja, hogy az romlott természetben
az vétek által oltatott gonosz kívánság nem
egyéb az gonoszra való hajlandóságnál és vá-
gyódásnál, a melly az keresztség után is ben-
nünk hagyatik, a végre hogy az ellen istennek
szegető malasztjával tusakodván, az jószágos

cselekedetekben és az tekélletes istenes életben öregbedjünk. Melly gonoszra való vágyódás magában semmiképpen nem véték, hanem csak az romlott természetnek néminemő bágyadsága. Ezt az igazságot nyilvánvaló szókkal erősíti önnön maga idvezítőnk, midőn ezen tesztí ösztön ellen panaszkodó szent Pált ilyen szókkal vigasztal ¹⁾: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur*, melly vigasztalás nem volna helyes, ha az tesztnek ösztöne magában véték volna, és kárhuzatos állapotban tartaná az embert. Szent Pál is, midőn erről a romlott természetben maradt gonoszra való hajlandóságról sokat szólott volna, az romaiakhoz irt levelének hetedik részében így fejezi be tanítását, az nyolcadik részének elein: *Nihil ergo nunc damnationis est in iis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant*. Mintha azt mondaná: az bűnre való hajlandóság és az bűnnek törvénye, a mellyről szólottam, nem kárhuzatos azoknak, az kik nem járnak az teszt szerént, azaz nem engednek az gonoszra való vágyódásnak, hanem lélek szerént járván az ellen erőssen tusakodnak. Hogyha tehát nincsen semmi kárhuzatra való ok azokban, az kik az szent keresztség által az Krisztusban öltöztének, nyilván következik hogy az bűnre való hajlandóság, a melly az keresztség után is fenmarad bennünk, nem bűn s nem kárhuzatos.

Ugyan ezen szent apostol, midőn az corinthusbelieknek sok undok vétkeket és istentelenséget előlszámlálta volna, így vigasztalja őket: *Et haec quidam fuistis: sed absoluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi et in spiritu Dei nostri* ²⁾. És ennek a résznek vége felé: *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti, qui in vobis est*. Ezek a szent Pál apostolnak szép vigasztaló szavai nem volnának igazak, ha az hivekben lakozó gonoszra való hajlandóság bűn volna. Mert a melly embernek a lelke bűnnel vagyon megmocs-

kolva, az nem temploma az szent léleknek, nem megigazult, megmosott és megszentelt. De az kegyelmek vélekedése szerént minden embernek az lelke bűnnel mocskolt, mivel minden emberben benne vagyon a gonoszra való vágyódás, a melly a kegyelmed hiti szerént bűn, tehát az kegyelmed vélekedése szerént senki nem lehet temploma a szent léleknek, senki nem lehet megigazult, megtisztult és megszentelt, szent Pál mondása ellen.

Melly távul járt legyen pedig ebben az cikkelyben az kegyelmek vallásátul szent Ágoston, kinek írásival merte Luther és Melancthon támogatni ebbeli tévelygését, megvallotta nyilván való szókkal Calvinus János (aki ebben a cikkelyben kegyelmekkel egyet ért) ¹⁾: *Neque opus est multum investigando laborare quid hic veteres senserint, quando unus Augustinus sufficere ad id potest, qui fideliter magnaue diligentia omnium sententias collegit. Ex illo igitur sumant lectores, si quid de sensu antiquitatis habere certi volent. Porro inter illum et nos hoc discriminis videri potest interesse, quod ipse quidem quum fideles concedat quamdiu in corpore mortali habitant sic alligatos teneri concupiscentiis: ut non possint non concupiscere, eum tamen morbum peccatum vocare non audeat: sed ad illum designandum infirmitatis nomine contentus, tunc demum fieri peccatum docet, ubi vel opus vel consensus ad conceptionem, vel apprehensionem accedit, hoc est, quando primae appetitioni cedit voluntas: nos autem illud ipsum pro peccato habemus, quod aliqua omnino cupiditate contra legem Dei homo titillatur, imo ipsam pravitatem, quae eiusmodi cupiditates nobis generat, asserimus esse peccatum*. Ezekből a szókból nyilván megértheti kegyelmed, hogy az kegyelmek vallása ezaránt nem csak szent Ágostonnal, hanem az egész régiséggel ellenkezik.

De mivel azt mondhatja kegyelmed, hogy nem tartozik ebben hitelt adni Calvinus János szavainak, megmutatom rövideden szent Ágoston írásiból, hogy teljességgessen ellenkezett az kegyelmek vallásával.

¹⁾ 2. ad Cor. 12.

²⁾ 1. ad Cor. 6.

¹⁾ Libr. 3. Instit. cap. 3.

Elsőben azért Iulianus Pelagianus ellen irt hatodik könyvének ötödik részében nagy hosszan és értelmes szókkal állatja azt, hogy az megigazultakban maradott gonoszra való vágyódás az akaratnak engedelme és javallása, avagy hozzá hajlása nélkül nem bűn. *Pariens enim est concupiscentia, partus peccatum, sed concupiscentia non parit nisi conceperit, non concipit nisi illexerit, hoc est ad malum perpetrandum obtinuerit volentis assensum.* És egy kevésé alább így szól Iulianusnak: *Tu autem qui putas quod si malum esset concupiscentia, careret ea qui baptisatur, multum erras, omni enim peccato caret, non omni malo. Quod planius ita dicitur. Omni reatu omnium malorum caret, non omnibus malis.* És ugyan ezen ötödik részének elein így szól: *Gratia perfecte hominem novum facit, quandoquidem et ad corporis immortalitatem plenamque felicitatem ipsa perducit. Nunc etiam perfecte innovat hominem, quantum attinet ad liberationem ab omnibus omnino peccatis, non quantum ad liberationem attinet ab omnibus malis et ab omni corruptione mortalitatis, qua nunc corpus aggravat animam* ¹⁾.

Más helyen is így szól ugyanazon gonoszra való hajlandóságrul: *Nam ipsa quidem concupiscentia iam non est peccatum in regeneratis, quando illi ad illicita opera non consentitur, atque ut ea perpetrent, a regina mente membra non dantur, ut si non fit quod scriptum est: non concupiscas, fiat saltem quod alibi legitur: post concupiscentias tuas non eas.* ²⁾

Ugyanazon könyvnek huszonötödik részében ezen igazságot olly nyilván erőssíti, hogy eleget nem csudálkozhattam azon, miként citálhatta legyen kegyelmed ellenünk maga vallásának erőssítésére. Nyilván való szókkal írja ott szent Ágoston hogy az gonoszra való hajlandóság csak annyira marad az megigazult emberben, a mennyire néminemő betegség és lelki bágyadság. *Non ergo aliquid remanet* (így szól az kegyelmedtől előlhozott szók után) *quod non remittatur, cum fit sicut scriptum est.*

Propitius Dominus omnibus inquietatibus nostris, sed donec fiat, et quod sequitur, qui sanat omnes languores tuos, qui redimet de corruptione vitam tuam, manet in corpore mortis huius carnalis concupiscentia.

Azon szent Ágoston második helyének ¹⁾ citálásában igen ártatlannak mutatja magát lenni az kegyelmed írődeákja a szent Ágoston írásiban. Szent Ágoston Iulianus Pelagianus ellen hat könyvet irt, ő pedig nem irván oda az könyvnek számát, csak úgy láttatik citálni a sententiát, mintha csak egy könyvet irt volna, és ezokáért nem láthattam in terminis a sententiát. De szinte úgy vagyon is, a mint citálta, semmiben nem ellenkezik a mi vallásunkkal, mivel csak azt a gonosz kívánságot mondja bűnnek lenni, *cui inest inobedientia contra dominatum mentis*, azt pedig mi is megengedjük és tanítjuk is, noha tagadjuk s méltán is bűnnek lenni magában az gonoszra való vágyódást, a mint hogy tagadja szent Ágoston is *lib. 2. contra Iulianum*, *non multo post initium*: az hol így szól: *Iamne discernis, iamne perspicis, iamne respicis et in baptisate fieri omnium remissionem peccatorum, et cum baptisatis quasi civile bellum interiorum remanere vitiorum? non enim talia sunt vitia, quae iam peccata dicenda sint, si ad illicita opera spiritum concupiscentia non trahat et concipiat, pariatque peccatum.* Ezekhez, édes Nádasdi uram, nem kívántatik sem ocular, sem szövétnek, nyilván megismerheti az igazságot minden igazságszerető ember, és azért én is ezt az cikkelyt abban hagyván, a többire sietek.

Liberum arbitrium hominis non renati in spiritualibus nullas habere vires, sed omne bonum divinae gratiae adscribendum.

Hieronym. in Ierem. libr. 5.

In nostra potestate est positum vel facere quid, vel non facere. Ita duntaxat ut quidquid boni operis volumus, appetimus, explemus, ad Dei gratiam referamus, qui iuxta apostolum dedit nobis et velle et perficere.

¹⁾ Tom. 7. libr. 6. contra Iulianum Pelagium cap. 5.

²⁾ Tom. 7. libr. 1. de nupt. et concup. cap. 23.

¹⁾ Tomo 7.

August. contra Pelag. hypognost. lib. 3. Tom. 7.

Per peccatum liberum arbitrium hominis, possibilitatis bonum perdidit: non nomen et rationem. Esse fatemur liberum arbitrium omnibus hominibus, haberi quidem iudicium rationis, non per quod sit idoneum quod ad Deum pertinent, sive Deo aut inchoare aut certe peragere. Sed tantum in operibus vitae praesentis tam bonis quam malis.

Ugy tetszik, édes Nádasdi uram, hogy Luther Márton egy kevésbé vastagabban szól kegyelmednél a szabad akarat felől: mert in assertione articulorum art. 36. et in lib. de servo arbitrio, azt mondja, hogy a szabad akarat nem egyéb, egy emberi elmétől koholt és költött chymaránál, és hogyha valami volna is, nem egyéb az puszta névnél és titulushoz, annak-okaért minden dolgok és történetek bizonyos és eltökélt okoktól függenek amaz poeta mondása szerint: *certa stant omnia lege*. Jóllehet másutt megváltoztatta vélekedését ilyen szókkal: *Multi de libero arbitrio indiscrete loquuntur. Ideo hanc brevem informationem adscripsimus. Homo habet ex propria virtute liberum arbitrium ad faciendum vel omittendum opera externa per legem et poenas adactus. Quapropter potest et saecularem iustitiam et bona opera facere de propria virtute a Deo ad hoc data et obtenta etc.*¹⁾

Én, hogy nyilván megvalljam ezaránt való vélekedésemet, azt gondolom, hogy ebben az cikkelyben szokan azért vétkeznek, hogy nem tudnak választást tenni az könnyen munkálkodó és minden ellenköző akadályoktól ment, szabad akarat között, és az bűn által megerőtlenített szabad akarat között, és azt gondolják, hogy azok az megromlott természettől származott akadályok nem csak megerőtlenítették és megbágyasztották a szabad akaratot (a mint az igaz catholica anyaszentegyház vallotta mindenkoron s vallja is az ő régi és szent doctorival együtt), hanem teljességgessen elfogyattak és elvesztettek úgy, hogy semminemő munkálkodásra való ereje ne legyen, a mint tanították régenten Simon Magus, mani-

chausok és priscillianisták, és most is tanítják az ötlet követő tévelygők.

Megengedjük azért mi catholicusok nagy örömet, hogy a mi szabad akaratunk az istennek szegítő malasztja nélkül semminemő legkissebbik kisértet sem győzhet meg, annyira megbágyadt az eredendő igazságnak elvesztése után. De azt is erős hittel hiszszük, hogy nem lehet oly kemény és oly nagy kisértet, a melyet istennek szegítő malasztjával meg ne győzhessen, úgy hogy nem csak az istennek szegítő malasztja magán, hanem a szabad akarat is munkálkodjék az malaszttal, a mint mondja szent Pál: *non ego, sed gratia Deimecum*¹⁾ és: *Omnia possum in eo, qui me confortat*²⁾. Ilyen formán állatják az igaz catholicusok a szabad akaratot, a melyről azt írja szent Ágoston az kegyelmedtől előlhozott helyen egy kevésbé feljebb az citált szóknál: *Ipsum igitur liberum arbitrium hominibus esse certa fide credimus, et praedicamus indubitanter*. És másutt így szól: *Revelavit autem nobis per scripturas suas sanctas esse in homine liberum voluntatis arbitrium: quomodo autem revelavit, commemoro vos non humano eloquio, sed divino. Primo quia ipsa divina praecepta homini non prodesse, nisi haberet liberum voluntatis arbitrium, quo ea faciens ad promissa praemia perveniret*³⁾. Hová lehet ennél világosabb erősítése az szabad akaratnak.

Ezekkel és egyéb sok helyeivel, melyeket rövidségnek okáért kényszeríttem elhagynom, nem ellenkezik az kegyelmedtől előlhozott helyen, mert ott semmit egyebet nem akar, hanem hogy az istennek szegítő malasztja nélkül semmi üdvösségre való dolgot nem cselekedhetik az szabad akarat, a mely dolog valóságos igazság.

A mi a szent Hieronymus irását illeti, úgy tetszik ha szántszándékkal keresett volna kegyelmed az catholica vallásnak erősítésére való helyt, alig találhatott volna annál vilá-

¹⁾ Ad Corinth. 15.

²⁾ Ad Philip. 4.

³⁾ Tom. 7. libr. de gratia et lib. arb. cap. 2.

¹⁾ Lutherus in visitatione Saxonica.

gossabbat, az melyet citált kegyelmed¹⁾, noha igen homályosan, nem citálván melyik résznek magyarázatában írja azt szent Hieronymus. Kitészik ez az igazság Jeremiás profétálásának XXVI. részéből, melyet magyaráz azokkal a szókkal szent Hieronymus. Azt mondja azért a megnevezett helyen az isten Jeremias profétának: *Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: si non audieritis me ut ambuletis in lege mea, quam dedi vobis ut audiat sermone sercorum meorum prophetarum quos ego misi ad vos etc.* Melly szókat magyarázván szent Hieronymus azt mondja, hogy az előhozott szóból nyilván következik, hogy az mi hatalmunkban vagyunk cselekedni azt, vagy nem cselekedni, a mit a mi istenünk parancsol nekünk az ő szolgálói által, úgy azért hogy azt, a mit cselekszünk, az ő szent parancsolatának betöltésében az isten szegítő malasztjának tulajdonítsuk, mivel az volt ennek az mi jó cselekedetünknek fő oka, nem rekesztvén ki semmiképpen szabad akaratumknak munkálkodását. *In nostra ergo posita est potestate vel facere quid, vel non facere: ita duntaxat, ut aliquid boni operis volumus, appetimus, explemus, ad Dei gratiam referamus, qui iuxta apostolum dedit nobis et velle et perficere.* Sok egyéb helyeken tanította ezt az igazságot ez a szent doctor, a melyeket elhagyok, csak két helyt hozok elől, a melyekben így szól: *Liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad virtutes nec ad vitia necessitate trahimur; alioquin ubi necessitas est, nec damnatio nec corona est*²⁾. És másutt okát adván miért engedi az ur isten hogy ezen a világon a jók a gonoszokkal együtt legyenek, azt mondja: *Hoc autem fecit Deus ut habeat sapientia locum in eligendo bonum, et vitando malum, et liberum homini relinquatur arbitrium, ne se dicat insensibilem et stolidum a Deo esse generatum.* Ebben sem bizonyított tehát semmit kegyelmed vallása mellett.

¹⁾ Hieronym. libr. 5. cap. 26. Ierem.

²⁾ Lib. 2. contra Iovianum cap. 2.

Nullum renatum posse legem perfecte implere.

Cyprianus in expositione Orat. Dominicae.

Ne quis sibi innocens placeat, et se extollendo plus pereat, instruitur et docetur se peccare quotidie, quotidie pro peccatis iubetur orare.

Ambr. in cap. 3. ad Galatas.

Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus. Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis praeteriisset aliquis, maledictus haberetur, et tanta mandata sunt, ut impossibile sit servare ea.

August. de Actis cum Felice Manichaco libr. 2. c. 11.

Data est enim lex superbis hominibus et viribus suis totum tribuentibus, ut cum implere non possent legem datam, praevicariatores invenirentur, et facti rei sub lege peterent misericordiam a Deo conditore.

Idem de tempore serm. 49.

Hoc ergo dicit legem implere, hoc est, non concupiscere. Quis ergo hoc qui vivit, potest? Adiuvat nos Psalmus qui modo cantatus est, exaudi me domine in tua iustitia, hoc est, non in mea.

Az miről a citált helyen szól szent Cyprianus, az igaz és tekéletes tudomány, melyet vallott mindenkoron, vallani is fog az igaz catholica anyaszentegyház, tudniaillik, hogy istennek kiváltképpen való malasztja nélkül olly tekéletesen meg nem tarthatja az istennek parancsolatit, hogy valaha bocsánandó vétkekkel ne vétkezzék ellenek az természetiben állott gyarlóság miatt, mivelhogy *sepiet in die cadit iustus*. De az kegyelmelek vallása ebben többet foglal, midőn azt tartja hogy senki meg nem tarthatja az istennek parancsolatit, úgy hogy halálos és kárhozatot érdemlett bűnökkel meg ne szegje, melly tudomány az szent írással, szent atyákkal, és az természet szerént való okossággal ellenkező tévelygés, és kétségben esésre vezető hamisság, mivel idvözítők megmásolhatatlan szava az: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, melly hamisságot soha nem álmodott szent Cyprianus, az ki az isten parancsolatának betöltéséről így szól: *Nulli ad harum rerum prosecutionem deest scientia, sive potentia, quia et quod agendum est scimus, et quod scimus fa-*

cere possumus ¹⁾, és szent Hieronymus ilyen formán szól azok ellen, a kik lehetetlennek tartják az isten parancsolatinak betöltését: *Execramur eorum blasphemiam, qui dicunt impossibile aliquid a Deo praeceptum esse, et mandata Dei non a singulis, sed ab omnibus in communi posse serrari.* ²⁾

Szent Ambrus pedig az kegyelmedtől citált helyen, az midőn lehetetlennek mondja az Moyses törvényének megtartását, oly értelemmel mondja, az minemővel mondotta szent Péter ³⁾, hogy sem ő sem az ő atyjai el nem viselhették a Moyses törvényének súlyos terhét: azaz felette igen nehezen viselhették, mivel gyakran oly dolgot is lehetetlennek szoktunk köz beszédben mondani, a mely egyáltalában nem lehetetlen, hanem igen nehezen lehet meg. Hogy pedig így értette legyen szavait szent Péter, nyilván kitetszik, mivel Zacharias és Erzsébet, szent Lukács ⁴⁾ evangelista igaz bizonyossága szerint az istennek mindennemű parancsolatiban eljárának panasz nélkül. Azont cselekedé Josue ⁵⁾, mely felől az vagyon írva, hogy az Moysesnek az istentől adatott törvénynek csak egy szavát sem szegte meg. Azont Dávid ⁶⁾, a ki az istennek szemei előtt igazságot cselekedett és életének minden napjaiban el nem hajlott az ő istenének parancsolatitól. Nem mondotta volna tehát igazság szerint azokat a szókat szent Péter, ha egyáltalában lehetetlennek ismerte volna lenni az isten parancsolatinak megtartását.

Szent Ágoston is csak azt tanítja az előhozott helyen, hogy senki maga erejével be nem töltheti az istennek parancsolatit, az mint nyilván kitetszik mindennek, a ki igazán olvassa az megnevezett helyen szent Ágoston írását. Mivel ottan magyarázván szent Pálnak amaz mondását ⁷⁾: *Lex subintravit ut abundaret*

delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia: így szól azokról a kik magok erejében bizván akarták megtartani az isten parancsolatit: *Data est enim lex superbis hominibus, et viribus suis totum tribuentibus, ut cum implere non possent legem datam (scilicet viribus suis), praevaricatores inveniuntur, et facti rei sub lege peterent misericordiam a legis conditore.* És egy kevésé alább világosabban szól: *Data est lex superbo, fecit contra legem, et apparuit peccatum etc. Apparens autem peccatum, humiliavit superbum, humiliatus superbus est poenitens, de poenitentia impetrata est misericordia.* Ezekből a szókból soha ki nem hozhatni, hogy senki az istennek parancsolatit meg nem tarthatja.

Az második helynek is szintén olyan értelme vagyon mint az elsőnek, mivel ott is csak azt tanítja, hogy senki maga erejével be nem töltheti az istennek parancsolatit, legfőképpen: *Non concupisces*, a mint kitetszik szent Ágoston szavaiból, melyeket elhagyott kegyelmed, noha mindjárt előtte voltanak az kegyelmedtől előlhozott szóknak: *Quidquid faciebant iudaei, unde homines non quererentur et esset ipsius conversatio ex lege sine querela, sibi tribuebant, et ipsam iustitiam secundum legem viribus suis assignabant, implere non poterant, sed in tantum faciebant, in quantum poterant sibi tribuendo, nec hoc pie implebant;* ilyen formán szól abban az egész predikációjában szent Ágoston, és soholt semtagadja, hogy az istennek segítő malasztjával minden ember be nem töltheti épen az parancsolatokat, hanem inkább sok helyen nyilván tanítja, hogy tartozunk megtartani és meg is tarthatjuk. Egyik helyéből világossan kitetszik ez az igazság ¹⁾: *Nos autem nec illis observationibus, quae novo testamento revelatae sunt, tenemur obstricti, et praecepta legis huic etiam temporaria necessaria, qualia sunt: Non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, quod in hoc sermone recapitulatur. Diliges proximum tuum, tanquam te ip-*

¹⁾ Cyprianus de Baptismo Christi.

²⁾ In Expositione Symboli ad Damasum.

³⁾ Actor. 15.

⁴⁾ Luc. 1.

⁵⁾ Josue 11. v. 15.

⁶⁾ 4. Reg. 23. v. 25.

⁷⁾ Rom. 5. v. 20.

¹⁾ Aug. Tom. 2. Epist. 200. ad Asellicum Episcopum, sub finem.

sum, non viribus humanis quasi nostram constituentibus iustitiam, sed gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, in cuius iustitia, quae nobis ab illo est, observanda esse didicimus, docemur. Im látja azért kegyelmed, melly távul járjon ez aránt is szent Ágoston az kegyel-metek vallásául. De menjünk tovább.

Ad veram poenitentiam requirere necessario firmam et fiducialem fidem.

Chrysost. homil. 80. ad populum Antiochenum.

Ne tuae confidas poenitentiae, tua namque poenitentia tanta nequit delere peccata, si sola foret poenitentia, iure timeres. Sed postquam cum poenitentia commiscetur fides et Dei misericordia, confide, quoniam tuam vincit nequitiam sola Dei gratia.

August. de vera et falsa poenitentia cap. 2.

Si fides firmamentum est poenitentiae, praeterquam nihil est, quod bonum sit, appetenda est poenitentia, quam constat in fide esse fundatam, non enim potest arbor bona malos fructus facere, poenitentia itaque quae non ex fide procedit, utilis non est, opertet enim credi, remedium poenitentiae a salvatore per fidem conceditur.

Hogyha kegyelmed az feltett propositióban csak azt akarja, a mit a szók értelme hoz magával, tudniillik hogy az igaz poenitentiartartás nem lehet igaz hit nélkül, hanem szükséges hogy igaz hitből származzék, igen igazat mond kegyelmed, és egyet ért az igaz anyaszentegyházzal, az melly mindenkoron igaznak tartotta s tartja is szent Pál mondását: *Sine fide impossibile est placere Deo.* és: *Accedentem ad Deum opertet credere;* hogyha pedig azt is akarja kegyelmed érteni, hogy az igaz poenitentiartartásra az más ágozatokról való hiten kívül olly hit is kívántatik, az mellyel az poenitentiartartó ember tökéletesen elhigye hogy az isten, igireti szerént, megbocsátja bűneit, ha azt megcselekszi a mit az igaz és töredelmes poenitentiartartás magában foglal, abban is igazat mond kegyelmed. De hogyha azt érti kegyelmed az feltett propositióban, hogy az igaz és bűnbocsánatnyerő poenitentiartartásra szükség, hogy az poenitentiartartó ember erős hittel elhigye minden kétség nélkül, hogy öneki megbocsáttatnak az ő bűnei Christus által, és hogy csak egyedül az ilyen hit által igazul meg az ember és bűneinek bocsánatját nyeri, igen távul jár kegyelmed az igaz anyaszentegyháznak és az szent atyáknak közönséges tanításául.

Nem is látom miként kívánhat kegyelmed az megigazulásra ollyan hitet, a mellyet maga is lehetetlennek ismér, ha jól és értelmessen megfontolja mivoltát. Mivel az kegyelmed vallása szerént az ilyen hit oka az megigazulásnak, tehát előbb való az igazulásnál, és a mikor az ilyen hit vagy az poenitentiartartó emberben, nincsen még az megigazulás, mert egyébaránt mire való volna az poenitentiartartás, ha már megvolna az igazulás, és nyilván való dolog az minden okossággal bíró embernél, hogy az a dolog a melly oka más dolognak, előbbi magában annál a dolognál, a mellynek oka. Ez így lévén, nyilván következik, hogy az a hit, a mellyet a megigazulásra kíván kegyelmed, magában hamis, mivel azt hiszi, hogy megbocsáttatnak bűnei az poenitentiartartó embernek, a mikor még valóságossan meg nem bocsáttatnak; mivel annak a dolognak, a mellyet ember igaz hittel elhiszen hogy meglett, előbb kellett meglenni, hogysem ember igazán elhihesse; és ha elhiszi hogy meglett, minekelőtte meglett, hamissat hiszen. Ha tehát az poenitentiartartó ember igaz hittel elhiszi, hogy megbocsáttatnak bűnei, előbb kellett meglenni az bűnbocsánatnak, hogysem az hitnek, a mellyel azt hiszi a mi lehetetlen, mivel az kegyelmetek vallása szerént ez által az hit által, mint az igazulásnak igaz oka által, leszen meg az bűnök bocsánatja: hogyha azért utólb való az bűnök bocsánatja az hitnél, és követi az hitet, az az hit, az mellyel az poenitentiartartó ember elhiszi hogy megbocsáttatnak bűnei, hamissat hiszen, és következőképen magában is hamis.

Viszont, hogyha nincsen semmi egyéb mód avagy eszköz az megigazulásra ezen kívül az hit kívül, miként hitetheti el magával a bűnös ember, nyilván tudván, hogy nin-

csen az istennek kegyelmében, hogy az isten megbocsátotta legyen bűneit, és így miként hiheti el azt a bűnös ember, hogy már megbocsáttattak bűnei, holott még nem adta semmi okát megigazulásának, azaz ez előtt az hit előtt nem hitte el, hogy megbocsáttattanak bűnei.

Im látja azért kegyelmed, édes Nádasdi uram, ilyen derék és üdvösséget néző cikkekben minemő gyarló sőt lehetetlen fundamentomon építenek az kegyelmed emberi. Hogyha egy kevéssé homályosabbnak látszik kegyelmednek ez az okoskodás, az magyar nyelv mivoltának tulajdonítsa kegyelmed, a melly nem magyarázhat ki olly világosan mindennemő iskolában forgó terminusokat, az mint kívántatnék.

Aranyszáju szent János ¹⁾ az kegyelmedtől előhozott helyen soha csak nem is álmodott az ollyan hitről, hanem csak azt mondja, hogy ha az poenitentiartás csak maga szerént volna úgy, hogy az isten irgalmasságában való bizodalmot kirekesztené, soha el nem törölhetné az bűnt, de mivel az istennek az ő irgalmassága véghetetlen, az mi nem lehet is mitőlönk, meglehet az istentől, és így minden bűnös méltán bizhatik az istenben, hogy megbocsátja és törli bűncit. Hogy pedig ezt nyilván való igazságnak ismérje kegyelmed, ide irom éppen és igazán szent Chrysostomus írását a melly maga megmagyarázza magát: *Ne tuac confidas poenitentiae, tua namque poenitentia tanta nequit peccata delere. Si sola foret poenitentia, iure timeres, sed postquam cum poenitentia commiscetur Dei misericordia, confide, quia tuam vincit nequitiam, multum enim est misericors Deus, et tantum clemens, ut neque filio pepercerit, ut ingratos seruos redimeret. Nec mihi dicas: nimum peccari, et quomodo possum saluari? Tu non potes, tuus potest Dominus, et ita delet peccata, ut nec eorum remaneat vestigium.*

Szent Ágoston is az kegyelmedtől előhozott helyen igen világosan szólt, és csak azt tanítja, hogy az igaz poenitentiartásnak az

fundamentoma az hit, és ha hitből nem származik, nem hasznos. Az sententiában való utolsó szókat így írta az kegyelmed deákja: *Oportet autem credi remedium poenitentiae a Salvatore per fidem concedi*, hogy még is legyen valami színes oka, miért citálta legyen kegyelmed ellenünk ezt a sententiát. Vékezett pedig benne az jámbor, és azzal mutatta meg, hogy maga nem olvasta szent Ágostont, kinek írásiban csak így vadnak a szók: *Oportet autem credi remedium poenitentiae a Salvatore concedi* és nincsen ott *per fidem*. De nem csodálom, hogy ezt a két szót oda toldotta a kegyelmed deákja, mert Luther Mártontól tanult, a ki szent Pál sententiájához hozzá toldotta minden ok nélkül az *solát*.

Confessionem auricularem omnium peccatorum non esse absolute necessariam.

August. lib. 10. Confess. cap. 3.

Quid mihi est cum hominibus ut audeant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos. Curiosum genus ad cognoscendum vitam alienam, desidiosum ad corrigendum suam.

Chrysost. homil. 2. in Psal. 50.

Si confunderis alicui dicere quia peccasti, dicito ea quotidie in anima tua, non dico ut confitearis conservo tuo, ne exprobet, dicito Deo qui curat ea.

Az sűgva való gyónást avagy az bűnöknek nevezet szerént való előszámítását szükségesnek tartotta mindenkoron az igaz poenitentiartásra az igaz anyaszentegyház; szükségesnek tartották, javallották és predikálották az apostolok idejétől fogvást való mind görög s mind deák szent atyák, s méltán is, mivel minden okossággal élő ember könnyen általértheti azt, hogy az bűnbocsánatra avagy megoldozásra és megtartásra való hatalom, mellyet az apostoloknak és azokat igaz hivatal és igaz szentelés által követő egyházi embereknek adott idvözítőnk ¹⁾, azt hozza magával, hogy az ki ezeknek bírói hatalma által akar bűne-

¹⁾ Homil. 80. ad pop. Antiochenum.

¹⁾ Ioann. 20.

itül megoldoztatni, az mint igen szépen mondja szent János apostol ¹⁾: *Si confiteamur peccata nostra: fidelis est et pius (scilicet Christus) ut remittat nobis peccata nostra.* Ezokáért még az apostolok idejében is praktikáltatott az ilyen gyónás, az mint szent Lukács evangelista nyilván való szókkal bizonyítja ²⁾: *Cecidit timor super omnes illos, et magnificabatur nomen Domini Iesu, nullique credentium reniebant confitentes et annunciantes actus suos.* Az apostolok után is minden időben fen volt az anyaszentegyházban az az gyónás, a mint nyilván vallják szent Irenaeus, Clemens Alexandrinus, Origenes, az ki midőn az bünbocsátnak egynehány magyarázatit adta volna, így szól: *Est adhuc septima, licet dura et laboriosa, per poenitentiam remissio peccatorum, cum lavat peccator lacrymis stratum suum, et sunt ei lacrymae panes die ac nocte, et cum non erubescit sacerdoti Domini indicare peccatum et quaerere medicinam* ³⁾. Azon igazságot tanította szent Basilius, Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Firmianus, Ambrosius és egyebek, kiknek írásit rövidségnek okáért nem citálom; csak szent Ágostonnak és szent Chrysostomusnak némelly szavait hozom elől, az melyekből világossan kitetszik, hogy ezeknek a szenteknek az kegyelmekek vallása ebben az cikkelyben csak gondolatjukban sem tűnt a végre, hogy javallják, mivel világos szókkal kárhoztatták.

Szent Ágoston az betegek látogatásáról irt második könyvének negyedik részében, midőn az betegeket intette volna, hogy az utolsó szent kenetet kérjék és felvegyék, és az Krisztus szent testével éljenek, arra tanítja miként kellessék meggyónniok ilyen szókkal: *Sunt quidem, qui sufficere sibi ad salutem autumant, si soli Deo, cui nihil occultum est, quem nullius latet conscientia, sua confiteantur crimina. Nolunt enim, aut erubescunt sive dedignantur ostendere se sacerdotibus, quos tamen inter lepram et lepram discernere per legisla-*

toem constituit Dominus. Sed nolo ut ipsa decipiaris opinione, quatenus confundaris confiteri coram Domini vicario tabescens prae rubore, vel cervicosus prae indignatione: nam ipsius humiliter subeundum est iudicium, quem Dominus sibi non dedignatur vicarium. Ergo ad te venire roges sacerdotem, et fac ipsum conscientiarum tuarum penitus participem. És egy kevéssé alább azoknak is kárhoztatja gyónását, az kik csak köz gyónással szokták vétkeiket megvallani ¹⁾: *Neque quidem, sicuti quidam faciunt, cum quadam calliditate alloquaris presbyterum, quoniam talis allocutio tui ipsius foret deceptio. Accedunt siquidem deceptiosi ad sacerdotes, ita eis praesentibus confitentes: Ego peccator, domine sacerdos, peccavi, periurando, adulterando, fornicando, hominem occidendo, mentiendo, sacrilegium committendo, furando, rapiendo. Haec omnia commisi, mea culpa, vel opere, vel voluntate. Ita isti Deum iridentes, cum tamen non iridentur, confitentur quae non fecerunt etc.* És egy kevéssé alább: *Tu vero fili mi non ita facies, quoniam saniori consilio crediturus es, astantem coram te sacerdotem angelum. Aperi ei penetralium tuorum abditissima latibula, conscientiarum verecundarum penitiora rerela repagula. Non te pudeat coram uno dicere, quod te non puduit forsitan coram multis et cum multis facere, nam humanum est peccare, christianum est a peccato desistere, diabolicum est perseverare. Ergo quae mentem gravius exacerbant facinora, Dei angelo manifesta, nihil obscurum dicens, culpam nullis ambagibus involvens, nullis circumfutionibus, quod rerum est, operiens.*

Ezeket hogyha kegyelmed olvasta volna, hiszem hogy az maga vallásának erőssítésére szoha szent Ágoston szavait nem citálta volna, jóllehet azok is, a melyeket kegyelmed citált, semmiképpen nem ellenkeznek az catholica igazsággal, mivel azon az helyen nem az sacramentalis gyónásról szól, hanem azokat feddi, a kik felettébb való szorgalmatossággal tudakozták tüle életének és megtérésének rendit ²⁾, az mint nyilván kitetszik azon harma-

¹⁾ 1. Epist. cap. 1.

²⁾ Actor. 19.

³⁾ Homil. 1. in Leviticum.

¹⁾ Tom. 9. Lib. 2. cap. 5.

²⁾ Lib. 10. Confess. cap. 3.

dik résznek utolsó és az negyediknek első szavaiból: *Volunt ergo audire confitentem me, quid ipse intus sim, quo nec oculum, nec aurem, nec mentem possunt intendere. Cap. 3. Sed quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cum audierunt, quantum ad te accedam munere tuo, et orare pro me cum audierint quantum retarder pondere meo etc.*

Szent Chrysostomus is, a kinek némelly írásival ostromolják az kegyelmed vallásán való doctorok az szent gyónást, soha nem tanította azt, hogy ne legyenszükséges az gyónásra az bűnöknek nevezet szerint való előszám-lása, hanem inkább sok helyen fontos beszéddel intette az igaz gyónásra az embereket, és sok helyeit rövidségnek okáért elhagyom csak ezeket hozom elől. Elsőben is azért magyarázván szent János evangeliumának negyedik részét ¹⁾, így szól: *Hanc et nos mulierem imitemur, et in peccatis quae commissimus confitendis neminem vereamur, Deum duntaxat ut decet formidemus, qui et nunc operanostra videt et tunc, quos in praesentia non poenitet, damnabit.* És egy kevéssé alább: *Commisisti aliquod scelus, aut animo agitasti, homines celas, non Deum, et nihil curas, oculos hominum formidas etc.* Viszont ugyanazon helyen egynehány vers után: *Vos autem hortor dilectissimi, ut etsi nemo opera nostra videat, ut singuli suam conscientiam ingredientur, et iudicem sibi rationem constituent, errata sua in medium adducant, nisi velint in die illa horrenda universo orbi ea manifeste patere: Sanentur iam vulnera, sumatur poenitentis medicina.*

Sokkal is nyilvánban szól homil. 3. in Matthaeum paulo ante medium: *Confessio peccatorum est testimonium conscientiae timentis Deum. Qui enim timet iudicium Dei, peccata sua non erubescit confiteri, qui autem erubescit, non timet. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem etc;* és egy kevéssé alább: *Sed ideo magis nos iubet Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro poena, nam et hoc ipsum pars est iudicii.*

Hogy peniglen ezeken az helyeken arról

a gyónásról szóljon szent Chrysostomus, a mellyben titkon egyházi személynek szokták az emberek nevezet szerint bűneiket megvallani, világossan kitetszik, elsőben más helyeiből, ugymint az papságról irt második könyvből, az hol így szól ¹⁾: *Quamobrem multa quidem arte opus est, ut qui laborant christiani, ultro sibi ipsi persvadeant sacerdotum curationibus sese submittere oportere: neque id solum, sed ut etiam curationis ac medicinae nomine gratiam illis habeat; és egy kevéssé alább ugyan módot mutat miképpen kellessék a papoknak az poenitentiatartó bűnösökhöz magokat alkalmaztatni: Equidem complures recensere possim, quos constat in extrema mala adactos non ob aliud, nisi quod digna ab eis poena, et quae peccatis perpetratis par esset exigeretur. Neque enim temere ad delictorum modum oportet et multam ipsam adhibere: sed tanquam coniecturis quibusdam explorandus est delinquentium animus, ne quae fiat, ut dum consuere vis quod interruptum est, scissuram deteriorem facias; ac dum eum, qui lapsus est, erigere atque emendare studes, casus ipse maior per te reddatur.*

Másodszor abból is kitetszik, hogy azokban az helyekben nem szól sz. Chrysostomus sem az isten előtt való titkos gyónásról, mivel arra nem kellett volna olly fontossan inteni az bűnösöket, hogy semmiképpen bűneiket el ne titkolják, mert az isten előtt senki bűneit el nem titkolhatja: sem peniglen az ollyan gyónásról, mellyet az anyaszentegyháznak elein nyilván sok nép előtt szoktanak tenni az bűnösök, némelly nyilván való derék bűneikről nagyobb töredelmességnek és pirulásnak okáért, hogy ne essenek viszont olly könnyen az vétekben, mivel az illyen gyónást szent Chrysostomus nem javallotta, követvén ebben Nectariust, az előtte való konstantinápolbeli püspököt, az ki nem a szűgva való gyónást (a mint hamissan tanította Calvinus ²⁾), hanem az nyilván való gyónást tiltotta volt meg az konstantiná-

¹⁾ Hom. 33. in Ioann.

¹⁾ Lib. 2. de sacerd. ante medium.

²⁾ Lib. 3. Instit. c. 4. n. 7.

polbeli anyaszentegyházban némelly bizonyos okokért.

Ez ellen az gyónás ellen szól szent Chrysostomus az kegyelmedtől előlhozott helyen, melyet Calvinus is az gyónás ellen citált (*ut supra, n. 8.*) *Si confunderis dicere alicui quia peccasti, dicito ea quotidie in anima tua.* Azon gyónás ellen szól *Homilia de poenitentia et confessione: Nunc autem neque necessarium est praesentibus testibus confiteri: Cogitatione fiat delictorum exquisitio, absque teste sit hoc iudicium: Solus te Deus confitentem videat.* Ezekből és sok egyéb helyeiből kitetszik, hogy a nyilván való gyónást nem javallotta szent Chrysostomus, hogyha tehát az felül előlhozott helyekben dicsírte és javallotta az olly gyónást, a melly az vétkeknek előlszámlálásában áll, nem a nyilván való gyónást javallotta, hanem a súgva való gyónást, az melyet kegyelmed auricularis confessiónak nevez.

Itt ilyen ellenvetést tehetne kegyelmed: szent Chrysostomus az ollyan gyónást javallja, a melyet titkon csak az isten színe előtt teszen az ember, tehát mindennemő embernek tett gyónást kirekeszt. Erre kétképpen felelhetek. Elsőben, hogy az régi paterék mondási szerént mind egyet teszen titkon az papnak, ugymint isten helytartójának meggyónni, és az istennek meggyónni. Elsőben mikor az régi paterék és doctorok arra intették és ugyan ösztönözték az embereket, hogy az istennek gyónják meg vétkeket, olly gyónásra intették, a melyben nagy nehézséget érzettenek az emberek, mivel egyébaránt nem volt volna szükséges olly erős és hatható szókkal inteni őket. De abban az gyónásban, a melyet magának az istennek tesznek az emberek, nem érzének közönségessen olly nagy nehézséget, mivel az gyónás nem egyéb az bűnnek megismereténél, a melly bünt a nélkül is tud az úr isten, és szokan jól ismervén a bünt, semmi nehézséget nem esmernek benne, hanem inkább szántsándékkal ujjabb és ujjabb vétkekbe keverőznek. Másodszor az illyen gyónásban nem szoktanak közönségessen az emberek sokat pirulni, noha, ha jól értenék a dolgot, igenis kellene pirulniok. De az pa-

terek midőn az istennek való gyónásra intik az embert, olly gyónásra intik, a melyben piruljanak és szégyenüljenek, tehát az ollyan gyónásról szólanak, a melyben az isten képét viselő egyházi embereknek titkon kell minden bűneiket előlszámlálni.

Másodszor azt felelem, hogy szent Chrysostomus, midőn az kegyelmedtől előlhozott helyen és egyéb helyeken is az isten előtt való gyónásról szól, nem szól a gyónásról a mennyére a gyónás az megoldozásra rendeltetik, mivel ez aránt a gyónás az vétkeknek nem csak az isten előtt, hanem az isten képét viselő egyházi ember előtt való megvallását teszi: hanem szól az isten előtt való gyónásról a mennyére a megszégyenedésre és arcapirulásra rendeltetik, az melly orcapirulás néminemő része az elégtételnek. Oka pedig ennek az, hogy az nyilván való gyónás is, az melly helyett javallja szent Chrysostomus ez illyen isten előtt való gyónást, nem volt az megoldozásra rendelve, hanem csak az megszégyenedésre és pirulásra, mivel annakelőtte tudta az az pap, az kit arra rendelték volt az anyaszentegyháznak elcín, hogy az embereknek nyilván való vétkeiket nyilván kijelentse, és az titkos vétkeiket elhallgassa, mert egyébaránt, ha annak előtte meg nem gyónta volna minden vétkeiket, nem tudott volna az pap választást tenni az titkos és nyilván való vétkek között.

Ezekből azért világossan kitetszik, hogy noha aranyzáju szent János az őelőtte való püspöknek Nectariusnak méltóságát és végezetét oltalmazván, nem javallotta az nyilván való gyónást, de semmiképpen nem kárhoztatta, hanem inkább javallotta, és ugyan parancsolta is az titkos gyónást, a melyben minden bűnös nevezet szerént előlszámlálja mindennemő bűneit az igaz egyházi személyek előtt. Mivel az papságról irt könyveiben sok erős ratiókkal állatja az papoknak az bűnbocsánatra való hatalmokat, az melly hatalommal hogy igazán és jól élélhessenek az egyházi emberek, és hogy igaz bírái és orvossi lehessenek az lelkeknek, szükséges hogy tudják

azoknak vétkeit és sebeit: mivelhogy pedig az sziveknek titkát emberek levén nem tudhatják, szükséges hogy önnön magok mondják ki az igaz gyónás által minden lelki sebeiket.

Hominem iustificari coram Deo propter solum meritum et iustitiam Christi, non propter bona opera.

Ambr. I. Ad Cor. I. Tom. 5.

Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere, sola fide, gratis accipiens remissionem peccatorum.

August. de fide et operibus cap. 14. Tom. 4.

Cum apostolus dicit arbitrari se iustificari hominem per fidem sine operibus legis, non hoc agit, ut percepta ac professi fide, opera iustitiae contemnantur. Sed ut sciat se quisque per fidem posse iustificari, etiamsi legis opera non praecesserint. Sequuntur autem iustificatum, non praecedunt iustificandum.

August. ad Simpl. lib. 1. quaest. 2.

Gratia evangelica eo ipso quod talis est, operibus non debetur, alioquin gratia iam non est gratia. Et multis locis hoc saepe testatur fides, gratiam praeponebat operibus, non ut opera extinguat, sed ut ostendat non esse opera praecedentia gratiam, sed consequentia, ut scilicet non se quis arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est, sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam.

Chrysost. Tom. 5. Lat. Froben. anno 1530. in serm. de fide et Lege.

Latro credidit duntaxat et iustificatus est a misericordissimo Deo, atque hic ne dixeris, defuisse ei tempus quo iuste viveret et honesta faceret opera. Neque enim de hoc contenderim ego, sed illud unum asseveraverim, quod sola fides per se salvum fecerit.

Ebben az proposícióban is sok értelem foglaltatik, és az okáért homályos magában. Elsőben azért ilyen értelme lehet, hogy csupán csak az Krisztus érdeme, az mint önnön magában vagyon és szemléltethetik, igazítja meg az embert. De ez az értelem nyilván való hamisságot foglal magában, mivel ha az Krisztus érdeme, az mint magában vagyon, megigazítaná az embert, minden ember igaz volna és az isten szemei előtt kedves, valakiért megholt az Krisztus, mivelhogy az Krisztus ér-

deme, az mint magában vagyon, minden embert illet, minden emberért elegendő, sőt ha ezernyi ezer világot teremtett volna is az ur isten, mind azokban levő embereknek bünei eltörlésére is elegendő volt volna ugyan azon Krisztus érdeme.

Másodszor, ilyen értelme is lehet, hogy csupán csak az Krisztus érdeme igazítja meg az embert, de az mennyére az ember azt hit által magához kapcsolja. Azt az hitet pedig kegyelmek az isten igiretit néző, avagy azokat elhívó hitnek híja.

De én itten azt kérdelem kegyelmedtől: elég-e az megigazulásra, hogy az ember csak egy közönséges hittel higye el azt, hogy az isten minden hozzá térőknek és ötlet keresőknek mégigírte az bűnöknek bocsánatját és az örök életet: avagy más kiváltképpen való hit kívántatik, az mellyel minden tévovázás és félelem nélkül elhigye kiki mind magáru, hogy az isten öneki mindennemű bűneit megbocsátotta. Azt gondolnám, hogy az első hitet nem fogja kegyelmed elégségesnek ismerni a megigazulásra, hanem az másodikat fogja szükségesnek mondani Lutherrel, ki ennek az hitnek mivoltát így magyarázza ¹⁾: *Fides est certa, altissimeque animo insidiens, divinae bonitatis et gratiae per verbum Dei cognita atque manifestae fiducia*. De mivel ezt az hitet én már lehetetlennek mutattam ezen írásomban ²⁾, nem tudom miként lehet szükséges az megigazulásra.

Harmadszor azt is érthetni az kegyelmed proposícióján, hogy az jó cselekedeteknek isten előtt semminemű érdeme nincsen, és az megigazulásra is semmiképpen nem szükségesek, hanem csak az egy pusztá hit. De ez szerént az értelem szerént is hamis és a szent írással ellentéző az feltett propositio.

Elsőben, mivel az jutalom az érdemet nézi, és semmi nem adhatik valakinek jutalmul, ha azt valami cselekedetével meg nem érdemlette. De a szentírásban jutalmat ígér üdvözítőnk az jót cselekedőknek, mivel szent Má-

¹⁾ In serm. Dom. 2. Quadrag.

²⁾ §. ad veram poenitentiam.

ténak 10. részében azt mondja: ¹⁾ Hogy el nem vesztí jutalmát csak az is, az ki egy tanítvány nevében egy pohár hideg vizet ad. És midőn az evangéliumnak 19. részében ²⁾ az örök életet igéri jutalmul mind azoknak, az kik az ő nevéért elhagyják házokat, vagy atyjok fiait, vagy néjüket, vagy atyjokat, vagy anyjokat, vagy fiaikat, vagy szántóföldeiket. Tehát ezek az cselekedetek, az mellyekért ilyen nagy jutalmat ígér üdvözítünk. érde-
messék az isten előtt.

Másodszor miként nem volnának érde-
messék azok a cselekedetek, a mellyeket az
szent lélek nemz az emberekben, szent Pál
apostol mondása szerint: *Fructus autem spi-
ritus est charitas, gaudium, pax, patientia, be-
nignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo,
fides, modestia, continentia, castitas*, és az
mellyeket annye sok szép dicsirettekkel éke-
síti az szent írás azokat az tökéletes életnek
kemény ösvényét nyomván, az jó cselekedet-
ek gyakorlásában foglalják magokat.

Harmadszor miként mondhatja igazság
szerént olly világos szókkal üdvözítünk az
utolsó ítélet napján, hogy az éhezőket etető,
szomjuhozókat itató, mezíteleneket ruházó,
utonjárókat befogadó, betegeseket látogató és
az rabokat vigasztaló hűveknek jutalmul és
koronául adja az örökké való boldogságnak
birodalmát, hogyha az cselekedeteknek sem-
minemű érdeme nincsen az isten előtt ³⁾?

Ezekből nyilván következik, hogy nem
az pusztá hit oka az igazulásnak, nem csak
az által nyerjük meg az üdvösséget, hanem
az istennek velünk munkálkodó malasztjából
származott jó cselekedetek által is, a mint
világossan bizonyítja szent Dávid is Psalmo
14. midőn csak azokat ismeri az isten hajléki
lakosinak, a kik macula nélkül járnak, és
igazságot cselekesznek, az kik szivekben igaz-
ságot szólnak, s nyelvekkel nem cselekesznek
csalárdságot. Idvözítünk is az mennyei bol-
dóságban készített bőséges jutalomnak igi-
retivel biztatta az ő tanítványait, és azokban

minden hív keresztyént, az öldökléseknek és
egyéb különkülönbféle szanyarúságoknak
elszenvedésére, mondván: *Gaudete et exultate,
quoniam merces vestra copiosa est in coelis* ¹⁾.
És ugyanazon evangéliumnak hetedik részé-
ben nyilván mondja, hogy csak az megyen az
istennek országában, az ki az ő szent atyjának
akarátját betölti ²⁾: *Qui facit voluntatem Patris
mei, qui in coelis est, ipse intrabit in regnum
coelorum*. Sok számtalan világos helyeit hoz-
hatnám elő az isten könyvének, mellyekből
igen könnyen és minden csigázás nélkül kinyi-
latkoztatik az kegyelmed ez aránt való hiti ágo-
zatjának hamissága. De írásomnak rövidege
nem engedi, azért szent Pálnak egy világos
mondásával fejezem be az kegyelmed proposi-
tíójának szentírásból való meghamissítását,
mellyben azt mondja szent Pál, hogy az istennek
igazságát illeti az jó cselekedetekért való fize-
tés ³⁾: *Non enim iniustus Deus, ut obliviscatur
operis vestri, et dilectionis quam ostendi-
stis in nomine ipsius, qui ministrastis et mi-
nistratis*.

Ezzel az szentírásnak sok szép világos
helyeivel nyilván megbizonyított igazsággal
semmiben nem ellenkeztek az kegyelmedtől
előhozott szent atyák, hanem azt inkább sok
szép fontos írásokkal erősítették.

Szent Ambrus így szól az felvett cikkely-
ben ⁴⁾: *Scriptura divina vitam beatam in co-
gnitione posuit divinitatis, et fructu bonae ope-
rationis; denique utriusque assertionis testimo-
nium suppetit evangelium, nam et de scientia ita
dicit Dominus Iesus: Haec est autem vita aeter-
na, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem
misisti Iesum Christum. Et de operibus ita re-
spondit: Omnis, qui reliquerit domum, vel fra-
tres, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut
filios, aut agros propter nomen meum, centu-
plum accipiet et vitam aeternam possidebit etc.
Habet ergo vitam aeternam fides, quia fun-
damentum est bonum, habent et bona facta,
qui vir iustus et dictis et rebus probatur*.

¹⁾ Matth. 5. v. 12.

²⁾ Matth. 7. v. 21.

³⁾ Ad Hebr. 6. v. 10.

⁴⁾ Lib. 2. de off.

¹⁾ Matth. 10. v. 42. — ²⁾ Matth. 19. v. 29.

³⁾ Matth. 25. v. 35.

Az midőn pedig az kegyelmedtől citált helyen és más helyeken is csak csupán az hitrül emlékezik az megigazulás dolgában, semmiképpen ki nem rekeszti az isten szegető malasztja által lett, igaz hitből származott jó cselekedetek, hanem csak az ő testamentumbeli ceremoniaknak betöltésében álló cselekedeteket vallja az új testamentomban haszontalanoknak lenni az megigazulásra. Ezeken kívül az megigazulás előtt tett cselekedetek is haszontalanoknak ismeri az megigazulásra, oly formán, hogy azok által érdemelhesse az bűnös, az isten kegyelme avagy szentölő malasztján kívül való ember, az megigazulást. De nem mondja soha is, hogy csupán csak az pusztá hit elegendő dispositio az megigazulásra, mivel így a szentírással ellenkeznék, az melly azt mondja ¹⁾: *Videtur quia ex operibus iustificatur homo et non ex fide tantum*. Azt sem álmodta soha szent Ambrus, hogy az az hit, a mellyet a kegyelmed vallásán való doctorok az megigazulásra kívánnak, oly hit legyen, a melly által az megigazulandó bűnös ember minden félelem nélkül elhigye, hogy megbocsáttatnak bűnei, mert az ilyen hit lehetetlen, a mint oda fel megmutattam. Azt sem tanította soha ezen szent doctor, hogy az megigazult embernek istennek szegető malasztja által tett jószágos cselekedetnek semmi érdeme nincsen isten előtt, mert ezzel az hamissággal ellenkező dolgot tanít, midőn így szól ²⁾: *Quae salus nobis esse poterit, nisi ieiunio eluamus peccata nostra, cum scriptura dicat: Ieiunium et elemosyna a peccato liberat. Qui sunt ergo hi praeceptores novi, qui meritum excludunt ieiunii? Nonne gentilitium vox ista dicentium manducemus et bibamus*. Másutt pedig így szól ³⁾: *Magna res est fides et salutaris, et sine hac non est salvari possibile, sed sola non sufficit. Operari fidem per dilectionem necessarium est, et conversari digne Deo*. Ezekből világossan kitetszik, hogy szent Amb-

rus értelme szerint az pusztá hit magában nem elégséges, sem az első malasztnak és megigazulásnak megnyerésére, sem az megnyert malasztban való megmaradásra, hanem más jó cselekedetek is szükségesek.

Szent Ágoston pedig oly nyilván ellenkezik az lutherhittel az megigazulásról való cikkelyekben, hogyha mindennemű kegyelmetekkel ellenkező helyeit egyben kellene szedegetnem írásból, egész könyvecske telnék ki belőlök: de mivel ezt az munkát írásonak rövid volta nem engedi, csak az kegyelmedtől citált helyt írom le, mellyet ha kegyelmed olvasott és jól megfontolt volna, nem vélem, hogy citálta volna ellenünk. Így szól azért ez a szent doctor annak az tizenegyedik résznek elein ⁴⁾: *Quare iam illud videamus, quod excutiendum est a cordibus religiosorum, ne mala securitate salutem suam perdant, si ad eam obtinendam sufficere solam fidem putaverint, bene autem vivere, et bonis operibus vitam Dei temere neglexerint*. Im melly nyilván meghamissítja az kegyelmetek vallását, az melly teli torokkal kiáltja: *Sola fides iustificat*; és úgy annyira az pusztá hitnek tulajdonítja az üdvösségnek megnyerését, hogy minden egyéb módot és utat kirekeszt. *Nulla alia via potest homo cum Deo convenire, aut agere quam per fidem, opera ille nihil curat*, azt mondja Luther in lib. de captivitate Babylonica, cap. de Baptismo. Világossan szól Nicolaus Amsdorffius egy Georgius Major ellen írt könyvében, kinek titulussa is ez volt: *Quod bona opera sint pernicioosa ad salutem*, melly könyvben több sentenciái között ilyen is találtatik: *Quamobrem dico ego Nicolaus Amsdorffius: quicumque haec verba ut sonant (bona opera necessaria sunt ad salutem) docet et praedicat, hic est Pelagianus apostata, et duplex papista*. De az jámbor nem tanulta volt jól meg az Pelagius vallását, nem is vette eszébe, hogy ő az maga vallásában Simon Magusnak, Valentinusnak, Eunomiusnak, és egyéb régi haeresiarcháknak követője.

¹⁾ Iacob. 2.

²⁾ Lib. 3. epist. 255.

³⁾ In Comment. in cap. 4 ad Hebr.

⁴⁾ Tom. 4. lib. de fide et operibus cap. 14.

Vesse már egyben kegyelmed, édes Nádasdi uram, ezeknek írásit szent Ágoston írásával. Ezek veszedelmes állapotnak tartják az idvességet az jó cselekedetek által keresni: szent Ágoston veszedelmes bátorságnak és hamis vélekedésnek tartja az üdvösség megnyerésére az pusztá hitet elegendőnek tartani. És mivel kegyelmek ez aránt való vélekedését szent Pál apostol mondásával bizonyítja, és azokbul láttatik erősséget adni vallásának, halljameg ugyan azon szent doctornak következő szavait: *Nam etiam temporibus apostolorum, non intellectis quibusdam subobscuris sententiis apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrati sunt dicere: faciamus mala, ut veniant bona; quia dixerat: lex subintravit, ut abundaret delictum, ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia* ¹⁾. Ezeket az helyeket igen szépen megmagyarázván, annak az helynek magyarázására jün, a mellyben helyhez-teti kegyelmek derék fundamentomát vallásának: *Cum ergo dicat apostolus: Arbitrari se iustificari hominem per fidem sine operibus legis: non hoc agit ut percepta ac professa fide opera iustitiae contemnuntur, sed ut sciat se quisque per fidem posse iustificari, etiamsi legis opera non praecesserint, sequuntur enim iustificatum, non praecedunt iustificandum*. És két vers után így szól: *Quoniam ergo haec opinio tunc fuerat exorta, aliae apostolicae epistolae Petri, Ioannis, Iacobi, Iudae, contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer astruant fidem sine operibus nihil prodesse. Sicut etiam ipse Paulus non quamlibet fidem, qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque evangelicum definivit, cuius opera ex dilectione procedunt: et fides, inquit, quae per dilectionem operatur. Unde illam fidem, quae sufficere ad salutem quibusdam videtur, ita nihil prodesse asseverat, ut dicat, si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Ubi autem haec fidelis charitas operatur, sine dubio bene vivitur, plenitudo enim legis charitas*. Ugy tetszik, hogy ha szánszándékkal az kegyelmek vallása ellen

¹⁾ Rom. 5.

akarta volna is írnia szent Ágoston, nem hamissíthatta volna meg világosan, az mint ezen írásával meghamissítja, és jobban meg nem felelhetett volna az kegyelmek szent Pál apostolból vett ellenvetésére. Innét azért kegyelmed azt hozhatja ki elsőben, hogy nem citálják tökéletesen az kegyelmed hitin való tanítók az szent atyáknak írásit, hanem csak akaratjuk szerint csonkítják és marcongolják, azt vevén ki belőlök a mi szájok izént vagyon, az ellenek valót pedig kihagyván; és ilyen formán élnek az szentirással is, az mint, ha tudom volna hozzá, világossan megmutatnám. Másodszor: Hogy ebben az cikkelyben az kegyelmek vallása igen régi, és szintén az apostolok idejétül fogvást való, de olly, az mellyet akkorban is hamis tévelygésnek tartottanak önmön magok az apostolok.

Az második helye is szent Ágostonnak igen igaz és az catholica anyaszentegyháztul bevett tudomány, de semmiben nem erőssíti az kegyelmed vallását.

Aranyszájú szent János az kegyelmedtül citált ötödik tomussában sok szép intő beszédek és predikációkat ír, mellyekben az vétkektől rettentí és az jó cselekedetekre serkengeti az embereket, de egy levelét sem találhattam de fide et lege, hanem az kegyelmedtül előlhozott szókat találtam in Tomo 3. *De fide et lege naturae, et sancto spiritu, non multo post initium*. De azokban is semmit sem állat az igaz catholica ecclesiának vallása ellen, a mint eszében vehette volna kegyelmed, ha jól megolvasta volna azt a predikációját, mert az kegyelmedtül előlhozott szók után így szól: *Nam si supervixisset, fideique et operum fuisset negligens, a salute excidisset*. Semmit egyebet nem akart azért ezen az helyen szent Chrysostomus, hanem csak azt állatta, hogy néha az hit az külső cselekedetek nélkül elégséges az üdvösségre, jöllehet az külső cselekedetek soha nem elégségesek az igaz hit nélkül, mivel *sine fide impossibile est placere Deo*. De nem rekeszti semmiképpen ki az belső jó cselekedeteket, sőt az hitet is ugyan ottan jó cselekedetnek hívja. Az hitből származó jó cselekedeteknek sem tagadja érdemes voltát,

hanem sok helyen állatja. Elsőben így szól ¹⁾: *Nolimus igitur, nolimus inquam dilectissimi, fidem nobis ad salutem satis esse existimare. Nam nisi vitam puram exhibuerimus, et hac coelesti vocatione digna nos induerimus vestimenta, quibus ad nuptias admittamur, nihil nos eripiet, quin eodem, quo miser ille, afficiamur supplicio.* Másodszor pedig így szól ²⁾: *Nunquid ergo satis est ad vitam aeternam in filium credere? Minime: Non enim omnis, inquit, qui dicit mihi: Domine Domine, intrabit in regnum coelorum. Et peccatum in spiritum sanctum vel solum est satis, quod in Gehennam detrudat; et quid de Patre loquor? Nam si in patrem et filium et spiritum sanctum recte credideris, non autem recte vixeris, nulla tibi ad salutem utilitas. Cum ergo dicit: Ipsa est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum: nolimus hoc nobis ad salutem satis arbitrari. Opus namque nobis est et vitae et morum puritate pollere etc.* Ezekből, ha több helyeit rövidségnek okáért elhagyom is, világossan kitetszik, melly távul jártanak legyen az régi szent atyák az kegyelmetek vallásától és melly világossan éshelyesen erősítették legyen az mi igaz vallásunkat.

Unum quemque fidelem certum esse posse de sua salute.

Hilarius in Matth. can. 5.

Regnum coelorum, quod prophetae nunciaverunt, Ioannes praedicavit, Dominus noster in se positum esse est professus, vult sine aliqua incertae voluntatis ambiguitate sperari, alioquin iustificatio ex fide nulla est, si fides ipsa sit ambigua.

Aug. tomo 8. in Psalm. 85.

Abluti estis, sanctificati estis, dicit Apostolus 1. Cor. 6. Si ergo sanctificatos dicit, dicat et unusquisque fidelium, sanctus sum. Non est ista elati, sed confessio non ingrati.

Idem de verbo Domini, serm. 28.

Omnia tibi peccata dimissa sunt, ex malo servo factus es bonus filius. Ideo praesume non de operatione tua, sed de Christi gratia. Gratia enim salvati estis, apostolus ait: Non igitur arrogantia est, sed fides

praedicare quod acceperis, non est superbia, sed devotio.

Bernard. epist. 190. ad Innocen. P. R.

Nonne si fluctuat fides, inanis est et spes nostra.

Az emberi nemzetségnek eskütt ellensége, az pokolbéli sátn, igen jól értvén, hogy az böles ¹⁾ mondása szerint az félelem nemzője az jó tanácsnak, és az bátorság az helyesnek és az gondviseletlenségnek, mindennemű tehetségével azon volt, hogy az újságokban és veszedelmes szabadságokban gyönyörködő embereknek szívekben egy vakmerő és bátorságos vélekedést öntsön, az melly által hitessék magokkal, hogy ők egyáltalában üdvözülnek, csak erőssen és minden tétovázás nélkül magokhoz kapcsolják az Krisztus igazságát ²⁾.

De minemű veszedelmes úton járnak az ilyen bátorságban élő emberek, mivel mostan vélekedéseknek hamisságát az szentírásnak világos helyeiből nem akarják megismerni: eszekben veszik, de igen késsön és haszontalanul halálok után, midőn felette igen távul esznek attul a jótul, az mellyet életben nem igaz, hanem vakmerő hitekkel mintegy elveszthetetlenül kezekben tartottak. Különb tanítja az szent lélektől oktatott és vezéreltetett anyaszentegyház az ő fiait, midőn az ő mennyei jegyessének és fejének meghamisíthatatlan szavait elhívén, azokat szüntelen serkengeti, az ő emberből való kivételre és az újbán való öltözésre, az Krisztus képének és haszonlatosságának magokban való kiformalására, az félelemre, poenitentiatarásra, mivel szoros az út, az mellyen kell bemenni az örök életre. És jóllehet nem enged, hogy valaki az isten irgalmasságául, az Krisztus érdeméről, és a szent sakramentumok erejéről kételkedjék, mindazonáltal tiltja minden igaz fiát attul az hamis és félelem nélkül való bátorságtul, az mellyet az üdvösségre szükségesnek ítél kegyelmetek. Ebben pedig az szent lélek oktatását követi, az

¹⁾ Hom. 9. in Ioan. circa finem.

²⁾ Hom. 30. paulo post initium.

¹⁾ Arist. 2. Rhet. c. 5.

²⁾ Gregor. lib. 24. Moral. cap. 7.

melly igen szép világos szókkal kárhoztatja az ő szentei és íródeái által ezt a bátorságot. Salamon által azt mondja ¹⁾: *Quis potest dicere: mundum est cor meum, purus sum a peccato?* És másutt ²⁾: *Sunt iusti atque sapientes, et opera eorum in manu Dei: et tamen nescit homo an odio vel amore dignus sit: sed omnia in futurum servantur incerta.* És capite octavo: *Sunt impii, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant, sed et hoc vanissimum iudico.* Ezek az utolsó igék igen gyakran beteljesednek az kegyelmetek vallásán való emberek között, mivel soha oly gonosz életű ember nem lehet köztük, a ki, ha kérdezik, hiszi-e minden félelem nélkül, hogy idvözül, azt nem felelje nagy bátran, hogy igen is hiszi, s tartozik is úgy felelni, mert egyébránt hitinek egyik derék és fundamentalis ágozatját tagadná meg, és csak azért is el-kárhoznék. Világosan szól Iesus Syrach fia által: *De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adicias peccatum supra peccatum. Et ne dicas: Misericordia Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserabitur etc.* ³⁾ Miként ellenkezhetik nyilvánban az kegyelmetek bátorságával az szent lélek?

Erre nézve az anyaszentegyháznak igaz fiai, noha ártatlan élettel, és sok szép jószágos cselekedetekkel tündöklöttek, és ugyan csudatételekkel is ékesítették, mindazonáltal félelemmel és rettegéssel munkálkodtanak üdvösségek megnyerésében, gyakran mondván szent Pállal ⁴⁾: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, qui enim iudicat me, Dominus est.* És ⁵⁾: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne cum aliis prae-dicavero, ipse reprobis efficiar.*

Igazán mondom, hogy gondolkodván az kegyelmetek vallásának némelly cikkelyről, felette igen csudálkoztam, miformán lehet kegyelmetek közzül csak egy ember is bi-

zonyos üdvössége felől csak külső színnel is. Mivel az kegyelmetek vallása azt tartja, hogy minden ember elveszti hitit minden halálos véték által; az hit nélkül pedig lehetetlen dolog, hogy az isten előtt kedves legyen: viszont azt is tanítja, hogy az embernek mindennemő cselekedeti halálos vétkek, és csak az gonoszra való hajlandóság is, az melly az körösztés után megmarad az emberben, bűn és véték. És hogy az istennek parancsolatit senki meg nem tarthatja. Ugy tetszik énnekem, édes Nádasdi uram, s kegyelmed is igen könnyen által érti, ha igazságszerető szívből és nem gyűlölségből fontolja meg az dolgot, hogy ezekből az ágozatokból semmiképpen nem hozhatja ki senki igaz okoskodás által azt a bátorságot, a melyet szükségesnek ítél kegyelmetek az üdvösségre, hanem inkább kényszerítetik elhinni, hogy semmiképpen nem üdvözülhet. Mivel ilyen formán okoskodhatnak: Én erős hittel elhiszem, hogy semmiképpen nem üdvözülhetek, ha hitem nincsen. Hogy pedig hitem nincsen, tartozom vallásom szerint elhinnem, mert mindennemő cselekedetim halálos vétkek, és az isten parancsolatának mindenkor megszegője vagyok, mint-hogy soha meg nem tarthatom. Az halálos vétkek pedig vallásom szerint semmiképpen egyben nem férhetnek az hittel, hanem abból a szívből, mellyben uralkodnak, kirekesztik az hitet. De vallásom szerint el kell hinnem, hogy énbenem mindenkor uralkodnak az halálos vétkek, tehát ugyanazon vallásom szerint tartozom elhinnem, hogy énbenem nincsen igaz hit, és következendőképpen nem vagyok az isten kedvében s nem is üdvözülhetek. Mivel isten is azt mondja Ezekiel propheta által ¹⁾: *Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet et non morietur.* Én pedig semmiképpen nem őrizhetem meg istenemnek mindennemő parancsolatit, tehát nem élet hanem örökké való halál lé-szen az én jutalmam. Ez az okoskodás, mi-

¹⁾ Proverbiorum 20. v. 2.

²⁾ Eccl. 9. v. 2.

³⁾ Eccl. 5.

⁴⁾ 1. ad Cor. 4.

⁵⁾ 1. ad Cor. 9. v. 27.

¹⁾ Cap. 18. v. 21.

velhogy mind éppen az kegyelmed vallásának cikkelyin fundált, és ebből semmiképpen nem következik az üdvösségről való bizonyosság, eszébe veheti kegyelmed, hogy az kegyelmedtől kívánt bizonyosság nem helyes és okos bátorság és hitel, hanem vakmerő és veszedelmes persvasio, az mellynek sem az szentírásban, sem az szent atyákban, sem a természet szerint való okosságban semminemő fundamentoma nincsen.

Továbbá abból is kitetszik ennek az bátorságnak veszedelmes volta, hogy az imádságnak és poenitentiátartásnak szükséges és hasznos voltát elveszi. Mivel az kegyelmed vallása szerint, *fide divina et cui non potest subesse falsum*, kell minden embernek elhinni, hogy üdvözüln. Tehát olly erős hittel kell minden embernek maga felől elhinni, hogy üdvözüln, minemővel tartozik lelke vesztése alatt elhinni, hogy az öröktől fogva való ige miérettünk megtesztessült. De mivel ezt erős hittel elhittük, hogy úgy vagy, nem kérhetjük bűn nélkül azon, hogy minket üdvözítsen, mivel olly erős és csálhatatlan hittel tartozunk az kegyelmetek vallása szerint elhinnünk, hogy üdvözölünk, az minemővel hiszszük, hogy az istennek fia emberré lett értünk.

Végezetre, hogy sok erős okoskodásokat elhagyjak, az mellyekből minden okossággal élő ember előtt világossan kitetszik az kegyelmed ebben az cikkelyben való vallásának hamis volta, csak egy consequentiát hozok még ki az kegyelmed vallásából, a mellyet kegyelmed is nyilván hamisnak ismér, tudnia illik hogy kegyelmed minden lutheranus szolgájáru, jobbjáru és alatta valójáru lelke vesztése alatt tartozik elhinni, hogy bizonyossan üdvözüln és el nem kárhozik, melly dolgot tudom, hogy kegyelmed magára soha nem vállal. Ezt pedig az consequentiát így bizonyítom meg: Minden lutheranus tartozik lelke vesztése alatt elhinni, mind azt a mit tartozik más, harmad, negyed etc lutheranus elhinni, ugymint hitnek ágazatját, mivel az lutheranus hitnek mindenemő ágazati minden lutheranus embert illetnek, és mindent köteleznek az elhitelre. De kegyel-

mednek minden szolgája, jobbjája és alatta valója tartozik maga felől elhinni, ugy mint hitnek fő és fundamentalis ágazatját, lelkének vesztése alatt, hogy bizonyossan üdvözüln. Tehát kegyelmed is tartozik minden szolgája felől elhinni, hogy üdvözüln, és ha valamelylyik felől el nem hiszi kegyelmed, eretnekké és hitetlenné leszen kegyelmed, nem hívén vallásának egy fő és fundamentalis ágazatját. Erre azt felelhetné kegyelmed, hogy ez az üdvösségről való bizonyosság csak arra nézve hitágazatja, a ki azt tartozik elhinni magáru, másra nézve nem hitágazatja, és így senki nem tartozik más felebarátja felől erős hittel elhinni, hogy üdvözüln. Helyes volna az felelet, hogy ez az bizonyosság és üdvösségének elhitele nem származnék az lutheranus hitnek közönséges ágazatibul, hanem az istennek kiváltképpen való jelentéséből, mellyet csak az tartozik elhinni, a kinél nyilván vagy on efféle jelentés. De mivel ez az kegyelmetek üdvössége felől való erős és megcsalhatatlan hiti az luthervallásnak közönséges ágazatibul származik, nincsen arra nézve hitágazatja, a ki elhitezi azt magáru, hanem minden lutheranusra nézve. Továbbá ha arra nézve hitágazatja a ki maga felől azt elhiszi, azért hitágazatja, hogy önnön magában annak az üdvössége megmásolhatatlan dolog, ex parte obiecti, az mint az iskolákban szólanak, tehát minden lutheranus tartozik elhinni erős hittel, mivel vallásának közönséges ágazatibul ismertetik meg másolhatatlannak.

Ihon minemő consequentiák következnek az kegyelmed vallásából, édes Nádasdi uram, mellyeket, hogy egy szent indifferentiából és az igazság szeretetiből származott, buzgó kívánsággal fontoljon kegyelmed, az egy istenre kérem kegyelmedet: adott az ur isten kegyelmednek olly elmét és okosságot, hogy ha azt valami erős passiónak füstitül nem engedi meghomályosíttatni, igen könnyen és gyönyörűségessen által érti, minemő törökben keverik az keresztyén lelkeket az kegyelmed vallásán való doctorok, azt pedig megértvén és az igazságának szép fényessé-

gétől megkörnyékeztetvén, örömmel mondja kegyelmed szent Dáviddal: *Laqueus contritus est, et nos liberati sumus.*

Az mi az szent atyáknak ebben az cikelyben való értelmét illeti, azoknak sok szép világos bizonyságibul egy nagy hosszú lajstromot csinálhatnék az kegyelmetek vallásának meghamissítására. De mivel az több cikelyekre sietek, csak azoknak hozom elől írásit, a kiket kegyelmed vallásának erőssítésére citált.

Szent Ágoston magyarázván szent Dávid 41. zoltárát, ama szavait ¹⁾: *Ad me ipsum anima mea turbata*, nyilván vagyon és tanítja, hogy az önnön maga igazságában nem bizonyos, midőn így szól: *Novi quia iustitia Dei mei manet, utrum mea maneant nescio, terret enim me apostolus, dicens: Qui se putat stare, videat ne cadat; ergo quia non est in me firmitas mihi, nec est mihi spes de me, ad me ipsum turbata est anima mea.* Illyen formán szól sok egyéb helyekben is, mellyeket rövidségnek okáért elhagyok. Az kegyelmedtől előlhozott helyen pedig egy szót sem ír vallásunk ellen, mivel az 85. zoltárnak magyarázatjában nem olly bátorságrul és bizonyoságrul szól, a minemőt kegyelmetek kíván, hanem csak ollyanról, a mellyet a megkeresztelkedett és Krisztus tagjává vált ember okosan és bizodalmassan indíthat fel magában, úgy azért hogy az üdvösséges félelmet szívéből semmiképpen ki ne rekeszsze, hanem az istent szüntelen kérje, hogy azt a szentséget, a mellyben reményli hogy vagyon, megőrizze és megtartsa benne, mondván szent Dáviddal: *Custodi animam meam quoniam sanctus sum.*

Hogy pedig ez legyen igaz magyarázatja szent Ágoston írásának, bizonyságom önnön maga ugyan azon zoltárnak magyarázatában, egy kevéssé alább, azoknak az szóknak magyarázásában: *Quia tu Domine servas et mittis* a hol így szól: *Quacumque enim se vertebat, scandala, tribulationes, timores, tentationes inveniebat. In quo homine securitas? De*

quo certum gaudium? Nec de se ipso utique, quanto magis de alio? Aut mali sunt et necesse est eos pati, sed sperare quia mutari possunt. Aut boni sunt, et sic eos oportet diligere, ut timeamus, quia possunt mutari ne mali sint. Ibi malitia eorum facit amaritudinem animae, hic sollicitudo et timor, ne labatur qui bene ambulat. Az hol illyen félelem vagyon, nincsen ott erős és megcsalhatatlan hit.

A második helyen sem inti arra az ujonnan keresztelteket (az kiknek szól ottan) hogy olly bizonyossan elhigyjék bűneknek bocsánatját, melly bizonyossan hiszik hogy az Krisztus isten. Hanem csak arra inti, hogy erős bizodalommal tartsák isten fiainak magokat és azon bizodalommal emeljék szemeiket mennyei atyjokhoz. Erre pedig az bizodalomra, nem szükséges hogy az megkeresztelt ember erős hittel elhigyjé hogy megbocsáttatnak bűnei, hanem elégséges azt elhinni, hogy mindennek megbocsáttatnak bűnei, valaki igazán felveszi a szent keresztséget. És ahoz lelkiesmeretiben nem érzeni semminező akadékot az melly a szent keresztség malszthozó erejének akadékul volna: így érezvén azért magát akarki is, nagy bizodalommal mondhatja: *Pater noster qui es in coelis.*

Szent Hilarius ¹⁾ sem szól arrul az hitről, a mellyel az embernek tekéltessen el kellessék hinai, hogy megbocsáttatnak bűnei, hanem arrul az hitről, az mellyel minden ember tartozik elhinni testünknek feltámadását, mellyet ha valaki erőssen és minden félelem nélkül el nem hiszen, semmiképpen nem remélheti azokat az jókot, az mellyek követik a feltámadást az igazakban, és nem is igazulhat meg hit által ha az testnek feltámadását ígíró isten szavainak hitelt nem ad. Ezt a magyarázatot igaznak ismeri minden, az ki szent Hilarius írását az citált helyen olvassa. Mivel egy kevéssé feljebb azt mondotta volt, hogy némelly emberek két okért tanulják meg az tökéletességnek utját. Elsőbben ez világi dolgokban való gyönyörködésekért. Másod-

¹⁾ Tomo 8.

¹⁾ Hilarius in Matth. canon. 5.

szor az jövődö dologrul való kétségbenesésékért, melly kétségbenesés abbul származik, hogy némellyek el nem hiszik az tesztnek feltámadását.

Az mi az szent Bernárd irását illeti, az olly távul jár az felvett cikkelyben az kegyelmed vallásátul, melly távul való az ég az földtől. Azért a ki legelsőben is szent Bernárdnak 190. levelét az kegyelmetek ezaránt való hitinek erőssítésére citálta, vagy hogy soha nem olvasta éppen ezt az epistolát, hanem történet szerént csak abban az kegyelmedtől előhozott egynehány szóban akadott mindjárt a szeme, avagy ha olvasta, semmit sem értett benne, ha penig értette, szemtelen volt, mivel nem félt olly dolgot fogni szent Bernárdra, a melly abban az hosszú levelében csak gondolatjában sem tűnt, nem gondolván hogy jövődöben is orcájára tér, mert igen könnyű a szánta rókát elérni. Kérem azért kegyelmedet, ne restelje kegyelmed maga megolvasni az citált levelet, megtapasztalja nyilván kegyelmed, melly mód nélkül csigázzák az kegyelmed vallásán való emberek az szent doctoroknak irását, és melly méltatlan dicsekednek azzal, hogy mindennemű hitek ágozatiban azokkal egyet értenek. De hogy ezeket ne láttassam csak mondani, és ok nélkül fogni az kegyelmed vallásán való tanítókra, megbizonyítom rövideden.

Ebben az 190. epistolában szent Bernárd egy franciaországbeli theologust vádol Innocentius romai pápának, mint az hit dolgában támadott villongásokat megítélő és lecsillapító bírónak ilyen szókkal: *Oportet ad vestrum referri apostolatum pericula quaeque et scandala emergentia in Regno Dei, ea praesertim, quae de fide contingunt. Dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum. Haec quippe huius praerogativa sedis.* Ezeket a szokat, noha az materián kívül valók, azért akartam leírnom, hogy eszébe vegye kegyelmed, micsoda vélekedésben voltanak az régi szent atyák az romai pápául és hitrül. Abban vádolja penig azt a theologust, hogy az régi eretnekektől találtatott, és már átok alá vettetett hamis

tudományokat ismét feltámaszt, és újakat is talál hozzájuk. Elsőben is penig az szent háromság dolgában való tévelygésit számlálja elől, és igen tudósan hamissítja. Melly tévelygésinek mintegy okát adván, így szól szent Bernárd: *Nec mirum si homo qui non curat quae dicat, irruens in arcana fidei, thesauros absconditos pietatis tam irreverenter inedit atque discerpit, cum de ipsa pietate fidei, nec pie nec fideliter sentiat. Denique in primo limine theologiae (vel potius stultilegiae suae) fidem definit aestimationem.* Második tévelygését hozza elől, és abban vádolja, hogy a hitet, a melly fundamentuma az üdvösségnek, csak vélekedésnek tartja, mintha abban mindennek szabad volna azt tartani és mondani, a mit akar, és mintha a mi hitünknek titkai csak bizonytalan vélekedésektől függnének: *quasi cuique in ea sentire et loqui quae libeat, liceant, aut pendeant sub incerto, in vagis ac variis opinionibus nostrae fidei sacramenta, et non magis certa veritate subsistant.* Ez ellen az hamis vélekedés ellen veti azért szent Bernárd az kegyelmedtől előhozott szokat: *Nonne si fluctuat fides, inanis est spes nostra?* Azaz hogyha az hit magában csak vélekedés, csak bizonytalan habozás, semmire kellő az mi reménységünk. Itt azért kegyelmedet teszem bíróná, édes Nádasdi uram, ha azt a hitet állatja-e szent Bernárd a mellyet kegyelmetek szükségesnek tart az üdvösségre, ugymint azt a mellyel minden ember erőssen és minden főlelem nélkül maga felől elhiggye, hogy öneki megbocsáttatott bűnei, és bizonyosan üdvözül. Másképen szól erről az cikkelyről szent Bernárd sok helyeken, de legfőképen *in Sermone primo de Septuagesima paulopost initium: Quis potest dicere: Ego de electis sum, ego de praedestinati ad vitam, et de numero filiorum? quis haec inquam, dicere potest? reclamante nimirum scriptura: Nescit homo sit dignus amore an odio: Certitudinem utique non habemus: sed spei fiducia consolatur nos, ne dubitationis huius anxietate penitus cruciemur etc.* Ezekből a szokbul megítélheti minden igazságszerető istenes lélek, ha pártfogója volt-e szent Bernárd az kegyelmedtől kívánt veszedelmes vakme-

rőségnek, avagy inkább rontója és hamissítója. De menjünk tovább.

Electionem ab aeterno factam esse a Deo intuitu praevisae fidei.

Ambros. 2. de vocatione Gentium. c. 21. super verba c. 8. Rom.

Quos praescivit, hos praedestinavit: istos quos praescivit sibi devotos futuros, ipsos elegit ad promissa praemia capessenda, ut hi qui credere videntur et non permanent in fide caepa, a Deo electi negentur, quia quos elegit apud se, permanent.

Idem cap. 26. super verb. c. 9. homil. Miserebor cuivis etc.

Eius miserebor, cuius praescius eram, quod misericordiam daturus essem, sciens conversurum illum et permansurum apud me.

August. tract. 24. in Ioannem.

Itt is úgy tetszik hogy nem olvasta az kegyelmed íródeákja szent Ambrus írásit, mivel az első sententiáját lib. 2. de vocatione gentium cap. 21. irta legyen, ott pedig nincsen, mivel annak az könyvnek tiz caputjánál több nincsen. Azért azok a szók más helyen vannak szent Ambrus írásiban, tudniaillik tomo 5. in cap. 8. Epistolae ad Romanos. De azokban az mi vallásunk ellen csak egy pontot sem tart. Mivel mi catholicusok mindnyájan tekéletessen elhittük, hogy azok a kiket az ur isten öröktül fogva magának választott, mind végig megmaradnak az jóban, azok pedig a kik meg nem maradnak, nem választottak. Miként választotta legyen pedig azokat az kik megmaradnak az ur isten, ha egyáltalában-e és minden jöendő érdemekre való tekintet nélkül, avagy jöendő érdemekre nézve, mellyeket öröktül fogva látt ő szent felsége, arról semmi bizonyost nem végezett az anyaszentegyház, hanem szabadon hagyta mindennek. akar egyik s akar másik részit tartsa ennek az iskolákban forgó kérdésnek. Azt azért nem tanítja az catholicus doctorok közül senki, hogy *electio facta sit intuitu praemissae solius fidei*, azaz, az egy pusztá hitre nézve. Szent Ambrus sem álmodta azt soha

is, mivel ottan nem csak az pusztá hitrül, hanem többre is emlékezik, midőn azt mondja, hogy az kiket az ur isten elválasztott, azok megmaradnak az istenben. Az istenben való megmaradásra pedig nem elég az pusztá hit, hanem jó cselekedet is kell hozzá ¹⁾, az mint nyilván mondja idvözítők: *Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum*. És egy kevéssé alább: *Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea*.

Ugyan ezen értelme vagyon az második helyen is szent Ambrusnak, mivel ott is csak azt mondja ²⁾, hogy azok, a kiket az ur isten magának választ, megmaradnak végig az jóban. Ez pedig igaz catholica vallás.

Azok a szók, mellyeket szent Ágoston-bul citál kegyelmed, nincsenek in Tractatu 24. hanem in Tractatu 42, nem is úgy a mint kegyelmed citálja, hanem így: *Qui ex Deo est, verba Dei audit, etc. non naturarum merita discrerit, aut propter suam animam et carnem, aliquam naturam in hominibus, peccato vitia non esset, invenit, sed quomodo praescierat qui fuerant credituri, ipsos dixit ex Deo, quomodo regenerationis adoptione renascerentur ex Deo*; hogy pedig kegyelmed ne vélje azt, hogy szent Ágoston csak a pusztá hitrül szóljon ez helyen, olvassa meg az következő szókat: *Quod vero sequitur: Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis, eis dictum est, qui non solum peccato vitiosi erant, nam hoc malum erat commune omnibus, sed etiam praecogniti quod non fuerant credituri ea fide, qua sola possent a peccatorum obligatione liberari*. Minemő legyen pedig az az hit, a melly a bűnöktől megszabadítja az embert, szent Ágoston értelme szerént megmutattam oda feljebb, tudniaillik: *Fides quae per charitatem operatur*. És így ez aránt is semmit sem bizonyított kegyelmed a szent atyákból.

¹⁾ Ioan. 15. v. 5. et 10.

²⁾ In cap. 9. ad Romanos.

Ieiunium non debet esse coactum.

Tertull. lib. adversus Psychicos cap. 2.

De caetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio non ex imperio novae disciplinae pro temporibus et causis uniuscuiusque. Sic et apostoli observarunt, nullum aliud imponentes iugum certorum et in commune omnibus obeandorum ieiuniorum.

August. epist. 86. ad Casulanum.

Ego in evangelicis et apostolicis literis video praeceptum esse ieiunium, quibus autem diebus non oporteat ieiunare, et quibus oporteat, praecepto domini vel apostolorum non invenio definitum.

Közönséges példabeszéd, édes Nádassauram, hogy ha az ebeken állana a lóhalál, mind az kövére halna meg. Ha az testnek és vérnek szolgáló, és annak mindennemű szanyaruságát nagy távul elkerülő és minden módon eltávoztató embereken fog állani az böjtszabás, soha nem fog úgy senki böjtölni. Azért kívánta meg régen Aërius nevű hae-resiarcha az böjtölésben való szabadságot, mondván: *Non erit ieiunium ordinatum, haec enim iudaica sunt, et sub iugo servitutis. Iusto enim lex non est posita, si vero volo ieiunare, eligam diem a me ipso, et ieiunabo propter libertatem.*¹⁾

De az igaz anyaszentegyház, a melyben szent Pál parancsolatja szerint mindenek ékes-sen és rendessen vannak, által értvén az go-noszra vágyódó és testnek kedveskedő romlott emberi természetnek gyarlóságát, bizonyos üdöket szabott, az melyekben Krisztus urunk kénszenvedésének és az megdűcsöült szenteknek emlékeztetire és tiszteltetire, az emberek böjtölés által szanyargassák teszteket, és az léleknek birodalma alá hajtsák. Ezt pe-nig az böjtölést ugyan halálos véték alatt pa-rancsolja mind azoknak, az kiknek semminemő helyes mentségek nincsen az böjtmegszegésre. Ez ilyen szokás nem tegnapi az igaz anyaszentegyházban, hanem még az apostolok idejétől fogva való. Az apostolok kánoniban canone 68. ilyen parancsolat vagyon, hogy

az clericusok megfosztassanak tiszteltül és az laikusok excommunicáltassanak, ha az negyven napi büjtöt megszegik: tehát az apostolok is halálos vétéknek tartották az böjt megszegését, mert senkit nem excommunicálhatni, az ki arra halálos véték által okot nem ad. Az apostolokat követték az régi szent gyülekezetek, és anyaszentegyháznak tanító doctori, kiknek az negyven napi böjt felől való világos vélekedéseket rövidségnek okaért elhagyom. Csak Tertullianust és szent Ágostont hozom elő, mivel azokat ellenünk citálja kegyelmed.

Az mi az Tertullianus dolgát illeti, nyilván való dolog, hogy ő az büjtnek hasznait és szükséges voltát szok argumentumokkal állatja ugyan azon kegyelmedtől citált könyvben, az hol azt is mondja: *Bene autem quod et episcopi universae plebi mandare ieiunia assolent*¹⁾. Csakhogy mivel már akkor, az midőn ezt a könyvet írta, montanista volt, sok hazugságokat fogott az catholicusokra, az kik ellen irt, mintha ők az böjtölésnek halálos ellenségi volnának, és csak az tesztek hizlálására fordították volna minden eszeket és tehetségeket: és azokáért nagy hosszan és bölesen disputál az büjtnek hasznairul és érdeméről, mintha azt a catholicusok tagadták volna; maga az catholicus doctoroknak és szent atyáknak könyvei az büjtöknek és tesztli szanyaruságoknak dicsiretivel rakva vannak. Az több hazugsági között azt is írja az kegyelmedtől előhozott szókban (nem ex mente propria az mint kegyelmed láttatik citálni, hanem ex mente catholicorum) hogy az catholicusok a szabott büjtöket kárhoztatták az montanistákban, és csak szabad akaratjuk szerint akartanak böjtölni: jóllehet azt a catholicusok soha nem cselekedték, hanem csak azt nem javallották az montanistákban, hogy több negyven napi böjttel akarták az körösztýneket terhelni, arra erőltetvén őket, hogy azokban is csak száraz és szovány étkekkel éljenek, a mely dologban igen erőssen irt Ter-

¹⁾ Epipha. haer. 75.

¹⁾ Lib. de ieiun. circ. fin.

tullianus, és eretnekké lévén, az több eretnekeknek szokások szerint szemtelenül mindent az 'catholicusokra kent. Mindazonáltal nem mondotta azt, hogy az catholicusok semminemő szabott bűjtöt nem akartanak tartani, mivel azt írja felölök, hogy az husvét előtt való negyven napi bűjtöt bizonyossan megtartották, ugy mint az apostolok idejétől fogva szabott bűjtöt: *Certe in evangelio illos dies ieiunius determinatos putant, in quibus oblatus est sponsus; et hos esse iam solos legitimos ieiuniorum christianorum, abolitis legalibus et propheticis vetustatibus.* És így Tertullianus sohul azt nem mondja, hogy semminemő bűjtre nem kötelesek az keresztyének: mivel az maga értelme szerint nem egy, hanem több negyven napi, és más kiváltképen való bűjtökre kötelezte az montanistákat, kiknek fő patronussává lőtt volt. Az catholicusokruul pedig azt írja, hogy az husvét előtt való negyven napi bűjtre köteleseknek ismerik magokat.

Szent Ágoston pedig az kegyelmedtől előhozott helyen csak azt mondja, hogy noha nyilván olvasta az evangelisták és apostolok írásiban az bűjtről való parancsolatot, nem olvasta azért azon írásokban, minemő napokban kellessék bűjtölni. De ezzel semmiképen nem erőssíti az kegyelmed vallását, mert noha az bűjtnak bizonyos napjairul semmit nem irtak az apostolok és evangelisták az ő evangeliomokban és levelekben, szóval azért és cselekedettel törvényt szabhattak mind az apostolok s mind pedig az utánok való szent atyák és püspökök, az mint nyilván megvallja szent Ágoston ezen levelének elein ilyen szókkal: *In his enim rebus, de quibus nihil certi statuit scriptura divina, mos populi Dei, vel instituta maiorum pro lege tenenda sunt* ¹⁾.

Hogy pedig az szabott bűjtöket nem kárhoztatta szent Ágoston, hanem javallotta, világossan kitetszik abból, hogy az olyan bűjtök ellen tusakodókat eretnekeknek tartotta: *Aeriani ab Aerio quodam sunt, qui cum*

esset presbyter, doluisse fertur quod episcopus non potuit ordinari, et in arianorum haeresim lapsus, propria quoque dogmata addidisse nonnulla, dicens, orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere, nec statuta solenniter celebranda esse ieiunia, sed cum quisque voluerit ieiunandum, ne videatur esse sub lege.

¹⁾ Gondolja meg azért kegyelmed ha követhetett, avagy erőssíthetett-e szent Ágoston olly vallást, az kit nyilván való eretnekségnek tartott. Innen a következők, hogy az, ki az szabott bűjtöket kárhoztatja, és az bűjtölést minden embernek szabadságára hagyja, szent Ágoston szententiája szerint eretnek.

Az negyven napi bűjtről nevezet szerint így szól szent Ágoston: *Rogo vos fratres charissimi et admoneo: ut isto legitimo ac sacratissimo tempore exceptis Dominicis diebus, nullus prandere praesumat, nisi forte ille, quem ieiunare infirmitas non permittit, quia aliis diebus ieiunare remedium est aut praemium, in Quadragesima non ieiunare peccatum est. Alio tempore qui ieiunat, accipiet indulgentiam, in Quadragesima qui non ieiunat, sentiet poenam.* ²⁾ Hová lehet, édes Nádasdi uram, ennél pápistább írás? azért nyilván látja kegyelmed, hogy ez aránt sem bizonyított semmit is szent Ágostonból.

Votum castitatis impune non servare eum, qui se continere non potest.

August. lib. de bono coniugii ad Iovianum etc. citatur in Iure Can. dis. 27. cap. Quidem.

Quidam nubentes post votumasserunt adulteros esse. Ego autem dico vobis, quod graviter peccant, qui tales dividunt.

Cyprianus ad Pomp. libr. 1. Epist. 11.

Virgines, si se ex fide Christo dicaverint, pudicae et castae sine fabula perseverent. Si autem perseverare nolunt, vel non possunt, melius est ut nubant, quam in ignem delictis suis cadant.

Az kegyelmed íródeákja azt írja itten az írásnak szélire: *Thesis ista debet sequi ar-*

¹⁾ Epist. 86. init.

¹⁾ Tom. 6. de haeresibus ad Quod vult deum, haeresi 53.

²⁾ Tom. 10. ser. 62. de tempore.

ticulum de coniugio. De az jámbor bár ne bus-suljon rajta, mert nem akartva is igen helyessen tette post articulum de ieiunio, mivel, az mint Tertullianus mondja az oda fel citált levelének elein, az hashizlalás együtt jár az bujasággal. Innen vagy, hogy azok az eret-nekek, az mellyek ellenségi voltak az bűj-tölésnek, közönségessen ellenségi voltak az szüzességnak is. Luther Márton is az bűj-töléstől felszabadítván az embereket, az házasságot parancsolatnak tartotta, és minden ren-den való embernek szükségesnek ítélte lenni.

De az igaz anyaszentegyház, a mint más cikkelyekben mindenkor ellenkezett az té-velygők tanításival, úgy ellenkezik ebben is, és noha senkit arra nem erőltet s nem is kény-szerít, hogy szüzességet fogadjon az isten-nek avagy holtig való tisztaságot, kényszeríti azért arra, hogy beteljesítse azt a mit fogadott, nézvé, ebben mind az isten parancsolatját, az melly sok helyeken kötelezi az embereket az istennek tölt fogadásoknak betöltésére: *Redde altissimo vota tua*¹⁾; és Salamon által: *Si quid voristi Deo, ne moreris reddere, displicet enim Deo infidelis promissio, sed quodcumque voveris redde, multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere*²⁾; s mind penig az fogadásnak és szövetségnek mivoltát, az melly ha igaz és helyes, mind isteni s mind egyházi és világi törvény sze-rént kötelezi az embert az megtartásra. Ugy az házassak közt való szövetség megtartására kötelesek az házassak, és azt soha nem szabad megszegni, akármelly erőssen izgat-tassanak is az ördögtől és az megromlott természettől más személynél kívánságára. Tehát az istennek tölt fogadást is tartozik megtartani minden ember, akármint gerjedjen az bujaságra, mivel szintén olyan kötelessége vagy az tisztaságnak megtartására, az minemő az házassaknak az házastársokhoz való hívségeknél megtartására.

Hogy peniglen az ilyen fogadás helyes és istennél kellemetes legyen, békét hagyván

a sok szent atyák bizonyságának, csak az fogadás mivoltából és természetiből bizonyítom meg. Az fogadás nem egyéb, hanem *promissio deo facta de meliori bono.* De az szüzességről és holtig való tisztaságról tett fogadás olyan, mivel szent Pál¹⁾ nyilván való szókkal jobbnak mondja az szüzességet és az nőtelen-ségben való tisztaságot az házasságnál. *Igitur qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, qui non iungit melius facit.* Az házasságot pe-nig csak az paráznaságnál mondja jobbnak len-ni, mert csak az paráznaságnak eltávoztatásáért engedi az házasságot: *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat.* És: *melius est nubere quam uri*, hogy penig csak ezeket en-gedelemből mondja, és nem parancsolatból, világos szavaiból tetszik ki: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* Mert az maga akarata szerént azt ki-vánja, hogy minden ember olyan állapotban volna az minemőben volt ő, tudniillik nőtelen-ségben és tisztaságban. *Volo enim omnes vos esse sicut me ipsum.* És: *dico autem in-nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permaneant sicut et ego.* Melly szavaiból szent Pálnak az szentírás-magyarázó doctorok közönségessen mindnyájan azt hozzák ki, hogy szent Pál mindenkor nőtelen volt, szent Oecumenius penig ugyan szűzeknek mondotta: *Virgo fuit Paulus et ideo dicebat: vellem omnes similes mei esse.* Jobb tehát szent Pál sententi-ája szerént az szüzesség és az holtig való tisztaság az házasságnál. És így következendő-képen az tisztaságról tett fogadás helyes, kötelező és az isten előtt kellemetes fogadás.

Ezen fogadást helyesnek és kötelezőnek tartott szent Ágoston is²⁾, midőn szintén olly paráznának tartja azt, a ki tisztaságot fogad-ván az istennek, feleséget vesz, bár a vég-re is, hogy azt a pogányságból az keresz-tyénségre térítse, mint azt a kinek igaz felesége levén azt elhagyja és mást vesz: *Non solum autem noechandum non est, quod facit*

¹⁾ Psalm. 49.

²⁾ Eccl. c. 5.

¹⁾ 1. ad Cor. 7. v. 38. 2. 9. 6. 7.

²⁾ Tom. 6. de adult. Coniung. l. 1. c. 24.

non quidam, sed omnis, qui dimittit uxorem suam et ducit alteram, etsi propterea duxerit, ut faciat christianam: sed etiam quisquis non alligatus uxori continentiam Deo voverit, nullo modo debet ista compensatione peccare, ut ideo credat uxorem sibi esse ducendam, quia promissit, quae nuptias eius appetit, futuram se esse christianam. Quod enim cuiquam antequam vovisset licebat, cum id se nunquam facturum voverit, non licebit, si tamen id voverit quod vovendum fuit. Sicut est perpetua virginitas, vel continentia, post experta connubia, solutis a vinculo coniugali, vel ex consensu vicentibus, et carnalia debita sibi invicem relaxantibus fidelibus castisque coniugibus: quod alterum sine altera, vel alteram sine altero vovere fas non est. Haec ergo et si quae alia sunt, quae rectissime voventur, cum homines voverint, nulla conditione rumpenda sunt, quae sine ulla conditione voverunt. Quia et hoc Dominum praecepisse intelligendum est, ubi legitur: Vovete et reddite Domino Deo vestro¹⁾. Unde apostolus de quibusdam, quae continentiam voverint, et postea nubere volunt, quod eis antequam vovissent, utique licebat: Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt²⁾. Nihil ergo expedit quod illicitum est, nihil quod prohibet Dominus, licitum est.

Lássák azért mint mentik meg az isten itilő székí-előtt magokat az igaz anyaszentegyházban felszentelt és, annakutána az bujaságért hiteket megszegő papok és barátok. Szent Ágostont bár patronusokká ne vegyék, mert nyilván ellenek vagyon sok helyeken, de legfőképpen az citált helyen, az hol a szent Pál apostol itiletiből kárhozat alá veti őket, quoniam primam fidem irritam fecerunt, azaz mivel az istennek tett helyes fogadásukot és hiteket megszegették, az mint magyarázza ezen szent Pál mondását szent Ágoston, s nem csak szent Ágoston penig, hanem mind azok a paterék, az kik az carthagobeli negyedik gyülekezetben vele együtt voltak, kétszáz tizen hárman. És annak utána hetvenen az

kik az negyedik toletanum gyülekezetet kezek irásával erősítették. Ezeken kívül penig az görög és deák ecclesiában szentséggel és tudománnyal tündöklő doctorok mintegy közönséges akarattal ilyen magyarázatot adtanak szent Pál szavainak. De mivel ennyi sok régi szenteknek autoritassok el nem olthatja azon hitszegőkben az bujaságnak lángját, eloltja, hogyha meg nem térnek, a pokolbeli tűznek örökkön örökké való lángja.

Azokat a szókat, mellyeket kegyelmed ellenünk hozott szent Ágostonbul, Gratianus diss. 27. nem abbul az könyvből citálja, a mellyből kegyelmed, hanem ex libro de bono viduitatis cap. 10., a hol az Gratianustul citált sententia nem úgy vagyon szórul szóra, az mint ő citálja, hanem másképpen: Proinde qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acute et diligenter considerare quid dicant. Ezekben a szókban penig nem ellenkezik az felül citált szókkal, mivel itt csak az olyan személyről szól, a mellyek voto simplici castitatis kötelezték magokat, a melly fogadással ha ki megházasodik, noha bünt vall, nem válhat azért el feleségétől. Ezt a szent Ágoston szavainak magyarázását megtalálta volna kegyelmed, ha tovább olvasta volna az Ius Canonicumot, az hol ilyen szókat olvashatott volna kegyelmed: Omnino autem intelligendum hoc est de voto simplici; önnön maga szent Ágoston is világosan magyarázza magát cap. 11. a hol így szól: Quapropter non possum quidem dicere, a proposito meliore lapsus, si nupserint, foeminas, adulteria esse, non coniugia: sed plane non dubitaverimus dicere lapsus, et ruinas a castitate sanctiore, quae vovetur Deo, adulteriis esse peiores. Hogyha ilyen keményen szól sz. Ágoston azokról, az kik per simplex votum castitatis kötelezték az tisztaságra önnön magokat, hiteket megszegik, mit gondol kegyelmed hogy mondjon azokról, az kik voto solenni ordinis sacerdotalis vel religionis kötelezték az tisztaságra magokat, hiteket megszegették és feleségesekké lettenek.

Sz. Cyprianus penig az kegyelmedtől előhozott helyen, némelly doctorok magya-

¹⁾ Psalm. 75.

²⁾ 1. ad. Timoth. 5.

ráztatja szerént, nem szól az olyan szüzekről a kik már fogadást tettek, hanem azokról, a kiknek szándékjok volt az fogadástételre, azokat intette azért szent Cyprianus, hogy nem akarnák fogadásukat megtartani, jobban cselekszik ha férhez mennek. Ennek az magyarázatnak igaz voltát erősítik azon szent Cyprianus azon levelében irt szavai, melyekkel paráznáknak és házasságtörőknek nevezi azokat, az kik az Christusnak tett fogadás után férhez mennek.

De hogyha szintén azok felől szólott volna is szent Cyprianus, a kik már fogadást tettek, nem szól azért azokról a kik szerzetes állapotban voto solenni kötelezték az tisztaságra magokat, hanem csak azokról, a kik voto simplici fogadtak tisztaságot. És így sem szent Ágoston, sem szent Cyprianus nem javallotta soha az kegyelmed propositióját; mert noha azt irták, hogy az ilyen fogadással istennek köteles embereknek házasságokat nem kell felbontani, úgy mint nem igaz házasságot, nem irták azért azt, hogy az olyan emberek megszegvén fogadásokat, nem vétkeznek, a mint kitetszik szent Ágoston imént citált írásából, a hol okát is adja, miért vétkeznek: *Si enim, quod nullo modo dubitandum est, ad offensionem Christi pertinet, cum membrum eius fidem non servat marito, quanto gravius offenditur, cum illi ipsi non servatur fides, in eo quod exigit oblatum, qui non exegerat offerendum.*

Sacramenta propriè sic dicta duotantum esse.

August. de Doctrina Christ. lib. 3. cap. 9.

Tempore novi Testamenti pro multis quaedam pauca, eademque factu facillima, et intellectu augustissima, et observatione castissima, ipse Dominus et Apostolica tradidit disciplina: Sicuti est Baptismi sacramentum, et celebratio corporis et sanguinis Domini.

Paschasius de Coena Domini.

Sunt sacramenta Christi in ecclesia catholica Baptismus et Corpus et Sanguis Domini.

Hogy nyilván eszében vegye kegyelmed ebben az cikkelyben szent Ágoston értelmét,

hallja meg mely világos szókkal híja sakramentomoknak mind azokat, a melyeket szentségnek tartott s mostanában is azoknak tart az igaz anyaszentegyház. Elsőben azért a bérmlásról, melyet mi sakramentomnak hívunk, így szól: *Et in hoc unguento sacramentum christianis vult interpretari, quod quidem in genere visibilium signaculorum sacrosanctum est sicut ipse baptismus.*

De sacramento ordinis így szól: *Nam illud quod quidam eorum veritate convicti dicere coeperant baptismum quidem non amittit, qui recedi ab ecclesia, sed ius tamen dandi amittit, multis modis apparet, frustra et inaniter dici. Primo quia nulla ostenditur causa, cur ille qui ipsum baptismum amittere non potest, ius dandi amittere possit. Utrumque enim sacramentum est, et quadam consecratione utrumque homini datur, illud cum baptisatur, istud cum ordinatur, adeoque in catholica utrumque non licet iterari¹⁾.*

Az poenitentiátartást is világos szókkal sakramentomnak nevezi, magyarázván szent Dávid 146. zsoltárának ama szavait: *Qui alligat contritiones eorum: quae sunt (inquit) ista alligamenta? Temporalia sacramenta, alligamenta medicinalia sunt contritiones nostrae, sacramenta interim temporalia quibus habemus consolationem²⁾.*

Azonképpen sakramentomnak nevezi az házasságot: *In nostrarum quippe nuptiis plus valet Sanctitas Sacramenti, quam foecunditas uteri³⁾.* És oda alább: *Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines in causa generandi est, et in fide castitatis. Quod autem ad populum Dei pertinet, etiam in sanctitate Sacramenti, per quam nefas est etiam repudio intercedente alteri nubere, dum vir eius vivit, nec saltem ipsa causa pariendi⁴⁾.*

Az utolsó kenetről is így szól: *Nec praetermittendum est illud Iacobi apostoli praeceptum: Infirmitur quis ex vobis, inducat presbiter-*

¹⁾ Lib. 2. contra Epist. Parmen. cap. 13.

²⁾ Tom. 8. in enarrat. in psalm. 146.

³⁾ Tom. 6. l. de bono coniugali. c. 18.

⁴⁾ Cap. 24.

ros ecclesiae, ut orent super eum ungentes eum oleo sancto in nomine Domini Iesu, et oratio fidei saluabit infirmum. Ergo sic roges de te et pro te fieri, sicut dixit apostolus Iacobus, imo per apostolum suum Dominus: Ipsa videlicet olei sacrati delibutio intelligitur Spiritus Sancti typicalis unctio¹⁾. Ezeket az szentségeket nem csak sakramentomnak mondja szent Ágoston hanem bővön és rendessen sok helyeken minden részéről, minden hozzá tartozó eszközről és ceremóniákról az szerént, az mint az igaz catholica anyaszentegyházban szolgáltatnak, emlékezetet teszen. Azért nem kettő csak ennek a szentnek értelme szerént az sakramentom, hanem hét.

Az kegyelmedtől előhozott helyen sem mondja szent Ágoston ²⁾, hogy csak kettő a sakramentom, hanem az új testamentombeli sakramentomokat könnyűnek, hasznossoknak és nagy méltóságúaknak mondván, csak kettőt hoz például, ugymint a keresztséget és az oltári szentséget, nem rekesztvén ki a sakramentomok számából a többit. Nyilván kitetszik ennek az magyarázatnak igaz volta ugyan azon szókból abból az igéből: *Sicuti sunt etc.* Hasonlóképpen szólott epist. 118., az hol az sakramentomokról szólván, ilyenképpen hozza például az két sakramentomot: *Sicuti est baptismus et communicatio corporis Domini, et si quid aliud in divinis literis commendatur.* És *Concione 1. in psalm. 103: super illa verba: Qui tegit aquis superiora*, így szól: *Respice ad munera ipsius ecclesiae. Munus sacramentorum in baptismo, in eucharistia, in caeteris sacramentis.* Tehát a midőn csak két sakramentomról teszen emlékezetet szent Ágoston, nem akarja azt mondani, hogy csak kettő az sakramentom, az mint kegyelmek mondja az szentírás ellen, az igaz anyaszentegyháznak régi közönséges definitiója ellen, kinek ha az sakramentomok dolgában nem hiszen kegyelmek, sem az körösztiséget, sem az oltári szentség sakramentomnak nem tarthatja, mert hogy ezek sakramentomok legyenek, sohol

fel nem találja kegyelmed nyilván az szentírásban, és az minemő erőssítéseket talál az két sakramentomért, az többiért is talál olyakat kegyelmed, ha jól olvaszsza a szentírást.

Paschasiusnak nem találhattam semmi írását de coena Domini, hanem két könyve vagyon in Bibliotheca Patrum De spiritu sancto. De ha szintén azt irta volna is a mit kegyelmed citál, nem volna semmiben ellenünk, mert azt a két szentséget sakramentomnak mondván, nem tartja azt hogy kettő, az mint kitetszik ebből az hasonlatosságból, a ki így szólana: *Sunt homines in aula comitis Petrus et Paulus* E. G., igazat mondana, de abból senki nem hozhatná okossan azt ki, hogy csak Péter és Pál emberek abban az udvarban. És így ezt az hitinek cikkelyét sem bizonyította meg kegyelmed az paterek írásiból. De rázogassuk meg az több kegyelmedtől citált helyeket is.

Baptismi efficaciam durare per totam vitam.

Augustinus de baptismo, contra Donat. lib. 5. cap. 15.

In baptisato inseparabiliter baptismus permanere manifestum est, quia in quodlibet profundum malorum et in quamlibet horribilem voraginem peccatorum irruat baptisatus, usque ad apostaticam ruinam non caret baptismo, et ideo per poenitentiam redeunte, non redditur.

Ezaránt is az anyaszentegyháznak a szent keresztség felől való igaz tudományát állatja szent Ágoston, mert az Donatisták ellen azt vitatja és erősíti, hogy az ember az körösztiséget az bűnök által el nem veszti, hanem mindenkoron és elválhatatlanul megmarad benne, még az pokolban is, az keresztségnek bélyege, és azokáért nem szükséges soha akárminemő súlyos bűnök után is, s nem is szabad az igazán megkeresztelt embert másodsor megkörösztölni. De az mit vállalása szerint kegyelmednek kellett volna itt bizonyítani, tudniailik, hogy az megkeresztelkedett ember, akárminemő vétkekben lélekzzék is, csak hitit meg ne tagadja, ki nem

¹⁾ Tom. 9. de visi. infr. l. 2. c. 4.

²⁾ Lib. 3. de doctr. christiana. c. 9. tom. 3.

esik az isten kegyelméből, arról soha nem is álmodott szent Ágoston, hanem inkább világos szókkal azt tanítja az imént citált könyvének 16. részében, hogy az kik az körösztiséget igazán felvették, ha szintén hiteket megtagadják és kárhuzatos állapotban vannak is, mindenkor megtartják az körösztiséget, noha az isten kegyelmében nem maradnak: *Quamobrem quia manifestum est in baptizato esse baptismum, cum baptizatus ab ecclesia separatur, baptismus qui in illo est, cum illo utique separatur, et ideo non omnes qui tenent baptismum, tenent ecclesiam, sicut non omnes qui tenent ecclesiam, tenent vitam aeternam.*

Ad baptismum requiritantum
aquam et verbum.

August. Sermone de Catechismo cap. 3.
Tom. 9.

Baptismi aqua sanctificatur per consecrationem verbi. Tolle enim verbum, et quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum, virtus verbi per aquam mundavit nos.

Ezek által az sz. Ágoston szavai által nem jelenti meg kegyelmed valóságossan, melyeket akarja kirekeszteni azok közzül az dolgok közzül, az melyeket az igaz cath. anyaszentegyház szükségesnek tart az körösztiségnek szolgáltatásához, noha nem egyarányú szükséggel. Ha némelly ceremóniákat akar kegyelmed kirekeszteni, a melyekkel élnek az körösztiségben az catholicusok, és csak a végre, hogy azok nélkül az keresztségnek mindennemű haszna megadathatik az megkörösztölt személynek, mivelünk abban nem ellenkezik annyiban, mivel mi sem tartjuk azokat olyan módon szükségeseknek lenni, mintha azok nélkül nem volna helyes az keresztség. Ellenkezik azért annyibul, hogy megveti azokat a szép szertartásokat, melyeket szentül megtartott régtől fogva az igaz anyaszentegyház. Ellenkezik szent Ágostonnal is, az ki az víz felől, a melyel keresz-

telni szoktanak, azt mondja ¹⁾: *Per mare transitus baptismus est, sed quia baptismus, id est, salutis aqua, non est salutis nisi Christi nomine consecrata, qui pro nobis sanguinem fudit, cruce ipsius aqua signatur.* Más ugyan azon keresztségben való ceremóniákrul penig így szól ²⁾: *Illud etiam quod circa baptizandos in universo mundo sancto ecclesia uniformiter agit, non otioso contemplamur intuitu. Cum sive parvuli, sive iuvenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitae adeant, quam exorcismis et exsufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur.*

Az kenetről is, a melyel élni szoktunk azon szent keresztségben, ilyen szókkal emlékezik ³⁾: *Ex quo tempore (adventus Christi) credentes illi, et baptismatis illius sanctificatione purgati, non aliquanti sicut sub lege prius fuerant, sed omnes in prophetis et sacerdotibus unguntur, et regibus. Cuius unctionis quales esse debeamus, admonemur exemplo, ut in quibus tam sancta est unctio, sit non minus sancta conversatio.*

Azokrul is, a kik öreg korokban körösztölkedtenek meg, így szól ⁴⁾: *Omnia sacramenta, quae acta sunt et aguntur in vobis, per ministerium servorum, exorcismis, orationibus canticis spiritualibus, insufflationibus, cilicio, inclinatione cervicis, humilitate pedum, pavor ipsi omni securitate appetendus, haec omnia ut dixi, esca sunt, quae vos reficiunt in utero, ut renatos ex baptismo hilares vos exhibeat mater Christo.*

Ezekből az szent Ágostonnak világos írásibul nyilván kitetszik, mennyire ellenkezik kegyelmetek az régi anyaszentegyházzal, és abban tündöklő szent doctorokkal.

Hogyha peniglen az keresztségből annak az intentióját avagy igyekezetit akarja kirekeszteni kegyelmed, a ki az keresztséget szolgáltatja, az mint kirekesztette Luther és Calvinus, és azt akarja vallani,

¹⁾ Tom. 9. de utilitate poeniten. cap. 1.

²⁾ Tom. 3. de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 34.

³⁾ Tom. 9. de vita christiana, cap. 1.

⁴⁾ Tom. 9. de symbolo. l. 4. cap. 1.

hogy bár semmiképpen ne szándékozzék az keresztség szolgáltatásában avagy közönséges szándékkal azt cselekedni, azzal az kinek akarja szolgálni az körösztiséget, az mint a felekkel cselekeszik az anyaszentegyház; avagy, a mi jobb, kiváltképpen való igyekezettel jól és helyessen conferálni ezt az szentséget, hanem csak külsőképpen vízzel megmosni, az szokott ígéket reá mondván, bárjátékban is, és semmiképpen nem akarván az úr nevében neki conferálni az körösztiséget: ebben is kegyelmed nyilván ellenkezik szent Ágostonnal, mivel ő, midőn arra kérdeztet volna, ha az tréfában és intentio nélkül szolgáltatott keresztség helyes-e? nem hagyta egyáltalában helyesnek az ilyen körösztiséget, mint Luther és az ötet követő tanítók, hanem így felelt az kérdésre ¹⁾: *Sed nobis tutum est in ea non progredi aliqua temeritate sententiae, quae nullo in catholico regionali concilio caepta, nullo plenario concilio terminata sunt, id autem sit cura securae vocis asserere, quod in gubernatione Domini Dei nostri et salvatoris Iesu Christi, universalis ecclesiae consensione roboratum est.* Mivel pedig már két közönséges gyülekezetben determináltatott az, hogy az helyes keresztségre szükséges az intentio, úgymint az florentinumban és tridentinumban, szent Ágoston regulája szerint tartozunk ezt igaz catholica hittal elhinni. Melly szentnek reguláját ha követte volna Luther, sem ebben, sem az több cikkelyekben az igaz anyaszentegyházról el nem pártolt volna. De mivel felfuvalkodása miatt magát minden szent atyánál feljebb valónak tartotta, megvettétvén az ur istentől, az kinek szemei előtt utálatos a kevély, hanyatt homlok rohan egyik tévelygésből az másikban.

Az kegyelmedtől citált helyen semmiben nem erőssíti szent Ágoston az kegyelmed valását, mivel ott csak azt mondja, hogy az tiszta víz magában le nem moshatja az lelkeknek mocskait, hanem az mennyere az ígék által szenteltetik meg ²⁾, az pedig felette igen igaz,

de nem rekeszti azért ki az több szükséges dolgokat, a mint világos írásból megmutattam szent Ágostonnak.

Sacramentum coenae Dominicae non esse verum proprium et reale sacrificium propitiatorium, sed tantum eucharisticum.

Ensebius Caesariensis eppus de demonstr.

Evang. I. 1. cap. 30.

Mirabilem quandam victimam, sacrificiumque eximium patri suo operatus, pro nostra omnium salute obtulit, eiusque rei memoriam, ut nos ipsi Deo pro sacrificio offerremus, instituit.

Theodoret. in cap. 8. epist. ad Hebraeos.

Sed clarum est iis, qui sunt in rebus divinis, nos non ad aliud sacrificium offerre, sed illius unius et salutaris memoriam peragere. Hoc enim nobis ipse praecepit Dominus: Hoc facite in mei commemorationem, ut per figurarum contemplationem earum, quae pro nobis susceptae sunt, per passionem recordemur et in benefactorem benevolentiam conservemus, et futurorum bonorum perceptionem expectemus.

August. lib. 10. de civitate Dei. cap. 5.

Illud, quod ab hominibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificii.

Idem tomo 6. lib. 20. cont. Faustum cap. 21.

Huius sacrificii caro et sanguis ante adventum Christi, per victimas similitudinum promittebatur: in passione Christi per ipsam veritatem reddebatur: post ascensum Christi per sacramentum memoriae celebrabatur.

Idem lib. 3. ad Bonifac. cont. duas epist. Pelag. tom. 7. c. 6.

Sacrificia pro peccatis, peccata appellabantur in lege, quae omnia figurae fuerunt carnis Christi, quod est verum et unicum sacrificium pro peccatis.

Origenes in Levit. homil. 5.

Dominus panem, quem discipulis dabat, et dicebat eis: accipite et manducate, non distulit, nec servari iussit in crastinum.

Ebben az propositióban nem láttatik kegyelmed tagadni, hogy az szent mise áldozat, hanem csak azt, hogy engesztelő áldozat legyen, azért én is csak azt bizonyítom meg rövideden, és azaránt felelek meg az kegyel-

¹⁾ Tom. 7. I. 7. de baptismo contra Donat. cap. 53.

²⁾ Tom. 9. Serm. de Catech. cap. 3.

metek-előhozott paterok írásira. Békét hagyok azért rövidségnek okáért azoknak a szentírás és régi szent atyák helyeinek, a melyek nyilván bizonyítják, hogy az szent mise az istennek önnön magának rendeléséből igaz, valóságos, és az ő testamentombeli áldozatoktól példázott áldozat; hanem annak bizonyításához járulok, hogy engesztelő és bűnbocsánatnyerő áldozat, azt pedig ilyen okoskodással bizonyítom: Valamelly áldozat Krisztus urunk parancsolatjából a végre szolgáltatik és áldoztatik az istennek, hogy bűnbocsánat nyerettségé általa, az igaz engesztelő és bűnbocsánatnyerő áldozat: Mivel Krisztus urunk, az mint maga csalatkozhatatlan, úgy minket sem csalhat meg abban, hogy olly külső cselekedetet és isteni szolgálatot parancsoljon a végre, hogy az által bűnbocsánatot nyerjünk, az mely cselekedet nem engesztelő és bűnbocsánatnyerő. De az Krisztus szent testének és vérének a sz. misében való áldozatja a végre parancsoltatott urunktól, hogy az által bűnbocsánatot nyerjünk. Tehát az Krisztus szent testének és vérének az szent misében való áldozatja igaz, valóságos, engesztelő és bűnbocsánatnyerő áldozat.

Hogy pedig a végre parancsolta legyen ezt az áldozatot idvözítünk, világossan kitetszik önnön maga szavaiból, melyekkel élt ennek a szentséges áldozatnak szerzésekor az vég vacsorán, az hol, a mint a környülálló dolgokból, az ő testamentombeli példák-ból, az propheták jövőndőléséből kitetszik, önnön magát tiszta áldozatul áldozta be szent atyjának, nem volt volna az Melchisedek rendin való pap, az mineműnek mondatott Dávid által ¹⁾: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*, mivel a pap az áldozatul mondatik. Ha azért nem áldozott volna vér nélkül való áldozatot is, nem töltötte volna be az Melchisedektől kenyérrel és borral példázott áldozatot ²⁾.

Viszont ugyan ezen igazság kitetszik urunknak ama szavaiból: *Hoc est corpus meum*

*quod pro vobis datur*¹⁾. *Quod pro vobis frangitur*²⁾. *Hic est calix novum testamentum in meo sanguine, qui pro vobis effunditur*³⁾ *in remissionem peccatorum*⁴⁾. Ezekből a szók-ból kitetszik, hogy akkor idvözítünk áldozatot tett. Mivel ezek a szók: *datur*, *frangitur*, *funditur*, nem teszik azt, hogy az apostoloknak adatik, töretik és ontatik ételül, hanem az istennek öntetik áldozatul, mert nem mondotta Krisztus urunk az apostoloknak: nektek adatik, hanem *pro vobis*, azaz tiérettetek adatik, ontatik és töretik, és nem csak az apostolokért, a kik jelen voltak, hanem, *et pro multis*, és sokakért.

Ugyan ezen tiszta áldozatot hogy gyakorolják Malachias profétálása szerint ⁵⁾ minden helyen, az apostoloknak, és öbennek az utánok leendő igazán szentelt papoknak parancsolta mondván: *Hoc facite in meam commemorationem*, azaz: azt cselekedjétek az én emlékezetemre, az mit én most az én atyámnak áldozván cselekedtem. Tehát ugyan azon vér nélkül való áldozatot parancsolta urunk az apostoloknak hogy áldozzák, a melylyet áldozott önnön maga a vég vacsorán. De az az áldozat, a melylyet a vég vacsorán áldozott urunk, igaz, valóságos, engesztelő, és bűnbocsánatnyerő áldozat volt, mivel éretünk áldoztatott, *in remissionem peccatorum*. Tehát ez mostani áldozat is, melylyet az istennek igaz papjai a szent misében áldoznak és áldozni fognak világvégezetig, igaz, valóságos, és engesztelő áldozat.

Ezt az igazságot világos szókkal erőssíti szent Pál az zsidókhoz írt levelének ötödik részében, mondván: *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur, in iis quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis*. Mely szók által hogy az új testamentombeli papokat érti, világossan kitetszik abból az okoskodásból, melylyet ottan teszen szent Pál.

¹⁾ Luc. 22.

²⁾ 1. ad Cor. 11.

³⁾ Luc. 22.

⁴⁾ Matth. 26.

⁵⁾ Malach. 1.

¹⁾ Psal. 109.

²⁾ Gen. 14.

Ezen igazságot tanítottanak egyenlő akarrattal az régi szent atyák és doctorok. Eusebius Caesariensis, melyet kegyelmed ellenünk citál, így szól az szent misében való áldozat felől, ugyan azon kegyelmedtől citált 10. részének vége felé ¹⁾: *Haec igitur omnia quae ab initio divinitus praedicta sunt, in praesenti tempore per evangelicam salvatoris nostri doctrinam, ab omnibus gentibus celebrantur, propheticae voci testimonium afferente veritate, per quam vocem Deus mosaïcis reiectis sacrificiis, quod futurum erat nostrum ipsorum institutum divinitus nunciat dicens: Quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, et in omni loco incensum offeretur nomini meo, et hostia munda: Sacrificamus igitur Deo altissimo Sacrificium laudis, sacrificamus Deo plenum et odorem afferens et sacrosanctum Sacrificium. Sacrificamus novo more secundum novum testamentum hostiam mundam* ²⁾. Hogy peniglen ez az áldozat ugyan igaz és engesztelő áldozat legyen, azt a kegyelmedtől citált szókban semmiképpen Eusebius nem tagadja, hanem csak azt mondja, hogy az új testamentombeli áldozat Krisztus urunk véres áldozatjának emlékeztetire áldoztatik istennek, az melly igaz és igen catholica vallás, mivelünk semmiben nem ellenkezik, kegyelmeikkel penig nyilván, mivel kegyelmelek a szent misét tagadja áldozatnak lenni, s nem is ismér semminemű valóságos és igaz áldozatot az új testamentomban.

Theodoretus is az kegyelmedtől előhozott helyen világos szókkal vallja, hogy az új testamentombeli papok igaz és valóságos áldozatot áldoznak az istennek, csak hogy ugyan azon áldozatot, a melyet urunk önnön maga áldozott az ő szent atyjának, és nem különbözött attul, olly formán a mint különböztek az ő testamentombeli véres áldozatok, az mellyeknek Krisztus urunk áldozatja által végek szakadt, az Melchisedek rendin való áldozattul. Nem is tagadja penig az szent misében való áldozatot engesztelő áldozatnak

lenni, hanem annak tartja, az mint ugyan azon kegyelmedtől citált helyből kitetszik, az hol így szól: *Ea de causa dixit quod supercaneum esset eum in terra agentem vocare sacerdotem, si ii, qui sunt ex lege sacerdotes, legalem cultum impleant. Si ergo et sacerdotium quod est ex lege finem accepit, et sacerdos qui est secundum ordinem Melchisedech obtulit sacrificium, et effecit ut alia sacrificia non essent necessaria, cur novi testamenti sacerdotes mysticam liturgiam seu sacrificium peragunt?* Imé melly világos szókkal mondja áldozatnak az szent misét Theodoretus. De sokkal világosban erőssíti ezt az igazságot az következő szókban, mellyekkel erre az kérdésre felel: *Sed clarum est iis, qui sunt in rebus divinis eruditi, nos non aliud sacrificium offerre, sed illius unius et salutaris memoriam peragere. Hoc enim nobis praecepit ipse Dominus: Hoc facite in meam recordationem: ut per figurarum contemplationem, earum quae pro nobis susceptae sunt perpensionum, recordemur, et in benefactorem benevolentiam conservemus, et futurorum bonorum perceptionem expectemus.* Ezekből az szókbul elsőben azt hozom ki, hogy Theodoretus itten nem szólott az Krisztus testéről és véréről a mennyere sakramentom, és minden igaz körösztvéntül vetetik eledelül, mivel itten csak az papokrul szól: *novi testamenti sacerdotes*, kik köziben önnön magát is számlálja, mint igaz új testamentombeli papot és cyrenensis püspöket, az sakramentomot penig nem csak az papok veszik magokhoz, hanem az község is, tehát az mennyere ennek az szent áldozatnak szolgáltatása csak szintén az papokat illeti, olly igaz és valóságos áldozat, az melly igaz áldozat volt, a melyet önnön maga urunk áldozott az ő szent atyjának. Másodszor: Hogy Theodoretus ezeket a szókat: *Hoc facite* csak az papokhoz alkalmaztatja, és az áldozatra való parancsolatnak tartja. Harmadszor: Hogy az új testamentombeli papoktul szolgáltatott áldozat igaz engesztelő áldozat, mivel az által az örökké való jövendő jóknak elvételét várjuk. Melly három dolog mivel az kegyelmelek vallása ellen vagyon, az ellen ír Theodoretus és semmiben nem erőssíti.

¹⁾ Lib. 1. de demonst. evang. c. ultimo.

²⁾ Malachiae. 1.

Szent Ágoston is olly világos szókkal, olly számos helyeken ír a szent misében való áldozatnak mivoltáról, ahoz való edényekről, öltözetekről, és szolgáltatásában való ceremóniákról, hogy méltán mondhatni tudatlannak annak írásiban, az ki az ellen citálja szent Ágostont, mivel ha szent Ágoston írását olvasta volna, könnyen hetvenhat helyét találhatta volna fel, az mellyekben mind erről az szent áldozatról szól. Melly helyeket rövidségnek okáért elhagyván, csak azokat hozom elő, mellyekben a szent misében való áldozatot igaz engesztelő és bűnbocsánatnyerő áldozatnak mondja: *Cum ergo sacrificia sive altaris, sive quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro valde malis, etsi nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio* ¹⁾. Melly szavaibul szent Ágostonnak az purgatorium is világossan erősítettik.

Et quoniam quotidie deesse non potest, quod peccetur in conspectu dei, sacrificia quotidiana non deerunt, quibus possent peccata tergi ²⁾. Illyen formán szól több helyeken is, kiket rövidségnek okáért elhagyok.

Nem is ellenkezik pedig semmiképpen ezekkel az kegyelmedtől előhozott helyeken, mivel, az első helyen semmi emlékezetet nem teszen az szent misében való áldozatról, hanem az ó testamentombeli áldozatokat mondja jelének lenni az irgalmasságnak és könnyűrűletességnek, mellyet igaz áldozatnak mond, a mint azon szavaibul kitetszik: *Ac per hoc ubi scriptum est: Misericordiam magis volo, quam sacrificium, nihil aliud, quam sacrificio sacrificium praelatum oportet intelligi, quoniam illud quod ab hominibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificii. Porro autem misericordia verum sacrificium est etc. etc. Quaecumque igitur in ministerio tabernaculi sive templi multis modis de sacrificiis leguntur, divinitus*

esse praecepta, ad dilectionem Dei et proximi significando referuntur. ¹⁾

A másik kegyelmedtől citált helyt ²⁾ kívánnám hogy kegyelmed figyelmetesen megolvasná, mivel abban szent Ágoston Faustus Manichaeus' az szenteknek tiszteleti ellen való káromkodását (mellyek, úgy tetszik, hogy azokkal az ellenvetésekkel, mellyekkel kegyelmelek él az szenteknek tiszteleti ellen, atyul anyul egyek), igen helyessen, fontossan és világossan hamissítja és semmié tészí. Az szent áldozat ellen pedig csak egy legkissebb szóval sem tusakodik, hanem azt inkább supponálja az káromkodásra való feleletekben. Midőn arra az Faustus hazugságira, mellyekben azt hazudta, hogy az martyromoknak az oltárnál való tiszteletek bálványozás, így felel: *Populus autem christianus memorias martyrum religiosa solennitate celebrat et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum associetur atque orationibus adiuvetur: Ita tamen, ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum quavis in memorias martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane: sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit, apud memorias eorum quos coronavit.* Az pedig az áldozat, az mellyet az istennek igaz papjai az martyrok emlékezetire építettett oltároknál áldoznak az martyromokat koronázó istennek, az martyromok tisztességére, nem egyéb az szent misében való oltári áldozatnál.

Ezt a szent áldozatot noha háladás áldozatjának mondotta ugyan azon helyen szent Ágoston, azzal nem tagadta azt, hogy engesztelő áldozat, mivel az jó dialectica szerént midőn némelly dolognak egy tulajdonságát állatjuk, azzal ugyan azon dolognak nem tagadjuk más tulajdonságát, hogy ha az az két tulajdonság nem ellenkezik egymással, hanem együve férhet. De az szent áldozatnak ez a két tulajdonsága, tudniaillik, hogy háladásnak és dicsiretnak áldozatja, és hogy engesztelő,

¹⁾ Tom. 3. Enchi. cap. 100.

²⁾ Tom. 7. cont. duas epist. Pelag. l. 4. cap. 10.

¹⁾ Tom. 5. lib. 10. de Civ. Dei c. 5. in fine.

²⁾ Tom. 6. lib. 20. cont. Faustum Mani. cap. 21.

semmiképpen nem ellenkezik, hanem inkább, egyik követi a másikat, azért midőn szent Ágoston egyeket állatja, nem tagadja a másikat, és így semmiben nem erősíti az kegyelme-
metek vallását.

Az harmadik kegyelmedtől citált helyen is szent Ágoston világos szókkal állatja, hogy az új testamentombeli áldozat igaz engesztelő áldozat legyen, midőn az Krisztus testéről azt mondja: *Quod est verum et unicum sacrificium pro peccatis*, és egy kevéssé alább: *Clamat ecclesia: dimitti nobis debita nostra, et dimittuntur nobis per singulare sacrificium pro peccatis*.

Mivel pedig az mostani vér nélkül való tiszta áldozat mind egy a val a véres áldozattal, mellyben az magos körösztán önnön magát áldozta az széles világ bűnejért idvözítőnk, mert ugyan azon szent teste és vére áldoztatik az mostani szent misében való áldozatban is, noha más módon, nyilván következik, hogy engesztelő áldozat volt az véres áldozat, engesztelő az vér nélkül való tiszta áldozat is, mellyet legelsőbbben is az vég vacsorában tisztán, kenyérnek és bornak színe alatt, áldozott urunk.

Panem in eucharistia post consecrationem non transsubstantiari in Corpus Christi.

Theod. Dial. 2. pag. 328.

Neque enim signa mystica post sanctificationem recedunt a sua natura, manent enim in priori substantia, et figura, et forma, et videri et tangi possunt sicut et prius.

Gelasius de duabus nat. in Christo. Biblioth. S. Patt.

Certe sacramenta quae sumimus corporis et sanguinis Christi, divinae res sunt, propter quod et per eadem divinae efficimur consortes naturae: et tamen esse non desinit substantia, vel natura panis et vini.

Hogy az oltári szentségben az megszentelő igék után az kenyér Krisztus testévé, és az bor Krisztus vérévé váljék, világossan kitetszik idvözítőnk szavaiból, mellyekkel élt

az vég vacsorában, ennek a szentségnek első szerzésekor: *Hoc est corpus meum. Hic est calix sanguinis mei*. Az melly szók ha világossan igazak voltak akkor az mikor idvözítőnk az kenyeret és bort kezében vevén azokat mondta, és most is az mikor az igaz papok az ő képében reá mondják az kenyérre és borra, a mint kegyelme-
metek sem tagadja, nyilván következik, hogy sem akkor sem most nem marad meg az kenyérnek és bornak állatja azoknak színe alatt, az igéknek reámondása után. Mivel a végre hogy igazak legyenek ezek az igék, szükséges dolog hogy valami legyen az kenyérnek és az bornak színe alatt az igéknek kimondása után, avagy a mint az iskolákban szólnak: *In instanti terminatione prolationis verborum*, az mind Krisztusteste és vére legyen, mert egyébaránt nem lesznek igazak az igék, ha nemszintén olly hamissak, mint ezek az mondások: Ez az ezüst arany, és az számár ló, és egyéb effélék. Azért az kenyérnek és az bornak állatja semmiképpen nem találthatik az kenyérnek és bornak színe alatt az igéknek kimondása után.

Ezeknek az igéknek erejéből tartották és erősítették mindenkoron az igaz anyaszentegyházban eleitől fogva való szent atyák és doctorok ezt az igazságot, az mellyet most is vall, tudniillik hogy az kenyérnek és bornak színe alatt nem marad meg az megszentelő igéknek kimondása után az kenyérnek és bornak állatja; hanem Krisztus testévé és vérévé változik azzal a változással, a mellyet az igaz catholica anyaszentegyház transsubstantiationnak nevezett. Melly szóval noha az igaz régi paterok nem éltenek, mert elsőben is az lateranensis gyülekezetben való paterok vették fel, de ugyan ezen dolgot jegyző szókkal éltenek ¹⁾.

Cyryllus Hierosolymitanus Catechesi 4. Mystagogica így szól: *Aquam aliquando mutavit in vinum et non erit dignus cui credamus quod vinum in sanguinem transmutarit*. Melly szóból így okoskodhatunk: olly valóságossan

¹⁾ Concil. Later. sub Innocen. III. cir. annum 1200.

változtatta Krisztus a bort vérré, mely valóságosan változtatta az vizet borrá, de az vizet úgy változtatta borrá, hogy semmiképpen meg nem maradozott az víznek állatja. Tehát az bort is úgy változtatta szent vérévé, hogy semmiképpen meg nem maradt az bornak állatja. És csak annyiból különböz az egyik változás az másikkal, hogy az oltári szentségben való változásban megmarad az kenyérnek és bornak külső színe. Az Cana Galileabeli változásban pedig az víznek az külső színe sem maradt meg, hanem mind éppen borrá változott. Ugyan ottan egy kevéssé alább így szól: *Sub specie panis datur tibi corpus, et sub specie vini datur tibi sanguis*. Melly szókkal azt állatja, hogy megmarad az kenyérnek és bornak színe az megszentelés után is, hogy pedig az kenyérnek és bornak állatja meg nem marad, ilyen szókkal bizonyítja ugyan azon helyen: *Hoc sciens et pro certissimo habens, panem hunc, qui videtur a nobis non esse panem, etiamsi gustus panem esse sentiat*, tehát ennek az szentnek értelme szerint semmiképpen meg nem marad az kenyérnek és bornak színe alatt azoknak állatja, mert ha megmaradna, senki nem mondhatná igazság szerint, hogy az nem kenyér valóságosan, az mi az sakramentomban kenyérnek látszik.

Hasonló értelemben voltak az ebben az cikkelyben Cyrillussal Ambrosius, Gregorius Nyssenus, Gaudentius ¹⁾, Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus Alexandrinus, Eusebius Emisissenus ²⁾. Szent Ágoston, kit kegyelmed gyakran citál, hogy sok egyéb helyeit elhagyjam, így szól Tomo 10. de verbis Domini, sermone 28.: *Memini sermonis mei cum de sacramentis tractarem, dixi vobis quod ante verba Domini quod offertur, panis dicatur. Ubi Christi verba deprompta fuerint, iam non panis dicitur, sed corpus appellatur* ³⁾. Ezek után az következő üdökből is mind ez mai napig szentséggel és bölcseséggel tündöklő doctorok

¹⁾ Ab anno Dni 300 usque ad 400.

²⁾ Ab anno 400—500.

³⁾ Vide Bellarm. lib. 3. de sacr. Euch. c. 20.

közönségesen tanították és állatták ezt az igazságot, kiket rövidségnek okáért kényszerítetem elhadnom.

Hogy pedig ezekkel a szent atyákkal, legfőképpen Cyrillussal és Ambrosiussal, Chrysostomussal és Ágostonnal ellenkezzék ebben az cikkelyben Theodoretus, senki el nem hitetheti magával azok között, az kik ezt a dialogussát olvasták, mivel azokban gyakran nagy böcsülletes emlékezzettel és szent név alatt citálja őket, és mindennek felette aranyszáju szent Jánost, kit igen böcsült és követett minden írásiban. Abban azért a kegyelmedtől citált helyben nem szólt Theodoretus az kenyérnek állatjáról, hanem csak az kenyér külső színeinek állatjáról, és csak azokról mondotta, hogy az megszentelés után el nem távoznak természetektől. Kitészik világosan ennek az magyarázatnak igazsága, mindennek a ki ezt a dialogust olvasta fontossan, mivel azon a helyen Theodoretus az Eutychianus eretnek ellen disputál, a ki az eucharistiából vett argumentummal akarta megbizonyítani, hogy az Krisztusban az emberi természet isteni természetté vált, az mint a sakramentomban az kenyér valóságosan Krisztus testévé válik. Melly igazságot Theodoretus nem tagadott, nem is mondotta, hogy az kenyérnek állatja megmarad az oltári szentségben, mivel ha azt vallotta volna, hogy az Krisztus testével együtt megmarad az kenyérnek állatja is az sakramentomban, az Eutychianus semmiképpen nem élhetett volna az sakramentomból vött argumentummal, hanem inkább Theodoretus formálhatott volna öellene ilyen világos argumentomot: Az szent sakramentomban az kenyérnek és bornak állatja nem válik Krisztus testévé és vérévé: Tehát az Krisztus személyében sem változott az emberi természet isteni természetté. De ezzel az okoskodással nem élt Theodoretus, mivel supponálta ezt az közönséges igazságot, melyet ő is tökéletesen vallott az előtte és vele együtt élő szent atyákkal, hogy az sakramentomban az kenyérnek és bornak állatja valóságosan Krisztus testévé és vérévé változik, megmarad azért a kenyér és bor külső

színeinek mivolta. Mellyet noha substantiának azaz állatnak nevezett, ezzel az igazsággal nem ellenkezett, mivel az substantia nevén nem értette az kenyérnek és bornak állatját, hanem csak *essentiam et naturam accidentium*, azaz az kenyér és bor külső színeinek mivoltát, mivel az görög szónak folyása szerint, mellyel irta ezt a dialogust Theodoretus, gyakran az substantia és essentia egyet tézen.

Azon értelme vagyon Gelasius szavainak is, mert ugyan azon helyen azt mondja, hogy ebben az sakramentomban az szent lélek ereje által változás esik, az kenyérnek természetin pedig nem ért egyebet az kenyérnek tulajdonságínál és külső színénél. Ez pedig az Gelasius, mellyet kegyelmed itt citál, nem volt az romai Gelasius pápa, a mint Chemnitius in 2-da parte examinis Concilii Tridentini sess. 13. cap. 4. nagy bátran állatja, hanem más Gelasius Caesariensis püspök, de akárki volt, nem ellenkezik ezaránt az igaz romai catholica vallással.

*Communione fieri debere sub
utroque specie.*

Gelasius Episc. Rom. in Iur. Can. dist. 3. c.
Comperimus.

Comperimus quod quidam sumpta tantummodo sacri corporis portione calice sacri cruoris absterneant. Qui procul dubio quoniam nescio qua superstitione docentur astringi, aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur, quia divisio unius eiusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire.

Hieronym. in I. Cor. 11. Tom. 4.

Coena Dominica omnibus debet esse communis, qui Christus omnibus discipulis suis, qui aderant, aequaliter tradidit sacramenta.

Mivelhogy az több cikkelek között, az mellyekben az kegyelmed vallásán való doctorok az igaz catholica anyaszentegyházról elszakadtak, nem utolsó cikkely az úr vacsorájának egy szín alatt való osztogatása, az mellyel él az igaz catholica anyaszentegyház,

és ugyan majd jobbára csak ez az szegény együgyű községnek botránkoztató köve, melly miatt nem akarnak az Krisztusnak igaz aklában térni: illenék hogy ebben az cikkelyben hosszabban nyujtanám irásomat, hogyha annak már elegendő hosszúságátul nem intetném az rövidségre. Eleget irtanak már erről az sok tudós doctorok, azokat a ki fontossan olvassa és értelmessen fontolja, nyilván megtapasztalja melly méltatlanul és melly hamissan gerjesztik az igaz hitnek gyűlölségére e miatt az egy cikkely miatt az szegény tudatlanokat az kegyelmetek predikátori. Most azért csak azt mondom, hogy kegyelmeteknek semminemő fundamentoma nincsen azaránt a maga vallásában, mivel még eddig senki a kegyelmetek doctori között nem mutathatná urunknak semminemő arra rendelt parancsolatját, hogy szükségesképpen két szín alatt kellessék osztogatni az vég vacsorát, és azután sem mutathatja; mert ha volna az szent írásban efféle parancsolat, nem rejtette volna ennyi ideig az ur isten annyi sok lelkeknek veszedelmére az ő szent parancsolatit böcsüllő és oltalmazó igaz anyaszentegyházától, és abban fényeskedő sok bölcs és szent tanítóktól, kik között senki sem találta fel ezt az parancsolatot, noha sok munkájjal és éjjel nappal való fáradságokkal forgatták a szentírást, és annak homályos helyeit szent lélektől sugallott magyarázatokkal világosították.

Ha az Krisztus példáját hozza elő kegyelmetek: mi soha nem tagadtuk, s nem is tagadjuk, hogy Krisztus urunk két szín alatt osztotta legyen az vég vacsorát, hanem csak azt tanítjuk, hogy Krisztus arra nem kötelezett mindeneket, hogy két szín alatt vegyék az urat; mivel a Krisztus példája csak magán és parancsolat nélkül nem kötelezi az híveket. Ott pedig szent Pál mondása szerint ¹⁾ vétek nincs, a hol törvényszegés nincsen. Miképpen azért Krisztus példája magán és parancsolat nélkül nem kötelez arra, hogy minden ember házasság nélkül éljen, az mint Krisztus, hogy csak egyszer és csak vacsora után adassék az

¹⁾ Rom. 4. v. 15.

vég vacsora, az mint Krisztus adta, azonképpen az két színvételre sem kötelez csak magán a Krisztus példája, ha erről parancsolat nem adatott.

Hogy pedig urunknak amaz szavait: *Bibite ex hoc omnes*, És: *Hoc facite in meam commemorationem*, tartja parancsolatnak kegyelmek, abban is igen vétkezik, mivel az első szókkal csak azt akarja mondani: hogy úgy igyanak a pohárból, hogy mindeniknek jusson, a mint kitészik világosan szent Lukács evangelistánál való szókból: *Accipite et dividite inter vos*. És szent Márknál: *Et biberunt ex eo omnes*; bizonyos dolog pedig, hogy csak az apostolok ittanak abból az pohárból, melyet idvözítők ugyan mutatásképpen és nevezet szerint adott kezekben; midőn azért azt mondotta: Igyatok ebből az pohárból mindnyájan, csak azoknak mondotta hogy igyanak, a kik felől mondja szent Márk hogy ivának abból mindnyájan, de csak az apostolokról mondotta szent Márk, tehát csak azoknak mondotta urunk is azokat az igéket: *Bibite ex hoc omnes*. Nem jól hozza tehát ki ezekből az szóból az parancsolatot kegyelmek.

Az második mondásban sincsen semminemű két színvételre való parancsolat, mivel azok a szók is: *Hoc facite*, az mint oda fel is mondtam, csak az apostolokat és azok után való igazán szentelt papokat illetik, és arra kötelezik: ők is vegyék, megáldják, egybeknek osztogassák az úr vacsoráját. És, az mint az tridentomi concilium mondja¹⁾, ezekkel a szókkal papokká szentelte az apostolokat, hatalmat adván nekik, hogy mind azokat cselekedjék, a mit ő cselekvők. Krisztus pedig vévé, megáldá, osztogató az úr vacsoráját; tehát az apostoloknak is mind ezekre ada hatalmot, mikor azt mondá: *Hoc facite*. Ugyan is, ha ezek a szók által nem adott hatalmat az Krisztus, sőt parancsolat alatt nem kötelezte az apostolokat és utánok következő egyházi rendeket, hogy megáldják és osztogassák az úr vacsoráját, másutt nem olvassuk hogy hatalmot adott és köteleiséget rendelt annak

gyakorlására, a mit ő cselekedett az vég vacsorán.

Az is igen bizonyos, hogy Krisztus nem parancsolta mindenkinek hogy azt miveljék, a mit ő mivelte a vég vacsorán: hanem csak az egyházi szolgáltnak, kiket illeti az ur testének szentelése és osztogatása. Mert ha azt mondja kegyelmek, hogy minden firfúnak és asszonyembernek parancsolta, hogy azt mivelje az mit ő mivelte a vég vacsorán, meg kell engedni kegyelmeknek, hogy minden varga, székérvezető, és mocskos szakácsasszony áldja, szentelje és osztogassa az ur testét. Ha pedig azt meg nem engedi kegyelmek, tartozik elhinni, hogy nem minden embernek parancsolta urunk hogy azt mivelje, a mit ő mivelte a vég vacsorában, és hogy azok a szók: *Hoc facite* nem foglalnak közönséges parancsolatot magokban. Ezekből azt hozom ki, hogy mivel sem Krisztus urunk példája, sem parancsolatoknak láttató szavai nem köteleznek bennünket az úr vacsorájának két szín alatt való vételére, ok nélkül és hamissan vádolják az kegyelmek predikatori az catholica anyaszentegyházban való egyházi szolgáltnak, hogy az községtől az Krisztus parancsolatja ellen ellopják a vért a vég vacsorában, mely káromkodás okos és szives embert meg nem indíthat, hanem az kemence mellett fonogató fogatlan kofáknak elméjéhez való.

Ezzel az igazsággal semmiképpen nem ellenkezik Gelasius pápa¹⁾, mivel ottan csak az papokról, az kiknek az szent misében az ur testét az kenyérnek színe alatt nem szabad magához venni az bor színe alatt való vér nélkül, kegyelmed is igen könnyen eszébe vehette azt, ha valaha látta és olvasta ezt a decretalist²⁾, mivel annak a résznek a melyet kegyelmed citál, noha nem helyessen, az titulussa is ilyen: *Corpus Christi sine eius sanguine sacerdos non debet accipere*. Az Glossa pedig világosan megmagyarázza Gelasius pápának szavait ilyen szókkal: *Casum hunc ponit sic: Erant quidam sacerdotes, qui ordine*

¹⁾ Sess. 22. can. 2. cap. 1.

¹⁾ De Consecr. dist. 2. cap. 12.

²⁾ Gelas. Maior. Ioann. Eppis.

debito consecrabant corpus et sanguinem Christi: Corpus sumebant, sed a sanguine abstinebant, de quo miratus Gelasius, et dicit se nescire, qua superstitione hoc faciebant, et praecepit, ut aut ambo sacramenta, sicut consecrant, accipiant, aut ab utrisque cessent: quia in sacrificante unum sine altero accipere sacrilegium est.

Szent Hieronymus szavaiban is annak csak árnyéka sem találtatik a mi végre kegyelmed citálja, a mint világossan kitetszik szavaiból, mivel magyarázván szent Pálnak ama szavait: *Convenientibus ergo vobis in unum, iam non est, Dominicam coenam manducare etc.* így szól: *tam non est dominica, sed humana, quando unusquisque tanquam coenam propriam solus invadit, et alii, qui non obtulerit, non impertit, ita ut magis propter saturitatem, quam propter mysterium videamini convenire. Caeterum dominica coena omnibus debet esse communis: quia ille omnibus discipulis suis qui aderant aequaliter tradidit sacramenta. Coena autem ideo dicitur, quia Dominus in coena tradidit sacramenta. Item hoc ideo dicit, quia in ecclesia convenientes oblationes suas separatim offerebant, et post communionem quaecunque eis de sacrificiis superfuissent, illic in ecclesia communem coenam comedentes pariter consumeabant.* Itilje meg már kegyelmed miként facsarhatni ki ezekből az szókból azt hogy Krisztus parancsolatja szerint kiki mind tartozik az ur vacsoráját két szín alatt venni. Illyen szép consequentiákkal élnek az kegyelmed tanítói.

Sanctos non esse invocandos.

Cyrellus cont. Iulianum. lib. 6.

Sanctos Martyres neque Deos esse dicimus, neque adorare consuevimus. Laudamus autem eos.

August. contra Faustum Manich. lib. 20. c. 21.

Colamus igitur Martyres eo cultu dilectionis et societatis, quo in hac vita coluntur sancti homines Dei.

Ambr. in Epist. ad Rom. c. 1.

Solent pudorem passi neglecti Dei misera uti excusatione dicentès: per istos (sanctos) posse ire ad Deum, sicut per comites itur ad Regem. Age numquid tam demens est aliquis, aut salutis suae immemor, ut honorificentiam Regis vendicet Comiti? At isti relicto Domino adorant conservos, quasi sit aliquid plus, quod

reservetur Deo. Ad Deum quem nihil latet promerendum suffragatore non opus, sed mente devota.

Epiph. lib. 3. cont. haeres. Tom. 2. pag. 447. edit. Geor. Bas. Col. 882. Paris lat.

Sic in honore Maria, Pater, Filius et Spiritus Sanctus adoretur. Mariam nemo adoret, non dico mulierem imo neque virum, Deo debetur hoc mysterium: neque angeli cupiunt talem glorificationem.

Hogyha kegyelmed szent Cyrillus Alexandrinus írását olvasta volna, nyilván eszében vehette volna, hogy nem miellenünk szólt legyen, hanem kegyelmetek ellen, mivel ottan Iulianus apostata ellen ír, az ki azt vetette az catholicusok ellen, hogy az bálványokat martyromokká tették, azaz hogy azt a tiszteletet, a melyet az pogányok az bálványoknak szoktanak tenni, az martyromoknak tészik. Erre a Iulianus apostata szemtelen hazugságára így felel szent Cyrillus: *Nos non Deos factos esse diximus sanctos martyres, sed omni honore dignari consuevimus.* Ezen temérdek hazugságot orcátlanul fogott szent Ágoston idejében is az catholicusokra Faustus Manichaeus, ki ellen így ír szent Ágoston: *Nam quod etiam hinc nobis calumniatur Faustus, quod martyrum memorias honoramus, in hoc dicens nos idola convertisse, non tam movet, ut hic calumniae respondeam, quam ut ipsum Faustum ostendam studio calumniandi etiam ab ipsius Manichaei ranitatibus exorbitare voluisse, et in vulgarem atque poeticam paganorum opinionem etc. nescio quomodo incautum incidisse.* Ezek a szók igen szépen illetik az kegyelmed vallásán való predikátorokat, kik gyakran az magok hite mellől is elállanak, csak az pápisták ellen káromkodhassanak, legfőképpen az midőn az calvinistákkal egyben állván az catholicusok ellen harcolnak.

Hasonlóképpen hazudott Vigilantius is, midőn az szent martyromok teteminek tiszteleti ellen így szólott ¹⁾: *Prope ritum gentium videmus sub praetextu religionis introductum in ecclesias, sole adhuc fulgente moles cereorum*

¹⁾ Hieronym. lib. adver. Vigil. c. 2.

accendi, et ubicunque pulvisculum nescio quod in modico vasculo pretioso linteamine circumdatum osculantes adorare.

Erre az Vigilantius szava ira, az mellyekkel kegyelmek is az catholicusok ellen szokott élni, így felelt sz. Hieronymus ¹⁾: *Quis enim o insanum caput aliquando martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum?* etc. és ugyan ott igen szépen oltalmazza, javalja és erősíti az megholt szentek tetemeinek tiszteletit, és az szenteknek szegítségül hívását.

Ezekből azt hozom ki, hogy mivel kegyelmek ebben az cikkben ugyanazon argumentomokkal él az szenteknek tiszteleti és szegítségül hívása ellen, a mellyekkel éltenek Iulianus apostata, Faustus Manichaeus és Vigilantius, és ugyanazon káromkodásokat forgat mindenkoron szájában, mellyeket ők forgattanak, az kegyelmek ebben az cikkben való elei, istentől és az anyaszentegyháztul elszakadt, és átok alá vetetett eretnekek voltak. Azok pedig, az kik ellenek az mi hitünknek ágozatját írásokkal oltalmazták, szentek és istennek kedves szolgálai voltak.

Az ki pedig legelsőbben is ezt a szent Ágoston kegyelmedtől citált mondását az szentek tiszteleti és szegítségül hívása ellen citálta, vagy soha nem olvasta volt szent Ágoston, vagy ha olvasta is, nem értette. Mivel azon az helyen olly világossan állatja Faustus Manichaeus ellen a szent martyromok tiszteletit, azoknak emlékezetekre csinált oltároknál való áldozatokat, hogy az ki nem érti, nem méltó, hogy soha könyvet is vegyen kezében. Olvasta volna meg az feljebb való szöveget: *Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari aliquando dixit: offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane, sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit, apud memorias eorum, quos coronavit, ut ex ipsorum locorum admonitione maior affectus exurgat ad acuendam charitatem, et in illos quos imitari possumus, et in illum quo adiuvante possumus.* Itilje meg maga kegyelmed

¹⁾ C. 3.

istenessen, ha lutheranus vallást erősítő szók-e ezek? Talám az lutheranusok azok, a kik az szent martyromok tisztességére oltárokat építenek? Talám ők tesznek áldozatokat azoknál az oltároknál a végre, hogy az szent martyromokhoz való szeretetet magokban élesítsék, és azoknak követésekre gerjeszszék magokat?

De lássuk meg világossabban szent Ágostonnak ebben az cikkben való értelmét ¹⁾. Az szent Péter és szent Pál innepe napján tett predikációjában így szól: *Itaque, quis iam desperet de magnitudine criminis, aut de humilitate generis? Nam beatissimum Petrum piscatorem modo genibus provolutis adorant gentium multitudo credentium.*

Szent Cyprianus martyrt pedig ilyen szókkal hívja önnön maga szegítségül: *Et beatus Cyprianus quidem, iam corpore quod corrumpitur non aggravante animam, nec deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, serenius perspicit veritatem, quam meruit adipisci per charitatem. Adiuvet itaque nos orationibus suis in istius carnis mortalitate, tanquam in caliginosa nube laborantes, ut donante Domino quantum possumus bona eius imitemur.* Sok egyéb helyeken világos szöveggel állatja és tudós írásival erősíti szent Ágoston az szentek szegítségül hívását és tiszteletit, mellyeket rövidségnek okáért kell elhadnom.

Szent Ambrus írását sem olvasta értelmessen, az ki az catholica vallás ellen és az szentek szegítségül hívása ellen citálta volt elsőben is ezt a kegyelmedtől előhozott helyt. Mivel ottan szent Ambrus azok ellen az pogányok ellen szól, az kik az teremtetett állatoknak vizsgálása által az istennek ismeretire jutván, elhagyván az istent az teremtetett állatokhoz hajlottak, azoknak tulajdonítván az istent illető tiszteletet: melly istentelenséget mivel mi nem cselekeszünk, miellenünk semmiképpen nem szól szent Ambrus, a mint kitetszik szavaiból: *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti*

¹⁾ Tom. 10. serm. 25 de sanctis, et 1. in festo SS. Apostolorum Petri et Pauli in fine.

sunt, sapientes enim se arbitrantur, quia rationem physicam investigasse se putant, scrutantes cursus syderum, et qualitates elementorum, dominum autem horum spernentes, ideo stulti facti sunt. Cum si haec laudanda sint, quanto magis creator illorum? solent tamen pudorem passi neglecti Dei misera uti excusatione, dicentes per istos posse ire ad Deum, sicut per comites pervenitur ad Regem. Age numquid tam demens est aliquis, ac salutis suae immemor, ut honorificentiam Regis vendicet comiti, cum de hac re si qui etiam tractare fuerint incerti, iure ut rei damnentur maiestatis? Et isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino conseruos adorant. Az

hol ezek a szók: *Eos et conseruos* nem jegyzik a szenteket, a mint a kegyelmed deákja irta, hanem in genere a teremtetett állatokat, melyek fölül azt tartották azok, a kik ellen itten irt szent Ambrus, hogy egyébképpen senki az istenhez nem járulhat, hanem csak az teremtetett állatok által. De ha szintén a szentekről szólana is, semmit sem mondana hitünk ellen, mivel csak azt a tiszteletet nem javálja, az melly csak egyedül az istent illeti, amint tovább való szavaibul világossan kitetszik: *Ubique enim talis locutus fuerit, respondebit illi, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Sic obcoecatum est cor illorum, ut maiestatem invisibilis Dei, quem ex his factis agnoverant, non in hominis, sed quod peius est et inexcusabile crimen, in similitudinem hominum mutarent, ut forma corruptibilis hominis Deus ab his vocetur, hoc est simulacrum hominis, ut quos viros hoc nomine donare non audeant, mortuorum imagines in gloriam Dei recipiant.* Nem csak az emberi ábrázatu bálványokrul szól penig ezen helyen szent Ambrus, hanem a több oktan állat haszonlatosságára formált bálványokról is, hogy nyilván kitessék, melly hamissan fogja kegyelmetek szent Ambrusra, hogy az szentek tiszteletit és segítségül hívását, mellyel él az igaz catholica anyaszentegyház, nem javálja, hanem kárhoztatja.

Más írásiból penig világossan kitetszik melly hasznos dolognak tartotta szent Ambrus

az szentek segítségül hívását¹⁾: *Obsecrandi sunt angeli pro nobis* (azt mondja az özvegy-ségrül írt könyvében) *qui nobis ad praesidium dati sunt. Martyres obsecrandi, quorum videmus nobis quoddam corporis pignore patrocini-um vindicare. Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine, etiamsi, quae habuerunt, peccata lavarunt. Isti enim sunt Dei martyres, nostri praesules, speculatores vitae actumque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostrae infirmitatis adhibere, qui et ipsi infirmitatem corporis, etiam cum vincerent, cognoverunt.* Hol lehetnek ezeknél világossabb szók az szentek segítségül hívásának erősítésére.

Az Epiphanius sententiája is semmiben nem hamissítja az mi vallásunkat, mivel mi az boldogságos szüz Máriának (noha azt minden tiszta teremtetett állatnál feljebb becsüljük mint istennek szent anyját) csak egyedül az istent illető tiszteletet nem adunk, és abban semmiképpen nem követjük az collyridianusokat, kik ellen irt Epiphanius feddvén ökö, hogy az boldogságos szüznek áldozatokat tettek.

Coniugium nulli ordini esse interdictum.

Ignatius Epist. ad Philadelph. fol. 63.

Non detraho autem caeteris beatis, qui nuptiis copulati fuerunt, opto enim Deo dignus ad vestigia eorum in Regno ipsius inveniri, sicut Abraham et Isaac et Iacob, sicut Ioseph et Elias, et caeteri Prophetae, sicut Petrus et Paulus, et reliqui Apostoli, qui nuptiis fuerunt sociati, qui non libidinis causa, sed posteritatis subrogandae gratia coniuges habuerunt.

Ebbül az sententiából nem látom miként hozza ki kegyelmed az feltett propositiót, mert ha jól rendben akarja kegyelmed hozni, ilyen okoskodást formálhat belőle: *Si beati qui in hoc saeculo nuptiis copulati fuerunt, non libidinis, sed propagandae posteritatis causa, bene fecerunt, nec iis detrahendum est. Ergo coniugium nulli ordini est interdictum.* Ez penig

¹⁾ Lib. de viduis ultra medium.

az consequentia igen semmire való, mivel a mint oda fel bővebben megmutattam, annak az státusnak, mellyben az emberek kiváltképpen való fogadással kötelezik az tisztaságra magukot, szintén úgy tiltva vagyon az házasság, mint azoknak, kiknek élő igaz házastársok levén, másnak adnak hitet, és mást vesznek magoknak. A mi pedig szent Péter és szent Pál dolgát illeti, abból csak az következik, hogy valaha házasságban voltak, az pedig hogy apostolságokban is házastársokkal éltenek legyen, nem következik, mert ha azokat az apostolok el nem hagyták volna, nem mondhatta volna olly bátran urunknak szent Péter: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te*, melly szóban hogy feleségeket is értették, kitetszik idvözítőnk feleletiből: *Et omnis qui reliquerit patrem et matrem, aut uxorem etc, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit*. Nem is bizonyos pedig, kinek volt az apostolok közül felesége, s kinek nem; és noha szent Ignatius ollyan értelemben láttatik lenni, hogy szent Pálnak is felesége volt (jóllehet az szent Ignatius régi ó könyvében, melly az vaticana bibliothecában található, nincsen oda írva a szent Pál neve) mindazonáltal a több szent atyák és doctorok szent Pálról külön vélekedésben vannak. Szent Hieronymus adversus Iovianum cap. 14. így szól: *Quamquam excepto apostolo Petro non sit manifeste relatum de aliis apostolis, quod uxores habuerint, et cum de uno scriptum sit, et de caeteris tacite intelligere debemus, sine uxoribus eos fuisse, de quibus nihil tali scriptura significet*. De ha szintén megengednénk is, hogy az apostoloknak feleségek volt volna minekelőtte Krisztust követték volna, azt azért semmiképpen meg nem engedjük, hogy apostolságokban is vélek éltenek volna, s szent Ignatius sententiája sem tartja azt.

Hieronymus Tom. 1. Epist. 1. adv. Iulianum. Testatur suo tempore plurimos sacerdotes habuisse matrimonia, et apostolum, episcopum

describere, unius uxoris virum, habentem filios cum omni castitate. Szent Hieronymust a ki az egyházi személyeknek nőtelenisége ellen citálja, igen vendégnek mutatja magát lenni annak írásiban. Mert ha az nőteleniségnek és szüzességnek volt valaki patronusa, szent Hieronymus is volt, ki sok helyeken világos szókkal kárhozatosnak mondja az ollyan személyeknek házasságokat, az kik szüzességet és holtig való nőteleniségben való tisztaságot fogadnak.

Az kegyelmedtől citált könyvének hetedik részében előhozván szent Pálnak ama szavait ¹⁾: *Et si nupserit virgo, non peccavit*, mindjárt illyen szokat vet utánok: *Non illa virgo quae semet Dei cultui dedicavit. Harum enim si qua nupserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritam fecit etc. Virgines enim, quae post consecrationem nupserint, non tam adúlterae sunt, quam incestae*. És ugyanazon könyvnek 14. részében azt mondja, hogy ha szintén megengedné is ex superabundanti, hogy az apostoloknak feleségek volt volna, azért azt meg nem engedi, hogy azokat el nem hagyták az apostolságban. Közönségessen pedig az püspökökről így szól cap. 19.: *Sed et ipsa episcopalis electio mecum facit. Non enim dicit: eligatur episcopus, qui unam ducat uxorem, et filios faciat: sed qui unam habuerit uxorem, et filios in omni disciplina subditos. Certe confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat, alioquin si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. Aut permille sacerdotibus exercere opera nuptiarum ut idem sint virgines quod mariti: aut si sacerdotibus non licet uxores tangere, in eo sancti sunt, quia imitantur pudicitiam virginalem*. És egy szóval teli ez az könyv az szüzességet és nőteleniségben való tisztaságot javalló szép argumentumokkal, azért senki azt okossan nem mondhatja, hogy szent Hieronymus tanítása szerént: *Coniugium nulli statui sit interdictum*.

¹⁾ 1. Cor. 7.

Inter coelum et infernum non dari
tertium locum, scilicet purgato-
rium.

August. Ench. ad. Laur. cap. 67. fol. 124.

Creduntur a quibusdam etiam hi, qui nomen Christi non relinquunt, et eius lavacro in ecclesia baptizantur, nec ab ea ullo schismate vel haeresi praeciduntur, in quantislibet sceleribus vivant, qui nec diluant poenitendo, nec eleemosynis redimant salvi futuri per ignem, licet pro magnitudine scelerum flagitiorumque diuturno non tamen aeterno igne puniri. Sed qui hoc credunt, et tamen catholici sunt, humana quadam benevolentia falli mihi videntur. Nam scriptura divina aliud consulta respondet.

Nem jól tanult volt az dialecticához, a ki elsőben is ebből a szent Ágoston helyeiből akarta kihozni az catholica vallás ellen, hogy nincsen purgatorium. Mivel abból semminemő erővel ki nem sotozhatja egy igaz okossággal élő ember is az kegyelmedtől feltett propositiót, mert ebből az egész sentenciából ilyen propositiót formálhatni: *Illi, qui in sceleribus vivunt, quae nunc poenitendo diluunt, nec eleemosynis redimunt, sed in eis usque ad huius vitae ultimum diem pertinacissime perseverant, etiamsi in ecclesia baptisati sint, nec ab eadem ullo schismate vel haeresi praeciduntur, falluntur si per ignem purgatorium diuturnum quidem, attamen non aeternum, salvos fore credant. Ergo non datur purgatorium.* Ugy tetszik, hogy jobban hozhatta volna ki az ellenközö consequentiát, tudni illik: *Ergo datur purgatorium.* Mert midőn azt írja szent Ágoston, hogy az sok istentelenségekben és bűnökben mind végig poenitentiátartás nélkül eltekéllett szántsándékkal és megkeményedett szívvel heverő ember nem mégyen az purgatoriumban, nem tagadja, hanem inkább állatja az purgatoriumot, a melyen kelletik általmenniek azoknak, a kik naponként, az emberi gyarlóságból származott aprólékos bocsánandó vétkekkel meg levén terheltetve, azokból ezen a világon meg nem tisztulván, kimúlnak az romlandó testből.

Kitetszik világossan ez az igazság az következő szavaiból szent Ágostonnak, mellyek az kegyelmed vallásával olly nyilván

ellenkeznek, melly nyilván ellenkezik az tűz az vízzel: *Librum autem de hac quaestione scripsi, cuius titulus est: de fide operibus. Ubi secundum scripturas sacras, quantum Deo adiuvante potui, demonstravi, eam fidem salvos facere, quam satis evidenter expressit Paulus apostolus dicens¹⁾: In Christo enim Iesu neque circumcisio quicquam valet, neque praeputium, sed fides, quae per dilectionem operatur, si autem male et non bene operatur, procul dubio secundum Apostolum Iacobum²⁾ mortua est in semet ipsa. Qui rursus ait: Si fidem dicat se quisquam habere, opera autem non habeat, numquid poterit fides salvare eum? Porro autem si homo scleratus propter fidem solam per ignem salvabitur, et sic est accipiendum quod ait beatus Paulus apostolus³⁾: Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem; poterit ergo salvare sine operibus fides et falsum erit quod dixit eius coapostolus Iacobus. Falsum erit et illud, quod idem ipse Paulus dixit: Nolite inquit errare, neque fornicatores, neque idolis servientes etc. regnum Dei possidebunt. Si enim etiam in istis perseverantes criminibus, tamen propter fidem Christi salvi erunt, quomodo in Regno Dei non erunt?*

Hogy pedig ez az ideig való tűz, melly által üdvözülnék némellyek, nem csak ezen az világon való fájaldalmokat és nyomorúságokat jegyezvén, hanem az más világon való ideig tartó tüzet, mellyet purgatoriumnak hívunk, világossan tanítja szent Ágoston sok helyeken. Ugyan ezen könyvnek 69. részében így szól: *Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri incredibile non est, et utrum ita sit, quaeri potest. Et aut inveniri, aut latere nonnullos fideles per ignem quendam purgatorium, quanto magis minusve bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius, citiusque salvari: non tamen tales de quibus dictum est: quod Regnum Dei non possidebunt, nisi convenienter poenitentibus eadem crimina remittantur⁴⁾.*

¹⁾ Gall. 5.

²⁾ Jacob 2.

³⁾ 1. ad. Cor. 3.

⁴⁾ Cap. 69.

Viszont ugyan azon szent Pál szavairul így ír¹⁾: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Multi sunt, qui lectionem istam male intelligentes, falsa securitate decipiuntur, dum credunt, quod si supra fundamentum Christi capitalia crimina aedificent, peccata ipsa per ignem purgatorium possint purgari, et ipsi postea ad viam perpetuam pervenire. Intellectus iste, fratres charissimi, corrigendus est, quia ipsi se seducunt, qui taliter sibi blandiuntur. Illo enim transitorio igne, de quo dixit apostolus: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem, non capitalia sed minuta peccata purgantur. És nem sokkal alább: Si autem nec in tribulatione Deo gratias agimus, nec bonis operibus peccata redimimus, ipsi tam diu in illo purgatorio igne moras habebimus, quamdiu supradicta peccata minuta, tanquam ligna foenum, stipula consumuntur.*

Ugyanazon szókat igy magyarázza más helyen is²⁾: *Hivero, qui temporalibus poenis digna gesserunt, de quibus apostolus dicit: Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem, per fluvium igneum, de quo propheticus sermo commemorat³⁾: Et fluvius igneus currebat ante eum: per fluvium igneum, et vada ferventibus globis horrenda transibunt. Quanta fuerit peccati materia, tanta et pertranseundi mora. Quantum exigerit culpa, tantum sibi ex homine vendicabit quaedam flammae rationabilis disciplina.* Ezeket és ezekhez hasonló sok szép világos helyeit, mellyekkel az purgatoriumot állatja sz. Ágoston, az ki értelmessen olvassa, soha el nem hitetheti magával, hogy ebben az cikkemben lutheranus volt volna szent Ágoston, hanem valóságosan pápistának tapasztalja.

Idem cont. Pelag. hypognost. lib. 5. fol. 957.

Primum locum fides catholicorum divina auctoritate regnum credit esse coelorum secundum Gehennam,

¹⁾ Tom. 10. ser. 41. de Sanctis.

²⁾ Tom. 10. lib. 50. Homil. Ser. 16.

³⁾ Daniel 7.

ubi omnis apostata, vel a fide Christi alienus aeterna supplicia experitur. Tertium penitus ignoramus, imo nec esse in scripturis sanctis inveniemus.

Ezek az könyvek, mellyek eleiben ilyen titulus tétetett, nem szent Ágoston könyvei, hanem valakié másé, a mint Erasmus megvallja. De ha szintén az ő könyvei volnának is, semmit azokban az purgatorium ellen nem tanít, mivel az kegyelmedtől cített helyen csak olyan harmadik helyt tagad, az melly örökké való, és az mellyben az Pelagius találmánya és költése szerént az keresztleetlen gyermekek egy kiváltképpen való dücsösségben és természet szerént való boldogságban örökké fognak gyönyörködni. Ennek az magyarázatnak igaz volta kitetszik elsőben ugyan azon könyv authorának szavaiból az cített helyen: *Finge Pelagiane locum ex officina dogmatis tui, ubi alieni a Christi gratia vitam requiei et gloriae possidere parvuli possint.* Másodszor mivel ha azon az helyen egyáltalában mindennemő mennyországon és poklon kívül való helyt tagadott volna, nem mondhatta volna igazság szerént, hogy azokon kívül az anyaszentegyház mást nem ismer. Mivel az igaz anyaszentegyház az mennyországon és poklon kívül más ideig tartó helyt is tartott és ismért mindenkoron, tudniillik az Ábrahám kebelét, mellyben vitetett a Lázár lelke, és mind azoknak az kik, az isten kegyelmében és halálos véték nélkül holtanak meg Krisztus munkinszenvedése, feltámadása és mennybenmenetele előtt, és az kik az bocsánandó vétkekből, és az megbocsátott halálos vétkektől hagyott ideig való büntetésnek adósságától megtisztultanak.

Ekkédig még az kegyelmedtől feltett articulusoknak csak egyekét sem bizonyította meg az szent atyákból fogadása szerént kegyelmed, az mint, ha csendes elmével olvasta ezt az írást, világossan megláthatja. Hogyha penig az szent atyák értelmét nyilván meg-

ismervén is, hitinek állapotjában semmit nem épít kegyelmed írásokon (az mint insinuálja írásának végén), már eláll az feltett ciltul, és kényszerítetik megengedni, hogy hamis az kegyelmed írása eleiben praefigált propositio: *Quod in omnibus articulis fidei, exceptis Adiphoris et Cerimoniis, Patres veteres, Augustinus etc. idem senserint per omnia cum modernis Lutheranis.* Mert az mint írásomban megmutattam, csak egy legkissebbik cikkemben sem értettek egyet kegyelmetekkel azok közül, az melyekben az igaz romai catholica hittal ellenkezik kegyelmetek. De ha ezt látván és nyilván általértvén is, nem gondolkodik hitinek mivoltárul és az igazságnak tovább való kereséséről kegyelmed, megmutatja, hogy üdvösségéről nem sokat szorgalmatoskodik, kit ha nem ezen az világon, az másikon bizonyára, noha késsén, de igen es haszontalanul megbán kegyelmed. Melly bánattul hogy az úr isten megmentse kegyelmedet, szívem szerént kívánom, és méltatlan imádságimmal ő szent felségétől mindenkoron ohajtom.

Hogyha az Antichristusról való cikkelt előhozta volna is kegyelmed, engemet semmiben meg nem bántott volna, mivel jól tudom már mind azt, a mit ezaránt mondanak és

mondhatnának az kegyelmed tanítói, s ugyan akartam volna is ha előhozta volna kegyelmed, mivel, hogy igazán megvalljam ebben az do-logban való vélekedésem, majd egy cikkemben sem tapasztaltam az kegyelmed val-lásában nagyobb és gorombább hamisságot ennél, az mellyel kegyelmetek az romai pá-pát Antichristusnak tartja, kit igen szívem szerént megmutattam volna kegyelmednek, hogyha okot adott volna reá kegyelmed, és talám azon kívül is megcselekedtem volna, ha írásomnak igen kiterjedett hosszasaága szen-vedte volna.

Melly hosszasaága írásomnak hogy unal-mas ne legyen kegyelmednél, kérem szere-tettel kegyelmedet, mivel, isten látja, az ke-gyelmed üdvösségének szomjuhozásából ter-jedett ennyire. Olvassa azért kegyelmed fe-gyelmetessen, olvassa üdvösségének buzgó kívánságával, maga elégtelenségének isme-retiből származott alázatossággal: meg nem fogyatkozik kegyelmed istennek hozzánk való véghetetlen szeretetiben és irgalmasságában, kinek tulajdonsága az kevélyeknek ellene ál-lani, és az alázatossoknak malasztot adni.

F I N I S.

II.

LEVELEK SENNYEI ISTVÁN CANCELLÁRHOZ.

(1631).

I.

Szolgálok kegyelmednek. Áldja meg isten kegyelmedet. Az minemő congregatiót én itt hirdettem vala, csak engem látni is nagy frequentiával gyűltek vala össze az uraim, s úgy vagyon, tapasztaltam Rákócihoz való affectusokat, de csak annyiban, hogy megmaradjon in sua substantia; egyébaránt híveknek mutatják magokat, s igen nagy csendessen és szelédén is voltak, s fölötté igen szükség is volt az informatio nekik, mert bizony dolog! nem kicsin bódolásban voltak. Nagy törekedésekre azért, az miben annélkül sem lenne módom, megengedem azoknak az vármegyéknek, az kiknek ő Rákóci irt volt, hogy választ írjanak levelére, s küldjenek is hozzája, s az szerént az hajdusághoz is, kik mit irtanak, im verissima pariáját megküldtem kegyelmednek; de az uraknak nem is hagytam hozzá szólani, sem pedig magam nem írtam vagy izentem nekik. Ez mellett elvigezék azt is, hogy fölüljenek interim, még az követek oda járnak, s ha nem fog mostani intések és kérések, fegyverrel is reducálják az hajduságot; de Rákóci ellen, ha kiviszi az hajduktól kezét, úgy látom fegyvert nem fognak, jóllehet nem mondják most azt hogy nem vétett Rákóci ő felsége ellen, sőt igen kárvoztatják, hogy hír nekül és olyan rendetlenül ment be, kit igen kívántatott ezeknek inculcálni. Immár azért az követségtől

köll várunk, s azonban, reménylem, Rákóci is ki fogja követit küldeni, s mit hoznak e követségek magokkal, meg fogja az üdö mutatni. Mind ezekre pedig bizony dolog! én nem megyek vala, de im még most sem érkeztek az pénzzel alá, s nem látom mihez nyúlhassak ez nagy füzetetlen haddal, ki naponként szökik az más pártra, s az Kovács Péter hada kívül rosz gaz had is volt ez, az kiket generalis uramék gyűjtöttek volt; s egyébaránt is nem tudom mit bizhatnék azokhoz az ember, ha az magamé nem volnának. Ezek mind igen jól és híven viselik magokat, csak hogy semmi pénz nekül az dolog, s úgy látom, ha csak mind ilyen gondviselés leszen reánk, gyalázat és veszély leszen az vége. Az dragonoknak is ingyen csak jó hírét sem halljuk, s ha csak két hétig nem érkezik is, nem tudom, ha nem több kárt teszen-e hogysem hasznót. Illyen nekik minden dolgok, kire nézván nem csak meguntakoztam ez sok galibától, de, igazságot írok kegyelmednek, ha ő fölségéhez való igazságomat nem tekinteném, fölkelnék innét s visszamennék; s ám akár mit mivelnének, mind életemet böcsöletemet im nyilván való gyalázatban és veszedelemben akarják hozni; ki szolgálhatna ezért jó szívvél? És noha úgy vagyon, kit magaméból s kit kölcsön kérévén igen nagy hitelemre, im adok valamit most az vitézlő népnek, kit talám rész szerént abból helyére tehetek vagy megfűzethetek azok-

nak, az kiknek kemény reversalisomot adtam: de micsoda az? mert ezek közül ki három s ki négy óra való füzetését is praetendálja, s nem leszen csak evel contentus, s nem is jut mindeneknek; s ha szintén mi véget érünk az dologban is pacificatióval, úgy is rút zűrzavart szerzünk ha fizetés nekül bocsátjuk el őket, sőt magam is nem tudom, mint leszek securus köztök.

Ha jüvendő szolgálatomat is akarja azért kegyelmessen ő fölsége venni, s böcsöletemet s életemet kívánja megtartani, legalább az dolognak tovább való kimeneteléig készíttessen még egy hópénzt ezeknek, mert semmi jót nem várok belőle. Rákóci haddal jün ki Váradra, s ad 24. huius várják oda. Mezei hadait az hajduvárosokban szállétotta, meg egy két ezer lovas; az hajduság is hatalmas nagy vigyázásban vagon, és felessen is vannak az rosszak. Ugy hallom, küldött valami törökért is Rákóci, s fenyegetődzik tatárral is: jó azért nekünk is vigyáznunk oda is, és ne csak az egynehány dragonról gondolkodjunk, hanem tovább is, mert az mint ezek essze szűrték az levelet, ha mi kicsin futamotjok lehet dolgoknak, annyira insolescálnak, hogy minden eddig való akadéunknál nagyobb bút és akadékot csinálnak. Ezeket, kérem kegyelmed, közölje ő fölségével is, és írjon is kegyelmed, mert mind eddig sem vettem levelét kegyelmednek. Isten tartsa meg kegyelmedet. Kassán, 23. jan. 1631.

II.

Szolgálók kegyelmednek. Áldja meg isten kegyelmedet. Az erdélyi követeknek, más nap hogy ide jüttek, audientiát adtam, kiket, ceremonialia quae erant elvégezvén, kérdém hogy miért kértek salvus conductust, s az mellett mi jóval jüttek, jelentsék meg. Egymásra nézvén urók békeséghez való kedvét kezdék beszélenni, és az mellett mostani cselekedetiről mentvén, vádolták generalis uramot és Bornemiszát, hogy őmiattok köllött ennek így lenni; de nagy béven mentségeknek helytelen voltát megmutatván, fölszabadétám vádlásokból az generalisokot is, möllöket minekutána mind

szép halkan eleikben rakosgattam volna, kezdém rút voltát az ő cselekedeteknek megmutogatni nekik, kit noha kedvek ellen hallgattanak, de megmondván, hogy sebet akartván gyógyétanunk, ki köll azt mutatnunk, az minthogy igen ki is mutattam, s nem is haszontalanul, kiváltképen mivel szegényjambor szász semmit nem értett volt az előtt azokban.

Ezeket elvégezve kívánám, hogy még is az mivel az salvus conductus mellett ide jüttenek, és szóval is beszéllettenek, hogy azt adják írva; s ezek után holmi familiaris colloquiumunk levén, szállásokra bocsátam jelentvén nekik, hogy ha ebéd után ismég szemben akarnak velem lenni is, örömet látom őket, kiváltképen ha az írást az alatt elkészétenék. Eljüvénék azért ismég ebéd után és nagy szelédén kezdének beszélgetni, s egy szóval minden kívánságok csak az lén, hogy Erdélyben és maga jószágiban maradhasson békével, és abban császár urunk ne bántassa, s legyen meg az erdélyiekkel való confoederatio is, és amaz átkozott amnistia is, az ki minden gonoszsnak magva. Így azért, ha az régi uton akarunk megmaradni és bátortalan békeséget akarunk szörzeni, ezt egy nap elvégezhetjük.

Erre penig az szelédségre két dolog hozta Rákócit. Egyik az gubernatornak való írásim, ki igen potenter volt, möllyet az regnicolákkal is közlött, és obtestálni kezdte Rákócit is, hogy megbékéljék, mert az ő fölsége ditiói ellen assistentiát semmi uton neki nem adhatnak. Másik hogy ez alatt által bocsátván Szakmár felé az hadakban, igen kezdték csipkedni őket, és az mint minap is megirtam vala kegyelmednek, csak egy csatájokban is vágta: három százig valót le benne, s két hadnagyok is veszett, s kettőt fogtak elevenen is benne s hoztanak zászlókot is, s megingattuk Bodroghközöl és Tokaj felől is őket, s nem tudnak hova szakadni az rosszak. Elkezdjük untatni az szüntelen strázsálást velek, mert többire éjjel napal fegyverben vannak.

Eleget várá, hogy jüjön valami segítségem, de nem győzém várni, s el is unám ezeknek az ő nagy contemptussal való inso-

lentiájokat, kit az előtt én ilyen szeléden csak őt s hat század magammal sem nézhettem. És noha úgy vagyok, vannak valami férgesek az én emberimben is, s az szerént kézzel tapasztalom az vármegyék favorát is Rákóczihoz; mindazáltal így volt jobb resolútiót tennem, kinek az mint írárm gumölcsét is látom, s ha ez az nagy hatalmas hóviz és veszedelmes üdő nem volna, bizony jobban megingatnám ökö, s hiszem, ha végeznünk köll az szokás szerént ám csak akkor végezek az mikor akarom; s hogy meggyúnjam kegyelmednek, az előbbeni lamentatióimban örömet valami kevés népet vonszok vala onnét ide, az kivel mind tisztességes s mind bátorságos békeséget csinálhatok vala, s bizony példát is olyant, hogy az én üdőmben fegyverrel többször nem volt volna szükséges ide fáradnom: de mindenekben megfogyatkozván, ha mi csorbája az végezendő békeségnek esik, és egyéb jó intentiók sem fog végben mehetni, legyen azok számadása, az kik az fogyatkozást tették jámbor urok szolgálatjában. Mindazonáltal mivel szeretem az én kegyelmes uramot, és oltalmazni kívánom méltóságát is, mint köllene az dolognak lenni, ha végben nem vihetem is mind így az mint én kívánom, magadom mégis az módját, az minthogy mindjárt első velek való szemben lételem után, azt kívántam tőlök, hogy kivi-gyék hadokat az ő fölsége birodalmából, és hogy azután tractálok velek; s mikor ezt harmadik szemben lételem is nagy sokat disputáltuk volna, és semmit se az ő kívánságokhoz adig nem akarnék szólani, sem magam kívánságait nekik meg nem akarnám jelenteni, egy ilyen punctumokat adtam be nekik, az ki sub litera A. vagyon, möllyekből végtére sok altercatiók után egy ilyen végezésre mentünk, az mint im sub litera B. megküldöttem kegyelmednek. És im megküldöttem sub litera C. az minemő propositiókat adtam az végezés után én is nekik, mölly végezéseket, félvén állhatatlanságoztól, magokkal subscribáltattam. Leirattam az ő beadott irásokat is, és megküldtem verissima páriáját annak is, hogy minden ez ideig való tractatusokat értse kegyelmeitek. S noha ezek bezeg örömesben tractáltak

volna oda föl, s nyilván is beszélük másoknak hogy ez nem ő fölsége akarátja hogy ilyen rigide tractálunk velek, mivel azt nekik megirta cardinal uram. De én aval keveset gondolnék, mert ha életem szerencséléttetésével is tartozom uramnak szolgálnom, inkább föl köll vennem egy ilyen gyűlötséget: noha nem tagadhatom bizony hogy nagy szívem fájdalmával ne volna ez az cardinal uram processusa, kitől csak azt sem érdemlettem, hogy megirta volna, mivel ment Rákóci embere ő kegyelméhez, sőt panaszát ellenem bevévén, úgy látom azon panaszt ő fölsége előtt is segítette. De elnyögöm ezt is, menjen a többi után. Engem, bizonyoságot hívom az istent, hogy sem boszu sem tisztességekivánás vagy magam magam haszna keresése nem hordoz, hanem uramhoz való igazságom és hazámhoz való kötelelsem, holott csaknem meghalok az sok buba dologban, mivel csak egyetlen egy emberem nincs az ki ebben segéte, mivel Judex Curiae uram csak alig van, és vendégi mindazáltal béven járnak; Forgács uram is régen fekszik, Sennyei uram penig Szakmár féle vagyon, Pál gazda Tokajban. És Aszalai jámbor szolgálával magam örlődöm ezekben, s noha nyilván tudom, hogy mind ezekre, az möllyeket im föl küldtem, nem fogom vihetni ökö, mivel nincs meg az az erő az ki kívátnatnék, mindazáltal azt mivelem az mit mivelhetek, s ha kinek ezután nagyobb pálcát adnak kezében, járjon az ezen az nyomon. Az hajdúkkal is mint kívánám hogy meglenne az egyesség, im föl küldtem azt is sub litera E. Kegyelmedet kérem, fordíttassa meg s adja úgy be, így nem köllene osztán az rosszaktól tartanunk, de ehez is nagyobb pálcá köllene. Ha van azért még is valami mód benne, illy jó igyekezetet ne hagyjunk félben; emberségemre! ha csak három ezer németet küldenek is, mind ezeket végbe viszem, s úgy stabilálom ez földet, hogy jó gondviseléssel az ő fölsége maradékja is nyugalomban fog miattok maradni; de ha mit illyent akarnának, ezzel nem köllene késni, mert ezt mint az salátaételt mohón köll fogni. Hol penig sem ijesztéssel sem szép jutalommal semmit nem nyerhetek, isten keze

benne, de én tovább nem szorgalmazom az dolgot, hanem azt végezem az mit végezhetek.

Azt az kevés pénzt im csak tegnap hozták kezemben, möllyet Thurzó Ádám hozott, de az Fülep kenyereiként, quid hoc inter tantos? Az adósságot sem tudjuk megfizetni vele, nem hogy az nép közben osztathnánk valamit benne, s atól félek, hogy az magunk cselédi baklik meg, s az miatt leszen több bűnk, mert mindenennen szorgalmazák ismét az hópénzt, s ha ezt kiadjuk, ki nem is elég, az creditorokat honnét contentáljuk, az kik szomjún várta ez kevés pénzt. Még is kérem azért kegyelmedet, hogy az minemő pénz felől ennek előtte írt volt kegyelmed, siettesse az innét megírt mód szerént éjjel nappal az aláhozását, mert nincs egyáltalában mit adnunk nekik, s ha bár ezt közikben osztjuk is, fönmarad az adósság, és ezen kívül az abdankoláskor is fizetnünk köll nekik. Annak az kevés Sléziából jövőndő cselédnek sem hallom semminemű hírét, s úgy hiszem már el sem jühet, s ha eljün is, talám olykor az mikor itt végben megyen olyan az minemő végezés. És így, az mint minap is íram, azok is több kárt mint hasznót fognak ezután szörzeni, kikkel két egész holnapja mult már hogy mind ott lesz Zsolna táján nyavalyás Révai Ferenc. S írtam volt Liptóságra és Szepesben is, hogy készen várják éléssel ökö, de elég ha semmit nem hallok felőlök, s bár Fondona uram is, ha provisiót akar nekik szörzeni, ne hetezen, hanem kántorra szedje inkább ki fizetéseket s küldjék bizonyos embereket vele, vagy bízzák az ide való kamarára, mert tízszer jobb volna be nem jüniek, hogysem valami olly fogyatkozásra jutniok, az mint néhul látjuk hogy vagyon az dolog. De eben hagyom ezt is, mert úgy látom nagyobb gondjok van sokaknak egy ros sz majorjokra, hogysem erre az országra, az kinek megmaradása tartja mindnyájokot. Engem penig im mindenestől extauriálnak; tovább bizony nem mehetek, s ha mind ök s mind ellenségim fogyatnak, ebben hamar véget érünk, holott, ha csak első házamtól való kijövelemtől fogvást is ma-

gamét ötven ezer f. nem költöttem, bár az orcám piróljon meg,

Ez im elég bév historia, kit hogy közöljön kegyelmed ő fölségével, és az kikkel illik, kérem szeretettel kegyelmedet, s tudósítson sietséggel is mindenekről kegyelmetek; tudjam mihez alkalmaztatni magamot, s elvégezvén dolgaimot, menekedhessem meg én is ez sok labirynthusból. Tartsa meg isten kegyelmedet is egészségben. Raptim 27 Febr. 1631. Kassán. Kegyelmednek szeretettel szolgáló atyjafia.

III.

Szolgálók kegyelmednek. Áldja meg isten kegyelmedet. Kegyelmed nekem az minap egy levelet íra, kiben micsoda tragoediát indított volt ellenem cardinal uram, béven megírta, és assecurált is hogy aból való gyalázatom nem következik; mindazáltal ám ugyan salvus conductust obtineáltanak ezeknek, ki mennyire confundálta az itt való tractát, s nekem is mölly nagy despectusomra esett, meg nem tudom mondani. Miért köllött hát vagy ide küldeni engem, vagy plenipotentiát adni, ha ottfön akart velek tractálni. Az isten soha ne adta volna, hogy azt az kevély rosszat ösmerhettem volna, holott mind ő gonoszsága ez; de mivel udvarnál is consentiáltanak ennek, bűstelenségemmel tovább én ilt ez dolgot nem continuálhatom, hanem, minekelőtte ök oda föl bucsuznának, nyilván elveit veszem, s hitemre mondom, hogy örömesben rabja leszek az én kegyelmes uramnak, hogysem ilylen formán való szolgálja. Ezennel csúfjok és játéjkok leszek én ezeknek, s ezt érdemlették az én sok rendbeli hívséggel való szenvedésem? S csinálók vala én bizony most is békességet, s ollyat az ki mind urunk méltóságát helyben állatta volna, s mind mi megnyughattunk volna egy ideig: de ám teljék kedve annak az döllyfösnek benne, meglátja rövid nap gyümölcsét cselekedetének, kiről mivel minap is írek, most többet nem írok, hanem közölvén kegyelmed ő fölségével az fölküldött párokat. resolválja éjjel nappal magát, mivel nem állhatja arcám ezt énnekem tovább. Haszonta-

lan is nekem már itt tractálnom, mert akármi legyen az is, az ki nekik nem tetszik, ottan oda-fölmenéssel fenyegetnek, és így vagy föl köll őket bocsátanom, vagy cedálnom kellett akármi indignitásoknak is. Más az, hiszem ottan csak azt érdemlettem volna már, hogy tudósított volna kegyelmelek felőle; de kegyelmed levele mellett ment az postára az az szolgál, mindazáltal kegyelmednek nekem arról semmi intimatioja nem jött, kit azt is bizony nem kicsin szívem fájdalomával érzem, de így szokott az lenni: nulla calamitas sola. Az dragonok ám útban vannak, de fűzetetlenségek felől panaszolkodnak már is, s ha most jüvén ki fészkből így beszél, mi leszen tovább? profontjok is semmi nincsen, s nincs módja ennek az kamarának is abban hogy profuntolhassa őket, s ne assecurálja Sennyei urammal is kegyelmed őket, mert úgy hiszem megfogytok ott is, pénz és bizonyos profunt nekül. Azért hanemha új háborút és ezeknek is veszedelmeket kívánom, de egyébaránt se kinn az mezőn, sem benn az hova szántuk vala őket, hasznosok nem lesznek. És nem tudom illy gyalázatoma miért gyűlöltetem én is mind az regnicolákkal s mind az vitézljő néppel illy mód nekül magamot, hanem ám vegye kezében mind két végét az az vörös vitéz az dolognak, s igazgassa az mint tudja, én bizony kiállok belőle, s ennyi búval gonddal, fáradsággal s költséggel gyalázatot nem vásárlak magamnak. Az ő fölsége kegyelmes választtételét még megvárom, s azután consulálni akarok böcsöletemnek. Kegyelmedet kérem ne késlelje szolgálomot. Megszolgálom kegyelmednek.

Az Tiszán túl való pártosok igen eszek nekül kezdtek vala már is kétfelé kapni, de megbizák magokat az salvus conductussal és cardinal uram biztató levelével. Isten kegyelmedet tartsa meg. Kassán, 14. martii. 1631. Ke-
gyelmednek szeretettel szolgáló atyjafia.

IV.

Szolgálók kegyelmednek. Áldja meg isten kegyelmedet. Az elmúlt napokban mind ide való dispositióink felől s mind busulásim

felől béven irtam kegyelmednek, s megirtam vala azt is, hogy Szakmárban, Kállóban bizonyos praesidiumot küldtem, és hogy Rakomáznál is egy sáncot csináltattam s népet szállítottam bele, s azonban facilitálván az nekik kiadott conditiókat, Mikó és Lónyai Zsigmondék mentek mintegy kész végezéssel Váradra, elvégezvén azt is, hogy semmi hostilitast ne tegyünk egymást közt. De azonban Zólyomi és ifju Betlen István melléjek vevén minden hadakat, megszállották Kállót, és mikor majd egy hétig csak az várasát sem hagyták volna megvenniük, sokára neki felesedtenek ugyan Rakóci parancsolatja ellen, s meggyújtották az várasát, s meg is ostromlották: ki mivel igen rossz hely, az mint tudja kegyelmed, nem állhatták meg, be köllött az várban szorulniok lovoknak kárával, és esett magokban is el, s most ben az várban vannak, de élések nem levén, tartok valami seditiótól köztök. Azzal nem elégedvén meg, minden hadokat esszevervén, az rakamozsi sáncra is reá jűttenek tegnap, és meg nem mondhatni az minemő nagy dühösséggel ostromlották, az kiben benne volt Eszterházy Pál uram és Bornemisza is, de mivel amazok felessen voltanak, végtére scissio esett az mieink között, négy vagy öt óráig tartván először az harc, s azután látván öcsém uramék a scissiót, cedálniók köllött, s egy része magokkal hajókon és kompokon általjüvén, s az többi mellejek állott, s veszett is valamennyi bennök, de még nem tudjuk, m. . . . csak tegnap történt.

És így ezek az ifjak semmit Rakócitól nem várnak, s úgy hiszem magának is dolgot adnak ez napokban, mivel már is nem kedvek szerént vagyon fejedelmek, kire nézvén az hajduság is mindenestől őhozzájok tartván, más is igen nyilván való latorság vagyon ezeknek elméjekben, kit minap is megirtunk vala kegyelmednek; és noha láttam ugyan arra való inclinatiojokot, hogy most végeztenek volna imillyen amollyan békességet, de csak kikeletig, mert ezek azt teli torokkal kiáltják, hogy megverte az ő fölsége hadát svékus, és még az uj buzakenyeret Pozsonynál akarnák megenni. In summa olly igen elatus és fölfualko-

dott két ifju ez, hogy ha másképen nem re-frenáltatnak, posteriora, bizonyosan higye kegyelmed, hogy erunt peiora prioribus, és ad infinita absurda megyen az dolog.

Azonban azért, mikor Kállót vitatnák azok az rosszak, másfelől Kovács Péterék reá mentek azokra az erdélyi hajdukra, az kik Szakmár felé voltak, és mind fölverték többire őket tegnap mult egy hete Váraljánál, s az mint mondják, vágta őt százig valót le benne, úgy hogy semmivel nem gondolom hogy adósak volnánk még eddig nekik. Ennek az két ifjunak egyáltalában nem köll az békeség, és Rákócit is azok nem kezdik reá bocsátani, mert az mint íram, többire már övele minden dolgok accommodáltattanak volt és contentusok voltak az követek is vele; szükséges azért per omnia media, hogy ő fölsége ide kegyelmesen gondot viseltesse, és készíttessen valami bizonyos számú hadakat is, mert ha pálcát . . . nem látnak, soha bizony b . . . nem mennek. S lám az mint mondják vagyon Sléziában valami had, s azt köllene ide készíteni, ha félelmek az svékusoktól nincsen, az mint úgy értem hogy nincsen is.

Azonban mi ugyan contineáljuk azért az tractát, ha kedvek lesznek hozzájuk, de ha az minapi salvus conductus mellett ezek föl kezdenek menni, hogy üdöt nyerjenek és törököt is hozhassanak, micsoda confusio jü ki belőle megítélheti kegyelmed, kiváltképen ha induciákat ugyan nem akarnak; s úgy vagyon Rákóci mind szépen beszél azért azonban, mivel azt ő igen megtanolták Betlentől, de semmi igazság bizony benne nincsen, hanem odio religionis valamit ez világon megcselekedhetnek, mindent megcselekesznek. Kegyelmedet kérem ezeket adja így be ő felségének; mivel ez szerént mindeneket meg nem írhatok.

Az dragonok még sincsenek. Ezeket igazán irták az ujbári kuton föl. Im majd harmadik holnapja már hogy ez az segítség mozog, s még sincsen itt, kiből koporsómgig valót tanolok, ha isten megtart ez mostani expeditiómban. Kegyelmed is pro sua parte ne mulasson semmit ott el, s ne hagyjon minket is ide veszni. Az követek, így levén már az

dolog, mivel jönnek meg Váradról nem tudom, mert effélével ezek igen föl szokták elméjüket emelni, de tudom kifakasztják gonosz szándékjokat, avagy, az mint íram, az nekik küldött salvus conductusnak színe alatt üdöt nyerni föl kezdenek küldeni, mölly ha úgy lesz, mit mivelek én itt tovább, nem tudom. Ha penig elmegyek, mindnyájoknak ottan eszek vesz s ezek . . . mindjárt mind elállanak. Kegyelmetek azért mind ezekről tudósítson éjjel nappal: tudhassuk ahoz alkalmaztatnunk magunkot, és ha minden jüvendő securitas nekül végeznünk-e, ha mire mennek, kiből én igan gyanakodom, mert az cardinal uram írásiból nagy félelmünköt ítelték, s az szerént az salvus conductusnak küldéséből is, s félek igen rajta, hogy insolentiajok nem engedi az békeségnek mivoltát végben vinnünk. Tovább miben maradunk, megírom azt is kegyelmednek; s már nem annyira Rákóciról, mint az két insolens ifjuról gondolkodjék kegyelmetek. Kassán, 16. martii. 1631. Kegyelmednek szolgáló atyjafia.

V.

Szolgálók kegyelmednek. Áldja meg isten kegyelmedet. Megérkezvén Sándor István úgy látom az őáltala küldött levelekből, hogy kegyelmetek az Rakamaznál történt dologban igen megütközött, s úgy annyira penig, hogy ha mindnyájunkot agyon vertek volna is, nem köllött volna ennyire megindolni rajta. Ott azért Rakamaznál, nekik nagy károkkal is, mi fegyver miatt mind sem vesztettünk harminc embert el, kik közül emberséges ember csak egy sem hullott el; hitre az kik megadták volt magokat voltak, igaz hat száz, de abban is alig vagyon már két száz oda, az többi megjött, s azok is mind élnek és békével vannak. Kállónál sok ha hat vagy hét katonánk veszett, de őbennek ott is feles hullott el, az mint csak Váradra is mikor Eörsi uram kijött volna onnét, nyolc szekérrel talált elől testeket és sebesekeket, az kiket Váradra vittek, ugyan jó rendbeli embereket; az hova élést és füzetést is vivén be, és pro capacitate loci muniálván az helyet is, egy ember kár nélkül visszajött

Kéri uram minden vele levőkkel. Szakmárt is elegendőképen muniáltuk, mind éléssel mind emberrel, s küldtem azoknak füzetést is, a kiket penig Sennyci Sándor urammal oda küldtem volt hadakat, azokban egy az vízben holt, s kettőt ölt az ellenség meg benne, s az többi megvagon, kik mennyire angustiólták volt az erdélyieket, ezután jobban megérti kegyelmed. Nem lett azért ott is semmi olyas kárunk s nem is köll ötölök Szakmárt féltetni, s noha úgy vagyon, azoknak az rakamozsi sáncban valóknak ároltatások igen is eszeket vesztette volt az mi embereinknek is, tartván az többi-től is, az kiket itt fogadtanak volt: mindazonáltal avval is kevesebbet gondoltunk volna már, hanem az predikátorság kezdett volt hatalmas igen insolescálni, és mind azokat az két ifjakot s mind az populust igen animálták, s ugyan turmatim mentek az innét valók is túl az Tiszán, nagyon congratulálván nekik, s bízattván tovább való latorságra is őket. De az mennyire lehetett obviáltunk ennek is, hanem ezt az nagy vad eretnekséget nem orvosolhatjuk meg ez itt való emberekben, mert noha látják ugyan magok is ömiattok veszedelmes állapotjokat, de elég ha religiójokat féltvén, ugyan szemek-behunyvva menének az veszedelemnek, kikre ha ezután is más gondviselése nem leszen ő fölségének, magokkal együtt másokat is veszélyben ejtnek.

Az kegyelmed alájüvetelén öröltem hallván és értvén leveléből, kit három dologra magyarázok: 1. az kit insinuálni is láttatik kegyelmed levelében, hogy subsistáljak itt és el ne mennék innét; 2. hogy continuáljam az békeségnek tractáját, sőt hogy ugyan concludáljak is; 3. talám nem tetszik valami cselekedetem kegyelmednek, s arról akar megfeddeni. Az első az mi nézi, ennyiben menvén már az dolog az mint volt, bizony később lettem volna itt meghalnom, hogy illy rút gyalázattal innét kimentem volna avagy kimenék, noha nem tagadom hogy ha ott fön kezdett volna velek kegyelmetek tractálni, itt-lételemet én osztán haszontalannak tartottam volna, s gyalázatosnak, nálam lévén az ő fölsége plenipotentiaja. Az második dolgot az

mi nézi, mivel ugyan úgy tetszik ő fölségének hogy még is többet szenvedjen ez inso-lens nemzetségnek, és ennyiszor újított indignitasit is, kit ő fölsége ellen cselekedtenek, még amnistiában vegyük: ám legyen az ő fölsége akarhatja szerént, kit im én el is végeztem, s mind ennyi akadékok közt is talám úgy, hogy ezért meg nem fedd ő fölsége, kinek particularitásról ezután irok kegyelmednek. Magam dolgát az mi nézi, akartván nem igyekeztem semmibe exorbitálnom, de hogy ennyi difficultások közt is, az kiket onnét is szaporétottak, hogy mindazáltal non deposui animum és fejet ottan nem hajtottam nekik, megvallom vétkeztem eben az ott való szokásra nézvén, de ezeket tekintvén, ha én azt cselekedtem volna, úgy éljek! magam is elvesztem volna, és ezeknek insolentiajokat Morva vagy Slézia tartotta volna meg, de ez talám számadásomnak idejére halladhat. Így lévén azért már itt az dolgok, ha még is ugyan azt itéli kegyelmed, hogy alájűjön, nagy szeretettel látom kegyelmedet, s kíváltképen ha mi még ezen kívül vagyon, hogy érthessem azt is. Az németeknek semmi provisiójok derekassan nincsen, magam vagyok ő profuntmesterek is, kikben két százat már bevitem Tokajban, s accommodáltam is az mint lehetett őket, de ezekre is ha más gondviselés nem leszen, rövid nap ruinaltatnak; az többit Göncre szállétottam, valamint viszsük már tovább őket, mert meg nem irhatom mölly idegen ez az nép tőlök. Az pénzt, istenre kényszerítem kegyelmedet, küldje vagy hozza mennél hamarabb alá, mert többire rab vagyok már az sok adósság miatt. Nekem most meg jó oskolám lén, s talám Paduában sem tanolhattam volna többet, de jó pap holtig tanol. — Ha kegyelmed ugyan azt találja rajta hogy alá jűjön, kérem fenyegetve jűjön, hogy ha jámborok nem lesznek, gonosz találja őket, és kegyelmed postát is bocsásson elől; tudjuk várni kegyelmedet, mert már én sem akarnék itt késnem, de az pénzt sietesse kegyelmed. Sennyci uram tiz ezer fr. vetette zálogban magát Szakmárt, s ki köll ő kegyelmét is váltanunk s ab-dankolnunk köll a hadakat is.

Az expeditiókra fölküldtük az végezéseket kegyelmednek. Ha interim meg nem indol, kérem igen ne késleljő expediálni, hol penig útban volna, irjon kegyelmed: Ferencffi uram sietesse expediálni, mind magáért Rákóciért való diplomát, s mind az két urfiért és hajdukért való amnistiát, magán magán az urfiakért is, de az conditióknak nem köll benne lenni; mert azok magán magán lesznek, s nem is adom addig az amnistiát kezekbe, még nem effectuáltatom mind azokat velek. Úgy tetszik, nagy fegyverrel is csak ezt köllött volna végben vinni, nem semmi annak az két fene ifjunak is kötelessége és kihagyási is annak az öt latornak, az kik föllázasztották volt az hajduságot.

Eddig már megírtam vala leveletem, hogy érkezék Lindvai, és noha kívánom vala látnom kegyelmedet itt, de talám már így leszen jobb. Hanem én ez három dologra kérem kiválképen most kegyelmedet, 1. hogy ezt az expeditiót ne késlelje és nyugodjék meg benne

ha mi homályosnak látszanék is. 2. Az pénzt siessen alá küldeni, mert a nekül nem tudom mint abdankolhassam az vitézlő népet, mivel lengyelem is vagyon hat száz, és katonám is majd öt ezerig, ha nem több. 3. Hogy az nómetekre viseljenek gondot, az kik itt alatt lesznek, és az végekre is, mert nem haszon hanem veszedelem leszen belőlök. Többet nem írok, sem nem panaszklok, noha most is vagyon ellenünk való sollicitator udvarnál, veszedelmes hogy oda küldözik, számtalan gaz hírrel járnak alá, de ám akar fején járjon. Margitként úgy hiszem azaz mi vörös vitézünk az eget is nyakamban szakasztaná, ha birna vele, nulla calamitas sola etc. Tartsa meg isten kegyelmedet. Raptim 21. april. 1631. kegyelmednek szeretettel szolgáló atyjafia. Az két ifju instál, hogy scripto amnistiájokban valami gyalázatjokra való szó ne legyen, mintha nem elég gyalázatos csak magán is az amnistia: jó mindazáltal magára ő fölségére nézve kerülni.

III.

INTŐ LEVELEK RÁKÓCI GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEMHEZ.

(1643—5).

ELSŐ LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Nyolc hónapig való betegségben lévén, gyakor és bév írással nem akartam importunus lennem kegyelmednek; kiváltképpen, mivel két vagy három levelemre nem is jöve válaszom kegyelmedtől; s ha nemzetemet s szegény hazánkot utolsó ruinától nem félténém, hallgatnék most is inkább, mint minden felől valami gyűlölséges kérdésekbe bocsátkoznám; de szeretetem, és hazánkhoz való igazságom, s kötelességem is, kedvem ellen is szólhat. Im látom azért a végezések ellen való fegyvert a kegyelmed kezében, melyet én nem ítélek ugyan, de jóra nem magyarázhatom. Mert, ha a maga őltalmát nézné, a conföderatiók szerént közleni kellene mivelünk is kegyelmednek: más kedveért pedig, ennyi szép javát és állapotját s szerencsáját, szerencsére s csak nem kockára vetni, nemzetünk veszedelmével, nem látom tanácsos dolognak; kiváltképpen azért a kik mindenestől idegenek; és a mi vérünkkel, s veszedelmünkkel kívánják a magok gonoszságát elővinni esztelen ígéretekkel, magokkal is jó-tehetetlenek lévén. Ők azért magokat nézvén, mint érkezik kegyelmed mind az ő s mind maga kegyelmed ingyen csak őltalmára is, nem hogy offensive hadakozhassék, meg nem foghatom! mert igen jól tudom azt

én, a kicsiny magyar erő mit téshen; ha bár, mint Jägerndorff és Manszfeld a mi üdöknben valahány ezer embert béküldenének is. De talám kegyelmed is perpendálta ezeket; és más, s nem ez célja a fegyvernek kezébe vételének, kit én el is hittem: hanem nézheti talám magát és állapotjának nevelését; de arra is kicsinnek tartom a kegyelmed maga erejét, hanemha azokat vészi melléje, a kik maga személyének is ellenségi kegyelmednek, 's szomjúhozzák-közönségesen is nemzetünk vérért, és hátra maradott kis részecskéjét hazánknak. De ez is micsoda keresztyénség, vagy micsoda jutalom, csak a mi üdöknbéli példák is igen megmutatják, s nem hiszem, hogy a természetnek szelidsége ennyire megvadult volna kegyelmedben, hogy török prédája alá kívánna vetni bennünket, úgy mint maga vérért és nemzetét.

Ezekon kívül, a mint Kéri János uramnak is láttatott valami declaratiót tenni, nézhetnő talám az ország javát, és nemzetünknek szabadságát kegyelmed, melly talám magában gonosz nem volna: de fegyverrel azt sem viheti kegyelmed végbe; sőt inkább involvál bennünket, magunk közt sem egyezhetvén meg; s elveszünk úgy is. És így, mind a feljül megírt dolgok és módok nem egyebet

néznének e szegény hazánk és megkevesedett s talám keseredett nemzetünk veszedelménél. Semmi úton nem javalhatom azért a fegyvert. Mert látom azt is, hogy kemény fegyvert készítenek ellene, kiváltképpen emostani nagy victoria után; kinek seriessét, a mint nékem ő fölsége méltóztatott megküldeni, úgy küldtem meg kegyelmednek. A honnét könnyű megérteni, mint kelljen kardoskodnunk, most kiváltképpen.

Ha mi difficultási vannak azért kegyelmednek, megtartván ama közönséges proverbiumot is, hogy, falu fejében nem alkalmas kardot vonni: im én tisztetem is azt kívánván (noha gyűlölséggel léssen meg): leborúlok ő fölsége előtt, s könyörgeni fogok, csak értsem akarátját kegyelmednek, hogy az idegen hadaknak béküldését, kik már nagy részre el is vannak rendelve Puchaim generalissága alatt, s csak tölem is várnak, halaszsa kegyelmessen ő fölsége, míg kegyelmedtől válaszom jű; holott a végezésekben is vagyok egy articulus: hogy, ha valamely félnek a másik ellen mi praetensiója volna, azt először placidis mediis igyekeznék componálni. Várom azért a kegyelmed jó válaszát ez aránt; s ne is késleltesse, mert periculum in mora, s én kész vagyok, minden tekintet hátra vetvén, tamquam Mediator inter Regem et Regnicolas, interponálnom magamat: s könyörgenem ő fölségének is, hogy kegyelmessen hajoljon inkább a jó egyességre, hogysem ő fölsége is a fegyverhez nyúljon, és a kétféle fegyver utolsó ruináját causálja az ő fölsége országának. Isten tartsa meg kegyelmedet. In Kis Marton, die sexta Mensis Decembris, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragésimo tertio.

MÁSODIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Tar Gáspár kegyelmedhez küldött postaszolgám, noha valamennyire késedelmessen, de békével meghozta a kegyelmed levelemre való választételt: mellyet szeretettel és böcsüllettel vettem és olvastam is. Mellyre hogy most mindjárt választ nem adhatok kegyelmednek, kérem

meg ne botránkozzék benne, tudván kegyelmed, hogy nékem ezeket ő fölségével is közlenem kell; de nem késve írnia fogok ismét kegyelmednek. Azonban, mindenek csendességben maradván, hogy onnét is valami ok ne adassék, kérem kegyelmedet, légyen vigyázás e dologra; és vegye olly tanácskozásban is ezen dolgokat, a kiből tartassék meg az ő fölsége méltósága is, mint illyen monarchának; s vehessük mi is nemzetestül jó igyekezetünknek hasznos gyümölcset el, eleibe vévén közönséges egyességünket és megmaradásunkat minden egyéb praetensióknak, mellyeket a jó egyesség, ha megmaradunk, mind igazításban vehet. Egyébaránt ha minden két pénz keresetünkért százat költünk: előbb elfogyunk, hogysem némelly csekély keresetünkhöz jutunk, melly talám nem tanácsos dolog is: s arra mind a két részből is kell vigyázni igen, mellyre én ajánlom minden tehetségemet, s kész is vagyok cselekedetben is azt vennem.

Az svékusok minémü impetussal rohanának a dániai királyra, tudom érte kegyelmed, kinek már is nagy része ditióját foglalták el, mellyet ők nem most is főznek magokban. A király ő fölségéhez a lengyel királyhoz és a muszkákhoz folyamodott. Császár urunk hét regiment lovast és gyalogot küldött már a király számára: a muszkák azon kívül is öszve akartak veszni velek. A lengyel király mit fog cselekedni, még nem tudatik: de a dániai király fia maga volt ő fölségénél a lengyel királynál, s ad partem fogadott hadat, nem keveset mondanak együtt is másutt is, s nem vélném hogy hivolkodó nézője lenne ő fölsége is a dolognak. Tovább miben maradnak, nem tudom: de ezek kiki maga dolgát forgatják, a mi példánkra is. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Raptim, in Kis Marton, die Vigesima prima Mensis Januarii, Anno Domini Millesimo, sexcentesimo quadragésimo quarto.

HARMADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Egri István uram, a kegyelmed jámbor szolgája, tegnap estve

felé, úgymint 26. hujus, megadá nékem a kegyelmed Fejérvárrul, 5. praesentis költlevelét; s értem panaszolkodását kegyelmednek az ő fölsége nemes vármegyékre tett kegyelmes intimatiója felől. Tudom, nem bánja kegyelmed, ha azokban egy kis informatiót adok kegyelmednek.

A mi azért kegyelmessen intő leveleit illeti ő fölségének; a többi között, a mellyet de insurrectione a nemes vármegyékre irt: arra a kegyelmed hadban való publicatoriája, mellyet az egész maga provinciájának irt, Magyarorszában való hadfogadása, a törökökhöz szokatlan ajándékokkal való küldése, a svékusoknak kegyelmedhez gyakorta való követségek küldések, maga némelly idegen üzeneti és írási adtanak okot ő fölségének; s nem csudálhatja, sem gonosz néven nem veheti kegyelmed, hogy a maga birodalmára és hieveire vigyázni kíván ő fölsége. De azért ez olly conditioval vagyon, ha kegyelmed vagy országát, vagy hieveit ő fölségének, annyival inkább magát s méltóságát, megbántani kívánná: és így ezaránt méltán nem neheztelhet kegyelmed, mert még Julius császár is, nem csak a vétket, de a véteknek gyanuságát is távoztatni kívánta.

Az szolgálak állapotját a mi illeti: azok két rendbéliek szoktak lenni kiváltképpen: egy részre a kik a jószágokat és jövedelmeket administrálni szokták, s azok nélkül nem is lehet kegyelmed, s ő fölsége sem tilalmazza; de hogy egyéb szükség kívül és förenden való szolgálait most tilalmazza ő fölsége a kegyelmed szolgálatjától, az is abból származott, hogy a maga hieveinek maga ő fölsége ellen nem akarta hogy szolgálatjával éljen kegyelmed. Mellyre azzal is adott okot kegyelmed, hogy nem hogy szolgáját szenvedné ő fölségének Erdélyben: de itt azt ítélik, hogy, ha ki innét bémegyén is, bár bizonyos dolga végett menjen is, vagy megfogatik, vagy árestumba tétetik, vagy kergetik, s ingyen csak beszélni sem szabad a kegyelmed híveivel és szolgálival. Melly keménységet látván, nem csudálhatja ezaránt lött declaratiót is kegyelmed ő fölségének. Ezeken kívül, úgy vagyon,

az mint igen sincere detegáltam is kegyelmednek, nem kicsin hadi készületet is tett ő fölsége itt a szomszéd provinciákban, melylyek mind azt nézték, hogy ha kegyelmed ő fölsége ellen valami ellenséges dolgot mutatott volna, és ezek a készületek s expeditiók az én kegyelmednek tött írásom előtt is löttenek; de azután a dolgok abban maradtanak, a mint én megírtam kegyelmednek. Csak maradjon csendeszen azért kegyelmed és tegye le hadi készületit; és ne mutasson kegyelmed se ne indítson semminémű ellenséges dolgot az ő fölsége birodalmi ellen: itt is le fognak tévődni minden oltalmunkra felvett dolgok és készületek, s jó egyességet és szomszédságot kívánunk viselni. Mellyben, ha szükséges lésszen az én munkám is és intercessióim tovább is ő fölségénél, nagy készséggel közbevetem magamot: csak kegyelmed is, kérem igen, alkalmaztassa a dolgot; vesse minden elmékedését ad pacifica media, és consuláljon s deferáljon ő fölsége méltóságának, kit megsértettnék vélnek itt fön lenni. Isten tartsa meg kegyelmedet. In Kis Marton, die Vigesima septima Mensis Januarii, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto.

NEGYEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Talám én ugyan importunus vagyok gyakor leveleimmal kegyelmednek; de nem gondolom, hogy nehéz kedvvel vegye kegyelmed, mivel én jó szüből cselekeszem.

Egri Istvántól, a kegyelmed jámbor szolgájától, a mint megírtam kegyelmednek, még eddig mindenek az szerént voltanak; hanem Hódosi, a kegyelmed lednicei kapitánya, elegyítette valahány számú embereit kegyelmednek a Morvában Szetin táján rebellált oláhok közibe, kiket felvervén, Lednicébe is szaladtak benne. Utánok ment volt gróf Puchaimb uram s estenek holmi inconvenientiák, melylyekre Hódosi adott okot, s megírta, hiszem, maga is a dolgot kegyelmednek Puchaimb uram: de az a két személy, a kikről az emlékezet vagyon, tartotta rebelliójokban azokat az

alkalmatlan tudatlan oláhokat. De ebben nem kell megbotránkozni kegyelmednek; mert a hadi indulatok magokkal szokták azilyletén alkalmatlanságokat hordozni, ha csak kicsin is az; egyébaránt visszamentek Morvába ismét a hadak.

Ide még újabban kezdték hirdetni, hogy kegyelmed ugyan ellenségül vötte ezt az szegény hazát, melybe belé is vetette Bakos uram az üszögöt; valaki óltja meg. Isten látja, méltatlan dolgoknak látszanak ezek, hogy im mind a pogányoktól s minden egyéb nemzetségektől is békével volnánk; hanem magunk kívánjuk fogyatni magunkat, arra ingerlén az idegeneket is; sőt híván is őket a természet szerént való ellenséggel együtt országunkra. Kinek óltására-e, vagy jobban fellobbanására, úgy látom; ezen kegyelmed cselekedeti többeket is vonson be. S adja isten, csalassam vélekedésemben; de félek igen rajta, hogy az én jövendőlésim bé ne teljesedjenek, a melyeket, egynéhány esztendőktől fogvást, egyszer is másszor is írtam kegyelmednek.

A svékus nem kegyelmedet, sem minket néz, hanem maga alkalmatosságát keresi a mi vérünkkel és pusztulásunkkal. Nem széd a török is mások kosárjába eperjet: kik nyilván mondják, hogy ők békével volnának; de kegyelmed futja és szorgalmaztatja nagy sok ajándékival őket, hogy ők is fegyvert fogjanak ellenünk, segétevén nem tudom micsoda confoederátusok is kegyelmed mellett szorgalmaztatni azon dolgokat. Melly csudára méltó, hogy kegyelmed mi vérünk és nemzetünk lévén, s keresztyén nevet viselvén, illy veszedelmes dolgoknak hocsátkozott, mind a maga, s mind a mi részünkre nézvé!

Az gallusok dolgát nem csudálhatom: mert ha valaki jól belé tekint a historiákba, Károly császár idétt Ferenc, a francia király, három ízben hozta ki Sultán Szulmán császárt Magyarországra; s akkor szaggatták a magyar nemzetnek sűgárját ki, és minden akkori veszedelmünknek ők voltak okai. S a mint mondam, ők kezdvén veszedelmünket el, úgy látom kegyelmed által a törökök szövetségével

ők fogják szegény édes hazánknak és nemzetünknek kevés hátra maradt részecskéjét is utolsó veszedelembe hozni. Mellyet mind könnyebb volna szenvednünk, ha magok vagy a pogányság által cselekednék azt; de, hogy ezekben a magunk nemzete cooperáljon, s javallást és segedelmet adjon, fölötte keservesnek látszik.

És, noha talám kegyelmed ezaránt más-képpen gondolkodik, hogy java jőne inkább a mi nemzetünknek ki belőle: de ezennel megtapasztalja kegyelmed különben lenni a dolgot. Mert a svékus már is elhagyta itt a szomszédságot a maga alkalmatosságaért, s Dániába ment, népet sem hagyott itt, s elkezdte ott is az hadakozást; és tudja mikor, és mint kezdte, de mikor és mint végezi, az néki sem kezében, sem hatalmában nincsen. A francúsnak is népe semmi ki nem jühet; s nagy üdö is kell hozzá, míg olyan népet összevernek, a minémüt levertek benne. A török, kész szolga magáért: mert olly felfualkodott kevély bestye az, hogy másnak nem szokott szolgálni. Maga pedig a megbódult és maga között is meghasonlott kevés magyar nemzet mit fog végbe vihetni, könnyü meglátni; kiváltképpen ilyen erő ellen, a melly el vagyon rendelve e végre; s most heverő, de győzedelmes fegyver.

Forgatják némelly kegyelmed emberi azt is, a mint levelében is látom kegyelmednek, hogy ő fölsége császár urunk fegyvert akarván kegyelmedre vinni, kényszerítettett kegyelmed is óltalomnak fegyveréhez nyúlui. Ezt olvastam levelében is kegyelmednek, hogy, híveinek publicálta. De, boldog isten! hol vette kegyelmed ezt is? Innét igen bizonyos hogy kegyelmedre senki fegyvert nem kívánt vinni; mert, hogy híveinek insurrectióra való készületet parancsolt ő fölsége, látván a kegyelmed hadban való publicatoriáit és már kezében lévő fegyverét is: nem látom mint vehetett abból okot kegyelmed; mert az jövendőt nézett, és olly okkal is volt, ha kegyelmed mi ellenséges dolgot mutatna az ő fölsége birodalma és hívei ellen.

Az religio és szabadság dolgában pedig

senki kegyelmedet, sem alattvalóit, nem háborgatta: de kegyelmedtől sok megbántást vettek a catholicus atyafiak Erdélyben; melyről innét csak egy szót sem töltünk, nem hogy többet. S mi igazgatása az aránt is itt Magyarországon kegyelmednek, mint egy privátus úrnak, nem tudom. S én úgy hiszem, nincsen is ez aránt elegendő információjára kegyelmednek: mert én Magyarországon is, egy szóval, senkit nem tudok, sem az aránt mind ennyi disceptatio között is nem hallottam, a kik az statusok között vagy a magok megbántását, vagy szentegyházoknak elvételeit praetendálták volna, avagy alattok-valóknak is háborgatását: hanem mi catholicusok. Fundusinkról és pórjainkról volt a panasz, melyhez sem közök, sem semmi igazgatásra való dolgok nem volt; és semmiképpen a constitutiókkal is nem ellenkeztek. Da ha ez aránt mi olly dolog lött volna is: ez-e az utja annak, hogy valahány pórnak tekintetiért egész országot zavarjunk fel, a kinek nagyobb része nem is tudja mit hiszen?

Forog a szabadság is némelyeknek elméjében: de szabadságot sem a religio dolgában, sem egyébképpen nagyobbát sem hallottam sem olvastam, mint itt Magyarországon ő fölségek alatt volt, és vagy, ki annyi is, hogy félő, ne legyen az miatt veszedelme. De ebben is, az executiókban vagy-e mi difficultas. Más az utja annak is, nem ilyen veszedelmes fegyverfogás, és itt is kegyelmed csak egy regnicola miköztünk, s mindnyájunknál jobban ezt sem fájdalhatja: hanem velünk együtt, ha mi difficultásunk volnának, ő fölségének, mint kegyelmes urunknak, eleibe adhatjuk, és nem kell semmit is kételkedni benne, hogy, ha mit könyörgésünk által eleibe terjesztünk ő fölségének, méltó igazítást azokban ne vennék.

Mellyek mind így lévén, itt közönségesen mind úgy okoskodunk, hogy minden indulatiban maga célja kegyelmed magának; azaz magát és külső világi javát nézi mind ezekben, s azért kívánja fogyni ezt a nyomorult hazát és nemzetét; fundamentomul vetvén, hogy a mit kegyelmed maga álla-

patjában vagy annak nevelésében jónak vél, mind isten akaratja az. De megbocsásson kegyelmed, vagy, emberben isten akaratja ellen is akarat, s gyakran igen ellenkező: de elszenvedi ideig ő szent fölsége, és így magáért mindnyájunkat kíván sanyargatni; melyben lehetetlen hogy isten áldását és előmenetelét vehesse kegyelmed.

De légyen szabad tovább is szólanom kegyelmednek. Talám belső szorongatási is lehetnek kegyelmednek, s kívánná mostani indulati által azoknak igazítását is, szépmaradékira nézve is. Csak hogy nem az annak is az ő igaz rendi és módja; mert a sebbe olajt és nem epét szoktunk tölteni. Jól meglátása azért kegyelmed, kérem, mit mivel. Nem tévelyeg az, a ki elvesztett útját megtalálja; még vagy, mód a dologban; de ezennel nem leszen, s protestálok én is, mind isten s mind e világ előtt, hogy semminek oka nem leszek, s nem kívánom se vérét, se veszedelmét látni nemzetemnek, és kegyelmednek is szolgálni, mint véteni, kívánok inkább. De, hogysem illy rút veszedelemnek bocsássam hazámat és nemzetemet, mindent, valamit fel tudok találni, hozzá nyúlok, s valami kimenetelét adja isten: de az oltalomnak fegyverét fel kell vennünk, ha kemény leszen is az. Unalmas is ez a sok nyughatatlanság, melyben ennyi esztendőül fogvást tart kegyelmed bennünket.

Még is kérem azért kegyelmedet, ha mód vagy benne, és hagyott annyi szabadságot magának, hogy ő fölségével és maga nemzetével végezhesen és megegyesülhessen: vegye másképpen eleit a dolognak, s ne bocsátkozzék illy rút veszedelmes állapotnak, és maradékit, s minket is egész nemzetül, ne vessen (hogy így szóljak) ilyen farkaskaszára.

Sok és nagy dolgok is vannak titokban a kegyelmed dolgaiban: melyek ha napfényre kelnek, nem tudom azt én, micsoda magyar leszen, a kinek gyűlölségét nem fogja látni kegyelmed. S arra is kell menni a dolognak, úgy látom. És tartok igen tőle, hogy a török is belé ne kapjon azokba. Jó azért gondol-

kodásban venni kegyelmednek ezeket is, és tudni, hogy titkokat is tudunk.

Többel most nem terhelem kegyelmed, noha volna még miről írnom, hanem, ha énvelem kegyelmed szolgáltatni akar, most még ideje vagyon, s szolgálók is. Azután, kérem kegyelmedet, megbocsásson, vétenem kell, mert nem látom semmi igaz és rendes ügyét és praetensióját kegyelmednek: protestálván még is, hogy minden veszedelmes állapotinknak kegyelmed egyedül lészen az oka. De talám megésméli a magyar nemzet is magát, s egyért mindnyájan nem kívánnak elveszni, melly ügy is leszen; ezennel meglátja kegyelmed. Ezzel istennek ajánlom kegyelmedet. Raptim, in Kis Marton, decima tertia Februarii. Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto.

ÖTÖDIK LEVÉL

Illustrissime Princeps! Noha im kimutatta fegyverét kegyelmed, s talám alkalmatlan már az okoskodás, és valami békességes mediomokról való elmélkedés: mindazáltal szükségesnek ítélém ez levelemnek is írását, nem kívánván semmi egyebet kegyelmedtől, hanem elébbenyi levelemre válaszát, mellyet, úgy tetszik, a fegyverfogásokban még a pogányok is megtartanak. Mellyre kérem is kegyelmedet, hogy tudhassam okát indulatának; mert itt kemény hadakat, s felest is készítnék, és im indítják is őket. Ezeket, s másokat is, felültetheti kegyelmed, hazánk és nemzetünk ellen; de mi lészen a vége, nem tudom ugyan: mindazáltal könnyü megarányzani. S ennek a félelme oka hogy leveleimre való válaszmot is szorgalmaztatom kegyelmedtől; látván, hogy ezennel tovább mégyen határánál a dolog. Mellyről protestáltam azelőtt is, s protestálok most is, hogy én semminek oka nem lések; hanem, valami pusztulás, nyomorúság és veszedelem találja szegény nemzetünket és hazánkat, mindazoknak kegyelmed lészen az oka. Hitelt is adjon kegyelmed az én beszédimnek; hogy soha elő nem mégyen illyformán dolgaiban;

sőt mind magának, mind maradékinak ruinát szerez és kárt, s nagy akadékot is minékünk. De hogy, a mint más levelemben is irtam kegyelmednek, egyért mindnyájan el ne vesszünk, gondviselést kell azaránt is felvennünk.

Tovább is azért még is kérem, és szeretettel, s jó igazsággal intem is kegyelmedet, jól meglássa: mint nyúl olly dologhoz, a mellyben királyok és nagy fejedelmek succumbáltak, s feles országok és provinciák ad extremam ruina jutottak, sokan, törvényeknek és szabadságoknak elvesztésével. De már sokszor sokat írván ezekről, ebben hagyom. Légyen isten bíró benne, ha mireánk nézve csak legkissebb oka is vagyon ehez az indulathoz kegyelmednek.

Mikor ezeket írom, hozának a Dániában való hadakozásról holmi híreket. 24. januarii valami földnépe lévén együtt, felverték a svékusok őket. 29. ejusdem még harcok volt. Kik mint jártak, im igaz páriáját az onnét való írásnak megküldtem kegyelmednek. A dániai király fia maga ment Muszkaországba; leányát vészi annak a fejedelemnek, és onnét akar Svéciaába kiűtni. Lészen azon dániai királynak másunnét is segítsége, és így új hadat kezdván, ott is a svékusok hihető nem most végezik el. Nem alkalmas azért semmit is az ő dolgokon építeni kegyelmednek; hanem nekünk csendesség kellene, s egyéb sem tartja ezt a mi megkevesedett nemzetünket meg. Jóllehet, ha ugyan úgy tetszik kegyelmednek, ám fen vagyon itt is a fegyver; s ottan válasza az el az igaz ügyet. Kegyelmedet kérem, megbocsásson gyakor és bév írásimnak. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Raptim, 19. Februarii, Viennae Austriae, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto.

HATODIK LEVÉL

Illustrissime Princeps! Beteges ágyamból és nyugodalmas helyemből a kegyelmed fegyverrel való hozzánk jövele engemet útnak való eredésre kényszerített; kire, megvallo, kedvetlen megyek; de uram paran-

csolatja s hazámhoz való kötelessége erőt hágy vennem. Im azért én megindultam, s megindultak a hadak is minden felől. Az üdö, úgy vagyon, alkalmatlan: de alkalmatlambak, hogy nekünk magyaroknak egymás ellen fegyverrel kell mennünk: kegyelmed, németet, törököt, s nem tudom mind micsoda hadat hozott és hozni kíván megromlott országinkra: kiben sem okát sem semmi mentségét kegyelmednek, a mellyek illy rút veszedelmes pusztulásra okot adtak volna, nem látom, s minket is az oltalomnak fegyveréhez kényszerített nyúlni kegyelmed. Mellynek kimenetele, úgy vagyon, isten kezében vagyon: de nyugodjék meg kegyelmed rajta, hogy ha valaha ez szegény nemzet veszedelemben volt, most vagyon. Holott, noha én nem gondolkodom úgy felőle: de a lengyeleknél is közönséges hír ez, hogy a mostani megvert tatárok által kegyelmed kívánt distractiót tenni nekik; s úgy néki tüzesedtek, annyit tudok benne, hogy talám, ha nem híják őket is, bosszúállásra igyekeznek; híják pedig, úgy látom; s vannak több egyéb káros dispositiók is, az melyeket a kegyelmed jámbor szolgájától Baxa Istvántól bévebben meg fogok írnom, s meg is üzenek kegyelmednek; kit nem én, hanem Bécsből tartóztatják. El fogom azért bocsátanom két három nap alatt; akarván, ha ez alatt nem hordanók ez fellobbant tüzre a száraz fát.

Irok az svéciai állapotról is kegyelmednek; kik ha azt beszélnek, a mit nekem kegyelmed irt, csálni kívánják abban is kegyelmedet, mint egyéb dolgokban. Elég dolga vagyon, bizony dolog, Angliának és Skóciának magok között is; s kalmárok segítségével nem is continuálhatni nagy hadat. Az gallus távulban vagyon, s ha az hollandusok és valami tengermeljéki városok segítik is; nem tartom derék dolognak azt is, mert magán való distractiójok vagyon azoknak is.

Ellenben vagyon pedig a svékusok elensége, a romai császár, a muszka császár, a lengyel király, és dániai király is, kiknek mint felelhetnek meg, nem kicsiny kérdés; mert tudjuk minden tehetőségét és erejét. Any-

nyira meg is véresítették ezek egymást, hogy nem könnyen lészen vége ezeknek az ö hadakozásoknak. Ide kegyelmedre nézve, igaz, elég az, hogy ő distractus és beszédének s kötésének eleget nem tett, sem tehet. S miért kell egyébaránt is őérette így marconganunk magunkat: holott sem kegyelmednek ők méltóságot nem keresnek, sem ennek a nyomorult nemzetnek szabadságot, hanem a mi veszedelmünkkel is a magok javát célozzák? Erről minthogy sokszor sokat írtam már kegyelmednek, mostani írástom ebben hagyom; s a mint íram, a kegyelmed jámbor szolgája által bévebben akarok írnom kegyelmednek ezekről, s egyéb dolgokról is: kérvén még is kegyelmedet, ha mód vagyon a dologban, másképpen gondolkodjék; mert sokaknak s magának is romlást szerezhet kegyelmed mostani indulatjával. Tartsa isten kegyelmedet jó egészségben. Posonii, die 10 Martii. Anno Domini 1644.

HETEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Látom magam is, hogy gyakor és bév írásimmal importunus vagyok kegyelmednek, s talám kedvetlenséget is szerzek véle: de a szüntelen való fájdalom szüntelen való nyögést szokott causálni, s ez az oka, hogy ennyi szorongatások között, a mellybe most szegény hazánkat és nemzetünket hozta a kegyelmed fegyvere, ennyit szóltat, sőt ugyan kiáltat velem. Noha talám kegyelmednek másképpen tetszik: de nyugodjék meg kegyelmed rajta, hogy soha talám egyszer veszedelmesebb állapotban ez a szegény haza és nemzet nem volt, mint most: mellybe mindenestől a kegyelmed indulatja és kivont fegyvere, s nem tudom micsoda idegenekkel való szövetsége, hozott bennünket; holott a törökkel való fenyegetődzése, mellyet levelében intimál kegyelmed a vármegyéknek, hogyha jó kedven kegyelmed mellé nem hajolna az ország népe, hitek, obligatiójok, homagiomjok és hívségek ellen, a török fegyverével is kényszeríteni fogja őket.

Másfelől, a mint minap is megírák kegyelmednek, eladott és kötött kegyelmed bennünket Erdélylyel együtt, hírünk és akaratunk s javallásunk ellen, olly végezésekbe és contractusokba menvén, hogy azok nélkül ne végezhesünk kegyelmes urunkkal akármí kérdésünkben is, hanemha ők accommodáltatnak az ő rossz, hamis, és isten ellen való praetensiójokban, azoknak is erejüket igaképpen nyakunkba kívánván kegyelmed hozni.

Harmadfelől is, ezen kegyelmed fegyverének alkalmatlanól való felvétele, im az ő fölsége császár urunk hadát és erejét is bévonja az országba, ki felől noha kegyelmed úgy gondolkodik talám, mint a kegyelmed biztatónak intercipiált leveleiből is láttuk, lehetetlennek vélvén feles számú hadainak béjövételét ő fölségének: de tudja és értse én általam kegyelmed, hogy ez megválogatott formalis exercitus, kit ezennel károsan fog experiálni kegyelmed.

Negyedszer: Magunk közt is ezen kegyelmed fegyvere és törökkel való fenyegetődzése s idegenekkel való szövetsége nagy hasonlást és szakadást csinál; egyfelől azt publicálván leveleiben, hogy senkit religiójában nem kívánna megbántani: s másfelől, az egész felvett fegyverét, nem tudom micsoda testi lelki szabadságnak kereséseért mondja lenni kegyelmed, mind a clerus s mind a secularis catholicus urak ellen kemény panaszt adván ki; taxálván kegyelmed az én személyemet is és hivatalomat is, méltán megindúlhatunk rajta; s ellene kell inkább az ilylyetén kegyelmed indulatinak állanunk, mint annak javallást adnunk.

Ötödször: Nem tudom ha vagyon-e kegyelmednek hírével, de Lengyelországban, a nagy emberek között is nagy híre vagyon, hogy nem kisebb okot adott volna másoknál kegyelmed a tatároknak Lengyelországra való menetelekre is: kiért, a mint ezelőtt harmad, negyed nappal is megírtam kegyelmednek, nagy neheztellést vöttek fel; s félek igen, hogy onnét is kegyelmednek, mind ennek a szegény országnak, nagy pusztulása és romlása ne következék; s hazánkfiainak is egynehánynak,

személyeknek fenyegetődzésével, és már is némellyeknek jószágoknak elfoglalásával, okot adott reá kegyelmed, hogy azok is vindictát és óltalmat keressenek magoknak. És így, mind a kegyelmed kivont fegyverevonja ezeket a szegény hazára és megkevesedett nemzetre, kik ha mindnyájan egyet értenének is kegyelmeddel, semminémű módja csak legkisebb is nem volna a resistentiában kegyelmednek. S hát így megsokasodva mit reményl kegyelmed? Véli-e, hogy mind kedvek szerint vannak azok is, a kik ott kegyelmed mellett vannak? avagy életüket letészik, s véreket kiontják-e kegyelmedért? Bizony meg se gondolja.

A török, bár valami népet adna is, hogy hiszi azt el kegyelmed, hogy kegyelmedet nézné? Magának keres bizony az is.

A kegyelmed confoederatusi is magokat nem kegyelmedet nézik, s im bévítették a sárba s le is tették kegyelmedet; s egy cseppet se bizzék kegyelmed ahhoz, hogy magokat kegyelmedért elhagyják azok, mert nagy emberekkel tettek fel, s nem hogy a kegyelmed óltalmára, de a magokéra sem elegek. És, ha semmi egyéb nem volna benne is, már is egynehány punctban violálták ők a kegyelmeddel való végezéseket; s mit bízhatik a többihez is? Láttam én magam a svéciai király hitlevelét is, a melylyet Betlen Gábornak küldött volt, és az én emberim elfogván követit, kezünkbe esett hitlevele: ki az is arany hegyeket ígért Betlen fejedelemnek, és hogy Sléziába jö s ott fog véle megegyezni, s felosztották volt minden országit ő fölségének, sőt az imperiomot is magok között. De mi lött benne? Prussziában alkalmatosság adatván néki, s hozzá hajolván némelly tenger mellett lévő városok és portusok: a maga alkalmatosságaért és hasznáért ide hagyta ezeket veszni, a mint hogy mind el is vesznek vala. Mert nékem üzente az Betlen fejedelem, hogy látja hogy mészárszékre hozta azt a magyarságot; s szánjam nem csak azokat meg, hanem ötet is. S mint járának mind törököstől is, s miben halada veszedelmek, nyilván vagyon kegyelmednél. De mind elég ehez az, hogy egy maroknyi csak a kegyelmed ereje; az is egyenetlen

népből áll: s im még is minémü erős, hatalmas roppant hadakat vár mindenünnét nyakába, mellyet, ki ne lásson, nyilván való istennek ostorának kegyelmeden? Holott, higgye kegyelmed, hogy noha nagy dolognak látszának kegyelmednek azok a punctumok is, a mellyeket kiadott a nemes vármegyékre és városokra, de jól megfontolván igen kicsiny, avagy semminek tartathatnak azok, öszvevetvén avval a veszedelemmel, a mellybe ezt a szegény hazát és megkevesedett nemzetet akarja hozni kegyelmed.

A hol azért a napnyugati birodalmoknak példájokról emlékezik kegyelmed; akarnák bizony azok is, ha álmokban látták volna ezt a szabadságkeresést, s ha praevideálni tudták volna mások példájából azt, bizony nem ereszkedtek volna belé ilyen vakul, mint mi, látván is az ő példájokat, minden rend, erő, egyesség nélkül; példánk lévén is, láttatunk csak ne mondjam vakul belé bocsátkozni. S ha ők is így jártak, a kiknek semmi természet szerint való ellenség szomszédságokban nem volt, se pedig más nagy idegen erő: mit vél kegyelmed, mi találhatja kegyelmedet feleivel együtt az ilyen szabadságkeresésben.

Igaz az is, hogy a magyar nemzet sok vért ontott a szabadságért; de nem az ilyen religiokeresésért, hanem más catholica religiónak őltalmáért és törvényes s rendes szabadságért. De úgy látom, kegyelmed csak ezer hatszáz tizenkilenc esztendőül fogvást számlálja a megbántást, jelentvén kegyelmed, hogy ezeknek őltalmára nem kicsiny ösztöni is voltak kegyelmednek Magyarországbán. De lassu dolgok ezek is az egész megmaradásunkat néző dolgok között; s nem nyeresség hanem veszély, ott hazánkat, magunkat, törvényünket, szabadságunkat, religiónkat mindenestől kockára vetnünk és utolsó veszedelemre bocsátnunk, a hol nem tudom micsoda praetensiva szabadságot keresünk. Melly, tanácsos dolog-e? ám meglátják.

Hogy valamelly praelatus ur, maga tudja micsoda tekintetért, azon tanácskozott, hogy az austriai háznak örökös országává tegye Magyarországot: az, sem ő fölségét, sem a

clerust, sem minket nem illet; s egy privatus ember opinioja fegyvert nem adhatott a kegyelmed kezébe. S én azt sem hallottam, hogy valami végekben való tiszteket a clerus közzül csak egy is felvett volna, avagy viselne; maga im én itt ő kegyelmek között lakom.

Az ország proventusinak administratiójában több difficultást látok, hogy sem akár-melly magyar, és vagyon is gond arra, hogy ez más rendben vétessék. De a kegyelmed fegyvere ennek igazítására nem szükséges.

A jesuiták ellen való panaszát kegyelmednek a mi illeti, úgy tetszik, méltán nekem panaszolkodhattanak volna ellenek, a kiknek mi injuriájok volt volna: de Szúnyog Gáspár uram kívül más senki nem volt, s méltatlannak találtatott annak is panasza, az mellyet azon Szendrőben lakozó nemesség is megvallott, senkinek oppressiójára sem láttam őket lenni: mert hatalom és fegyver az ő kezekben nincsen, az mellyel másokat se religiójokban, sem egyébképpen opprimálhatnának, s tudományok ellen a kinek mi kérdése vagyon, nyuljon meg tudománynyal hozzájuk s ne karddal.

A palatinusságnak autoritássáról más-szor is írtam kegyelmednek; most sem tudok mit mondanom egyebet: hogy a mennyiben ez a szegény haza és nemzet vagyon, ennyi veszély közt, eltűrhattuk az azokban való fogyatkozásokat, ha mik estek is; kik inkább a regnicoláktól mint másunnét estek, s bár kegyelmed ezért se fogott volna fegyvert.

Az ezer hatszáz harmincyolc esztendőbeli gyűlésben való dolgokról is, igen jól emlékezem: ott is egyik része a statusnak, mind csak a pápista urak fundusán való templomokon s jobbhagyok religióján veszekedtek, megfakasztván egymásnak epéjeiket, s nem csudálhatom hogy gyümölcstelen volt együtt létek. De ezek is mi dolgaink, s méltán senki kegyelmedet ennek eligazítására nem hihatta, sem kívánhatta. A decretumot is, a mellyet ő fölsége adott, ha jól considerálja kegyelmed, nem sok cselekedetet látunk az ellen lenni; noha némelly gyűlölséget köreső emberek sokat beszéllenek, a mint most Nádasdi Ferenc

uramról is; az mellyben semmi igaz nincs: kit declaráltunk ez levelünk megadó kegyelmed emberének is.

A testi szabadságnak sérelmét és tiszteteknek osztogatását is a mi illeti, csudálom ezaránt is, hogy kegyelmed eleibe mentek a panaszok. Adná isten, volnának mind a két rendben elégedendő subjectumok! de azoknak szolgálatjával kell élni ő felségének, a kik megtalálják ő fölségét, és commendáltaknak is. Nem tudom ugyan ki lehet az, a ki ezen panaszkodik, mert mind grófságokat, vármegyék főispánságait, baronatusságokat és tanácsságokat s kapitánságokat is egyaránt látom osztja ő fölsége hívei közibe. De csak kákán való csomókeresés ez is, és nemzetünk közibe való konkolyhintés, hogy gyűlöljük egymást, és idegenedjünk kegyelmes urunktól.

Irja kegyelmed azt is, hogy közönséges megbántásáról és sérelméről a tizenhárom vármegye mind ő fölségét s mind engemet egynehány izben megtalált; de dorgálással, feddással és pirogatással bocsáttatának csak vissza az igazságnak kívánásáért; és hogy kegyelmednek mind lelkiismereti, mind az isteni tisztelethez való kötelessége, s mind hazája s nemzete szabadsága kívánta volna kegyelmedtől, sőt mind az evangelicus status, s a romai catholica hiten lévők is, lelkiismereti alatt kényszerítették volna kegyelmedet, szabadságoknak óltalmára való felkelésre.

Az mi azért a követséget illeti, emlékezünk némelly requisitójokra ő kegyelmeknek; de a dorgálásról és feddésről nem, hanemha valami atyai intést vöttek, s azt vöttek dorgálásul. Ez pedig hogy kegyelmed lelkiismereti ellen, és isteni tiszteleti kötelessége ellen lött volna, nem tudom honnét ítéli kegyelmed: mert semmi kötelessége kegyelmednek ehez nem volt; a közönséges szabadság pedig nem kegyelmedet magát csak, hanem mindnyájunkat illet; az kegyelmednek sem fájhat jobban, a ki távol nézi, mint minékünk, a kik érezzük: de idejét s jó rendit mindennek meg kell tartani. Egyébaránt édes a méz, de ártalmas annak is a soka.

Irja kegyelmed azt is, hogy tovább már nem nézhette volna hívolkodó szemmel hazánk veszedelmét, és nemzetünk oppressióját. De megbocsásson kegyelmed; bizony méltábban irhatta volna azt, hogy tovább nem halaszthatta nemzetünk veszedelmét és oppressióját: mert olly igaz az, mint isten vagyon, hogy az jö ki belőle, s úgy is beszél ezaránt kegyelmed, mint ha absolutus fejedelme volna ennek az országnak is: kit mi sem annak nem ismerünk, sem ismerni nem akarunk.

Kéri János uram áltol tött kegyelmed üzenetét is diligenter meg is olvastam, s perpendáltam is. Bánom, hogy egy magyar fejedelemségnek neve alatt illyen irások és üzenetek mennek egy romai császárhoz; mellyben expresse írja kegyelmed, megbocsásson, hogy az ő felsége ellenségivel a svékusokkal semmit nem végezett volna még akkor: maga egynehány esztendeig való tractája után még in septembri concludált kegyelmed, minek előtte kegyelmedhez ment volna Kéri uram.

Holmi privatus embereknek beszédét is csuda mint sajnálja kegyelmed; a ki nélkül soha semmi fejedelemség nem volt s nem is lesz.

Homonnai uram cselekedetét a mi nézi, avagy kiváltképpen irásit, nem nagy botránkozásra való dolog volt az is, hogy belé nem kapott a törökbe, véllek való frigyünknek felbontásával; noha szolgálhatott volna ő kegyelme, de hiszem az ő felsége kegyelmes resolútiója más volt kegyelmedhez; s az szerint szegény cardinal által tött intimatiója is. És így azért sem tudom miért kellett most ő felsége ellen kegyelmednek fegyvert fogni, holott szolgálni kellenék inkább érette. Mert, ha az a declaratio nem érkezett volna kegyelmedhez, hogy egynehány ezer német megyen a kegyelmed segítségére: soha bizony kegyelmedről el nem állott volna az a török, sem az erdélyi had meg nem maradt volna kegyelmed mellett. Köszönetet azért, mint panaszt, érdemlene ez is.

Izent kegyelmed valami kis könyvecskének kibocsátásáról is. Csudáltam annak is

nagy szorgalmazását. Mennyi hitünk, ember-ségünk, böcsülletünk terhölő könyveket adnak ki a kegyelmetek részéről, a melyekben mindnyájunkat minket catholicusokat gyaláznak: de ugyan nem kardoskodhatunk azért érette. Im én itt köztök vagyok ezeknek az embereknek, de jó igazsággal mondom, ma sem tudom annak a mocskos kis könyvecskének kicsoda authora; s nem tudom kit tudott hát ő fölsége is büntetni, ha büntetni kellett volna is valakit érette. Nem ok azért ez is a fegyverfogásra, hanem, a mint szokták mondani, csak ez hogy: Qui vult recedere ab amico, quaerit occasionem.

Tészen emlékezetet kegyelmed arról is azon Kéri János uram által tölt üzenetiben: hogy holmi ijesztéssel és fenyegetődzéssel fejedelmi állapotjából is igyekeztek némelly ő fölsége hivei kegyelmedet kibeszélleni. Ezt nyilván magamra veszem. S úgy is vagyok, hogy féltvén kegyelmed miatt ez szegény hazát és nemzetet utolsó veszedelemtől, kinek akkor is igen meg valának jelei: bizonyos, hogy inkább kívántam volna a kegyelmed fejedelemségének cessióját látnom, mint hazánk és nemzetünk utolsó romlását. De, a mivel akkor elhaladott, im most, úgy látom, hogy a kegyelmed részéről inkább kívánna minket elvesztetni, hogy nem maga autoritássában csorbát látni. És megbocsásson kegyelmed, ha a kegyelmed barátja után indulnánk, meg is lenne.

Ezeket nem másnak, hanem kegyelmednek magának akartam először megjelentennem: noha kegyelmed napfényre bocsátván irását, köztünk való szakadást és gyűlölséget csinálván azokkal, méltán igen béven kibocsáthatnám én is a replicát, s megmutathatnám gyaroltságát a kegyelmed fegyverfogásra való ratióinak. De várok kegyelmedtől, várok az üdőtől, s várok ő fölségétől is, s ha tovább kell mennünk efféle irogatásokban és declarationokban magunk mentségeért a fegyver mellett, meg kell azt is cselekednünk. Kérem még is kegyelmedet, ezeket is vegye jó considerationban, s ne is vegye gonosz néven, mert én jó szántomból cselekszem. Adja isten hogy

legyek hamis proféta ezaránt, de, ha kegyelmed még is pertinaciter inhaereál ennek a kiadott vélekedésének és igyekezetének, ezennel veszedelmes gyümölcsét fogja látni.

Tartsa meg isten kegyelmedet. Datum Posonii die 14 Martii, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadagesimo quarto.

P. S. Minthogy kegyelmed a maga vármegyékre publicált irását velem közölte nagy confidenter; im én is az ő fölsége kiadott manifestomát közlöm kegyelmeddel. Valamik ebben vannak, mind azokat szemmel láttam én is: mellyek, úgy tetszik, nem a kegyelmed okai, noha kegyelmed ártalmat és infamiát kívánt reánk vetni, ő fölsége pedig a maga mentségét és óltalmát nézi ebben.

CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY URUNK Ő FÖLSÉGE MANIFESTUMJA MAGYARORSZÁGHOZ, AZ ERDÉLYI FEJEDELEMNEK RÁKÖCI GYÖRGYNEK, HAZÁJA, NEMZETE ÉS KIRÁLYA ELLEN VALÓ VESZEDELMES PRAKTIKÁIRÓL.

Mi harmadik Ferdinánd, istennek kegyelméből választatott romai császár, és Német, Magyar, Cseh, Dalmatia, Horvát, és Tót etc. országok koronás királya, Austriának főhercege, Burgundiának, Styriának, Carinthiának, Carniolának hercege; Morvának marchioja, Tyrolnak és Goritzának örökös grófja etc. A mi híveinknek közönségesen és fejenként, praelatusoknak, zászlós és nagyságos uraknak, nemeseknek és minden egyéb rendeknek és statusoknak Magyarországon, s hozzá tartozó részeiben köszönetünket és kegyelmünket.

Melly nagy szorgalmatossan munkálkodott legyen abban birodalmunknak kezdetitől fogva a mi atyai gondviselésünk és vigyázásunk, hogy ez a mi megsanyarodott Magyarországonk, ugymint a keresztyénség előtt való bástya, több egyéb tartományoknak mind ennyi háboruságiban és zúrzavarjában is, csendességben és békeségben megtartatnék, úgy véljük hogy országunkbéli minden híveink előtt tudva és nyilván vagyok. E végre is, nem sok idővel az előtt, a törökkel tractába indultunk vala, és semmit el nem mulattunk azoknak szorgalmatos véghez vitelében,

mellyeket a békeség megerősítésére és országunk boldog megmaradására hasznosnak itéltünk lenni.

Holott azonközben az erdélyi fejedelem Rákóci György, nem tudjuk micsoda okoktól és tekintetektől viseltetvén, keresztül állott a dologban. És noha a mi részünkről semmi ok néki arra nem adatott, sem bosszúsággal, vagy valami törvénytelenességgel tölünk meg nem bántódott; mindazáltal a mi ellenséginkkel, úgymint a svékusokkal és franciákkal fölötté veszedelmes és ártalmas szövetséget vetvén, azon igyekezett, hogy Magyarországot, melly mostanában, istennek kegyelmes jóvoltából, csendességben vala, nagy zúrza-varba és félelmes háboruságokba (mellyekben a keresztyénségnek egyéb részei e mai napig is tortig úsznak) hozná és keverné; elannyira, hogy mindjárt a confoederatiónak kezdetin a maga két fiát erős hittel arra kötelezni nem általlotta, hogy teljes életekben az összeesküött confoederatusok előmenetelét minden tehetségekkel segítenék. Melly ő levelök és egymás között tett végeztések és kötések, istennek kegyes rendelése által in specie kezünkbe akadtak, és most is in originalibus nálunk vannak.

Mellyekből elsőben világosan kinyilatkozott, minémű serénységgel, és nagy cselekedetinek ígéretivel és sok gazdag ajándékkal is szorgalmazta legyen a portán a törökök consensussát a fejedelem; és mind követi által, mind a mi ellenségink és pártosink által unszollotta legyen, hogy annak engedelmeből, ő először Magyarországot, azután a több birodalminkat és híveinket is fegyverrel és haddal szabadjában nyomorgathassa, és a közönséges békeséget és csendességet felzúrhassa s zavarhassa: olly erős szövetséggel kötelezvén magát, hogy sem állhatatos békeséget, sem bizonyos ideig valót, se ő, se az ő successori és az erdélyi statusok, sőt még a magyarországbéliek is, kik tudnia illik öhozzája pártoltak volna, a mi fölségünkkel ne szerezhessenek a confoederatusok híre és akarata nélkül.

Továbbá azon írásokból az is nyilván

kitetszik, miképen a fejedelem a mi ellenséginket, a svékusokat és azoknak rontó s pusztító hadait, nem csak országunkba bé akarta hozni, hanem annak fölötté bizonyos helyeket is ígért nekik, nevezet szerént a mi szabad és királyi városinkat Nagy-Szombatot és Pozsont, a szent koronának tartóhelyét; ekképpen tapasztalható veszedelembé akarván ejteni országunk drága és megböcsülhetetlen kincsét, mellyet eleitől fogva ennyi sok vérontással a magyar nemzet megőrzött és megoltalmazott, hogy ne talám külső és idegen nemzetiség kezébe esnék, és messze földre, tengeren túl való tartományokba vitetnék.

És hogy ennyi sok háboruságokba és veszélyekbe annál mélyebben mind magát mind országunkat békeverné; arra ígérte és kötötte magát a fejedelem, hogy valamikor a mi ellenségink ellen had indíttatik, mind annyszor tartozzék ő is fegyvert fogni, és az meddig a szükség kívánja, azoknak segítségével lenni: azt is bévebb szóval hozzá adván, hogy ő semmit inkább nem kíván, mint hogy fölségünk és országunkbéli híveink ellen mentől hamarabb haddal jöhessen, és ez országban a mi ellenséginkkel erejét egybe hozhassa: a mint ezek, és több effélék, mind a confoederatiónak cikkelyiben, mellyeknek confoederatióját és megerősítését a franciai és svéciai korónánál minden úton és módon szorgalmazta a fejedelem; mind pedig a megnevezett fejedelemnek, Bisterfeldiusnak, és a mi ellenséginknek leveleiben bévebben meg vannak magyarázva.

Ezekből világossan kitetszenek ezen fejedelemnek ártalmas tanácsi és gonosz szándéki, mellyekkel hazánkban a támadásokat gyulasztotta, és a közönséges békeséget s híveink között való csendességet felzavartá, és hazájához való kötelességéről elfeledkeztén, az erdélyieket a magyarokkal üstökbe bocsátotta, hogy egymás hajába kapván, tüzzel vassal magokat emésztenék, és mintha az elmúlt időbéli sok romlások között még elegendőképpen meg nem sanyarítottatott volna a magyar nemzet, azt egymás ellen való kardoskodásra köszörlötte, hogy magok saját

nemzetségének sőt test szerént való atyjafiainak vérével kezöket és fegyveröket fertéztetnék.

Mit mondjunk azon erdélyi fejedelemnek mihozzánk és a mi fölséges austriai házunkhoz való temérdek háláadatlanágáról? kitől mennyi sok jókat vettének legyen az ő elci, az egész országnak tudtára vagyon: kiket igen csekély és közönséges állapotból nem csak zászlós uraságra és méltóságos tisztekre emelt, hanem annak fölötté mind ennek az atyját, a néhai Rákóczi Zsigmondot gazdag uraságokkal, jószágokkal és sok jövedelmekkel az austriai fejedelmek feltisztelték; mind magát minap a fejedelmet ama szép és zsíros munkácsi urasággal s egyebekkel is nagy kegyelmessen megajándékozták.

Mindazáltal ennyi kegyelmességünkről nagy háládatlanul elfeledkezvén, minden isteni és emberi törvények ellen megszegvén hitit, hivségét, pecsétes diplomáit és személye szerént tött esküvését, mellyel a mi fölségünknek és a magyar koronának egynehány izben szentül és megmásolhatatlanul kötötte volt magát; olly confoederatióba bocsátkozott, melly mind a mi királyi méltóságunknak nem kicsiny sérelmére vagyon, mind pedig a magyar nemzet s ország nyomoruságára és szabadságának megrontására, sőt még Erdélynek is talám utolsó veszedelmére, néz.

A mi illeti a mi királyi méltóságunkat, azt megsértette, mert a fejedelem arra ajánlotta magát, hogy nem csak erre a mi Magyarországunkra, hanem egyéb tartományinkra és örökös országinkra is tüzzel s fegyverrel jü és elfoglalja. A magyar nemzet ellen is vétett, mivel ezek a hadak és belső visszavonások egyebet nem szerezhhetnek ódes hazánkban dúlásnál, kóborlásnál, pusztításnál, rontásnál. Ugyanazon Magyarországnak törvényit és szabadságát is megbántotta: mert az ország népét, hírek s akaratjok nélkül a maga pártolkodásiba és ártalmas confoederatióba és szövetségibe béirta és foglalta, és azoknak nevével praktikált, hogy úgy gonosz szándékát annál színesebben elpalástolhassa,

és büdös borát tekinteteseb cégér alatt árulhassa. Végtére ezen dolog Erdély tartományának is bőrében jár. Mert haugyan szemessen megtekintjük, ez az ő egész confoederatiója a mi ellenséginkkel és a magyar korona ellenségivel arra néz, hogy Erdélyt magáévé tegye, úgy hogy maradékának is öröke legyen, mivel a francia, és svéciai koronát kiváltképpen arra kötelezte, hogy az ő successorit, örökösit és minden maradékát a fejedelemségben fegyverrel is tartozzanak mególtalmazni; melly conditio igyenessen ellenkezik avval a libera electióval, melly még eddig mindenkör fenvolt Erdélyben.

De mind ezekkel sem elégedett meg a fejedelem, hanem minden elméjét és tehetőségét arra fordította, sőt gazdag ajándékokkal és nagy somma pénzzel azon mesterkedett, hogy a melly békeséget a török császárral sok költséggel, fáradsággal és vérontással szerzettünk, és eddig majd nem kevesb munkával meg is óltalmaztunk, felbontsa, és annak felbontására a törököt mind egyképpen mind másképpen reá birja, a maga saját nemzetének, vérének, hazájának megböcsülhetetlen kárával és talám (kitől a jó isten óltalmazzon) utolsó romlásával is.

Ezek így lévén, következik, hogy mind ennyi veszedelmeknek, kárvallásoknak, kóborlásoknak, romlásoknak, pusztításoknak, keresztyén vérontásoknak, mellyek efféle támadásokból és indulatokból szükségesképpen szoktak áradni, semmi nem egyéb az oka és eredete, hanem a fejedelemnek magános s rendetlen vágyódása, és az örökös fejedelemségre való éretlen kívánsága.

Azért, az mi a mi fölségünket illeti, mind isten, mind az egész világ előtt tudva vagyon, hogy mi erre a háborúságra semmi okot nem adtunk a fejedelemnek; hanem királyi jusunknak, mellyet istentől vöttünk, és azon istentől gondviselésünk alá bízott népeknek s híveinknek óltalmáért, erőszakkal kényszerítettünk fegyverhez nyúlni. Azt is továbbá mindeneknek tudtára adván, és a mi hív statusinkat assecurálván, hogy mi ebben az egész hadi készületben s fegyverfogásban és

a német-segély-aláaküldésben nem egyébre szándékozunk, hanem hogy minden zenebonát az országban lecsillapítván, azon hívek, statusok és minden rendek az ő igazságokban, törvényekben, szabadságokban és privilegiumokban sérelem és bántódás nélkül megtartassanak.

Annak okáért Magyarországon a mi hívségünkben lévő minden rendeket, praelatosokat, zászlós és nagyságos urakat, nemeseket, vármegyéket, városokat, végbélieket, hajdúkat és katonákat kegyelmessen intünk, hogy abban a hívségben, mellyel nekünk és a szent koronának isten szerént tartoznak, állhatatosan megmaradjanak, és semmi ok vagy szín alatt a fejedelem részére ne álljanak, se hittel magokat hozzá ne kötelezzék: hanem inkább bátran és szívesen fegyverhez nyúlván, mindenütt ellene álljanak; a kóborlásokat tilalmazzák; és valami az igaz hívséghez kívánnak és szükséges, azt minden vigyázással, serénységgel és minden félelem nélkül véghez vigyék.

Ha kik pedig ekkoráig vagy félelemtől hordoztatván megtántorodtak volna, vagy erőszaktul kényszerítettven a fejedelem részére állottak volna; azoknak még most gráciánkat és kegyelmességünket nyújtjuk; adván értésekre, hogy ebbéli cselekedeteket nem tulajdonítjuk hitszegésnek, se nótának, csak hogy magokat megesszméjék, és elállván az elpártoltak részéről, a mi szolgálatunkra és hívségünkre legottan visszatérjenek, és a mitekintetes és nagyságos gróf Galantai Esterházy Miklós Magyarországonk nádorispánja előtt avagy más generalisink előtt magokat praesentálják s bémutassák.

Holott pedig valakik találkoznának, kik sem istennek törvényével, sem koronás királyoknak adott hitekkel nem gondolnának, hanem temérdek vakmerőségtől viseltetven agyaskodnának, és a fejedelem pártjáról elállani nem akarnának; sem ilyen atyai intéseink után a mi hívségünkre nem térnének: tudják s értsék ezek, hogy mint hiti-szegett pártosok, fejökkel s jószágokkal játszanak, és a mi kemény haragunkon kívül fegyve-

rünknek is erejét, és pártolkodásokkal érdemlett méltó büntetéseket is rövid nap fejükre várják.

Annak fölötté az erdélyi tartománynak rendit és statusit, kiknek a mi fölségünkkel és a szent koronával sokféle erős kötési és szövetségi vannak, kegyelmessen intjük: hogy hitlevelökről és kötelelességökről megemlékezvén, minden kóborlástul megszünjenek, és se az országot ne pusztítsák, se híveinket ellenkezésekkel ne károsítsák, hanem inkább az egymás között való békeséget szentül megtartsák, és se magokat, se országokat, minden ok nélkül kockára ne vessék, avagy valakinek magános indulatját és hasznát követvén, a hadakozásoknak veszedelmes és bizonytalan habjaiba, mellyektől a keresztyénség még most is tétova hanyattatik, édes hazájokat s nemzetöket ne bocsássák, kik (a mint tudva vagyunk nálunk) mivel kételenségből, és a fejedelemtől való félelmeiből inkább, hogysemmint magok kinyjén ereszkedtek ebbe a galyibás zendülésbe: ha mindjárt honjokba visszatérnek, és a fegyvert letévén magok határában csendességgel maradnak; ez mostani cselekedeteket inkább a fejedelemtől származott erőszaknak és kényszerítésnek, hogysemmint magok gonosz szándékának tulajdonítjuk. Költ hécsi városunkban, böjtelő hónap huszonharmadik napján, Urunk születése után ezer hatszáz negyvennegyedik esztendőben, romai császárságunknak nyolcadik, Magyar és egyéb országink birodalmának tizenkilencedik, csehországi királyságunknak pedig tizenhetedik esztendejében. Ferdinandus. (Locus Sigilli Regii). Stephanus Bossnyák Electus Episc. Veszprimien. Cancellarius. Georgius Oroszi, Secretarius.

NYOLCADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed Kassáról tizenhetedik hujus írt levelét postaszolgám itt Semtén tegnap előtt adá meg: ki, mivel hosszú declaratióból vagyunk, mind a dolognak mivoltára nézve, mind magam mentsegeért, talám nékem is bévebb írással kel-

lenék felelnem. De nem terhelem kegyelmedet véle, látván, hogy a több írásimban is únalmat szerzettem kegyelmednek véle, rövideden mindazáltal ne légyen ellene kegyelmednek, ha tovább is szólok.

Először is azért feddetem kegyelmedtől, hogy sokat szólok és jüvendölök hazánk és nemzetünknek veszedelmes állapotjáról, de annak orvoslásához nem nyulnék. Orvosságot azért megismért betegségnek szoktak nyújtani. S ha efficiálhatom vala kegyelmednél azt annyi hosszú írásimmal és periculumok megmutatásával, hogy megismérje hogy betegségbe estünk, bévebben szólottam volna annak orvoslásáról is: de nehéz ott orvosságot adni, a hol a betegségnek megismerése nincsen. Mindazáltal, ha az én leveleimet sok és nagy gondjai között megolvasni és perpendálni érkezett kegyelmed, ennek a nyavalyának elegendő praeservativomot mutattanak! úgymint, hogy hazánk békeségét ne háborította volna meg kegyelmed; s arra kérném most is kegyelmedet: mert, akár mint gondolkodjunk is felőle, semmi ezt a mi nemzetünket és édes hazánkat meg nem tartja, hanem a békeség és jó egyesség, az császár urunknak hozzánk való atyai szereteti és óltalma. De mind ezt a három rendbéli dolgot megveté kegyelmed mert csendességünket felháborítá, magunk közt nagy szakadást és gyűlölséget csinála, s minden ok nélkül ő fölségét is császár urunkat méltó neheztelésre indítá.

Most sem tudok azért én mit egyebet mondanom, hanem hagyjon békét minékünk, kérem, s maradjon határában: ne sanyargassa tovább ezt a nemzetet, a ki a nélkül is elég elkeseredett és megoszlott; s tegye le kivont fegyverét is: s ez leszen egyik orvossága mostani nyavalyánknak.

Másik: szünjék meg kegyelmed a magunk közt való fegyverfogásnak egymás ellen való ingerlésétől; hagyjon békét a másénak, s holmi egymás-gyűlöltető igyekezetit, írást és cselekedetét fordítsa a köztünk való egyességre kegyelmed: s ez leszen a másik orvossága ezen dolognak.

Az harmadik: megbántódott, s igen mélt-

tán is kegyelmedtől, méltóságának és igazságának nem kicsin sérelmével ő fölsége: kedvét kell azért ott is keresni, s megalázással pedig. Mert ha semmit ő fölsége ellen nem vétett volna is kegyelmed, megérdemlette az ő fölsége méltósága és nemzetünkhöz nagy kegyelmessége, s kegyelmeddel való jótéte is, hogy utána járjon kegyelmed ő fölségének, és kedvét keresse. Mellyeket megcselekedvén kegyelmed, a több ezekhez való requisitumokkal együtt, orvoslást adhatunk mostani hazánk és nemzetünk veszedelme s nyavalyájának.

Ezeket én az előtt is megmondottam; s bár akkor éltünk volna véle, nem esett volna sebünkbe a fene; mellyet már féltő hogy éte-tővel ne kellessék kivennünk. Mindazáltal kegyelmes urunkkal vagyon dolgozunk; s az feljül megirt dolgokat követvén kegyelmed, felháborodott állapotunknak csendességét reménylhetjük. Egyébaránt, a mint másszor is irtam kegyelmednek, ha még több épét tölt kegyelmed olaj helyett e mostani hazánk sebébe, és tovább való offensákkal is gerjeszti tüzét, a mint im hallok most is, hogy Bakos uram elébb elébb nyomtat és a bányák felé igyekezik: nem látom semmi módját, miképpen nyúlhassunk csendes orvoslásához mostani felháborodott állapotunknak. Egyébaránt, megnyugodjék kegyelmed rajta, hogy fen lévén kötelességem is, annyi szeretetem és igazságom vagyon nékem hazámhoz és nemzetemhez s annak egyességéhez és törvényéhez, hogy, ha azzal helyre állathatnám, véretem s életemet is kiadnám érte, melly nem is szó csak, hanem kész vagyok cselekedetimmal is azt megmutatnom.

A karddal való csomóoldásról nem irok; mert azt látjuk s érezzük is. Nemis minden praetensio, panasz, szokott helyes lenni; s fogyatkozások esnek gyakran az információkban is: a mint most is, a Dunán túl való példát emlegeti kegyelmed, kit értek; de nem úgy vagy az is, mellyről Baksaitól, a kegyelmed jámbor szolgájától irtam is, s üzen-tem is kegyelmednek: s azoknál a praemisáknál több dolgot kívánt volna a karddal való

csumóoldás, noha a kegyelmed ad partem lőtt confoederatiói nem ezeket mutatják az okokat, a mellyeket kegyelmed előszámlál, hanem a religio helyett régiót céloznak, melyből ha fel nem szabadítja magát, Erdélyt és feleit kegyelmed, kiknek békeségre való szabadságokat lekötötte az idegeneknél kegyelmed, nem látom mint nyulhassunk mi a mi békeségünkhöz.

Nem disputálok tovább a catholicus urak jószágában való templomokat is, avagy jus patronatusságokat; mert elég templomokat bírják most is a mi pórjaink; mellyet propter bonum pacis örömet szenvedünk is. De ha csak egy vakaritást mutat is valaki akárminémü concessiókban, hogy hasonlóvá tétetenenek a pórok a statusokhoz a templomok dolgában, kész vagyok engednem néki: hanem in libero exercitio religionis, úgy vagyon, szabadság adatott a póroknak is: de ki ne lássa, hogy a templomok nélkül is meglehet az exercitium religionis és administratio sacramentorum? a melly kiváltképpen kegyelmeteknél igen köz dolog is, mert sok helyen, a hol templom vagyon is, s bédölt ajtaja, heazatja, vagy szín alatt, vagy bíró házában vagyon, az ő módjok szerint, isteni szolgálatjuk; és így nem necessitálja liberum exercitium religionis az templomok ususát.

Az más dolog, a hol cum specificatione usus templorum concessio adatott a statusoknak s ebben különböznek is a statusok a póroktól. És így, mi a pórokat inter status nem tartván lenni; a statusok mellett kegyelmed fegyvert nem foghatott religiójokra nézve is; mert azok meg nem bántódtak, s ha ki megbántódott, a mint másszor is irtam, tegye le panaszát, és satisfactiója léssen. És így fennmarad az, hogy a catholicusok pórjai mellett s nem religiójok mellett azoknak is, vonta kardját ki ellenünk kegyelmed; hanem hogy a mi fundusinkon való templomokat cum praejudicio juris patronatus nostri pórjainknak adja kegyelmed. Ítélsz meg isten, ha elég és igazok-e ez ilyen rút fegyverfogásra?

A mi nemzetünknek régi szabadságát a mi illeti, hogy conditiókkal választván királyt

magoknak, arra nézve szabad resistálni, ha szabadságokban meg nem tartatnak: nagy kérdés, mint kell vennünk és értenünk: annyival inkább véle élünk? Meg is lesz bizony, ha valami privatus ember vagy pór offensióját tartván a királytól, ottan országostól opponáljuk magunkat ő fölségének, vagy rebelláljunk, s törökkel, és holmi ellenségével való szövetségekkel menjünk ellene. Nem kívánt soha ilyen szabadságot a magyar nemzet, nincsen is az a mi törvényünkben: s ebben való munkálkodásomat sem nékem, sem másoknak nem kívánhatja kegyelmed. S isten őltalmazza minden fejedelmek híveit ilyen elmélkedéstől: mert így soha a király s az ország között a fegyver le nem szállana.

Mást is látok én mind az isten törvényében, s mind a mi törvényünkben. Mert az isten törvényében az vagyon, hogy qui potestati resistit, dei ordinationi resistit. Országunk törvényében pedig számtalan helyen az vagyon, hogy ha kik privatusok, vagy valamely része is az országbélieknek, ellene támad a fejedelmének, s fegyvert vinne kiváltképpen arcúl reá: incurrat notam perpetuae infidelitatis. Nem is valahány emberért, s annyival inkább valami póroknak tekintéért való az a resistentia, a mint talám ott némelylek gondolkodnak kegyelmeteknél fölle. De késő most azokat erre tanítani, kik igen elkezdék szokni az ilyen rendetlen resistentiákat; mellyekért minthogy amnistiák lettek, sokakat annak reménysége hordoz most is.

A mi az evangelicus statusnak nevezetét illeti, nem mondhatok most is egyebet annál, mit az előtt irtam kegyelmednek, hogy soha nem hallottam, sem in quaestione nem emlékezem, hogy volt volna a status evangelicusnak nevezeti: holott nem nevezi az articulus is statusnak a más félt, a hol a palatinusságról is vagyon a kérdés, hanem hogy totidem evangelicae confessionis personas nevezzen ő fölsége. Nincs azért itt is a status neve, s annyival inkább pórjaink nem értettek oda, noha az utolszori gyűlésben állatták némelylek, és őket is a statusok közébe akarták számlálni:

de akkor is azt mondtam, hogy nem hallotam, s nincs is semmi végezésünkben. Akár mit valljon is azért a pór, de azzal ugyan nem léssen statussá.

Az evangelica professióról, úgy vagyon, vagyon emlékezet, s nem is tagadjuk, hogy ne éltek volna azzal a nevezettel. Most sem törődünk rajta, sem nem mondjuk hogy írásunkban nem volna.

Hogy pedig azokat a panaszokat nem akarta nagy része az országnak a statusok nevezeti alatt beadni, annak is az volt oka, hogy nem a statusok, sem azok közül némelyek, adták azt bé úgy, mint magok gravaminájokat, mert olyan semmi nem találtatott; hanem a mi pórjaink híre nélkül és akaratjok ellen úgy, mint ő praetensiójokat. Melly mivel illetlen is volt, nem akartuk a statusok nevezeti alatt beadni; s nem kérvén a pórok is reá, sem nem panaszkodván, magok előtt is alkalmatlan törekedőknek ítélthetünk volna. S annyival inkább, bár kegyelmed ezeknek a dolgoknak igazítására ki ne jött volna országunkra, s nem támadott volna ő fölsége ellen is: mert az a kivont fegyver nem medium a dolgoknak igazítására, hanem inkább keményben és mélyebben való involutiója, kit, ha nem kezdete, ottan mutasson meg a vége.

Irja kegyelmed azt is, hogy ha nékem ugyan nem tetszenek ezek a mediumok religiónk és hazánk szabadsági defectusinak megorvoslására, mutatnék más jobb s alkalmasb mediomot: örömet érti kegyelmed. Mellyet mindjárt ezen írásomnak elein ím most is megcselekedtem. Egyebet itt sem mondhatok, céloztam azokra. S megmaradván a ház és annak fundamentoma, sepregethetünk abban, és igazgathatunk is; de ha az eldől, haszontalan minden munkánk és orvoslásunk, s holmi mediomoknak keresése. Azt kell azért először megtartani, kihez az feljül megírt fundamentomok kívántatnak. Egyébaránt mit tudjak egyebet mondanom? mert azok nélkül csak elkezdeni is e veszedelmes indulatnak leszállítását csaknem lehetetlennek látom, s annyival inkább csendesebb véghez vitelét. S meglátja kegyelmed, csalatni fog másuvá való bizodalmban is.

A török kegyelmedhez való jóakaratójáról, írja kegyelmed hogy Tar Mihálytól érthetem. Értettem, de bár ne érthettem volna, mert azt üzente a budai vezér, hogy kegyelmed a hatalmas császár birodalmát terjeszti, és a hét vármegyét alája hajtja. Erre az igére nézve, kegyelmednek nem lehet gonoszakárója. Effélével akárki is kellethetné magát, s kedvessé is lehetne a töröknél: de micsoda keresztyénség avagy hazafiuság legyen ez, ítélje meg akárki.

Írásit és tractáit kegyelmednek, nem különben értettük, s vöttük, a mint vannak: ki olly nyilván való dolog is már, mint a napfény; mert sem Erdélynek, sem a magyarországi adhacrensinek nem tőtte hírévé azt kegyelmed, hogy lekötötte magát, s őket is, és hogy önálok nélkül semmit ő fölségével a romai császárral nem akar végezni akármi kérdésben, és fegyverfogásban is, hanemha azokkal a kegyelmed confoederatusival is végez ő fölsége. Mellyet hizony méltán érezhetünk; mert az nem is volt hatalmában kegyelmednek hogy felei híre és javallása nélkül cselekedje azt, s veszedelmes kótés is az a mi nemzetünkért (a mint az elébbeni levelemben bévebben írtam). Mi itt a török torkában lévén, a ki ötöd nappal is ez előtt, négy falut rabla itt Nitra táján el, feles gyermekeket és asszony embereket vivén el, sok számú barmmal. Azok pedig a kegyelmed confoederatusi a tenger vizében uszkálnak azonban.

Hogy sajnáltam Kállóból való kegyelmed datumját és írását; bizony méltán sajnáltam s sajnálom most is: kiről mit írjon az utolsó levelemben kegyelmed, ím értem: de mostani levelében kegyelmednek annál nagyobb látok; és királyi titulussal kezdte magát illetni, azt irván, hogy datum in libera regiae civitate nostra Cassoviensi. Melly úgy vagyon, hogy regia civitas, s úgy vagyon az is, hogy kegyelmed tüzzel, vassal, fegyverrel való fenyegetésével ím maga alá hajtotta őket: de ugyan nem bírja azért azt úgy kegyelmed, mint Magyarországnak avagy az helynek fejedelme. Ujjobban megpözdül azért

ez aránt is a vér az emberekben, s nehezíteni fogja a dolgot.

Én mindazáltal uramhoz, hazámhoz és nemzetemhez való kötelességemből, a mit ez felháborodott állapotnak leszállítására és lecsendesítésére valót feltalálok, jó igazsággal megcselekeszem; csak szünjék meg kegyelmed is a tűzbe való olajöntéstől; mert egyébaránt kövekké kellene lennünk, ha ezt nem érzenők, a kegyelmed sok rendbéli hostilitást, melyet e szegény hazára és nemzetre s mindnyájunkra hozott. S ám nékem is minden jószágomat, s még gyermekim jószágát is elfoglalá kegyelmed, s várainnak falait is álgyúkkal való megrontással fenyegeti kegyelmed: s még is azt kívánja kegyelmed tőlem, hogy ebben a kegyelmed igyekezetiben én is cooperáljak kegyelmeddel; azt kívánván tőlem kegyelmed, hogy ne azt a mit károosan látok és tapasztalok higyjem, hanem a mit kegyelmed mond. Kérem azért kegyelmedet, ne sanyargasson szintén ennyire, mind tisztemben böcsületemben már ennyire diffamálván, s oda alá való jószágomat is elfoglalván, a szabadságkeresés mellett, ne infestálja hazámat is. Mert azt szokták mondani, hogy a hangyának is vagyon haragja. S tudományt tészek mind isten s mind kegyelmed előtt, hogy ha azt cselekeszi Regécvel, a mint fenyegetődzik, minden extremumot meg kell nékem is cselekednem, s meg is cselekeszem, ez nagy és rút contemtusért. Egyébaránt, a közjónak szolgálván, kívánok vala szolgálnom kegyelmednek is. Tartsa meg isten kegyelmedet. Datum Sentaviae, 30. Mensis martii, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto.

KILENCEDIK LÉVÉL.

Illustrissime Princeps! Csudálva olvastam a kegyelmed ő fölségének postaszolgájától küldött levelét, melyben mind magát, s mind hiveit láttatik vádolni kegyelmed ő fölségének. S először in communi szólván offensáiról kegyelmed, végre specificatiókra megyen, s hozza elő Prépostvári uramat, Székely Mojzsest, Betlen István uramat, hogy ezeket mind az ő fölsége ditiójából ingerlet-

ték volna kegyelmed ellen. Melly csak kákán való csomókeresés volt akkor is, s most is csak az: mert hiszem élnek ő kegyelmek, s mondják meg lelkekre, istenekre, ha csak legkisebb izgatások is volt-e innét. És ha, a mint írja kegyelmed, levelei vannak erről, miért nem producálta panaszai mellett? Avagy hozza napfényre most is kegyelmed, s szégyenüljön meg a hamis ügy. De csak vádlani és semmit sem bizonyítani, nem fejedelmek közibe való dolog. És bár én haljak meg, ha csak legkisebb ok is ezeknek indulatjára innét adatott, amint, hogy leveleit is kegyelmednek vagy dolgait vádlásképpen innét a töröknek küldötték volna, csak merő suspicio volt, s azzal innét senki nem is kívánt kedveskedni, amint-hogy semmi nem is volt abban is.

Írja kegyelmed azt is, hogy az ő fölsége tanácsában régen törvényt töltek volna kegyelmedre és gyermekire: s érdemesnek ítélvén kegyelmedet feje jószága vesztésére, más alkalmas üdöre halasztatott annak executioja. De olyan igaz ez is, mint a többi. Melly mivel ő fölségének is sértegeti méltóságát, a delatornak kívánhatjuk autorát, kit kérem nevezzen meg is kegyelmed, mert egyébaránt magától talált dolognak fogják tartani kegyelmed fejedelmi állapotjának megjegyzésével ezt is, noha kegyelmed is, úgy látom, nem tartja nagy és méltó okainak ezeket mostani indulatjának. Hanem tészí ezeket az okokat fel kegyelmed, kiről nékem is ír:

Először: hogy az clerussal együtt extirpálni kívánta volna az országból a kegyelmek religióját ő fölsége. Másodszor: hogy a religióról való articuluszokat és a tizenhét conditiót is mindenestől tollálni kívánta volna ő fölsége. Harmadszor: hogy országunkat is, örökös országává kívánta volna tenni ő fölsége. Mellyek ha így volnának, méltán megindulhatott volna kegyelmed rajta, s érezhetnők mi is, nékem is kellene ebben többet tudnom másnál. De istent hívom bizonságul, semmi sincs ebben is; és, sem egyikben, sem másikban, sem harmadikban, soha sem tanácsban sem tanács kívül nem hallottam, hogy ezekről, csak discursusok is lötenek volna. Hanem egy

kezdet volt a clerus közzül úgy okoskodni, hogy jobb volna a mi nemzetünknek, ha haereditariumjává tenné magát ő fölségének országunk. De hamar elnyeletők avval is; és feddést vött, nem csak éntőlem, de a clerusnak is nagy részétől.

Semmit azért ezekben ne higgyen kegyelmed, mert a religio dolgában is, ha mi egymást fegyverrel akarnók persequálni, ki ne lássa, hogy ottan mind a két fél, religióstól és regióstól a pogányok kezébe esnénk, utolsó ruinánkval és veszedelmünkkel. A conditionknak mivolta pedig mindnyájunkat egyaránt illet: szeretjük mi is a szabadságot, s azért készek is volnánk megszólalni. De csak költött és gyűlölséget nemző beszédek ezek is.

Irja azt is ő fölségének kegyelmed, hogy per placida remedia semmi reménység nem lehet abban, hogy a religio dolga köztünk igazításban vétethetnék; példákat is valami decretom kiadásában hozván ez aránt kegyelmed elő. Úgy is vagy, hogy soha az ebben való kérdések, mind világ végéig sem igazodnak el, sem placidis remediis sem fegyverrel: mellyet hiszem megpróbált a mi nemzetünk is, s mind törököt tatárt németet behozott a végre országunkba; de mit vivének végbe? arra már emlékezik kegyelmed is. Religiót azért a mint mi nem adhatunk kegyelmeteknek, úgy nem adhat kegyelmetek is nekünk. Isten ajándékja is a hit, s ám vallja kegyelmetek a mit akar, s hagyjon békét nekünk is in avita nostra fide, meg is egyeztünk annak módján is már; és ne kívánjon többet annál kegyelmetek, s nem lészen szükséges a kardfogás. S azonkívül való kérdéseket, mellyekről más levelemben béven irtam kegyelmednek, könnyen elvégezhetünk.

Az egyéb apró panaszok ellen tiz annyi panaszunk vagy, nekünk catholicusoknak; de propter bonum pacis elszenvedjük. Egész lajstrom vagy, csak énnám is róla mint bántak halottainkkal; s a patronusok testének is, hogy sírokba akarták vinni, mint resistálnak fegyverrel ellenek. De, a mint mondám, illy rút és veszedelmes fegyverfogásra egyfelől sem elég okok effélék, s más törvényes és ren-

des igazítások is lehetnek ezekben, mellyekhez méltábban nyúlhat kegyelmed is mint a fegyverhez.

Ezekon kívül való punctjairól, mellyeket insinuál kegyelmed ő fölségének, irtam más levelemben kegyelmednek rólok, s nem akarom reiterálnom. Elég az, hogy semmi azokban nincsen úgy, a mint kegyelmed informáltatott, vagy apprehendálta a dolgokat. És méltatlannak látszik ez a kegyelmed fegyverfogása mind azoknak, valakik tudói ennek a kérdésnek, s ki is fog már menni és nyilatkozni a dolog, s bizony ezekkel is nem enyhíti a sebet kegyelmed.

Még is más módot vegyen azért fel kegyelmed, s kérem kegyelmedet, ne bizzék se a törökhöz, se a svékusokhoz. Huszonnyolcadik napján praesentis mensis volt a dániai király követének audientiaja ő fölségénél, egynehány megegyező fejedelmek és városok consensusából derekas végezéseket kívánnak tenni cum exterminatione svecorum. Melly meg is lészen, s mennek is már affelé a hadak. A melly kevés népek pedig nekik Sléziába, Glogovia felé nem régen érkezett, melly mind s két három ezer ember, ellene mentenek annak is: nem építhet azon is kegyelmed.

Mind ezeket, isten látja, jó szívből irom kegyelmednek, s jó igazsággal is. Ne praecipitálja azért tovább is dolgait, s ha nem magáért, ottan szép maradékiért és nemzeteért. S nyisson út a dologra kegyelmed, hogy szolgálhassunk mi is; ez szegény hazánk ne romoljon illy rútul el. Kegyelmednek is kell erre a pacifica remediumokra okot adni, kegyelmed kezdvén a fegyvert is ellenünk kivonni; és meggondolván méltóságos állapotját is ő fölségének. Nem kéllem, irni fog ő fölsége is kegyelmednek: de talám nem illy explicatióval mint én, kinyitván megmaradásunkért mindenestől szívemet. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Semtén, ultima Martii, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto.

TIZEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed jámbor szolgálja Trauzner János uram vissza menvén kegyelmedhez, ez egynehány szóval, tartozásomnak vélém, hogy irjak még is kegyelmednek. Válasza minemű lött kegyelmednek ő fölségétől, meg fogja érteni; mellyet ne másnak, hanem a sok rendbéli offensáknak tulajdonítson, kérem kegyelmedet.

En már sokat nem szólhatok, mert kimondtam a mit mondanom kellett: hanem a cselekedethez kell nyúlunk, mellyekben semmit hinni nem akart eddig kegyelmed.

Tovább mit cselekeszik kegyelmed, az a kegyelmed akaratjában áll; de sok ez a terh, a mellyet kegyelmed magára és erre a szegény nemzetre vona, mellyben veszély a reménység is.

En, mindazáltal tudván kötelességemet ez szegény hazához és nemzetemhez, megtartására mindent megcselekeszem a mit megcselekedhetem; kérem, mivelje azont kegyelmed is.

Confidenter szólottam ez levelem megadó kegyelmed hívével is, kérvén hogy azokat közölje kegyelmeddel, mellyeket, kegyelmedet is kérem, vegyen bé, s meg se vessen. Isten kegyelmedet tartsa meg. Raptim, Senta-viac, die 7. Aprilis 1644.

TIZENEGYEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Osgyánból 14. Mensis apr. irt kegyelmed levelével tegnap estve érkezett meg postaszolgám. En az én leveleimben, az mellyeket kegyelmednek irtam, nem pántolódást sem idővesztegető ratiocinálkodásokat forgattam, hanem igaz értelemmel a dolognak valóságát és a kegyelmedtől letött okoknak (a mellyekre nézve illy rút veszedelmes és gyalázatos állapotra hozá kegyelmed szegény hazánkat s nemzetünket) hitetlenségét mutattam meg, és hogy a mit mond és ir kegyelmed, s másokra fog, azt hozta volna világosságra. Holott nem elég csak mondani, vagy diffamálni valakit, hanem azt meg is kellene mutatni, s ez az a mit én kegyel-

mednek tött írásimban kerestem, de mind eddig is nem obtineálhattam; hanem nem tudom micsoda időre most is halasztja kegyelmed azoknak kimutatását, jelentvén mindazáltal, hogy ide felénk jő, s közelebb jő hozzám is, és okait cselekedetinek jobban declarálja. Mellyet, ennyibe menvén már a dolog, örömet érttettem. S nem is akarjuk messzefarásztani kegyelmedet, hanem im mi is megindultunk isten hírével s kegyelmed eleibe megyünk, noha bizony pogányokra mennék örömesben, mint magam nemzetére; de így akarja, úgy látom, kegyelmed, az ő fölsége császár urunk resolútióját vévén is.

Protestálunk azért még is mind isten s mind e világ előtt, hogy minden vérontásnak, romlásnak, pusztulásnak, valami szegény hazánkra s nemzetünkre következik, egyedül kegyelmed leszen az oka. Sőt már is a minémű hatalmas inségbe, bódulásba, romlásba és pusztulásba s tűzbe hozá kegyelmed ezt a szegény hazát, nemzetet és együgyű ártatlan községet, nem tudom mint ad isten előtt is számot róla, a ki után félő, hogy utolsó veszedelme is ne következék ezen szegény hazának és nemzetnek. Addig is kardoskodik kegyelmed a szabadságért és evangéliumi hitért, a mint mondja, hogy im ezennel rabbá teszi nemzetét, s az evangéliom helyett alkoránt hoz bé, minthogy az alkoranisták oltalma és fegyvere alatt is, mondja kegyelmed, hogy hadakozik. S még is jónak s szépnek akarja mondatni kegyelmed velünk cselekedetét, s most is nem Egret, hanem Fileket sarkalja kegyelmed, a mellyben keresztyének és magyarok vannak; tatárnál is rútabb pusztulásokat és égetéseket tévén a kegyelmed hadai körülötte.

Utólját a kegyelmed levelének nem értem, a hol Tar Gáspár által tött írásáról emlékezik, hanemha jobban declarálja kegyelmed. S csak légyen istenes és jó rendes dolog az, idegennek minket sem fog találni kegyelmed, csak valamint késő ne légyen: ha az előtt fegyver kezdi azt elváltatani. Isten kegyelmeddel. Nitriae, die 20. Aprilis, Anno Mille-simo sexcentesimo quadragesimo quarto.

MEMORIALE PRO ABLEGATO PRINCIPIS TRANSYLVANIAE
EGREGIO STEPHANO SZENTPÁLI.

Csudálom az ő kegyelme processusit, s nem is tudjuk ki nevével beszél ő kegyelme, és szorgalmazza az evangelicus statusnak, s 17 conditióknak satisfactióját; kit mi soha kérdésben nem vetlünk, s nem is veszünk; hanem a mik abban az 17 conditiókban vannak, jó értelemmel, kívánjuk megtartását; kit az ő idejében s módja szerint készek vagyunk meg is mutatni. Az mi az szegény hazának pusztulását illeti, hogy ő kegyelme nem kívánta volna s oka sem volna, azt mi más-képpen értjük, s tudjuk; mert ha így volna, a mint mondja ő kegyelme, se maga illy nagy szabadságot adván alattavalóinak meg nem indult volna békességes országából, a hun senki nem bántotta, sem az törököt nem szorgalmazta volna holnapokkal az előtt ellenünk. A svékusokkal is nem confoederált volna oppressiónkra, hogy azok is népet küldjenek be országunkban, s annak romlására és pusztítására. A hol írja ő kegyelme, hogy a mit nekem irt, heában valót nem írt, s annak kinyilatkoztatását is magára nézve nem halasztaná, de ez állapotban is, énreám nézve, nem akarna több nehézséget és ítéletet szerezni a nagy emberektől; kérem ő kegyelmét, ne véljen olly együgyűnek, mert soha senkinek én anynyit nem mondtam, s annyeval inkább ő kegyelmének nem irtam, sem izentem, a kinél többet ugyan írva bé nem adtam volna ő felségének a mi hazánkot és nemzetünket néző dolgokban; kit nem nehezteléssel, hanem kegyelmessen vött ő felsége tőlem. Ugyan kérem azért ő kegyelmét, hogy semmit ezaránt is el ne mulasson a dologban.

Menetelemről s jöve telemről hogy irtam, az ő kegyelme fenyegető levele adott okot hogy közelebb jün hozzám, s im eleget is tettem beszédemnek, s azont mívelem azután is; s nem is idegen hadakkal, hanem az én kegyelmes uram hadaival megyek, s nem is hazánk avagy nemzetünk romlására, hanem ugyan ő felsége méltóságának s az szegény hazának megtartására és oltalmára; mely

hadaknak híre sem volt még akkor, a mikor ő kegyelme a törökhöz folyamodott, és azoknak segedelmét szorgalmazta az mi veszedelmünkkel; nem lehet azért helye itt is az aránt való mentségnek.

Írja azt is ő kegyelme, hogy ha az 17 conditióknak megtartásáról és szabadságunknak helyére állatása felől nagyobb reménységet adtam volna, mértékletesben élhetett volna cselekedetivel; kit bizony méltán is kellett volna cselekedni, sem az télnek keménysége, sem az üdöknek szántalan hadhoz való alkalmatlansága, sem az havaknak leesete és vizeknek áradása, sem az szegénység közt való szántalan szükség és azoknak szörnyű pusztulások és romlások, sem az ő felsége kegyelmes atyai intési és tractáknak oblatiói, sem penig azon sok rendbeli instantiáim meg nem tudák tartogatni ő kegyelmét, hanem mintegy szeme-béhunya úgy jöve egynehányfelől reánk, tüzzel, vassal, törökkel: s mégis szebbnek látszik ő kegyelme maga cselekedete a másénál.

Írja azt is ő kegyelme, hogy hol és melylyik vár vagy város a kit lövéssel infestált? Efféle dologban azért egy példa is elég; s nemde Kassa várossa alá is nem vonatott-é álgýukat? nem fenyegette-e tüzzel, vassal, fegyverrel őket, utolsó ruínájokig? s az a félelem is nem a jó akarat, vezette ő kegyelme alá őket, s azont mivelte volna másokkal is, ha papirosra és ezen ijesztgetésekre meg nem adták volna magokat. A fileki dolgot a mi illeti, csuda ok-adás, hogy izent ő kegyelme Weselényi uramnak, hogy reversalist adjón magáról, hogy az ő felsége és országunk ellenségét nem háborgatja: hogy azt nem cselekedte, s urának adott hitit meg nem akarta szegni: valljon ok-e ez arra, hogy meg kellett a várost égetni érette? Hiszem virtus etiam in hoste laudanda, fenyegetvén ő kegyelme, hogy ha mi efféle ez után is esnék, nem ő kegyelme hanem Weselényi uram lenne az oka; de oltalom éri és találja azonbá Weselényi uramot is.

Az én protestatiómot a mi nézi, avagy szivemnek lágyítását nemzetemhez és annak szeretetihez: az protestatio magam mentségét

nézi; affectióm penig és szeretetem, a mennyi énnékem ahhoz vagyon, adná isten ő kegyelmében látnám azt! nem volnánk bizony ebben a veszedelmes állapotban, sem valami extremumhoz nem kellene nyúlnunk; nem is tudok ennagám senkit mást magamon kívül, a ki ehez az egész nemzethez és hazához hittel volna köteles; s az mint üdvösségemet, úgy kívánom nekik is megtartásokat, de az ő kegyelme fegyvere megnyomván őket, magának vendicálta ő kegyelme mind az ő felsége méltóságos hivatalját, s az szerént az én tisztemet is, minden kötelesség nélkül.

Az hadak insolentiái: nem tudom mellyik haladja meg a másikat: de tiz annyi tüzet mutathatunk arról a részről, mint itt történt: úgy látom az egyéb kegyetlenségben is nem cedálnak az magunk nemzete ellen az idegeneknek.

Tar Gáspár által tett írásáról igen jól emlékezem ő kegyelmének, s arról is mi változt adtunk reá; s most sem mondhatunk mást, hanem hogy mi az ő útján és módján kívánói és őrzői is kívánunk lenni az mi törvényünknek, constitutióinknak, és szabadságunknak; s azont vettem és veszem az ő felsége kegyelmes declaratiójából is, hogy hivatásukban nem kívánja felháborítani.

Ezekre az declaratiókra az ő kegyelme levele adott okot. Eljár az üdö: kérem mégis ő kegyelmét az fejedelmet, mind feleivel együtt, alkalmaztassa az ő felsége kegyelmes declaratiójához magát, s úgy fogunk derekas utat nyitnia az jó egyességre.

P. S. Nagyon emlegeti inkább minden levelében az fejedelem ő kegyelme Magyarország régi szabadságának helyére állatását: jó cégér is; de nem volt még szüksége arra Magyarországnak; s más effectusát is látom az szabadság-keresésnek az ő kegyelme Trincsin vármegyének irt leveléből; mellynek a mássát hozzám hozván, im oda küldöttem, hogy reflexiót tegyen maga a fejedelem reá: szabadság-e az, a hol egy olyan rossz, bolond, alávaló ember, mint Balassy Simon, egy becsülletes vármegye eleiben, és azt per fortia fejek jószágok vesztese alatt parancsolván,

ha tőle nem hallgatnak, és szavát nem fogadják. Úgy tetszik, csak úgy kellene maga jobbagyi köziben is ispánt vetni: de azokat sem regálhatná fejek vesztese alatt, ha nem akarnák bevenni. Meglátom, ki fogadja szavát Simon bíró uramnak. Én is Trincsin vármegyén nemes ember vagyok; de az én lovamat bizony nem hajtja, ha ember lehetek, Simon.

TIZENKETTÖDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps, Domine Amice observandissime! Szentpáli István uram által küldött levelét kegyelmednek tegnapi napon vettem el. Szót váltanom, vagy szaporítanom nem akarok, mert nem is ehhez az üdökhöz és állapathoz való már, a kiben vagyunk; s látom azt is, hogy kevés helye vagyon kegyelmed előtt az igaz okoskodásnak és rationak. Irja kegyelmed, hogy az ő felsége resolutioját alázatossan vette; valamit hivataljának sérelme s akadékja nélkül cselekedhetik, ahhoz nem volt eddig is idegen, mivelje azért azt kegyelmed, mit ő felsége kegyelmessen declarált kegyelmednek; s magára nézve elég securitása léssen kegyelmednek, s méltán alázatossan is veheti ő felségétől. A hol az evangelicus statutus 17 conditiókat három ízben is reiterálja kegyelmed levelében, mind a melly levelet irt kegyelmednek ő felsége, s mind az nemes vármegyéknek elegedendőképpen és nagy kegyelmessen declarálta, hogy mind azokat, a mellyeket ő felsége conditiókban acceptált kegyelmessen, megtartja, s ellenek soha nem is igyekezett cselekedni; sőt az kiadott Manifestumban ugyan assecural is ő felsége minden rendeket az országban azoknak megtartásáról; kin meg is nyughatunk. Így azért rövid szóval kegyelmed resolválja mindjárt, ha akarja-e feleivel együtt az ő felsége kegyelmessen tett resolutiójához alkalmaztatni magát, avagy nem? mert nincs a cunctationak tovább való helye. Tettünk ad partem is az kegyelmed leveleire valami declaratiókat ugyan Szentpáli uram által, nem árt érteni azt is kegyelmednek. Isten tartsa meg ke-

gyelmedet. In Castris Caesareis ad Levam positus, 1. Martii, Anno Domini 1644.

TIZENHARMADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed jámbor szolgálja Jármí Ferenc uram megadta az kegyelmed levelét, és szóval izenetét is megmondotta. Az mi azért az assecuratiót illeti, a mellyet én adtam, bona fide adtam; de ha mi difficultas az kegyelmed itilete szerént benne vagyon, csak értsem egészen, kívánok az kegyelmed emberiért való securitást tennem. Azt penig örömezt értem, hogy Trauzner János uram által való intimatiómnak is eleget kíván kegyelmed tenni; és hogy semmi istenes és közönséges jóra néző mediomokot megvetni nem akar: mellynek úgy is kellene lenni, ha el nem akarunk veszni. Azt kívánom azért én, hogy kegyelmed jó tanulsággal az magyarországi atyafiak közzül kettőt, s kettőt viszont az erdéliek közzül, valami értelmes főembereket, bocsátana sietve előmbbe, valahol elől találjak, kik között akarnám, ha Lónyai Zsigmond uram is ott lenne: ő kegyelmek által talám kezdetet tehetnék az jó egyességben, s meg is oltathatik ez a nagy fellobbant tűz hazánkban. Gyakor és hű írásimmal s izenetimmal már én nem kevés intimatiókot is tettem kegyelmednek, az mint most is az én jámbor főember szolgálaim által, s elhittem, hogy kegyelmednek is tekinteti léssen mind maga és maradéki conservatiójára, mind az ő felsége méltóságára és reputatiójára, és ez az mi szegény megromlott hazánk s nemzetünk megmaradására is. Olly tanulsággal fogja emberét hozzám bocsátani az, ki hosszú üdőt és hallogatást távoztani fog, mivel csak az két három napi itt való mulatásomban is sokan megütköztek. Tartsa meg isten kegyelmedet. 12 Maii, Filekről, Anno 1644.

TIZENEGYEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps, Domine Amice observandissime! Az kegyelmed 14. huius, úgy mint tegnap Vámosról irt levelét ma négy

óra tájban adák meg dél után. Az áll az kegyelmed jó akaratjában, ha küldi is s nem is böcsületes emberit hozzám; és az is ha haszaltja is: de az minemő üdöben szegény hazánk állapotja vagyon, nem hasznos az hallogatás neki, sőt káros és veszedelmes,

Az lengyel király ő felsége követi, mivel mennek kegyelmedhez, tudom: nem mostani követség. Azt se vélje kegyelmed, hogy ő felsége is a lengyel király több jót kívánna az kegyelmed indulatjának, hogysem mint ő felségének császár urunknak; mindazonáltal legyen az kegyelmed jó akaratja ebben is.

Az assecuratiót avagy securitást az kegyelmed hozzám küldendő emberiért megadtam, melly mellett ő kegyelmek bátorságossan járhatnak, mert mi mindeneket bona fide cselekszünk, s csak értsük mikor s hová kellessék ő kegyelmeknek eleiben küldenünk, mind német, s mind magyar késéretöt küldünk: hogy cum securitate jöhessenek hozzánk; és úgy kívánván kegyelmed, s értvén neveket hozzánk küldendő emberinek, úti levelet is adunk. Tartsa meg isten kegyelmedet. Ex Castris Caesareis ad Vsapanith positus, 15 Maii, Anno 1644.

TIZENÖTÖDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Lónyai Zsigmond és Kemény János uramék megmondták az kegyelmed izenetit, kikkel nagy confidenter és nagy sincere is beszéltem; elhittem referálni fogják ő kegyelmek. Kegyelmedet kérem, megbocsásson, de mi szolgálk lévén a dologban, parancsolat hordoz bennünket; s méltatlant semmit nem kívánunk; a mellett mind magának s feleinek securitást offerálunk, tovább nem mehetünk, s az ő felsége méltósága sem engedi. Isten kegyelmeddel. In Szendrő die 20 Maii, Anno Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto.

TIZENHATODIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed Vajdacska mellett levő táborából irt levelét ez elmúlt éjjel tizenegy óra tájban vettem, mely-

lyet csudálkozva olvastam, hogy im rakva tüzzel szegény hazánk, s ezennel több is jön reá; s kegyelmed még is üdöket kíván, s mintegy gyűlést akar tartani, s maga causáját ország causájának akarja mondatni vélek is, akarván sanyargatni tovább is őket. Nincs azért énnekem arra hatalmom, hogy javállásomat adhassam afféle kegyelmed kívánságának; nincs is semmi nemű több közti kegyelmednek, mint akármelly egy privatus embernek, az ország dolgaihoz, sem magistratusa annak, sem semmi kötelessége hozzájuk, hanem tüzzel, vassal, fegyverrel, jószágoknak elvételével, és életektől megfosztásával való fenyegetésekkel hajtotta azokat is kegyelmed maga alá, a kiket alája hajtott, nagy bátran és ellenséggéppen égetvén pusztítván és sanyargatván ezt a szegény hazát; nem ö-érettek az regnicolákért, avagy azoknak szabadságokért és religiójokért, hanem maga dicsősége kereséseért, a kit maga cselekedeti is nyilván megmutatják, s declarálta ő felsége is ugyanazokat elegedendőképpen a kiadott Manifestumban, s én is kiterjesztettem kegyelmednek. De szentírás beszéde hogy: *Peccator cum in profundum venerit, contemnit*, melly bátorságra honnét vett okot kegyelmed, jól tudjuk azt is, mert bízott erőszak alatt felhajtott népének nem erejekhez, hanem számokhoz, életek és jószágok vesztese alatt vévén őket fel; bízott a törökhöz, bízott a svékushoz, s bízott ahoz is, hogy romai császárnak ő felségének, az mi kegyelmes urunknak, ne lehessen kegyelmed ellen hivi és országa oltalmára való fegyvere; s biztatta azzal is magát, hogy lengyel hadai is nem fognak lehetni ő felségének; kikben mindekben im tapasztalhatóképpen megcsalatozott kegyelmed, és a szegény nyomorult országot és nemzetet akarja békeverni maga alkalmatlan cselekedetiben utolsó veszedelemmel. Céлом azért ő felsége után nékem is a volt, hogy megmutatnám kegyelmednek az ő felsége az mi kegyelmes urunk koronás királyunk oltalomfegyverét. De nem vára meg kegyelmed, s azt gondolom vala, hogy ezeket már értvén, kegyelmed talám megesszméli ma-

gát, és az ő felsége kegyelmedhez ez fegyver alatt is nyújtott kegyelmességéhez alkalmaztatja magát: de látom, hogy most is nem juthat maga ismeretire kegyelmed. Tudni kell azért kegyelmednek; hogy mátul fogvást nyolcad nap alatt valaki úri és főrenden lévő Magyarországnak lakosi, kik ő felségének homagiummal, és sokan corporale juramentommal is kötelesek, vagy hozzánk nem jönnek s nem praesentálják magokat, vagy kegyelmedtől házokhoz nem oszolnak, *pro perduellibus et rebellibus declaráljuk őket*, és azután jószágoknak eladásához kezdünk, kire *authoritasunk* vagyon, s mint ő felsége, a korona és ország ellenségét tartjuk őket: oda se menjenek az kegyelmedtől hirdetett gyűlésre, mert él az isten, hogy porrá tétetem házokat, és fegyver alá vetem magokat is: holott nincs már helye annak a mentségnek, a ki eddig volt, hogy az ő felsége oltalmának fegyvere ben nem volna az országban, és kételenségből kellett adhaereálni kegyelmedhez. Az szabadságnak és religiának oltalmát is senki kegyelmedre nem bizta, s úgy hiszszük eszébe sem jutott az akkor kegyelmednek, a mikor a svékusokkal, és nem tudom mind kikkel *confoederált*, melly megtetszik az kegyelmetek közt való *conclusiókból* is, és azon kegyelmed *confoederátusának* cselekedetiből is, a kikkel *habet coniunctam causam*: mert hiszem im látjuk, hogy az dániai király is *evangelicusnak* hivatja magát, mindazonáltal az kegyelmedhez való szövetségekhez bizakodván az svékusok, s vélvén, hogy az által *distrahálni* foghatják az ő felsége erejét, reája mentek hasonló tüzzel, vassal, fegyverrel ellenséggéppen, mint kegyelmed mireánk; még is religiának oltalmát mondja kegyelmed hogy keresi.

Az mi édes hazánk szabadsága dolgát is a mi illeti, ahoz énnekem vagyon több közöm mint kegyelmednek, mert arra meg is esküttem, *publica persona* vagyok benne, kegyelmed pedig *privatus*. Isten az ő szent nevejért oltalmazza is ezt a mi szegény hazánkat attul a szabadságtól és törvénytől, az mineműt az kegyelmed *directiója* alatt Erdélyben látunk, és az mineműt csak illy hirtelen is itt az or-

szágban immár is elkezdett volt kegyelmed; kiről egynehány leveleit láttam kegyelmednek. S ám Trincsin vármegyének is mit irt volt kegyelmed, mását oda küldtem volt vissza kegyelmednek, a mennyi sok úri és főrendeknek, a kik ott laknak, egy elveszett bolond csekély embert vetvén nyakokban, hogy attúl hallgassanak; valaki az ő parancsolatjának nem enged, feje jószága vesztésével fenyegetvén kegyelmed. Ez-e a szabadság, melyet a mi édes eleink vérek kiontásával kerestének? nem szabadság, hanem rabság. Ebből az igából akarom kivenni szegény nemzetemet, és azt vindicálnom is.

Hagyjon békét azért kegyelmed minekünk, vegye határában magát, s tractálja maga dolgait, ha mit akar, mert ezennel mind háta megett s mind mellest, tüzet, kárt, tovább való kemény fegyvert is fog látni. Az országbelieknek pedig, a kiket kegyelmed erővel, s az mint feljül iránk, tüzzel vassal való fenyegetőzésekkel maga alá hajtott, elég securitások az ő felsége manifestuma, a kit az egész világra publicált, s ha ki ahoz akarja magát alkalmaztatni, nem lehet s nem is fog lenni semminemű bántása; kiről én is elégedendő securitást adok. S ha ki pedig különben cselekednék közzülök, kit nem reméljük, valami esik rajtok, protestálok, semminek oka nem akarok lenni, de bizony veszedelem találja őket.

Az szerént intem az erdélyi státusokat is, ő felsége parancsolatjával is, hogy menjenek ő kegyelmek is honjokban, mert, él az isten! ha különben cselekszik ő kegyelmek, vagyon abban is mód, hogy honjokban is elébb béküldhetek, hogysem talám magok is visszamehetnének, s itt is nem úgy mint eddig atyáiképpen cselekedtünk vélek ennyi ellenséges declaratiójok után is, hanem a ki kézben akad, megöletik.

Ezek mind így lévén, még is kérem kegyelmedet, s intem is, hagyjon békét, mind az üdözsnek, mind az két had miatt országunk tovább való pusztításának; s ne is lactálja vagy bíztassa se magát, se azt az eszeveszett Magyarországot haszontalan és árnyékhoz kapcsolós segítségekkel; mert szintén úgy tudjuk

az török dolgát, mint kegyelmed, s talám jobban: az szerént, az svékusok állapotját is jobban tudjuk kegyelmednél; mert azoknak csak biztatásokat tudja kegyelmed, mi pedig mind erejeket, mind egyéb mivoltokat igen és bizonyosan tudjuk s értjük. Egy szóval: szálljon magában kegyelmed, hagyjon békét minekünk, elégedjék meg a magáéval; mert ha nem elég még a had, ezennel többet fog látni kegyelmed, az ki talám ahoz is fog szólani, a ki magáé volna kegyelmedé.

Ezeket pedig fenyegetéseknek ne vélje kegyelmed, vagy valami haszontalan szóknak, mert valamit irtam s izentem az előtt is, azok mind meglettenek, s bizony meglésznek ezek is; s ha mi elmaradt is az előbbienekben, meglészen az is; s eddig is, ha mi is olly irgalmatlannok lettünk volna a kereszténységhez, az melly készséggel mérszárszékre hozta kegyelmed a maga nemzetit, több héjok lett volna eddig is: s az után, az mi leszen, legyen az is az kegyelmed isten előtt való számadásának öregbülésére. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum in Castris Caesareis ad Szerencs positis, die 25 Maii, Anno Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Quarto.

TIZENHETEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed 28. Maii irt levelét is elvettem, kiből sokat ir, de semmit nem bizonyít. Ugy látom, haszontalan is ott orvosságot nyújtani, az hol az betegséget nem esméri. Mindazonáltal mégis valahányszor kényszeríte az kegyelmed írása hogy irjak ujonan kegyelmednek.

Először is azért írja kegyelmed, hogy hiti s tisztessége ellen, vagy sokan vagy kevesen legyenek azok az kegyelmed adhaerensi, de nem hadhatja őket; csakhogy nem tudom, miben kívánja kegyelmed oltalmazni őket; mert ha redeálnak ad pristinam fidelitatem, a kívül koronás királyoknak tartoznak, elégedendő s ilendő securitások vagyon, hogy se személyekben, se marhájokban, se pedig törvényekben és szabadságokban meg nem bántódnak. A más dolog, ha az melly elhajlásra fegyverrel kén-

szerítette kegyelmed őket, abban contumaciter meg akarnának maradni, és annak akarna oltalmat adni, maga élete és javai szerencsétlenségével is; kit tanácsos dolog-e követni kegyelmednek, azt kegyelmed lássa, amaz közmondás szerint: Qui amat periculum, solet perire in eo.

Irja kegyelmed, hogy nem tisztemhez illendő az tüzzel vassal való fenyegetődzés: kit jól ir kegyelmed, s úgy vagyon, s követném azt: a jók és hívek ellen alkalmatlan volna; de valamint tisztemet nézi az protectio az hívekhez, úgy tisztemet nézi s kötelességemet az is, hogy büntessem az gonoszokat, a kik minden igaz ok nélkül elhagyván koronás királyokot, s az ellen fegyvert fogván, más fejedelemhez ragaszkodtak, s viszha nem akarnak térni.

Az iga alól való felszabadulást a mi nézi: abban fáradok most, hogy az kegyelmed igájából szabadítsam fel őket, a kik az kegyelmed fegyverétől opprimáltattanak, és az török jármat kívánta nyakokban vetni, absolutus fejedelmekké is akart lenni; a török császárnak, mint kegyelmes urának, kemény fegyverével fenyegetvén őket az egész országban publicált leveleiben kegyelmed, ha mellé nem állának, s kívánságának nem engednének kegyelmednek; az végházokat pedig török kézben való eresztésével: a kiről mind levelelt producálhatjuk kegyelmednek.

Az manifestum dolgát pedig a mi illeti, csudálkozom rajta, hogy azt kegyelmed nem akarja érteni. Nagyobbat semmit nem cselekedhetett ő felsége, mint annak kiadását, s nagyobb securitást is azoknak, a kik vagy félelmekben, vagy egyébképpen kegyelmedhöz hajlottak volt, nem adhatott; holott sokképpen meghalladta ez az holmi ad partem adott assecuratiojokat, mellyet ő felsége az egész keresztyén világra méltóztatott kiterjeszteni, ki ellen maga nagy méltóságának megjedzésével sérelmet nem adhat, s nem is akar adni. Benne ebben az amnistia, benne vagyon az törvényeknek és szabadságunknak s constitutióinknak securitása, s egyébránt is mi mindnyájon valahány emberért

szabadságunkat nem kívánjuk elveszteni. Vagyon csak ez a conditio benne, hogy redeáljanak ad pristinam fidelitatem, és praesentálják énelőttem magokat vagy maga egyenesen vagy együtt is communitas nevével, kiről én is testimoniumot adok, s nem lehet semmi akadéjkok ő kegyelmeknek. És azért nem szükséges kegyelmednek se magát életével együtt, se javait, s annyival inkább maradékit precipitálni, és őket is ruinában s veszedelemben vinni, kiknek én is kész vagyok assistentiát adni, alkalmaztatván magokat.

Az előbbeni tractáknak modalitása nem illenék a mostani állapothoz; az is ártott annak a szegény hazának és nemzetnek még; s az aránt megfogatott az én kezem is: mindazonáltal nem kívánok a kegyelmed panaszkodása szerint úgy bánnom kegyelmeddel, a mint írja hogy tractálnék mint subditusommal, vagy igám alá vetettel, vagy meggyőzetettel, mellynek itéletit másokra is hagyjuk, s nem is lát semmi olyat az én kívánságimban kegyelmed; hanem mindenkor csak azon kértem kegyelmedet, s most is azon kérem, hogy ha már felháborította szegény hazánk s nemzetünk csendességét, ne sanyargassa tovább őket, mert ezeket az idegen hadakat is, a kik elég mostohául bánnak a kegyelmek példájából is országunkkal, kegyelmed vonja nyakunkban. S ám értem az kegyelmed leveléből, hogy mind az törököt, s mind az svékusokat is kész volna hazánk és nemzetünk utolsó veszedelmére behozni, haők is úgy akarnák a dolgot, mint kegyelmed, és a mit tőlök kíván, cselekedhetnék is. Im az szomszéd keresztyén fejedelem fegyverének országunkban való bejövételét sem akarja hinnyi kegyelmed, de eddig is meglett volna, ha tartóztatások ugyan tőlünk nem lett volna; de nem látom, mivel lenne nagyobb indignitas az is az török hadaknak reánk való szorgalmazásánál. De ebben hagyom azt is; ám mutassa kimenetele meg az dolognak.

Panaszolkodik kegyelmed azon is, hogy csak meghallgatásra való időt sem akartunk adni sem kegyelmednek, sem adhaerensinek panaszok és injuriájok meghallgatására, és

hogy fegyver alatt akarunk imperálni az szegény hazának. Micsoda idő azért, én nem tudom, az is, az kit kegyelmed kíván? mert az regnicolák közzül valahányan, a kik kegyelmed mellett vannak, ország nevével, nem tudom miképen panaszolkodhatnak; ki minden igaz és jó rend ellen is lenne, akar minemű hosszú időt adnánk is nekik, noha elég idő volt volna hozzá, ha annyitól fogvást elkezdte kegyelmed a tractát, hozzá nyultak volna. Ha kinek penig in privato mi bántása vagyon, vagyon bírása, vagyon magistratusa s vagyon koronás királya, s ha nem egyszer is, másszor ugyan igazításban vétetik, ha mihez igazsága lészen; s ez nem is fegyverrel való impositio, hanem jus naturale et civile, és igen rationabile, s azont kívánja a mi rendünk és hazánk törvénye is.

Maga dolgaiban is semmit én imponálni nem akartam kegyelmednek, hanem csak azt szorgalmaztam, hogy ne affligálja tovább kegyelmed ezt a szegény hazát és nemzetet, elégedjék meg az maga sorsával, s ha mi más praetensiói vannak maga dolgában, vagy megbántási, azokat jelentse meg; de még eddig is mi abban semmit sem érthettünk, a mint most is megvallom, hogy én nem tudom, mit kíván kegyelmed: remuneratiót a kegyelmed cselekedetiért nem adhatunk.

Az regnicoláknak in communi és in privato is elegendő securitások vagyon, s az szerént az erdélyi statusoknak is megvagyon securitások: tovább mégis miért verdődik kegyelmed, nem értem.

Irja kegyelmed azt is, hogy ha nagyobb s bátorságosb securitást adnék, mint az előbbeni, kész volna ismét főember követit hozzá küldeni; noha Fekete László uramnak, a mint ő mondja, mást mondott kegyelmed, hogy nem volna semmi tractája velem. A mi azért az securitást illeti, nem volt az előbbeniben is semmi fogyalkozás, sőt igen stricte megtartatott, s talám sérelmével is az ő felsége armádájának: a kiről, ha informálni akarták kegyelmedet, Lónyai Zsigmond és Kemény János uramék informálhatták. Most is azért valakit akar kegyelmed, csak egy trombitást

is cum securitate hozzánk küldeni, s csak értsem neveket, Patakig eljövén ő kegyelmek, kész vagyok megküldeni az salvus conductust ő kegyelmeknek, és elegendő késértőt is eleikben. S meg is értvén az kegyelmed mediomit, mellyeket ez mostani hazánk tűzésnek megoltására kíván közölni velem, mellynek eddig is kellene lenni, míg jobban meg nem nehezedenek az dolgok: mert nem hiszi kegyelmed, de él az isten, több német hadak is jönnek be; s bejönnek az lengyelek is, s utolsó veszedelem találhatja ezt az szegény hazát és nemzetet kegyelmed miatt. Most is keserves dolog nézni ez szegény hazának hatalmas romlását és pusztulását, mellyet bizony méltán mindnyájan egyedül csak kegyelmednek tulajdoníthatunk.

Akarám kegyelmednek megjelenteni azt is, hogy jövődöben is magok-menthetlenek legyenek a kassaiak. Intő leveletem küldtem oda be jámbor szolgámtól egy trombitással, s uti levéllel is, s az kegyelmed goromba Rőt Orbánja contra jura gentium megtartóztatta őket, s ugyan árestombban vetette. Mi úgy nem gorombálkodunk, de ha szolgálmat el nem bocsátja, sok ember megbódul érte. S ő is, a kinek kegyelmednek irt levelét elfogták emberim, s tiszteletlenül ir ott is feleltem, s nagy temérdek három rendbeli hazugságot irt volna kegyelmednek. De ebben hagyom ezt is, akarám csak, hogy érte kegyelmed.

Ezen késértő szolgálom által kérem kegyelmedet, küldje neveket, a kiket hozzám akar küldeni, s megküldöm tempestive az salvus conductust, mert az mint feljebb is íram, ezennel nehezebbedni fognak az dolgok. Isten tartsa meg kegyelmedet. In Toronyos Németi, 2. Junii, anno 1644.

TIZENNYOLCADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Noha kívántam volna ha érthettem volna neveket a kegyelmed hozzám küldendő követinek, hogy insecrálhattam volna az ő kegyelmek nevét az salvus conductusban; mindazonáltal im in gene-

re irtam salvus conductust, ki mellett, ha kit hivei közzül kegyelmed ide akar küldeni, bátorságosan elküldheti, csak tartassék meg az ő felsége méltósága. Mint idvösségemet úgy kívánom az jó békességet.

Majtini Mihályt, úgy adta tudtomra Röt Orbán uram, hogy azért tartóztatta meg, hogy kegyelmedtől várt, azt fogván reá, hogy Kassára menet valami nemes embert is akart volna esküttetni, vagy esküttetett: ki mindkettő csak egy mentség: mert ha mit az várasnak bevitt, elvőtte tőle, megérte volna véle, hogy azt kegyelmedhez küldje, s magát ugyan elbocsáthatta volna, de az kegyelmed jó dispositiója rajta.

Az kegyelmed levélhozó szolgáját Fejér Gáspárt, noha minden hadi regula ellen lött volna, mind azon által kész voltam volna Kassára bebocsátani, de az levélhozás mellett ő, az jámbor, konkolyt hintett itt, és Kemény János uramtól ad partem való követséget hozott gróf Pukhaimb uramhoz, aval vádolván, és mintegy scissiót igyekeztén tenni köztünk: hogy én nem nézem sem az ő felsége szükséges javát és szolgálatját, sem hazánk békességét; hanem holmi passióktól viseltetvén, valami rendetlen méltóságot kívánnék a német fegyver alatt, nem considerálván az oda fel való állapotokat is. Kire nézve talám kezünket is reá tehetjük volna erre az levélhozó jámborra; de az kegyelmed tekintéért im visszabocsátottuk. Seliheti Kemény János uram, hogy semmi nincsen abban úgy a mint ő kegyelme itéli. Bár efféle detractiókkal engemet ne fárasztana; kiről ezen kegyelmed szolgájától szóval bővebben izentem Kemény János uramnak. S különben is nincsen a dolog, mert nekem bizony senki méltósága nem kell, s sok az is, a kit isten nekem adott, énérttem: hanem mindennemű munkám s fáradságom nékem az ő felsége szolgálatját s méltóságának oltalmát, s a mi szegény hazánknak és eszeveszett nemzetünknek békességét nézi; csak, a kik tanácslották kegyelmednek a fegyverfogást, mint Kemény János uram is, ne akadályoskodják benne, kit ha ma végezhetnénk el, ma véghez

vinnénk. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum in Castris Caesareis ad civitatem Cassoviensem positus, die 10. Junii, Anno 1644.

TIZENKILENCEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed 14. praesentis Augusti Kassáról irt levelét itt semptei házamnál 22. eiusdem vettem el. Az kegyelmed intimatiója és kívánsága szerint örömet vissza bocsáttam volna mindjárt szolgáját kegyelmednek, de mivel közlenem kellett ő felségével az kegyelmed nekem irt levelét, s onnét is kellett várnom, nem irván magának ő felségének kegyelmed, nem expedíálhattam addig, míg válaszom nem jött ő felségétől. Ki im megérkezvén, irhatom kegyelmednek, hogy noha sok rendbéli consideratiói voltanak ő felségének, mind maga méltóságának megbántására nézve, s mind országának és hiveinek is nagy kárvallásokra tekintvén, méltóbban fegyvert nyujthatott volna, mint békességet: mindazonáltal szokott kegyelmességéből, mint nekünk kegyelmes urunk és koronás királyunk, annuált kegyelmessen, hogy az Sároson elkezdett tractatust (mellynek haladékjának mi eddig sem voltunk okai) újabbán beállassuk és continuáljuk, parancsolván kegyelmessen énnekem, hogy erről tudósítsam kegyelmedet, az szerint az helyről és terminusról is. Tetszett azért ő felségének, hogy az hely lenne Nagyszombat, a hol most tiszta ég vagyon és bőség is: az nap pengig lenne Exaltatio S. Crucis, azaz pro 14. Septembris. Elküldvén annak okaért az megnevezett helyre és napra commissariusit kegyelmed, jelen fognak az ő felsége commissariusi is lenni akkorra. Meghallgattatnak méltó könyörgésekben az regnicolák is. Hogy mind az kegyelmed commissariusi, s mind az vármegyéké bátorságosan eljöhessenek, kegyelmetek kívánsága szerint expedíáltatta az salvus conductust is ő felsége. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Semptaviae, die 31. Augusti Anno 1644.

HUSZADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed 8. praesentis Tokajból irt levelét útomban, hogy ő felségétől Semptére jönnék Dunán tul való jószágomból, és innen Nagy-Szombatban az commissióra igyekezném, 14. adta meg Fejér Gáspár, mellyet szükségesképen communicálnom kellett ő felségével: az volt oka ez kevés haladéknak, hogy mindjárt választ nem irtam kegyelmednek. Mivel azért továbbról kelletik az kegyelmed commissariusinak ide fáradni, contentus ő felsége kegyelmessen vele, ha, pro 25. praesentis, avagy azután is usque ad 30. érkeznek is ő kegyelmek, és kész leszen ő felsége előbbeni kegyelmes declaratioja szerint az békességnek commissióját continuáltatni arra rendelt commissariusi által, nem obstálván, hogy pro termino az ő felsége részéről való commissariusok jelen voltak, és most is jelen vadnak Nagyszombatban: s méltó, hogy kegyelmed is ne késleltesse az maga részéről, se az regnicolákéről, commissariusit mennél hamarabb azon megnevezett helyre küldeni.

Az mi az hadak állapotját illeti, ő felsége kíván az előbbeni kegyelmes resolutiójában megmaradni, S úgy tetszik, hogy ha mind az kegyelmed, s mind az instans regnicoláknak cum securitate való satisfactiójuk meg fog lehetni, az én Lónyai uramnak tölt opinióm szerint is, nem látom okát, miért nem kellessék kegyelmednek az ő felsége kegyelmes kívánságához alkalmaztatni magát? hanemha tovább is ezen veszedelmes fegyvernek országunkban való ben lételét kívánja kegyelmed szegény hazánknak és nemzetünknek utolsó romlására. Holott ilyen nehéz hadat, a ki már a Tisza táján vagyon, visszahozni ő felségének, és az országból kivinni; az kegyelmed hadai penig hogy az országban ben maradjanak, és a kitől mit elvett, azok is kezénél maradjanak kegyelmednek: majd senki nincs, a ki alkalmatlannak ne ítélje.

Még is kérem azért kegyelmedet: szánja

meg e szegény hazát, és országunknak mind az két had miatt ilyen kéméletlen pusztulását és nemzetünknek vérontását is, alkalmaztassa az ő felsége kegyelmes requisitioja szerint az dolgokat. Mert haladéka ennek, csak kevés is, megböcsülhetetlen kárt hozhat az mi szegény hazánknak és nemzetünknek. Meg fogja kegyelmed tapasztalni, hogy nehéztetni fognak az kegyelmed maga dolgai is; holott hiszem ezután is, akármi végezések legyenek is, ugyan csak assecuratiókon lesznek építve: mellyet az megmondott mód szerint, sum eadem securitate, miért ne kellessék az nagyobb romlás előtt inkább acceptálni, mint az után, nem látom az okát. De azt is talám jobban kívánják mások érteni, s molestus én sem akarok kegyelmednek tovább lennyi ebben. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Semptaviae, 17. Septembris Anno 1644.

HUSZONEGYEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed 23. praesentis Tokajból irt levelét tegnap előtt későn estve, úgymint 27. vettem, mellyet nagy csudálkozással olvastam mind arra nézve hogy azt mutatja kegyelmed, mintha nem értené az ő felsége tractárul való kegyelmes resolutióját, mind az újobban való conditiokra nézve, mellyeket kíván levelében kegyelmed.

Emlékezhetik annak okáért arra kegyelmed, hogy az első kívánsága csak az vala kegyelmednek, és az Kassán összevgyült uraimnak is Fejérpataki Márton által, hogy valami újobban való commissiót engedjen és kegyelmessen institualjon ő felsége, és continuáltassa az Sárosson elkezdett tractát. Mellyben noha nem kicsin consideratiói voltak ő felségének, mindazonáltal, nem csak kegyelmesen annuált annak, hanem arra helyt és terminust is hagyott, commissariusit is mindjárt elválasztotta, és a terminusra be is állatta. Ezen kívül szánakodván illy veszedelmes pusztulásán hazánknak, mediomot is mutatott kegyelmessen arra is, a mint az a mi szegény pusztulásnak indult hazánk exoneráltat-

nék medio tempore mind az két részről való hadaktól is, mellyet én is Lónyai Zsigmond uramnak irt levelemben igen nyilván declaráltam.

Ezek után csak hamar meg más levelét és postaszolgáját bocsátá kegyelmed, abban is két dolgot difficultálván kegyelmed: egyiket az terminusnak rövid voltát, másikat az hadaknak fenlétét, olly conditiót tévén, hogy, ha ő felsége hadait kivinné az országból, kegyelmed is maga hadait által szállítaná a Tiszán. Az elsőre kegyelmessen annuált mindjárt ő felsége, és noha már Nagy-Szombatban alájött commissariusi jelen voltak ő felségének pro termino, mindazonáltal kész volt az kegyelmed kívánsága szerént halasztani azon tractának terminusát ő felsége, kit énáltalam meg is iratott kegyelmednek ő felsége. Az második kívánsága penig, mivel nem láttatott az ő felsége méltóságával egyezni, arra ő felsége nem accedálhatott, hogy nehéz hadait maga országából kivitesse; kegyelmed penig maga hadait az ő felsége országába tartsa és mind vármegyékét, városokat ér várakat is keze és hatalma alatt tartsa: hanem úgy tetszvéen kegyelmednek, a tractát fegyver alatt is offerálta ő felsége kegyelmednek.

Továbbá, minekutána ezek is meglötteknek volna, im megint újabb postája és levele érkezett kegyelmednek, újban kigondolt difficultásokkal és conditiókkal, kiből méltán azt ítélhetnénk, hogy kegyelmed csak az haladékot keresi, és az jó békességhez semmi nemü kedve ne legyen; tudván azt is, mine-mü ígérekkel szorgalmazta legyen kegyelmed az török és az svéciai segítséget is, ki bizonyára mindenestől utolsó ruináját nézi az is mindenik ennek a mi szegény hazánk-nak és nemzetünknek. Csudálkozom igen rajta, micsoda elmélkedéssel avagy lelkiesmérettel szorgalmazta édes hazájára ezeket kegyelmed? mert nemde csak az egynehány töröknek is, az ki kegyelmed mellett volt ez elmúlt időkben, ha nem érzi is kegyelmed, nem tudja micsoda gyümölcse volt? Az svékust penig, akarmint szorgalmazza is kegyelmed, én tudom, hogy nem jöhet, de ha jön is, valljon

mi biztatást adhatna kegyelmed aval is vagy magának, vagy ennek az annélkül is eléggé megromlott hazának, és megkeseredett nemzetnek? Nemde a ki most ellene vagyon az ő felsége hada annak az svéciai hadnak, nem azont mivelné-e, az kit Wolstájn mivel, mikor Mansfeld hadastól beszállott volna Magyarországon előtte? és így mindenestől utolsó romlására lenne. ez is a szegény hazának. Ezek-é a biztatások, a mellyekkel magát, felelt, és az ország népét biztatja kegyelmed? nem biztatását, hanem utolsó romlását nézi bizonyára inkább: s mégis dicsekedünk az magyarsággal s keresztyénségünkkel.

Az mi abbéli írását nézi kegyelmednek, hogy, ha az ő felsége kegyelmes tetszésének, mellyet az szegény romlott hazánk könnyebb-ségeért intimált volt ő felsége kegyelmednek és én is ő felsége után Lónyai uramnak, engedne: hogy az annyit tenne, mint ha minden securitas nélkül fegyverét kiadná kezéből, és hogy az tracta végének is kellene csak azt megmutatni, a mellyet most kívánunk kegyelmedtől: csudálom czaránt való elmélkedését is kegyelmednek. Mert egy az, hogy ő felsége azt conditióul nem adta kegyelmednek, mintha a nekül nem akarna tractálni kegyelmeddel, más az, szabadságában is hagyta, ha az ő felségétől tött mediumhoz akar-e kegyelmed nyúlni, avagy az tracta alatt is continuálni akarja-e az hadakozást kegyelmed? Harmadik az, hogy securitas nekül sem volt az ő felsége mediuminak propositiója, a mint kegyelmed véli: mert ipso facto, hogyha a tracta előtt nem magáét, hanem másét megerössitené, megszánván maga nemzetét, hadait kivinné az országból és leszállítaná, az szerént viszont ő felsége is maga hadait revocálná azokra nézve és mindenestől kiküldené az országból; úgy tetszik ez magában is elég securitas volna: de ennyivel inkább, hogy ha ezeket mind az két részről assecuratiókkal is megerössíthettük volna; az kinél ez után is egyebet innét nem fog kegyelmed kívánhatni. Az dolognak penig halladékkal is meg kell lenni, ha kegyelmed akarója akar az békességnek lenni, és megszállítani azt az országban

való kéméletlen tüzet, hasonló securitas ígértetvén az regnicolák részéről is; az mint im az mostani újobban ő felsége küldött manifestumi is tartják.

Az kegyelmed conditióit penig az mi illeti, mellyeket újobban kíván az hadak állapotjáról, hozzá szólhatnék ahoz is, s megmutathatnám, hogy a mit ő felségétől kíván kegyelmed, semmi paritással az kegyelmed oblatiójának aval nincsen; de felküldtem azokat is ő felségéhez: az ő felsége kegyelmessége rajta, mit cselekeszik abban is. Azonban az ő felsége commissariusi, talám valami sérelmével is az ő felsége méltóságának, sok tanácskozások után mig ő felségétől várnak, elmulván az kegyelmedtől kívánt terminus is, valahány napra tovább is megmaradtak, hogy ez aránt is az ő felsége részéről egészen lehessen az mentség, ha mi más ellenkező dolgok ez után következének.

Ne késleltesse azért kegyelmed felküldeni destinált követit, mert ezek az üdözések és kívánságokban való változások s nem tudom holmi újonnan talált conditióknak kívánsági nem könnyebbítik, hanem nehezítik az előttünk való dolgot.

Nem fog obstálni az is, hogy elmúlt az kegyelmedtől kívánt tractának terminusa: bone fide assecurálom kegyelmedet, hogy bátorságossan feljöhet ő kegyelmek az ő felsége kegyelmes assecuratioja mellett; mert nem az terminust (minthogy ezek nem valami törvényes dolgok is) nézzük az assecuratiókban, hanem az dolognak mivoltát; csak ne késsék ő kegyelmek, hogy únalomban ne kellessék vinnünk ez nagy hosszú dilatiót. Tyrnaviae, 29. Septembris, Anno 1644.

HUSZONKETTÖDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed Tokajból 4. praesentis irt levelét, tegnap, úgy mint 9. huius vöttem, a mikor szinten consultatióban volnánk, hogy ennyi haladék és várakozások után mit kellenék tovább cselekednünk. Noha azért perniciosum ez a nagy haladék az országnak, és praeiudiciosum ő

felségének, és az ő felsége nagy úri commissariusinak is, hogy a 14. Septembris mind eddig itt várakozunk kegyelmetekre; még most is, a mint maga levelében intimálja kegyelmed, haladékot láttatik az dologban tenni, holott secunda érkezett az én utolsó declaratióm kegyelmedhez, s ha szintén az elébbeni levelemben mi homályt látott is kegyelmed (ki nem volt), régen készen kellett volna lenni ő kegyelmeknek commissarius uraiméknak még az előtt, s nem kellett volna csaknem egy hetet megint újobban venni az elküldésre. S még is minket vét kegyelmed vétkeseknek az tractának halladékjának? kit ítéljen meg mind isten, s mind a világ.

Azért ha kegyelmed olyan akarója a békességnek, a mint írja, ne szóval avagy írással mntassa azt meg, hanem cselekedettel. És kérem kegyelmedet, ne untassa velünk is el a várakozást, s ilyen böcsületes úri emberekkel is vegye külön respectusban az ő felsége méltóságát is. Az leszen kegyelmednek magának is javára, és ennek az szegény utolsó romlásnak indult hazának s nemzetnek is.

Írja kegyelmed azt is, hogy a minemű postulatumokat levelében énnekem insinuált volt, azt az ő felsége írásából vötte volna, melly írását én ő felségének nem tudom. Mert ha az, a hol a magáét kívánta ő felsége kegyelmedtől, hogy megeressze? okot az kegyelmed postulatumira nem adhatott; holott nem a Tiszán innen való hadainak általvitelét, avagy hadainak leszállítását kívánta annyéra ő felsége, mint istentől és a világi törvénytől is rendesen vett birodalmának visszaadását, s azt is cum tali securitate, hogy ez után is csak azt kívánhatná időhaladékkal is kegyelmed, s talám abban úgy sem fordulhat a dolog.

Maga országának pusztulását, bizony dolog! nehezen szenvedti ő felsége, s szánakodik is rajta; ezért is kívánta mennél hamarébb való megszállítását ez veszedelmes háborúnak, s nem is akarója ő felsége sem pusztulásának hazánknak, sem vérek kiontásának, hanem kegyelmed mind ezeknek okadója, kit nem szükség szegletekben keresni, mert mind

az világ látja. S alkalmatossabban cselekeszi azért azt is kegyelmed, ha az mostani hazánk pusztulásával is nem vádolja ő felségét; mert noha talám kemény ez az ő felsége fegyvere is a mi szegény hazánkon, de elég ha ugyan az oltalomnak fegyvere; s csintalanságokat nem mentem, de ennél, a kit kegyelmed ir, sokképpen nagyobbakat cselekedtek a kegyelmed hadabéliek, rút marconglásokat tévén mind barátokon, s mind papokon, s ugyan meg is ölvén őket; azonkívül oltárokat s isten tisztességére csinált képeket, még a sakramentumokat is tapodván s rontván; fejeket szedvén az képeknek, s kopján hordozván isten boszúságára; az halottaknak pedig felhányása igen köz dolog volt, ha szinten olly méltóságos embereket koporsójokból ki nem vettek is. Előbb is azért az kegyelmed emberi s vitézi példáját követték ezek, az égetéssel együtt, noha nem jól, s méltó animaversiót is érdemlenek érette.

Az idegeneknek segítségük behívását pedig a mi illeti kegyelmednek, írja, hogy az meglehetne és a természet törvénye is megengedi azt, és hogy a val keresztyéni módon egyébaránt is szabad volna élni. Úgy vagy on azért, hogy ha bántotta volna kegyelmedet valaki, és házára ment volna, minthogy azoknak protectiójuk alatt véli magát lenni, confugiálhatott volna is hozzájuk: de más keresztyén felebarátjának ártalmára s annyival inkább hazájára s nemzetire felvenni s kihozni őket nem csak nem szabad s dicséretes, de bünnel tele, holott úgy hiszem, hogy arról az darab földről, a mint az előtt is irtam vala kegyelmednek, két vagy három ezer keresztyén lelket vitt el az török; azon kívül is csaknem köz dolog volt, s köz dolog most is a kegyelmed hadai közt az töröknek pénzért vagy lóért eladni a keresztyént. Ha ez keresztyénül való élés-e a török segítségével, ítélje meg az isten.

Az svékusok sgegelmet a mi nézi, hogy hitek megszegése nélkül nem hagyhatják kegyelmedet, az már meglött. Mert a mikor az kegyelmed segítségére kellett volna jönni confoederatiojuk szerint, akkor ők az dániai

király ellen mentek, s azt tartják, hogy ratio status meg is engedte azt nekik, s ugyan abbul azont mivelik azután is; noha ott is mind az tengerben, s mind az magok vérében alkalmasint fürödtek ők is. Itt számokat én nem is vizsgálom, sok-é, kevés-é? de elég, ha azok a kegyelmed segítségére jönnének, utánok vonnák az hozzájuk számmal hasonló hadakat is: s az, az kit én érzek! hogyha azok be kezdenének segítségére az kegyelmed kívánsága szerint jönni, s azok is a kik most ben vannak az országban, hon kezdenének maradni, s így könnyen farkasok és rókák barlangjává tehetné kegyelmed az országot: a mostani lakosit pedig a földnek részszerént rabbá, részszerént pedig fegyverrel emésztetné meg. S az azért a kérdés, hogy ha azt jobb-é mivelni kegyelmednek? avagy a kit ő felsége kíván kegyelmedtől bizonyos és jó securitásával kegyelmednek, s az regnicoláknak is.

Nem akarok molestus lennem kegyelmednek az aránt is, hogy mint maradhassanak azok kegyelmed mellett, avagy háta megett az hadak, az kinek bejövételét szorgalmazza? sem azt nem erőssítem, micsoda haszonnal jöttek volt az ő felsége hadai is utánok az Mansfeld hadainak? De én, az ki jelen voltam, s hozzám jött az követség; s él most is azon követ, s noha a Mansfeld hada-kivül is a budai vezér Murtazán bassa volt tizenkét ezer emberrel mellette: mindazonáltal Betlen fejedelem azt izente nékem, (kiről másszor is irtam kegyelmednek), hogy látja, mivel mintegy mézárszékre hozta volna az magyar nemzetet oda, azért ha nem ötlet, szánjam meg azt az szép magyarságot, és találjak módot benne, hogy ne légyen utolsó veszedelmek: s az mentette meg a többi között őket, hogy akkor is nem voltunk kívánój; a keresztyén vérontásnak; s az volt oka annak is, hogy nem nagy haszonnal lett azoknak az hadaknak bejövetelek, a mint kegyelmed írja.

De ezek elmúlt dolgok, s bő írásommal nem kívántam volna terhelnem kegyelmedet, hanem az kegyelmed leveléből vévén alkalmatosságot reá, úgy kellett ez egynéhány

szót írnom, pro sua informatione kegyelmednek; hanem az jelen való dolognak mivoltát az mi illeti, kegyelmedet kérem, siettesse az commissariusoknak feljövételét, ha ugyan akarója kegyelmed, a mint jelenti, az jó békeségnek. Ottan mindjárt a kezdetin a tractatusnak nyuljunk ahoz, miképpen menthetnénk meg az szegény hazát ez nagy hadaktúl? Mert mi az magunkét kívánjuk csak megadatni; kegyelmed pedig a másét kívánja megtartani, okát azt adván, hogy egyébaránt fegyverét láttatnék kiadni kezéből, és a békeség dolgában is nem lehetne elegendő securitása ha az vármegyéket, várakat és városokat kieresztené kezéből: de hiszem mindjárt akkor is, a mikor az ő felsége resolútiója volt, elegendő securitást cum assecuratione offeráltunk kegyelmednek in tali casu, de nem tetszett az is kegyelmednek. Itt immár most mindjárt kezdjük el azon a tractátunkat: mint exonerálhassuk hazánkat ez mostani kemény hadaktól.

Mégis azért kérem kegyelmedet szeretettel, vegye mindezeket jó consideratióban, s mutassa meg mindig az magyarságát, s mind az békeséghez való készségét és kedvét, cselekedettel pedig. Még valahány nap várakozom én is, azután nekem is új hadakkal a hadak köziben kell mennem: bánnám, ha itt nem érnének az kegyelmed követi, kik az ő felsége salvus conductusa mellett, a mint az előtt is megírtam kegyelmednek, igen bátorsággal eljöhetnek. Semmi csak legkisebb punctját is annak nem kívánjuk megsérteni, bona fide tractálván mindezeket. Sőt pro maiori securitate magányos patenst is adtunk ő kegyelmekért és kísértőket is küldöttünk ő kegyelmeknek eleiben. Adja isten, hogy mennél hamarább érkezvén jó egészségben ő kegyelmek, végezzünk minden jót. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Tyrnaviac, 10. Octobris, 1644.

HUSZONHARMADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Ultima octobris irt kegyelmed levelét is elvettem, s gyanakodni kezdtem, hogy talám sok distractiói kö-

zött nem érkezik maga mindazokat megolvadni, az mellyeket nekem ír? s talám az én kegyelmednek irt levelemet is, minthogy nem egyez a válasz a kérdéssel. Mindazonáltal mostani levelemben is feles vádlásim levén kegyelmedtől, magam mentségére, s nem valami disputatióra nézvé, szükségesnek itélem maga informatiójára nézve is kegyelmednek valahány szóval tovább is declarálnom az dolgot.

Az mi azért a hadak kivitelét illeti, mint igen nagy terhüntől, úgy kívántunk volna azoktól megmenekednünk: de nagy kemény cselekedet látván kegyelmednek fön, igen nagy és majd most eligazíthatatlan s lehetetlen kívánsággal, s ezek mellett tudván szorgalmazását nagy igiretekkel és adományokkal is a töröknek, s az szerént igyekeztvén béhozni az svékusokat is, egyébre nem vélhetjük az induciának insinuatióját, avagy az hadaknak kivitelének kívánságát, hanem hogy mi disarmálván magunkot, kegyelmed erősítse ellenünk magát, az kétséges és kegyelmed akaratójából függő tracta alatt: s azután két hétig való induciák mellett, az, kit offerált kegyelmed, fegyverhez nyulhasson, mellyet várt is, s maga kezében is volt: s mi kiküldvén az országból is fegyverünket, s valljon mihez nyúltunk volna akkor? kihez én példát sem tudok hasonlót Betlen fejedelem időtt is, hogy az békeségnek conclusiói előtt az hadak kivitelének volna, maga benne forgottam én azokban is. Ne másnak azért, hanem ezeknek tulajdonítsa kegyelmed az hadaknak ki nem vitelét. De hiszem metszünk az hosszú tractával? avagy arra nézve az gyanós induciákkal? Egy nap ezt mind elvégezhetjük csak akarja kegyelmed, úgy mint adassék meg kinekinek az övé, menjenek feledékenységekben az mik egymás ellen estenek. S ezekről, és az ország articulusi is, hogy az ő idejében és helyén effectuáltatik, legyen securitásunk ő felségétől, s arról is, hogy medio tempore senki ad exacerbationem animorum tovább való okot ne adjon: ottan vége lesz az tractának, s kivihetjük az hadakat, s megszállíthatjuk hazánk tűzét: az több az előtt lőtt pacifica-

tiók is maradjanak fönn, az kik az közönséges megmaradást és magunk között való jó egyességet nézik; és így vége lészen minden egyéb kérdésünknek is.

Most pedig ezeknél egyebet a parte etiam regnicolarum, az mint az ő felsége részéről is nem cselekedhetünk, sem végezhetünk; az minthogy azt elég bőven megmutattuk az kegyelmek részéről való commissarius uraimnak is. Ha azért akarója kegyelmed hazája s nemzete megemésztő tűzének eloltásának, végye szívóhoz ezeket; letévén holmi más hosszú időre való kérdéseket, s egymás között gyűlölségeket nevelő, s az ő felsége méltóságát is sértegető kívánságokat, s oltuk meg sebes lánggal égő szegény hazánk tűzét, kinek ím az gerendái is nyakunkban szakadoznak már, s azután is az házban való söprögetésnek ideje leszen. De ha az ház elég és romol, mint tisztogatjuk azt azután, avagy miről végezzünk? Még is kérem annakokáért kegyelmedet, az mit mond, vegye cselekedetben azt, ottan megszáll hazánk tüze. Hazánkhoz s nemzetünkhöz való affectiómmal, nincs senki, az kívül követ nem vetek, kinek pusztulásának s romlásának nem valami szóbeszéd, vagy másra fogott monda-monda az oka, hanem az, ki nem tudom micsoda idegenekkel való conföderatiói mellett nagyobb méltóságot keresvén magának, tüzzel, vassal, fegyverrel, s természet szerint való ellenségünkkel jött ez szegény hazára és maga nemzetére, s azokkal hadakozik most is ellenek, kemény fogságra és örökké való rabságra kéméletlenül hordatván őket. Ezek azért az kik farkasok balangjává teszik országunkot s lakosít annak örökös rabokká; kit én úgy is tartok, mint az poklot, nem hogy azoknak cooperálnom kívánnék! Injuriát teszen azért evel énnekem kegyelmed, hogy felőlem, az ki ilyen obligatióban vagyok, s ennyi szép javaim isten jóvoltából az országban, s ez kívül semmi sincs; s ezek mellett szép kiterjedt familiám, s magamnak is élő három fiam s három leányom, kiket elhihetne kegyelmed, ha hozzám való gyűlölsége engedné, hogy sem rabokká tenni nem kívánnám, sem farkasok barlangjának, avagy rókák lyu-

kainak lakosivá tenném őket. De az ilyen beszédnek csak gyűlöltetés az célja. Tudom az eszesse az embereknek cselekedetünket fontolja.

Az idegeneknek segítségének szorgalmazásáról sem szólok többet, de nagy különbség vagyon abban, mikor maga oltalmára valamely keresztyén fejedelem keresztyén segítséget vészen maga mellé, s más, más keresztyén felebarátjára s maga nemzetire menvén, s maga praetensióiban természet szerint való ellenséget venni maga mellé, s olyat pedig, az ki már nemzetünknek nagyobb részét fegyverrel elfogyatta, s nem különben mint az vizikórságos úgy szomjuhozza hátramaradt csöpp vérünket is, s csaknem minden birodalminkot is elfoglalván. Ki bizony mindezekhez hasonló támadásokból lött, s evel vész úgy látom az maradéka is el; mivel nagy jónak és szépnek látszik kegyelmeknek is, s példáit is mondja benne lenni, mellyel kerülni bizony, mint követni kellenék kegyelmeknek, ha nem egyébért is, azoknak az ő rossz kimenetelekért: noha szabad prédára ugyan nem adták azok is nemzeteket.

Az svékusok hogy negyven mélföldnyire volnának Csehországtól, lehet hogy úgy érti kegyelmed, de mi másképen tudjuk, kiket az minemű galiba találá most megújban, szintén határookban, nem tudom ha oda nem közelebb-e inkább, vagy Csehországhoz, az kiről itt csak nem is gondolkodnak, s ha Sváciát el nem akarják veszteni, oda is kell ezeknek mennyiek, mert hadok ott semmi nincs immár, mindenestől levervén az dániai király, az kit vigyázóul ott hattanak volt.

Az német hadaknak és ő felsége armádájának lakóhelyeimhez való közelítését is a mi illeti, okát ha tudná kegyelmed, sem félelemnek, sem az hadakozásnak rendi ellen való fogatkozásnak nem mondhatná, kit úgy hiszem, cselekedetben is meg fog látni kegyelmed, s magához közelebb mint az én lakóhelyeimhez. Ki nékem az sem örööm; mert noha mint törökre úgy is kell megfordulniok ezeknek az mi hadainknak; de nemzetünk, s az keresztyénség, több az vélek összevegyedett magyar. De nem terhelem to-

ább való írással kegyelmedet: magam ment-
ségére kelle ezeket is írnom, kérvén mégis
kegyelmedet, ne nehezítse tovább is az bé-
keség dolgát, mert bizony nehezeden fognak
maga dolgai is kegyelmednek véle. S tudjuk
ugyan a religiának és szabadságnak az ő
praetensióját is; az egyik köz velünk, az má-
sikban mind ennyi ezer ember közül is, az
ki kegyelmeddel vagyon, mutasson csak egyet
bár, a ki religiójában megbántódott volna, és
tömlőccel s birsággal hajtották volna az ca-
tholica religióra: de én csak ott az kegyel-
metek szomszédságában is, az muráni jószág-
ban, falukot mutathatok, az kinek lakosival
megrakták az muráni tömlőcöket, hogy az
régí szent királyoktól reájok maradt hiteket
el nem akarták hadni. S mutathatnánk több
ezekhez hasonló példákat is: de mit tegyünk
ennyi tűz s ország pusztulása s török rablás
közt? S valljon az kegyelmeteken, vagy né-
melly vétkes embereknek cselekedeteken pe-
pecseljünk-e inkább, vagy kémélletlen tűzét
oltsuk hazánknak? De nem ez, nem ez az, ki
minket ront és fogyat országostól s nemze-
testől, hanem más volt az, az ki, igen együ-
gyű, az ki nem látja.

Megbocsásson bőv és talám darabos írá-
somnak is kegyelmed: nézem magam ment-
ségét s az dolognak kimutatását, és az ke-
gyelmed informatióját is benne, úgy gondol-
kodván, hogy ha jól megérti kegyelmed az
dolgokat, könnyebbíteni s oltani, mint ger-
jeszteni fogja veszedelmes tűzét szegény ha-
zánknak. Tartsa meg isten kegyelmedet.
Semptaviae die 11. novembris, Anno 1644.

HUSZONNEGYEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Mi itt váltig fá-
radoznánk az békesség dolgában, minthogy
semmi egyéb ezt az mi szegény hazánkat és
nemzetünket annál nem is tartja meg: mert
ha csak magunk közt egyenetlenkedünk és
örlődünk is, elveszünk: mennyivel inkább ha
külső és idegen segítséget hozunk egyfelől
is s másfelől is bé? még annyival is inkább
ha természet szerint való ellenségünknek

segedelméhez folyamodunk, mellyekben csak
az mi emlékezetünkre is volt ugyan az előtt
is példánk; de ím szemmel látjuk és kézzel
tapasztaljuk most is ezen veszélyünköt.

Mindazonáltal az mint az kegyelmetek ré-
széről onnét az commissarius uramék ide jöt-
tek, ha az commissiónak erejét, módját és
rendit consideráljuk, nem láttatnak ő kegyel-
mek úgy erre a commissióra jötteknek, mint
az kik valami bizonyos és jó rendes békes-
séget végezhesse: holott az Sároson el-
kezdeti tractára, úgy mint az mi beadott pro-
positióinkra s az szerént az kegyelmed kíván-
ságira való replicára is, az minemő replicát
és választ téznek, s csaknem mindenik hala-
dékból és homályból áll, és arra kegyelmed-
től magától sincsen absolute való szokott ple-
nipotentiájok ő kegyelmeknek, hanem magá-
nyos instructiója mutató és limitáló, mellyet
mi nem tudunk: és így méltó gondolkodásra
való okunk vagyon az ez aránt való tractára
is, noha mi ugyan procedáltunk azért és re-
plicáltunk is az kegyelmed nevével beadott
mind replicáira való replicájára, mind pedig
propositióinkra tölt feleletire is, kiből úgy lát-
juk, kegyelmedtől várnak ő kegyelmek, és
tovább az dologban nem is mehetnek: s ha
minden kérdéseket azért ez szerént kegyel-
medhez küldönek ő kegyelmek s onnét vár-
nak, nem tudom mikor leszén vége az tractá-
tusnak, melly haladván, úgy történhetik, hogy
vagy haszontalan leszén az a tractatus és job-
ban nehezedik dolgunk, vagy, kitől isten ol-
talmazzon, nem is lesz miről tractálnunk és
végeznünk.

Az némelly regnicolák nevével postula-
tomi beadott írását is pedig az mi illeti, azok az
kik in constitutione vannak, minnyájan min-
ket országostul illetnek, noha sok vagyon oly-
lyan is ott beírva, a kinek semmi fundamen-
toma nincsen ott az constitutiókban és az or-
szág articulusiban; sok vagyon olly dolog is,
az ki mindenestől új kívánság; sok viszont
ollyan is, az kiknek idegen magyarázatot ad
ő kegyelmek, és ollyan is, az ki köztünk való
gyűlölséget és visszavonyást nevel inkább
mint egyességet; és ollyaknak személyét is

vőtte magára ő kegyelmek, az kiktől semmi-nemő plenipotentiájok nincsen, s ingyen csak credentialisok is; s méltó consideratióban vésszük, vagy vehettük volna eddig is, mint bocsátkoztunk volna be ingyen csak kezdetiben is a tractának ő kegyelmekkel is.

Mindazonáltal hogy annyival inkább kiterjedve legyen az ő felsége kegyelmessége, és nyilván kimutatódjék kegyelmelekhez való igazságunk és szeretetünk is, mi ugyan belé bocsátkozánk az ő kegyelmekkel való tractában, és in generalibus terminis akarván maradni, feleltünk is beadott írásra ő kegyelmeknek, et cum bona et certa securitate olly oblatiókat is töttünk, az kiken ő kegyelmek szabadon megnyughattak volna s meg is nyughatnak, melly mindenestől veszedelmes haladékokat néz. Hogy penig azokat punctatim most ruminálnuk, ahoz is sok és nagy idő kellene; ő kegyelmeknek is országostul kellene plenipotentiájoknak reá lennyi, s az szerint instructiójoknak és credentialisoknak is; de némellyektől lévén csak küldetve ő kegyelmek, s azoktól is sem plenipotentiájok sem credentialisok nem lévén, amazoktól is penig az kiktől ő kegyelmek ide küldettek és az egész ország dolgát forgatják, tanuságok és hatalmok nem lévén, nem látjuk semmi módját sem ő kegyelmekre magokra nézve, hogy illy egy particularis tractatusokban bele bocsátkozhassunk, hanem a mint supplicál ő kegyelmek, azok nevével is a kiktől küldettek, nem csak magokat, hanem az egész országot néző dolgokban is generalis resolútiók vagyon ő kegyelmeknek, s cum securitate effectuationis et realis complanationis, melyen bátorságossan meg is nyughatik ő kegyelmek, minthogy ezt kívánjuk megerősíteni ő felsége diplomájával is.

Kérem azért még is kegyelmedet, ha ugyan akarója az békességnek, kinél egyéb a mint mondám semmi ezt az mi szegény hazánkat és nemzetünket meg nem tartja, efféle haladékokat távoztasson el kegyelmed, és nyúljunk az derekához az dolognak: mert bizonyos, hogy országunk veszedelmes pusztulásán kívül is, hova tovább halad, annyival in-

kább nehezedik ez az mi tractánk, s nem tudom mi más újabb és nagyobb galiba is találhat bennünket. Ki hogy ne történnék, kérem is arra kegyelmedet, adjon olly tanúságot és hatalmat ide küldött commissariusinak, hogy haladék nélkül mehessünk valami jó conclusiókra, és szabadítsuk fel az szegény hazát az kéméltlen fegyvertől; ez leszen magának is kegyelmednek javára, s így tart-hatjuk meg a szegény hazát s nemzetünket is. Isten kegyelmeddel. Tyrnaviae die 24. Novembris, Anno Domini 1644.

HUSZONÖTÖDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed 18. praesentis mensis Rima-Szécsnél való táborából irt levelét tegnap előtt vettem. Látja isten, szót váltva, vagy valami haszontalan disputációkra nézván, semmit kegyelmednek nem irtam, kiváltképen az kivel megbántásánéztem volna, hanem céloztam magam mentségét, és némelly dolgoknak homályból való kinyilatkozását.

Az kegyelmed követi dolgát penig az mi illeti, irtam más levelemben ez előtt harmad nappal kegyelmednek ő kegyelmek felől, kik nincsenek egész tanulsággal és hatalommal fölküldetve, mivel gyakorta recurrálnak kegyelmedhez, ki nagy sok több egyéb difficultási között ő kegyelmeknek, az kikben vannak, ez is egyik s nem kisebb mostani hazánk állapotjára nézván.

Az induciákban és más istenes dolgokban is, hogy semmi csalárdságot nem tartott legyen maga részéről kegyelmed, el kell hinnenem; noha az körülálló dolgok azokban nekünk méltó consideratiókat mutattak; s valami megtérfálásra való oknak gondolkodására is alkalmatlanságot innet nem adtunk, sőt visszahoztuk az hadakat, s ha kegyelmed még jobban utánok nem nyomakodott volna, és az ország végházait nem vitatta s lövette volna, az hadak itt fen ugyan veszteg lettek volna és inducia gyanánt löött volna az is. Jót azért ebből is mint magyarázhatunk, meggondolhatja kegyelmed, és azt is: micsoda kényszeri-

tette mind az előtt, s mind most az hadaknak visszafordulásokat, mindenütt oltalmunkot inkább mint valami offensát nézvén mi.

Az én hazámhoz s nemzetemhez való szeretetemet sem disputációban sem kérdésben, bizony dolog, méltán nem veheti kegyelmed, mert annak kárával s megbántásával, s annyival inkább romlásával, sem méltóságot, sem hasznót, sem semminémű boszuüzést nem kerestem soha is, hanem mind kevés értékemmel, örömmel, eszemmel, s véremmel is kívántam szolgálni nekik, sőt mindenem elvesztésével is szolgáltam is, noha az mostani háláadatlanúság ezt nem érti s nagy sokan érteni sem tudják.

Igen vékony beszéd és vádlás ez is, az kit az 1638. esztendőbéli gravamináknak nem complanálása felől jelent kegyelmed, mellyeket úgy hiszem kegyelmed nem is vett examen alá, mert nem mondaná hazánk fellobbant s égő tüzének okának azokat, s kiváltképpen nekem nem tulajdonítaná másoknál jobban; tudván azt a kegyelmed mellyc, honnét lobbant ez az mi szegény hazánk tüze föl.

Irja kegyelmed azt is, hogy ha szánom hazámat s gyermekimet, ne hallogassam orvoslását annak, az mi ezt a tüzet megolthatná. Azt mivellem s abban is fáradok, kinek halladéka nem is itt vagy, hanem kegyelmednél, holott csak az kis üdö alatt is háromszor vagy négyszer küldtek már az kegyelmed commissáriusi kérdőre kegyelmedhez, melly kimutatja, honnét vagy az késedelem. Csak azért kegyelmed ne hallogassa, s maga hasznát se nézze, mibennünk ez aránt sem talál akadékok kegyelmed.

Igaz magyarságunkot pedig és hazánkhoz való szeretetünket az cselekedetek és nem az szók mutatják ki, noha szólnak ugyan s kiáltanak is az mi sok megböcsülhetetlen káraink, és ellentünk való boszuüzésök; semmi okot nem adván arra is, hanem mind kegyelmes uramhoz s mind édes hazámhoz való erős kötelességim hordozván ez aránt is. De azok is senkinek semmi ártalmot nem tettenek, s annyival inkább az közjónak és kegyel-

mednek is; mert ha talám azok az információk és resistentiák nem lettek volna, s belegen is az én munkám belé nem állott volna az dologban, ő felsége kegyelmessége után: im elég veszedelembe jutta szegény hazánk és nemzetünk, de bizony nagyobbra jutott volna, sőt örökké való rabságban, jün vala csak el, az kegyelmed kívánsága szerént, az eürömeli beglerbék, s tódul vala ki az végekben való törökség is derekassan, akkor vette volna kegyelmed eszébe mit tegyen az török segítségre.

Itt is azért akár kötelességemet, akár hivatalomat, s akár magam emberségét s bár kegyelmeddel ellenkező cselekedetimet vette volna consideratióban is: az énellenem való boszu üzésében s nagy károknak tételében (szabadságot keresvén) méltán mértékletesben élhetett volna kegyelmed; de az ki minden szíveknek és vesékek általlátó istene, kívánom hogy vegye maga eleiben mind ezekben való cselekedetünket és ítélje meg igazsága szerént. Azonban én szolgálván az közjónak, noha kö nem lehetek, hogy magam szegény gyermekim ennyi kárát ne érezzem; de tapasztalván cselekedetben is ez szegény hazának való igazságát, kívánok szolgálnom kegyelmednek is. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum Tynaviae, die 30. Novembris, Anno Domini 1644.

HUSZONHATODIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Öt rendbéli levelet vettem kegyelmednek, mind a kettő egy nap költ Munkácsról, ugymint 24. aprilis. Kikre sokat írhatnék, de nem akarom bő írással fárasztanom kegyelmedet. Egy szóval: az szombati tractának halladékjának mi az mi részünkről okai nem voltunk, kit magok az kegyelmed commissáriusi is megvallhatnak ő kegyelmek. Keményen sem tractáltuk ő kegyelmeket. Sőt méltán mienk volna ez aránt a panasz, hogy noha lágy szóval, de nagy kemény és bő írásokat adtak be ő kegyelmek, a kik az ő felsége méltóságát is sértegették, s az mi becsületünket is; s nem volt volna csuda, ha

mi kemény válaszként lett volna is ő kegyelmeknek reá. Utoljára is az tractának mi becsüllettel és szeretettel bocsáttuk ő kegyelmeket el, s méltán nem panaszkodhatott ő kegyelmek. Hanem egy kemény szómra emlékezem, az mellyet akkor lőttem, mellyet azt is nem idegenségből, hanem ex compassione mondtam, ki az volt: hogy minden jót kívánok az én nemzetemnek, de féltem hogy istennek nagy ostroma és látogatása ne szálljon reá, mivel csak az én emlékezetemre is, össze számolván az Bocskai háborujától fogva, e miatt a mi nemzetünk miatt száz ezer keresztyén léleknél több esett az pogány kezében; a kire most is alkalmatosságot adnak ezen nemzetünkbeliek. Ezt ha kemény beszéd gyanánt vőtte volna ő kegyelmek, ki úgy vagyon, kemény beszéd is, de igaz: egyebet ennél elmenetelkor ő kegyelmeknek nem emlékezem reá hogy kedvetlenül semmit is szóllottam volna.

Az svékusok állapotját az mi nézi, mivel azokról sokat irtam kegyelmednek, és Lónyai Zsigmond uramtul is sokat izentem, most azokról való bő írással sem terhellem kegyelmedet; de higgye el kegyelmed, nem buréttotta még el minden erejét és hatalmát az svékusok mostani szerencséje az romai császárnak: ezennel meg fogja tapasztalni kegyelmed, hogy meg is fordul ez az ő szerencséje s létszen elegendő hada csak kevés napok alatt is ő felségének ellene. Noha ím ezen órában jöve az budai vezértől emberem, ő úgy mondja s izente, hogy kegyelmed néki is azt irta volna, hogy minden hadát elverték volna ő felségének s maga is kiment volna Bécsből, nem tudhatni hová, és az ő követjek is, a kik útban volnának, nem látná kegyelmed hová tudnának menni; hanem jobb volna az svékusokhoz küldeni: és hogy én is futva szaladtam volna innét Pozsonyból; s mintegy az országból is kibujdostam volna. Ezek volnának bizony a kemény beszédek, ha így vadnak, az mint az vezér izente; holott mind azok másképpen vadnak, mellyet meg is fog rövid nap tapasztalni kegyelmed. S kérem is kegyelmedet, minkeelőtte előbb adná ez illye-

tén beszédeket, értse meg jobban. De ha mindezek így volnának is, kik a mint mondám nincsenek, nem tudom én micsoda gyönyörűsége kegyelmednek avagy másnak is benne, avagy mi haszna volna az országnak és ennek az magyar nemzetnek is abban, ha az romai császárság elvételnek az austriai háztól, és más messze való fejedelemségeknek birattatnék? a ki az is bizony uralkodni kíván inkább rajtunk, mint szomszédságot tartani velünk; kíváltképen azokon, a kiket az ő fegyvere vagy promoveálna valamire, vagy protectiójában venne. Csudálhatom is igen én azt, az hol kegyelmed az maga vélek való confederatiojáról ír, mi közönk nekünk országostul ahoz? s az szerént mi közü Erdélynek is? hiszem ha minket nézne nemzetestül, a mi hírünkkel és akaratunkkal kellett volna annak lenni: de hírünk nélkül kötött ellenünk kegyelmed vélek: kik ha erőt vehetnek az romai császár ellen, soha meg ne gondolja kegyelmed azt, hogy ezt a mi kapcafótunkat ők nagyra becsüljék, és az mi előmenetelünket nézzék, avagy azért mellettünk hadakozzanak. Kihalásztam már én azt is öbelölök, csak miulta itt az szomszédságunkban vadnak is, hol járjon ez aránt is elméjük; s magokat bizony, nem kegyelmeteket, sem az mi nemzetünket nézik; s ha ők is azt tartanak, a mint kegyelmed véli, hogy lecsepüllötték már az romai császárt, nem sarkallanák ennyire magok hasznokért kegyelmedet. De egy szóval: nem nekünk való ez az övelek való szövetség, veszedelmünknel egyebet nem is várhatunk belőle. Annak tekintetiért istenre kényszerítem kegyelmedet, édes hazáját s ez egy maroknyi nemzetét ne vesse utolsó veszedelemre! nyugodjék és elégedjék meg ennye ő felségének kegyelmedhez nyújtott kegyelmességével; legyenek contentusok az regnicolák is ez nagy bő concessiókkal: mert egyébaránt minden körülálló dolgaink úgy vadnak, anynyiban hozta szegény hazánkat és nemzetünket kegyelmed (bocsánatkéréssel szólok), hogy kegyelmed miatt fog ezennel semmivé lenni és elveszni. Mégis nagy szeretettel és becsüllettel kérem azért kegyelmedet, adjon

csendességet és békességet ennek az szegény hazának! elégedjék meg ennye romlásával! vegye kedvvel ezt a kiterjedt kézzel nyújtott békességet és egyéb kegyelmességét ő felségének: nyughassunk meg valaha már és vehessük egyességben is magunkat: ne legyünk úgy mint az egymástól elhányatott söprő. Így áldja meg isten is kegyelmedet és az kegyelmed maradékát is: s ha nemzetének és hazánknak mi jóval kíván kegyelmed lenni, adja az békességet neki: minden halladék nélkül pedig, mert a mint sokszor megírtam másszor is kegyelmednek, hogy sem belső sem külső fegyver, sem semmi idegen segedelem minket meg nem tart, egyéb az békességnél.

Utoljára higgye el azt is kegyelmed, kérem, hogy nem rövidöltek meg az romai császárnak annyira még kezei, hogy ide is ne érkezhessék. Sokan vagyunk még mi is az országban, a kiknek ez a kegyelmed svékusokkal való confoederatiója nem tetszik, s talám többen is lesznek még, a kik eddig elhunyt szemmel voltak is, ezután megnyitják: s bizony olly dolgokat is fog látni kegyelmed, a kiket soha nem is reméltett volna; mert lehet olly extremum, a kire czekért ennek az nemzetnek nem kellene mennyi. Ebben végezem irásomat. Kegyelmedet kérem, megbocsásson, ha keményebben estek volna szavaim. Isten tartsa meg kegyelmedet. Posonii die 7. maji. 1645.

HUSZONHETEDIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Az kegyelmed Patokról 17. maji irt levelét csak szinte tegnap előtt, úgy mint 8. hujus vettem, mellyben látatik kegyelmed az én Pozsonból 8. ejusdem mensis maji irt levelemre választ adni: de emberünk, a kit kegyelmedhez küldöttem volt, hová lett, nem tudjuk, hanem az levelet Bakos uram küldte Pozsonban: s nem veszem nehéz néven, sőt meg szolgálom hegyelmednek, hogy felőlem való ítéletit kegyelmed ennyire kimutatja. Melly vádlásokat részszerént hallottam másszor is, s választ is adtam kegyelmednek reájok; részét pedig csak most hallom.

Ami azért mégis az tracta halladékját nézi, én úgy tudom, hogy mindenestől kegyelmedtől volt az, és kegyelmed is várta kimenetelét annak a harenak, mivel hogy mi tudtuk, hogy *litis et belli dubius sit exitus*; s akarván az békességet, arra semmit sem váraoztunk, hanem inkább tartottam én kiméneltől. Az én opinióm *formalibus verbis* az is volt a felől a hare felől, jóval is meglétele előtt, hogy plus est ibi periculi, quam spei; a mint erről ha akarja, Lónyai uram maga is bizonytságot tehet. Ez azért a vádlás engemet nem illet, de ha ez elmultat szabad itélnünk az jelen valóból, nemde most is nem kegyelmedtől vagyon-e a halladék? holott mennyi ideje már, hogy az kegyelmelek commissariusi visszamentek, kinek két egész hónapja múlt már, s csak azt sem vehetjük kegyelmedtől, ha akarja-e acceptálni az szombati tractatust, avagy meg akarja-e vetni, és toább való olajt kíván inkább szegény hazánk tűzének adni, hogysemmint annak megoltására igyekeznék; hanem mindeneket in *suspensio* tart kegyelmed, s azonban minden hostilitásokat is cselekeszik, várakat vitat, az idegenekkel *conjunctiōt* teszen, az országbelieket eskütteti magához, nem az ország oltalmára vagy szabadságok és religiójok keresésére, hanem maga hívségére. Továbbá ha halladékot nem kívánt volna kegyelmed adni ezen haza tüze megoltásának, s valljon miért kellett kegyelmednek ennyire halasztani az regnicolák összevgyülését? hogy relatiót tehettek volna ő kegyelmek az commissariusok követségekről azon regnicoláknak is, minthogy ő kegyelmelektől is voltak küldetve. Hiszem az már állott az ő kegyelmek szabadságában, ha az ő felsége kegyelmes *resolutiōjához* akarták volna-e inkább avagy most is akarják-e alkalmaztatni magokat; avagy pedig, nem tudom micsoda apró praetensiókért utolsó gyalázatos veszedelmét kívánják nemzeteknek és hazájoknak választani.

Az én emberimet is, az nekem adott ő felsége plenipotentiaja mellett, plenipotentiaival és derekas declaratióval bocsátottuk volt kegyelmedhez, micsoda halladékos dologgal

küldte legyen hozzám vissza ökö, nyilván lehet az is kegyelmednél, kiket ugyan árestommal is fenyegettek az kegyelmed nevével, s re infecta kellett visszajönniek.

Törös uramnak is, a kit ő felsége magányos plenipotentiával sok ideje már hogy kegyelmed fele bocsátott, hogy kegyelmedtől *salvus conductus* vevén, siessen kegyelmedhez: de abban is nyilván vagyon kegyelmednél, honnét esett mind az akadék s mind az halladék: s emlekezhetik, elhittem, kegyelmed reá, elsőben micsoda *salvus conductus* küldött legyen neki, és a mellett micsoda levelet is irt ugyan Törös uramnak. Az a *salvus conductus* egy postaért is kevés volt volna, nem hogy ő felsége követeért, s levelében is azt irta kegyelmed, hogy ő lássa ha megyen-e vagy nem megyen oda. Melly az is *commode* esett-é, én nem itélem; de az nem volt Törös uram akaratjában, menjen-é ne-jé oda, s reá sem kellett volna hadni, tudván hogy parancsolatból megyen kegyelmedhez, ki ez is mindeustól csak halladékokot nézett.

Azután maga is megítélvén kegyelmed hogy nem alkalmas volt Törös uramnak az kegyelmed első *salvus conductus* mellett megindulni, úgy vagyon, más *salvus conductus* is küldött neki: de abban is az *principalis clausula* ki volt hagyva, hogy kegyelmednél lévén és késvén is, semminémő bántása nem leszen; s holmi olly *conditiókkal* is vagyon *involválva*, hogy nehéz volt *securitást* ígérni magának. Ez mellett példa is lévén előtte, hogy a *salvus conductus*ért küldött embere most is árestomban vagyon kegyelmednél, én szorgalmazván is, vissza nem bocsátja, méltán szeget tüthetett a fejében. Mikor azért ezeket kérdőre küldte volna ő felségégéhez, választja az lött ugyan: hogy his non obstantibus ugyan elmenjen kegyelmedhez, és peragálja *commissióját*: de azonban emlékezhetik kegyelmed arra is, minémő levelet irt legyen ugyan Törös uramnak, cassálván és annullálván azt az utolszori *salvus conductus*át is; mellyeket kegyelmed tudhatja ugyan mi végre cselekedett, de tapasztalható dolog, mind halladékokot szerzetek vagy néztek

ezek. Szintén illyén volt a szombati *tracta* alatt való dolgunk is: egy egész holnapig s tovább is el kellett néha várakoznunk az kegyelmed *resolutiójára*; maga a mellett minden héten ment s jött postája kegyelmednek: s még is minket teszen vétkessé az halladék dolgában. Becstelenséggel is, a mint az előtt is megirtam kegyelmednek, mi az kegyelmed követit semmiképpen nem illettük. Exstálnak az irások, ő kegyelmek adtak okot arra, ha mit keményen szólottunk is; az mint megtetszik magok beadott irásiból: de ha mit nem igazlott abban is ő kegyelmek, miért nem felelt akkor reá? s illendő okát adtuk volna mondásunknak. Az után ad *particularia* menvén az feleletben, csak *reflectálja* kegyelmed jól magát, nem talál semmi kivetőt abban is: *punctatim* adván be ő kegyelmek *instantiájokat*, *punctatim* kellett nekünk is az után felelnünk.

Hogy penig az harc után három hét alatt többre mentünk legyen, hogysem négy holnapig való *tractánkban*, minden *tractatus* magával szokta azt hoznyi, hogy az utolsó napokban szaporábban menjenek az *conclusiók*.

Ám írja kegyelmed: hogy csudára és botrányozásra is méltó, mivel semmit nem kívánván is egyebet a *regnicolák* annál, az kire ő felsége köteles nem volt volna: mindazáltal az harc után sem ment ő felsége arra; jelentvén azt is, hogy ebben is én lettem legyen akadék. Ezeket is azért én másképpen tudom, mért semmi olyan nincsen a *constitutiókban*, az kire ő felsége most *finalis* és nagy kegyelmes *resolutiót* nem adott volna, s olylyakat is engedvén, az kik az előtt engedve nem voltak, nem az harcra nézve ugyan, s mint kegyelmed véli, mert azt a kárt immár is *restaurálták*, hanem hogy ez veszedelmes háborúját szegény hazánkknak megcsendesítse ő felsége. Hogy penig én akadékozkodtam volna ebben is, megbocsásson kegyelmed, ez olyan beszéd mintha azt mondaná valaki, hogy én adtam Évának az almát kezében, a kivel Ádámot az urát megcsalja.

Illyen az is, a hol kegyelmed mostani hazánk tüze gerjesztésének engem nem utolsó okának itél. Kinek oltója voltam mindenkor,

nem oka. Az minemő izeneteket kegyelmed énhozzám tölt is, ezt a tüzet nézték és magát kegyelmedet, nem a közönséges jót: s azért nem adhattam javallásomat nekik: az kit igen evidenter megmutatok, ka kevántatik.

Az svékusok szerencséséről nem írok többet kegyelmednek. Az üvegnek olly tulajdonsága vagyon, hogy cum maxime splendet, frangitur: ollyan a szerencse dolga is. Szokták azt is mondani: Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant. Ki meg is leszen, meglátja kegyelmed, rövid nap.

Az budai vezér állapotjáról nem írok semmit kegyelmednek. Nekem azt izente és irta, a mint megirtam vala kegyelmednek. Nem tudom azt én, ha jól estek-é azok az intimatiók Budára török közibe, bár úgy lettek volna is azok.

Hogy penig én az fényes portát kegyelmed ellen kevántam támasztanom, és az budai vezéreket, s Ozmán passával is; valami német követtel együtt emberimnek (az hol tractájokról is ír kegyelmed), semmit ezekben meg nem mutathat kegyelmed énellenem. Mert soha sem emberem sem levelem nekem az portán nem volt, s nem is szokásom az oda való irogatás. Mit mondott Ozmán passa, vagy mond, ő tudja ám él még; egyéb tractánk övele sem volt, hanem sokszor moneáltam és irtam is néki arról, hogy kegyelmednek segítséget ne adjon, mert nem bántja kegyelmedet senki: csak maradjon határában: és övelek is békességünk lévén, hitek ellen cselekeszik, ha azt mivelik. Azon kívül is minthogy magunk honjában is én soha méltóságot nem kerestem s nem kevántam,¹ azért szorgalmaznom az törököt illetlennek tartottam volna mindenkor, s isten ellen való véteknek is. Ha nem ismér kegyelmed engemet, kérem ismérjen úgy, hogy ezeken az úton, az mellyeken látom hogy némelylek most a méltóságot keresik, nem hogy keresnék valami állapotot, de nincsen ollyan nagy veszedelmes testi halál, a kire inkább nem mennék.

Az mi az svékusokkal való confoederációját illeti kegyelmednek, hogy híremmé tenni nem tartozott, értem azt is; jelentvén azt is,

hogy én is szolgáltattam volna alkalmatosságot és javallást arra kegyelmednek. Az úgy vagyon, hogyha kegyelmed valami magát néző dologban confoederált volna másokkal, az kik sem hazánkot sem nemzetünket nem illetnék, közöm semmi nem volna hozzá: de mivel kegyelmed is megeskült Erdélynek, s én is Magyarországnak; cz az kegyelmed confoederációjá penig nem maradt csak az kegyelmed személye körül, hanem országokat is involvált: ott bizony szinten annyi közöm hozzá mint kegyelmednek, s még Magyarországra nézve több. Úgy tetszik méltán megkévánhatta volna mind Erdély s mind Magyarország, s én is, hogy ha mi minket néző confoederatiókat tölt az idegenekkel kegyelmed, értettük volna mi is azt; mert sem jobbagyok, sem fegyverrel mindenestől levert népek még nem vagyunk, hogy kegyelmed idegenek szövetségéhez kössön bennünket: s mindnyájunk nevével azt offerálja kegyelmed nekik, hogy mi sem békéltünk addig meg kegyelmes urunkkal és koronás királyunkkal, miglen azok az ő véghetetlen praetensiójokat véghez nem vészik ugyan ő felségével. Ezt úgy tetszik, minden igaz ítélet szerint megkévánhattuk volna kegyelmedtől, s kiváltképpen én, a ki isten akaratjából ebben a hivatalban vagyok az országban. Tudom olvasta kegyelmed az krónikákban, micsoda authoritással élt az magyarországi palatinus az királyválasztásban is, a mikor János királyt nagyobb része az országnak királynak választá és nevezé, s nem csak választották, de meg is koronázták: mindazonáltal az palatinus nem adván javallást és voxot reá, azt ítélték, hogy irritum az választás, és más királyt választottak. Ki jól lett-é nem-é, most én azt nem disputálok, de elég, ha meglett: kegyelmed penig egy privatus úr lévén Magyarországon, nem tudom én, magán mint mehetett ollyan contractusban és confoederációban, ország és mindnyájunk hire nélkül, 'az kivel minket lekössön. És így minthogy hírünk nélkül lettek azok, minket nem is illetnek. Soha bizony javallásomat arra nem adom, hogy illyen veszedelmes állapotban és szomszédságban levő

szegény hazánkot nemzetünket azoknak az fejedelmeknek praetensiójok mellé tegyem; s addig hazám tüzeit meg ne oltsam ha lehet, míg azoknak praetensiójok végbe nem megyen: kinek egyike éjszokról háromszáz mélyföldön lakik hozzánk, másika délfele, az is csaknem annyira: kiket nem éget az magunk tüze mellett a pogányok tüze, mint minket. Ám most is szinte Csornáról is vittek rabokat el, s majd a mostani protectio alatt bizony a kassai hóstád holdulni fog, s azután Kassa maga is. Jóllehet ezt nyilván publikálja kegyelmed még a maga pádensiben, hogy a mit keres töröknek keresi: kire én nem hiszem hogy a kegyelmed confoederatusi is kegyelmednek javallást adjanak, ha megértik az dolgot, amint meg is értik: mert ők is neki keresnének úgy; nem is az evangéliumnak promotiója ez (a kit mi is tartunk), hanem az akkorán.

Az több írási is kegyelmednek mind csak az engem való vádlásokat nézik: kiről mint-hogy másszor is bőven írtam kegyelmednek, most megérem aval, hogy azok mind különben vannak, és hogy kegyelmed nem jól informatúsz az én személyem és dolgaim felől.

Ám szememre hányja az aureum vellust is kegyelmed. Úgy látom az arról való hivatalról sincs jó informatiója kegyelmednek; az nem valami confoederatiót vagy magányos obligatiót néz az spanyol királyhoz, hanem egy confraternitas, societas, et ordo militaris, az kiben nagy emberek és fejedelmek vannak, maga a romai császár, a spanyol király és nagy sok fejedelmi emberek. S valami alkalmatlan obligatiókban sem adják magokat a mint kegyelmed véli: mert expresse vagyon az ordo constitutiójában, hogy noha első személy az ordóban az spanyol király; mindazonáltal sine nota perfidiae, az melly fejedelemség alatt laknék efféle eques aurei velleris, a kinek ellenkezése volna a superioriának, úgy-mint a spanyol királynak, fejedelmével együtt ellenkezhetik vele. És inkább becsületet néz ez az ordo, mint valami derekas obligatiót. Noha én ezt is soha nem kívántam, sem szorgalmaztam, hanem nemzetemnek becsületiért

vettem ezt is fel. Így értse azért kegyelmed a dolgot, s ne ítélje másképen.

Irja utoljára kegyelmed hogy a békességnek kívánója. Ki jól vagyon; mert ugyan is egyéb se kegyelmedet, se ezt a szegény hazát, se nemzetünket annál meg nem tartja. De nagy kérdés vagyon benne, meglévén az kegyelmed obligatiója, és más részhadainak conjunctiója a svékusokkal; ha az fel nem szabadítja kegyelmedet, hogy az országok képében nem végezhetett: örömet értem mint teszen annak eleget, a mit ír kegyelmed, hogy akarója a békességnek? Miért az különben nem lehet, hanemha elszakad tollók, avagy az ő dolgoknak és praetensiójoknak eligazítását is fogja kívánni kegyelmed; ki messzire való beszéd, s talán határán kívül is vagyon kegyelmednek. Elszakadni pedig, úgy látom, nem akar kegyelmed tollók (minthogy dolog is kell már az conjunctio után ahoz), s nem akarja venni az ő felsége nagy bő kézzel nyújtott kegyelmességét is: sőt gerjeszteni láttatik az regnicelákat is, hogy ne legyenek contentusok az ő felsége kegyelmességével, s ilyen veszedelmes tüznél nagyobbban tartásnak holmi magunk közt gyűlölséget szerző apró kívánságokat; a mellyeket még talán azokon kívül praetendálni kívánnának, az mellyek meg vannak már liberaliter ígérve ő felségétől.

Az svékusok praetensióját pedig az mi illeti, ha annak eligazítását várja kegyelmed, s úgy kezd azután hazája tüzeinek oltásához: így nem kívánója kegyelmed az mi szegény hazánk békességének, hanem (bocsánatkérréssel szólván) utolsó veszedelmének okadója leszen: mert véghetetlen dolgok azok az ő dolgok, s kard ugyanha dirimálja; s ha mi is attól várunk, a mint a kegyelmed magányos confoederatiója tartja, könnyen véget vethetünk anélkül is veszni indult szegény hazánkban, és nemzetünkben. Ne beszédben azért, hanem cselekedetben, kérem kegyelmedet, vegye már szegény hazánk békességét, s mutassa abban meg nemzetéhez való igazságát; ne nevelje tovább maga háza tüzeit is. Sok bizony ez is, kinek noha magos ugyan a cégére, de veszedelmes

és mérges ital vagyon alatta: és akármit halogassa is e szegény haza békességét kegyelmed, s akármit várjon is a svékusok succusától, de nem javát, hanem utolsó exterminiumját nézik mindazok szegény hazáknak. Mégis kérem azért kegyelmedet, ne gerjeszse tovább is ezt a tüzet, mert bizony kegyelmed is megég ott, a hol mi égni fogunk. Soha azt sem maga, sem mások erejével és segítségével is véghez nem viszi, az kire noha nem mondja, de cselekedetivel collimálni látatlik. S ha véghez vinné is, azzal is nem egyebet, hanem utolsó veszedelmet szerezene szegény hazáknak és nemzetünknek. Azt pedig ne higgye el kegyelmed, hogy olly együgyűek volnánk, mintha ezt nem látnánk, s nem maga nevelését, hanem holmi kákán való csomókeresést nézne inkább kegyelmed, religiának és szabadságnak oltalmát jelengetvén: az kiből majd kiforgat kegyelmed bennünket, s a szabadság helyett vas igát vet követőinek nyakában, s az evangelium helyett, a mint feljebb is írák, alkoránt; kinek mindennémő kezdeti és készületi megvannak. Hogy azért kegyelmed miatt e szegény haza és nemzet utolsó veszedelembé ne jusson, mégis igen nagy igazsággal és szeretettel kérem kegyelmedet, szánja meg már őket, s tegye le tovább való ellene felvett fegyverét, s oltsa meg lángadozó tüzét! tartson mindent egyebet kissébbnek az közönséges megmaradásnál! ezzel szolgál kegyelmed hazájának és nemzetinek, s magának is: s egyéb-aránt, adja isten legyenek hamis próféta! de bizony mindenestől kegyelmed léssen egyedül hazánk romlásának oka. Illy bő és talám kemény írásomnak is, kérem kegyelmedet, megbocsásson; hazámhoz és nemzetemhez való igazságom, kötelelességem viszen ezeknek kimondására: s talám mások vagy nem értik, avagy nem merik ezeket kimondani. Kegyelmedért is szükségesek pedig, hogy másoknak illy nagy okokat adván veszedelmekre, maga is maradékjával együtt ruinában ne jusson: ki úgy leszen meg, ha minden hallogatás nélkül az ő felsége kegyelmessen tölt resolútiójához alkalmaztatja mind kegyelmed magát,

mind az regnicolák: kiket igen bő és kiterjedt kézzel nyújtott ő felsége kegyelmeleknek, ott is, a hol talám bosszúállásra is nyúlhatott volna. Mégis kérem, kegyelmed mind bő, s mind kemény írásomnak megbocsásson, s szolgál-tasson is inkább énvelem is, hogysem idegen ítéletekkel terheljen. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Datum in Nagy-Héflain, 11. Junii, anno 1645.

HUSZONNYOLCADIK LEVÉL.

Illustrissime Princeps! Hogy valamiképpen több vádlási közben elegyedvén kegyelmednek kiváltképpen való vádlási ellenem, választételem valami homályt ne szenvedjen, szükségesnek ítéltem, hogy magányos írásommal feleljek azokra kegyelmednek.

Irja azért kegyelmed, hogy a svékusokkal való confoederatiójában nem volt szüksége arra, hogy én hiremmel cselekedje azt: és hogy én is szolgáltatam részszerint arra alkalmatosságot, s homályosan tanácsommal is érttettem volna kegyelmedet ez aránt, jó üdövel az előtt.

Jelenti azt is kegyelmed, hogy sok külső s belső szabadságiban megháborítója voltam légyen az evangelicus státusnak kegyelmeddel együtt; egyebeket is ösztönözvén és ingerelvén kegyelmed ellen, fő oppressora és persecutora is voltam kegyelmednek; sőt még az catholicus rendeknek is sokban megbántója lettem légyen.

Mondja kegyelmed azt is, hogy szintén úgy választott légyen engem az palatinusságra az evangelicus státus, mint az catholicus, s úgy volnék azoknak szabadságának is megtartására köteles, mint az más félnek; mindazonáltal emlékezném rá, mint bántam legyen az evangelicus státussal 1638. esztendőben.

Hozá végtére elő kegyelmed az 14 vármegyék követségét is, nagy bátran írván, mintha director consilii lett volna itt köztünk kegyelmed, hogy az mikor ő felsége az evangelicus státusnak kegyelmessen akarta volna is resolválni magát, és kötelelessége szerint

mind lelki s testi szabadságában az ország szabadságával részesíteni; én ott is, minden idegen nemzet csudájára, nagy keményen viseltem nemzetemhez magamot: és hogy ellenzettem azokat ő felségének effectuálni: és hogy fellobbant üszögöt vetettem ezekkel az magyar nemzet köziben, distractiót szerezvén ő felségének is; s nem tudhatná kegyelmed, ha érhetném-e ennek végét valaha, vagy nem?

Ezek kemény beszédek, de helytelen vádlások, és semmit ezekben meg sem mutat hat kegyelmed énellenem; mondanyi pedig ezeket nem elég, sőt illetlen fejedelmi embernek. S az előtt lám az én autoritásom mellett is jelengeti vala, hogy fogta légyen kardját kegyelmed, s immost első anyánk s atyánk vétkit is nekem láttatik tulajdonítani, maga tüzes s üszögös köntössében is engem akar öltöztetni. S megérném mindezeket egy szóval, hogy különbben vadnak: de másképpen az én igazságomat meg nem nyomhatván, személyemet kívánja effélékkel gyűlölségben hozni, hogy azok által vegye el erejét az regnicolák naktótt igaz ítéletemnek és tanácslásomnak. De hogy magányossan is nyilván legyenek, ez világ előtt is, ez helytelen vádlások, im punctatim is felelek ezekre is kegyelmednek.

Csuda beszéd azért az első vádlása is kegyelmednek, hogy én szolgáltatam alkalmatosságot kegyelmednek az svékusokkal való conföderatiójára, és hogy azt tanácsoltam is volna jó idővel azelőtt. Maga mindjárt maga jelenti ugyan ott ezen írásában kegyelmed, hogy nem közölte ez aránt tanácsát énvelem, azmint úgy is vagyón: s nem hogy javallásomat és tanácsomat adtam volna én arra kegyelmednek, de nagy veszedelmes dolognak tartottam mindenkor; másszor is közelebb való nemzetségekkel és országokkal is, nem egy személy, mint most kegyelmed, hanem ugyan országhostól lött unióknak és conföderatióknak is fölforgatásokat tudván és látván. Másokban is átoknak mondtam azért ezt én, nem tanácsnak, s annyival inkább arra javallásomat nem adtam, melly az én kegyelmednek is írt leveleimből is nyilván kitetszenék; mellyek ám

ki is vannak nyomtatva. S hogy még is tudván is ezeket különbben lennyi kegyelmed, nem nehezteli írásiban venni, csudálhatom igen: de ottan adja helyét, idejét, emberét, ki által, és mikor írtam vagy izentem fölé kegyelmednek, s mutassa meg is azt, hogy ne legyen addig hitele ez vádlásomnak.

Jól mondja kegyelmed hogy egyaránt és egy akaratból választottak az országbeli státusok engemet az palatinusságra: de elveszsen életem s minden jóm, ha csak gondolkodással is kötelességem ellen, tudva és akarva, szabadságában s concessióiban az státusok közül csak legkissebbet is megbántottam; s hogy mindenkor mindennek szája ízi szerént nem cselekedhettem, az mint kegyelmed is látom hogy sok dolgaimot nem javallja, arról nem tehetek, mert az dolog hozza gyakran magával. Az státus evangelicusok nevével való követséget pedig az mi illeti, másszor is hozta kegyelmed elő, de nem mondja meg, miben lött éntöllem való megbántások: s magok panaszát is soha én arról ellenem nem hallottam ő kegyelmeknek: s csak értem micsoda is ez, az kit kegyelmed emleget, megmentem, meglátja kegyelmed, magamat. Kik magok is kitudván, és meg is mervén ő kegyelmek mondani, csudálom, hogy kegyelmeden kívül senki más belé nem állott ez panaszban is. De tudom evel is mit czéloz kegyelmed.

Az tizennégy vármegyék követségéről írt másszor is kegyelmed, s látom hogy engem vádol az aránt is kegyelmed, csak igen meztelen beszéddel; kiből én nem mentem tovább magamot, másszor is írván erről kegyelmednek. De minthogy maga köztünk az tanácsban nem volt kegyelmed, az ki kegyelmednek ezeket mondotta, mind addig árulól hazud benne, valamíg meg nem bizonyítja ha maga hallotta és tudja ezeket; avagy mástól vette és hallotta, s kicsoda az? holott ez mindenestül diffamatio: s nincs is az én kegyelmes uramnak hajójának kormányja úgy az én kezemben, hogy rendkívül is ott hordozhatnám, az hol én akarnám. Kérem is kegyelmedet, ilyen bátran és egyáltalában minden

bizonyosság nélkül ne diffamáljon engemet, mert irtam ugyan én már kegyelmednek nem keveset, de mind igazat: s többet is mutathatok, s nem külső dolgokat, hanem az kiket egész nemzetül látunk veszedelmünkre következnii: s azokat világ láttára cselekeszi. S ím ezennel rabbá teszi avagy utolsó ruinában hozza nemzetét! S az mind semmi; hanem némellyeknek kemény szavok, avagy az kegyelmed vélekedése szerint némelly tanácsadások, mind nagyobbak ennél. De csak hagyjon békét kegyelmed az regnicoláknak, megalkuszunk mi: mert ha mind ezek úgy volnának is, az kikről kegyelmed, hihető mások informatiójából, ír; öszve vetvén csak ez ideig való veszedelmes kárát is, valljon s mi volna ehhez képest? Istenért kérem azért kegyelmedet, hagyjon békét az illetén alkalmatlan vádlásoknak, mert avar meg nem oltja ugyan hazája tüzét, noha eddig még kevés olyan szándékját látuk kegyelmednek: hanem mind száraz fát és olajt hordott inkább arra, hogy nagyobb lánggal égjen: kit kimutat az töröknek tött nagy ígéreti, hogy az egész országot alájak hajtja, és adófizetővé teszi őket. Az svékusokat viszont hogy praetensiójokhoz segíti kegyelmed, s addig békességet nem végez ő felségével, ujonnan is kötölte magát: s ám az kiktől segedelmet várt, azoknak küldött segítséget kegyelmed, avagy zálogot inkább. Melly ígéretivel és cselekedetivel nemde ki ne lássa hogy mindenestől magát és állapotjának nevelését nézi kegyelmed? hogy ezekértők megint koronázzák kegyelmedet, s fegyverekkel levervén ez magyar nemzetet, országokat absolute birodalma alá adják kegyelmednek; s kegyelmed viszont magával együtt bepraesentálja őket az töröknek, kirül maga leveleit mutathatjuk kegyelmednek. De ez mind semmi kegyelmed előtt, s olly vakoknak tart bennünket, mintha senki közülünk ebben semmit sem látna? Mellyet ne véljen kegyelmed, mert bizony ott is sokan látják ezeket, noha szólni nem mernek; holott alkoránt adna inkább kezünkbe az török, mint az evangeliumot: s az galliai király is nyilván nem confoederált ugyan kegyelmeddel az status

evangelicus mellett, hiti ellen. Mást néznek azért mind ezek, az kiknek segedelmekkel és fegyverekkel maga hazáját és nemzetit illy veszedelmes állapotban hozta kegyelmed, nem tudom mi elvetett, és ha végbe menne is, kicsiny ideig való dicsőségért. Ím emelgesse azért kegyelmed az gerendát, s illy nagy szorgalmatossággal ne keresse mások tiszta szemében az szálkát. S jót akar-é tenni hazájával és nemzetivel? ne igyekezzék azt vás pálcával alája hajtani, és magával együtt török alá vetni, s más rendbéli idegeneknek is prédájokká tennyi.

Az ígélet sok ugyan, az kit kegyelmednek offerált ő felsége, s elegendendő satisfactiót is adott az regnicoláknak is: s ím még is nem contentus kegyelmed mind ezekkel is, s illy veszedelmes hazánk tüzével: azt nem akarván kimutatni maga feleinek, az kit az töröknek és idegeneknek kimutatott; olly más okait adja ez veszedelmes tűznek, az kiért, isten látja, egy embert sem kellene elvesztelnünk, nem hogy ennye hazánkfát az ki már elveszett, és testestől s lelkestől az pogány kézben is esett; s szegény hazánk is illy rít pusztulásra jutott. Ezek penig még mind csak kezdeti az veszedelemnek, ide hátra még az nagyja, az kiben hanyatt-homlok viszi nemzetét kegyelmed, ha idején ki nem áll belőle. Békességet adjon azért, békességet, kegyelmed ez szegény hazának! ha mind magának s mind maradékinak vélek együtt megmaradását kívánja kegyelmed, s azt ne is kösse mások békességéhez kegyelmed, mert elveszünk mi mindnyájan addig, míg azok az ő békességekben csak belé állanak is.

Mind ezekről bő írással együtt kérem kegyelmedet megbocsásson! bizony ha hites tanácsa volnék is kegyelmednek, egyebet ezeknél nem mondhatnék: s ha ki mást mond, nem igaz szolgálja kegyelmednek, avagy nem érti az dolgot. Én ezzel tartozom hogy kimondjam, instanter penig: s elhittem kegyelmed sem vészi gonosz névvel töllem, minthogy jó szántomból én is, s igazságomból irok kegyelmednek. Isten kegyelmeddel.

In Nagy-Héflain die 11. Junii, anno 1645.

IV.

LEVELEK LÓNYAI ZSIGMONDHOZ ÉS NÉMELLY VÁRMEGYÉKHEZ.

(1644—45.)

E L S Ő L E V É L.

AZ VÁRMEGYÉKNEK.

Reverendissimi, Reverendi, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, et Nobiles Domini etc. Az kegyelmetek atyjafia Janchovith Miklós uram megadta minékünk az kegyelmetek leveleit, izenetit az szerént megmondotta, azután feljövén ide Bécsben, ő felsége kegyelmessen resolválta magát általa kegyelmeteknek.

Az mi a gyűlés dolgát illeti azért, ha ez az kegyelmetek-felé való erdélyi tumultus nem támadt volna, kész volt volna minden bizonynyal ő felsége szent-Györgynap-tájban megszolgálatni.

Az erdélyi fejedelemmel való békeséges tracta urget penig: immár azelőtt idején alázatosan megtaláltam volt ő felségét, és sok esedezésemmel, könyörgésemmel reá bírtam vala ő felségét, hogy annak is kegyelmessen annuáljon, praesupponálván hogy az erdélyi fejedelem is azt amplectálja inkább, az kiről leveleim és követem által meg is találtam ő kegyelmét, hogy ha mi praetensiója vagyon, az véle való végezés szerént jelentse meg, s interponálom magamot hivatalom szerént, hogy placidis mediis igazíttassék el. De ő kegyelmének úgy látom inkább tetszett még is az fegyvernek felvétele, s kevés békeségünknek megbolygatása; ki annyival nehezebbnek tetszik, hogy az törököktől és

egyéb idegen nemzetektől nem volt bántásunk; ő kegyelme mi vérünk és atyánkfia lévén, szegény nemzetünknek nem javát, hanem veszedelmét keresi: és azt nem most elsőben, hanem egynéhány esztendőttől fogva láthatóképpen mutogatta, hogy afféle eruptióra való szándékja vagyon. Kire nézve volt volna ő felségének is módja benne, s méltó oka is reá, hogy fegyvert bocsásson ellene; de mi tudván azt, hogy az mi szegény hazánknak és nemzetünknek az oltalom fegyvere is igen káros, tartóztattuk mind eddig, s protestáltunk és protestálunk is, mind isten, s mind ez világ előtt, hogy kedvünk ellen vesszük be az idegen hadat az országban. De már szinte kéjtelenítettünk véle, kinek nem ő felsége, sem mi, hanem a fejedelem az oka nyughatatlanságával. Miben legyen azért ehez képest immár itt is az állapot, ezen kegyelmetek atyjafiának voltaképpen megmondottuk, s azonban magunk személyünk szerént alá készülünk menni kegyelmetek köziben, hogy ezt a rút zűrzavar állapotot és dolgot leszállítsuk, ha különben nem lehet, fegyverrel is, hogy valamint tovább ne menjen, és egyszer való ruínát ne hozzon nemzetünkre, s belő ne elegyedjék az pogánság is. Tartsa isten kegyelmeteket. Viennae, 17. Februarii, 1644.

MÁSODIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK.

Szolgálok kegyelmednek! Álmélkodva csudálom az fejedelem ő kegyelme actáit. Valami tele mértéknek és fateláknak kell benne lenni, s látom hogy igen serényen is futja ő kegyelme maga maradéki és nemzete veszedelmét; s ha eddig mi is úgy harsánkodtunk volna, kiben volt az előtt is három hónappal módunk, eddig megsütötte volna a viasszal öszveragadt szárnyakat az mi kezünk; de ön lábbal jártunk, s úgy megyünk most is az oltalom fegyverével. Mi bántanyi senkit nem kívánunk, csak a kik bántanyi akarnak bennünket, s vérünkkel s országunk romlásával keresvén maga hasznát, és dücsösségét. Nagy isten haragja ez is, hogy ilyen alkalmatlan igyben és fegyverfogásban, és nagy károknak tételében is, egy romai császárnak utánunk való járását kívánjuk. Hová tette gondolatját kegyelmednek? Ezennel mind betelnek azok, az kikiről én írtam az fejedelemnek: kegyelmedek is mint gondolkodik maga állapotjáról és megmaradásáról, nem tudom; de bár szemessebb lenne kegyelmed is és jobban meggondolná az jövődöt, ha ez is nem isten haragja nemzetünkön. Irnék többet is, de látom haszontalan. Isten tegyen irgalmasságot nemzetünkkel. Ex Castris ad Bars positus, die 24. aprilis, Anno 1644.

P. S. Irván az minap az fejedelem ő kegyelme, s jelentvén hogy közelebb jön, írtam én is, de megbusult szívvel; mert bizony elevenségre hágott s mérszárszékre hozza ezt a szegény kevés magyarságot is: s talám az palánki példával sem alkalmas biztatnyi az embereknek magokat.

HARMADIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK.

Magnifice Domine Affinis etc. Az kegyelmed levelét elvettem s örömet értem az kegyelmed itt jelenlétét, s bánom hogy levelemmel fel nem találta kegyelmedet. Sokat nem írtam volt kegyelmednek, de confidenter

és igazán. Veszedelmes állapotjáról szegény hazánknek és nemzetünknek nem szükség írnom; s ha hamar eleit nem vesszük, ha nem utolsó is, de ezennel ennél is nagyobb ruina találja. Im mennyi üdötől fogván mind békével maradt ez az végház is, és tartománya is, a ki most minémő ruinában vagyon, s füstölő üszöggel tele, keserves csak nézni is; s mégis szabadságkereső hazafiaknak kívánunk tartatni? De e megvagyon, hanem a fejedelem ő kegyelme azon keménységében meg nem akar maradni, az kivel ez szegény hazánkhoz hozzá nyúlt: most vagyon ideje, hogy fellobbant tüzét oltuk meg, mert üdözést nem szenved ez az mostani állapot. Noha módom lenne a dologban, im elég ön lábbal és mulatozva megyek; de megyek; mert egyébaránt nemzetemnek sem szolgálhatok. Kévántam azért ő kegyelmétől az fejedelemtől, hogy küldene előmbé böcsülletes főrenden lévő emberit, előtte viselvén az ő felsége méltóságát, s kész vagyok conferálnom az dolgokat ő kegyelmével: sőt, ha az méltó igazságnak engednyi kíván ő kegyelme az fejedelem, míg a dolog tovább nem megyen, talám olly utakat és mediomokat találunk, az mellyek által ez az hazánkban fellobbant veszedelmes tűz megoltathatik. Kegyelmedet ugyan nevezet szerént kívántam az fejedelemtől, hogy hozzám küldje, kit cselekedjek meg, kérem kegyelmedet.

Minthogy mulatozva jöttem, regéci borom elfogyott, az kivel én mostani beteges állapotomban szoktam élni. Im azért két iffiulegény szolgálót küldtem Regécében, hogy valami négy vagy öt hordó bort hozzanak onnét, és pincetokban is előmben. Kegyelmedet kérem, szerezzon salvus-conductust a fejedelemtől ő kegyelmétől, hogy békességesen járhasanak szolgálom, és legyen securitások az bor-ide-hozásban is. Nincsen semmi több célom ennél; mert ha itt végezhetnénk cum certa securitate, nem csak ezt az hadat alább nem vinném, de magam is igen könnyű szerrel akarnék Regécében mennem; nem Regécéért ugyan, hanem az ott alatt való számtalan sok rendetlen dolgokért; a mennyire

lehet igazításban vennem, és utolsó búcsúmat is venném kegyelmeitektől. Isten tartsa meg kegyelmedet. In Castris Caesarianis ad Filek positis, 12. Maii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Quarto.

NEGYEDIK LEVÉL.

AZ ERDÉLYI STÁTUSNAK.

Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii et Nobiles, etc. salutem etc. Minemő kemény haragja legyen istennek rajtunk, hogy ez a mi magyar nemzetünk másoktól és idegenektől békességben lévén is, ím csak kevés üdők alatt is egynehány ízben ellenséggé jött az erdélyi fejedelemség alatt való magyarság az magyarországiakra; az mint ím most is nagy kegyellenséggel és pusztulással, nagy méltatlan és minden ok nélkül, minemő romlást és pusztulást szerze kegyelmeitek ez szegény hazában, kö szívőnek kell lenni a ki nem könyörülne rajta. Maga ő felségének a romai császárnak, és a szerént Magyarországnak is bizonyos és erős confoederatiói vannak kegyelmekekkel, s mi atyánkfiai, és vértünk volna egyébképpen is kegyelmekek. Keserves dolog ezeket szenvednünk és látnunk! s noha tudjuk ugyan az ott való állapotot, és az köteleesség alatt való fegyverforgást is, sokféle színek alatt s nyilván meg is tapasztaltuk; mindazonáltal ezeket a kiket most látunk, az előtt még nem lettek vala. Tudnyi kell azért kegyelmekeknek, hogy a mi pusztulásunk kegyelmeitek utolsó veszedelmét nézi, s a szerént az ő felségétől való távoztása avagy ellene való támadása is, a kinek tekinteti tartotta eddig is kegyelmekeket; egyébaránt Bosznánál is nagyobb igában vetetett volna kegyelmekek, és csak az nevezeti maradott volna az magyarságnak kegyelmekek között; s ím mégis annak gyűlölségét keresi, a kinek tekinteti eddig is oltalmazta és tartotta kegyelmekeket; s mi reánk hadakozik kivont fegyverrel, a kinek szomszédsága nélkül elveszett népek kegyelmekek; s avar ér meg, ha semmi tanács és keresztyénség nem volna kegyelmekek közt.

Kegyelmekeket azért szeretettel kérjük, s ő felsége a mi kegyelmes urunk császáruk és királyunk nevével intjük is, hogy tegye le minden ellenkezéseket, menjen vissza hazájában, s ne pusztítsa tovább a mi szegény hazánkat és ő felsége országát, s tartsa magát az ő felsége kiadott manifestumához, kiből én ugyan authenticce egy párt is küldtem kegyelmekeknek, includálván az fejedelemnek ő kegyelmének írt levelének mássát is. Egyébaránt mi mind isten, mind világ előtt protestálunk, hogy ha vagy honjában vagy honján kívül is itt az országban valami veszedelmes ellenkezés találja kegyelmekeket, senkinek ne tulajdonítsa, hanem magának; noha egyébaránt mint az isten haragját, úgy kívánunk ezeket nemzetünktől távoztatnunk. Kegyelmekektől pedig erre mi az confoederatiók ereje szerént is választ várunk. Isten tartsa meg kegyelmekeket. Datum in Castris Caesaris ad Szerenes positis, 25. Maii, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Quarto.

ÖTÖDIK LEVÉL.

A MAGYARORSZÁGI STÁTUSNAK.

Spectabiles, Magnifici etc. Többet lát és tapasztalhat kegyelmekek hazánk mostani veszedelmes állapotjában, hogysémmint mi nagy sok hosszú irással is azt kimutathatnánk; hanem rövid szóval kegyelmekeket, minnyájon, az kik most magyarországbeli közzől az erdélyi fejedelem mellett vadnak, szeretettel kérjük, s tisztünk szerént intjük is, az ő felsége nevével pedig serio parancsoljuk: hogy kiki kegyelmekek közzől minden több való cunctatio nélkül az ő felsége kegyelmes manifestomát vévén, alkalmaztassa ahoz magát, és avagy praesentállyá mi előttünk magát nyolcad nap alatt; avagy oszoljon házához s jűjön azután ottan hozzánk: mert valaki kegyelmekek közzől különben merészel cselekednyi, s nem alkalmaztatja magát, in notam perpetuae infidelitatis esik, s ha mi kár, vagy veszedelem találja kegyelmekeket, mindenesítől magaleszen az oka. Tudni kell kegyelmekeknek azt is, hogy ő felsége minket evel az oltalomnak

fegyverével nem oppressiójára, hanem az oppressiótól való felszabadítására küldött, készek is vagyunk az aránt eleget tennünk az ő felsége kegyelmes atyai parancsolatjának, csak alkalmaztassa kegyelmeink is magát, holott már az a mentsége nem lehet kegyelmeinknek, a ki eddig volt, ugymint hogy kéjtelenségből kellett cselekedni, a mit cselekedett. Ezekről írtam magának is az fejedelemlének ő kegyelmének, s minden kegyelmességét veheti ő kegyelme is a mi kegyelmes urunknak ő felségének, csak alkalmaztassa magát. Melly levelemnek mását is ím oda küldöttem kegyelmeinknek együtt az ő felsége authenticum manifestomával, nem akarván semmit se titkon, se csalárdsággal cselekedni, alkalmatlannak vélvén az hosszú írást is. Vegye azért atyai intésünket kegyelmeink azzal az igazsággal, a melylyel én írom, nyilván lévén kegyelmeinknél, hogy mi erős hittel vagyunk kötelesek kegyelmeinkhez, s szabadságunk s törvényünk köz is kegyelmeinkkel: s jó igazsággal és bona fide assecurálván kegyelmeinket, hogy az ki az ő felsége manifestomához, és a mi declarációinkhoz alkalmaztatja magát, semminémő bántassa nem léssen, se személyében, se javaiban. Egyébaránt a mint följebb is íránk, ha ki kegyelmeink között ehez nem alkalmaztatná magát, kit nem reménylünk, protestálunk mind isten s mind ez világ előtt: hogy ha mi ellenkezés, kár, vagy egyéb veszedelem találja kegyelmeinket, azt nem másnak, hanem mindenestől magának tulajdonétsa. Isten tartsa meg kegyelmeinket. In Castris Caesareis ad Szerencs positis, 25. Maii, A. Dni 1644.

HATODIK LEVÉL.

AZ VÁRMEGYÉKNEK.

Reverendissimi, Reverendi, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, et Nobiles, etc. Mind az ő felsége manifestomát megküldöttük kegyelmeinknek, s mind írtunk a mellett szép atyai intéssel, hogy alkalmaztassa kegyelmeink magát az ő felsége kegyelmességéhez, nem lévén már mentsége, hogy olt-

lom fegyvere nem volna ő felségének az országban: de kegyelmeink sem választ nem ada levelünkre, sem semmi hűségét és kötelességét nem mutatá ő felségéhez, sem pedig minket legitimus magistratusát, az ő felsége kegyelmes manifestoma continentijára szerént nem requirála, hanem hallgatásban marada, idegen fejedelemhez kötvén magát, a kinek semmi hittel való kötelessége nincsen sem az országhoz, sem kegyelmeinkhez. Mi azért tudományt teszünk mindenek előtt, hogy mi igaz hivatalunknak megfeleltünk, oltalmára jöttünk kegyelmeinknek, s praemittáltuk szép intésünket, s többször nem requiráljuk, hanem ezt az hetet az jövődő hetfőig kegyelmeinknek adjuk ad resipiscentiam: s ha hozánk küld és praesentálja magát, az ő felsége kegyelmességétől ki nem rékesztetik. Egyébaránt tudván légyen kegyelmeinknél, hogy bizony megkeseredik; mert azt hozzuk ki megáltalkodásából, hogy betölt a mérték, s a büntetésnek kell következni, ki ha léssen, magára vessen kegyelmeink. Eddig is, ha a kegyelmeink megtérésére és declarációjára várakozván, az hadakat nem tartóztattuk volna, megérzette volna nyilván kegyelmeink itt létét az vas pálcának, ha az kegyelmességet és atyai intést megvetette. Isten kegyelmeinkkel. Ex Castris Caesareis ad Cassoviam positis, 13. Junii. Anno 1644.

HETEDIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK ÉS SZERÉDI ISTVÁNNAK.

Magnifice Domine Affinis etc. Az kegyelmeink engem vádló, és a közönséges jót ujobban confusióban hozó levelét elvettem. Úgy látszik, hogy akkor mikor ez levelet írta, nem szegény hazánk rút és veszedelmes tűzének megoltását nézte, hanem annak a tűznek ujobban való felgerjesztését; s mintegy új hadat láttatik denunciálni kegyelmeink ő felségének a romai császárnak, és az egész catholicus státusnak scissióját, és megszakadását ez romlott hazának és megnyomorodott nemzetnek, valami rosz póroknak földes urok

ellen szentegyházakban való commoditásokért. Mellyekre nézve mivel méltatlan az panaszs is, válasz nélkül akarjuk vala hadni az kegyelmek levelét: mindazáltal ez egynéhány szóból értse kegyelmek, hogy mindazokra a miket ír, már az előtt elégedendő válasza vagyon, s mi tovább való declarációkba nem is bocsátkozhatunk, hanem mivel új hadat láttatik denunciálni kegyelmek, sietve megirtuk ő felségének, s erre már minékünk is más resolútiót kelletik felvennünk.

Úgy látszik, hogy a ki felháborítója volt szegény hazánk csendességének, utolsó veszedelmének is azon kívánna oka lenni. Pársokat könnyű fegyver alatt szerzeni, s persvasiókkal is opiniókat. Azért úgy gyűljön össze kegyelmek, s úgy tégyen azokkal szakadást az országban, hogy maradékinak is keservesen ne essék: melly gyülekezés ellen protestálok is, és mint illetlen s rendetlen dologtól prohibeálok is kegyelmeket, mert úgy sem léssen ország, ha valahány összevgyül is, s minden veszedelmének ez hazának azok az összevgyülők principálisokkal együtt lésszen okai. Megtetszik itt is a hazaszeretés, hogy üdözéssel is illy rút romlásban hozza hazáját, s tovább is hozni igyekezik.

P. S. Azt vélem vala, hogy végezzük ezt a veszedelmes hadakozást, de most kezdjük, úgy látom, el az kegyelmek leveléből. Kicsiny szerencséből nagy temeritas az kit eleiben vött, de úgy aránzom az dolgokat hogy ez rút és veszedelmes indulatokat nem akarja isten bosszuállás nélkül hadni. Én, látja isten, mindeneket sincere cselekedtem, s mint életem megtartását, úgy kívánom vala szegény hazánk békességét, s ha ultro-citroque beadott propositióinkhoz hozzá nyúl vala kegyelmek, belé bocsátkoztunk volt mi is jó igazsággal azon tractában: de micsoda rendi ez a dolognak, hogy az tracta és conclusiók előtt kíván éntölem nem tudom micsoda assecuratiót és declaratiót kegyelmek, kiért én kövel való agyon-verést érdemlenék.

Értjük ugyan vélekedését kegyelmek-

nek az fejedelemnek írt leveléből, melly kezünkben vagyon, a hol azt írja, hogy interumpálta az tractát; maga contrariumot mondott ura nevével kegyelmek minekünk; s megtetszett ott is sinceritasa az kegyelmek tractájának, azt vélvén hogy arany hegyeket hozott az svékusok követe is, ki fenvolt akkor Sárosvárban, s későn tudtuk meg. Szaladásunkról is sokat ír kegyelmek az fejedelemnek, hogy én elmentem az könnyű hadal, és a német had Slézia felé megyen, silly alkalmatlan hírekkel lázasztja magát. De nem mentem s nem is megyek; s bizony ez az had sem szándékozik kimenni, hanem több jó hozzája inkább, kiket mind kegyelmek vonson be, s talám beljebb, hogysem eddig volt, kit czennel experiál is kegyelmek: s megítélheti útunkból is mint futunk, hogy három héttől fogvást im tizenkét mélyföldet jötünk, nézvén ebben avagy derekasb erővel hozzánk való közelgetését kegyelmeknek, avagy jó igazsággal és sincere való tractáját. De im egyiket sem akarja kegyelmek, s még is minket vet vétkesnek.

Ha mit akar azért, az ő rendin és jó igazsággal nyúljon a dologhoz, s attul mi sem vagyunk idegenek; de az Salamon előtt perlő asszonyoknak, a ki kétfelé kívánja vala vágatni a más gyermekét, jó választ nem adhatunk. Ezt néző penig az a kegyelmek összevgyülése, az kit levelében láttatik insinualni: kitől még is tilalmazok hivatalom szerint minden rendeket, kiváltképpen kegyelmedet Lónyai Uram; s jól meg is lássa, mit mivel. Isten kegyelmekkel. In Liptó-Újvár, 8. Julii, anno 1644.

NYOLCADIK LEVÉL.

LÓNYAI ÉS VELE LÉVŐ COMMISSARIUSOKNAK.

Magnifice, ac Generosi Domini etc. Az kegyelmek Eperjesről 14. praesentis írt levelét tegnap estve felé vettem, s mit írjon kegyelmek, értjük. Minthogy minden igyében és kérdésben azért maga akar csak egyedül bírása lenni kegyelmek magának; ha-

szontalannak ítélték azokra való írásomat. Mindazonáltal hogy mások előtt is jövődöben is nyilván legyenek ezek, ím írunk valahány szóval felölök.

Mint egyéb dolgaiban is azért, itt is az maga dolgát teszi kegyelmelek levelében, s a mit köszönni, mint érzényi kellenék, aval megkeserítvén magát, s magát mentvén, s minket vádolván, az után szól a közönséges dologhoz. De hogy ebben is megtartassék a jó rend, nem nézvén az kegyelmelek levelének seriessét; mi az közönséges hazánk javát néző dolgokról írván először, az után felelünk kegyelmeleknek is.

Az én utolsó Újvárból tett írásomban azért méltán sem kegyelmelek, sem más meg nem botránkozhatott, sem maga contemptusának nem tarthatja, mert hogy a mint kegyelmelek kívánta, én a közönséges tracta előtt nem cselekedhetem, hogy valami szokatlan és másszor nem hallott magán való declaratiót tegyek; azt nem cselekedhettem, sem kegyelmelek nem kívánhatta töllem, s nem is kívánhatja, s minden tractatusoknak jó rendi ellen is volna: a juristákként erről is mondhatnák, hogy filius ante patrem.

Az hol penig azt írtam, hogy írására elegedendő válasza van már kegyelmeleknek, és továbbvaló declaratióban nem bocsátkozhatunk, s nem is bocsátkozunk, panaszkodván hogy az által mi láttatnánk abrumpálnyi a tractát, jól értse itt is a dolgot kegyelmelek, s jussom eszébe, melly bő szóval declaráltuk mi azt kegyelmeleknek; hogy azokat az kérdéseket, a kik mindenestől az egész országot illetik, mi semmi úton nem resolválhatjuk, s ha resolváltuk volna is, avagy resolválnánk is, és valami magányos új declaratióban vennénk is, nem csak haszontalan lenne, de nagyobb confusióban hoznánk az országot vele; mivel minket arra sem ő felsége az mi kegyelmes urunk, sem az ország nem is bocsátott és rendelt: s micsoda vakmerőséggel is nyúlhattunk volna hozzá, avagy nyúlnánk most is? Ezeket ítéltük s ítéljük most is, hogy én sem magam, sem *commissionaliter* nagyobb declaratióban nem vehetek valami bizonyos

írások és tracták által; s bizonynyal azt ítélem most is, hogy semmi hatalmunk nem lévén azokra, sem ő felségétől, sem az országtól, a melyek *inter regnicolas* controvertáltattanak, ha hozzá nyúltunk volna, avagy nyúlnánk most is, ujjabb és nagyobb galibába hoznánk magunkot, s nagyobbban hogysen eddig voltunk.

Az több dolgokat kévántuk tractálni és *conclusióban* s *obligatióban* is venni, de azok mellől kegyelmelek állott el, kiktől mi most sem vagyunk idegenek, látván az nagy veszedelmes romlását s pusztulását minden felől az szegény hazánknak; kinek nyavalyáját bizony úgy látom naponként öregbíti cselekedeti is kegyelmeleknek, hogysen könnyebbítené. Lássá mint ad isten előtt is számot róla.

Az hol írja továbbá kegyelmelek, hogy nem vehetné eszébe, miből denunciált volna ujjabb hadat kegyelmelek ő felségének, és a *catholicus* statusnak; olvassa meg ujjabb kegyelmelek levelét, micsoda egyéb annál az, a hol *in persona* legitimi principis et regis coronati ő felsége, és *immediate* a *catholicus* status ellen, szakadásával az országnak, *particularis* gyűlést hirdetett a fejedelem, hogy az, mit maga ő kegyelme erőssített az előtt maga fegyvere mellett, fegyverrel erősítesse azokkal is? Micsoda az, hanem nova *denunciatio armorum*? holott ím látjuk hogy *statum contra statum*, sőt ő felsége ellen is akarja támasztani kegyelmelek: ezt mind fegyverrel penig, a kit hiszem látunk és nyilván *experialunk*; s a kiket maga mellé akar kegyelmelek venni, és azokat is ez veszedelmes fegyverfogásra ingerelni, bizony cgyébnék nem vélhetjök, hanem, hogy a mint maga a fejedelem fegyvert fogott czeknek színe alatt, fegyvert fogasson azokkal is, a kiket öszvegyőjt, és megújítsa fegyverét; mind ő felsége, s mind az *catholicus* status ellen veszedelmes, és hazánk utolsó ruináját néző szakadást hozván közinkben. De ha nem tudom mit mivel is a fejedelem, és mindnyájan kegyelmelek is, és utolsó veszedelemben hozza magát is (a ki bizony közel is vagyon,

noha kegyelmek nem akarja látni), de soha ország megegyezése nélkül, avagy ő felségtől és az országtól arra választott commissariusok nélkül ezeket az kérdéseket, a melyeket most kegyelmek magára akar végezésben venni, el nem igazítja: a fegyver is olaja ennek az tűznek, és nem megoltó vize. Így értse azért ez aránt való mi irásunkot is kegyelmek, s ám lássa, ha a pórok templomokban való ususokért avagy commoditásokért, kiről semmi nyilván való constitutióink nem existálnak, kívánja hazáját és nemzetét utolsó veszedelemben bocsátani. Noha a szegény pórok csak a mostani veszélyeket is, úgy hiszem én, fel nem vették volna azért a commoditásért.

Maga mentségét is a mi illeti a fejedelemnek ő kegyelmének ezen gyűlésnek hirdetése dolgában, értjük az kegyelmek leveléből. Megirtuk az előtt is, hogy most könnyű ott pártokat szerzeni ő kegyelmének: s tudjuk ugyan hogy ő kegyelme az religio dolgában az constitutiókat emlegeti; de melyik constitutio az, avagy a bécsi pacificatió is melyik articulussa, a mit külsőképpen jelent? mind eddig sem mutatta meg. Mert ha a constitutióban a volna, megkötné engemet is, s nem is igen kívánnám disputálni. Jó igazsággal mondom, hogy álmélkodva csudálkozom, s mások a kik az dolgot nem értik, nevetségnek is tartják ezt a céget; hogy mind ezek a romlások és hazánk nemzeti jelen való s jövő veszedelmét néző fegyvernek felvételét mutogatja ily csekély dologért, a ki, a mint mondám, constitutiókban nincsen, s praecipuál a jus patronatusságnak is. Ha valahány helyen a pórok alkalmatosságát az aránt a póroktól az urak magoknak vették is, minden egy helyett száz vagyon kezekben, a kit propter bonum pacis elszenvednek, kiről sokszor sokat írtam. Más fekszik azért ez alatt, kit hogy mi sem látnánk, nem vagyunk olly együgyűk. Higgye el kegyelmek, hogy ha mostani eleiben vetett gátját elszakaszhatta volna ez az árvíz, tornyokról volna most a beszéd, nem pórok szentegyháza foglalásáról. De ebben hagyom azt is.

Utolsó részében irásának írja azt is kegyelmek, hogy ő kegyelme a fejedelem az én irásimból nagyobb idegenségemet considerálhatná szegény hazánk háborúinak lecsendesítéséhez; mindazonáltal az mit ezekben illendőbbnek esmér ő kegyelme, azt fogná cselekedni, várván ez aránt a lengyel király ő felsége interpositióját is. Az elsőre okot nem adtam, mert életem megtartását sem kívánnám inkább, mint szegény hazánk csendességét és békességét; s nekem sem irásimban, sem beszédemben, sem cselekedetemben mást nem talál ő kegyelme: s az felvett olaltom fegyverében is azt néztem, s azt nézem most is.

Az mi a lengyel király ő felsége interpositióját illeti pedig, nagy hit, ha elhitte kegyelmek (nem más fekszik alatta ennek is) hogy megértvén a király a kérdéseket, inkább faveál ő kegyelmének, mint ő felségének, s nekünk mindnyájunknak catholicusoknak, a kik a kegyelmek oppressióját mind religiónk dolgában, s mind külső javokban irgalmatlanul szenvedjük. Más az: sok idő kell ehhez az interpositióhoz, s az alatt módját sem látom, miképpen tevődjék le mind a két felől való fegyver, s mint is menjen ki az országból: ben maradván pedig, elköltötte ugyan alkalmasint az őt, de bizony elkölti az ujját is, s nem is fogy, hanem szaporodik is. Abban is micsoda gyümölcsöt remél kegyelmek, maga tudja, de bizony én nagy veszélyt látok ebben is.

Hogy pedig tovább is kívánja kegyelmek continuálni a tractát, s declarálja hogy nem is interrumpálta, ezt hasznos dolognak vélném, s abban minthogy belé is ereszkedtünk, mi is készek vagyunk munkálkodnunk, a mennyire hatalmunk vagyon, és hivatalunkhoz fér. De halladékit és késedelmes voltait ennek is veszedelmesnek látom, kit, adja isten, maga kárával is ne tapasztaljon kegyelmek.

Magam nemzetéhez való igazságomat és kötelességemet taxálhatja kegyelmek mint parsok, s taxálja is, úgy látom; de ha bírót találhatnék hozzája, csaknem nekem is vannak

annyi bántásim mind böcsülletemben, s mind javaimban, hogy méltán hadat kellene érette viselnem nagy része javaimnak elfogyásával is: de várakoztam még is mind ennyi szenvedéssel is.

Maga mentségét s az én vádlásimot a mi illeti kegyelmeteknek, csaknem hazudolni láttatik, a hol azt írtam, hogy a kegyelmetek intercipiált levelében *expresse* írja a fejedelemnek, hogy abrumpálta legyen a békeségnek tractáját. Im oda küldtem azért verissima páriáját az elfogott levélnek, sub *litera A*; s különben sincsen: s egy bűtöt sem vettem el benne, sem hozzá nem tettem. Ugyan abban az levelében, a mint megtetszik, azt is írja kegyelmetek, hogy én a magyar és könnyű hadakkal elől eljöttem Sárosról, és hogy a német hadak Sziléziára igyekeznek, úgy érti; kit hogy éntőlem vett volna, mostani levelében jelenti: de ne éljek, ha soha gondolatomban is volt, nem hogy mondottam volna, s annyival inkább cselekedtem volna. Mert micsoda bolondság is volt volna töllem azt cselekednyi? s nem tudom ki előtt is jöttem volna futva? Eszében vehette cselekedetünköl is igazságát a dolognak; hanem az én szóm volt, hogy ha végezhetünk vala, én mindjárt eljönnék elől, és az német hadakat Sziléziára igazitanám.

Az induciák állapotjáról való írásiban is injuriám vagyon nekem kegyelmetektől; mert, úgy vagyon, nagy cunctatióval nyúla kegyelmetek a kicsiny induciához is ott Sároson, nem bízván, hogy ha mit végez is kegyelmetek, megállják az hadak, melyet mi resolútióban is vettünk vala, hogy nem gondolunk vele; de azután kegyelmed szemben lévén Kemény János urammal, minemő conceptust csinált, és nekünk praesentált, ím annak is verissima páriáját sub *litera B*. megküldtem, együtt Kemény Jánosnak írt kegyelmetek levele mássával, kit ugyan akkor intercipiáltak, sub *litera C*. Kit minthogy meg nem pecséltünk, a mint Kemény János uram írja, hitünk az kegyelmetek beszédének. De azon Kemény János uram sinceritássa kitetszik ezen leveléből is, hogy addig kívánta az in-

duciákat, az míg az várat assecurálta. Maga Kemény János uram az fejedelemnek írt levele igaz mássát is megküldtem, ki mint-egyessen mind az kegyelmetek *declaratiójával*, s mind nekünk beadott *conceptusával*; megitélheti azt is kegyelmetek. Igazságot néztünk azért mi ebben is, s nem fraust, a mint Lónyai uram s kegyelmed nekünk írt maga levelében vélekedik felőle nagy *detractiόνkkal*. A mint az árestomról való írása is *calumnia*, mert in re ipsa semmi olyan dolog nem esett, noha azt eludáltatván az induciákban való kegyelmetek tractájától, méltán minden igaz hadi regula szerint megcselekedhettük volna. Talám elég azért ez is eddig Lónyai uram, mert az mi pofánkon nem sok szemetet látott meg kegyelmed; s ha az a kis bizodalom nem viselte volna kegyelmeteket, hogy fut az német, azt hiszem, eddig vég is lett volna az dologban. Azonban örömet értjük az mi *propositiόνkra* való választját is kegyelmeteknek; megértvén, ott sem talál akadékokat a mi igazságunkban kegyelmetek.

Az kegyelmetek postakövetét, ellenem esett hogy az táborból vissza hocsátották, s hozzám nem jött: nem értvén jól az dolgot, úgy látom abból cselekedték. Ím azért magam szolgáljától kölle ez levelemet kegyelmeteknek küldenem, hogy az aránt is szokása szerint új vádlásban ne vegyen kegyelmetek. Isten tartsa meg kegyelmeteket jó egészségben. Datum in Sempte, 22. Julii, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Quarto.

KILENCEDIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK.

Magnifice Domine etc. Elvettem az kegyelmed magán való levelét is, melyet ugyan 14. praesentis írt, s úgy vagyon, elég bő szóval ír kegyelmed, s azont mívelném én is, ha már bőven nem szólottam és irtam volna mind azokról. Az mi azért cancellarius uram nekem írt intercipiált levelét illeti, és kegyelmed ellen való neheztelő írását, én az ő kegyelme elmélkedésétől nem kívánok függenem, svadeálhatja ugyan mint papi ember s kinyilatkoztathatja maga kívánságát, de az-

zal engem obligatióban nem vehet ő kegyelme, és az kegyelmed ellen való ítéletit sem tarthatom törvénynek. Én pedig az mit az kegyelmetek dolgaiban értettem, azt megjelentettem, s mostani kegyelmednek Szeredi urammal együtt írt levelemben, okát is adtam; magányossan pedig kegyelmedet attól az kassai gyűléstől azért tilalmaztam, hogy értvén is az abban való nagy veszedelmes sequelákat, mind javallója, s mind promotora a dolognak, s consiliarius is levén kegyelmed ő felségének, erős és kemény obligatióval pedig méltóbban inkább kegyelmedet tilalmazhattam tőle, mint másokat; az mint-hogy most is tilalmazom, mind az másik levelemben írt okokra, s mind pedig nagy sok alkalmatlan sequelákra nézve: lássa kegyelmed tovább mit cselekszik.

Az mi az kegyelmetek sincere való tractálását illeti, azt maga mondja: passio engemet az én bíróságomban nem hordoz; de írtam azon másik levelemben, mind az induciák állapotjáról, s mind az tractáról, magán sem tudok egyebet mit írnom kegyelmednek. Én pedig, hogy elein a dolognak, mikor Szeuderőben induciát kér vala kegyelmetek, annak nem engedhettem, nem az én hatalmomban volt; s in fervore is lévén a fegyver, hogy hadastól ben maradjon az fejedelem is az országban, és semmi cessiót ne tegyen, s mi is ennyi haddal annyira elmenvén már, a mint voltunk, megálljunk, kegyelmes urunk híre, sőt parancsolatja ellen, s minden hadi regula ellen: megitélheti kegyelmed, mint mehettünk akkor az kívánt induciákra.

Az mi az utolszori induciáknak pedig mi-voltát illeti, igen bátran láttatik írnia kegyelmed, hogy az nem az mi sinceritásunkból volt volna, hanem valami lengyelekkel való conjunctiót néztünk volna benne, azmint-hogy az ki is tetszett volna nem tudom mi-csoda elfogott levelekből. De különben vagy az is; mert valamint az német hadakat hosszú hallogatásokkal és nagy sok cunctatiókkal hoztuk be, úgy látván annélkül is kémmelletlen oppressióját az szegény országnak; az induciák és tracták által inkább országunk-

ban való bejöveteleket kémeltük volna az lengyeleknek, hogysem szorgalmaztuk volna őket; s tudván hogy megvagyón az készület és ígéret is, annak akartuk eleit venni; s jó lelkiismerettel mondom, azt is néztem benne. De ím látom hogy pók szállott ez aránt való füvemre is: meglészen azért az is, a kit én akkor halladni kívántam. Írtam az tractának mivoltáról is együtt Szeredi urammal kegyelmednek, nem mulatozom azon is: minden dolgának maga akar, úgy látom, bírója lenni kegyelmetek. Ím eleget beszélletük, declaráltuk, s írva is kiadtuk, hogy olyat kíván némely propositióban kegyelmetek, hogy mi végezésben vegyünk, hogy se ő felségének, se a fejedelemnek, sem minékünk, sem kegyelmeteknek hatalmában nem volt, s nincsen is az ország nélkül: *cujus est condere legem et abolere*, a királylyal való egyességével. De elég, ha *per fortia*, ím látom, hogy még is mind azt emlegeti kegyelmed, hogy mi belé álljunk azokban, minthogy azok a constitutiókat is néznék; maga eléggé megmutattam azt is mind magam kegyelmednek, s mind az fejedelemnek írt leveleimben, s mind egyéb discursusokban és tractatusokban, hogy semmi nincs abban a constitutiókban, a mit kegyelmetek a pórok templomának ususában erőssít, ha az ám hire nélkül, s nem más az ebben való kormányozók célja. S erre bizony nem kellett volna az svékusok *confoederatiója* is, sem ennyihány száz ezer forintot, azmint az fejedelem mondja, érette költeni, s annyival inkább illy rút veszedelemben nemzetünket és hazánkot hozni. Haszontalanul forgatja csak neveztetit is kegyelmetek a religiúnak, mert az aránt való engedelmekben, csak egy pénz-érő *difficultást* sem teszen sem ő felsége, sem senki más, csak kegyelmetek imaginálja azt, és cégérül vetette fel azt is: mert svadeálja-e érsek uram ő kegyelme nekem, hogy *cautus* legyenek az religió dolgában való tractában? nem tudom mint vehetik kegyelmetek gonosz néven, mert hivatalja is mutatja ő kegyelmének azt. S egyébaránt is az declarált okokért lehetetlen volt minékünk, hogy az mi

az ország constitutiójában clare nincsen, arról mi valami articulusokat vagy végezeteket csináljunk; s haszontalan is lett volna, mert a val mi senkit nem kötelezhettünk volna. Azt is penig, a ki kérdésben vagyon az ország között, és a mint kegyelmed is írja, ennyi disceptatiók voltak felőle, qua temeritate nyulhattunk volna mi annak decisiójához is? melylyel nem csak nem szállítottuk volna az köztünk való differentiát, de veszedelmesben öregbíthettük volna inkább, senkitől arra való autoritásunk nem lévén.

Az én mellém adatott commissariusokat penig az mi illeti, talám az aránt számadással nem tartozunk kegyelmeteknek; s én sem ítélem azt hogy valami magán való diffidenttiától lett volna, hanem inkább panaszolkodván beteges állapotomról, magam könyörgöttem ő felségének, hogy ha valamin megnyomna az én betegségem, legyenek még is az kik continuálják az békesség tractáját: de úgy látom, nem méhek itt is kegyelmetek. Ír tovább is kegyelmed maga személyéről és állapotjárul, panaszolkodik még is cancellarius uram ellen; de én úgy hiszem, hogy senki más jobban nálamnál nem esmérheti kegyelmedet, sem ítélheti az kegyelmed cselekedetit, minthogy nem most is esmérjük egymást, és sok dolgokban is voltunk együtt. Ha azért íteltetünk valakitől, cselekedjünk úgy hogy ne legyen okok az vétkes ítéletre, s megszűnnek az panaszok is. Ha penig minden okadás nélkül sinistre íteltetünk, az ítélő esik ítéletre. Tudom ugyan hogy munkálódott kegyelmed ez mostani kérdéseknek eligazításában, és ennyi sok rendbéli discursusit láttam az aránt kegyelmednek, másutt többet is; de az új dolgoknak declaratiói rettentették mindenkor az mi emberinket, holott arra jutottunk vala már, hogy csaknem minden gyűlésben kívánta kegyelmetek revocálni és dilatálni az religióról való concessiókat, most is úgy látom azt emlegeti kegyelmetek, és külső színnel dilatatióját kívánja: noha bizony nem az pórok, és azoknak valahány templomban való commoditásokért vétetett volt az a fegyver fel. S ugyan jó hogy az fe-

jedelem ő kegyelme az lengyel király intercessióját is kívánja ebben; belé tekintnek talám mind az köztünk való kérdésben, mind peniglen az svékusokkal való confoederatióban, s nem lesznek olly együgyők, hogy az capitulatiónak articulusit meg nem ruminálnák s eszekben ne vennék, mit nézett az a kardkötés, és töröknek kihozása, nekik tett nagy adománya. S ím csaknem pokol ez, a kiből hozá e szegény hazát és nemzetet kegyelmetek: egy gyermek is általláthatja belső célozásit ez dolognak, kegyelmed még is mind szépnak látja, s evangéliom és religio jutalmának mondja. De így szokott az lenni, hogy a kiket isten büntetés alá szokott venni, eszeket veszi el, hogy látván se lássanak. Ám meglátja azért, mit mivel kegyelmetek, én ezt a sok rút rendetlen indignitásokat, ha lehetne, csak ingyen hallanyi sem akarnám. Adja isten legyen jó vége ennek a tractának is, de veszély ez is inkább, mint valami rendes tracta: nincs, úgy látom, az tractának is helye, mert annyi már az a kegyelmetek diffidenttiája, magáról ítélvén másokat is, hogy az nádméz is méregnek látszik. Én valamit tudtam, mindeneket megeselektem hazám javára és nemzetem megtartására: kívánok vala bizony most is szolgálnom neki, de az kegyelmetek Herculesi és Achillesi más reménységet nyújtván kegyelmeteknek, meg fogja tapasztalni, hogy árnyékot adnak kegyelmetek kezében: s ezenel nagyobb involutióban is fogja magát látni: s ollyak is mennek az kassai gyűlésre, a kik nem hivattatnak. Azonban úgy értém hogy váltig harsonkodik kegyelmetek, égeti, rabolja az országot, persequálja az ő felsége híveit, vátatja várait, mintha ezek volnának az közelítő mediomok a békesség dolgára. S úgy tetszik hogy bűn nélkül, s pokolra való bűn nélkül penig, tovább lehetetlen szenvednyi ezeket az nagy képtelen insolentiákat és indignitásokat, s ha leszen valami eleven csöpp vér bennünk, meg kell indulnunk rajta, kiket eddig pálmaágnak kezünkben való hordozásával néztünk, inkább defensive voltunk, mint ártanyi akartunk volna. Kegyelmed penig

ezekben, ha nem kormányt hajt is, de azt vélik itt, hogy habot hajt, s ne csudálja ha másoknál ez alkalmatlan dolgoktól inkább tilalmazom kegyelmedet; s bizony elvesztek, s elvesztitek az országot is, ha mind ebben mentek el. S ha azon békességhez való kedvetlenségem ily nagy a mint jelenti kegyelmeitek, akarom, hogy nagyobb embert talált arra nálamnál: s adja isten jó végét! ki ez is az énvelem való tractát eléggé interrumpálta, ha akaratoskodnyi akarnék; de ám meglátja ezt is. Várjon s meg várjon: s örömet nézem jó végét én is. Isten kegyelmeddel. Semptaviae, 22. julii, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Quarto.

TIZEDIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK.

Magnifice Domine etc. Két levelet is írván az egy úttal kegyelmeiteknek, nem kell vala talám harmadikot írnom, de értse kegyelmed, hogy messze ment a dolog, s meghágtá határát az kegyelmeitek kérdése is. Bolond az a ki nem látja, hol járt az fejedelem elméje, s hol járjon most is, s az még bolondabb a ki elhiszi, hogy mostani fegyverét is az religióért, és az pórok szentegyházában való commoditásért forgatja; mert hiszem olly világos az, mint a napfény, hogy senki senkit az mi részünkről, sem papi sem egyéb külső uri rend az ő religiójokban, sem a státusok között, sem pórokat meg nem háborítottak; mire való hát itt az nagy magos céger? Úgy vagy, tudom okoskodását itt ez aránt is én kegyelmednek, s ennél valami gyanóságot tart nagyobbak; de ím a tanács: az hamuval bétakart szikrát ki ne kaparjátok, mert lángozik e most is, bizony többet fog gyújtani ezután, s mindnyájtok megemésztő tüze lészen.

Az pórok dolgáról constitutiók vadnak s az is nékik az ő határok, s maradjanak abban, s az teveként ne kívánjon ő is szarvat ura ellen, hogy fülét is utánna ne veszesse.

Jóllehet, az mint mondám, nagyobb kérdés ez ezeknél, a ki ezt a hazánk tüzet tá-

masztotta, úgy vagy, s palástja alatt ennek; s nem az religio avagy szentegyházak igazgatására vettük mi is ezt a fegyvert kezünkben, semmiben mi az constitutiókat nem akarván megbántani; s ha mi nagyobb fegyvernek kezünkben való vételére kényszerít is bennünket, abban is ez nagy elviselhetetlen iga alól való felszabadítását fogjuk nézni szegény hazánknak és nemzetünknek, s nem valami bolondul való igazgatását az religióknak, ki isten ajándéka, s emberi hatalom alá nem vettetett, s mind ítéletnapig is tartatik efféle kérdés.

Elég azért eddig az beszéd. Jöve ma is a budai vezértől levelem, kiben azt írja, hogy az hét vármegyéért kötötte kardját a fejedelem, az ki elein Erdélyhez való volt, kit ő újjából nyilván nem szopott. S az svékusokkal való szövetség még tovább nézett ennél, s nem csak az hét vármegyét, de az egész maradék országot is török alá kívánta hajtani, a ki alatt maga a fejedelem is vagy; noha mást mondanak császár urunknak, s mást viszont az regnicoláknak is, s nem tudom mellyike helyes ezeknek az okoknak. De reméllem, sem nem az félelem, a kiről írt császár urunknak a fejedelem, sem nem az religio, kit illy hegyes kopjára töltünk ki, hanem az svékusokkal való szövetség, avagy ha az nem succedálna, az törököknek nyújtott beszéd és ígélet lenne legalább határa az dolognak.

Ez ellen kellett azért az mi kegyelmes urunknak és koronás királyunknak fegyvert fogni, s ugyan az ellen ezen fegyvert újítani és többíteni, ki ellen ennyi oppositiojokat látván az városoknak is, kik egyébaránt essent peculium coronae, s indignatioját mint kegyelmességét kívánták ő felségének venni, s associálták az alkalmatlan szövetséghez magokat, megvetvén az én sok szép atyai intésemet is, fel kell ujobban nékem is az ótalomnak fegyverét vennem. Mit mivel tovább, meglátja; de, Lónyai uram, olly veszedelem találja ezennel ezt az hazát, az kiben soha nem volt.

Mocskos dolog ez a békesség tractájának is módja, s irritamentumok mint enyhítő

beszédekből is állanak. Fraussal s insinceritással vádol kegyelmek engem is, és hogy contra datam fidem et jus gentium cselekedtem volna, sőt csaknem hazudtol levelében, hogy nem kegyelmek írta volna az fejedelemnek, a mit én asseráltam, hogy kegyelmek levelébe láttam. Az többi is merő exacerbatio animi, az minemű processust nálunk tart kegyelmek, mintha én hivatalomot s országomhoz való kötelességemet és hitemet nem akarnám előttem hordoznom, és nem tudom micsoda pápáknak akarajok s perceptorságok után járnék; s holmi több efféléket látok az kegyelmed levelében, kiket mostani fejedelmétől sem vennék fel kegyelmednek, nem hogy magától. Mert istent hívom bizonyáságul, hogy különben vadnak mind ezek.

Más az, azt írja ugyan kegyelmek, hogy nem interrumpálja az tractatust, s azonban ugyanazon levelében írja, hogy még először experiálni akarja az fejedelem az lengyel király interpositióját is: hiszem tudó dolog, hogy ha az succedál, mivelünk avagy köztünk abrumpáltatott az békességnak tractája, s ott kell újat kezdeni: de mint, azt én nem értem; mert ha csak simplex interpositio léssen az királyé, hogy megbékéljünk, annak intentiója a nélkül is fenvagyon: parssá pedig tudom nem kívánja kegyelmek az királyt tenni maga mellett ez igyben, kit nem is vélem hogy obtineálhatná, sőt mi mást tudunk az aránt. Ha pedig az köztünk való kérdéseket bírósága alá veti kegyelmek, kiváltképpen az kiket ennyire láttatik erősíteni, talám nem nagy idegenséget talál itt is abban, ha nem láttatnék mind ő felsége méltóságának derogálni, s mind nemzetünknek és országunknak is. De végre mi léssen ebből, mit vél kegyelmed? a mikor mind ő felsége császár urunk méltóságának nagy sérelmét, s mind hívei kéméletlen sőt kegyetlen persecutiót, s országunk s az catholica religiónak is sok és nagy véghetetlen indignításokkal való oppressióját, nyalábbal kezdjük az király és ott való senatorok eleiben vinnyi, declarálván őreájok nézve is az svékusokkal való confoederatiónak is veszedelmes voltát.

Ezeket pedig minekünk mind repraesentálnunk kell az interpositoroknak, s meg kell helytelen voltát mutatnunk az kegyelmek praetensióinak; ki micsoda böcsületire léssen kegyelmeknek, és az tractának is mi gyümölcsöt fog hozni, s azonban onnét is mint fog nyugodni az mostani nagy terh alatt szegény hazánk, megláthatná, ha akarná azt is kegyelmek: de az kinek jármában egyszer befogja magát, nem akkor áll ki belőle, a mikor ő akarná, hanem vagy elfárad, s kidül belőle, avagy a kié az járom, az akarja. Side néz ez az mostani intercessiólnál is szorgalmazása az királynál; mert egyébaránt ki ne lássa, hogy ennyi szemettel nem volna tanácsos azok eleiben mennyi. De ottan nyitódjék meg jobban az emberek elméje, s lássák magok is, ne csak én.

Ezeket nem csak magának íram kegyelmednek, hanem mindazoknak, az kiknek nekik is érteniek kellene az magok dolgát, ha érteniek hadnák, és az sok költött hamis találmányok és holmi gaz hírek szemeket, szájokat, fülöket bé nem töltötték volna. Megmondtam már mindent, az mit meg kellett mondanom, meg is cselekedtem az mit méltónak ítélttem cselekednem; megvolt az atyai intés, megvolt az fraterna correptio is, mind lágy s mind kemény beszéd által, s kimutatódott az veszsző is, s elég, s tovább nem mehető kegyelmességnek és gratiának oblatiója is. Kiket mind megvetvén, sőt nagyobb oppositiókat tévén, s most is óránként való ingerléseket; én nem vetem utánna a sequelát, s kívánom hogy isten ne is nézze ezt az mi megbódult nemzetünk bolondságát: de ha kegyelmek reflexióban vészi, vagyon miről gondolkodniok, hogy in puncto semmire ne legyen ezennel, protestálván mind isten, s mind ez világ előtt. Melly protestatiómot minden káptalanokban, et in aliis locis authenticis s az szerént az vármegyékben publicálnom fogok, hogy semmi hazám veszedelmének csak legkissebb oka sem vagyok, hanem kívántam inkább azt minden útakon megtartanom: s az szerént ő felsége is mindenkor megcselekedte, az miket meg kellett cselekedni, s az nagy vétkekhez

is kegyelmességgel volt. Ezután ha mi vér-ontás, fegyver, tűz, romlás, pusztulás találja hazánkat s nemzetünket, az erdélyi fejedelem ő kegyelme adhaerensi és tanácsosi s alkalmatlan cselekedetekben való mentiő léznek okai, s ezek vesztik és hozzák utolsó veszedelmében ezt a szegény hazát, mellyben, adja isten, legyenek hamis próféta. Kegyelmedért magáért sok írás is ez, de mindnyáitokért kevés, kit akarnám ha közlene azokkal is, az kiket illet, de mint méh, minthogy méreg nincs is ezeken; az többit látni, mint hallani fogja kegyelmed. Isten kegyelmeddel. Raptim, Semptavia die 24. Julii, Anno 1644.

P. S. Imár megírtam vala ez hosszú levelemet is, s be is pecsétlettem vala, hogy Szenderőből leveleket hozának, s úgy értették azok, hogy löveti Regécet is az fejedelem, és hogy vármegye s valami pórhadat is küldött volt Kún kapitánynyal Szenderő alá is, s az a kire én célozék, az kassai gyűlésnek, hogy az melly sárral még be nem kenték volt az vármegyék magokat, bemázolják őket: és ím övélek is fegyvert fogatnak koronás királyok ellen, s fellázasztják az pór-ságot is, hogy mézeket elszedvén, megölessék a bogarát is.

Ez volna bezzég a keresztyénség, és evangéliomi szelűdség! S kegyelmed mind ezeket még is jónak véli s mind magát, s mind az ország népét belé akarja keverni az sűrű possadékból álló sárban. Tudja-e kegyelmed, miért nem hirdettetett Kassában való szálláskor gyűlést oda az fejedelem? ha nem tudta, tudja, hogy mint azt, subjugálni kívánta az országot is, s azután Mihály vajdaként, megütvén kardját az oldalán, megmondatná hogy *csedrakul-gyűlés*: mert, ha az volt célja akkor is, az kit most cégérezünk, méltóbb volt volna gyűlést akkor tartani; de ez most semmit egyebet nem néz ujonnan fejedelem s igaz koronás király ellen való oppositionál; kegyelmetek vérével s veszedelmével akarván maga sebet kötni, de haszontalan úgy látom ezeket is reiterálni: hanem Kemény János uramként, ki nagy vitézségnek tartotta, hogy ki mert mondani

az induciákon: emberség-hitemre mondom, hogy ha mindenem utána vész is, soha ezt az nagy contemptust el nem szenvedem, s ha vérében érem, megsegítem Regécet, s ha nem is, vissza vészem, s ha isten akarja gyümölcsösön, csaknem hátra kötve hordozván még eddig az én kezemet. S jól meglátta mint víjja vármegye uram is azt, mert ide hátra még az ugordója ennek az nótának, s az ki az előtt alatta volt, s az sem vette még ki tollas kérőjét: noha ezt, káromra nézve, én semmiképpen nem érzem jobban, mint mások kárát, hanem ez rút contemptusért nem tudom mit nem kellene cselekednem. De ebben hagyom azt is, ám fussatok a míg futhatok, majd megemészti maga is magát: kiknek nem is segíthetünk, mert rabbá tötték magokat, s nincsen szabad akarajtok: s hogy-hogy várjon azoknak eszes gyűlésétől is ember valami jót? kit úgy hiszem ezennel ki is mutat gyümölcse.

TIZENEGYEDIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK.

Magnifice Domine etc. Fejérpataki Márton uram megadá az kegyelmed 15. hujus Kassáról írt levelét, mellyet szorgalmatosan megolvastván, felelhetnék punctatim mindenikére, de non sumus in foro contradictorio J. s A. dicittel; minthogy bíránk sincsen, s belső gondolatokat is itélni láttatik kegyelmeitek, abban hagyom: ottan legyen az dolognak kimenetele bíró benne.

Gyakran téssen az intercipiált levelekről is kegyelmed emlékezetet, de nem olyan intercipiált levelek vadnak az mi kezünknel, az kik valami privatus egyházi embernek belső affectusokat nézték, hanem az religio és szabadság-keresés mellett minnyájunknak rabságát. S nem akartunk-e az beadott első punctumokhoz is az tractában szállani? elégedendő okát adtuk: az utolsót pedig veszedelmes sequeláknak tartottuk, méltán nem volt hozzá szöllásunk is.

Az kegyelmetek consultatióját vagy össze-gyűlését hogy difficultáltam, nagy okom

volt hozzá, de csak az az convocatiójok is az mellyeket az fejedelem, az vármegyéknek és városoknak küldött, hogy plenipotentiával és városok s vármegyék peccsétivel menjenek oda, nem eléggé kimutatták-é az intentiót? De ennek is talám jobb most magán lennyi, míg napfényre jön, hogysem papiroson.

Nem szóllok többet az lengyel király ő felsége mediatorságáról is, mutassa kimene-tele annak is gyümölcsét meg. De így a mint most vagyonszegény hazánk, s napról napra szaporodván innét is a hadak, ben kezdenek mind a két részről maradnyi, s az mediatorságra nézve Lengyelországban is kelle-lik kérdőre mennyi az dolognak; az ugyan ha károsnak nem érzi, és érti ezt, az ki szerzője volt hazánk veszedelmének.

Mondja kegyelmed, s példákra is mutat, hogy az kérdésben való dolgok az gyűlésekben nem complanáltattanak, s reménységek sem lehet benne, mert megpróbálták már. De valljon, s nincsen példája a fegyverfogásban is kegyelmeteknek, mind törökkel, tatárral, némettel, tüzzel vassal s országunk pusztulásával miket nem cselekedett ezen cégér alatt? Az előtt is mi gyümölcsöt hozott, soknak szájában most is az íze.

Álmélkodva csudálom azért a hol írja kegyelmed, hogy az kegyelmetek panaszt és gravamináit, nem akarták pro gravaminibus status agnoscálni a gyűlésben, kihez képest viszont mostanra rejiciálni azon gravaminák tollását szintén annyinak tartják, mint nagyobb vagy hasznosb háborúra való fegyvert, hogy másszor ismét felvétessék, ki igen könnyű úgy látom kegyelmeteknél; de küszöb-ig ér csak, és magát vagdalja véle, s vagdaltatja másokat is, a mint ím látjuk most is.

Nagy sok szót hallottam az evangelicus status neve alatt való gravaminákról is az gyűlésekben, de jó lelkiismerettel mondom, hogy én mind ez óráig csak egyet sem lát- tam abban, hogy a státusok gravaminái löt-tek volna, hanem valami világi úrnak pórjai mellett hírek nélkül causidicált kegyelmetek, most pedig kardoskodik (az mint mondja)

rontja, selyesztli, s pusztítja országát, s fo- gyatja nemzetét, ontja véré, s azoknak is nem hitekért, a mint másszor is írtam, hanem az földes urak praejudiciumjával az szent- egyházakban való commoditásokért.

Szólhatnánk az bécsi pacificatióról is, kinek semmi nemű paritása az mostani do- loggal nincsen, s más állapotban vagyonszegény ország is s az szerént az népe is, s külömb kérdések is voltak azok; s fejedelemsé-geknek változásával is lettenek: de bizonyos hogy ott sincs az, az kit kegyelmetek most láttatik forgatni avagy kívánni.

Értem az kegyelmed leveléből azt is, hogy ez mostani kérdéseknek complanatiója nélkül még eddig módját nem esmértem az fegyver leszállításának, hanemha végső pusztulás determinálja: kit keres, úgy látom, kegyelmetek; sok országi is vannak, hogy illy csekély kérdésért kívánja hazáját utolsó veszedelemben bocsátani. De hogy azt sem es- méri, hogy ellene legyen-é ennek a tűznek a fegyver, avagy vize, avagy homálya, hogy meg nem esmér az olajt az víztől? és így már illy jeles fundamentomokon építvén, nem csudálom egyéb dolgait is kegyelmeteknek: kiváltképpen érkeztén az kegyelmed Eörsi Zsigmond uram által tölt intimatiója is, kiben kútban való maga selyesztésével is láttatik fenyegetődni kegyelmetek mind fejedelmes- tül. De megtért már az fejedelem is annak az kútnak karéjáról, s eleget ígért, s kötötte az másét, de nem kaptak rajta: s tudjuk mi is miben vadnak azok. Talám megmentjük még ez egy úttal Fileket is az töröknek való adás- tól: noha igen szép dicséretes indulat; és magyarság s keresztényiség ez is, avagy ennek csak az beszéde is kegyelmetekben; s a többihez való is.

Írja Eörsi uram azt is, mint rontotta lé- gyen meg Regéc várát az fejedelem, ki miatt meg is kellett adnyi. Jól vagyonszegény: comple- mentum favoris et amicitiae, pogányok helyé- re találván, országunk határát terjeszti véle. De ha isten a föld alá nem vét, avagy szin- tén az földig le nem ver, meg kell mutatnom, ha kő nem akarok lennem, hogy az hangyá-

nak is vagyon haragja etc. Ennek is ez az módja, az kire most kívánja szolgálatomat kegyelmek; s ilyen discretióból állanak egyéb dolgai is kegyelmeknek; de ha lehet nyilván jármot az mi nyakunkban senki nem vét, akármit miveljen is.

Hazám békességét annál inkább kívántam mindenkor, s kívánom is, mint az ki felháborította ijesztgetéssel, s kártételekkel. Méltatlan dologra senki engem nem is vészen; de talám nem is kíván mindnyájan egyért elvesznyi kegyelmek is. Hol pedig arra is resolválja magát, tartok tőle, hogy akarói ne találkozzanak annak is, s csak ne segítője is. Én tudom mindazonáltal mivel tartozom hazámnak, s annak eleget kívánok tennem, kit megmutattam most is; mert sok és nagy considerációk voltak abban, mint kelljen in continuationem tractatus, az mint az fejedelem kívánja, az ott való némelly regnicolákat bocsátani, az kik az előtt benne nem voltak, és ha parsoknak kell-e azokat tartanunk, az kiket mi az előtt oppositusoknak tartottunk. S 14 vármegye, s hat szabad város nevével is beszél és írt kegyelmek, mintha mindazok egyet értenének. Sokan vagyunk pedig ott is, az kik azoknak consensusunkat nem adtuk, sem adhattuk: öt szabad városnál is mi ott többet nem tudunk. S nagy sok több méltó considerációi is lehettek volna ő felségének, de meggyőzetvén maga kegyelmességétől, és az mi interpositiontól, im kész meghallgatni az panaszló és supplicáló feleket arra rendelt bizonyos commissáriusi által: s úgy hiszem hogy valamit méltó dolognak talál, kegyelmessen igazításban is véteti, mellyre rendelte 14. diem Septembris Nagy-Szombatban pro festo exaltationis S. crucis, az hová isten öszvehozván kegyelmeket, kívánom hogy jó egyességgel mindeneket szegény hazánknak és nemzetünknek nyugodalmával vihessen jó rendben és végzéseiben, mostani tüzet is megszálltván, s jövőndöt is eltávoztatván, nyughassunk csendességben. Kihez, ha hivatalom nem mutatná s uram nem parancsolná, és hazámhoz s nemzetemhez való szeretetem is nem kényszerítene, nem csak tovább nem kívánnék szölla-

nom, de ugyan kerülnem mind tractáját, s mind egyéb dolgait kegyelmeknek; mindazonáltal halljon valami szót még is kegyelmek tőlem.

Ez az kétfelől egymással ellenkező fegyver nem másutt, hanem az immár is megromlott, és méltó szánakodásra jutott hazánkban vagyon, fogyván vére, ereje, értéke nemzetünknek is mindennap miattok; ki mennél tovább tart, annál veszedelmesb; s az commissio is és tracta pedig késcdelemmel s nagygyal fog lenni, kiváltképpen ha az Lengyelországi intercessio is némellyek vélekedése szerint be kezd állani.

Tudnunk kell azt is, hogy ugyan ezen fegyvernek, akarmellyik menjen is győzedelemre, de mindkettő mi romlásunkat nézi, s mi veszünk úgy is: hol pedig, csak néznék egymást is, ki nem fog lehetni, mivel az idegenek szaporodnyi fognak; úgy is ki vész, hanem az mi szegény hazánk és nemzetünk? Akar győzedelmeseink legyünk azért, s akar valami hosszú tractatusnak bocsátkozzunk, mindenik mi ruinánk, s adná isten! ne lenne utolsó.

Kiben hogy ne jusson, noha ellenségnek vél kegyelmek, im még is egy kis tetszést adok, noha búsulással, de jó igazsággal.

Hadna békét ő kegyelme az erdélyi fejedelem az ő felsége birodalmának és ennek a mi szegény hazánknak, ha nemzetünknek tartja magát; szánna meg ez kéméletlen pusztítását, menne békével szabados és békeséges provinciájában, lenne contentus aval, a mivel isten eddig szerette, s vinné ki hadait, s adja vissza a kitől mit elfoglalt; ne incitálja tovább mint valami mészárszékre az ország népét: s im, ha le kell ő felsége előtt az földre borúlnom is, illy nagy ellenségnek tartván is, csak alkalmaztassa ő kegyelme az dolgot, és ezekről adjon securitást assecuratioja által, felvállalván előbbeni obligatiót is, mind magára, maradékira, javaira nézve hogy securitása lehessen, minden uton fáradozom benne; és az országbélicéért is azon alázattal csedezem ő felségénél, hogy mind abban, az mit eddig vétettetek ő felsége el-

len, atyai kegyelmességét mutassa ő felsége, és amnistiát adjon; s mind arról assecurálja kegyelmessen, hogy valamik in constitutionibus regni expresse benne vannak, azokat in primitus celebranda diaeta kegyelmessen complanáltatja. Ki ha véghez mehetne, s valljon miért kellene vagy az veszedelmes fegyvert, avagy az késedelmes tractát tovább hazánkban az fölül megmondott félelmes következősekkkel nyújtunk? De ez ha mind jó volna is, talám azért nem jó, hogy én mondom, és ennél mások vékony reménységgel való hasznokot nagyobbban tartják. De tartozom evel is; kegyelmek lássa az többit. Isten kegyelmeddel. Semptaviae, 13. augusti, Anno 1644.

TIZENKÉTTÖDIK LEVÉL.

AZ VÁRMEGYÉKHEZ S VÁROSOKHOZ IS.

Magnifici, Generosi, Egregii, Nobiles; Prudentes, item ac Circumspecti, Domini fratres etc. Sok rendbéli atyai intésünket küldvén mi már kegyelmek köziben, mind magányos s mind közönséges irásokban s izenetekben, magunk is alá menvén kegyelmek köziben, életünk szerencsétetésével is kívántuk ez mostani fellobbant tüzét szegény hazánkban megoltanyi, de minemő hálaadás-sal vötte légyen azokat kegyelmek tőlünk, kérem szálljon magában, s ítélje maga magát meg, mellyet isten s ez világ eleiben terjesztettünk mi is.

Nyilván lehet az is kegyelmeknél, hogy mi az ő felsége kegyelmes parancsolatjából alávittek kegyelmek köziben az oltalomnak fegyverét is, és az mellett az kegyelemnek és békességnek palmaágát is nyújtottuk kegyelmeknek, úgymint az ő felsége manifestomát; kiben nem különben mint édes atya, nem csak mutatta minden kegyelmességét ő felsége kegyelmekhez, de feledékenységre kívánta venni sok rendbéli ellenetött cselekedet is; de micsoda gyümölcse lőtt annak is, maga tudja, kit még az pogányok is ítéletben vettek. Ezeknek utánna erős fegyver lévén kezünkben is, bizonyos tractatusokban bocsát-

koztunk az erdélyi fejedelemmel; bevöttük, s meghallgattuk kívánságát (noha nem az ő rendin mentek azok is), arra replicáltunk is, sőt induciákat is offeráltunk, hogy csendesben tractálhassunk: de megveté ezeket is az fejedelem, s nem akará continuálni az tractatust, rossz reménység, s heába való suspiciók alatt internumpálá azt is.

Továbbá a mikor semmi kényszerítő fegyvert nem láttunk volna is, a ki előtt el kellett volna jönnünk, és az kitől legkisebbet is tarthatott volna az ő felsége hada; mindazonáltal azt vélvén, hogy fia tágolunk valamente arról az földről, vontatva, s tartóztatva, késedelemmel is, rendeljük visszatérésünket, continuálhatnánk az fejedelemmel az elkezdett tractatusokat. De különben lőtt itt is az dolog, mert erőtlenséggel is hadait ujjban utánna küldte az ő felsége armádájának s mindenképpen ártanyi igyekezett, s erőtlen fegyverét váltig forgatta, ha mit árthatott volna: úgy annyéra, hogy szintén Bajnócig jövé is fel az ő felsége hadai, oda is nagy erőtlenséggel felbocsátotta hadait; kivél mind ő felségéhez, s mind hadaihoz s az békességhez vagy idengeségét mutatta inkább ki, mint erejét avagy hadainak valami processusát.

Ezek is azért úgy lévén, és ezek mellett veszedelmes titkos levele is akadván kezünkben az fejedelemnek, az kikből nyilván kitetszik, hogy nem szabadságát nézi szegény hazánkban mostani indulatival, hanem rabságát és utolsó veszedelmét nemzetünknek, az keresztyénségnek is megbecsülhetetlen kárával: kényszerítettet ismét ő felsége hadait megújítani és többíteni, s az fejedelem hadait viszszaeveretni, s azoknak nyomokon maga hadait is meg vissza küldeni: látván azt is minemő várszállásokat és rontásokat s keresztyénséghez nem illendő rút kegyetlenséget, és dolgokat cselekednek országa végházai és hívei ellen is ő felségének, inkább hogysemmint ha pogányokkal volna dolga. Így azért alá menvén az ő felsége hadai mintegy kényszerítésből, úgy látjuk nem lehet egyéb benne; ez nagy insolentia ellen továbbvaló hadakat kell felvennünk az országban is, és külsőket is be-

hozunk, és az nagy kegyetlen kéméletlenségnek realiter és derék erővel.

De ebben is nem valami boszuállást néz ő felsége ugyan, az szerént az ő felsége hada is, nem nézik az szegény községnek együtt megbántását is (noha külső javokban, úgy látjuk, szenvedni kell nekik is szegényeknek más emberek vétkiért), sem pedig azoknak büntetéseket, az kik az ő ideiben igaz koronás királyokhoz kézséggel megtérni kívánnak; hanem mindenestől maga az erdélyi fejedelem ellen küldettenek ezek az hadak vissza, és ha kik sem keresztyénségeket, sem igaz hazafiságokat, sem koronás királyokhoz való kötelelességeket meg nem gondolván, vakul utánna rohannának az fejedelemnek. Nézik ezen hadak, úgy vagyon, az ő felsége híveinek ez nagy igából való felszabadulását is, és hogy fegyver által is békeséget csináljon szegény hazánknak ő felsége. Mellyeket hogy mind nyilvánban megmutasson ő felsége, noha minden igaz ítélet azt mutatná, hogy az kik az egyszer kiadott manifestomát, gratiáját, s atyai kegyelmességét ő felségének megvetették, másszor azoktól megfogná azt: de hogy ez aránt is ez a mi nemzetünk kiterjesztve tapasztalja magán az ő felsége nagy atyai kegyelmességét, ím az ujonnan alaküldött hadaival is ujabban való manifestomát adta ki; kész lévén mindeneket ő felsége nagy kegyelmessen előbbeni gratiájában bevenni, és eddig való ellene tett cselekedeteket feledékenységgben és amnistiában venni. Hogy így constáljon az egész világ előtt, és kiterjedve légyen minden keresztyén birodalmokban is, hogy a kik ezeknek az nagy kegyelmességeknek ezután is megvetői találkoznának, s magokkal együtt másokat is valami utolsó veszedelemben hoznának, oka ő felsége nem leszen, hanem mintegy erővel magok vonszszak azt az veszedelmet is nyakokban.

Magunk állapotját a mi illeti, az aránt azt ítéljük, hogy ő felsége után semmit abban, a mit hivatalunk és kötelelességünk kívánt volna, és az kegyelmek javát s megmaradását nézte, el nem mulattunk. Az holminket, gyerme-

kinket, s még ártatlanokat is sokképpen károsítottanak is, az helyett is jóval kívántunk lennyi; most is az utolsó manifestomnak kiadásában is alázatosan interponáltuk magunkot ő felségénél, s nincsen már semmi dolog, a kit meg nem cselekedtünk volna: s ím az ujonnan való békeségnek tractáját is viszont beállatjuk, kinek adja isten nagyobb gyümölcsét mint másszor! de az melly mécsnek olajt adott kegyelmek, elhiheti, hogy míg olajában tart az mécsnek, tüze sem aluszik meg. Noha el vagyon készítve vize mindenképpen ennek az olajos mécsnek is, s nem elég-e az Bodrog vize megoltására? reá kell az Tiszát is bocsátanunk: s napfényre viszszerűk rabságunkat, s utolsó veszedelmünket néző dolgait és intercipiált leveleit is az fejedelemnek.

Ezeket bona fide írom kegyelmeknek, s kérem ne támaszkodjék igen az tractához is, hanem vegye az ő felsége ultro nyújtott kegyelmességét, mert az tractában bizonytalanságok is vannak, s nagyobb üdöhaladékok is, mellyek az mi szegény hazánkért igen veszedelmesek. Kire nézve Lónyai Zsigmond uramnak ez aránt is mi nagy declarációval irtunk, kívánjuk hogy értené azt is kegyelmek; a nélkül el nem kerüli megböcsülhetetlen kárát kegyelmek, ha mi nagyobb nem kezdi találni is szegény hazánkot és nemzetünket. Jól meglássa azért még is, kérem s intem is kegyelmeket, ki kedveért, s mit mivel? s miért kelljen az Sáros-Pataknak pocotájából innya, a mikor a tiszta kútöböl ihatik? Egyébaránt post tot paternis monitiones, ha mind ezeket is contemptusban veszi kegyelmek, más elmékedéseket kell nekünk is az dologban felvennünk, s az mit isten tudunk ad, kegyelmes urunk oltalmára, valami kigondolható lészen, édes hazánk s magunk oltalmára is, mindeneket meg kell cselekednünk, aminthogy meg is fogjuk cselekedni; kirul ugyan protestálunk is. Tartsa meg isten kegyelmeket. Semplén, 27. szeptembris, Anno Domini 1644.

RÁKÓCI FEJEDELEM LÓNYAI ZSIGMOND

ÁLTAL TÖTT

INTIMATIÓJÁRA VALÓ VÁLASZTÉTELE AZ MAGYARORSZÁGI PALATINUSNAK, AZONT KÖZÖLVÉN AZ MOSTAN BARTFÁN ÖSZVEGYÜLT URAKKAL ÉS VÁRMEGYÉKKEL IS.

Az minemő kérdést tött kegyelmecek commissionáliter töllönk, az kik együtt lehetünk, ugyan commissionáliter feleltünk reá, noha csudáltuk igen a kérdést; holott eléggé meghallotta volt immár kegyelmecek okait annak, hogy sem a regnicoláknak tött declaratiókban több nem mehetnének, sem a fejedelemnek tött concessiókban: és hogy a mennyire extendáltatott autoritásunk ő felségétől, azokat sincere kinyilatkoztattuk kegyelmeceknek. Mindazonáltal ím ennyi veszedelmes állapotban lévén szegény hazánk is, és a szegény község is illy nagy oppressióban, kéméletlenül láttatik kegyelmecek vonatnyi az üdőt. Noha bizony eléggé vontatta eddig is, aminthogy mostani kérdésével is egyebet annál nem láttatik mívelni; mindazonáltal ím az kegyelmecek kérdését is felküldtök ő felségének, s onnét várunk: ő felsége kegyelmessége lészen rajta, mit kell az illetén processusból ítélnyi, s mit is parancsol nekünk tovább.

Azonban in familiari colloquio miről beszélgettünk kegyelmeddel, ha jól emlékezem reá, mellyet erősített is kegyelmed, úgy tesszik ezek punctatim:

I. Hogy neheztelne ő kegyelme az fejedelem énreám, mivel kemény levelet irtam az vármegyékre most ujobban, és publicálván az ő kegyelme postulatomit, ratióit annak le nem irtam volna.

II. Erősítette kegyelmed, hogy ő felsége is császár urunk, minden kötelességének sérelme nélkül az vármegyéknek a koronátul ideig való elszakasztására reá mehetne, azokat ratiókkal és példákkal is erősítvén.

III. Hogy a franciai királynak most ujobban követe érkezett volna az fejedelemhez, jelenté azt is kegyelmed, kit tudtunk az előtt is; és hogy nagy biztatásokat hozott, s aján-

lásokat is, s assecuratiókat is, arany hegyeket igérvén.

IV. Jelente kegyelmed olyan dolgot is, mintha az török is újabb segedelmet ígért volna az fejedelemnek, és hogy arra már az parancsolatok is kün volnának, s félelmissé tenné az is a dolgot.

V. Hogy még a némely regnicolák postulátomi körül is kevántatnának némelly nagyobb declaratiók, jelentvén, mintha az eddig tött declaratiókkal ő kegyelmecek a supplicans regnicolák is talám nem lennének szinte contentusok; abból is minemő tovább való félelmet jelentvén kegyelmed.

Az mi azért a fejedelem ő kegyelme ellenem való panaszát illeti, bizony örömet szépet szóllanék az ő kegyelme cselekedetéről, s dicsérném is inkább, hogysem azokban való fogyatkozásokat exaggerálnám; de a mint én látom és értem, s kézzel s országotól nagy kárainkkal tapasztaljuk, nincs olly nyelv a ki'elelegendőképpen mind cselekedetinek, s mind kívánságának ő kegyelmének káros voltát kimondhatná. Hamissan semmit nem irtam, sem mondtam, sem vármegyéknek, sem másoknak, s ha az igazért neheztel ő kegyelme, annak kimondásával és kijelentésével, erős kötelességemből tartozom én az én hazámnak és nemzetemnek; egyébképpen mind lelkem isméretit, s mind böcsültelemet megsérteném. Hogy pedig, a mint kegyelmed jelenti, abba esett nagyobb vétek, hogy leirván az ő kegyelme kívánságait, melléje nem vetettem azoknak okait: megcselekedtem volna ugyan, s ha kívánja kegyelmed, meg is cselekeszem, de úgy, hogy helytelen és majd az kívánságnál is károssabb voltokat is ki kell mutatnom: mert akár a vármegyék kívánságiban való ratiókat gondoljuk meg, a mellyeket ő kegyelme ad, nem csak helytelenek de veszedelmesek is, az előhozott példákkal együtt.

Az minthogy a vármegyék kívánságában legfőbb ratiója ő kegyelmének az, hogy azokat a vármegyéket nem oltalmazhatná meg ő felsége, császár urunk, ennye országgal a töröktől, s azért kell ő kegyelme s maradéki,

a kik erdélyi fejedelmek lennének, alájok vetnyi, hogy ott vennének oltalmot. Ez-e a ratio? hogy a mit egy romai császár meg nem oltalmazhat, azt egy erdélyi fejedelem, a kit az török maga mancipiumjának tart, s azt is megoltalmazza? Nemde a kinek keresetire a töröktől vett engedelmet ő kegyelme, ugyan azon török segítségével vitte végben azt is, a mit végben vitt, a mint mondtam ő vasallusa is lévén: micsoda oltalmat várhatunk ebből? hanem mancipatiót inkább s subjugatiót s rabságot. S így ő kegyelme megoltalmazhat az török ellen bennünket, de egyszersmind török rabságában viszen. Magának is bizony az erdélyi fejedelemnek kellene az oltalom, s kell is: s ha az romai császár tekinteti nem forogna a török előtt, hogy el akarván foglalnyi Erdélyt, oltalmat adna neki; úgy járt volna eddig mint Bosznia, és több részei országunknak, s bassát avagy vezért szállított volna be. Nem oltalom azért ez, hanem veszedelem; s csak lett volna vesztig ő kegyelme, mi nemzetünk lévén, maga nemzetivel ezt nem míveli vala, nem bánt vala a török is minket most. S ebben is kimutatta igen oltalmát ő kegyelme a török ellen; mert szeme láttára egynéhány ezer keresztyén lelket vön el csak az a kevés mellett levő török is, s csak arról sem tudtak tenni: s hát mint ajánlhatja tovább való oltalmát ő kegyelme ennek az szegény hazának és nemzetnek? S nem is kell egyéb a töröknek ebben, hanem hogy megszagassa az országot a mi kevesen vagyunk is, s annak erőtelten fejedelmet adjon, avagy maga vasallusát, s a mikor gondolja, és az alkalmatosság behozza, azt kivesse, s helyette basát vagy vezért tegyen eleikben az alája hajlott népeknek. Ezzel terjesztette minden birodalmát a török, s ebben munkálódik most is; s csak mint a kovács kezében a fogó, olyan eszköz ő kegyelme azon török kezében, gonosz, és mi veszedelmünket néző igyekezetekben.

Illyen oltalommal azért ne biztasson ő kegyelme minket, hogy az hol a mi édes eleink ennye vérontással oltalmazták édes hazájokat, most azt gyalázatosan in oppro-

brium christianitatis et christiani nominis, ultro, magok jármában fogják a töröknek magokat. Vagyon minekünk kegyelmes urunk s koronás királyunk, a ki romai császár is, s isten után onnét várjuk oltalmunkot, nem efféle törökkel való szövetségből, s ha onnét oltalmunk nem lehet, más bizonyos hogy senki minket meg nem oltalmaz, s annyival inkább az, a kit török maga rabjának tart.

Az példákat is penig, a mellyeket előhozott kegyelmed, vagy rosszak és veszedelmesek voltak magokban is, avagy a mostani állapattal ellenkeztek. Úgy vagyon, János király török szövetségből királylyá lön, ki miátt, a mint némelly historicusok notálták, több veszett két száz ezer léleknél Magyarorszában el. S minthogy rosszul kezdte volt, s pogányokkal szövetkezett, isten ki is gyökerelté fiastól, s a mit per pacta neki adtak volt is, azt sem bírhatta a fiu: hanem az úgy vagyon, hogy ő felségének, úgymint Izabelának, a ki az lengyel király húga volt, in dotem vita durate, négy vármegyét adtak volt, a kit bírt is egy ideig: de mint jártak aval is, nyilván vagyon, holott ám most is, illy nagy hosszú üdök után is, Erdélyhez birják, és a török keze rajta (innét mondatik partium Dominusnak az erdélyi fejedelem), sajátjának is tartja, s valamit ő egyszer alája vehet, körmös kézzel tartja azt, s keveset gondol imillyen s amollyan conditiókkal, a mini az ő vasallusa köt. Egy szóval az oltalomnak biztatása az, hogy török alá adjuk magunkot; ki ha oltalom, ezt ő kegyelme nélkül is véghez vihetjük illyen formán: ha nem oltalmazhatjuk meg ellene magunkot, a mikor akarja, in puncto elveszünk. Noha nagy igazsággal mondom, hogy egynéhány hely vagyon csak azon a földön is, a kiben magán jó provisióval opponálhatná a török ellen magát, s nagy dologgal jutna hozzá, ha hozzá jutna is; s hogyhogy adjuk tehát így országostól alája magunkot? Nem illyen vér volt a mi édes eleinkben, ha kik historiákat olvas-tanak.

Bocskai dolgát a mi illeti, a mikor ő véle végeztek, látta s tudta szegény Illyésházy

István, hogy meghaló félben legyen, s azt is hogy maradéki nem lesznek, s úgy ígértek volt három vármegyét néki: de abban is az a conditio volt, hogy különben azoknak az végezések nem lehet, hanem per confirmationem regnicolarum; aminthogy confirmálták is azon bécsi pacificatiót, s ő azonban meghalt, s arra a confirmatio nem kellett.

Betlen Gábornak pedig eléggé declaráltuk, mint ígérttettek volt azok az hét vármegyék, nem szükség arról itt többet szólnom. Tudjuk, telhetetlenség hordozta őtet is, s arra consensust adott az ország népe is, felszabadítván ő felségét köteleességétől, úgy adattanak volt néki; de ím látjuk hogy veszedelmes példa volt az is, mind a törökre s mind az következő erdélyi fejedelmekre nézve.

Ezek azért a ratiók és példák meg nem maradhatnak. De talám erős argumentum az, hogy volenti non fit injuria, a mint kegyelmed bő szóval declarálá; és hogy azok az vármegyék magok ultro subjiciálják magokat, felszabadítják ő felségét nekik tölt köteleességétől és méltóságának sérelmére sem lenne. De különben van ez is; mert a mi szent koronánktól, a szerént az országnak több részeitől, semmi uton magoktól el nem szakadhatnak ő kegyelmek: s ott is ki hiszi azt el, hogy annak mindnyájan javallói volnának? holott sokan vagyunk, a kik ott sokat bírunk, s mi, bizony dolog, ott sem adunk javallásokat; s azoknak javallások nélkül; köteleessége ellen, ő felsége sem adhat engedelmet arra. Meg is lenne bizony benne, ha valahány vármegye öszveadván magát a többi ellen fejedelmet választana magának, s az alá adná magát, sőt protectióját venné. Ha akarják is azért, kit semmiképpen nem reméllék, nem cselekedhetik, hanemha ellenséggé kívánnak venni bennünket, s magokkal együtt minket is utolsó romlásban akarnak vinni. Ha ott akarnák is azért, tudnyivaló, hogy az akarat is félelemből lenne, és kényszerítésből; s ha cselekednék is, úgy sem adhatna javallást ő felsége az ilyen szakadásra, az egész országnak javallása és consensussa nélkül.

Egyébaránt is ha meglebbe ez a szakadás, kitől isten oltalmazzon bennünket, ottan vége lenne ennek az mi törvényes hazánknak, s felosztva lennénk; oda lenne minden törvényünk és privilegiumunk, mert egyik része is osztán ennek, országnak nem mondhatná magát: egy szóval prédái lennénk az törököknek és az szomszéd fejedelmeknek. Isten azért oltalmazzon csak a gondolatjától is az ilyen dolognak! s bizony nem csak magyarságokról és keresztyénségekről is gyanakodhatunk azoknak, a kik az ilyen elmékedéseknek javallásokat kívánnak adni. Istenre kényszerítem is kegyelmekeket efféle elmékedést letegyen; s azonra kérem a fejedelmet is, hogy magunk nemzete lévén, ne igyekezzék illy veszedelmes szakadásban hozni bennünket; mert készebbek vagyunk egy lábíg mi itt megöletni magunkot, hogysem erre javallást adnunk: s protestálok is azok ellen autoritate palatinali et locumtenentiae, ha kik efféle dolognak bocsátkoznának. Úgy tudjuk és hiszszük, hogy maga nagy méltóságának sérelmével is, s a szerént országunknak sőt kegyelmek obligatiójára nézve is, semmiképpen ő felsége erre nem megyen, sem mehet; s a szerént magok is azon megnevezett vármegyék, magokat más alá nem adhatják, elszakasztván ab unione regni magokat: adhortálván szeretettel és tisztünk szerént is ő kegyelmeket, hogy efféle elmékedéseket letegyenek, és erre az rút alkalatlanságra semmi uton ne bocsátkozzanak: egyébaránt bizonynyal elhigye ő kegyelmek, hogy utolsó veszedelem fogja találni őket. Ezeket pedig kívánom kegyelmedtől, hogy közölje is ő kegyelmekkel, a kik kiváltképpen most együtt lesznek Bátfán; melyre engem az ő kegyelmekhez való nagy erős kötelességem is kényszerített, egyességet mint szakadást kívánván szegény nemzetünknek és országunknak.

A francia király követségét a mi nézi, a mennél sürűbben jün, s többet ígér, annál rosszabbul van dolgok; s nem minket s a mi jónkat nézik ők a rosszak, hanem magokat kívánják segíteni a mi vérünkkel és veszedel-

münkkel. Őmiáttok lett ennek a mi szegény hazánknak első veszedelme is, mikor Ferenc a francia király három ízben hozta ki reánk szultán Szolimán császárt; s akkor romlott meg ez a mi szegény nemzetünk és hazánk, akkor veszett harcon magyar királyunk is el. S istentelenül a keresztyénség ellen szövetkezett akkor is a pogányokkal ellenünk a mi romlásunkra, hogy maga nehezségét enyhítse. Ím bele kapott a maradékjában is a fejedelem által, s újabban szorgalmazza a törököt is ellenünk, hogy hátramaradott részecskéjét is szegény hazánknak és nemzetünknek utolsó veszedelemben hozza. Arany hegyeket ígér ugyan; de bizony az Aethna hegyét adja érette, a ki tüzzel s hamuval rakva belől. Boldog isten! hogy is tudnának ők minket segíteni, a kik mind három száz mélföldön vannak tőlünk? S micsoda biztatás és segítség is ez, az hol azt kívánja, hogy az törökhöz kapcsoljuk magunkot, és azokkal együtt szolgáljunk nekik, jámbor, törvényes, nekünk kegyelmes urunk, koronás királyunk ellen? Veszedelmes biztatások azért ezek is, és nem segítségnek nyújtása; s kérdjék meg ezt a követet, hogy mennyre ideje, hogy postán is onnét Franciából megindult: megíthetjük csak abból is, mint kell onnét segítséget várni. Pénzt ha ad, vagy ígér; azt nem az török ellen való oltalmunkra nézve cselekeszi, hanem ezt az egy maroknyi magyar nemzetet akarja egymással fogatnyi véle, azokat akarja véle oltalmazó fejedelmek ellen is feltámasztani, hogy fogyassa s ölesse avval is őket; a mellett az török jármával biztat bennünket. Ez-e a segítség? ezt nézik-e az fejedelem, vélek való conföderatiói? ezt bizony, az ő részekről; ha a fejedelem meg nem gondolta is.

Semmirevaló az a biztatás is, a hol azt jelengeti, mintha elvégezte volna az lengyelekkel, hogy segítséget semmiképpen, sem ő felségének, sem nekünk ellene nem adnának. Úgy vagy, most országostúl nem adnak, s mi sem kívántuk, de nagyobb szükségben elegendő securitásunk vagy, nekünk arról, hogy igen is adnak segítséget; s interim

a privatus urak ugyan nem tiltatnak azért segedelminktől: s a szerént pénzönkkel is hogy annyet fogadhattunk, a mennyre kell, vagy az aránt való engedelünk is.

Az törökkel micsoda dolgait akarja igazításban venni, nem tudjuk: hanem azt tudjuk, hogy ha hasznat ad nekik, kinyújtott kézzel veszik, de valahol az ő haszna vagy, ott vagy az mi kárunk. Oltalmát, bizony dolog az, hogy a török ellen ha ígér, sem praestálja s a szerént egyéb ellenségi ellen is az fejedelemnek, mert, a mint mondtam, messze Páris Fejérvárhoz. Nem a francia király tekinteti azért, kit igen tud a török is hol lakik, hanem a romai császáré tartja a törököt békeességben Erdélyre nézve is; s ugyan azon tekintet tarthatja ő kegyelmét is az fejedelmet meg s nem más: és így mindenestől haszontalan biztatások ezek is.

Az hol pedig jelenti kegyelmed, hogy az török is ujobb segedelmet ígért volna, és hogy arra már a parancsolatok is kin volnának; ha ez így vagy: micsoda alkalmatlan dolog az, hogy az fejedelem mégis tractál velünk? A töröknek bizony dolog a mi békeességünk különben nem kell, hanemha hasznát látja benne; s ha már kiadta parancsolatit, kit mi másképpen értünk azért, bizonyos, hogy azt nem revocálja szép szóra. S ebben is azért micsoda resolútiója vagy, ő kegyelmének? avagy a regnicoláknak is mi jót mutathat, nem tudom. — Mert ha az segedelem csak olyan lészen az ki eddig volt, azont mivel csak, a mit eddig, s az pusztítja ugyan az országot, és rabságra viszi népét; de bizony dolog, a fejedelemnek bizodalmit nevelni nem kívánja; ha pedig többet hoz, többet féljen maga attól, a mint minket ijeszthetne vele, kit ex certa scientia tudunk, s példáink is elegek vannak róla.

Az mi az némelly regnicolák postulatomit illeti, abban mind úgy, mint igaz magyar, s mind úgy, mint inter regem et regnicolas mediator, s mind a mint commissarius vagyok, szívem szerént munkálódtam, a kiről kegyelmetek maga is bizonyosságot tehet. A minemő derekas difficultások az dologban voltak,

abban elegendő declaratiót tettünk; megnyughatik ő. kegyelmek rajta: és az hol a substantiale megvagyon, magával vonná az több accidentaléket is. S ha némelly specificatiókra nem mehettünk is, minthogy az élébbeni végezésekben és constitutiókban semmi afféle nem volt, sem meg nem kell benne botránkozni, sem nem kell csudálni, sokra menvén most is olyanokra is, a kik a catholicus uraknak szabadságokat megkötték. Azonban megoltván mostani veszedelmes hazánk tüzet, s meg is tartván szegény hazánkot, ám obligatióban vétetett az is, hogy isten az gyűlést adván érnünk, mind azokat egyenlő értelemmel és akarattal, jó igazításban vegyünk. De hogy most ennye füst, és láng, s nyomorúság, s veszedelem között, minden particularis apró dolgokon mulassuk az időt, az ki most is megszű haladott, nagy romlásával szegény hazánknak, nem is tanácsos, s méltán senki nem is kívánhatja; mert ez semmi nem volna egyéb, hanem mint ha ki tüztől elfogott házának nem megoltását nézné, és abban törekednék, hanem holmi benne való szemeteknek és pókhálóknak söprögetését. Ez aránt is azért jól meglássa ő kegyelmek mit mivel, s magokat másért ne kívánják elveszteni, nyugodjanak meg ez mostani végzéseken, és az ő felsége resolútióin. Isten megtartván bennünket, magunk között való jó egységgel, ez után is holmi más apró dolgokat rendben és igazításban vehetünk. De ha megemésztí az tűz hazánkot, mind religiónk, mind magunk, mind országunk törvénytől, szabadságostól egyszersmind hamuvá leszen. Egyszóval, szakadásban minekünk nem kell bocsátkoznunk, mert elveszünk; s a szerént országunkot is megoszlásban ne vessük, mert úgy is elveszünk; s elveszünk úgy is, ha oltalmazó kegyelmes urunk, s fejedelminktől megszaggatva leszünk: s úgy is ha török protectiója alá adjuk magunkot. S az is az célja és vége a töröknek, a kiért a két száz esztendőtl fogvást hadakozik ellenünk: s még az isten eddig megtartott bennünket, hanem most esünk ketségben, és minden vér, erő, és kényszerítés nélkül, most fognánk já-

romban nyakunkot. Kiért semmiképpen el ne higyük, hogy a keresztyén fejedelmek is meg nem indulnának, és ha nem mireánk, magokra nézve: ezekre is az illetén dolgokra mi javallásokat adnak? Mégis kérem azért ő kegyelmeket, s ugyan az istenre is kényszerítem, hogy tegyenek le toább való üdözt, mert ím majd félesztendeje lészen már, hogy itt ülünk, s minden halogatás a fejedelem részéről volt, s onnét vagyon most is; a ki nagy gyanóságokat is kezdett szerzeni, s ha mégis több haladékokot fogna kegyelmek keresni, mi nem látjuk módját, mint kelljen toább nekünk azokban belé bocsátkoznunk. Meltósága ellen is vagyon ő felségének, s sérelmére vagyon az mi böcsületünknek is, s veszedelmes kárára a közönséges jónak is.

Ezeket akarám jegyzésben az kegyelmed argumentomira és discursussira rövideden ugyan írva adnom, noha már az előtt is mind sokat szólottunk erről, s mind sokat irtunk. Tyrnaviae, die 7. Februarij, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragésimo Quinto.

TIZENHARMADIK LEVÉL.

LÓNYAI ZSIGMONDNAK.

Magnifice Domine etc. Prima Maij érkezett meg az postám, az kit alá küldtem volt levelekkel. Irtam vala kegyelmednek is tőle, de csak választ sem íra kegyelmed, mellyet nem reméltem, s okát sem tudhatom. Magam emberi is, az kiket kegyelmekkel alá bocsátottam volt, megjövének cum longo naso, nem kicsin despectusommal, homályosan írván az fejedelem, kegyelmed pedig semmit sem: kiket mint rabokat úgy is tartott kegyelmek, ott az kegyelmek assecuratiója mellett. Ez is mit jelentsen, könnyű megítélni. Szép kis continuatiója is ez az tractatusnak! s ez is szintén a módja, ez hazánk tüze megoltásának. Úgy vagyon, ír a fejedelem ő kegyelme utolsó levelmre is, s minket tesszen ott is vétessé, hogy mi halogattuk légyen az szombati tracta conclusióját; de úgy hiszem, kegyelmed is különben tudja azt: mert mi semminemő haladékoknak okai nem vol-

tunk, hanem egyedül az fejedelem ő kegyelme, az ki kegyelmeteknek authoritást és plenipotentiát nem adott, hogy valamit finaliter tractálhasson és végezhesen.

Azminthogy a mikor minden satisfactiót tettünk volna is kegyelmeteknek, mind az regnicoláknak postulatunira, s mind az posteritásra terjedő bosszuállásokért is minden kegyelmességet nyújtván ő felsége, úgy sem concludálhata semmit is kegyelmetek; hanem felkele, és úgy mene el tőlünk, s semmi több fön nem maradván az fejedelem kívánságiban is, az vármegyékről való kérdésnél: az mellyeket erős kötelessége ellen, mint valami faluját, mezővárosát avagy várát hírek nélkül az koronától nem szakaszthatta el ő felsége, nem tartván sem rabjának, sem jobbagyának ő kegyelmeket. S annak declaratióját vitték volt alá az én emberim; s azért, hogy az finalis békesség dolgában fáradoztak, contra jus gentium arrestommal is fenyegettettenek.

Ez-e a dolog Lónyai uram? keresztyén-ség-e ez? magyarság-e ez? s ez-e az én böcsületem is, és hazámhoz, s nemzetemhez való igazságom? kire nézve én több követet kegyelmetekhez nem küldök, megolvashatja, az mennyi levelet is írok; isten az ő igaz ítéleti szerént ne halaszsa, hanem tegyen igazat ez miköztünk való kérdésben. Látom én, hová néznek ezek az cselekedetek s praetensiók. Az szabad országból az szabadságnak színye alatt, maga fegyverével, törökével, s azoknak is fegyverével, idegen, messze való fejedelmek szövetségével, kívánja subjugálni ezt az mi szegény hazánkat, és nemzetünket az fejedelem; mindeneket magához kötelezván, s törvénytelenül vévén másokét, s maga minden kötelesség és törvény nélkül akarván lenni. S im az austriai fejedelmekre fogták vala némellyek, hogy örökös országokká akarják Magyarországot tenni, de itt látjuk azt; s idegen fejedelemségekkel végeztek is már arról, hogy ahoz segítsék: s anynyira is ment volt már is az szabadságkeresésnek színye alatt az dolog, hogy, ha isten ne n könyörült volna eddig is rajtunk, nem

csak része az országnak, hanem mindnyájan nyögnének ez alatt az vas iga alatt. S valljon mi közü Erdélynek, vagy Magyarországnak is, az ő kegyelme a fejedelem magános svékusokkal való confoederatiójához? elveszszünk-e mi mindnyájan azért, hogy ő kegyelmét az fejedelmet neveljük? Fel kell még azoknak is erre serkenni, az kik eddig álomban voltak is.

Azt se vélje kegyelmed, hogy ez a nagy megrögzött fa, az romai császárság, olyan könnyen eldőljön, a mint ott gondolkodik kegyelmetek felőle; mert igaz beszéddel, s jó emberségemre mondom, most kezdvén ezek is az fejedelmek eszekben venni, hogy ugyan ruinájokat nézik némellyek, úgy fogtak az dologhoz, hogy soha annyi hada együtt ő felségének nem volt, az mennyit most össze fognak verni: s ne legyen hitelem kegyelmednél, ha ipso facto, az kik együnnen is másunnan is már is megindultak (az Bavia elector hada, és ide Magyarország felé destinált hadak kívül), nem lészen ő felségének harminc ezer embere mezőben csak két hónap alatt is az svékusok ellen. Bizony nem filléreznének az francusok vagy svékusok is kegyelmetek körül, ha ezt nem látnák; de mivel más hírek töltötték már el az kegyelmetek füleit, s nem tudom micsoda homály fogta szivét is el, haszontalan talám erről beszélenem kegyelmednek: hanem értse kegyelmed: én bizony senki vas jármában nyakamot nem fogom, sem javallásomot arra másoknak nem adom. Az mit uram, hazám, s nemzetem szolgálatjában megcselekedhettem, azt megcselekeszem, s a többit isten jó voltára hagyom.

Az kivel ott némellyek az császárságról is álmodoznak, annak is, akármelly magyar-nál is jobban tudnám én kedvét keresni, s nagyobb gratiát is szerezhethék magamnak; mert az kit kegyelmetek illy igen oppugnál, ugymint az catholica religiót, nagy oltalmazója annak is az, s nem tudom, az aránt is mint örülhetne annak az változásnak kegyelmetek. S az is igen esze-veszett bolond, a ki azt tartja, hogy valami magányossan való

magyar fejedelemség ezt az nemzetet és hazát megtarthatná. De haszontalan ez aránt való okoskodásom is; hanem ám úgy hallom hogy kegyelmelek öszvegyült Kassára, az hol úgy tegyen kegyelmelek relatiót, és arra resolútiót is, úgy tractálja az dolognak mivoltát is, hogy holmi elvetett rossz dologért toább való veszedelemre ne bocsássa hazáját s magát: mert bizony ezennel utolsó veszedelem találja kegyelmeleket. Ha mind ennyi kegyelmességével is ő felségének nem lészen contentus kegyelmelek: elhibeti azt, hogy nagy isten haragja vagyon kegyelmeleken.

Panaszolkodik az fejedelem ő kegyelme azon is, mintha mi kegyelmeleket dure tractáltuk volna Nagy-Szombatban, és kemény szókkal is bocsátottuk volna el kegyelmeleket; kit az kegyelmelek panaszából vehetett az fejedelem ő kegyelme. Ítélje meg az isten azt is, kit megmutatnak az acták is, ha nem az kegyelmelek írási adtak-e minekünk is az kemény szókra okot? ha mik affélék löttek is, azon kívül az dolognak nagy keménységi is hozták azokat magokkal. De ottan ám kezdjen lágyabb tractát kegyelmelek; én örömetst kijállok belőle: minthogy szája izi szerént nem járhatok kegyelmeleknek. Ugyanis szintén megunakoztam már én ezektől az dolgoktul: adja isten, végezghessen minden jót kegyel-

metek! csak nézzen előre és háta megé is. A mint isten tudnom adja, gondot viselek én is magamra és hivatalomra.

Törös uramnak való *salvus conductus* is eleget szorgalmazánk, az ki talám nagyobb plenipotentiával ment volna alá, és immár alkalmas ideje, hogy Fileken, s Murányban vagyon, várakozván az securitásra kegyelmelekkel való végzésünk szerént: de azt sem küldé meg kegyelmelek az én emberimtől, s mégis mind minket vádol üdövtontatással. Én az békességet, úgy éltessem isten, szintén úgy kevánom, mint lelkem idvösségét: mivel magányossan is sok veszedelmes kárain vannak nekem ebben az zurzavarban; de az kinek hasznára volt, s szedi most is az hasznót, s még nagyobbra vágy, s nem gondolván ennyi pusztulásával, veszedelmével is országunknak és honnyunknak; ott méltán gyanakodhatunk, hogy azok nem akarói az békességnek. Mégis ex *superabundanti* protestálok azért, hogy semmi hazánk s nemzetünk veszedelmének oka nem akarok lennyi; de mindent, valamit ki tudok gondolnom, megcselekeszem; ha ez nagy concessiókat is repudiálni fogja kegyelmelek, s megvetni: élnem kell utolsó erőmmel is, ha Sámsonként járok is. Isten kegyelmeddel. Datum Posonij, die 7. Majj, Anno Domini 1645.

OKMÁNYOS TOLDALÉK.

I.

II. Ferdinánd király oklevele, mellyben Esterházy Miklóst Fraknó örökös grófjává emeli, Bécs, aug. 10. 1626. L. az életrajz XII. fejezetét.

Ferdinandus Secundus etc. Tibi Fideli nostro Spectabili ac Magnifico Comiti NICOLAO ESTERHASY de Galantha, Comitatum de Beregh, Zoliensis et Soproniensis supremo Comiti, Regni nostri Hungariae Palatino, Judicique Cumanorum, Camerario, Consiliario, et per Hungariam Locumtenenti nostro, salutem et Gratiae ac Clementiae nostrae Caesariae atque Regiae, continuum erga te incrementum. Potestas regnantium ad hoc divinitus in terris erecta est, ut quemadmodum ad malorum vindictam, ita et ad laudem sit honorum, et subjecti promiscue populi benevolentiam liberalitate attrahat, unius cujusque merita condignis retributionibus prosecuatur. Quod etsi quasi ex debito publici officii, et quadam generali Principum regula fieri soleat, eos tamen clarioribus ornandos esse Titulis, et altioribus extollendos honoribus reputamus, quos sincerior fides, magnanimi actus, et excellentia merita caeteris anteponunt. Hinc est quod considerantes virtutes magnificas, fortissima gesta, et clarissima merita, quibus fere omnes status constanti sinceritate devotioneque, magno laborum et studiorum obsequio antecellis, consuetudinem majorum nostrorum clarissimorum et augustissimorum Imperatorum et Regum more, postquam ad hanc Imperatoriae et Regiae dignitatis curam et solium DEVS optimus maximus nos evexit, libenter, benevole et benigne secuti, dum munifici in eos quovis tempore fuerimus, qui aliquo praeclaro facinore, authentico actu, vel quocunque laudabilis indolis argumento se se nostra gratia et liberalitate dignos, et honorum ad piam gratamque posteritatem promovendorum, Titulis aptos declaraverunt. Postquam ctenim natalium splendorem, ingenii acumen, singularem fidei ac fidelitatis tuae constantiam, adeoque animi tui sinceritatem, robur et fortitudinem, NICOLAE

ESTERHASY, diligentius intra nos revolvissemus, quibus, te jam inde ab adolescentia tua, ex Augusta domo nostra Austriaca Imperatoribus et Regibus, nobisque probasse non obscuris solum aliorum testimoniis didicimus, verum etiam propria quoque nostra experientia sufficienter compertum habemus, dignissimum te esse censuimus, qui non solum praeclare factorum tuorum, in omnem tuam et tuorum posteritatem, cum immortali et insigni nominis tui memoria duraturum testimonium a nobis sumas, sed et altiores quoque honoris et dignitatis gradus ita exigentibus eximiis meritis tuis, eveharis. Intelligimus quippe, ubi primum adolevisti, viribus ac ingenio pollentem, non te luxui et inertiae corrumpendum dedisse, sed animum quidem praeclararum rerum meditatione, corpus vero militaribus exercitiis occupasse ac dedisse: Aetate deinde maturiore succedente, omnibus in id ingenii et animi viribus incubuisse, ut cumprimis Sacrae Regni nostri Hungariae Coronae et deinde Majestati nostrae; ac toti denique Inclutae et Augustissimae Domui nostrae Austriacae summa semper fide, ac sinceritatis constantia, et alacritate famulari et inservire posses, variis in expeditionibus bellicis, tempore aperti belli decennovenali per Augustum Imperatorem Romanorum et Regem Hungariae Rudolphum secundum, sanctae recordationis, contra naturalem hostem Christianitatis Turcam gestis, Serenissimo Principe Archiduce Austriae Mathia Patruelis et Patre nostro observandissimo foelicis memoriae Generali Exercitus Capitaneo, tam in obsidionibus, quam etiam particularibus ac generalibus expeditionibus, pro virili tua, strenuam operam navasti: Talibus itaque virtutis speciminibus editis, altioribusque dignitatis gradibus, virtutibus et meritis tuis id exigentibus, per praefatum Matthiam in Sacro Romano Imperio et Regno Hungariae Rudolpho succedentem, sicut et per te reliqui Fratres tui carnales, et congenerationales, in numerum Capitaneorum et Consiliariorum

ascitus et cooptatus fuisti, ubi primum palæstram moderandi et gubernandi Status publici aggressus, a totius Regni istius nostri Hung. universis Statibus et Ordinibus, ad publicum et generalem Conventum Principum, aliorumque Regnorum et Provinciarum, per praelibatum Matthiam Imperatorem Lincium in Anno Millesimo sexcentesimo decimo quarto indictum, ubi nonnisi de arduis et gravissimis Reipublicae Christianae negotiis, saluteque publica asserenda pertractabatur, una cum aliis Collegis tuis, pro solenni legatione perfungenda dimissus fuisti. Nec minus postmodum, toto eo tempore, quo pax alma in isto Regno nostro vigeret, et populus desiderato et tranquillo statu perfrueretur, pro omni occasione eum te exhibuisse, tam veraci ac fideli aliorum quoque testimonio ac relatione intelleximus, quam etiam propria nostra experientia sufficienter, lucide ac benigna cum satisfactione nostra cognovimus, ut et dignitatis autoritatisque Regiae tuendae ac venerandae, et Regni gentisque ac Nationis istius commodi procurandi et juvandi, constantem semper animum et conatum habuisse deprehenderis. Hinc est, quod majora semper ac majora aemulatus, deque sufficientia et dexteritate tua, Augusta domus nostra Austriaca confisa, atque fidelitate, constantiaque et sinceritate secuta existens, officium Baronatus Magistri Curiae, cum Consiliariatus honore, in Anno Domini supra Millesimum sexcentimum decimo octavo consecutus, in gravissimis et maximi momenti negotiis, Conservationem nimirum Regni, et communem nonnisi Reipublicae Christianae conditionem concernentibus, operam et studium tuum impendendam esse volueris: Testes ejus rei sunt locupletes, etiam post funestas et excruciantes perturbationes, et civiles discordias, quae superiorum Annorum decursu in vicinis Regnis et Provinciis concitatae fuerant, eaeque in Regnum quoque istud nostrum Hungariae penetrantes, plurimorum inibi animos labefactaverant, qui nimirum Principis Transylvaniae Gabrielis Bettlen factionem secuti, a fidelitatis officio ac naturali eorum Domino, Regique legitimo debito homagii vinculo aut secesserant, aut abducti fuerant. Non solum autem pro virili tua, hostili ejusdem conatui temet opponendo, dum Capitaneatu Equitum Mille quingentorum fungereris, et etiam duram obsidionem in Castro Lakompak ab ipsius Principis Transylvaniae Bettleni exercitu Anno Millesimo sexcentesimo vigesimo Mense Septembri sustineres, auxiliariis nostris copiis tibi submissis, per exercitus nostri Generalem Spectabilem ac Magnificum Henricum Du Vall Comitem a Dampierre, insigni in Hostes

strage facta, et submoto ab obsidione hoste, et in fugam acto liberareris: Verum etiam in diversis et pluribus, tam in publicis Tractatibus Commissarii Regii officio perfungendo, cum praedicti Principis Transylvaniae similiter delegatis Commissariis, nominatim autem in Anno Millesimo sexcentesimo decimo Nono in Oppido Károly, postmodum etiam in Civitate Hamburgensi Austriae, in Anno Millesimo sexcentesimo vigesimo secundo: Item in Civitate Nikelsburgensi Marchionatus Moraviae, Anno Millesimo sexcentesimo vigesimo quarto, quam etiam Expeditionibus bellicis, signanter autem, dum memoratus Princeps Transylvaniae iterato aliarum quoque ditionum factiosis et rebellibus sese conjungendo, numerosis copiis, Arcem et Civitatem Poseniensem obsidione cingeret, et populabundus in vicinas Terras hostiliter grassaretur, ad propulsandam vim hostilem exercitu nostro in Insulam Challocköz expedito te quoque Commissarium praefecimus. Tum etiam majorum ac majorum dignitatum et honorum virtuosa et laude digna aemulatione ductus, meritis et virtutibus tuis id jure exigentibus in Anno Domini Millesimo sexcentesimo vigesimo secundo, Te in judicem Curiae nostrae Regiae in Hungaria, et simul in generalem Confiniorum nostrorum Antemontanorum, ac Praesidii nostri Uyvariensis supremum Capitaneum elegimus et constituimus, in qua quidem functione, strenue nec laboribus fracto animo desudans, praestans exemplum Virtutis et ingenui erga patriam et Christianam Republicam affectus tui symbolum exhibuisti. Dum jam fato Principe Transylvaniae, ruptis et violatis Sacrosanctis Pacificationis secum initae legibus, per summum sacrilegium, neque temerario solum, sed etiam plus quam barbarico ausu et furore clancularie coactis copiis, ascitisque in Societatem belli Turcis, perennibus et naturalibus hostibus nominis Christiani, adjunctisque sibi numerosis Turcarum, sub ductu Bassae Bosznensis et Agriensis, militantibus copiis, pervagata Hungaria, etiam in Marchionatum nostrum Moraviae penetrando, ferro flammaque in obvia quaevis saeviens, ingenti praeda onusti, recurrentes, multa animarum millia absque discrimine sexus, in diram barbarorum servitutem abduci fecisset: tu contractis aliquot praesidiariorum in Confiniis stipendia nostra merentium exiguis, quos brevis temporis patiebatur, turmis, innumeris pene copiis hostilibus audacter te opponendo, aperto in campo, semel atque iterum manus conseruisti, factaque in illis insigni strage, vim et audaciam vindicasti et compescuisti, ac non solum haud quaquam contemnendis spoliis et exuviis hostilibus obtentis, vexillis, pri-

mariis et praecipuis Turcis captis, plurimisque caesis, victoria non exigua posita triumphum reportasti, verum etiam magno numero mancipiorum in libertatem asserendo, Viennam in Augustam Aulam nostram invexisti, quo quidem heroico tuo facto, nihil omnino contingere potuit, aut ad dignitatem honestius, aut ad celebritatem illustrius: Tandem etiam novissime, haec et alia illustria tua facta nos recolentes, quae omnia sicuti veraci ac fideli relatione abunde intelleximus, ita propria quoque experientia nostra sufficienter et lucide, ac benigna cum satisfactione nostra cognovimus, neque concepta iam pridem de te spe nostra unquam frustrati sumus, nihil enim omnino hucusque in te desideravimus, quod vel a solerti et prudenti Duce, vel animoso et forti milite, aut fideli et constanti servitore, in utroque fortunae statu, cum perpetua et insigni nominis tui Laude expectari oportuit, ut et illud sicut ad cumulum virtutum et meritorum tuorum, ita etiam decus et ornamentum Nominis tui accederet, Te in Novissimis publicis et generalibus Regni Comitibus in Anno Superiore Millesimo sexcentesimo vigesimo quinto per Majestatem nostram indictis, inque Libera nostra Regiaque Civitate Soproniensi celebratis, te unanimi consensu et applausu universorum fidelium nostrorum Statuum et Ordinum praefati Regni nostri Hungariae, partiumque ei subjectarum, in Regni Palatinum elegimus, et creavimus, in qua quidem primariae dignitatis functione et officio, dubio omni procul, eum te exhibiturum esse confidimus, ut ad instar exhibitae et declaratae hactenus in omnibus occasionibus sinceritatis et fidelitatis demonstrationibus et testificationibus graviter et pro clementi nostra satisfactione, vires animi promptitudine zelanti et affectu ingenuo, deinceps quoque progressurum agnoscamus, ac non solum, patria et Natio Hungarica, de cura et sollicitudine, quae in conservationem ejus asserendamque tranquillitatem et permansionem ipsorum ipsa functio a te exposcit, gaudens experiatur, jugique tranquillitate cum fortunarum suarum incremento perfruatur, verum etiam exterae quoque gentes, Nationes, Regna et Provinciae Christianitatis, apud quos Nos minus ejusmodi Virtutum et meritorum tuorum monumenta commendari et celebrari constat, deinceps etiam affectum et propensam ipsorum voluntatem erga te declarare et profiteri majorem ac majorem occasionem sumant, sibi quoque merito proponendum apud se, vel sponte sua statuunt. Et quidem horum omnium tam praemissorum, tam vero aliorum plurimorum per te domi forisque laudabiliter ac utiliter praestitorum praeclarorum factorum tuorum ergo, ut nostram vicissim singula-

rem erga te gratiam et clementiam declaremus, virtutisque tuae memoriam nunquam intermittituro testimonio cohonestemus et illustremus, quo tuo Exemplo aliis etiam fidelibus subditis nostris, praecipue vero tuis Haeredibus, et Posteris, ex te legitima serie descendantibus, virtutes tuas et similia benemerendi studia amplectendi et imitandi calcar et majus quodammodo incitamentum addatur: Te NICOLAVM ESTERHASY, uti optime meritus es, alioquin etiam honore, titulo et praerogativa Comitum ex dignitate et officio Palatini, quo laudabiliter fungeris, gaudentem, ex ordine et numero supradicti Regni nostri Hungariae Magnatum et Baronum, in quo superioribus temporibus semper versatus es, benigne eximenter, ac per te liberos tuos jam natos STEPHANVM, utpote Filium et MARIAM MAGDALENAM Filiam, haeredesque et posteros tuos utriusque sexus universos perpetua serie ex lumbis tuis descendentes, ad gradum et ordinem liberorum, majorum ac perpetuorum ejusdem Regni nostri Hungariae, Regnorumque ac Partium ei subjectarum Comitum, a Germanica Natione Groff vocatorum, assumpsimus et elevavimus, atque dignitatem Perpetui Comitum tibi NICOLAE ESTERHASY, ac Filiis, haeredibusque et posteritibus tuis utriusque sexus universis, ex legitima serie descendantibus, super Castro atque districtu sive Dominio Fraknó alias Forchtenstein, Tibi Haeredibusque tuis masculini duntaxat sexus per alias Literas nostras Jure haereditario collato, in perpetuos et liberos Comites solenniter pronuntiavimus, creavimus et praefecimus, Te tuosque haeredes, liberos ac perpetuos Comites de Fraknó alias Forchtenstein ab omnibus dici, nominari et scribi, ac pro perpetuo dictae Arcis, dominiique Fraknó seu Forchtenstein Comite haberi et praedicari volumus. Decernentes ac ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut Tu NICOLAE ESTERHASY Comes, ac Filij et Haeredes tui universi, Cera rubra, quo ad sigillum insignium praefatae Arcis et Domini Fraknó, ac caeteris omnibus gratiis, honoribus, praerogativis, indulgentiis, libertatibus, et privilegiis, quibus caeteri dicti Regni nostri Hungariae, aliorumque Regnorum et Partium ei subjectarum, liberi, ac perpetui Comites, de Jure et antiqua consuetudine, vel alias qualitercunque usi sunt et gavisi, uti nunc et gaudent, uti, frui, et gaudere perpetuis semper temporibus possitis et valeatis. Imo eximimus, assumimus, pronunciamus, creamus, praeficimus, volumus, damusque et concedimus praesentium per vigorem harum nostrarum vigore et testimonio Literarum mediante. In cuius rei memoriam roburque et firmitatem perpetuam, praesentes Li-

teras nostras Privilegiales Duplicis et Authentici Sigilli nostri, quo ut Rex Hungariae utimur, independentis munimine roboratas tibi Comiti NICOLAUS ESTERHÁSY de Fraknó alias Forchtenstein, tuisque Haeredibus et Posteritatibus quibus supra universis, clementer dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti Reverendissimi in Christo Patris Domini Petri Pázmány Archiepiscopi Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, Locique ejusdem Comitatus Perpetui, Primatis Hungariae, Legati Nati, summi et Secretarii Cancellarii et Consilarii nostri Intimi in Civitate nostra Vienna Austriae, die decima Mense Augusti, Anno Domini Millesimo sexcentesimo vigesimo sexto, Regnorum nostrorum Romani septimo, Hungariae et reliquorum nono, Bohemiae vero anno decimo etc.

Trophaeum Domus Inclytae Estoras. Az oklevelek közt.

II.

Esterházy Miklós levele II. Ferdinándhoz, melyben a nádorságról lemond, Martius 16. 1638. L. az életrajz XXI. fejezetét.

Sacratissime Imperator! Licet animo ita sim constitutus, ut juxta officii Palatinalis juramenti Sacramento sancitam exigentiam tam sacratissimae caesareae, regiaeque Majestati, cujus servum obligatissimum, quam etiam sacrae regni Hungariae Coronae, cujus minimum me filium et civem esse profiteor, servire libentissime velim; ut ex ipsis etiam regni constitutionibus officium hoc meum tale sit, ut nisi turpiter contra illud peccem, ante mortem adimi non possit; si quis tamen ejusdem officii incommoditates, quae proximis temporibus perperam et per abusum irrepserant, aequa lance expenderit, vitio mihi minime vertere poterit, si rejecto hoc eodem, in alterius cervicem, onere memet exauctorari cupiam. Etsi vero plurima illa sint, quae ad hoc faciendum non tam me invitent, quam compellant; tamen pauculis hisce in fascem strictis fuero contentus, aequumque judicem compello, an iniqua praetendamus? I. Formula juramenti Palatinalis discutitur, examinentur singula ejusdem puncta, clausulae, cautiones perpendantur, eo libramine, quo majores nostri easdem Palatinis proposuerunt acutissime observandas: et nunc dispiciat iidem instructiones, commissiones, ordinationes, statuta, et id genus alia, quae ad patriae nostrae bonum, praesidia, quae ad regni nostri antemuralia, et finitima Coronae propugnacula saepissime contra Palatini vocationem fiunt, perspicit, liquido talia esse

illa, quae Palatinali juramento prorsus adversentur. Unde vel implacabilime passim exponam odio, si obligationibus mei juramenti velim ad amissum respondere, vel quod gravius longe est, manifesto laedendae conscientiae memet periculo exponam. II. Accedit huc illud etiam, vel inter prima motiva reponendum, quod ad ejusdem Palatinalis officii functionem e legibus Hungaricis rite obeundam, quoad juris publici executionem, et laesae justitiae satisfactionem, plurimae sint ab antiquis regum temporibus constitutiones, decreta, articuli, publico regnicolarum voto, et regis approbationibus lati, scripti, publicati, usu longo roborati, quorum nunc executionem, si ad laesarum partium contentationem pergamus, impediunt subito; et si vel pro salvando suae Sacratissimae Majestatis honore, vel vero tutanda dignitatis nostrae integritate, instemus acrius, sinistris multorum traducimur calumniis; quod exemplis liquidissimis, si requireretur, comprobabimus etiam: ut vero simpliciter negligamus omnia, induci minime possumus, cum haec supina rerum in officio meo negligentia, non tantum juramento personali, sed et publico suae Majestatis, et regni bono plurimum adversetur. III. Tam apud Sacratissimam Majestatem, quam apud regnicolas etiam odii, ac excitatarum contra personam meam aversionum seminarium illud vel maxime reddit locuples, quod contra mandata, commissiones, expeditiones ex aula suae sacratissimae Majestatis aliorum directas, identidem effervescere debeamus, nec omnia probare, quae illinc non vitio suae Majestatis, sed aliorum prodeunt. Vnde quod illa reprobem, quae statutis, libertati, ac legibus patriae adversantur, contumacis pene ac vix non rebellis nomen per summam injuriam sustinere cogor; quod apud dominum meum clementissimum, cui fideliter servire totis viribus intendo, quam sit periculosum, et famae, et fortunarum dispendio proximum, nemo non videt. Evidentia hujus rei nostris etiam temporibus extant argumenta; quae ubi res ita poscet, vel juratis etiam producemus testibus. Et ipsi etiam domini regnicolae, cum pro voto suo negotiorum, quae apud nos sollicitant, executiones assequi non possunt, si non apertis plane, occultis saltem cavillis ita proscindunt, ut merito, si non personae nostrae detrimentum, liberis certe, et posteris nostris merito proventura timeamus nocumenta. IV. Si quis annorum triginta duorum, proxime evolutorum, curricula perpendat, si quis intestinos patriae motus, seditiones, turbas, fortunarum direptiones examini subiciat, et ad haec omnibus iis temporibus me ad sacratissimae suae Majestatis servitia, patriaeque defendendae obsequia prae-

sto semper fuisse, ut famulum et civem, sincero iudicio ponderaverit, rite partes meas obivisse memet profitebitur, nec aetate jam affectum, et attritum viribus post tot annorum volumina ad ulteriora in hoc officio incommoda sufferenda protrudet, cui si, quae protuli, non sufficiant, penset velim illa, quae ultimis hisce tumultibus post bonorum amissionem, postque juratas in vitam, ac caput meum insidias, quas pro debita in regiam Majestatem fidelitate, proque publica patriae salute pertuli, et emeritum patriae civem, imo et militem quiete dignum proclamabit. V. Quodsi haec, quae retuli, ad me exactorandum non sufficiant, consideretur aetas, quae cum per assiduos labores in senium jam sit inclinata, morbisque obnoxia, utique impar esset iis sufferendis, quae pro Majestatis sacratissimae fidelitate, pro nationis Hungaricae ornamento, proque publico patriae bono, continenter adsunt exantlanda. Addo Palatinalis officii illum nunc esse statum, qui navigatorum ob solutas compages esse solet: nisi enim ex iis assiduo lacertorum obnixu sentinam exhaustas, nisi, quae hiant obtures, et sartias assidue, quae periculose sunt divulsa; et te, et communitatem, quam in iisdem vehis, naufragiis hauriendam exponis. Proinde uti est prudentis navarchi, si post operam navatam se deserere sentiat, clavum in adversos fluctus cum evidenti damno impellere, ita non sat consulte nos facturos arbitremur, si tot operibus circumventi et eluctandi spe destituti, cum alienae vitae, propriaeque salutis periculo ulterius ad officii hujus sederemus gubernacula. VI. Palam est apud omnes, eos potissimum, qui actionum nostrarum a juventute testes fuere oculati, quod pro publica patriae salute, proque sacratissimae suae Majestatis debita fidelitate, possessiones proprias, ac facultates omnes in discrimen vocare nunquam subterfugerimus, quod (absit verbo jactantia) facto ipso declaravimus etiam, cum res ita poposcit. Unde cum ad publici boni promotionem nunc quoque aliquot dominia propria aliis habemus obaerata, et ex adverso haeredes per Dei benedictionem habeamus complures, induci per paternam in eos charitatem, imo et per conscientiam non possumus ut, si quid humanitas nobis accideret, creditorum eos exponamus vexationibus, et spem praecidamus iisdem recuperandi illa aliquando, quae nos sine ulla privata illorum utilitate, pro solo aliorum in communi republica commodo vel distraximus, vel pignori subjecimus. Ad quae omnia redimenda, pristinoque juri suo restituenda, cum mihi nec animus desit, nec modus, si hoc specioso Palatinalis officii pondere cervicem eliberem, nemo mihi vertat vitio, si post sufficientem pu-

blicorum curam, modicam hanc aetatis, quae adhuc restat, portionem, privatae domus ruinis restaurandis impendero. Alias, ingenue fateamur, tantis hoc officium expensis e proprio dandis obnoxium est, ut ad nihil eorum sufficiamus, quae circa possessionum redemptionem intendimus. VII. Etsi vero de salarii nostri restantiis multum queri non possimus ob id, quod augustae memoriae Imperator defunctus easdem in sortem, et pretium dominii Regéciani computando demandaverit, uti et facto ipso computatae sunt; si tamen haec nunc occasio ad manum non fuisset, plures quam centum millium florenorum restantias apud suae Majestatis Cameram hodie numeraremus. Et cum officii nostri obligatio, ac vitae etiam status exigat, ut praeter quotidianae hospitalitatis onera, trecentos etiam stipendiarios pro publico bono ac privata etiam securitate sub Palatinali Banderio continuo salario alere debeamus, merito etiam deinceps timere debeamus, ne exhaustis facultatibus propriis, et consumptis in publicum bonum proventibus, nudi relinquamur, si sola restantiarum regesta nobis in spem a Suae Majestatis Camera transmittantur, nec deputata toties nobis stipendia certis temporibus ad declaratas necessitates persolvantur, quam exactissime. Igitur si vel nunc, vel alias etiam istorum solutionem quaesivimus, privatis minime, sed publicis rebus per id consulere volumus. Et licet pari forsitan meritum titulo, quo ut reliqui elementissimi domini nostri clientes, aliquid promeriti fuisset, mercenarii tamen esse noluimus, sed ut ingenui patriae filii, fidelesque suae Majestatis famuli, diversis occasionibus, sine ulla spe refusionis et praemii, promptos nos et expeditos censu proprio ad obvia quaelibet obtulimus. Vt vero accisis nunc facultatibus et militem bello idoneum alamus, et insuper exploratoribus in Turciam missis, tabellariis, legationibus Budam, et in Transylvaniam quandoque instituendis, et aliis hujus generis e proprio sufficiamus, id minime possumus, aut debemus etiam policeri. Vnde si haec non continentur, evidens in patriam sequetur calamitas, et ego iis e privato praestandis non sufficiam: dabunt mihi veniam omnes, si ex his incommodis emergendi mihi quaesiero occasionem. VIII. In hujus ejusdem Palatinalis salarii segura solutione illud etiam est principale, quod sacra regia Majestas ad animandos Palatinorum animos cautiones assecuratorias dare sit solita, uti nobis etiam easdem clementissime dignita est dare, et quidem secundum regni constitutiones, quae certas etiam praescribunt tricesimas, e quibus dicta Palatini stipendia in Banderii solutionem certo et infallibiliter administrentur, et quidem harum constitutionum vigorem longus etiam annorum

usus roboravit: imo ipsae tricesimarum reversales praedecessoribus nostris, et nobis etiam sub gravi vinculo porrectae, firmiorem reddiderunt. At nunc Sacrae suae Majestatis Camera Poseniensis, aut ejusdem potius praefectus, nescio quibus sinistris passionibus animi, in personae nostrae contemptum actus, in transversum, praedictas omnes regni constitutiones, regiae Majestatis cautiones, ac tricesimarum obligationes ita rescidit, invalidavit, et in quantum in se fuit, sustulit etiam, ut nihil nisi ipso jubente ac determinante pendi nobis possit e tricesimis: quin imo, quod gravius est, cum quis novus tricesimarum exactor a sua Dominatione constituitur, seriis datis etiam ipsi instructionibus, ac iteratis commissionibus mandat, ne ad nostras deputationes, ac commissiones quidquam cuiquam pendatur, nisi prius ipse ad consensum dandum fuerit requisitus. Quod cum regni constitutionibus ac Regiae Majestatis assecurationibus pugnat omnino: ac proinde cum hinc non tantum injuria luculenta, sed evidens etiam personae ac officii nostri sequatur contemptus, ne et successorum, per inutilem patientiam, Palatinatum omnino resignare praestat. IX. Nec desunt certae etiam in regno personae, quae gravibus nos lacessunt offensionibus; quam intolerabilem injuriam etsi mediis idoneis dudum vindicare potuissemus, malimus tamen intra patientiae virtutem justis doloris impetum fraenare, quam in eam vindictae speciem intempestivius prorumpere, e qua communi etiam bono malum aliquod gravius creari potuisset. Quare ne patientia laesa, si diutius prematur, furor fiat, coram Sua Sacratissima Majestate ante omnes, tum vero etiam coram hoc illustrissimo regnicolarum conventu dolenter aperio, et quidem sic, ut nisi laeso honori satisfaciatur coram iisdem, coram quibus injuriam sustinui, magistratum, quem gero, animo prorsus resolutum sim depositurus. Illa enim calumnia tam est luculenta, ut non solum officio huic, quo nunc inviti fungimur, sed reliquis etiam, quae a juventute gradatim obivimus, notam inurat; nec tam me laedat, quam sacratissimam suam Majestatem, cujus personam sustineo, et publicam patriae libertatem, cui vindicandae et defendendae nullo unquam tempore et loco meam operam passus sum deesse. Quia vero timendum mihi magnopere est, ne deinceps etiam obviis occasionibus, si pergam in officio, memet involvere, paratus sum sine vindicta magistratu memet abdicare, quam vel cum ea, quod omnino nolim, vel cum qualiquali satisfactione eundem retinere. Ita quippe felicius et facilius integra retinetur fama, quam laesa restituitur. X. Eadem Sacrae suae Majestatis Camera Poseniensis in causis et pro-

cessibus judiciariis, quorum ex officio, et lege regni, iudex sum ordinarius (et quidem specialis in causis fiscalibus) sub praetextu interessacionis inexplicabili me affectit injuria, quando me non citatum, aut ex aliqua juris patrii determinatione exclusum, contra manifestissimas regni constitutiones judiciaria privavit auctoritate et potestate, et vix non clare declaravit, me in principali illa bonorum Thurzonianorum causa nullo modo posse judicem agere, prout agente eadem Camera nec egi etiam, cum ex ejus assertionis suspectum me in illa causa fecerim, dignumque proinde, qui excluderetur etiam e juridica ejusdem revisione, et quidem solius Camerae arbitrio. Demum sentio graviter illud quoque, quod nonnulli dignitate officii mei Palatinalis, fidelitateque et sinceris servitiis toto vitae meae tempore regiae Majestati, bonoque communi praestitis, vilipensa, insolitas et minus decentes, inauditasque contra nos inquisitiones instituerunt, et quidem per tales, qui nec iudices nostri alioquin esse poterant, nec vero sacramento ad fidem veramque relationem obstricti; qui cum seposita conscientia, reique aequitate potuissent nos sinistris suis relationibus traducere apud sacram regiam Majestatem, unde vita ac fortunarum nostrarum conditio periclitari potuissent, non exiguum hac quoque in parte inustam sentio officio Palatinali, sinceritatisque ac fidelitati nostrae notam, ita ut haec quoque honoris et famae nostrae traductio non modicum addat ad priora in eo, ut resignato publico hoc officio Palatinali privatam, ac quietam sequeremur vitam. Et cum ignoremus, an nobis superstitionibus publica aliqua futura sint comitia, eadem animi demissione dominos omnes regnicolas, et communis patriae concives rogatos velim, ne resolutam hanc e magistratu abeundi voluntatem vel in pravum interpretentur, vel vero in exemplum trahant, praesertim cum non ita defungi velim officio publico, ut boni civis partes non expleam in privato etiam: nam polliceor in illa etiam, quam summe appeto, vita umbratili, et a publicis curis remota, ita me accommodaturum pro virili, et ubicunque res praesentiam exposcet, vel consilium, vel quidpiam usui publico proficuum, in nullo prorsus partes meas sum denegaturus; nec puto privatam me minus patriae profuturum, quam tunc, dum magistratum hunc in Hungaria supremum gessi annis duodecim, qui quatuor propemodum praedecessorum Palatinorum vitam exhauserunt. Vtique, quod intendo, facilius impetrem, nullam a sua sacratissima Majestate refusionem, nullam ab inclyto, cui servivi, regno, aut dominis regnicolis compensationem exposco; grande mihi vetigal quotannis fuerit, si privatam vitam ducere

licebit. Vltimo quamvis a parte quoque domino-
rum regnicolarum non deessent solidae, et
praegnantis rationes, quae me ad resignandum
officium hoc Palatinale merito movere deberent,
inter tam ardua nihilominus suae Majestatis ne-
gotia nolens fatigare iis benignas aures suae Ma-
jestatis, in hoc ad extremum demisse supplico
suae Majestati, quod cum dominis regnicolis
post suam Majestatem arctissimo juramento sim
adstrictus, liceat mihi hanc ablicentiationem cum
iisdem quoque communicare.

Samuelis Timon Annales, Kaprinai folio-kézira-
tai XXXVII. kötetében a 141—143. II.

III.

*Considerationes et media circa communem defensionem
Regni. Iratott 1635-ben a nádor által. L. az életrajz
XXIII. fejezetét.*

Az mi magunk erejéből való oltalmunkat,
úgy vagy, sokképpen forgatta az mi szegény
nemzetünk elméjében, mint adhatna azt magának
alkalmatosban, az kiről különb különféle idő-
ben gyakor statutumokat is irtanak, annak mo-
dalitását lege imponálván az státusoknak; s
végtére erejek megfogyatkozván, s országunk
diminuáltatván, találták fel magok oltalmára az
ő felsége külső segítsége nélkül az kisebb szük-
ségben az particuláris expeditiót, in majori au-
tem necessitate az generalis insurrectiót. Melly
végeztéseket mint ország rendelését mi nem op-
pugnáljuk, de ha az előbbeni oltalomnak mód-
ját megtekintjük, boldog isten, mit nem mivel-
tenek! Egy szóval vérekek együtt mindeneket
kiadták magok oltalmokra, a mint arról passim
in Decretis Regni sok hasznos constitutiók
vannak. De most kicsoda az, ki cselekedettel
nem vérét, de csak kevés részjavát is végezések
szerint kívánná kiadni, nem hogy azon kívül va-
lami cselekednék édes hazájáért! És így jutot-
tunk erre az extremumra, nem annyira erőtlensé-
günk miatt, mint az magunk nem akarata
miatt, holott csak az mi emlékeztünkre is ő
felségének az mi kegyelmes urunknak külső ide-
gen hada is lévén ben az országban, continuus
milest is tartott az nemes ország, az ki egyné-
hány ezer ember felé ment, s az mellett persona-
liter is gyakran insurgált az szükségnek idején, s
portáktul is füzetett, s úgy igyekeztek oltalmazni
honjokat, az kire mind el is érkeztek. Nem ho-
zom itt elő a szegény Lajos király idejében irt
articulusokat, minthogy az generalis decretumból
azokat ki is hagyták; de az szükségünknek idején
látván az török erőnek reájok való jöveteleket,

minden javoknak és jövedelmeknek minden ren-
dek felét offerálták az királynak, s az mellett
magok is generalis insurrectiót égettenek:
de későn, az mint megmutatta exitussa,
mellyben egynéhányszor estünk volna már, ha
isten nem könyörül vala rajtunk. Kitől mennyire
távol vagyunk most, mindennapi káros experi-
entiánk igen nyilván kimutatja. Sőt arra men-
tünk (kit szomoruan kell mondanom), hogy
minden hazánk és magunk oltalmát az külső ő
felsége erejére bízuk és az nyomorult községre,
úgy mint az portákra, senki semmivel a magá-
ból nem akarván az közönséges jót segíteni, sőt
az mikor particuláris expeditio vagy, fel-
vén némely földesurak az portákra vetett pénzt,
holmi maga alkalmatlan emberit szokta expedi-
álni, úgy mint szabadosít, lovasit is, és holmi
gyermekeket, az kik tantum abest hogy oltal-
mazhatná hazáját, de kárt télesen inkább többet,
mint hasznót; ha penég, mikor néha némely hadat
tartunk és fogadunk is, az is csak fogyatja az sze-
gény országot, mert bizonyos fizetések meg nem
lévén, ingyen kívánnak élni, és gyakrabban, az
hol leginkább kívántatnék, ott fogyatkoznak meg
hazánknak. És így akar egyik, akár másik, s
akár harmadik módot tekintsünk, mindenütt
rakvák vagyunk difficultásokkal, holott az gene-
ralis insurrectióban az fölül megírt alkalmatlan-
ságok kívül vagy nagy félelem is, kevésképen
az mohácsi veszedelemnek példáján; és bizonyos,
hogy azt méltó volna utolsó szükségünkre is tar-
tanunk. És az szerint az particularis expeditió-
nak is meg szokott ugyan az költsége lenni és sok
alkalmatlansági, de semmi avagy igen kevés
gyümölcsét vehetjük; s úgy vagy az mezei ha-
dának dolgok, hogy gyakorta több kárunk,
mint hasznunk szokott belőle következni.

Mellyek mind így lévén, az a kérdés: mit
miveljünk tehát? mert az magunk oltalmára mind
isten, s mind az természet kötelez bennünket, s
csak külső oltalomhoz is támaszkodnunk penig
s mind gyalázatos, s mind alkalmatlan az is.
Mellyekről mind jól elmélkedvén, felette igen
méltónak itélem, hogy derék tanácsot tartsunk,
hogy valamint magunkkal együtt még az mi
üdönkben édes hazánkat el ne vesszessük.

De, mondaná talán valaki, hogy ezekről
már mind írott törvényeink vadnak, és csekély
elmélkedés azokat megváltoztatni, és valami új s
szokatlan dolgot az országban béhozni: melly
ellen semmit nem szólunk; de ha valahol helye
vagy, amaz mondásnak, hogy servire necessi-
tati semper sapientis est habitum, ebben legin-
kább követhetjük azt, mint magunk megmaradá-
sát néző dologban. Jól lehet új dologra én ugyan
nem tanácslom hogy menjünk, hanem régi orszá-

gunk végezését megtekintvén, nyúlunk azokhoz. És először is édes hazánk oltalmában tekéntsük meg, micsoda ellenséggel légyen igyünk, és micsoda módokkal fogyatott ez ideig bennünket, és kívánja elfogyatni maradék részecskéjét is szegény édes hazánknak és nemzetünknek. Első ellenkezése azért és leghathatóbb az ő belső álnoksága: egymás ellen kívánván felültetni bennünket, holmi rövid ideig némelyeknek való méltóságnak mutogatásával, mellyet nagy káros experientiákkal csak mi időnkben is tapasztaltunk.

Második az békeségnek színe alatt szüntelen rajtunk való kapdosása, per partes, együtt is *) másutt is ölvén s vágván és rabságra hordván nemességönket, s az által maga alá hajtván s hódítván népünket, naponként foglalván megszorult hazánk határait.

Harmadik nyilván való fegyver és derék indulatja az pogánnak, az kivel szegény hazánkat nagy sok ízben premálta már, és fm annyira angustálta is, hogy sok helyen egy napi járó földön aleg vagyon fele hazánknak, kinek okairul sokat szólhatnak, de most ezt elhagyván, ez három rendbéli ellenkezéseknek mint köllene ellene állani, ilyen nagy illetlenségeknek, az a kérdés?

Az elsőül. In anno 1622. nagy animadversio alatt való articulust végezett az nemes ország, art. 20., kinek vége felé az vagyon, hogy az ne tovább, hanem csak az utána való s következő gyűlésig tartson, ki mivel nagy orvossága az első török ellenkezésének, méltó megújítanunk, és igen stricte observálnunk, és sok több arrul irt országunk statutomival cum animadversione condigna.

Az más rendbéli ellenkezések ellen vagy békességnek idején, vagy etiam tempore hostilitatis. Először az végbéli vitézlő népet kívántatik in justum et completum numerum venni, s nehéz azoknak már jobbot adni is, az mint arrul másszor irtam. Másodszor: Ezek mellé continuus miles kívántatik ugyan azon végekben, az kik az végbeliekkel együtt hazánk javára vigyázzanak, bizonyos fizetéstrendelvén ezeknek az nemes ország. Harmadszor légyen rendelve, sőt orsághostul elvégezve, hogy minden rendbéli úri és főnemes rendek proportionaliter ratione proventuum suorum szolgálát és vitézlő népet tartani, s akár végekben s akár magok jószágokban, az melly részben az országnak valami excursiót akarna tenni az török, intimatiót tévén az palatinus, tartozzanak az urak és főnépek magok szolgálát az generalisok mellé küldeni; sőt ha in mora periculum esset, csak az magyar generalisok requisitiójára is, kiknek számokat úgy rendelhetnénk, hogy

*) Azaz: egy helyütt.

valamennyi portája az uraknak vagyon, minden négy portátul continue egy lovaszt tartana, s az decimáktul pedig mindenkor száz forintot meg egy lovaszt tartanának az praelatus urak, ki igen könnyen meglehetne, s igen szép sereget is tenne. Az nemességre is juxta facultatem vetnénk lovasokat, hogy azt minden occasióra készen tartanák. Negyedszer: tegyen limitatiót az nemes ország minden vármegyékben, hogy in celeri et periculosa necessitate mennyi gyalogot adjon, ha az felül még illy három rendbéli vitézlő nép elégséges nem lenne, hatalmat adván az fő és viceispányoknak, hogy azokat vármegye gyűlése nélkül ottan helyben, és az hova szükséges, oda állathassák ad intimationem palatini, avagy, in mora periculo existente, ad requisitionem etiam generalis. Ötödször. Az városok, mivel csak szintén tempore generalis expeditionis adtak eddig bizonyos számú gyalogot, concurráljanak efféle gyalog-adásban ő kegyelmek is az nemes vármegyékkel efféle expeditiókban is ott, az honnét efféle periculomi lenének szegény hazánknak, minthogy personaliter azon kívül is nem szoktak ő kegyelmek fölülni. Jóllehet nem úgy, mint az generalis insurrectiónak idején, hanem sub certa limitatione, ut est conditio civitatum, de ezt is ugyan most el kell limitálni. Hatodszor: ha pedig valamely részben az országnak derekas végbéli török gyülekeznek, az kiknek az fölül megirt elrendelt népek meg nem felelhetnének, és féltetnénk valami ruinátul az országot, nunc demum utolsó szükségében úgy köllene az generalis insurrectióhoz fognunk az ország constitutiói szerint, kikkel úgy hiszem, ha az egész végbéli törökök mind egyöve gyűlnének is, és valami veszedelmet akarnának országunkra hozni is, könnyen ellenek állhatunk, s egy értelemmel megoltalmazhatjuk magunkat.

Az harmadik és derekas ellenünk való indulatját pedig az mi az töröknek nézi, ott osztán tamquam communi hosti christianitatis communibus viribus resistendum erit. Az mely casusban mindeneknek előtt és mindeneknek felett az mi kegyelmes urunkhoz kell folyamodnunk, és ő felsége után az keresztény szomszéd országokhoz, s velek együtt conjungálván magunkat, úgy kellek ellenek állanunk, mind az fölül megirt országunk népeivel, az mint isten ő szent felsége tudnunk adja, jó példának lévén az idegenek édes hazánk mellett in tali casu is. Melyek mind ez szerint, ha bizonyos és jó rendben vétetnek, megmenekedhetünk az szüntelen rettegetstől, s megmentjük az szegény ennyi sok rendbéli veszedelmes állapotoktól, s az gyakor generalis insurrectiókkal sem köll terhelni magunkat, az kinél még eddig sem nagy sem kicsiny szükségünkben ma-

gunk oltalmára semmi egyéb remediumunk nem volt, s nem fogunk osztán panaszolkodhatni a mezei hadakra is, kik miatt eddig a nemes ország ennyi kárt, busulásokat vallott, s ugyan ezekkel holmi honunkbéli tumultuálókat és seditiosusokat is, ha kik találkoznának, ottan még fűvében compescálhatunk s az vigyázhatunk egyéb hatalmaskodók ellen is, s domálhatjuk is az sok uratlan s igen elfelesedett és gonoszagra vetemedett szabad legényeket is, kikről csaknem annyi félelmünk lehet, mint a külső ellenségtől.

Hol pedig (kit nem reméllünk) ezekben nem concurrál egy értelemmel és segedelemmel a nemes ország, s ugyan valami bizonyost nem statuál maga megmaradásáról: ennyi experientiam után mondom, mint a ki már isten akaratjából csak e nagy terhes hivatalomnak is tizedik esztendeiben vagyok, hogy járulván az felől meg (említett) akadékokhoz a magunk közt való egyenletlenség is, s fogyatván magunk hada felől is, a természet szerint való ellenség mellett, ezennel minden külső és nyilván való ellenkezés nélkül is elfogyunk magunk gyalázatos veszedelmével, és a szomszéd keresztény országunknak is kimondhatatlan kárral is: kitől hogy isten szegény hazánkat és megkevesedett nemzetünket oltalmazza, életemnél inkább kívánom. E mellett nagy szomordán ugyan protestálván is, hogy ilyformán, a mint most vagyunk, hivatalunknak és kötelességünknek mi sem felelhetünk meg, és mégis (kitől isten oltalmazzon országostól bennünket) ha mi veszedelem találja szegény hazánkat és nemzetünket, mi okai semminek nem leszünk, melyet alázatosan kegyelmes urunknak is kénytelenek leszünk megjelentennünk, kiből, noha tudom meg nem fogyatkozunk mind annyi distractióiban is ő felségének. Mindazonáltal méltó tekintetnek köll a nemes országnak a mostani ő felsége állapotira is lenni, s maga dolga-ira annyival szorgalmatosban vigyázni, nem támaszkodván mindenestől csak ő felségére, kit, mind kegyelmes urunkhoz való kötelességünk is megkíván tőlünk, s mind hazánkhoz és magunk megmaradásához való szeretetünk és obligatióink is.

Protocolum Esterhazyanum, 115—121. I. A nemzeti Muzeumban.

IV.

Considerationes et media circa communem defensionem Regni. Iratott 1638-ban a nádor által. L. az életrajz XXIII. fejezetét. (Első szakaszának szövege hiányos).

I. Quid Hungaria cum annexis sibi Provinciis ad communem sui defensionem, exclusis externorum etiam auxiliis, valeret, quantamque ad eundem finem e propriis facultatibus conferre

posset, expendit identidem diligentissime, quodque post exquisitam in hoc negotio circumspectionem e re futurum animadverterat, legibus etiam latis Regni ordinibus observandum praescripserat, et quidem florente adhuc Regni hujus statu. Vbi vero invalescente Turcarum tyrannide vires ejus accisae sunt, diversum, pro fortunae suae diversitate, juvandi se modum adinvenit, et ne tunc quidem etiam sic animum despondit, ut domesticae virtutis immemor, ad externa Regum suorum auxilia recurrere statueret, verum si minoribus urgeretur periculis, obviam iis ibat auxilio particularium expeditionum; si vero majoribus premeretur angustiis, tunc quasi armis decretoriis agendum esset, generali semet tutabatur insurrectione, viritum omnibus ad arma proclamatis.

II. Quas quidem labantis Patriae Constitutiones, utpote communi omnium Regnicolarum consensu sancitas, usque utilissimo quondam roboratas ea mente attuli, ut facta comparatione ejus studii, quod majores nostri in Reipublicae salutem animose impenderunt, et curae illius, quam nos in ejusdem communis Patriae fulciendas ruinas suscipimus, oppido grandem inter illorum sollicitudinem, nostramque industriam, si quae tamen est, advertamus diversitatem. Illi enim, ut passim Decreta testantur, una cum proprii sanguinis effusione, proprias etiam usque ad fundum facultates profunderere minime sunt veriti, quasi degeneres a majorum nobilitate futuri, si majoris vitam, aut opes, quam patriae libertatem aestimassent. Grave hoc virtutis documentum, iis potissimum, qui hac tempestate non vitam et sanguinem, si pericula Patriae deposcant, sed ne minimam Bonorum suorum partem iis propulsandis impendi patiuntur, etiamsi id publicis Comitiorum Sanctis decernatur. Et hinc clare constat, hac Regnicolarum restricta tenacitate, et non domesticarum virium inopia venisse nos in haec extrema, ut nisi mendicemus ab externis, nihil domi nobis suppetat ad nos juvandos; et tamen vel his vicinis temporibus quid possimus, si animus adsit, orbi testem fecimus, cum et Sacrae M. Caesareae in Imperio pugnanti domestico milite succurrimus, et insuper, ubi res deposcebat, formati etiam castris rem nostram, opera superflua domi hominum, agere non intermisimus.

III. Non inculco hic Articulos Ludovici Regis, cum ii post infelicem initae tunc pugnae successum ex generalibus etiam Decretis pridem sint expuncti: illud solum addo, quod cum animadvertissent Solymannum Imperatorem cum ingenti exercitu extremam Hungariae cladem illaturum, Status omnes et ordines medietatem Bonorum suorum quam promptissi-

me Regi obtulerunt, et insuper capitatim quilibet Patriae Civis, penes eundem Regem ad arma summenda citatus est, quae auxilia etsi minus matura ac opportuna fuisse infelix eventus ostenderit, Regnicolarum tamen promptitudo laudem et exemplum meretur, imitationem tanto exactiorem, quanto minus eorum insistimus vestigiis. Nos enim eo jam prolapsi sumus miseriae, ubi abdicata omni Patriae servandae cura, quod sane invitus refero, securi agamus, et onus omne, quod majores nostri in servando Regno propriis humeris succollabant, vel in extraneos Regiae Mitis milites, vel vero in miseram plebem devolvamus, vexando illam annuis contributionibus, exactionibus, aliisque tributis impertinentibus. Imo eo jam nonnullos impii lucri praecipitavit cupiditas, ut quod a subditis titulo Taxarum, ac Contributionum pro publici boni necessitatibus exegerunt, id totum cum maxima Regni injuria in privatorum usus convertant, solosque colonos, loxas, agazones, libertinos, armorum omnino imperitos in castra expediant, qui quantum sibi suisque, per quos mittuntur, sunt opprobrio ac dedecori, tantum communi bono sunt nocumento.

IV. Huic incommodo vicinum et illud est, quod etsi nonnunquam conducto ad bellum milite rem nostram agere conemur, salarii tamen, et per hoc militaris etiam disciplinae defectu, exhauriatur plebs, vastetur provincia, verbo, pessum eant omnia, quae stare debuissent, si pecunia, nervus belli, in militum stipendia feliciter fuisset erogata, vel conquisita sufficienter. Vnde sive particularis, sive generalis insurrectionis pensemus commoda, vel incommoda, sive etiam stipendiarii militis usum expendamus, fatale est Hungariae in omnibus istis pati extrema, et ultimis implicari difficultatibus, prout integri seculi infelix docuit experientia.

V. Haec omnia cum evidenter ita sint, quaeratur nunc quispiam quid facto sit opus? Sane sic censeo, ut cum ad nostri defensionem divina pariter ac humana, imo et naturali lege simus obligati, sitque minus honorificum, externorum duntaxat niti auxiliis in extremis periculis: judico tentanda extrema, serioque habitis identidem inter nos consiliis discutendum, quid ad communis Patriae salutem communibus decerni possit suffragiis, nec brevi prostrata vanis et anilibus depleamus lamentis.

VI. Objiceret forte quispiam: de his omnibus, quae in consultationem vocari possint, publicas passim exstare constitutiones, nec illis addi posse aliquid, nisi forte quis illarum vigorem, aut elidere, aut eludere tentaret, quod temeritatem superet, et novitatem redoleret. Ita

est, fateor, exstant in rem praesentem plurima senatus consulta, quae pro temporum et necessitatum varietate, diversis etiam modis sunt condita. Nec ego sum ejus animi, ut eversis constitutionibus antiquis, novas scribi sentiam, sed ajo duntaxat, quod sicut necessitati servire fuit semper sapientis, et tempora temporis scivisse temperare evidens prudentiae fuit argumentum: ita nunc suadeo, ut vires modernas cum prioribus, commoditates majorum cum nostris defectibus conferendo, ea decernamus, quae statui nostro judicaverimus maxime opportuna, quod consequemur, si praecedentium annorum, imo et seculorum, memoriam ex antiquis Regni constitutionibus deduxerimus, et ostenderimus, hostis, quocum nobis decertandum est, ingenium, quod licet multipliciter hactenus Asiae simul et Europae noxium sua calliditate exstiterit, omnes tamen ejus artes, quibus Patriam hanc debellavit, ad haec tria, quae subnectam, capita revocantur: Primo enim id principe studio conatur efficere, ut partem unam Regni contra alteram incitet, armet, vanaeque dignitatis ostentatione ac promissione eo hominum potentiorum ingenia flectat, ut intestinis seditionibus animos civium sejungat, quod utinam vel viciniorum temporum exemplis non essemus experti. Secundo: sub specioso pacis praetextu nullas dilatandi sui territorii negligit occasiones, sed singulis propemodum septimanis e praesidiis suis in nostra excurrendo, pagos populatur, villas diripit, militem caedit, maximam hominum multitudinem in captivitatem abducit: quibus omnibus unicum hoc efficere conatur, ut pagis, oppidis, castellis sub sua tributa redactis, Imperii sui fines quam latissime producat, nostri autem terminos angustis admodum limitibus circumscribat, quod utinam ita esse etiam oculis non cerneremus. Tercio: quoties aperto Marte, castrisque numerosissimis nos vel invasit, vel inquietavit? quoties ingenti apparatu bellico fines nostros invasit? quoties ducentis et trecentis armatorum millibus ex ipsis Asiae visceribus eductis antemuralia Regni vel diruit, vel pro se occupavit, et quidem adeo proterve, ut redacta in potestatem suam Patriae nostrae medietate, in plerisque locis vix itinere diei ferrox hostis absit? quae quidem funestae calamitatis causae etsi copiosam loquendi praeberent materiam, ea tamen praeterita, solum de iis mentem aperiatur, quae ad praedicta tria mala evitanda, vel saltem avertenda plurimum nobis profutura judico.

VII. Circa primum. Omnes illae hostium technae, fraudes, et sutelae fumi instar evanescent, quibus Coronae Sacrae filios in mutuas

caedes armare meditatur, si Art. XX. in generalibus Comitibus Anno 1622. conditus in viridi sit observantia. Ad cujus calcem cum expresse sit additum, ut ejus vigor nonnisi ad proxime tunc secutura Comititia perduret, opus omnino censeo eundem Articulum, nova auctoritate roborare, cum sit efficax contra primam Turcarum calliditatem remedium, maxime si contra illum delinquenti poena severissima proponatur.

VIII. Circa secundum. Tam pacis, quam belli temporibus haec observanda judico. Militem praesidiarium ad plenum et consuetum ubique numerum reducamus, et ubi periculum gravius est, in limitaneis arcibus augeamus etiam, uti de hoc eodem argumento alias fusius cgi. Secundo, penes hunc dispendiarium et statarium militem praesidiis tutandis addictum, oportet ubique et alium e civibus Patriae conscriptum alere militem, eumque deputatis a Regno stipendiis exsolvere, qui ad hostium excursiones reprimendas intentus semper sit et expeditus. Tertio: vigore constitutionis recenter condendae sub gravi poena obligetur quilibet Praelatus, Baro, Magnas, Nobilis pro rata parte suorum proventuum, famulos armis idoneos vel omnino formatos milites suis stipendiis continenter alere, et cum periculum urgens fuerit, eo domesticum hunc militem pleno numero armisque bene instructum expediant, quo Palatinus Regni judicaverit mittendum, scilicet ad confiniorum generales. Si tamen in mora videretur periculum, possent ad immediatos Generales Hungaros se conferre, illisque ea in parte Regni praesto esse, ex qua hostilis timeretur excursio. Haec porro alendorum domi militum limitatio ita constitui posset, ut seculares quidem Barones, Magnates, et Nobiles a quibuslibet dominii et possessionis suae portis quatuor, equitem armatum unum proprio stipendio continenter alere teneantur. De dominis Praelatis et aliis Ecclesiasticis, qui jure decimarum gaudent, statuendum judicarem, ut e quibuslibet decimalium proventuum florenis, identidem unum equitem armis probe instructum aere suo ad Patriae necessitates expeditos habere debeant, neque homini Patriam et decimas amanti taxa haec onerosa nimium esse videretur, maxime ubi de capitali periclitantur ecclesiastici proventus et ipsa ecclesia. Quarto: per publica in his Comitibus statuta fiant certae in quolibet comitatu limitationes, quanta peditum armorum copia contra hostem in celeri necessitate possit educi, si praedictus equitum triplicium numerus hosti opprimendo non sufficeret. Et insuper detur auctoritas Vicecomitibus, ut ipsi per se, urgente periculo, etiam sine Comitatus congregatione possint hoc milite uti ibi, ubi generali placuerit, vel

Regni Palatino. Quinto: cum liberae Sacrae Coronae civitates hactenus nonnisi in generalibus Regni expeditionibus certo peditum numero succurrerunt, ita de illis etiam statuendum nunc censeo, ut et illae pro communi omnium salute una cum Comitibus ad has peditum expeditiones pro qualitate et quantitate virium succurrant ibi, ubi periculum erit. Etquidem cum ipsae Civitates personaliter non insurgunt, nisi cum in extremis necessitatibus extremae sunt etiam generaliter faciendae insurrectiones, tanto promptiori animo se deberent offerre ad has suppetias sponte etiam offerendas, quanto certiores sunt, quod opera talium insurrectionum particularium, ita hostis retundatur, ut generali insurrectione, ad quam ipsi viritim consurgere (deberent), non sit opus. Adde tamen hanc tumultuariam militum pedestrium suppeditationem debere esse longe minorem illa, quae sit in generali insurrectione a parte earumdem civitatum. Sexto: si in aliqua Regni parte hostilis incursus et ejusdem apparatus bellicus tam esset potens, ut praedicta omnia subsidia copiaeque domesticae undique collectae minime judicio prudentium judicarentur suffecturae, tunc demum in extremis ad extrema deveniendo, generalis insurrectio esset indicenda, et quilibet Patriae Civis ad arma proclamandus. Hoc si unanimi fiat omnium voluntate, ausim polliceri, nulla in praesidiis Europaeis Hungariam versus tanta esset Turcarum (copia), quibus, cum gloriae avitae et innatae virtutis opinione cumulatissime nequeamus respondere.

IX. Circa Tertium. Hic cum jam cardo rerum vertatur, tamquam pro salute Patriae, pro liberis et libertate, proque aris et focis decertaturi, praeter domesticas vires viritim collectas, ad externorum etiam auxilia recurrendum erit. Et ante omnia, demisse S. M. Caesarea simul et Regia erit requirenda, ut Hungariam tamquam Austriae penuariam et provinciarum suarum antemuralem clypeum, auxiliis quibus poterit maximis contra juratum Christiani nominis hostem defendere ne praetermittat. Deinde vero, cum ardente proximo pariete vicinorum res agantur, ineundae cum vicinis provinciis confoederationes, evocando vires illarum in haec arma socialia. Nec earum promptitudini diffidendum, cum et hactenus, ubi summa pericula poposcerant, nobis milite, comite, munitionibus, pecunia praesto semper fuerunt, communemque hostem communibus etiam viribus una nobiscum animose represserunt.

X. Haec omnia si sic ordinate succedant, multiplices Respublica nostra consequetur utilitates. Primo enim, quod sane grande est lucrum, a continua trepidatione, qua diutius conta-

bescit, semet ipsam liberabit. Secundo, miseram plebem eximemus e periculis illis omnibus, in quae conjecta, hactenus nec capitis, nec fortunarum habuit securitatem. Tertio, insolentias omnes et ingentia damna evitabimus, quae hactenus toties incurrimus, quoties generalis indicta est omnium insurrectio, cum praeter hanc pene integro seculo nullum alium modum nos juvandi habuerimus. Quarto, nec operemur contra collectitios per comitatus milites, qui saepe ob repentinas hostium incursiones colligi debuerunt, quorum operam sola Patriae damna, et non stipendia resarserunt. Quinto, si qui contumaciam aut rebellionem in patria spirarent, si qui item cum hostibus occulte colluderent, vel sine Magistratus licentia suspectum militem conscriberent, his iisdem domesticorum auxiliis, quae supra retuli, priusquam in stirpem et culmum adolescerent, inopinate possemus suppressere. Sexto, tot palabundos praedones, tot vagos grassatores, et libertati assuetos latrones, qui in ipsis Regni visceribus inpune grassantur, et a quibus aequae ac ab hostibus timere debemus, stirpitis extinguere possemus.

XI. Si vero (quod minime futurum existimo) communi omnium consensu ad praedicta media D. Regnicolae non concurrent, nec stabile aliquid decernerent, quod praedictorum discursuum executioni inserviat, post tredecim annorum experientiam in hoc Palatinali Magistratu adquisitam, ut de aliis longo usu acquisitis conjecturis taceam, vel iuratus ausim affirmare, quod ad hostilia damna, domesticorum etiam accedente discordia, qua quidem turpiter flagramus, eo nos propediem deventuros, ut Patriae simul et nobis cum aeterna, gloriosae quondam gentis ignominia, bustum condamus, et quibus nos deflagrabimus, iisdem etiam flammis et incendiis cum ingenti orbis christiani detrimento vicinas etiam Provincias involuamus. Ac utinam, in his quae praevideo, vel cum vitae periculo vanus augur deprehendar aliquando.

XII. Ceterum cum fides Patriae, Sacraeque Majestati Regiae ac Deo data, hoc a me speciali obligatione exigit, ut tanquam Navarchus fracto etiam malo dispiciam, quid ad salvandum in hac tempestate navim meae curae commissam profuturum judicetur, integra fide protestor eoram Inclytis Patriae Civibus, me his utiliora et expeditiora quae suggererem non invenisse. Si recta recte suadens exaudiar, est cur non mihi, sed Patriae et communi omnium saluti ex animo gratuler. Sin minus, vel renitentem me etiam eo dulcissimae Patriae compellit amor et charitas, ut per solennem Protestationem, quam ad innocentiae nostrae dignitatem salvandam hic facere

teneor, in alios venturi vel imminentis potius periculi damna conjiciam, et quidem in eos, qui sibi et publico bono, me consulente et praemonente, defuerunt. Et hoc ipsum, juxta officii nostri rationes, Sacratissimae etiam Caesareae Regiaeque M., ea qua decet submissi animi reverentia, plene referam. Cujus clementissimam manum, etsi sciam nostris casibus sublevandis minime defuturam, cum tamen et ipsa plurimis ob Imperialia bella implicetur difficultatibus, nostrae solertiae, imo prudentiae partes hoc a Nobis nunc exigent, ut operi domestico domesticas etiam manus apponeremus, nec solis S. Suae M. cervicibus ruinas nostras imponeremus sustentandas.

Protocolum Esterházyanum, 106—114. I. A nemzeti Muzeumban.

V.

Opinio seu Discursus Palatini circa conservationem Regni, et Confiniorum ejusdem. Irattott Bécsben, dec. 12. 1641. L. az életrajz XXIII. fejezetét.

De moderna Regni Hungariae constitutione, ac conservationis confiniorum ipsiusmet Regni modalitate etsi multa essent dicenda, netamen ex consideratione felicissimi olim Status Hungariae, ac e contra praesentium miseriarum ejusdem, in quam ex antiquo felicissimo statu ac fortunatissimo rerum successu, bonoque devenit, justus dolor (cum in omni adversitate fortunae infelicissimum infortunii genus sit, fuisse aliquando felicem) renovetur, nollem in hac longa enarratione, tum Suae M. cum aliis etiam, quibus interest, molestus esse, sed tacere etiam ex omni parte non possum, recurrendo mihi in memoriam illud, quod videlicet nimium praecipue est, qui intrare intendit, nisi alios cecidisse viderit, et vehementer infrenis, cui non incutitur timor alio praeceunte.

Ante oculos omnium est, et pene manibus palpatur Regnum hoc Hungariae ad maximam, et pene ultimam desolationem ac ruinam devenisse, de ejus causa etsi multi multa dicunt, ego tamen ceteris omissis, dico, praecipuam fuisse causam, quod posteaquam Hungari virtute, et armis nobiles contra Nominis Christiani hostem multis annis pugnassent, sese murum, et clypeum vicinorum Regnorum, et Provinciarum opposcentes, licet eos Principes eorundem Regnorum et Provinciarum, suis auxiliis, tanquam antemurale suum, contra ferocissimas et potentissimas Turcarum vires defendere, conservareque potuissent, ac debuissent: tantum abest nihilominus ut haec bona opera Hungarorum, per dictos Principes, ad frequentes etiam eorum requisitiones, contra

naturales hostes, ut Historiae et Annales testantur, adjuata fuissent, ut etiam nonnulli Principum praefatorum istiusmodi belli Turcici occasione nacta, eosdem Hungaros premere, et opprimere potius contenderunt. Hinc nimia ferocitate hostili divexati, multumque debilitati, atque omni subsidio externo destituti, cum Rege ipsorum in pugna Turcica commissa maximam et nobiliorem Regni partem amiserunt, per hocque vires ipsorum in grave etiam vicinorum Regnorum et Provinciarum damnum imminutae et depressae sunt, crudelitate e contra Turcica robur et vires acquirente. De quo Jovii quoque Historici sensum, quem ad Calixtum Papam in Sua Oratione 415. declarat, hic annotare libuit. Hungari, inquit, magnanimi, et fideles populi, nunc victi, nunc victores suum sanguinem intuiti sunt, qui cum nos servant, optimates suos cum Regibus, et Principibus amiserunt, nulla Domus in Hungaria est digna nomine, quae duobus tantum bellis contra Turcas habitis, egregium, et fortem quidem aliquem virum non deploraverit, hodie vero non est hoc regnum, quod Turcarum vires sustinere possit, attamen externa indiget ope: murus vero Hungaria est, et Antemurale fortissimum, sive clypeus nostrae Religionis, sub quo longo jam aevo protecti sumus. At hic nunc clypeus subtrahitur, murus vero bombardis, arietibus quatitur, et nos de remedio animi cura nulla remordet. Oh ingratitudinem nostram! quam nunc vicem Defensoribus nostris reddimus Hungaris? Haec ex Jovio, quae cum is scriberet, erant tunc Hungari debilitati quidem per Turcas, non tamen ita oppressi, ut jam sunt: hoc enim tempore merito se derelictos ab omnibus clamare possunt.

Quid enim principum Christianorum vicinorum minus in mente est, aut quid negotiorum suorum etiam minimorum minus aestimant quam opem Hungaris ferre? Consideremus neglectos fuisse olim per externos Principes, Regesque et Respublicas, Reges Hungariae et eorum populos, quin etiam per nonnullos eorum distractos et vexatos fuisse. Vtinam nunc saltem secus facerent et modernam Caesaream et R. M. tamquam etiam Regem Hungariae cum Regno suo juvarent; at nihil minus eos facere, quin imo Suam M. distrahere experimur: cum tamen nulli dubium esse potest, quod si fervor hic armorum per praefatos principes, Regesque Christianos, ac Imperium ipsum, mutuo consensu contra hostem naturalem Nominis Christiani fuisset susceptus, promotusque, non Hungaria solum, sed tota Europa fuisset liberata, et purgata a Turcarum crudelitate et sentina intollerabili. Sed forte de his mihi nunc loqui supervacaneum est, paucis dico, quod dum Hungari viribus majoribus, ut jam pol-

lebant, accedente saltem aliquo auxilio et adiutorio Principum, rerumque publicarum externarum, non dubium, quin ope hac etiam adjuti Turcis resistere potuissent. Jam vero Hungaris viris plane deficientibus et depressis, ad reprimendos arietes et insultus, ferociasque Turcicas, externorum majori ope eosdem Hungaros indigere, quis non videt? Si vero, quod DEVS pro infinita Sua misericordia avertere dignetur, haec quoque residua et exigua pars Hungariae, quae adhuc superest satis afflicta, ex aliqua incuria amittetur, vereor ne juxta ante citati Jovii discursum in Oratione 411. ad Conventum Mantuae scripta expressum, vicina quoque Regna et Provinciae, amisso hoc clypeo et antemurali, eadem, quae Hungaria experta fuit mala, irreparabili damno suo experiantur, gemantque in aevum. Cujus quidem Jovii verba annotare placuit: neque, inquit, arbitremini longam horam, priusquam vos Turcus adeat, nam vicinae illae gentes, et bellis attritae, nisi opem fertis, amplius arma capere non audebunt; soli fideles Hungari perseverant, non tamen diu stabunt, nisi adjuti, et ii quidem muri loco ad orientem vobis remanserunt. quo diruto neque Teutones, neque Bohemi satis tuti erunt, non asperi montes, non alta flumina iter impediunt, nihil erit, victa Hungaria, Turcis invium, nihil insuperabile orbis imperium quaerentibus.

Causam hujus inter reliqua existimo etiam esse non postremam, quin imo maximam, quod nimirum gens haec Hungara non modo novit suum ac nominis totius Christianitatis hostem, verum quod habeat etiam artem pugnandi contra eosdem, abundans omni occasione et necessariis, quae ad arma et bella hosti huic inferenda necessaria sunt. Habet enim Hungaria Danubium usque plane mare nigrum defluentem, qui varia altaque flumina in se diversis in locis recipit, apta ad devehendos et administrandos omnis generis commeatus bello necessarios, habet solum fertile pro generandis et producendis omnis generis frumentis, et aliis usui et victui humano necessariis, habet praeterea campos spatiosissimos et quasi infinitos pro germinandis graminiibus, et ceteris pabulis equorum, et jumentorum. Quibus gens Hungara abundans etiamsi tam afflicta, angustata, et imminuta sit, attamen beneficio supra annotatae commoditatis, non deesset adhuc illi animus bella et arma Turcis inferendi, seque tantae moli hostili opponendi, si modo persentisceret exteram quoque opem. E converso vero in alienis regnis et provinciis non desunt asperi montes et in pluribus etiam locis sterilitas terrae, desunt vero ceterae ut plurimum commoditates supra notatae. Hinc cum Turca manu numerosa bellum

gerere soleat, paucisque in victu sit contentus, si Christiani reges et principes copiosiori occurrerint manu, eo praesertim militandi modo, quo nunc arma geruntur, brevi assumptis victualibus inedia et fame conficiuntur. Si vero pauciori et impari numero sese opposuerint, hostis gladio dissipabuntur, et confundentur.

Haec est singularis et praecipua cur reges et principes christiani in conservatione et protectione gentis istius Hungariae alioquin per se, ut praescriptum est, valde exhaustae ac debilitatae, maxime laborare deberent, attendentes ad id quod idem Jovius Historicus in Oratione sua 131. valde apposite dicit: quod, inquit, sive vincitur Hungaria, sive coacta jungitur Turcis, neque Germania tuta erit, neque satis Rhenus Gallos tutos reddet. Verbo dico: gens haec Hungaria aliorum Regna et sanguinem defendendo, suum perdidit Regnum et sanguinem fudit, quod ipsum confirmat Jovius Oratione 414., quem non libenter toties nomino, ne tamen solus sine teste loqui videar, operae pretium fuit et hic annotare ejus verba. Heu, quanta, inquit, passi sunt Hungari diebus nostris, qui cum nostrum servant sanguinem, suum fundunt, quorum pectora nostri sunt muri, obligantur certe omnes Christiani Hungaricae genti, qui pro nobis mortificantur tota die, et facti sunt sicut oves occisionis. Haec Jovius, et optime, eo enim res Hungarorum tot mortificationibus ferociisque hostium Turcarum implicata devenit, adeoque vires et facultas eorum tot armorum hostilium crudelitate, et quotidianis insolentiis exhausta est, ut vix, imo ne vix quidem ex propriis vel sola sua confinia (si tamen solius Hungariae, et non vicinorum regnorum et provinciarum confinia, autemuralia dicenda sunt potius) sint solvendo, tantum abest, ut sese in toto conservare, defendereque contra Turcas possent, gementes sub jugo Turcico. Justa igitur ratione eo confugendum Hungaris, et ab iis auxilium et subsidium petendum, quibus scilicet regnum hoc clypeus, et propugnaculum est, et quorum tecta et sanguinem, suorum domesticorum periculo et sanguinis proprii effusione acriter hactenus defendit, ut scilicet ope vicinorum Christianorum adjuti, iidem quoque vicini per eos adjuventur, et defendantur.

Et quia defensa et adiutorium hoc maxime et praecipue in fortificatione et conservatione Confiniorum Hungariae situm est, si in hoc vicina quoque Regna et Provinciae eorumque Principes concurrent, facient id non tam pro Hungaris, quam pro se ipsis, ut id antea quoque eadem vicina Regna et Provinciae laudabiliter fecerunt, et faciunt ad hodiernum Provinciae Styria, Carinthia, Carniola, solvuntque

Slavoniae Confinia; Austria vero pro Jaurino, ceterisque adhaerentibus confinibus contribuit, eaque solvit. Verum si cetera attendamus Confinia, palam est nullam curam, haberi Confiniorum in Slavonia, Banali directioni subsectorum, neque ad ea quidquam deputatur ab ullis, uti etiam Confinia Canisae opposita absque ferme omni provisione sunt, cum tamen insolentia Turcarum Canisam incolentium usque Styriae limites jam pertingit, intermediantibus omnibus villis, ac Districtibus jugo Turcico subiectis, et sub pondere intolerabilis ferociae Turcicae gementibus et fractis. Quid de Nova Arce, et Confiniis antemontanis eidem adhaerentibus? Solvebat olim et haec Confinia Regnum Bohemiae, et Provincia Moraviae tamquam antemuralia sua, ipsam vero Novam Arcem Dominus Archi-Episcopus Strigoniensis curabat, accedente saltem aliquo exiguo subsidio Dominorum Moravorum. At cessantibus jam his solutionibus, nihilo melior est ipsorum quoque confinium conditio, quam aliorum praescriptorum, quibus ab externis nihil solvitur. Quid praeterea de Confiniis partium regni superiorum, ac sub Generalatu Cassoviensi existentium? Exsolvebat et haec Confinia olim Provincia Silesiae, cujus solutione cessante Camera Scepusiensis Regiae M. praestabat stipendium, quae eorum ex Regiis proventibus non modo ea Confinia abunde exsolvere poterat, sed quemadmodum ex relatione quondam Stephani Illésházy, ejus temporis ad inquirendos proventus ejusdem Camerae Deputati Commissarii clarum est, non exiguum proventuum illorum partem pro Regia quoque Majestate remansisse, compertum est, licet tunc adhuc proventus mediae Tricesimae nondum erant. Sed videamus, quae et quot sint, quibus res Hungaricae juxta Regni Constitutiones juvari solent per suos Indigenas. Quatuor modi, quibus Confinia ipsa Hungarica, et consequenter Regnum ipsum juvari possunt vel deberent, in nostris Constitutionibus reperiuntur:

Primus est proventus mediae Tricesimae, ordinatus a Regno illis Confiniis, quibus Styria vel Austria non solvit. His accedit labor gratuitus, ac annonae alicujus administratio, sed haec omnia etiam simul sumpta nequaquam aequant eorum Confiniorum necessitatem. Alter est, equitum pariter et peditum conscriptio, quot nimirum equites siquidem Comitatus, pedites vero liberae Civitates in necessitate pro sua defensione, ad requisitionem Suae M. vel Palatini Regni, certo numero solent conscribere, ac in Confinia, quae magis indigent, ponere.

Tertius est: Expeditio particularis, in qua a singulis quatuor portis unus eques expeditur, ad Mandatum vel Suae M. vel Palatini.

Quartus est, Generalis insurrectio, quae fit juxta constitutiones, et haec faceret quidem aliquid, si praesertim cum Transylvanis posset fieri correspondentia.

Sed extra hoc etiam in hac exigua quoque Hungariae residuitate ex Slavoniae et Croatiae Regnis Coronae Hungariae subditis quinquaginta, vel sexaginta millia hominum possent consurgere in hac Generali Insurrectione; verum ut hi omnes simul convenire possint, non caret difficultate, tum quia Regnum hoc vastatione, et occupatione Turcarum valde angustatum, non jam latum, ut olim extitit, sed ad longum saltem, idque circa Terminos versus Regna Christiana et Provincias extenditur, tum quia Turcas a latere, et in mediotulio Regni habemus, tum quia periculosa esset valde ista Congregatio, vel ex formidine etiam cladis ad instar periculi Mohacsiensis, vel longe adhuc pejoris, si quae pejor dari potest. Sed esto exponerent sese Hungari periculo cum sibi incorporatis Regnis, opposerentque sese murum (uti alias etiam fecere) pro ipsorum et vicinorum quoque Regnorum et Provinciarum aris et focus, attamen nequaquam subsistere possent contra tam potentissima Turcarum arma, et saevissimas, validasque eorum eruptiones, absque externa Regnorum et Principum Christianorum ope, quae adeo essent necessaria, vel solum ex eo, ne scilicet externa hac ope ab Hungaris subtracta, externa etiam Regna et Principes Christiani, aut una cum Hungaris patiantur, aut saltem eosdem Hungaros cum ingenti ipsorum et ruina et periculo in desperationem inducant.

Habent Turcae praeterea certos etiam modos suos, quibus extra Martem quoque apertum, tempore etiam pacis (si pax est dicenda), Hungaros et Regnum Hungariae infestare soliti sunt.

Et primus quidem modus est ars furandi, dum scilicet confiniarii Turcae ex Confiniis suis instar lavernionum, seu furum, egredientes Hungaros et praesertim pueros ac juvenes non secus ac lupi rapaces agnos, vel in uno, vel alio in loco sine intermissione rapiunt et furantur.

Alter: insurgunt turmatim ex quacunque levi causa, ac occasione, et cum vexillis et tympanis excurrunt, gravesque impressiones in Regno faciunt, et obvia quaeque trucidant, mactant, miseramque plebem in diram captivitatem ducunt.

Tertius: variis ac diversis scriptionibus, comminationibus et similibus territamentis diutius miseram plebem diripiunt, hincque potentiam et ditionem suam augent, limites extendunt, mi-

seram, ac perterritam plebem subjugant, ad ingentem contributionem et censum adigunt, adeo, ut sicut alias etiam declaravi, istiusmodi exactiones et crudeles contributiones extortique census annuatim Millions aequant, ditanturque per hoc Turcae, nos vero exhaurimur.

Quartus: accedit hostilitas nempe Turcarum, quam ipsi ordinarie per factiones et rebelliones promovere solent, in eo casu decem, sedecim, aliquando viginti millia simul erumpentes. Sed et tunc expediunt Hungaros resistere hisce Turcarum viribus, scissiones eorum jam in similibus casibus assuetas Turcis more suo sese uni parti dissidentium Hungarorum (illi praesertim quam potentiores putant), insimulantibus et adhaerentibus, ut scilicet hac etiam ratione, et juxta veterem suam malitiam, potentiam suam extendant, regnandique cupidinem, quantum possunt, expleant. Ex quibus sequitur Hungaros esse adjuvandos externo subsidio. Nam alioquin Turcae, si viribus suis fidunt, aut delectis Hungaris totum Regnum subjugabunt, aut vero Hungaros se superare posse desperantes, timentesque, per artes suas et media associabunt sese Hungarorum parti rebelli, conjunctisque armis vicina etiam Regna et Provincias invadunt.

Hae sunt Turcarum fraudes, quibus gens haec Hungara vexatur, contra quas dixi media superius, quibus nimirum Hungari se, ac Confinitia sua, ad evitandas ut plurimum praetactas fraudes Turcicas, juvare possent. Annecto tamen multum in presenti Regni necessitate prodesse, si supra attacta militia per Comitatus, ac liberarum Civitates conducenda, debito modo, et non ad liberum velle (uno scilicet Comitatu suos conducente, altero vero jam tunc antea conductos dimittente, et absolvente) conducireretur, et intenteretur, ne expensae alioquin absque fructu incassum caderent.

His accedit particularis expeditio, si juxta Regni constitutiones assumeretur, sed cum in hac quoque expeditione multi sint abusus et defectus, neque illa juxta Regni constitutiones assumatur, Dominis et Nobilitate a portis in suis bonis existentibus pro particulari hac expeditione cedendas expensas ad se levantibus; haec quoque expeditio non juxta Legem Regni, sed depravatam consuetudinem assumpta, parum patriae prodest.

Quapropter mea tenui opinione aliquis alius etiam modus in hoc etiam, licet satis debilitato Regni istius statu, pro Regni defensione, et Confinitiorum conservatione quaerendus, statuendusque esset. Et quidem imprimis, ut domini Regnicolae ad augmentum solutionum Suae M. ac vicinarum Provinciarum Confiniis praestari so-

litarum, magis ut haecenus concurrerent, contribuerentque ad eadem confinia praeter mediam etiam Tricesimam, et hoc posset fieri bona administratione, ipsis etiam non animadvertentibus. De medio autem istius contributionis, vide infra circa finem.

Deinde, ut sicut tempore Rudolphi Imperatoris et Regis Hungariae factum fuit, nunc quoque loco particularium, et nonnullarum contingentium expeditionum evitandos majores sumptus, quos particulares expeditiones requirunt, per singulos comitatus intenterentur milites continui in Confiniis. Quibus sub bona disciplina, et sub bono directore in iisdem Confiniis intertentis, debitaque solutione iisdem praestita, conjunctis et unitis viribus cum ceteris Confiniariis ordinariis in antiquum ordinem et numerum reductis, debiteque exsolutis, nullus dubitare debet, posse hac ratione Turcas a solitis excursionibus, hostilitatibus, sive clandestinis et furtivis, sive praetextu particularis alicujus vindictae, apertis et manifestis arceri pariter, ac a ditionibus et subjectionibus pagorum, ceterisque insolentis, damnorumque illationibus, et ausibus cohiberi. Hac ratione posset exercitari juvenus etiam ad futura Suae M. ac Regni servitia. Hac ratione mille, duo, aut tria millia hominum, et ultra in casu necessitatis possent educi ex Confiniis, absque omni defectu Confiniorum, neque opus esset in contingentibus etiam Regni casibus militem campestrum identidem conducere, cum summa miserae plebis oppressione. Insuper in casu etiam alicujus tumultus in Regno exorti istorum opera commode uti posset, quin imo in majori necessitate penes hos, vel intuitu istorum posset etiam Regnum facilius cum maximo emolumento, et fructu servitii Suae M. ac Regni armari et assumi.

His accedit Baronum etiam ac Magnatum, ac praecipuorum Nobilium conditio, quae alia est, quam aliarum Nationum et Gentium conditio; cum enim gens haec in faucibus Turcarum sit posita, neque careat pluribus insidiis eorum, necessitantur ipsi Domini Barones et Magnates, praecipuique Nobiles arces et castella aliqua, vel fortalitia habentes, in suis arcibus, castellis vel fortalitiis gentem aliquam seu militem pro eorum custodia propriis sumptibus intenterent, ita ut vix non tot Confinia in Hungaria dici possunt, quot sunt arces vel castella, sive fortalitia, et quidem id merito, lege enim Hungarorum capitale est, et nota Infidelitatis, per negligentiam et incuriam arcem aliquam etiam propriam, sive per torporem et desidiam, sive avaritiam possessoris amittere. Haec inquam Baronum etiam, Magnatum, praecipuorumque Nobilium

conditio, non postremum est medium juvandi Regnum, tot Confiniis, quasi et praesidiis in Hungaria existentibus, quot sunt arces et castella, fortalitiaque praeter illa etiam, quae Suae M. et nonnullae vicinae Provinciae solvunt. In quibus quot et quantos alii intenterent, non enumero, sed dico saltem vel me solum ad arcium, bonorumque meorum custodiam, personaeque securitatem intuitu boni communis, ultra mille pedites ac equites continua, vel annuali, vel menstruali solutione intenterent cum summo bonorum meorum proventum jactura, quos ferme totos in hos erogare debeo, et necessitor. Quod quidem juvandi medium ad bonum Patriae commune longe utilius esset, si publico sancitu statueretur, ut hi Dominorum Baronum, Magnatum et Nobilium servi in casu ingruentis necessitatis, quo scilicet Turcae in aliqua Regni parte hostilitatem aliquam attentare contenderent, et attentarent, consentientibus Dominis ipsorum, imo una cum ipsis Dominis (relictis in arcibus vel castellis quibusvis pro illo tempore necessariis) ad requisitionem saltem etiam Palatini Regni concurrerent, et conjungerent se cum Confiniariis. His praeteritis, quae in ordinem facilius, ut spero, redigi possunt, majorem video difficultatem in Confiniis tot annorum spatiis vix non desertis et ruinatis, tum aedificio, cum etiam milite debito modo et debita solutione mediante ad normam antiquam laudabiliter a majoribus nostris institutam complendis et reintegrandis. Quapropter si molestus non ero, in eorum solum gratiam, qui nesciunt numerum Confiniorum, tum vero solutionis eorum quantitatem (quantum ista per tot distractiones investigare et scire potui) juxta antiquum modum fieri solitum, non obstante eo quod superius quoque de hoc solutionis modo meminerim, annotandum duxi, quamvis (ut haec in parenthesi dicta sint) vix media ex parte militem, quem olim Confinia Hungarica habebant, et ex his adduco pro exemplo unicum solum, idque principale Praesidium Novae Arcis, in quo alias secundum veterem ordinationem mille Praesidarii milites Hungari esse deberent, verum exceptis ducentis illis peditibus, quos Camera Hungarica ex Proventu Dicali, seu Regio solvit, patietur defectum hoc unicum Praesidium octingentorum circiter Praesidiariorum militum, cum ingenti damno Regni: quod, si Confinia pleno numero essent, facilius a tot, et pene quotidianis Turcarum excursionibus defenderetur, ac etiam Suae M. plurimo incommodo, tum quoad Regni vastationem, et terminorum per pagorum Turcis subjectiones contractionem, tum quoad solutionem ipsis Confiniariis praestandam, quae quidem solutio etsi rarius praestatur, semper ta-

men pro pleno numero Confiniariorum computatur: At cum in Confiniis pleno numero milites non sint, cui cedit lucrum, vel apud quos remanet, solutio, quae non erogatur? num Suae M. cedit, vel aliis? Relinquo hoc acro et sapienti iudicio Suae M. Mihi cum Confiniorum, a Mari Adriatico usque ad fines et terminos Transylvaniae pariter ac Confiniariorum, qui in iis secundum veterem modum et ordinationem esse deberent numerum, nec non solutionis etiam eorum vim, in quantum nimirum circiter se illa extendere potest, annotare incumbat, pergam: in fine discursus loco coronidis annectendo, quot e converso Turcae quoque Confinia adversus Hungariam habeant, et quot millia hominum seu Confiniariorum Turcarum in illis sint, ac praeterea in hisce Cis-maritimis et Europaeis partibus, quot iterum circiter millia extra Confinarios habere, et assumere possunt. Quibus, ut indagare potui, enumeratis, comperitur, quod si Hungari unanimes, et concordessent, posse eos etiam in tanta angustia ac defectu, aliquo saltem externo subsidio accedente, sese opponere Turcis Europaeis, eorumque excursions ac ferocias devitare, et confundere, exceptis Tartaris. Et imprimis quidem, ut a numero Supremorum Generalium Capitaneorum, seu Capitaneatum incipiam, sunt huiusmodi Supremi Generales Capitanei, seu Capitaneatus sub Iurisdictione Sacrae Coronae Hungaricae a Mari Adriatico usque ad limites et terminos Transylvaniae sex, utpote: Cassoviensis, Novae Arcis, Jauriensis, Praesidiariorum Canisae oppositorum, Slavoniae, et Croatiae Regnorum, praeter Confinia Banalia, quibus Banus Croatiae et Slavoniae praest.

Ad generalem Capitaneatum Cassoviensem spectant novem Confinia una cum Praesidio Cassoviensi, in quibus juxta antiquam limitationem mille circiter equites, ac sesqui mille pedites in universum esse deberent, exceptis Germanis, qui et ipsi in Confiniis quingenti circiter esse deberent. Ad hunc Generalem Capitaneatum pertinent etiam Haydones Transtibiscani, qui una cum Haydonibus in partibus Regni ad Transylvaniam possessis existentibus constituunt administrum sex millia hominum ad arma aptorum, omnes fere equites, ita ut soli etiam Haydones, qui in Suae M. ditione resident, possunt ad arma insurgere tria millia, qui cum in libertate vivant, tenentur etiam insurgere juxta contractum cum ipsis initum.

Ad generalem Capitaneatum Novae Arcis una cum Arce Hajnácskő, quam Filekienses Praesidiarii custodiunt, pertinent quatuordecim Confinia, in quibus juxta antiquam limitationem

deberent esse circiter equites quidem mille sexcenti, pedites vero bis-mille, excepto Praesidio Germanico, quod ex sexcentis peditibus constare deberet; sed hoc tempore nec hoc Praesidium Germanicum est pleno numero.

Comaromium per se est, quod a nullo supremo Generali Capitaneo dependet, cujus causa ignoratur. In hoc Praesidio equites Hungari deberent esse centum, Naszadistae veropedites ducenti, praeterea ducenti Germani Praesidiarii.

Ad generalem Capitaneatum Jauriensem, una cum Praesidio Gesztes, quod Tatenses custodiunt, sunt Confinia undecim. In his deberent esse equites circiter octingenti, pedites mille, praeter Germanicum Praesidium, quod deberet constare juxta veterem modum ex sexcentis peditibus.

Confinia Canisae opposita, ad unum Generalatum spectantia, cum Praesidio Legradiensi et insula Muraköz nuncupata, septemdecim sunt, in quibus circiter mille equites, et mille ducenti pedites esse deberent, praeter illos paucos Germanos, qui de recenti inducti sunt.

Ad generalem Capitaneatum Regni Slavoniae septem spectant Praesidia, si Varasdinum quoque computabimus, quod cum sit in mediotulio Regni, videtur sine necessitate Praesidium hic intenteri. In his Praesidiis equites sunt trecenti, pedites vero utpote Germani et Croatiae mille septingenti, et quadraginta.

Ad generalem Capitaneatum Slavoniae una cum Confiniis maritimis spectant septemdecim Confinia. In quibus equites Croatiae et Germani deberent esse circiter ducenti, pedites vero mille septingenti, et triginta unum.

Excipiuntur hic Valachi, qui in privatorum Dominorum fundis, absque omni pensione census, vel servitii alicujus ipsis Dominis fundi debita, circum praescripta Confinia Slavoniae et Croatiae dependentes ab eorundem Confiniorum Generalibus Capitaneis habitant, et gratis sine ullo stipendio serviunt, qui et ipsi apti ad arma sunt: ad octo vel decem millia hominum.

Ad Banatum Croatiae et Slavoniae spectant duodecim Confinia. In quibus Croatiae equites sunt trecenti, pedites vero sexcenti et undecim. Quibus omnibus computatis a Mari Adriatico usque ad terminos Transylvaniae reperiuntur octuaginta octo Confinia. In quibus omnibus equites quidem Hungari et Croatiae deberent esse circiter quinquies mille. Germani centum et quinquaginta, pedites vero Hungari et Croatiae septies mille et quadringenti, pedites autem germani circiter bis mille, sexcenti et obtuaginta. In Summa utriusque ordinis Praesidiarii pedites nimirum et equites constare deberent circiter ex

quindecim millibus hominum. Quorum solutio equitum nimirum Hungarorum et Croatarum juxta modernam consuetudinem per quatuor Rhenenses facit per annum circiter centum nonaginta millia, et octuaginta florenorum Rhenensium, quae utraque summa simul computando facit quadringenta et nonaginta millia, et octuaginta florenorum. Quantum vero Presidiariis Germanis solvatur, nescio, cum eorum aliis plus, aliis minus pendendi soleat, puto tamen adaequare, si non excedere eorum solutionem id, quod praefatis Hungaris et Croatis peditibus solvitur, licet hos Germanos milites, cum iis victualia etiam subministrantur, putem posse paucioribus etiam exolveri.

Summa summarum itaque solutionis gregariorum seu Communium militum, computatis etiam Germanis facit per Annum octingenta et viginti octo millia, ac trecentos florenos circiter. Extra hos gregarios milites sunt ipsimet Generales, et alii post Generalem majores et minores officiales, quorum si solutiones juxta qualitatem officiorum, vocationumque suarum ipsis debita, si vel saltem ad quadringenta millia florenorum computentur, tamen sic etiam in universum computatis solutionibus Confiniariorum faciunt unum millionem, ducenta et octodecim millia, ac trecentos circiter florenorum, exceptis erogationibus, quae annuatim ad munitiones Confiniorum fiunt.

De solutionibus vero Confiniorum praetectorum, qualis olim erat ordinatio, memini superius quoque, non obstante tamen eo placuit hic etiam eandem repetere, defectusque ob non praestitam solutionem nonnullis Confiniis praecipuis, malaeque illinc secuta, et sequenda, nisi obvietur, causasque eorum nonnullas, annectere. Et quidem quoad Confinia Croatiae illa solvebant Carinthia et Carniola, quoad hodiernum usque diem, absque querela, ut inaudio, praestant.

Confinia vero Slavoniae solvebat Styria, quod prestat adhuc, ut intelligo, sine querela.

Confinia Banalia, utpote trecentos et septuaginta quinque pedites Hungaros, solvit Regnum Slavonicum.

Jaurinum, et cetera adhaerentia confinia solvit Austria, quae si aliquando forte differat, supplet tamen defectum alio tempore.

Alia vero Confinia, ut sunt Banalia, Canisae opposita, ad Novam Arcem spectantia, in partibusque Regni superioribus existentia: uti etiam Comaromium in partibus Danubianis incertam habent solutionem, quibus olim solutio pendebatur per Bohemos, Moravos, et

Silesitas, cum summa alleviatione Regiae Mattis, quae non molestabatur pro solutione, ut jam fit, simulac satisfactione etiam Regnicolarum, inter quos ob hoc tantae confusiones et querelae non erant. Ecquid alioquin etiam juvat uni parti Regni providere, et alteram descrere, sufficit enim in unius horti clausura una raptura, seu via. Quantum vero haec Confinia, quae praesertim intra limites Hungariae incertam habent solutionem, tum quoad milites Confinarios, cum etiam aedificia, restorationemque ipsam, detrimenti patiantur, notius est, quam ut declaratione indigeat; ut apparet etiam ex supra scriptis de Nova Arce, principali Confinio, et quasi Porta Regni, ut de reliquis taceam. Vnde vero sit haec tanta desolatio Confiniorum, defectusque aedificiorum, facile consequemur, si considerabimus externorum auxilia aedificiis Confiniorum deesse; gratuitos labores per Dominos Regni SS. et OO. pro restaurandis et aedificandis Confiniis non debito modo administrari, quin imo illam etiam partem, quae administratur, per Capitaneos Confiniorum saepissime distrahi, ac quod inveniantur etiam nonnulli Dominorum, qui hujusmodi gratuitos labores a bonis suis praestare prohibent. Pro quibus abusibus tollendis editum annis superioribus Articulum effectuare quidem intendimus, sed cum Comitatus ad requisitiones nostras nihil replicassent, mansit in eo.

Toties repetitam insolentiam Confiniorum nec hic omittere possum, ex hoc enim solutionis defectu miseri Confiniarii rebus suis exhausti, nisi vicinorum Dominorum et Nobilium vineas, terras arabiles, prata et alia bona vastent, vel vero alioquin etiam furentur, et praedantur, miseramque plebem extenuent, saepe alias ad manducandum nihil habent, hinc saepe tales vel ibidem in flagranti depraeheusi statim puniuntur juxta demeritum, vel si fugiunt ex loco delicti, juris ordine conveniuntur, et plectuntur. Alii vero mendicare erubescunt, furtaque et praedonia inter Christianos committere vel timentes vel nolentes, convertunt sese ad praedas Turcicas, quibus Turcae incitati, decuplo aliquando et ultra hujusmodi damna ipsis illata resarciunt, et saepissime eosdem ipsosmet trucidant, vel in captivitatem ducunt cum majori adhuc defectu Confiniorum. Propter hanc nimiam insolentiam fit etiam saepissime, ut deficientibus Confiniariis, eorum locum Dominorum, et Nobilium subditi, plerumque tales, qui vel cum dominis suis terrestribus litem habent, vel ut poenam propter scelus aliquod infligendam evitent, suppleant, sed de hoc alibi.

In administratione etiam annonarii proveniunt ingentes irrepserunt abusus, et confusiones.

Nam tam fertili hoc solo Hungariae, ubi dimidio pretio, quam alibi, forte victualia comparari possent, neglecto, frumentum et vinum ex Austria plane etiam ex partibus Linezensibus per Danubium ad Confinia Hungarica demittuntur, cum nonnullorum saltem privatorum lucro, e converso cum ingenti boni publici, ac Suae M. damno, ubi vel sola vectura, naves, et nautae, ac instrumenta, utpote vasa et similia pro istius annonae devectione accommodata, pluris saepe constant, quam res quae devehuntur, vel earum pretium. In munitionibus etiam patiuntur Confinia hungarica summas difficultates; cum enim in Regno aes, cuprum, ferrum, sal nitri, sulphur et similia necessaria abunde satis habeantur, ita ut bona provisione nonmodo necessitatibus Regni istius ac Confiniis succurri, sed vicina etiam regna et provinciae iis juvari possent: attamen triplo vel quadruplo pretio haec alibi in exteris provinciis comparantur, magnoque sumptu in hoc regnum inducuntur.

Propter hos ipsos Confiniorum defectus dici non potest, quantum damni passi sint Hungari a Turcis, et patiuntur diutius ipso etiam pacis tempore, si tamen pax dicenda est ibi, ubi nihil intacte relinquitur, sed quavis levi occasione vel fraude violantur omnia. Nam taceo de temporibus disturbiorum variorum, in quibus multa millia animarum in diram captivitatem Turcicam sunt abducta; dico saltem intra revolutionem paucorum annorum, post praetacta etiam tempora disturbiorum, aliquot millia animarum posse numerari, quae diversis vicibus ex regno per Turcas in captivitatem abductae sunt, tam ex Confiniariis, quam nobilitate ac etiam misera plebe. Quot centeni vel milleni praeterea occisi? Dico pretium ad haec redemptorum captivorum ex Turcica captivitate intra spatium quatuor vel quinque ad summum annorum, ex bursa Hungarorum solutum et importatum est Turcis circiter vel ultra ducenta millia florenorum, ut observatum est. Vbi insuper infinitus quasi numerus pecudum et pecorum, quae abacta sunt? sed de his alibi pluribus.

Ad supplendos praefatos defectus dictorum Confiniorum Domini Regnicolae magnis sumptibus et expensis coguntur militem conductum in iisdem Confiniis saepe intenter, ad arcendas scilicet praetactas hostilitates Turcicas, conservandosque se ipsos una cum ipsis Confiniis: quod necesse utique non esset, si Confinia modo supra scripto in suum pristinum statum reducerentur, Confiniariisque militibus in justum et antiquum numerum redactis et debite solutis repleverentur, accedente ad hos alio etiam regnicolarum auxilio ut supra. Sic liberaretur regnum ab in-

tertentione etiam militis campestris, quem Domini regnicolae, ob praetactos ingentes defectus Confiniorum, contra Turcarum hostilitatem cum oppressione etiam miserae plebis saepe intenter debent. Ex tot Confiniorum defectibus emergit etiam, quod scilicet juvenus istius Regni Hungariae ad regni et regiae M. servitium non exercitatur. Nam solutione non existente et Confiniis desertis, malunt potius, praesertim juvenes Nobiles, aliud vitae genus sectari, vel domi suae circa oeconomiam occupari, quam in hoc statu et defectu Confinium intrare, ibique serviendo, se exhaurire. Non sic olim; sed Confiniis in statu integro constitutis, et solutis, ardebat plane juvenus et sanguis nobilis ad servitia in Confiniis penes Regem et regnum exhibenda, ubi strenue se etiam exercebat, facta postmodum apta ad utilia servitia Regni et Suae M. Nunc e contra propter tot defectus horrent hoc vitae genus ita, ut mox paucis, qui adhuc supersunt, exercitatus deficientibus, nemo loco eorum invenietur idoneus, nisi aliter de iisdem Confiniis, ut saepe dictum est, provisum fuerit.

Quid de Turcis dicamus, qui ex tot defectibus Confiniorum Hungaricorum ipsis optime, et non minus quam nobis, notis occasionem summentes, etiamnum irritati liberrime et sine formidine ulla cum vexillis et tympanis excurrunt, et saepissime penes Confinia ipsa Hungarica secure, neminem ex certa cognitione Confiniorum timentes, transeunt, et post terga per aliquot etiam millia relinquant, in visceribus regni ad libitum praedantes, uti grassantur et praedantur ac tandem onusti praedis et rapinis, mancipiisque, penes eadem iterum Confinia reverti non verentur, resistentibus sibi resistentes, et saepe Confiniariis nostris ob imparem numerum et vires intra Confinium se continentibus, neque sese opponere audentibus. Adsunt vestigia tanti facinoris occasione tot defectuum Confiniorum, saltem intra quatuor vel quinque annorum revolutionem per Turcas ingenti damno et ruina Hungariae infixi, nam ut paucis dicam, Turcae hac occasione neglectus Confiniorum animati, intra spatium praescriptorum quatuor vel quinque annorum, ultra centum et quinquaginta pagos, qui vel nunquam antea dediti fuere, vel vero ante triginta quinque annos vel ultra per tractatus vel alio modo a jugo Turcico liberati fuerunt, jam minis jam armis (ut supra quoque dictum est) subjecerunt, sibi quoque tributarios fecerunt, magnam per hoc regni partem cum damno ineffabili occupantes ditionique suae adjicientes.

Quibus malis nisi tempestive occurratur, majora sequentur; neque dubitabunt se Turcae ad apertam pacis rupturam mox resolvere, uti

saepissime istiusmodi neglectus contemptum, contemptus vero violationem rupturamque foederis operari consueverunt, ad avertenda autem mala haec nulla media quaeruntur, sed quasi complicatis manibus damna ista aspiciuntur, unde quid mirum, si Turcae occasione tamquam lege sua utentes, omnia hostilia libere attentare praesumunt: haec est consuetudo Turcarum et natura.

Quibus sic constitutis, ad avertenda haec et majora adhuc cervicibus Hungarorum ac totius regni imminencia mala, reformandosque defectus dictorum Confiniorum, necesse est, ut animum et manum apponamus. In quo cum plus oculi, quam oculus videant, non dubito Dominos SS. et OO. opportuna remedia quaesituros: si tamen iisdem SS. et OO. placet, quod superius circa hoc dixi, sequantur, quae hic pro repetitis haberi volo: primum saltem punctum ibidem positum, de modo scilicet praestandae contributionis, per Suam M., Dominos regnicolas et exterarum vicinas provincias, paulo fusius deducere placuit.

Extra omne dubium est Dominos regnicolas, attenuatis et exhaustis tot regni istius mutationibus et ruinis facultatibus suis, non posse debito modo succurrere et juvare, vel ea saltem Confinia, quae certam solutionem non habent, aliis iisque variis expensis identidem pro communi regni necessitate occurrentibus. Ne tamen DD. Regnicolae in tanta Suae Mattis distractione, penes aliquod subsidium ejusdem Mattis desint rebus suis, id ratio ipsa et natura rei postulat. Humillime igitur supplicandum esset Suae M., quatenus inter tot ardua etiam negotia, diversasque et graves expensas suas dignaretur benignis oculis intueri, hoc quoque regnum suum, clementerque ordinare, ut proventuum quoque regni certa pars, nempe Dica integri, taxarum vero liberarum Civitatum, et tricesimarum, ac proventuum etiam fodinarum et mineralium aliqua saltem pars applicaretur ad ea Confinia, quae certa solutione carent. Ex quibus proventibus Decimae quoque pro Confiniis cum magno lucro et commodo possent ac deberent ante alios emi, omnes proventus mediae etiam tricesimae, proventibus his adjectis non contemnendam constituerent summam. Hic tamen addo, quod sentio fore nimirum longe utilius et majoris lucris: sicut in Moravia in pusta Poch, ut vocant, loco nimirum depositionis, a bobus et pecudibus tam ab emente, quam ab vendente, utraque nimirum parte, integra, et integra tricesima exigitur; ita pariter in Hungaria quoque a rebus et similibus pecudibus et pecoribus e regno expellendis, in certo loco depositionis ad id ordinato, pro media tricesima ab utraque parte, emente scilicet et vendente, integra, et integra tricesima in tanta regni necessitate exigeretur; ad

haec ut exterarum quoque provinciarum et regna pro his ipsis Confiniis aliquid saltem contribuerent, efficiente id benigniter et ordinante Sua Mte: adjuvantes quoque eadem regna et provinciae hac ratione subsidium Suae Mts. Verbi gratia Bohemia ac Moravia etiam et Silesia, quamvis multa passi, cum tamen et eorum res agatur, pro ratione moderni temporis et facultatum suarum certam summam contribuerent, antiquam suam consuetudinem in praestandis ad Confinia Hungarica contributionibus laudabiliter eo pacto reducentes. Verum tamen pro hisce omnibus proventibus, seu contributionibus percipiendis fidelis aliquis et sufficiens aliquis ordinandus esset, ne, sicut hactenus, istiusmodi proventus frustra distraherentur.

Et expediret ut talis Perceptor Juramento adstringeretur cum poena debita, sicut erat tempore Ludovici Regis Hungariae in Comitibus Budensibus Ao 1518. Art. 7. qui quia ex generali Decreto exmissus est, placuit apponere: Thesaurarii vero nominati ad fidelitatem Regiae Mts observandam et in rebus regni sibi commissis executionibus peragendis et libertatem regni et regnicolarum tutandam, Juramentum praestare tenentur. Qui si in executionibus praemissis negligentes fuerint, et eorum fidei officioque satis non fecerint, extunc in ventura Diaeta capite plectantur et puniantur. Ad haec accederet etiam subsidium extraordinarium Dominorum Regnicolarum praeter supra annotata media v. g.: sicut a vinis quoque juxta regni statuta regia tricesima pro Confiniorum necessitate solvitur: eo modo ab aliis quoque quibusvis rebus venditis, vel vendendis cujuscunque nominis vel speciei fuerint, eadem media tricesima solveretur. Praeterea posset aliquod etiam frumentum ad portas imponi, quo exacto posset id insolutionem Confiniorum dari non sine lucro.

Est etiam quaestus salis in Hungaria, ac tam ab his quam ab aliis quibusvis rebus in foro venalibus quis vetaret exigere levem aliquem censum pro iisdem confinariis? quorum omnium solutio ementibus potius, quam vendentibus regnicolis competeret: nec est novum in Christianis regnis et provinciis hujusmodi exactionibus uti ut palam est, et siquis in Polonia versatus est, aliquando potuit audire et experiri contributiones illas, quae in regno eo pro bono communi reipublicae ingentes imponuntur, quas ipsi Pobor nominant. Demum posset etiam sine omni injuria, damno et praepjudicio DD. regnicolarum Ecclesiasticorum, quam saecularium, cum maximo regni bono et emolumento effici, ut Dni quoque Praelati, Abbates, Praepositi, Beneficarii quoque majores, qui scilicet Banderium non ha-

bent, darent aliquid a suis officiis et beneficiis juxta limitationem regni; uti etiam altarium rectores, Canonici, et alii minora beneficia tenentes adminus unum imperialem singuli contribuerent. Eodem modo Domini et nobiles saeculares, qui alias Banderium aliquod non habent, neque custodes pro arcibus et castellis suis intertenent, a singulis castellis fl. 2., ab integra curia nobilitari fl. 1. molas possidentes a singulis molis fl. 1., praedicantes, cum et ipsorum domus pro nobili reputetur, a singulis domibus fl. 1., et sic consequenter pro tanto bono conservando et promovendo contribuerent.

Praeterea sunt in regno adhuc alia etiam media nos juvandi, ut sunt Decimae, de quibus supra etiam, quas ab Ecclesiasticis arendant saeculares proprio lucro inhiantes, quae si pro Confiniis comparentur, Statusque Ecclesiasticus antiquius solita arendatione liberaliter observata eas pro Confiniis remotis privatis personis arendaret, excresceret in tantum lucrum Confiniorum, ut non solum ipsi Confiniarii, pro quibus nunc ex adjacentibus provinciis cum maximo labore et damno Suae M. (ut de hoc memini etiam superius) victualia importantur, hoc modo sufficienter ali possent, sed etiam ex copia et venditione frumentorum, ex istiusmodi decimatione comparatorum, vel pecunia in partibus aggregari, vel ex commutatione facta rusticis eorum frumentorum renovatio Confiniis valde utilis et necessaria fieri posset.

Sunt etiam educilla in Confiniis, quae hoc rerum tempore capitanei possident, nec sine causa: cum solutione sufficienti carentes, nisi se lucro similium occasionum sustentent, vix persistunt. Si tamen Confiniariis debita praestaretur solutio, non esset ut conquererentur de ablatis educillis. Cum igitur ex Decimatione vinorum modo superius declarato ceteris Confiniis applicanda, sat magna vinorum copia pro iisdem Confiniis cederet: ex lucro istiusmodi Decimatorum, educillatorumque vinorum quinquaginta, sexaginta, ausim dicere centum millia florenorum perfacile pro Confiniorum necessitate congregari possent.

Adsunt etiam in Regno variae quaesturae et negotiationes ad usuram institutae, quibus sacciantur privati se impignorantes, et usuram etiam persolventes. Qui modus negotiationis si committeretur uni vel pluribus in usum et lucrum Confinii, ordinareturque modus negotiationis, et facta etiam prohibitione in eo genere, maxime quoad quaestores boum: nemini dubium sit, multa etiam millia hac ratione accedere posse ad emolumentum Confiniorum. Nota est facultas testandi Dominorum Praelatorum data per Augustissimae Memoriae Imper. et Regem Ferdinandum II-dum

ut nimirum memores sint D. Praelati in suis testamentis etiam Confiniorum. Cum igitur concessionibus sine executione vanae reputentur: ut in hoc genere etiam D. Praelati satisfaciant Concessioni et benignae annuentiae Regiae Majestatis, aequitas requirit, qui si modo hactenus ab ipsa solum emanatione Literarum Concessionalium Suae M. decimam duntaxat partem bonorum suorum, quae alioquin etiam relinquere debuerunt, pro usu Confiniorum reliquissent in suis testamentis, cum ditissimi medio tempore Praelati emortui sunt: quis dubitat bonam summam fuisse hactenus cumulatam pro necessitate Confiniorum, et si posthac facerent, sequeretur haud dubium effectus desideratus.

Sunt adhuc in regno caducitates, per quas ampla aliquando bona ad coronam devolvuntur, et aliis pro pecunia venduntur: quae pecunia, si ad Confinia converteretur, mirum quantum illa vel hac etiam ratione juvari possent, ut intra paucos solum annos ex hujusmodi caducitate acquisivit Camera Suae M. ultramediam millionem, ex quibus nihil ad Confinia redundavit. Non desunt alii etiam modi mediaeque optima, quibus Confinia nostra et nos juvare possemus, ut id plures oculi in diversis modis bene videre possunt, et docebit facile experientia, simodo nos applicuerimus.

Taceo hic venerandam illam antiquitatem, majorum nostrorum laudabile institutum, quo communibus regni et vicinorum etiam regnorum et provinciarum necessitatibus facultatum suarum integra dimidietate succurrebant, ut clarum est ex Anni 1521. Constitutionum Art. 17. Et nisi id ex publicorum Regni decretorum libro exmissum esset, mentionem non facerem: libet igitur totidem verbis aliunde desumptum hic annotare ut sequitur: „Ceterum quod creverunt pericula, creverunt et necessitates ex — — — Taxatione ruralium et plebeiae conditionis hominum praenarrata, licet satis difficilis et magna moles ista belli, quae nobis imminet, expediri commodeque absolvi non poterit. Cum itaque periculum (quod ipse Deus misericors procul avertat) commune sit, communi etiam provisione et subsidio propelli et averti debet. Vnde visum et unanimiter conclusum est, quod universi Domini Praelati et alii viri Ecclesiastici, saeculares et Religiosi, pariter Barones, nobiles ceterique possessionati homines, non obstante libertatis eorum praerogativa, directam medietatem seu aequalem mediam partem universorum proventuum suorum animalium, pecunialium, sive ex piscinis Morothva dictis, sive ex sylvis glandiferis vel undecunque aliter proveniant, ad ipsam expeditionem praenotatam pro hac una vice contribuant. Praeterea de vinis quoque tam in propriis vineis eorum pro-

creatis, quam etiam nonalibus vel aliter pretio comparatis, quae adhuc restant, et reperiri poterunt, de pecoribus quoque et pecudibus ipsorum contributionem, de rusticis superius praecallegatam et expresse declaratam, pari modo persolvant." Et cum haec omnia Hungari fecissent, ac praeter haec aliis etiam subsidiis se juvassent, viribus tamen diffusi suis, tunc etiam recurrerunt ad Principes externos, Electoresque Imperiales, quibus Carolo Caesare imperante, ac Ferdinando primo Viennae residente, decretum fuerat mittendos esse fidos Commissarios Viennam, qui de permansionis medio agerent et concluderent. In quem coetum seu Congregationem Ludovicus Rex Hungariae ejus temporis, Regno consentiente suos Oratores cum sufficienti plenipotentia expediverat, denuntiando iisdem, Hungaros quidem pro salute sua, pro defensione Regni, pro fide Catholica usque ad mortem decertaturos, et omnia possibilia, imo extrema quaeque facturos.

Libet hic duo puncta instructionum datarum iisdem oratoribus regiis, utpote sedecimum et septemdecimum de verbo ad verbum annotare, ut sequitur:

„Hortentur itaque commissarios ipsos, ut non obstante eo, quod certum numerum bellatorum dicere non possunt, non omittant auxilium ferre Regiae Matti, et quidem tantum subsidium, quanto majus poterunt, ad hoc tempestius, nam celeritate opus est, alioquin Hungariam esse perditam, quae a solis Hungaris servari non poterit, et ad persuadendum extendant omnes nervos ingenii, ut trahere illos ad suam sententiam possint.“

„Si autem scire omnino cupient, quantus ex Hungaria, Transilvania, et Sclavonia numerus bellatorum possit comparari, dicant Oratores ex conjectura hominum millia circiter centena, e quibus tamen multi ad tuenda Confinia, longe, lateque patentia erunt distribuendi.“

Apparet ex his non defuisse olim etiam Hungaros rebus suis, ac vicinorum quoque Regnorum, et Provinciarum; et apparet etiam ex effectibus eosdem fuisse derelictos, et miseriarum, afflictionumque Hungarorum, Regnorum et Provinciarum vicinarum Rectores et Principes otiosos fuisse auditores et spectatores. Bene se offerebant Hungari ad statuenda centum millia armatorum adversus hostem, quibus simodo Principes Christiani mediocriter succurrissent, eosque juvissent, quid non boni potuissent facere in christiani populi emolumentum? Expectarunt iidem Principes, ut ruineretur Hungaria, et tunc primo auxiliares manus porrigere voluerunt, idque pro fructu loquitur res ipsa, unde (heu) quanta oppressio Regni istius Hun-

gariae a tyrannide Turcica secuta est! decrescit in dies Hungarus, et angustiat in terminis et finibus: crescit e contra ferocia Turcica, et Imperium ejus nostro malo et angustia dilatatur, non solum tempore aperti belli, verum etiam sub dolosa specie pacis. Huc, huc igitur oculi omnium converti debent, quicumque proprium, ac etiam christianitatis bonum considerant, ut scilicet sola haec exigua pars Regni istius Hungariae, quae adhuc superest, consistere possit immunis a ferocia et tyrannide Turcica: ne alioquin in eadem navi cum Hungaris navigare cogantur. Sed quid et TV gens Hungara ulterius cunctaris? Vbi exempla majorum Tuorum? Ecquid extrinseco solum auxilio inniteris? An Te latent tot distractiones, et infinitae expensae legitimi TVI regis? Dedisti aliquando facultatum tuarum dimidietatem pro aris et focis, ut exemplo supra declarato clarum est: En jam des quinquagesimam vel sexagesimam proventuum tuorum. Multum est? des partem centesimam conscientiose, et sub poena confiscationis bonorum tuorum. Non requiro hic a TE strictam illam Hollandorum contributionem, qui contra naturalem, et legitimum suum Regem vel ab ipsis servis et ancillis quintam salariorum suorum partem exigunt, sed tantum quae superius dixi, idque jure merito: Nam si illi contrasuum legitimum Principem tam strictis exactionibus servos etiam et ancillas aggravant, quid Tu facere non deberes contra Tyrannum, bona et facultates TVAS depilatores? Non facultate solum, et bonis fortunae, sed sanguine TE his malis opponere, mortemque citius oppetere, quam tyrannidis Imperio parere deberes. Sed forte dura sunt haec? Fac solum quod supra dictum est. Hac ratione fiet certo certius, quod non solum Confiniorum tuorum securitati, sed adversus etiam tot excursions, particularesque hostium expeditiones, Tibi optime consulis. Juvenes in Tuo gremio enutritos ad altiora, et apicem bonae militiae promovebis, bonoque communi utiles servos applicabis, et non in particularibus duntaxat, sed etiam in generalibus expeditionibus ad communis boni, ac Regis Tui legitimi servitium antesignanos optimos creabis. Verbo dico, quod si Hungaros in priorum negotiorum defensione et promotione ferventes vicina Regna et Provinciae adverterint, non dubium, quin ipsae quoque in hoc tanto bono concurrant, alleviantes in eo ardua Suae quoque Majestatis negotia, cum summa mutua et valde necessaria animorum conjunctione. Nec est, ut quispiam haec contra libertatem nobilitarem, legesque et consuetudines fieri existimat, tantum enim abest, ut ex premissis hoc sequeretur, ut etiam easdem libertatem legesque ac

consuetudines, quas ferox bestia Turca depri-
mere, et penitus devorare intendit, maxime ad-
juvant, et ad hoc non naturae duntaxat legibus,
sed bonae etiam Politicae, et humanitatis virtute,
imo ipsius cōscientiae dictamine innitatur, ut
scilicet nihil eorum, quae ad permansionem, bo-
numque nostrum promovendum, suppressendam-
que tyrannidem Turcicam facere possumus, in-
termittamus, sic DEVS quoque se juvantes juvat, et
Gratia Sua illis opitulabitur. Quibus omnibus sic
praemissis, et in bonum ordinem redactis, nulli
dubitandum est, posse illa Confinia, quae certa
solutione carent, hac ratione exsolvi, defectus-
que eorum cum inaeestimabili bono totius Regni,
ac Suae M. suppleri: hoc enim medio tot insol-
entiae Turcarum evitarentur, qui haud dubie vi-
dentes promptitudinem, alacritatemque nostram
in defendendis, propugnandisque Confiniis no-
stris, ac Regno ipso: contingerent se, et non tam
facile, ut hactenus, excurrerent, nisi forte aperto
marte, ruptoque foedere erumperent, contra-
que Christianitatem bella moverent: quo in casu
alia provisione, de qua supra, opus esset. Hoc
modo miserae plebi desideratam securitatem fa-
cere, ac Genti quoque huic alacriorem animum
ad quaevis pro Rege et Patria attentanda addere
possemus.

Quae ut Sua M. cum fidelibus suis Regni-
colis in ordinem redigere dignaretur, suppli-
candumque esset Suae M., nam alioquin ut in
infinitas involvamus difficultates, Gensque haec
tot Turcicis insolentis vexata, ab omni ope de-
stituta, mox in desperationem acta una secum
Regnum quoque amittat, verendum est. Anno
1641. Viennae.

Protocollum Esterházyanum, N. 5. A nemzeti
Muzeumban.

VII.

*Opinio seu Discursus Palatini Regni Hungariae circa
Confiniorum Subsidium, ac regnicolarum constitutionem,
Turcarumque de expediendo ad Portam Oratore prae-
tensionem. Ivrott Fraknó várában, január 14. 1643.
L. az életrajz XXIV. fejezetét.*

Benignum mandatum Sacrae Caesariae ac
Regiae Mattis Domini mei Clementissimi inter
dolores, morbiue catarrhosi et articularis an-
gustias, debita animi subiectione accepi, intel-
lexique gratiosam esse voluntatem Suae Mattis,
ut Ego quoque exilem opinionem meam de non-
nullis publicum bonum concernentibus negotiis
in medium proferam. Quod utique fecissem
hactenus lubens, si per infirmitatem licuisset,
jam vero per Dei Gratiam meliuscule me senti-
ens, quantum detritae et debilitatae vires patiun-
tur, faciam, quod iubet Sua Majestas. Quod igitur

imprimis Dominorum Regnicolarum pro Con-
finiorum necessitate administrandum subsidium
concernit, potero falli, et utinam fallam hac in
re: quemadmodum tamen eorundem Dominorum
Regnicolarum constitutionem modernam animo
penetrare possum, ab iisdem Regnicolis, neque
in Congregatione eorum Generali, neque in
Particulari Comitatum Conventu, neque in
singulari singulorum Comitatum Congressu, ma-
gnum aliquod subsidium in arduis etiam necessi-
tatibus expectandum est. Et quamvis forte in
Particulari Comitatum Congregatione ad beni-
gnam requisitionem Suae Majestatis aliquod offer-
retur subsidium, id tamen constaret solum ex
conductione certorum militum ad libitum eorun-
dem intertenendorum et gubernandorum, quibus
neque bono communi, neque Confiniis succurri
posset, quinimo in motu aliquo intestino, in
dammum potius, quam emolumentum boni com-
munis ac ipsorummet etiam Confiniorum vergeret
istorum militum coeductio, et intertentio; neque
desunt multi Regnicolarum, qui defectus libenter
habent et vident, ut eo plausibilis conqueri,
suasque malas intentiones, si quas forte conce-
perunt, eo liberius et meliori occasione in effe-
ctum deducere possint. Et manebit haec animo-
rum Regnicolarum alienatio, quamdiu querelis ac
ex statutis constitutionibusque Regni collectis
praetensionibus ipsorum satisfactum non fuerit,
neque interea ab iis aliud expectandum praeter
confusiones: in singulis enim eorum consultatio-
nibus, si quid boni ad ipsorummet permansionem
et servitium Suae Majestatis ipsis proponitur,
neglecto hoc, extemplo obiciunt se tum in ne-
gotio religionis, cum etiam in aliis libertatibus
laesos et turbatos esse, nec quae ipsis promissa
sunt, vel articulis conclusa, in conditionibusque
per Suam Majestatem acceptata, per eandem
Majestatem effectuari. Quorum res ex hoc eo in-
clinari videtur, ut brevi aut simul et semel eos
in ruinam trahat, aut vero ad ingentem aliquam
et valde periculosam mutationem erumpat. Dixi
de hoc saepius, et in diversis scriptotenus exhi-
bitis opinionibus meis fuse declaravi: neminem
tamen video, qui hasce difficultates complanare
contenderet, sed video consilia omnia, nosque
ad meliora tempora referri, interim multiplican-
tur dissensiones et rerum confusiones, ac incon-
venientiae crescunt, et augentur in animis homi-
num odia, sed nec Suae M. difficultates imminui
vel minus redire adverto.

Quod vero illa, quae Regnicolis promissa
sunt, Constitutionibus regni regisque Diploma-
tibus confirmata, ad meliora tempora, dum scilicet
negotia Suae M. meliora consequentur, recti-
ficanda conservantur, non satis capio. Nam hac

expectatione, praemissa imprimis non annullantur, vel cassantur, deinde posito (quod bono univocae animitus optandum est): res Suae M. feliciter progrediantur et succedant, tamen S. M. per hoc Constitutionibus Diplomatifibusque et Concessionibus regiis sine consensu potioris partis Regnicolarum (concessionibus regiis sine consensu) contraire non potest. Vim autem inferre non expedit, cum alia sit ratio status et conditionis istius Regni, alia ceterorum Regnorum et Provinciarum: habet enim hoc regnum a latere imo in ipsis visceribus Turcas, hostes nominis Christiani, a quorum vicinitate imprimis regnum hoc, si quis ei vim inferre vellet, non occultis pactibus (uti nonnulli opinabantur), sed armis separandum, et non separandum modo, sed ipsimet Turcae conficiendi essent, qui scilicet guerrae, confusionisque istius Regni ambabus applaudunt manibus, facileque dissidentibus Regnicolis adhaerebunt, suppetiasque dabunt, quaerentes in omnibus proprium duntaxat commodum et lucrum. Ex quo sequitur, hanc temporis protractionem nos nihil juvare, sed rem potius eo ipso involvi, alienationemque et odia animorum diutius crescere magis et magis. Accidit ulterior etiam difficultas, et quidem gravissima, quam rerum combinationes non obscure ostendere videntur, nimirum nos, ad minimum Catholicos fidelesque Suae M. servitores, ea forte paullo post attingere tempora, quibus perniciose, neque ante hucusque, neque jam unquam attigimus, quibus adversae parti timendum, ne forsitan cum tempore difficultates augeantur, Suaeque M. concessionibus magis dilatare quasi necessitetur, etiamsi res ad majora non deveniat. Timeo hoc, fateor, et hac ratione considerabam in proxime congregatis Comitibus Poseniensibus (tamen post dissolutis) difficultates circa haec saltem accommodari. Sed relicto hoc discursu, hoc jam forte tempore supervacaneo, ad quaestionem, quidnam hoc rerum statu faciendum, dico, non magnum me in Regnicolarum Confiniis subsidio administrando ponere spem (ut superius dixi): nam si quod tale etiam esset auxilium, esset id exiguum valde, ad libitum ipsorum constans ex aliqua militum conductione et exigua forte annona. Aliud est, quod iidem Regnicolae huiusmodi Confiniis administranda subsidia, praestandasque contributiones absque Generalibus Regni Comitibus facere non consueverunt, faventibus ipsis Regni statutis, quae vetant praestari Contributionem Regiae M. absque generalis congregationis eorundem statuto; ex quo etiam verificari videtur Regnicolas in

administrando subsidio non tam Suae M. servitium, quam sese respicere. Quia vero universa Regni Confinia Suae M. per se gubernat et evoluit, vix induci possunt, ad aliquam ipsis inusitatam contributionem, maxime cum nemo in huiusmodi contributione primus esse velit. Et quamvis igitur requisitionem ad Comitatus pro administrando Confiniis subsidio non existimem fructuosam, cum sub hoc subsidii praetextu militem, ut superius dixi, conducent, armaque ad manus suas, ad liberam ipsorum dispositionem sumunt, tenebuntque in omnem occasionem, Confiniaque per hoc penitus negligent. Attamen ut sint inexcusabiles, in qualicunque periculo dissuadere non possum Suae Maiestati requirendum esse eosdem Comitatus de administrando aliquo subsidio ad eadem Confinia, sublevandisque pro rei necessitate eorum difficultatibus, declarando iisdem, quod siquidem proxime dissoluta Poseniensia Comititia propter certas, easque arduas causas nec inchoari, nec ad finem consequenter deduci potuerint, ut id ex relatione suorum ablegatorum jam ipsis manifestum esset, ac idcirco de Confiniorum statu etiam quicquam ibi certi concludi poterit, ea autem adiutorio et subsidio maxime in hoc periculoso rerum statu indigeant, voluit eosdem Suae M. ut benignus Pater et Dominus gratiose requirere, hortarique, quatenus dictorum Confiniorum, in quibus eorum quoque salus consisteret, gravi necessitate multifariisque, iisque arduis Suae M. distractionibus et expensis consideratis, et animo diligenter perpensis, vellent et pecuniis et comitatibus, sive tam pecuniaria quam annonaria contributione ipsis subsidium et auxilium ferre, non intermittendo eadem solitis etiam gratuitis laboribus juvare. Vt vero haec efficacius aggrederentur, non fereat absque re, si Dominis Praelatis, nonnullisque praecipuis Magnatibus supremisque Comitatum Comitibus in congregationibus Comitatum pro audiendo exequendoque benigno mandato Suae M. comparere et interesse vellent deberentque. Haec quidem censeo non omittenda; verum tamen si gentem hanc Hungaram componere, intraque fidelitatis erga Suam M. limites conservare, tot tantisque animorum dissensionibus, odiis contentionibusque obviare et finem imponere voluerimus, ante omnia id maxime mihi placet, et ex toto affectu consulo Suae M., ut S. M. ad terminum competentem dignaretur Posenium D. Consiliariis non tantum propitioribus, sed etiam in remotioribus partibus Ditionis S. Coronae commorantibus, utpote D. Iudici etiam Curiae Regiae, D. Bano, D. Personali, et ceteris Generalem Conventum indi-

cere, quibus congregatis mitteret in medium eorum S. M. certos ex intimis etiam, et arcanis Consiliariis, utpote D. Verdenberg et D. Pruchernar (?), adiunctis illis duobus Theologis, quo sic ab ipso plane fundamento, tam negotium religionis, (quid nimirum id sit? quod in eo adversarii vel difficultant, vel tuentur), quam aliae promissiones et concessionες Regiae Regnicolis factae, quidve in iis Regnicolae difficultatis habeant, habereque possint? examinarentur, de mediisque hasce difficultates complanandi discurreretur et concluderetur, ad clementem ratificationem et Resolutionem Suae M.; cum enim Hungari adversae praesertim religionis, modernae praetensionis ipsorum fundamentum in armis sanguinisque profusione et Turcarum associatione, adiutorioque posuerint, paribus defacto columnis fulciri malle eos cogito, quam ab hac eorum praetensione sese avelli pati; ideo necessarium cepse matura consideratione inquirere et cognoscere, quidnam ipsis in negotio religionis sit concessum et quid non, et quid praeterea in promissionibus concessionibusque Regiis S. M. effectuari potest, et quid non. Addo ad haec quasi per parenthesis, me non satis capere, cur jam semel Regnicolis concessa, Articulisque et Diplomatis Regiis confirmata, inter tot angustias et distractiones Suae M. in discreto zelo cum tanto periculo Ecclesiarum Dei et Regnorum in dubium revocari debeant: non enim minores jam sunt difficultates, imo longe majores, quam tunc erant, cum in negotio religionis indultum est adversantibus religioni hungaricis; ceterae vero promissiones respiciunt benignam obligationem et auctoritatem Regiae M., in quibus si Sua M. saltem possibilia effectuari gratiose procuraret, mirum quantum hac clementiae Suae suavitate suos sibi Regnicolas alliceret.

Si quis vero ejus sit considerationis, quasi ego in negotio religionis de novis quibusdam cogitare concessionibus, fallitur is, nec enim negotium religionis, nec ceteras concessionēs et indulta regia volo vel cogito complanari cum Suae M. praepudicio et auctoritatis laesione, aggravationeque conscientiae ejusdem M., ac etiam propriae meae. Verum ex animo et recta intentione desiderarem, ut S. M. dignaretur intelligere, quonam in cardine versetur negotium religionis, ceteraque omnia, propter quae tum S. M. in tam arduis ac gravibus etiam negotiis suis tantas subire cogitur molestias, tum vero Regnicolae ipsimet tantas inter se simultates, dissensiones, rixas, odiaque fovere et alere sueverunt, quorum quidem malorum damnum, ne altius fundamentum jaceret, in ultimam istius Regni

ruinam et perniciem: iam antea praemissa cognosci debuissent. Sed adest adhuc tempus, et si jam ad opus manus apponatur (cum in mora periculum video), dignabitur S. M. fundamenta intelligere, modoque praemisso consulte illas resolutiones nihil oberit, quo et particulares Conventus in partibus Regni et Generalis Regni Dieta securē et absque formidine indici et celebrari possit; advertetque hac ratione S. M. affectum suorum fidelium Hungarorum, qui haud dubie promptissimi erunt ad omnia possibilia exequenda, cum singulari devotione erga Suam M. Augustissimamque ejus domum. Si quispiam hic dicat, non esse multum positum in vi, virtuteque et armis Hungarorum: contra opponi potest, assuetam esse hanc gentem ad continuam agitationem, et motum laboresque sufferendos, et cum de facto non desint multi in hoc Regno ad arma apti, inter sese conjuncti et uniti, multum haec Natio tum in servitio Suae M., cum alioquin in sua propria defensione facere potest. Quae quidem modo aspiciunt duntaxat bellorum tragoediam, et multi ex ea Svecicum hostem amicum ex causis praesertim supra specificatis. Timeamusne Transylvaniae etiam Principis eruptionem? ut S. M. de eo Principe secundam ponit propositionem. Certum est multum hunc Principem in hoc rerum statu contra Suam M. facere posse, uti cum hostibus etiam Suae M. certo certius tractat. Huic tamen metui sive malo melius utilisque remedium adhiberi non potest, quam si Regnicolae per difficultatum et gravaminum eorundem complanationem ad Suae M. devotionem allicientur; nam praeter voluntatem Regnicolarum Hungariae nunquam Transylvanus movere et erumpere audebit; et si forte absque istorum consensu indiscrete moveret, quandoquidem nec a suis ametur, progressum habere non poterit, Regnicolas vero nostros cum non praetereant ejus mores modalitasque suos gubernandi et regendi, avaritia pariter ac proprii lucri commodum, simul quod Turcarum quoque Vasallus sit: nemo sibi persuadeat alia de causa eos ei adhaerere velle, quam si eorum tum in religionis negotio et exercitio, cum etiam in aliis ejus libertatibus et immunitatibus praetensiones rectificari et complanari intermittantur. Verum his accommodatis ut superius quoque dixi, extra dubium est Regnicolas Suae M. servitio sese accommodaturos, ac proinde a parte quoque Transylvani metum omnem exulari, quin imo hac ratione spero quoque Principem, deposita concepta forte contra Suam M. sinistra intentione, ad majorem erga Suam M. devotionis et confidentiae suae declarationem, in

casu necessitatis, sub praetextu defensionis Regni, non fore alienum ab aliquo auxilio subministrando ad servitium Suae M. Nam etsi forsitan non desint ipsi suae rationes, cur contra Suam M. movere intendat, certum est tamen ad hujusmodi malam intentionem suam (si quam habet) consequendam, favore Hungarorum principaliter cum allici, ita, ut si ei favebunt Hungari, perficiet intentionem, minus manebit intra suos terminos, utpote cujus vires, invitis Hungaris praevalere nequeunt. Ne vero Hungari Principi faveant, erit unicum praetensionum ipsorum Promissionumque Regiarum effectuationis remedium, sine tamen laesione conscientiae et Autoritatis Suae M.: quibus complanatis et effectutis non est, ut S. M. in fidelitate Hungarorum vel minimum dubitet: si vero haec in tempore omituntur, eorumque praetensionibus et promissionibus, Regiis satis non fiet, eas tum apud Principem, tum etiam Regnicolas Hungaros video dispositiones, ut perfacile animi eorum uniantur, Regnicolaeque tamquam de ipsorum Religione et Libertate desperati (ubi major est metus suspicionis, quam rei ipsius) agent et confederabuntur cum Principe, pari voto cum Principe erumpent, et extrema tentabunt: ingentibus totum Regnum, et una omnes involventes confusionibus, negotiaque Suae M. vehementer aggravantes.

Haec ex debita fidelitate et officii exigentia demisse intimare volui Suae M.; in quibus si quid durius positum, vel scriptum esset, factum id quoque est ex fidelitate sincera et obligatione perfecta ad servitium Suae M., si quid forte obscurius annexum esset, paratus sum posthac quoque fusius et lucidius me declarare; omnia enim bona fide dico et ago. Quibus sic constitutis operae pretium et valde necessarium censebam, ut ante tempus adhuc venum, priusquam se Princeps magis ac magis in huncce Labyrinthum confusionis immisceret et immergeret, supra scripta in certam methodum redigerentur, ad eaque se S. M. clementer resolveret, et quae effectuatione possibilia essent, si ea, quae cum satisfactione Regnicolarum effectuari arbitrarentur, illa tempestive effectuantur: sic puto et teneo omnino Suam M. secure posse indicare Conventus Comitibus ac Magnatibus per partes celebrandos; et si ita benigne Suae M. videretur, paratus essem ipsemet quoque etiam ad partes Cassovienses sive superiores Regni ire, ibique homines juxta nutum Suae M. disponere, cum assecuratione juxta consultationem fiendam: uberem hinc fructum et magnum publici boni emolumentum consequi posse facile credo: alioquin, humillima Suae M. deprecatione dico, me nihil boni Suae M. polliceri posse et audere,

tantumque abest, ut hinc aliquam defensam, vel subsidium habere possimus, ut etiam verendum, ne mox toto regno turpiter confuso, pericula posteriora graviora sint prioribus, cum ultima Regni istius ac fidelium Majestatis Suae, Ecclesiarumque Dei ruina et desolatione, nunquam reparanda.

Quantum porro negotia Turcica attinet: memini non ita diu praeterlapsis temporibus circa haec ipsa negotia dedisse me humilem meam opinionem Suae M., et ultimo 30. Oct. anni praeteriti, ad quam me nunc etiam refero: ad benignum nihilominus Suae M. mandatum in praesentibus quoque annecto, quod sentio.

Schmitt Constantinopolitensis Residentis vel Agens Suae M. ante ingressum etiam proximi Internuntii ad Portam parimodo, nimisque similibus coeperat huc scriptitare, quod nimirum, si forte Internuntius diutius moram traheret, ipse quidem in profundum maris submergeretur, Internuntius vero posthac non admittetur; sed quod non Hungarum, sed Germanum postularent Internuntium; verbo dico, ipsummet Residentem fuisse sollicitatorem Turcarum, egisseque partes et advocatum ipsorum, ut paullo post praesentibus Constantinopoli Internuntio Suae M. et Canonico cum eodem Internuntio ablegato in Audientia apud Vezirium constitutis animadversum est, ipsum nimirum fuisse authorem malum tot comminationum Turcicarum. Nam cum hac de re inter Vezirium et Internuntium sermo incidisset, exaggeravit quidem Vezirius se Residentem in mare submergere voluisse, tamen ex altera parte quasi subridendo innuit Vezirius ad Schmitt, ac si dixisset: Quasi vero. Scilicet, ex hoc principio parum argumentari et subsumere licet, modernas etiam ejusdem Residentis scriptitationes prodire ex simili coeno et caverna, carent enim penitus omni fundamento; imo manifeste repugnant pactatis quoque et conclusionibus Szönyiensibus, hactenusque usu roboratae consuetudini, nec enim hac sua postulatione Turca aliud postulare videtur, quam suam gloriam augere, ceterosque hostes suos eo ipso terrere, diviticulaque ad praecavendas et evitandas omnino commissiones, vi pactorum cum Sua M. instituendas, quaerere. Et certum est, magnum praestabit servitium Turcis Schmitt, si, quod postulant, evincet apud Suam M., locoque Internuntii Orator expedietur ad Portam: Nam imprimis efficiet, ut hac ratione a parte Suae M. contraveniatur pactatis Szönyiensibus, nullumque cum Turcis foedus habeamus; efficiet deinde, ut novus in Porta tractatus instituitur, per Oratoremque ibidem inter minarum angustias constitutum negotia agitentur et tractentur, eaque resolvant, quae omnium praeteritorum tractatum

puncta et conclusiones, cum ingenti eorum tractatum pacis, ac authoritatis et existimationis Suae M. praejudicio, bonique Christiani populi, Regnique istius Hungariae irreparabili damno et ruina, evertant, et pessumdent. Efficiet tertio, ut tam magni praetii munera, qualia per summum Oratorem Imperatori Turcico mitti consueverunt, acceptent quidem Turcae, sed absque fructu, et eadem posthac munera, non ut munera, sed ut census et tributum a Caesare Christianorum expostulent, et sollicitent, cum contemptu totius Christianae reip. Fateor me non satis capere, quid sit; quod Suae M. negotia in tam arduis totius Christiani populi causis cum Turcis intercedentia, totaliter ad unius corrupti hominis informationes conformari, juxtaque eas dirigi debeant, tantaque informationibus fides adhibeatur. Nam ut reliqua taceam, saltem ex modernis ejus litteris clarum est, eum non sincerum et fidelem S. M. esse, qui neque consequenter scribit, quod scribit, ut litterarum ejus series palam testantur. Jam enim scribit Imperatorem Turcicum redire ad mentem, iam e contra eundem Imperatorem suam stultitiam prodidisse, ac quod omnino regeretur et dirigeretur a Summo Vezirio; praeterea jam scribit supremum Vezirium parere abitum ad bellum, et ne quis supplantet eum Imperatorem, etiam secum in bellum abducturum; jam vero e contra scribit eundem supremum Vezirium in persona non velle bellum gerere.

Memini Consilium fuisse de persona istius Schmitt, ejusdemque cum Vezirio sermonibus, simulac quid facto opus esset, determinatum: ut nimirum et cursor ad portam expediretur, et Schmitt illinc revocaretur; quae hactenus effectuta non sunt. Cum sicut Judicia ita etiam Consilia sine exsequutione nihil sunt, frustra que fiunt, hucusque autem a tempore consilii istius computando potuisset commode Ablegatus Constantinopoli reverti, per quem certiora habuissemus, sciremusque praesentia negotia ac difficultates secundum illam moderari: sed ecce super unius Schmitt litteris et suasionibus solum Turcica negotia fundantur, quae alioquin etiam decem et ultra mediis cognosci intelligique potuissent et debuissent. Schmitt enim vel se jam Vezirii servitio addixit, ex metuque haec scribit, vel vero corruptus malitia ducitur. Nec deest istius suspicionis causa. Nam idem Schmitt scribit quidem multum de Turcarum apparatibus, sed hoc apud Turcam quotidianum est, si quem militem comparare suae praesidia militaria restaurare satagit. Causa una esse potest, multa militum suorum millia peste sublata esse, uti potior illius etiam militiae Turcicae pars, quae ab obsidione, captoque praesidio Assak

reversa fuit, postea partim interiit. Sed dictus Schmitt de hisce causis reparandi exercitus tacet, uti etiam de intercepto, et per Kosakos capto dicto praesidio Assak nihil scribit: cum tamen certum sit reoccupatum esse dictum praesidium a Turcis restantibus: id litteris tum ex Polonia, tum ex Transylvania in eo ad me datis fide dignis, quod neque ipsimet Turcae negant.

Non magni facio id quoque, ubi Schmitt timere videtur Matthiae Vajvodae, cum is jam se Vezirio accomodavit, vigintique millia talerorum annuatim solvenda promisit; pariter ubi Principi quoque Transylvaniae timet, palam scribens et asserens, cupere Vezirium illum etiam census sive tributum ab eodem Principe extorquere, quod olim Principi Bethlenio condonatum fuerat, et quod idem Vezirius annum etiam tributum per eundem Principem sine querela Portae hactenus praestitum augere intendat, idest suspicari ipsum, velle Vezirium Principem in Principatu turbare. Perinde non magnifacio, quod scribat Turcas contra pactata, pacisque foedera, suae quoque Caesariae Regiaeque M. omnino gravia et praejudiciosa postulata ponere, ab eademque flagitare, intendere. Nam ut Turca in rebus suis cautus est, ita novit, haud dubie posse Suam M. in casu eruptionis Turcicae cum hoste, etiamsi cum damno suo, pacem facere. Esto enim Gallus Portae persuadere intendat Suae M. Caes. ab ipso pacem petere, illamque ipsum Caesari denegare, interim tamen Turcae non sunt tam simplices, quin hactenus ipsis cognitum non esset, eundem Gallum eo nomine Suam M. Caes. apud Principes Christianos et Resp. accusare, quod S. M. pacem facere nolit. Quibus Turcae habitis perplexi sunt valde, et diligentia summa praecogitant, an expediat ipsis inter tot Christianorum arma offensiva contra Suam M. bella movere, suaeque arma Christianorum armis confundere, non latendo eos proverbii, quod ipsi tenent, veritas, nimirum: esto canes ad gregem Ovium vigilantes inter sese aliquando morsibus pugnent, ut tamen Lupum rapacem insidiantem Ovibus praesenserint, pacata inter sese contentione, consensu pari insequuntur Lupum. Non est ergo ut super hisce Schmitt scriptitationibus solidi quippiam aedificari possit.

Exemplum est Princeps Transylvaniae, qui etsi Vasallus sit Turcarum, ut multum de eo ipse etiam Schmitt in scriptis suis insinuat, noveritque suam in Porta conditionem, affectusque in se Turcicos magis quam Schmitt perspectos habeat, terreri tamen hactenus non potuit, nisi forte comminatio Turcica contra Principem fictum quid esset, ut ea territus Princeps ad majus aliquod ad ipsorum votum induci posset.

Haec et similia incumberet dicto Residenti dextre investigare, Suaeque M. tempestive intimare, quibus utique laude et gloria esset dignus. Nam quod Vajvodae Matthiae, Principis Transylvaniae sortem metuat, ac suam quoque M. eo terreat, ut nisi solemnem legationem instituerit, oratoremque suum ad Portam expediverit, patietur ex hoc Sua M., armaque aperta, et ferocias turcicas experietur: id mihi propter hanc solum causam (nisi alioquin id jam diu animo concepit) persuadere non possum, tum quod fieret contra pactata, pacisque foedera nuper cum illis conclusa, tum quod non est denegatura S. M. solemnem legationem, quam vult fieri cum modis et formis.

Non est ut hic, vel in hoc meo discursu quispiam me temerarium judicet, quasi tam appetentem et voracem Christiani sanguinis bestiam, in moderno praesertim Reipublicae Christianae statu, armisque intestinis Christianorum in propriis visceribus saevientibus, in contemptum acciperem; tantum enim hoc abest, ut etiam toto affectu suadeam ad ejusdem intentiones conatusque omnes non opera saltem dicti Residentis Schmitt, sed quibusvis occasionibus etiam studio quaesitis vigilantissime attendendum esse, nullis contra hostem dispositionibus necessariis unquam penitus neglectis. Non haec inquam est mea intentio, sed ne occasione scriptitationum dicti Schmitt a pactatis et foederibus conclusionibusque semel factis recederemus, ea per recessionem annullantes omnino et mortificantes, per hocque rebus Suae M. ad ea mala, quae maxime timemus, vel etiam iis maiora cum maximo ejusdem Majestatis autoritatis derogamine, confusioneque inextricabili devenientibus. Quis etiam ita simplex sibi persuadeat fore Turcam faciliorem et mitiorem in tractandis, agendisque negotiis in Porta cum Oratore, si per hanc intentionem suam a conclusionibus pacificationis Szönyiensis Suam M. abstrahere, donaque Caesarea per Oratorem acceptare poterit: quam, dum adhuc vinculis conclusionum ligatus, neque Oratorem, neque Caesaris pretiosa illa munera habeat: in Suae M. arbitrio, tum Oratoris expeditio, tum etiam tantorum donorum et munerum praesentatio adhuc consistens. Nemo credat Turcam esse tam simplicem, mentisque inopem: dona enim et Oratorem acceptabit, si quid tamen mali contra Christianorum populum mente concepit, favente occasione nec Oratorem, nec munera accepta curabit, sed perget in concepta sua malitia, nihilque, quicquam facere poterit, praetermittet. Hi sunt igitur praemissis, priori opinioni meae in hac materia nuper Suae M. humillime transmissae inhaerere in praesentiarum

etiam, consuloque Reverendissimum D. Georgium Szelepcsényi, Electum Episcopum Novensem, et Canonicum vener. Cap. Ec. Strigoniensis, expertum in Turcicis, notumque in Porta, et nominatim summo Vezirio, ad eandem Portam quantocyus esse expediendum, qui iam alias etiam cum Internuntio moderno eo fuerat destinatus, in hancque intentionem aliquae expensae quoque Suae Dominationi fuerant administratae. Suadeo, inquam, hunc expediri quantocius ad Portam, aliquibus expensis administratis, apudque manus Suae Dnaonis existentibus superaddendo, quibus scil. Sua Dtio honeste hanc Provinciam peragere possit, praecipiendo suae Dni, ut noctes, diesque ad Portam properaret, obtentaque audientia tum apud Vezirium, cum etiam ipsummet Imperatorem, rei totius meritum explicaret, urgeretque Tractatus proximi Szönyiensis conclusiones inviolabiliter observandas, bonumque Pacificationis ordinem in iis praescriptum non immutandum; simul exaggeret, quod tametsi Sua Caesarea ac R. M. Pacificationem Szönyiensem jam pridem confirmavit, suoque Diplomate Caesareo Internuntium suum Comaromium, locum solitum commutationis hujusmodi Diplomatum ante aliquot menses expedit, tamen nulla adhuc a parte ipsorum Confirmatio Pacis et conclusionum fuisset facta, frustra quoque tanto tempore Internuntio Suae M. Comaromii moram trahente. Porro ferventius exponeret etiam pro dexteritate difficultates, excessusque contra hanc Pacificationem hucusque jam per Turcas commissos, id quod plausibiliter deducere posset, conando omnino eos ad meliorem frugem, mentemque reducere saniores; annexere posset simul, ac deberet etiam paulo ferventius exaggerare, contra foedera pactaque esse, quod a Sua M. tributum petant, cujus indignitatem S. M. neque audire vult, simul et Juri Gentium adversari, quod Supremus Vezirius Residenti Suae M. (si verum est, quod idem Residens scribit) pericula, et mortem minetur, observaretque quid ad hoc Vezirius diceret: Porro inter cetera diligenter et cum magna dexteritate inculcare deberet inverso nimirum ordine eos postulare Oratoris ad Portam missionem, antequam pactata mutuis amborum Caesarum Diplomatum non confirmarentur, neque Suam M. ullatenus in hoc consentire posse, nec velle cum derogamine suae existimationis.

Haec Imperatori et Vezirio, ac Mufti exaggeranda, ostendendaque essent; ipsi vero Schmitt litteras scribendas, ad Eundemque Rmum D. Szelepcsényi juxta priorem opinionem meam transmittendas censerem: qui si aliquam collusionem cum Supremo Vezirio haberet, acceptis hisce litteris haud mora illinc reverteretur, si tamen

reverteretur, in quo dubito. Hanc vero expeditionem maturandam omnino censerem, et licet nunc tam cito novus Residens ad Portam expediri nequirit, id prodesset potius, quam obesset, lucrandi temporis causa, cujus in casu, si forte Turcae eruptionem meditentur, indigeremus etiam.

Et postquam dictus Cursor, modo praemisso ad Portam expediendus, praemissa omnia quo diligentius peregrisset quidem, nullum tamen fructum ad intentionem Suae M. se referre, vel lucrari posse adverteret, sed omnino Turcarum hostilitatem, et ferociam potius armari, malaque eos intentione in Suam M. ferri, tum ex orali Vezirii responsione, cum etiam ab aliis id diligenter, secreta tamen indagando, cognosceret: in eo casu, juxta quandam Instructionem secretam ad partem eidem ea de causa assignandam: posset, deberetque idem Cursor Vezirio declarare, ut simodo Pacificationem Szőnyiensem in sensu genuino confirmarent, moreque consueto Suae M. transmitterent, putaret posse brevi non obstante aliquo derogamine levi pactatorum, foederumque, Legationem solennem, non tractandi, aut aliquid novi concludendi causa, sed in symbolum duntaxat pacis, Imperatorem Turcicum salutandi gratia, cum decentibus muneribus ad Portam expedire, ut quidem ipse certius speraret. Hoc proposito, si id Turcae acceptarent, adverteretque idem Cursor minas haec Turcicas non esse vanas (ad quod indagandum pecunia aliqua, et sumptu, praeter ordinarias expensas Cursori huic danda opus esset), posset idem Cursor in eo casu facere promissionem de mittenda solenni Legatione et Oratore ad Portam, ita tamen, ut Confirmatio, sive Diploma Pacificationis prius ad S. M. more solito transmitteretur. Si vero adverteret Turcas hanc solennem Legationis et Oratoris expeditionem ob certum duntaxat praetextum fieri, malaque eos alioquin intentione affectos esse, meditarique certo certius vel contra Transylvanum, vel contra S. M. ditionem hostiles eruptiones, idem Cursor, sive ablegatus noctes diesque deberet Suam M. de hoc Turcarum conatu et intentione litteris suis certiore reddere, quatenus scil. S. M. noverit negotia sua cum Christianis Principibus, et maxime Hungaris, accommodare, ne forte Hungari inter tot angustias disgustati, desperate sese ad defectionem resolvant, cum detrimento istius Regni, populi Christiani, Ecclesiarumque DEI, ut superius quoque attigi. Quam quidem accommodationem cum Hungaris, sive negotiorum difficultatumque Hungarorum complanationem vel maxime eo etiam respectu laudarem, ut forsitan simili casu (quem DEVS benigniter avertere velit) promptiores,

alacrioresque essent ad servitium Suae M., ne alioquin desperatione forte inducti, Turcarum voluntati et jugo ultro sese accommodent, subjiciant, eorumque favorem captent. Ad praecavendas igitur tot difficultates, meliorandosque incertos rerum status, evitandos etiam motus Transylvanicos, animosque Regnicolarum ad devotionem Suae M. (devinciendos) supplico humillime Suae M., dignetur gratiose media quaerere, quibus differentiae eorum accommodentur, metusque omnis tam in negotio Religionis, quam in conservandis aliis libertatibus eximatur animis, quibus effectuatibus non est, ut dubitet Sua M. magnum hinc commodum in Eandem M., tum in aliis, cum etiam in facilitatione administrationis Regni istius redundaturum.

Nisi vero haec modo praemisso effectuentur, rectificenturque, nihil boni Suae M. ex hoc suo Regno evenire promittere audeo, sed neque Ego (bona S. M. venia humillime dico) ullum superesse video modum, quomodo in hac Regni istius Constitutione, officio obligationique satisfacere possum: alioquin paratus existens substantiam omnem, ac re ita postulante, ipsum etiam sanguinem et vitam pro fidelitate Suae M., effundere, et deponere. In Arce Fraknó, die 14. Januarii, Anno 1645.

Protocollum Esterházyanum, N. 4. A nemzeti Muzumban.

VII.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem levele a nádorhoz, Gyulafejevárról, jan. 2. 1644. (Válasz ennek I. sz. alatt álló levelére. L. az életrajz XXX. fejezetét).

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine Nobis observande! Kegyelmednek 6. die proxime praeteriti mensis Decembris nekünk írott levelét 27. die ejusdem vettük vala el. Hogy hazájának nemzetének jövőndő romlásának eltávoztatásától viseltetvén, nekünk is ír felőle, azt mi nem hogy bánánk, de sőt inkább örömmel értjük, sőt azt kívánánk, leginkább ott sajnálnánk, és szólna is érte, az holott és honnét az derék orvosság adathatnék. Juthat az kegyelmednek eszében, mennyiszor izentünk s irtunk mi kegyelmednek, az szegény hazára s kevesedett nemzetünkre következő romlás felől; érzette s vette is kegyelmed eszében ugyan, mert csak Chernel György úr által mikről irt vala kegyelmed, elhittük emlékezetiben lehet kegyelmednek, s nálunk is írva is megvagynak; azután is mind két részről, mind szegény Bogadi úr s Bornemisza Pál uramék rennyi követtséget, izenetet hordoztak, tudja jól kegyelmed; de ha kegyelmedtől kívánt céluakra illendő s igazságos

segítséget s confidentiát nem vehettünk (kinek oka mind a religiónak idegensége volt) arról nem tehetünk. Hogy hazánk s nemzetünk veszedelmére igyekezzünk, arra sem az természet, sem az bennünk született nemzetünkhöz való szeretet nem bocsát: bizonyásgúl hívjuk az úristent, soha mi, magunk privatumájért, boszujáért, s akármilyen világi előmenetelünkért, hazánkat, nemzetünket veszedelem alá nem igyekezzük vetni, akármilyen kicsinyben is. Fegyverzörgést sem instituáltunk még, mert annak nagyobb apparatussal kellene lenni. Magunkra s hazánkra az sok felháborodott nemzetek között ha vigyázatban akarunk lenni, azt senki idegenül nem veheti. Hogy Ő Felsége előtt kegyelmed magunk megbátorodásáról akar instálni, s idegen hadaknak behozásától is menteni hazáját; az magunkra tartozó jóakaratait kegyelmedtől igen kedvesen vettük; úgy vagy, bizony elég volnának olyak is, könnyebb mindazáltal a mi privatumunknak igazítása, s egyéb dolgoknak is complanálása; de mindazonáltal sokkal nagyobb s elsőbb hazánknak s nemzetünknek szabadságiban való sérelme, kiváltképpen pedig az religio dolgában: azt igyekezze kegyelmed elsőben helyére állatni tisztí s kötelessége szerént, mellyben kegyelmed procedálván, s jó, s állandó fundamentumot vetvén, s minket is azokról informálván, bővebben is annakutána declarálhatjuk magunkat kegyelmednek, s ha a dolog úgy fogja kívánni, császárt Ő Felségét is megtalálhatjuk, s ugyanakkor minden bántódásinkat, kívánságinkat aperiálhatjuk Ő Felségének is. Idegen nemzet behozásától is hogy kegyelmed nemzetét oltalmazni igyekezi, dicsíretesen cselekedni, nemzetéhez való kötelessége is azt kívánja kegyelmedtől; mert az mint az sok példák előnkben támasztják, gyakrabban az nyers fának is juttott annyi benne, mint az aszunak azoktól, s talám még most is szájokban az izi sokaknak, mert annak bejövételével mikre adattathatnának alkalmatlanságok, csak gondolatja is irtózást szerez elménkben. Kéry János úr ha akarta referálni alázatos resolúciónkat Ő Felségének, ez volt summája, a kiről kegyelmednek is emlékezetet teszünk. Az falu fejében való kardvonásnak ha kellene lenni, bizony arra minket nem egyéb vinne az magunk lelki szabadságtalanságának igazságosan való megörvoslásánál, s ha szinte végben nem vihetnénk is, ugyan mégis megfelelénk annak, az mivel istennek s nemzetünknek tartozunk volna. Az győzödelmeknek adása isten kezeiben vadnak, mivel úgy sáfárkodhatik Ő Felsége, valamint akarja, s azt sem vizsgálhatjuk, kit mi végre osztogat Ő Felsége alternatim, elannyira, hogy ha együtt egynek mint enged is Ő Felsége győzödelmeskedni, másutt meg dupláson

is másoknak is részt teszen benne, a kin az mi itéletünk szerént bizony inkább szomorkodni s szánakodni kell, mintsem örvendeni s azt gyujtani, és azzal felemelkedni embernek. Elhittük kétség nélkül, nincs még elrendelt ideje az jó istennek, hogy az keresztyénség között egyességet adjon, sőt talám ez ilyenekkel is látogatását igaz itéletiből fen akarja köztök továbbá is tartani. Manczfeld s Jagondorf herceg dolgán semmit sem fundálunk, s akármilyen részről is arról példát nem akarunk venni: kiki csak ott szokta tapogatni sérelmét, a hol szerzik neki. Mindazonáltal az üdőtől fogva való állapotokat az mostanihoz vetvén, úgy tetszik inkább felgyuladott állapottal mutatják magokat akkor üdöbelinél. Semmit is nem akarunk mi külső világi erőn, értéken s okosságon, alkalmatlanságokon itt fundálni, mint az istennek gondviselésén, oltalmán, akármilyen szükségünk idején is (noha az külső eszközöket is keresztyéni mértékletességgel megutálni nem akarjuk akármilyen igyünknek idején is), mellyeket mi ez tizenhárom esztendő alatt olly hatalmasan tapasztaltunk meg, maga is érthette s tudhatta kegyelmed; nem is találtunk ennél jobb, állandóbb, elégségesebb oltalmazót, s ebben is akarunk mindenkor bízunk. Ebbeli írásunkat kegyelmed idegenül ne értse, mert tudja isten, mi is hazánkat s nemzetünket szinte úgy szeretjük s féljük, mint akárki egy magyar, s talám még sokaknál inkább. A mely punctumira kegyelmed az diplomának emlékezetet, arról sem voltunk mi feledékenyek, mert 1636. esztendőü fogva, egy esztendő el nem múlt, kiben mi megbántódásinknak eligazítását nem kívántuk s urgeáltuk volna, s azok között leginkább az haza szabadságát, az kirkól bizonyásgot tesznek szolgálaink relatiói, s Forgács Zsigmond, Törös János és Berchényi uramék által tett resolútióink. Tartsa isten ezek után kegyelmedet sok esztendeig jó egészségben, és ez újesztendőben látogassa minden üdvösséges jókkal. Datum in Civitate nostra Alba Julia, die 2-da mensis Januarii, A. D. Millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto. Illustrissimae D. Vestrae Amicus et Vicinus benevolus ad serviendum paratus G. Rakocy m.p.

Eredetie a m. academia kéziratárában.

VIII.

Esterházy Miklós levele III. Ferdinándhoz, költ Kis-Martonban, január 26. 1644. s mellette I. Rákóczi György a nádorhoz Gyula-Fejérvárról, jan. 5. 1644. deák fordításban.

I. Sacratissima Caesarea ac Regia Majestas, Domine Domine Clementissime! Expeditus cur-

sor Principis Transylvaniae cum literis. ejusdem appulit ad me hodie, qui retulit Alba Julia se decima hujus movisse, quamvis literae eodem loci 3. datae existant. Plus non retulit, quam in literis continetur, quas etiam in latinum transferri feci, ac una cum originalibus in specie Majestati Vestrae Sacratissimae humillime submitto. Et quia cursor et ipse Princeps expeditionem et dimissionem sui celerem sollicitarunt, dimisi, ac rescriptarum paria quoque Majestati Vestrae Sacratissimae humillime includo: arbitrator, circa quae occupetur, et cogitet, inesse rescriptis. Et fateor mihi constitisse quidem de expeditione insinuata, verum de stylo et modo expediendi nihil; quem placidiore modo limitare oportuisset. Si quid tamen addendum foret, tum ad praemissas Majestatis Vestrae Sacratissimae cum voto, cum praesentes, sic jubente Majestate Vestra Sacratissima non praetermittam exequi. Quam felicissime valere exopto. Datum in Eisenstadt, die 26. Januarii a. 1644. Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis humilissimus subditus perpetuusque servitor C. Nicolaus Esterhazy.

II. Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine nobis observand.! Primario Vestrae Dominationis Illustrissimae Aulae familiari, Domino Caspere Tar, de 2. praesentis cum literis nostris expedito, tribus ex post diebus allata sunt ad nos binorum Suae Imperatoriae Majestatis mandatorum paria; quorum uno Sua Majestas Statibus regni Hungariae generalem insurrectionem inducit expresse contra nos; altero autem praecipit Sua Majestas universis nostris servitoribus salariatis, et aliis cujuscunque ordinis, in Hungaria residentibus, sub amissione capitis et omnium bonorum, ut obligamini erga nos renuncient, et ab eo abstineant. Nos hucusque ad hoc causam non dedimus, ut tam aperte, uti contra hostem suum, Sua Majestas arma paret: privetque nos Sua Majestas probis, et salariatis conductitiisque nostris servitoribus, cum et nos de numero Dominorum possessionatorum essemus in Hungaria. Hoc mi Domine ut videmus, jam bellum apertum est; his igitur ita existentibus, si ut nos in posterum meliori et majori apparatu attendemus nobis, nulli mirum videatur. Illustrissima tamen Dominatio Vestra eo nos in literis suis assecurabat, quod si aliquae nobis adessent difficultates, easque Vestrae Dominationi Illustrissimae aperiremus, coram Sua Majestate conaretur etiam supplex complanare. Viderit Sua Majestas, utrum sit melius et salubrius armis duntaxat et effusione sanguinis intendere pacare tumultuosum totius christianitatis statum, vel vero modis aliis tranquillioribus. Illustrissi-

mam Dominationem Vestram amice rogamus, ad has nostras rescribere non taret, ut servitor noster harum lator ad nos quantocyus reverti possit. In reliquo Deus Illustrissimam Dominationem Vestram diutissime incolumem conservet. Datum in Civitate nostra Alba Julia, die 5. Januarii anno Domini 1644. Illustrissimae Dominationis Vestrae amicus et vicinus benevolus ad servendum paratus G. Rakoczy, m.p.

A magyar akadémia kéziratárában levő eredetiekből.

IX.

Lippay György esztergami érsek levele a királyhoz, N. Szombatból, jan. 23. 1644. L. az életrajz XXIX. fejezetét.

Sacratissima Caesarea ac Regia Majestas, Domine Domine Clementissime! Insinuavit mihi obiter Dominus Palatinus, quidnam princeps Transylvaniae ipsi per servitorem eo expeditum rescripserit; unde satis colligo D. Palatinum viam ad tractatum cum principe aperuisse, vel ut ipse loquitur, se inter Majestatem Vestram et principem interposuisse, cujus praecipuum caput ac materia Religio futura est. Qua de re licet plura, si a Matte Vra Sma sententiam rogatus fuero, quae proponam, habeam. Interim nihilominus humillime ac majorem in modum Mattem Vram rogo, ne cum principe tractatum istum instituat, certo enim in momento amittet Mattas Vra superioris Vngariae Comitatus ac Civitates, utpote haereticas, quos quia constantes hactenus reperit in fidelitate Mattis Vrae princeps, neque aliis mediis, minis et promissionibus in partes suas attrahere potuit, hanc arripuit oblatam sibi a Dno Palatino opportunissimam, de negotio Religionis tractandi commoditatem, cui adhaerebunt infallibiliter haeretici omnes, et inter praeparationes ac minas armorum de religione libenter disceptabunt. Neque apparet ullum tale periculum, quod Mattem Vram urgeat aut compellat ad similem tractatum. Transylvani ipsi insignificant rediisse homines principis ex porta, negativam retulisse, tam quoad auxilia, quam quoad consensum; idem nobis intimant Turcae Budenses. Verum est Szelephenium principio satis inhumaniter a porta habitum ob infinitas excursionses quas hodie quoque impune exercent nostri Vngari, proxime etiam magni nominis Turcas interemerunt et captivos duxerunt, et tunc recte Párkányiensem Agam, magnae existimationis apud ipsos et auctoritatis virum, cum aliis nonnullis interemerunt; postea tamen res suas sat feliciter confecisse, et subsidia Turcarum

impedivisse, Mattas Vra brevi ex ipsomet est intellectura.

Novit optime Majestas Vra SSma, quam sit periculosum etiam in politica, praesertim autem in conscientia, Religionis negotium, quam facile Deus offendatur, qui quantum Mattem Vram diligat et singulari providentia tucatur, apparuit vel ex nupera miraculosa prorsus victoria, et moderna Svecorum cum Danis confusione: certe haec est pupilla oculi divini, quam si quis attigerit, facile, et in alio nullo facilius, divinam Majestatem offendet.

Non existimo igitur ulla ratione ad similem tractatum cum principe descendendum esse, imo initium tale et oblationem Dni Palatini rescindendam, quod et ipsi Transylvani demisse Mattem Vram orant. Neque consultum judico, nos hujus rei gratia a Matte Vra Viennam ad consilium vocari, haec enim quaestio dissidia inter nos, Majestati Vrae molestiam generabit. Quam Deus incolumem ac Salvam et contra omnes inimicos Gloriosam diutissime conservet, humillime precor et oro. Tyrnaviae die 23. Januarii 1644. Majestatis Vestrae Ssmae humillimus Capellanus Georgius Lippay, El. Archiepp. Strigoniensis m.p.

Bredetie a m. akademia kéziratárában.

X.

I. Rákóczi György nagykáliai nyilatkozványa, február 17. 1644. L. az életrajz XXX. fej.

Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles Magnifici, Generosi, Egregii Nobiles, Fratres Amici Vicinique nobis observandissimi, benevoli! Melly drága és melly becsületes legyen mindeneknél az lelki és testi szabadság, nem kell messze példájért mennünk és sok szóval arrul kegyelmeknek írunk: megmutatja az napnyugati tartományoknak mostani állapotja is, az mellyek annak az megbecsülhetetlen jónak helyreállításajért minden kilső javokat semmire becsülvén, életek fogyásával nem szűnnek ez mai napig is azért viaskodni. Az hispaniai birodalom alatt valók is, Luzitánia és Katalónia, nem az lelkiért, hanem csak az testiért fegyvert fogván, melly serényen akarja helyre állatni, értette kegyelmek.

Az én hazámiai is, az egész magyar nemzet, ezekért menni vért ontott, halált szenvedett, vannak elég példák rólok: azokban kiváltképen 1619. esztendőü fogva menni megbántódása esett nemzetünknek, arrul való panaszokkal rakással vannak levelek nálunk, s noha minket sokszor intettek, és kényszerítettek is mind evangelica s mind romano catholica religión valók: serkennénk fel, mert ha ennél is

inkább megnyomatik szabadságok, jövendőben az mi gyermekink is szabadságtalan országnak lesznek lakosi.

Requiráltak még az nagy tisztviselők közül is, jelentvén, hogy az clerus haereditarium regnummá akarja tenni Magyarországot az austriai háznak is, egyáltalában az secularis magok vallásán valókon is akarnak mind lelki és testi képen uralkodni. Tudhatja kegyelmek, mennyi panaszok vannak az ollyan testamentumtételre való kényszerítésekből, az mellyekben az igaz haeresektől az jószágot elidegenítik. Az végekben is az főtiszteket magoknak kezdték usurpálni, és eddig megmaradt kicsin praerogativát is kivenni az secularis status kezéből. S mit mondjunk az ország proventusinak tékozlásirul, a végeknek a miatt való fogyatkozásirul, és reájok s országunkra következő veszedelmirül? Minemő mesterséggel szinlették be az jezsuitai szerzetet is országunkban, az ország szabadságának romlására, s evangelica religiónak minden úton s módon való oppressiójára; s még az végvárakban is menni injuriákkal terhelik az patronusokat, és egyebeket is, tudja s érti kegyelmek; magunkat is pedig, él most is az pap úr, ki romai császár Ő Felsége nevével magunk meghitt embere által megtaláltatott, igirvén Ő Felsége nevével Magyarországon minden jószágunknak, kik inscriptióban vannak, örökben-adását, nagyobb és több kegyelmességének megmutatását, csak mi is annuáljunk annak, hogy lehessen Magyarországot az austriai háznak haereditariumja.

De sem lelkünk ismereti, sem nemzetünk szereteti nem bocsátván arra, úgy adtuk választunkat, a mint igaz hazája-szerető, nemzete s szabadsága-kívánó magyar fejedelemtől kívántatott.

Az palatinus autoritása elvétellett, annyira, hogy annak az tisztnek csak az neve maradt rajta; az ország javára s megmaradására nézendő jókat ha sollicitálja is, haszontalan, sőt megtiltatunk tőle.

Az 1638. esztendőbeli országgyűlésekor is, mind privatim az evangelicus status, s mind közönségesen menni instantiát tett az gravaminák tollalásajért: micsoda effectusát érzette kegyelmek sok költsége profusiója után, nyilván lehet kegyelmeknél.

Az minemő decretumot adott Ő Felsége az evangelicus statusnak, in specie nálunk vagyton, annak utána is menni templomokat, parochialis házakat vettek el, egyházi rendeket üzték ki: idő kívántatnék előszámolására.

Ha testi szabadságunk sérelmére nézünk, az tiszteket evangelicusoknak nem adják, előmenetelre nem promoveálják, és ha valamellyet pro-

moznaálnak is, becsületek s hitelek nincsen, bár jó igazsága legyen is valamely keresetihez az evangelicusoknak; de abban, vagy egy vagy más úton, igyekezik akadékozni, sőt az is megtörtént, hogy igazságát praetendálván jószágához, az contradictióért élete is csaknem elfogyott.

Közösleges megbántódásiról és sérelméről tizenhárom vármegyével kegyelmek hogy megtaláltatta vala Császár Ő Főlségét és Palatinus urat, mi hasznát vevő kegyelmek? minemő dorgálással, feddással, pirongatással bocsátották vissza kegyelmeknek atyjafiait az igazságnak kívánásaiért: emlékeztetiben lehet kegyelmeknek, érezvén nem kicsiny nehézséggel, mind lelkünk ismereti s mind isteni tiszteletéhez való kötelességünk, s mind hazánk nemzetünk szabadságának szereteti kívánta tőlünk; sőt az evangelicus status, s az romano-catholicus közzül is, lelkünkre, idvességünkre készerítvén bennünket szabadságok oltalmára való kelésünkre.

Immár tovább mi sem szenvedhetünk, és hivolkodó szemmel hazánk veszedelmét s nemzetünk oppressióját nem nézhettük, mert mindeikkel megpróbáltuk, valamivel azokat csendes remediumok által megorvosolhattuk volna. Im csak nem régen is Kéry János uram itt ben lévén az Ő Főlsége követségire, mi választ tettünk, s mint instáltunk, s micsoda oblációval voltunk, Ő Főlségének tett válaszukból kegyelmek megértheti, az mellynek igaz páriáját köldtük kegyelmeknek.

Bizonysággal híjuk az úristent, ki minden sziveket lát: igazsággal írjuk kegyelmeknek is, hogy mi nem az magunk privatumunkért, boszunkért, rajtunk töltött sok méltatlanságokért, sem hogy hitet igazgatnánk, vagy azt öldeznők, kergetnők, annyival inkább exstirpálni akarnánk, hanem csak az ország statutumát akarjuk helyreállatni, a mellett procedálni, úgy hogy kinek-kinek az ő lelkiismereti a mint megnyugott, azt félelem, rettegés, akadékozás nélkül vallhassa, exerceálhassa, s testi szabadságban is élhessen bátorságoson, és szabadossan; mivel az lelkiismereten való uralkodás nem embereket, hanem istent illet.

Mivel azért, a melly akadékok derekassan eddig bennünket tartóztattak, azokat is isten már túllünk elfordította, s míg az idegeneknek is szívét hozzánk hajtotta; ezekre nézve is elhittük, hogy istennek is ez akaratja és rendelése, hogy szolgáljunk az ő tiszteletének, hazánk szabadságának, elhittük kétség nélkül, hogy ő szent főlsége bódog és kíváncs kimenetellel áld meg, és örvendetes véggel koronázza meg.

Titeket azért szeretettel kérünk, meggondolván azt kegyelmek, hogy mi békességes birodalmunkból, s csendes hazánkban az kegyelme-

teknek javaiért, kegyelmek közzül sokaknak kívánságaiért költünk fel s fogtunk fegyverhez: segítse kegyelmek magáért az dolgot, úgy az mint istennél is kedves lehessen, kegyelmeknek is országostul használhasson, kegyelmek is mutassa meg mind istenéhez, evangelica religiójához, hazája szabadságához való buzgóságos szereteti, és ez levelünk megadásátul fogva tizenötöd nap alatt jöjjen mellénk, szolgáljon velünk együtt ezeknek dicsiretessen. Assecurálván minden rendeket bona fide christiana, nem hitet akarunk igazgatni, opprimálni, sem hogy akármiféle immunitásban is az én édes hazámat, nemzetemet, közönségesen kegyelmeket vagy most vagy ezután akarmi kicsinyben is sérteni, háborítani akarnánk, hanem inkább kegyelmek kedve szerint, mint régi s új sok vérrel keresett szép szabadságának örvendezhessen, és azzal szabadossan élhessen.

Attul se tartson senki, hogy ha kik mirajtunk akarmi boszút s kedvetlen dolgot tettek volna is, akarmi állapotban is cselekedtek volna ellenünk, hogy mi azért boszút állanánk, a szép jövődében boszuállásképpen tartanánk, hanem mindeketek örök feledékenységekben akarunk bocsátani, mintha soha nem lettek és történetek volna, intvén egyszersmind minden rendeket, idegen országban való futástul és jószágoknak való elhagyásátul, mert ha kik ilyenek találtnak (kiket mindazáltal nem reméllünk), ha nekünk is az ilyeneknek jószágához hozzá kellitük nyúlunk, s kárt vallanak, magoknak tulajdonítsák.

Ha hol peng kegyelmek reménységünk kívül az ellen kezdene cselekedni: mi az isten, és az ő szent angyali előtt protestálunk, ha kegyelmekre mi romlás jön, s következik; okai ne legyünk, mert nekünk is annyival több számu segítséget és hadat kell mellénk vennünk, s kívánnunk hatalmas császárunknak, az mennyivel kegyelmek ebben magát hozzánk, s hazája szabadságának helyreállításában alkalmatlanul kezdené viselni: kit nem reméllünk. Az minden szivekkel bíró hatalmas bölcs isten bírja, vezérelje az kegyelmeknek szívét, elméjét, indulatját, hogy kiki kegyelmek közzül, kivetvén szívéből minden külső respectusokat, maga haszna keresését, segítse velünk együtt ez szent idvességes munkát és igyekezetet, mind világ végeig örülhessen maradékja és kegyelmek mindnyájan mind lelki s testi szabadságának. Amen. Datum in arce mea Kálloviensi 17. febr. 1644. Ill. R. Spbl. Mag. Gener. Egr. et N. D. V. Frater Amicus et Vicinus **G. Rakocsi** m. p.

A nádor példányából, a m. academiában. Deák fordítása Kazynál II. 75.

XI.

I. Rákóczi György levele a királyhoz, költ Kassán, mart. 17. 1644. L. az életrajz XXIX. fejezetét.

Sacratissima Caesarea Raque Mtas Due Dne Clementissime!

Quam anxia sollicitudine et plane invitus praesentes hasce ad Sacr. Caesar. Regiamque Mattem Vram instituere debuerim, testes mihi esse possunt tum ipse Deus, qui omnium corda contemplatur, tum temporum expectationis meae diuturnitas, resolutionesque creberrimae, et postulata mea ab Eadem Matte Vra humillima: Et revera optima conscientia scribere ausim, maluisse me hocce in negotio mitiora et placidiora adhibere remedia; verum et illis attentatis cum a principalis, mediocris, et inferioris sortis Majestatis Vestrae Ministris in iis praepeditus fuir, praesens propositum sequi coactus sum. Ante omnia igitur Sacr. Caesar. Regiamque Mattem Vram demisse requisitam habeo, usque quo hasce meas non perlegerit, omnem erga me praconceptam disgratiam benigniter deponat, perlectis vero, talem se mihi Judicem praebeat, qualem Mattis Vrae bona conscientia, Imperialisque Ejusdem clementia et justitiae amor deponunt.

Ab adepto Principatu meo toto tredecim annorum decursu, quam innumeras offensas et injurias ex ditione Majestatis Vrae acceperim (clancularie videlicet et aperte, igne et ferro, ira item fulgidae Portae ottomanicae in me concitata, et subditiis meis adversum me exstimulatis; famoso denique libello, contra me ipsum, et conthoralem meam evulgato, in despectum dignitatis et muneris mei Principalis subinde scriptitantes et terrentes) postulante Matte Vra sufficientes et manifestas literas ac scripta super iis producere valebo. Non multo enim post adeptum Principatum meum promissis ab utraque parte Diplomatis recenter statim perniciose machinatione me infestare non dubitarunt, qua divino accedente auxilio detecta, et judicio in illos statuendo a beatae memoriae genitore Mattis Vrae charissimo per me postulato, tam brevis ad id terminus fuit destinatus, et tunc demum significatum, ut nec ad ablegandum certum hominem meum tempus supererat, et sic in eo quoque delusus, culpa mihi potius imputata est, quam de aliquo poena fuisset sumpta, quemadmodum hoc acta Mag. D. Sigismundi Prépostvári demonstrant, quoniam coram eo causa praenotata ventilabatur, cujus consilio idem D. Prépostvári id intentare suscepit.

.Omitto et hoc, quod etiam Moses Székely ex

ditione Vrae Mattis stimulatus et incitatus ex regno meo profugerit, adversariusque mihi factus sit, unde cum mihi, tam toti regno haud exiguum difficultatis et dispendii evenit.

His sic habitis in anno iterum 1636. quid acciderit, universo orbi palam est, id ipsum etiam quod ex ditione Mattis Vrae fctum et promotum fuerit, tum literae apud me existentes, tum vero ocularis et palpabilis experientia demonstrat. Et licet juxta resolutionem et promissa bonae recordationis Mattis Vrae Parentis, per defunctum cardinalem et meosmet Ministros data (quae etiamnum habeo), poena tamquam violatoribus illius Diplomatum Mattum Vrarum particulae: „Nec per se, nec per alios, etc.“ infligi debuisset, idque ego (Illmo Dno Comite Stephano Bethlen et aliis, quibus cum eo amnistiam dedi, exceptis) aliquoties Mattem quoque Vram sollicitaverim, nihil tamen obtinui.

Neque istud fuse commemorabo, quod si tales literae meae in manus Ministrorum Vrae Mattis inciderint, quibus fulgidam Portam Ottomanicam adversum me irritari posse sperabant, tum de facto eo conabantur dirigere, ut mihi et afflictæ Patriae meae flammam et ferrum adsciscere possent.

Repetere etiam et enumerare possem plurimis, quod jam a bene longo tempore certo mihi constet, in senatu Vrae Majestatis tamquam decemvirali judicio, me et charissimos meos, una cum universis bonis, capitis et confiscationis reos, actos et pronunciatos esse, executione tamen sententiae ejusdem in aliud commodius tempus dilata, in id unice incumbentes, ut mihi omni ex parte malevolos et inimicos pararent, famaeque meae, et existimationi, ac bonis meis, meorumque strenue detraherent, persequerentur, et in extremam paupertatem redigerent.

Haec omnia, clementissime Imperator, non eum ob finem recenseo, acsi ea suscepti negotii stimuli mihi fuissent, aut calcar, non; Deum immortalem testor, nam vel ex ultima resolutione mea medio Magnifici quondam Dni Joannis Kéri Matti Vrae data (quam etiam hisce inserui) cognoscere potuit. Neque hoc me impulit, quasi dominio et facultatibus meis non fuisset contentus, imo et in hoc Mattem divinam testem invoco, sicque consiliis et coeptis meis benedicat, mihi omnium rerum sufficientiam suppetiisse, neque cujusquam dominatum et bona sitivisse vel inhiasse; verum perspectum habens, et ex Ditione Mattis Vrae edoctus, eam fuisse Mattis Vrae cum Clero intentionem, ut puram confessionem Evangelicam Patriae et Genti meae charissimae implantatam, penitus eradicare, Articulosque super libero Religione Exercitio editos et conclu-

sos; necnon septem et decem conditiones abrogare, praefatamque Patriam et Gentem meam charissimam haereditarium efficere Regnum posset, externis etiam ejus libertatibus et privilegiis immunitis; uti super his primarii etiam ordinis Mattis Vestrae Officiales apud me conquesti sunt.

Deprehendentes insuper nullam vel exiguam superesse spem, spiritualem libertatem per placidiora unquam remedia restitui posse, sicuti exemplo est Decreti Vrae Mattis Anni 1638. in Comitibus Posoniensibus Statibus Evangelicis collati, intermissa executio; quo facto majoris licentiae ansa praebita est Clero et Magnatibus Rom. Catholicis ad religionem in bonis suis persequendam, Domos Parochiales et Tempia interceptienda, et miserrimum populum gravissimarum poenarum intentatis minis ad abjurandam confessionem propriam, et amplectendam R. Catholicam, reluctante etiam conscientia, adigendum.

Ad extremum factum est et hoc, ut qui confessioni suae renunciare nollent, funera sua ad duo, tria vel quatuor milliaria sepultum ducere coacti fuerint, cultui divino vacare intendens miserrima plebs ad externa opera cogeatur, Tempia illis diruebantur, occasiones quaevis interceptiebantur, et ipsorum conscientiae flamma et ferro imperitatum; imo ossa quoque et reliqua Evangelicorum ex Templis ejecta.

i Grave nimis et onerosum Statui Evangelico accidit et hoc inter alia, quod officiolatus in eos non conferant, fide et existimatione exuant, contumelioso haereticorum vocabulo proscindant, et quod majus, in Constitutionibus Regni declaratum et receptam Status Evangelici denominationem in proxime praeteritis Comitibus abrogarunt, longe secus Statuto regni et septemdecim conditionibus postulantis. Existit etiam etiam Comitibus, in quibus Mattum Vrarum hoc erat postulatum, ut quaelibet Civitas Privilegia sua denuo confirmari curaret, alioquin abrogarentur et annihilarentur. Quod quorsum collimabat, facile est intelligere.

His igitur omnibus Mattis Vra sic intellectis, iisque ita se habentibus, mirari non debet me hoc esse aggressum, quoniam mihi unica est Patria, Confessio unica; quam tamen non eo fine (Deus novit) pro virili protegere et restituere intendo, ut sic alios opprimerem, imo vero ut omnes et singuli juxta communem aequitatem et Statuta Regni, liberum Religionis exercitium habeant. Quare etiam Summo illi et praepotenti Judici causam hanc meam discernendam committo, ille pro naturae suae immutabilitate descendat ad iudicium et illi parti assistat, quae gloriam ipsius et Ecclesiae bonum conatur tueri,

adeoque cujus causa melior: neque diffido, quin Divina Mattis affutura, et causae bonitatem demonstratura sit. Quodsi vero etiam aliter res accideret, quod tamen minime spero, non iniquitati causae, sed peccatis nostris ita promerentibus imputandum foret. Divinae igitur me submittere voluntati, pro ipsius gloria et patriae meae libertate, bono animo quaecumque perferre paratus sum. Ardentibus interim Deum optimum Maximum fatigans precibus, quatenus Majestatis Vestrae animum ita dirigat, eoque flectat, ut quaecumque Patriae et Gentis meae charissimae, totiusque Christianitatis commodo, permansioni et eviternae paci deserviant, Amen. Datum Cas-soviae, die decima Septima Mensis Martii. Anno Domini 1644. Sacratissimae Caesareae Regiaeque Mattis Vestrae studiosissimus et devotissimus Servitor Georgius Rakoczy, m.p.

A magyar academia kéziratárában lévő eredetiből.

XII.

„Anno 1644. 4. aprilis öreg Rákóczi György maga kezével írott levele az portára Maurer Mihálynak, ki akkor ott commorál vala.“ L. az életrajz XXXIV. fejt.

Most szintén abban munkálkodunk, hogy fő követünket az erdélyi adóval megindítsuk, általa isten kegyelméből az erdélyi adóknak mivoltáról realiter izenünk. Azonban az melly parancsolatot kegyelmed industriája után az fővezér Ő Nagysága maga emberitől hozzánk küldött, abban nincsen mind az tizenhárom vármegyéről emlékezet, csak a hétről, melly hogy esett, nem érthetjük, holott megirtuk vala kegyelmednek, hogy mind az tizenhárom specificálva legyen az parancsolatban, mivel eleitől fogva mind az tizenhárom Kassához tartozó vármegyék voltak. Mi az hozott parancsolatot megfordítván, az originált Budára, Egerre küldöttük. Ezen tizenhárom vármegye, az mint eddig is egy tiszt alatt szokott lenni, úgy most is nem akarnak megszakadozni, kiváltképen már ezek Erdélylyel együtt hatalmas császár hűségére megesküdtek. Erre nézve az regnicoláknak még sem mertük jelenteni, hogy az parancsolatban csak hét vármegyéről van emlékezet, mivel az Palatinusnak is sok szeme füle lévén, tartunk attól, meg ne sejdítse, és azzal az emberek elméjében scrupulust ne csináljon, mivel azmint feljebb is írok, ezek nem akarnak megszakadozni. Ez dolog is hatalmas császár... szerencséjétől van, hogy ilyen nagy hely maga ajánlja magát: azért hogy hagyáná őket hatalmas császár. Azmint azért az előbbi

levelünkben is, melyet kegyelmed az fővezérnek Ő Nagyságának beadott volt, megírtuk vala, az porta küldjön egy assecuratoriát nekünk arról, hogy mind magunkat, maradékinkat ez 13 vármegyékben, és az erdélyi fejedelemségben megtart, és oltalmaz, és mi is életünk fogytáig hiven akarunk szolgálni az fényes portának, az vármegyék lakosinak is; az zenebonától így esenededik meg elméjük: azonban ezen vármegyétől esztendőnként a prima februarii kezdvén, húsz húsz ezer tallérokat küldünk, söllymokon és egyéb collateralis ajándékokon kívül, kiket is az erdélyi ajándékoknak quantitasok szerént ígérünk administralni az húsz húsz ezer tallérral együtt. Most is egyselőben az következő febrnak elein küldünk tíz ezer tallérokat, az ezüstbeli marha ajándékokkal együtt; annakutána az több restantiát is készpénzül megküldjük, csakhogy az assecuratoria hova-hamarább lehet ne késsek, és az segítség felől is, az budai vezérnek parancsolják olly főrmában: valamikor kívántatik, elegendő segítséget küldjön, ne dilatálja mikor requirálom, annál inkább újabb parancsolatjára az portának ne relegáljon. A diván-ülő hét vezérnek is szokott ajándékokot az adóval együtt megküldöm. Azonban Bocskai István és Bethlen Gábor királyok idejében is, az mikor ezen vármegyék dolga iránt az porta segítséget küldött volt, mellyek szent Demeter-nap után is az szükséghez képest continuálták az hadakozást; most is parancsoljanak ollyan formában. Bár csak ezer tatárt küldene az porta, bizony sokat nyomna, s nem is lenne káros etc. Rakoczi György.

A m. acad. könyvtárában levő Mike Sándorféle gyűjtemény egykoru másolatából. Deák fordítása Kazynál II. 82.

XIII.

I. Rákóczi György válasza a nádor (IX. és X.) leveleire; költ oszgyáni táborában, apr. 14. 1644. L. az életrajz XXX. fejt.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vincine nobis observande! Semptéről 30. és 31. diebus proxime praeteriti mensis Martii nekünk írott kegyelmed leveleit, jámbor szolgája egyzersmind adta vala meg sáros-pataki házunknál; olvasásával is nem késztünk, s ha kegyelmednek, sőt közönségesen, indulatunknak okait ez előtt érteni nem adtuk s nem publikáltuk volna, talán nekünk is bővebb mezőnk lehetne az sok szóval való írásra és kegyelmed rátióira; de azok által feleselni haszontalannak esmervén; mi kegyelmedet sok írásunknak olvasásával nem terheljük, nem is akarjuk kegyelmedet, sem másokat, fe-

nyezetni, mert ez az állapot valóságot és egy közönséges jót kíván inkább, mintsem ratiocinálkodást, és az által való pántolódást. El is hittük kétség nélkül, akarkik kezében forogjanak is mind Ő Felségének alázatosan írt levelünk, mind az státusoknak s kegyelmednek írt leveleink, s le kezdik tenni az felőlünk való idegen itéletét, s az religióhoz való gyűlölséget, meg kell lelkek ismeretiben győzettetniek s vallaniok igyünknek igazságát, s hazánk s nemzetünk keserves szomorú bántódását s oppressióit, s majd utolsó veszedelme végső idejének közelgetését; s noha láttatik kegyelmed írásában kárhoztatni, mintha magunktól találtattak volna azok az okok, mellyeket Ő Felségének írtunk, de megnyugodjék kegyelmed benne, mikor arra az időre jutunk, hogy azokat ki kellett terjesztenünk, úgy nyilatkoztatjuk ki, maga is el fogja kegyelmed hinni valóságát úgy lenni írásunknak. Im mi isten áldásából megyünk, keresve az evangelicus státusnak lelki ismeretiben való megbántódásának, s hazánk sértődött régi szabadságának helyére állatását az ország statutumi szerént, s nem sokára kegyelmedhez is közelebb juttatván az úristen bennünket, az Fejérvárról Tar Gáspár által való írásunk szerint, kegyelmed tudósítván bennünket, nem voltunk mi soha idegenek semmi istenes és közönséges jóra néző jó fundamentumos dolgoknak elkövetésétől. Kívánván ezek után istentől kegyelmednek jó egészséget. Datum in castris nostris ad Castrum Osdgyán positis die decima quarta mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo quadragesimo quarto. Ill. Dominationis Vestrae Amicus et Vicinus benevolus ad officia paratus G. Rakoczy, m.p.

Eredetie a m. acad. könyvt.

XIV.

Ugyanannak válasza a nádor (XI.) levelére, költ Szécsényi táborában, apr. 28. 1644. Lásd az életrajz XXX. fejt.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vincine nobis observande! 20. die praesentis mensis Nyitráról írt kegyelmed levelét itt szécsényi táborunkban vevén el, mi kegyelmednek most is egyebet nem írhatunk, valamit, s az kit együve is, másu is, s utólban Oszgyánból írtunk kegyelmednek; s úgy tetszik, ha az evangelicus státusnak, az ország statutuma s az 17 conditiók szerint, satisfactiójáról kegyelmed eddig derekasabb és fundamentomosabb realításokat vitt volna is végben, talám ez az tűz ennyire is nem gerjedt volna, s most is ezt úgy olthatja kegyelmed meg, ha tisztí s kötelessége szerint abban sincere

igyekezik, munkálkodik. Hazánkat pusztítani s nemzetünket fogyni soha bizony kedvünk nem volt, csak ennyire is, bizonyosságunk az úristen! látni s nézni nem kívántuk, s okai sem vagyunk, s ha csak magunkon állana, ma is meg igyekeznők orvosolni; csak kegyelmed is adja világosan értenünk akarját: mi is ahoz képest világosan érteni adjuk kívánságunkat s akaratomat kegyelmednek, s így hamarébb megolthatni ezt az tüzet. Kegyelmednek valamit írtunk, nyugodjék meg kegyelmed benne; bizony hejába valót nem írtunk, s kinyilatkoztatását is nekünk magunkra nézve nem kellene halasztanunk, de a mennyiben lehetne, mi ez állapotban is kegyelmedre nem akarnánk több nehézséget s ítéletet szerezni az nagy emberektől. Jövetelit kegyelmednek nem nehezeltjük, im mi is itt vagyunk, és a mint kegyelmed idegen hadakkal igyekezik nekünk ártani, ki vethetne bűnössé hát minket is, ha oltalomért ahoz is folyamodtunk, az kinek árnyékában nyugszunk, s úgy tetszik, ha kegyelmed eleve velünk együtt az evangelicus státusnak, az ország statútuma s 17 conditioi szerint való szabadságának helyre állatása felől nagyobb reménységet ád vala, ebben is mi mértékletesebben élhettünk volna. S úgy tetszik, csak abból is elég szeretetünket ismerhette volna meg kegyelmed nekünk hazánkhoz nemzetünkhöz: hol, mellyik vár, város még, az kit mi lövéssel s egyéb ártalommal infestáltunk volna? Szakmáron kívül, azt is pedig keresztyéni mértékletességgel cselekedtünk.

Fileken ha mi esett vagy esnék ezután is, bizonyosságunk az úristen, minden becsülletes hiveink, nem mi, hanem annak is Veselényi Ferenc úr az oka. Az Ő Felsége resolútióját is mi alázatosan vöttük, s valamit hivatalunknak sérelme s akadály nélkül cselekedhetünk, ahoz sem voltunk ez ideig is idegenek, kit lassu menetelünk is mutogathatott volna kegyelmednek. A kegyelmed protestációján meg nem ütközünk, sőt inkább az úristentől kívánjuk, az kegyelmed szívéért lágyítsa nemzetéhez s annak szeretetihez, úgy hogy mindenik félmondhasson inkább kegyelmed után jót, mint sem gonoszt, s nekünk is ne kellessék több és nagyobb extremumokhoz nyúlunk, és ezt a tűz-behozást is ne csak mireánk hárihassa kegyelmed; hanem azokban tehessen részt azoknak is, a kik főbb okai annak. Isten előtt való számadásokban légyen másoknak is része, és az evangelicus státusnak szolgálthassa úgy ki az ő igazát az ország statútuma s az 17 conditioi szerint, távoztatódjék el mindnyájunkról az kitől kegyelmed tart és fél, az melly mindjárt meglehet, ha kegyelmed abban az közizagságot az ország statútuma szerint fogja követni s kiszolgáltatni az

evangelicus státusnak. Filek környül ha mi égetések löttek, azt kegyelmed sem bánhatja jobban nálunknál bizony, de ha az kegyelmeddel való hadaknak insolentiajokról kellene írunk, talám azokról még nagyobbat írhatnánk, de mi kegyelmedet azzal nem terheljük. Tar Gáspár által kegyelmednek küldött levelünkről, úgy reméltettük, megemlékezhetett kegyelmed, avagy jelen is vagy; mindazáltal im verissima páriáját küldtük kegyelmednek, s csak legyen meg az evangelicus státusnak az övé: az mi magunk privatumát könnyű két-három óra alatt is igazításban venni. Ezek után éltesse isten kegyelmedet jó egészségben. Datum in Castris nostris ad arcem Szécsén positis, die 28. Aprilis, Anno Dni 1644. Ill. Dominationis Vestrae Amicus et Vicinus benevolus ad serviendum paratus G. Rakoczy, m.p.

Eredetie a m. acad. könyvtárában.

XV.

Ugyanannak válasza a nádor (XII.) levelére, költ (Gömörben) Kövecsen melletti táborában, máj. 10. 1644. L. az életrajz XXX. fej.

Illustrissime Comes, Domine Amice et Vincine nobis observan! Kegyelmed utolbeli levelét az assecuratóriával együtt elvöttük, valakire hogy hamarébb választ nem tehattunk, kegyelmed az üdő alkalmatlanságának tulajdonítsa. Úgy vagy, az assecuratóriában találnánk olyat, mellyen akadékozhatnánk, mindazáltal abból is kegyelmeddel disputálni nem akarunk, hanem azmint ezelőtt is kegyelmednek egynéhány úttal megirtuk, mi semmi istenes és közönséges jóra néző jó mediumokat megvetni nem akarván, az kegyelmed Trauzner János jámbor szolgánk által való kívánságának is eziránt eleget akarván tenni, jámbor meghitt szolgánkat, vitézlő Jármí Ferenc urat bocsátottuk kegyelmedhez, akarván minden istenes jó mediumokat kegyelmedtől megérteni, melylyel ez az tűz oltathassék; izenvén szóval általa: kegyelmed adjon hitelt szavának. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Datum in Castris nostris ad Possessionem Kövecses positis, die 10. May. Anno 1644. Ill. Dominationis Vestrae Amicus et Vicinus benevolus ad serviendum paratus G. Rakoczy, m.p.

Eredetie a m. acad. könyvtárában.

XVI.

I. Rákóczi György levele a nádorhoz, költ (L'emplényben) Vajdácra melletti táborában, máj. 24. 1644. L. az életrajz XXXI. fej.

Illustrissime Comes, Domine, Amice et Vincine nobis observandissime! Hogy Lónyai Zsig-

mond és Kemény János követek által tölt izen-
tíre kegyelmednek előbb választ nem tehetünk,
az dolognak nagyságának tulajdonítsa kegyelmed;
s noha nekünk úgy tetszik vala, kegyelmed is
édes hazája és nemzete szeretetinek felelt volna
abban meg, ha annak pusztulását, és hadaknak
előbb való kivételével és leszállításával mennél
hamarább jó securitással távoztatván, ez előtti
tractáknak példája és ezféle derekas dolgoknak
szükségképpen csendesb alkalmatosságot kívánó
rendi szerént lehetett volna az több dolgok felől
tractánk, és isten segítségéből való megegyezé-
sünk is, de másképpen tetszvéen kegyelmednek,
azon sem sokat törődünk, szánván egyedül csak
édes hazánk pusztulását, romlását, melyet ha
kegyelmed is úgy akarna érezni mint mi, talán
ha nem másért, magáért is kegyelmed orvoslását
nem fogta volna meg tőle. Mi elhittük, az uris-
ten úgy viseli minden állapotunkban gondunkat,
benne vetett reménységünk dicséretes példájul
teheszen mindenenk előtt. Irhatjuk azért kegyelmed-
nek, hogy mi az jó és tisztességes religiókn, ha-
zánk megmaradását és nemzetünk szabadságát, s
magunk méltó kívánságát bátorságossá tevő, bé-
kességtől mostan is idegenek nem vagyunk ma-
gunk részéről, de mivel az regnicolák közül azo-
kat is illeti az dolog, kik ez szegény haza közön-
séges javát velünk együtt akarván segíteni, hí-
rek nélkül való végezéseknek tractálására köte-
lességünk nem bocsátván, az nemes vármegyéket és
városokat tudósítanunk szükségesnek látjuk,
akaratjoknak mennél előbb való megértésére is
magunknak valami kevés üdőt vennünk; kik hogy
az szabad városokból, és itt környül lévő várme-
gyékből is bátorságosan hozzánk jöhessenek, ha
kegyelmed arról való assecuratio adásával ő
kegyelmek részére ezen jó egyességhez való sze-
retetét fogja declarálni, úgy tetszik, nem leszen
alkalmatlan kívánságunk kegyelmedtől, elhívén
azt, hogy az mint nekünk az ő kegyelmek javát,
és közönséges megmaradást concernáló dologban
ő kegyelmek hírek nélkül nem lehet cseleked-
nünk, így az ő kegyelmek jó tetszését és con-
sensusokat vévén, valamit magok hazája javára
és megmaradására alkalmatosbat fognak feltalálni,
magok is azt fogják követni, s velünk is azokban
egyezni, semmi üdözést, vagy valami színt ezek-
ben is előttünk nem viselvén, hanem sincere
akarván ezekben is procedálni. Reményljük azért,
hogy kegyelmed is úgy fogja magát ezben is al-
kalmaztatni, hogy mi is az kegyelmed részéről
igaz sinceritást ismerhessünk és tapasztalhassunk,
s hazánknak is ennél is inkább keserves szemmel
ne kellessék néznünk romlását. Ezek után kíván-
juk istentől kegyelmedet éltesse jó egészségben.
Datum in Castris nostris ad possessionem Vajdácska

positis, die 24. May. Anno D. 1644. Ill. D. Ve-
strae Amicus et Vicinus benevolus ad serviendum
paratus Georg. Rakoczi s.k.

Egykoru hiteles mása a m. acad. könyvtárában.

XVII.

*Propositiones Ablegatorum Illustrissimi Principis ac Do-
mini Georgii Rakoczi, Dei gratia Principis Transilva-
niae, Partium Regni Hungariae Domini, et Siculorum
Comitis, de mediis pacis Illustrissimis, Reverendissi-
mis, Spectabilibus et Magnificis Dominis, Sacrae Cae-
sareae et Regiae Majestatis Ablegatis Plenipotentiaris
exhibitae. Jun. 24. 1644. L. az életrajz XXXIII. fejt.*

Illustrissimus ac Clementissimus Dominus
noster, nihil ab initio tam ardentis voto, ac inti-
mis animi praecordiis desideravit, quam dulcis-
simae Patriae, Gentisque suae, ad paucitatem
redactae, ac ultimae ruinae expositae, pacem
tranquillam videre, eamque ad posteritatem quo-
que transmittere, idque patet ex eo, quod licet
paulo post adeptum Principatum suum, et alio-
quin etiam aliquot vicibus, ex ditione Suae Ma-
jestatis data occasione, quasi compelleretur ad
interturbandum cum inculcata Tutela sua, gentis
suae pacem: Attamen Sua Illustrissima Domina-
tio, maluit illa per pacifica media, praevis apud
Suam Majestatem debitis requisitionibus et in-
stantiis componere, prout testes est ipsamet Sua
Illustrissima Dominatio, testes sunt ipsae subje-
ctorum quoque requisitiones et literae, ac tot
annis absque omni strepitu armorum culta pati-
entia.

Et quamvis ad haec nihil praeter bona verba
et oblationes absque effectu Sua Ill. Dominatio
consecuta fuisset, parata erat nihilominus eadem
plura quoque perferre et pati, nisi cultum DEI,
pulasque libertates suas laesas esse, ex mutu-
isque ob id odiis ac dissensionibus, dulcissimae
gentis suae afflictionis et periculi signa in eadem
afflicta sua Patria, dolenti corde aspicere fuisset
coacta, ad quae remedianda, cum nullum paci-
ficum remedium superesse viderit (prout testes
sunt acta Diaetae Anni 1638, ac tot gravamina
absque omni complanatione in iis relicta, et post
tot sollicitationes etiam Regnicolarum, pro eorum
complanatione juxta 17 Conditiones celebrando-
rum Comitiorum neglectus, interea vero contra
animae et corporis libertatem, multiplicium gra-
vaminum accrescentia) Suam Ill. Dominationem
non propriae dignitatis et gloriae suae, DEO
teste, promotionem (ut a multis accusatur), ve-
rum dulcissimae Suae Patriae et Gentis Suae, ani-
mae et corporis libertatem quaerere, et in statum
suum reducere satageret, ideoque coacta est pro

se, ac Patria sua defensiva arma sumere, et aliorum quoque auxilium in hoc implorare, tamquam unus ex Patriae filiis, quem una cum posteritate sua, merito, multisque de causis, legum et libertatum dulcissimae Patriae provida defensio concernit.

Tametsi vero Sua Ill. Dominatio confisa in justa causa, potentiaque et cura divinae Majestatis justam causam adjuvante non agnoscat in promovenda intentione hac sua ullum a parte sua defectum: quemadmodum nihilominus hactenus quoque parata fuisset sua Ill. Dominatio arma sua, cum armorum etiam suspensione, usque finem et conclusionem tractatus pacis temperare, si Excellentissimus D. Palatinus consensum suum dedisset; ita iam quoque supra omne lucrum et victoriam existimat dulcissimae Patriae tranquillitatem et pacem, ac ut sua Ill. Dominatio affectum suum erga pacem dulcissimae Patriae tranquillitatem, gentisque suae commune bonum et permansionem concernentem coram Deo et mundo testatum reddere possit, ad puncta subscripta tamquam Pacis media libenter condescendit.

1-o. Quoniam Sua Majestas in Serie 17 Conditionum ad hoc etiam se obligavit, ut singulis trienniis Generalem Diaetam celebrari faciet; postmodum vero diversis etiam oblationibus, quinimo gratiosis literis suis, sub verbo Regio Regnicolas assecuravit Suam Majestatem intra annualem revolutionem Comitiam suis Regnicolis celebraturam, Annum vero jam sextum agit ab intermissis et non celebratis comitiis: Curet igitur Sua Majestas intra breve et certum tempus publica Regni Comitiam promulgare et celebrare, in quibus quilibet, juxta antiquam consuetudinem, secure et absque omni formidine comparere; liberaque vocem suam proferre, et offensiones suas proponere possint.

2. Qualisnam libertas Religioni in pacificatione Viennensi, in Articulis Anni 1608. ac postmodum in conditione sexta diplomatis concessa sit, clarum est omnibus, in qua postea quantum Evangelicus Status laesus sit, constat ex gravaminibus et supplicationibus ejusdem Evangelici Status, in Diaeta Anni 1638 exhibitis, quae hactenus non modo complanata non sunt, sed etiam aucta et magis aggravata sunt. Dignetur igitur Sua Majestas haec omnia in futura celebranda Diaeta tollere, et cum effectu complanare, ita ut quilibet ex statibus, ac etiam plebe misera, in usu et exercitio Religionis ipsorum (qui usus in Templis erat) ab anno 1608 turbati et impediti, in pristinum usum et exercitium in integrum reituantur, et posthac neque illi, neque alii pariter impediantur.

3. Vt gravamina et offensiones statuum, sive

in communi, sive in privato, contra conditionem diplomatum Regiorum factae, sub praetacta diacta complanentur; Articuli etiam ab eodem anno absque effectuatione relictis, effectuentur, quemadmodum id conditiones etiam Suae Majestatis de complanatione gravaminum positae, ac Articulus etiam anni 1638 de effectuatione Articulorum conscriptus, in se continent.

4. Quoniam frustra conduntur Articuli et Leges, nisi observentur, unde ingentia damna, et Regnorum desolationes sequi consueverunt, ut jam etiam multorum, contra Patriam, Libertatem ac Legem patrata delicta etiam arma praesentia causaverunt: Quo circa desideratur, ut qui ante tumultum praesentem statuta Regni violaverunt, vel posthac violarent, contra tales procedatur juxta modum in Articulis declaratum.

5. Quoniam Regnicolae ob Religionis ipsorum violationem, et laesae communis libertatis in suum statum reductionem, juxta antiquam legem ipsorum coacti sunt defensiva haec arma in manus sumere, ut omnia, quae medio tempore, usque ad conclusionem pacis contigerunt, vel contingent, perpetua oblivione tegantur, neque ob id Regnicolarum quispiam impediatur, denturque exinde certae et stabiles assecuratoriae de facto, quibus contenti esse possint.

6. Nobile Regnum quoque Transylvaniae ex Ditionibus Suae Majestatis pluribus offensionibus aggravatum est. Dominus igitur noster Clementissimus postulat eorum quoque per instituendas utrinque commissiones complanationem cum effectuationem, et ut posthac bona vicinitas et Regni confoederatio observetur.

7. Quoniam et longa praeteritorum temporum experientia clarum est, nihil afflictam hanc gentem nostram, in sui defensionem impotentem, praeter pacem conservare posse: si igitur splendida Porta voluerit, curet Sua Majestas tractari pacem cum eodem quoque, in quo Dominus etiam noster Clementissimus, propter dulcissimae Patriae et christianitatis bonum, paratus est operam suam bona sinceritate impendere, si desiderabitur.

8. Quandoquidem Dominus noster Clementissimus, penes dulcissimam Patriam et Gentem suam multis modis offensam, non in paucis ipsemet quoque injuriatus existens, compulsus sit ad cappessenda arma praesentia, cum magno damno et expensis pluribus ac fatigiis suis: Ea propter Sua Illustrissima Dominatio in his satisfactionem et contentationem merito desiderat.

A magyar acad. könyvtárában levő nádori példányból.

XVIII.

A nádor és biztos-társai véleménye az erdélyi fejedelemlen békepontjaira, Sáros, jun. 24. 1644. L. az életrajz XXXIII. feje.

Anno Domini 1644. die 24. Junii exhibita postulata Dominorum Ablegatorum Principis Transylvaniae Domini Georgii Rakoczy, mihi Palatino Regni Hungariae et ceteris a Sua Caesarea et Regia Majestate ad praesentem Tractatum adjunctis Dominis Commissariis accepimus, intelleximus et ruminavimus. Et in primis quantum ad praefationem scriptorum exhibitorum attinet, ad omnia eorundem puncta valde clare et fuse possemus respondere, et tam Deo quam toti mundo constat ad praesentem eruptionem et tumultum, ac regni hujus ruinam et desolationem Suam Caes. et Regiam M. nullam dedisse ansam, sed nec fideles Suae M.; imo absque omni ratione tam Sua Majestas ejusque Regnum, quam fideles regnicolae laesi sunt, ob quam laesionem dignissime sumpserat arma Sua Majestas, quae pro tuenda sua autoritate, regno et fidelibus suis, ut in justa causa etiam ulterius continuari debebant. Verumtamen Sua Majestas videndo hujus afflictii regni sui tantam ruinam et desolationem, ex qua in extremum etiam periculum recidere posset, maluit solitam suam clementiam largiri, et hunc tumultum cum pacificis mediis tranquillare, quam armis vindicare et persequi, cum alioquin et justam causam, et modum habuisset in hoc Sua M., condescendit itaque Sua Majestas ad bonam pacificationem ineundam, et breviter ad puncta nobis exhibita, ex autoritate a Sua Majestate nobis attributa, hocce modo nos resolvimus.

Puncta 1. 2. 3 et 4. exhibita, non ipsummet Principem, nec nos, sed totum regnum, et universos ejusdem Status et Ordines concernunt, unde nos hic simul constituti, ad particularem de iis conclusionem quomodo intromittamus nos, non videmus, cum in publicis regni negotiis ipsemet etiam Princeps, ex uno duntaxat statu, unum membrum sit. Quod autem uti Transylvaniae Princeps est, ad haec ita loquatur, quae Provincia ex judicio dei, sub imperio naturalium hostium Turcarum constituta est, non intelligimus, quomodo etiam ipsemet Princeps his postulatis se immittere debeat, pariter et nos, et qua temeritate aggredieremur ad horum tractationem, cum a regno nec missi ad hoc, nec ordinati simus, sed nec hujusmodi particularem tractatum concernunt haec, verum Comitum regni generalia, imo ibi quoque cum solenni frequentia regnicolarum oportebit haec in ordinem redigere. Ita autem videtur, ut pacatis quamprimum afflictii

hujus regni tumultibus istis, post tot desolationes et damna regnicolarum, Sua Majestas clementer generalia Comitum indictura est, de quibus fidissime possumus assecurare, imo assecuramus Status regni ac etiam Principem, quod Sua Majestas primo quoque tempore celebratura est Comitum; et juxta constitutiones, jura et libertates nostras, justas cunctorum Statuum regni querelas clementer exaudiet, quinimo ex eorundem vi et vigore eas complanabit; quas ita credimus et scimus, quod in praeterita quoque Diacta regni parata fuisset Sua Majestas complanare omnia illa, quae in quaestione fuerunt, verum de eo ipsimet regnicolae dederunt testimonia, quod non per Suam Majestatem, sed per ipsosmet regnicolas dilata est ultima quoque Comitum celebratio.

Quantum ad Quintum Punctum attinet, maximae et in eo dignaeque considerationes existunt, in negotio videlicet amnistiae, et forte haec est una causa principalis effectiva hujus tumultus, quae hujus regni et gentis ultimam ruinam et excidium inducere videtur, nec videmus modum qualiter haec in ordinem redigere debeamus, cum nonnulli, totaliter solis praedis tantum inhiando, arripuerint arma contra Suam Majestatem et fideles suos. Nonnulli vero ex timore et tremore. Alii autem armis sint coacti. Nobis itaque videtur, imo ita res exigit fieri, quod qui aut servitores fuerunt, aut ex timore et coactione hinc illuc descivissent, constantiam ex his etiam exigere potuisset Sua Majestas, nihilominus talibus generalis amnistia conceditur; qui autem spe praedae ducti contra suos dominos insurrexerunt, suorumque amicorum et vicinorum bona expilarunt, et desolati sunt, tales in hac amnistia includi congrue non possunt.

Ad Sextum Punctum: Dignum et congruum videtur et nobis, imo ex Autoritate per Suam Majestatem nobis attributa, assecuramus Status Transylvaniae, quae si quae negotia habebunt complananda, parata erit Sua Majestas ea omnia per instituendos utrinque commissarios complanari curare et effectui mancipare, hoc ipsum faciendo Princeps etiam ipse et caeteri Status Transylvaniae, si aliquae injuriae superessent regnicolarum hujus regni cum illis complandae, et ita, dummodo ex parte ipsorum, uti haecenus, aliquis defectus in effectuando non admittatur, ex hac parte nostra etiam bona vicinitas et concordia observabitur.

Quantum Septimum Punctum concernit; vera res est nihil magis conservare hoc afflictum regnum Hungariae, quam pax et tranquillitas; sed visu tristissimum, dum ab iis quiesceret, ex ipso solo excitatur tumultus, et seipsum ab in-

testinis consummit. Maximam curam igitur habuit, et habet Sua Majestas etiam inter tot suas distractiones, pacis cum Turcis ineundae, uti jam sunt tres anni, ultimi cum illis tractatus initi in Szőny, et conclusionis; quae Suae Majestati maximis constiterunt impensis, et licet finaliter tractatum et conclusum fuerat, non scimus tamen quali tractatu ad partem, in porta ottomanica per nostrae nationis hominem facto, impeditum et retardatum extitit. Nunc quoque Sua Majestas cum maximis expensis et donariis instruit solemnem legatum ad portam mittendum, et omni modo et via in id incumbit, ut tam internos quam externos hujus regni sui tumultus pacare possit et sedare, in quo quilibet Statuum securi esse et certi poterunt, et forte hucusque Vienna iter etiam ingressus est.

Ad octavum et ultimum punctum non lubens loquimur, ne eo offensionem causemus, licet quid exaggerare habeamus, et tam in communi quam in privato inaeestimabilia damna toti mundo palam dare possemus; verum supersedemus ab hoc, sed nec ad illud accedere possumus cum diminutione auctoritatis Suae Majestatis. In oppido Sáros die et anno supranotatis.

XIX.

Lónyai Zsigmond és Serédi István levelök a nádorhoz, Eperjesről, jul. 14. 1644. L. az életrajz XXXV. fej.

Illustrissime ac Excellentissime Comes, et Domine, Domine nobis gratiosissime! Servitorum nostrorum in gratiam Ill. Celsitudinis Vestrae demissam commendationem, Jó egészséges hosszú élettél áldja isten Nagyságodat! Az Nagyságod 7. praesentis Liptó-Újvárból nekünk írt levelét elvettük, és mind magunk állapotja, s mind az közönséges jóra való dolgok felől minemő ítéletben légyen Nagyságod, megértettük.

Noha azért nem vagyunk semmiben magunkhoz consciusok, hogy vagy alkalmatlan írásunkkal, vagy illetlen magunk viselésével valamit olyat cselekedtünk volna, melly avagy akkori hivatalunkkal, avagy igaz magyarságunkkal ellenkező lehetett volna: de ha úgy ítélte Nagyságod, hogy az mi carpálásunkkal többet fogott használni az közönséges jónak, ez sem lévén terhebb magunkra nézve az árestumnál és né-melleyeknek ott való nehéz szavainál, ezt is az közjóért békével szenvedjük, kérvén mindazáltal Nagyságodat, méltóztassék még egyszer megolvasni (ha vagyon olyan) intercipiált levelünket, mellyben azt írtuk volna a mi kegyelmes urunknak, hogy az tractát abrumpáltuk volna, mert exstálnak nálunk is minden leveleinknek páriái,

de ha mienk az írás, az ki felől Nagyságod ír, azokban bizonynyal expressis verbis azok az szók találtatnak, hogy az Ő Nagysága propositiójára való válaszunkat és az Ő Felsege nevével való propositiókat kezünkhez vévén, semmit arrul nem végeztünk, hanem az Ő Nagysága informatiójára halasztottuk. Megvayon alább az is, hogy mi az tractatust nem abrumpáltuk, nem lévén arrul instructiónk, sem parancsolatunk, mellyet ha cselekedtünk volna, tovább való continuálása felől nem írtuk volna azután Nagyságodnak.

Az mit pedig az Nagyságod és Ő Felsege armádája megindulása felől írtunk, azt csak úgy írtuk, az mint hírünkkel volt, azt sem mástól inkább, mint magától Nagyságodtól hallók, hogy Nagyságod maga felmegyen közzölök, s az Ő Felsege armádája Sléziára, avagy hova fog, úgy mond, menni: futás, szaladás, vagy egyéb becs-telen emlékezetünk felől semmit nem találhatott Nagyságod az mi levelünkben; ha pedig külön levél circumferáltatnék, nem mi írásunk, melly ha másképen vagyon, elhittük, annak párjának visszáküldésével el fogja Nagyságod hitetni ez mi mentségünknek heábanvalóságát.

Az mi pedig az közönséges dolgokban való állapotokat illeti, azokban Nagyságod nekünk egyebet nem tribuálhat, hanem csak mint szolgálknak, kik annak parancsolatjátul függenek, az kiktől bocsáttatnak, és arrul tudósíthatnak másokat, az minemő resolútiókat visznek, mellyekre való Nagyságod választételét közölven az mi kegyelmes Urunkkal Ő Nagyságával, nem ismerhette azt egyebnek Ő Nagysága az közönséges jóhoz való Nagyságod nagy idegenségénél, maga becsületinek, személyének contemnálással való tractatusánál, azt írván Nagyságod levelében, hogy mind azokra, az miket írtunk, már ezelőtt elégedendő válaszunk vagyon, és tovább való declarációkban nem bocsátkozhatik, s nem is bocsátkozik; kiben, úgy tetszik Ő Nagyságának, hogy ha immár azokat az resolútiókat elégedendő válasznak tartja Nagyságod, s csak declarációban is, nem hogy complanációban tovább nem akar menni, Nagyságtok láttatnék abrumpálni inkább az tractát, mivel az ki jól akar végezni, ritkán történik, hogy első declarációja arra elégséges lehessen, annál inkább ilyen derekas punctumokban, mellyeket Nagyságtok csak úgy resolvált, hogy meghallgatja Ő Felsege minden rendeknek méltó panaszokat, és az constitútiók, szabadság szerént igazításban vészi: az kiben Ő Nagysága most is legnagyobb difficultást tart: hogy meghallgattának ugyan azelőtt is az panaszok, de az igazításnak módjában voltak az differentiák, és effectuálásában az fogyatkozások: s ezeket ha csak tovább való declarációkban sem

akarja bocsátani Nagyságtok, úgy látszik Ő Nagyságának, hogy ezekben kívánván inkább Ő Nagysága complanatiót, annak denegálásával maga mutatja nagyobb idegenségét Nagyságtok az közönséges jóhoz és kedvetlenségét az békességhez: mert úgy ítéli Ő Nagysága, hogy nem tartatott az soha az jó békességhez illetlen dolognak lenni, ha elébb facilitáltathatnak is annak nehéz punctum, az mellyek felől az tractáknak és conclusióknak solenniter kelletnék lenni, kiváltképen olly emberek között, az kiknek minden reputatio nélkül egyező szívvel kell munkálkodniok mennél elébb az egyenlő haza háborúinak csendesítésében.

Nem veheti pedig azt is eszébe Ő Nagysága, miben denunciált volna újabb hadat Ő Felsőségének és az catholicus státusnak ezelőtti írásunkkal, mert ha had denunciálásának tartja Nagyságtok azt, hogy az szegény közönséget is kívánja Ő Nagysága religiójának ususában megmaradni, ez az denunciatio immár nem csak Ő Nagyságától, hanem az országnak talám nagyobb részétől sokszor és régen megvolt; s az hol templomok ususában való megmaradhatásokat proponáltatta Ő Nagysága, az közönségnek is nem ujságot szerzeni, hanem csak azon usus exerceálását kívánta continuálni. De minthogy úgy látszott mindenkor, hogy ezekből való különböző magyarázatoknak nem találván az ország eddig is bírót, ez hozta és foveálja is az fegyvert, az mit híró sem igazéthat: hogy azt az fegyver ne decidálná, könnyebbnek ismerte volt Ő Nagysága az hazának egyenlő szánakozásából, annak csendesítésére utrinque valami jó complanatióra inclináló mediumokat érhetni, s ha abban Nagyságod jobbat mutatott volna annál, hogysem az mellyek ez ideig in publico voltak, vagy Ő Nagysága feltalálhatott volna, az Nagyságod autoritásához is, mint mediatornak, extra tractatum is nem ítélte volna Ő Nagysága alkalmatlannak lenni declarációját. Régen tudván már Nagyságod az evangelicus státusnak interessátusságát azért is lenni az község dolgaiban, hogy azokkal egyenlő articulusban és szabadságban lévén in usu religionis, és egyik résznek megbántódását ismervén, az többi sem tarthatja abban nagyobb securitását: mindazáltal ha úgy ítélte Nagyságod, hogy ezekben csak commissáriusságot viseljen inkább a tractátusnak idejére, hogysem mediátorságot addig is inter regem et regnicolas, ezeknek facilitásában, és hogy csak in tractatu jelentse ki, sok károk és nagy pusztulások után, azt, az mivel elébb könnyebbé lehetné azon dolgokat: ebből következhető késedelmesb tractáknak pusztulással járó terhét is Ő Nagyságának nem imputálhatja.

Az mi pedig ezek felől való consultációra az regnicoláknak convocációját illeti: declarálta ugyan immár egynehányszor Ő Nagysága, hogy nem maga az dolog, a kinek közönséges ígét most egyedül kellett proponálni, mások azt vagy nem mervén cselekedni, vagy erejek nem lévén ahoz, vagy pedig mind ez ideig minden haszon nélkül fáradván abban; de a volt mindenkor válasza Ő Nagyságának, hogy egy személyt viselvén az ország dolgaiban, egyedül magát abban nem egyesítheti, azmint mostan is úgy resolvált Nagyságtok, s azt akarván Ő Nagysága valóságra hozni, ha egyedül legyen-e azokban az bántódásokban, az mellyeknek orvoslását kívánta, nem ítélte illetlen dolgoknak, ha mind azokban, s mind azok megcsendesedésének módjában azokkal consultálódik, az kikkel együtt ezen dolgok Ő Nagyságát is méltán illethetik; és denegálni azt Ő Nagyságától, hogy másokkal együtt se kívánhassa, s maga se proponálhassa az közönséges megbántódás complanációjának securitását: nem tarthatja egyebnek Ő Nagysága abban való jó végeknek nem akarásánál, az mellyben arra való mediumok is denegáltatnának, noha talám ennek valóságát, egyedül legyen-e Ő Nagysága vagy nem? az Eszterház Dániel úr levele is alkalmasint kimutatja, kit ő kegyelme Eszterház Pál úrnak írt volt, im nem régen 1. praesentis az érsek úrnak is.

Mind ezekből azért, noha Ő Nagysága nagyobb idegenségét considerálhatná Nagyságodnak szegény hazánk háborúinak lecsendesítéséhez; mindazáltal, az mit ezekben illendőbbnek ismer Ő Nagysága cselekedni, el nem mulatja, és mivel lengyel király Ő Felsőge is az keresztyénység és szegény hazánk közönséges javához való kegyes affectiójából ezen dologban méltóztatik magát interponálni; annak jó progressusát is Ő Nagysága experiálni akarván alkalmas időben, és mennél elébb való alkalmatossággal, az Nagyságtok Ő Felsőge méltóságos nevével kiadott resolútiójára és propositiójára keresztyéni affectussal és édes hazája, nemzete csendességét kívánó igyekezettel akar megfelelni, és az melly tractátusnak ezelőtti levelünkben is Ő Nagysága continuálását offerálta, azt most is abrupálni nem kívánja. Nagyságod is nemzetéhez való szeretetét, és az jó egyesség kívánásának bizonságát mint fogja megmutatni, az Nagyságod méltóságos tetszésében fog állani, kire mi istentől Nagyságodnak erőt és segítséget kívánunk. Eandem Illustrissimam Celsitudinem Vestram bene vivere et feliciter valere desiderantes. Datum in Eperjes die 14. Iulii, A. Domini 1644. Ejusdem Ill. az Exc. Celsitudinis Vestrae humillimi servitores Sigismundus Loniai m.p. Stephanus Seredi m.p.

XX.

Lónyai Zsigmond magánlevele a nádorhoz, szinte Eperjesről, jul. 14. 1644. L. az életrajz XXXV. fej.

Illustrissime ac Excellentissime Comes et Domine Domine mihi gratiosissime. Humilium servitiorum meorum in gratiam Illustrissimae Celsitudinis vestrae addictissimam commendationem. Az uristen minden jókkal áldja Nagyságodat kívánsága szerint. Nem volna, tudom, illendő ily méltóságos fejedelmek hatalmas dolgok felől való tractái-közziben írásomat egyelftenem, ha külön magam személyét néző írásával és izenetivel erre Nagyságod nem csak alkalmatosságot, de kételességet is nem adott volna, melyekből való magam extricálását, hogy Nagyságod szokott kegyessége szerint patienter megérteni és idegen affectus nélkül ponderálni méltóztassék, alázatosan kérem Nagyságodat.

Az mely levelében cancellarius uram ő kegyelme Nagyságodnak az kassai templum elvétele, és az egri káptalannak való adását persvadeálja, láttam ugyan abban ő kegyelmének enfelelem való idegen ítéletit, és igen méltatlan vádlását, de hogy Nagyságod is olyan opinióban legyen felőlem, azmint mostani leveléből esmerem, soha nem gondoltam, láttatván nekem tulajdonítani Nagyságod mind az tractátusnak akadályt, s mind az regnicolák consultációra való convocációjoknak reméllő nehézségit, kitől leginkább is engemet prohibeál, és fenytékekkel dehortál Nagyságod, mintha az én praesentiam nagy gonosztszerűt causálna, azvagy absentiam másoknak is akadályt szerezhetne. Kérem azért alázatosan Nagyságodat, ítélje minden passio nélkül azokban való declarációimat.

Az mi az elsőt illeti, hogy az mi részünkről sincere tractáltunk, ezből megtetszik: Két dologról volt tractatus közöttünk, egyikről az induciákról, másíkról az derék békeségnek punctumiról. Az induciák terminussának bizonyos conclusiója felől, noha megmondottuk Nagyságodnak, hogy nincsen instructiónk, mert hogy azt Nagyságod ezelőtt denegálta vala, nem is gondolhatta Ő Nagysága, hogy annak ezután is consentáljon Nagyságod; mindazáltal látván azt illendőnek lenni az szokás szerint is az keresztyéni tractátusokban, sine assecuratione valamit megcselekedhetünk, mindent megcselekedtünk azoknál, az kiket annak megtartása illetett, s úgy is irtunk vala az mi kegyelmes urunknak is, hogy onnan is bizonyos és jó válaszungat várhatunk volna. De az medio tempore intercipiált levelekből vötte eszébe Ő Nagysága, hogy interim Csáky uram és Homonnai úr is ki akar-

ván lengyelekkel jönni, azmint azután ezt meg is mutatta az experientia, azokkal való conjunctiónak kívánása és nem az Nagyságtok sinceritása volna oka eddig való induciáknak, és nem az mi színmutatásunk, azmint vádoltattunk, hanem Nagyságtoknak ez alatt való idegen intentiója szerezte ezekben való akadályt.

Az mi az békeség tractáját illeti, hogy az is sincere volt, megtetszenek az propositiókból, melyben, az egy utolsó punctumon kivől, semmit nem talál Nagyságod, az ki az országnak egyességét, szabadságát, bátorságát, és azokban való közönséges jót és megmaradást nem nézte volna; continuálja vala ezt is ugyanott is ő Nagysága, ha esmerheti vala, hogy Nagyságtok is azon sinceritással akar abban fáradni; de medio tempore megmutatták az intercipiált levelek, mi végét várhasa Ő Nagysága mostanság ez tractatusnak is, azon szorgalmazván cancellarius uram Nagyságodat, hogy most is templumot foglaljon, az embereknek az nyakassában megbüntessen, ha az kassaiak most csak könnyen mennek is által cselekedeteken, ez után kételességgé lesznek; érsek uram Ő Nagysága pedig istenre obtestálja Nagyságodat, hogy ha az religio dolgában akadályt lát Nagyságod, és ha ezzel az occasióval inkább előbb nem viszi az religiót, hogysem praejudicálna, ne békéljék, mert soha ki sem gázolna Nagyságtok belőle, ha az religio dolgában beleereszkednék: s láttuk hogy ezt mag is fogadja Nagyságtok, csak egy szót sem tévén az religio difficultásiban való complanatiója felől az propositiókba; s vötte eszébe azt is Ő Nagysága, hogy Nagyságod mellé oly vigyázó személyek rendeltettek, papi és német urak, és az ki Nagyságodnak mindenkor contrarius legyen, hogy ha mit hazájához való szeretetiből cselekednék is Nagyságod, ne cselekedhesse. Írja, úgy vagy, Nagyságod más levelében, hogy ha valamely egy személy az maga humora vagy affectussa szerint ír vagy mond valamit, nem kell azon építeni, de az kik, Nagyságos Uram, ezféléket írnak, gyakrabban láttuk még praevaleálni az Nagyságod intentióján azoknak opiniójokat, kinek bizonyossága mostan is az propositiókban való complanatióknak bizonytalan exitusra való halasztása.

Az mi pedig ezekben az én magam viselését illeti, nem vagyok bizony semmiben conscius magamhoz, hogy az közönséges jóban csak legkisebb dologban is nem hogy most, de akármikor is zűrzavart szerzettem volna, az mint cancellarius uram írja; hanem tudom azt, hogy az mikor ő kegyelme iskolákban tanult is, akkor is hol Nagyságoddal együtt s hol Nagyságod mellett nem csak egyszer sok ezer fegyverét szállítottam és zűrzavarját csendesítettem az én szegény hazám-

nak, s mikor ez indulatokat ex circumstantiis consideráltam volna is, emlékezzék kegyessen reá Nagyságod, hogy meg nem mondtam az pozsonyi 1638. esztendei gyűlésben többek felett Nagyságodnak? instálván alázatosan, hogy az religióban való nagy diffidentíát tollálni igyekezzék, mert nem mediumok azok arra, az mely punctumokat Nagyságtok kiadott, hanem csak mázások az hasadékokon, melyeket akár az télnek hidegsége, akár az nyárnak hévsége esmét fel szokott fedni, és félő volna, hogy akármelyfelől való alkalmatosságok is meg fogják gerjeszteni azoknak betakart szikráit. Azután Pozsonyban publicáltatott és elhalasztott gyűlésben is in consilio Nagyságtok között mit mondtam ezek felől, emlékezzék kegyesen reá Nagyságod, sőt ugyan könyörgöttem Nagyságodnak, hogy ne mulassa Nagyságtok el azoknak complanatióit, mert nagyobb annak véghezvitelének félelme az dolognak mivoltánál; de Nagyságtok közül valóknak tetszéseek más alkalmatosságok várására inclinála. Miket írtam azután sokszor Nagyságodnak, praevideálván ezeket az veszedelmes háborúkat: bizonyosságok arra leveleimnek megtartott páriái; és, utólbán, minemű opiniót írtam Ő Felsége kegyelmes parancsolatjára, látta Nagyságod, mivel maga küldte meg is Ő Felségének, az mint nekem írta Nagyságod: melyekből megtetszik kicsin állapot szerént minemű igaz magyarsággal, édes hazánk közönséges javához való szeretettel, és valamíg lehetett, Ő Felségéhez való hívséggel, munkálkodtam én, és kívántam complanáltatni ezekben való alkalmatlanságokat; s az ki az megölt inconvenientiákat is orvosolni igyekezett, mint tartathassék méltán az felől hogy az jövődöket foveálni akarja, legyen az Nagyságod bölcs ítéleti alatt; de ha az religiónak gyűlölsége ezt az boldogtalan sorsot szerette minekünk, hogy hazánkhoz való jó affectiónk és igaz beszédünk is különb magyarázattal vétessék, és jó intentiónk is gonoszsnak ítéltessek, azt is békével kell szenvednünk.

Az mi az regnicolákkal való Ő Nagysága consultatiójának állapotját illeti, minthogy bizony nem esmertem abban Ő Nagyságának az közönséges jóval ellenkező intentióját, sőt inkább hogy nemzetének közönséges sorsát az hazafiaival közölven, háborúinak megorvoslásában egyező szívvvel fáradhasson, igaz regula lévén, hogy oculi plus vident quam oculus; kihez képest fel nem érven elmével, micsoda gonosz jöhessen ki az olyan intentióból, az kiben az magoknak gonoszt nem kívánható hazafiai egy értelemmel és tetszéssel kívánják hazájok pusztulását eltávoztatni, és annak mediumi felől consultálkodni: az mint ennek találója, vagy improbalója sem voltam, s nem is tudok miért lenni, ha Nagyságod

ratióit nyilvánban nem declarálja: mert értettem ugyan azt az végezést, hogy privata conventicula contra Suam Majestatem et contra bonum regni non fiant, de ebben ez lehetne az kérdés, ha Ő Felsége és az országnak közönséges java ellen cselekesznek-e akkor az regnicolák, az mikor az Ő Felsége maga kegyelmessen acceptált conditióinak megtartása, abban való megbántódásoknak orvoslása, az közönséges jó és szabadság securitása felől akarnak consultálkodni, és ezek fogyatkozási miatt indult háborúknak csendes mediumokkal való leszállításában magok is munkálkodni, olly állapotban lévén immár, az mikor sem az közönséges gyűlések, sem az Nagyságod mediátorsága azokat egynehány próbák után is ez ideig meg nem orvosolhatta. Mi pedig úgy hiszszük, Nagyságos Uram, most is, hogy ha ilyen rigide és nagy diffidentíával nem denegáltattanak volna eddig is ezféle particularis consultatiók, könnyebb és hamarább való orvosságok találtattak volna az háborúkra ingerlő állapotoknak is complanatiójában, és az mi szegény hazánknak oltalmában, az mint ezt ezelőtti példák is megmutatták. Én az igaz utat akarván követnem, hogy az istennek tiszteletit, hazám szabadságát és közönséges javát minden respectusoknál feljebb böcsüljem, az minthogy ezekben másoknak is oppressióját nem kívánom, így tehetségem szerént ebben való állhatatosságomat véteknak sem tartván, akár hidegnek, s akár melegnek ítéljen Nagyságod ezekből izeneti szerént, álljon az Nagyságod tetszésében, s csak legyen passio nélkül való censurája az én cselekedetimnek, és meghallgatás nélkül ne vádoltassam: hiszem istent, hogy igazsággal megfelelhetek azokról,

Nagyságodat pedig mostan is (tudja isten, nem mások subordinatiójából, hanem igaz magyarságomból) kérem, az mint sokszor kértem ez előtt is Nagyságodat, viseljen másképen gondot hazájára, ne nézze azt Nagyságod, az mit az clerusnak magok hivatalja szerént némellyeknek talám kedvek ellen is kell cselekednie, jól tudván, hogy ez előtt is mind az bécsi pacificációban, s mind az után való constitutiókban mindenkor contrarius volt, és protestatiókat tölt, de azért nagyobb része concludálván az országnak, propter regni tranquillitatem azzal nem gondoltanak; ne engedje Nagyságod most is, hogy az ország közönséges békeségét nézendő dolgokban praescribáljanak Ő Nagyságok és Ő Kegyelemek, hanem ha szeretnek köztünk lakni, szeressenek az haza megmaradására való mediumokban nem ellenkezni, kifelől discurráltunk vala is Sárosról megindult utában is Nagyságoddal, s annál inkább, ha csak az mi szegény nemzetünk békeséges megmaradását néző propositummal nyúl Nagy-

ságtok az dologhoz: az több és nagyobb elmék azoknál alkalmatosabbakat is találhatnak: de hacsak bele sem akar abban egyeledni Nagyságod, az mint tilalmaztatik, vége felől mit remélhessünk annak, az mellynek csak kezdeti sem lehet, könnyű megítélni! Egyébképen pedig, akármellyfele tekintünk is, az mi szegény hazánk háborúinak orvoslásában keves módot esmerhetek: kívánván mindazáltal, bár az én reménységem felett nyugothassa azt meg Nagyságod állandó békességgel, kiben tartsa isten Nagyságodat is sok esztendeig. Datum ex Eperjes 14. Julii anno 1644. Ejusdem Illustrissimae ac Excellentissimae Celsitudinis Vestrae humilis et addictissimus servitor Sigismundus Loniai. m. p.

A magyar academia kéziratárában levő eredetiből.

XXI.

Discursus Comitis Palatini Hungariae, de praesenti rerum hungaricarum, armadaeque Suae Majestatis in Regno existentis constitutione, mediisque res hungaricas juvandi necessariis. Költ Sempthén, jul. 18. 1644. L. az életrajz XXXV. fej.

Juxta quod Suae Majestati humillime intimavi binis etiam literis, jam hic Sempthaviae adsum, superatis multis et magnis difficultatibus, et paratus essem statim Viennam ad servitium Suae Majestatis me conferre, nisi ob graves difficultates et calores maximos, ob neglectum etiam curae assuetae et thermarum, intermissumque usum acicularum, debilitatis membris et viribus existens, per aliquot dies hic consistere necessarium mihi fuisset, ut nimirum, si non formali cura medicinali, saltem aliquo ex his neglectis curis sublevamine, sumpta quiete, me juvare possim; nihil tamen interea volens negligere, quicquid ad servitium Suae Majestatis, vel commune ejusdem regni bonum pertinebit.

Armadam interea Suae Majestatis, ut ante quoque demisse intimavi, ita disposueram, ut ad ulteriorem Suae Majestatis dispositionem ac resolutionem, ad possessionem Turán juxta fluvium Vagum, prope oppidum Szucsán consisteret, ibique quinque vel sex dies praestolaretur, de sufficienti commeatu, pane, carne et cerevisia illi providendo, ubi non deerat ipsis quoque equis sufficiens pabulatio; qui locus vel ideo etiam commodus erat, quod existeret quasi intra quatuor Comitatus, Thuróciensem utpote, Liptoviensem, Arvensem et Trincsiniensem, ex quibus comeatus faciliore labore comportari potuisset. In eodem Thurócensi comitatu aliam etiam stationem pro eadem armada disposueram, ad oppidum nempe Tót-Próna nuncupatum, ut ibi quoque

tribus, quatuorve diebus subsisteret, providendo illuc etiam tam ex propinquioribus montanis civitatibus, quam aliis proximioribus locis de victu necessario.

Quam dispositionem, stationumque praedictarum ordinationem, et in iis consistendi modalitatem etsi usque benignam dispositionem resolutionemque Suae Majestatis fecerim, non posterior tamen causa erat desiderium quoque cognoscendi, an nimirum hostis inchoatum pacis tractatum continuare velit, nec ne: qui si continuare nolit, saltem propius ad se sentiendo armadam Suae Majestatis, contineat se ab hostilitate, ac ut fideles quoque Suae Majestatis habeant aliquam consolationem, videantque et intelligant non fugere praedictam armadam, sed ejus recessum fuisse et esse cum reputatione et autoritate sui ipsiusmet. Accedit me in hoc lento progressu id etiam considerasse, ut cum armada haec ad certum tempus in Comitatu Nitriensi subsistere, reficique et quasi renovari debeat, priusquam hucusque penetret, potuissemus facere de necessariis sufficientem dispositionem, in quo cooperam etiam diligenti studio laborare, camque jam limitationem feceram, ut nisi per adventum armadae limitatio mea turbaretur, intra paucos dies viginti quinque, vel etiam triginta millia metretarum tyrnaviensium farinae sine defectu et absque omni pecunia potuissent pro armada comportari. Et certe voluissem ne haec mea limitatio turbata fuisset per exercitum, cum praesertim in comitatu Turóciensi segetes adhuc in viriditate sint, hic vero bene maturae, quas diutius homines metunt, et mox demeterent totaliter, si securi esse possent, sed vereor ne adventu armadae territi, relictis in campis suis segetibus, fugiant ad montes, sicque eadem segetes pessundentur per militem totaliter, cum ingenti damno futurae annonae, et non in hisce solum segetibus damnum incurratur, sed mea quoque limitatio, de comportatione farinae facta, ut superius attigi, vel omnino incassum abeat, vel in certa parte potior farinae pars emanet. Quae quidem mutatio stationum armadae praescriptarum an a commissariis post discessum meum cum armada relictis, an vero aliunde sit, nescio, si tamen miles a solita sua dissolutione, et nimia miserae plebis oppressionem coaceretur, non deesset adhuc modus bona industria et bono ordine adinveniendi medium sustentationis ejus: verum vix tanta rerum potest esse abundantia, ut disordo necessitatem ne causet. Quocirca necessarium existimo, serio injungendum esse Illustrissimo Domino Supremo Campi Marschalco, ut tantae importantiae negotium summat sibi cordi, contineatque militem in suis terminis, habendo provisionem, nam alioquin

armada potest et hic in confusiones incidere, ob militumque excessus possunt et fideles Suae Majestatis in tantum offendi, ut cum aliis rebellibus regni, contra fidelitatem regi debitam, unum sentiant.

Locus vero ubi armada ad interim, donec requisita necessaria habeat, idest, tormenta majora, munitiones, aliquem numerum peditatus germanici, ac militem levis armaturae, sine quibus vix aliquem fructum haec armada facere potest, consistat, aptus et commodus per me censetur inter Bajmócium et Tapolsán penes Nitriam fluvium, ut id jam antea quoque intimavi Suae Majestati. Ut autem praetacta requisita celerius praeparentur, disponanturque, maturandum est negotium, ne post hanc concussionem, Rákócio, sibi adhaerentibus per moram nostram tempus detur ad nova consilia capiendi, perniciosasque suas machinationes ulterius promovendi, si praesertim verum est, eum (ut ejus commissarii in posterioribus suis literis mihi insinuant) partibus regni superioribus conventum indicere velle, vel jam indixisse: alioquin nisi respirium habuerint, modo sat taedioso, lassatique sunt ejus milites, Transylvani recedendi licentiam (quemadmodum antea quoque Suae Majestati demisse intimavi) urgent, quos vix alterius detinere potest, qui si redierint, non tam facile posthac educuntur; pariter Valachi seu Curtani, ac Turcae quoque ab ipso, ut spero, recedent, revocabunturque per suos superiores, qui nunc quoque vix sexcentorum equitum numerum superabant: licet ad Turcarum astutias et fraudes valde attendendum sit, cum illi occasiones pro lege habentes, ab illis etiam dependeant. Hinc ego, cum non me lateat Rákócium multis falsis rumoribus applevisse aures Vezirii Budensis, ac aliorum Turcarum, scripsi Vezirio cum bona declaratione rei, ostendique aliter esse constitutam armadam Suae Majestatis, quam Rákóci impudenter satis eum informat, mentiaturque.

Rerum necessariarum comparandarum, utpote, tormentorum, munitionum, peditatus germanici, et similibus, media notiora sunt aliis, quam mihi; quantum nihilominus ad levem armaturam attinet, sequentia in ea media mihi occurrunt: Inprimis quidem, ut miles hungarus, quam citissime et de facto conducatur, pro quibus conducendis, si mihi pecunia, ut antea, adesset, illam elargirer, et exponerem; benigne igitur providebit Sua Majestas de mediis conducendi hanc militiam. Deinde, ut agatur cum Domino Bano Croatiae ac cum domino Zrinio, qui velocius militem Croatam conducant. Tertio ut miles quoque polonicus conducatur, tametsi enim experti simus cum damno nostro, non esse spem

magnam ponendam in auxilio polonico, praesertim regis; nihilominus duo media superesse videntur, quibus sperarem nos militem polonum habere posse. Quorum unum est: Dicitur esse quidam magnus dominus in Polonia, vice generalis regni, de quo mihi dominus quoque Comes Stephanus Csáky in suis fecit insinuationem: ut simodo is requireretur, assecurareturque de centum millibus florenis polonicis, paratus esset quatuor millia polonorum actutum mittere, vel ipsemet educere, cui simodo dominus Csáky sua bona in tanta summa obligaret, esset eo quoque contentus, ut idem Dominus Csáky mihi scribit. Cum isto igitur bono Domino agendum esset, et quidem celerius, omniaque possibilia media attendenda, Dei enim et Religionis causa agitur, cui nisi iam tempestive consulatur, huicque Rákócianae factioni sese contra Deum et Religionem erigenti occurratur, timendum est, ne majores acquirat vires, difficilisque paulo post illi resistatur, quam jam posset resisti, in quo nobis quoque omnibus catholicis strenue esset laborandum, nemo enim inter tot rebellionum monstra nostro tempore inventus est, qui hactenus ausus fuisset tam aperte et temere spargere se contra catholicam religionem sumpsisse arma, uti hic spargit et palam fatetur. Alterum medium est: Habet Stephanus Tököli certa bona in Regno Poloniae, quae possidet ab ipso vajvoda sive palatino Cracoviensi, de quibus ipsemet palatinus fecit mentionem Domino Csáky, ut simodo dominus Veselényi bona illa a Sua Majestate per notam infidelitatis dicti Stephani Tököli, quam propter adhaesionem Principi incurrit, defacto impetraret, cum donationeque Suae Majestatis in eo emananda in Poloniam iret, curaret eo facto bona illa dicto domino Veselényi tamquam regni indigenae assignari. Si igitur dictus dominus Veselényi bona haec, quae septuaginta millibus florenorum empta sunt, a Sua Majestate impetrare posset, eadem possent obligari praefato domino polono, aut ipsimet vajvodae cum certa securitate.

Porro domini quoque Homonnai et Csáky admonendi essent, ut ex propriis quoque aliquem militemducerent.

Haec media essent proficua magis ad consequendum bonum finem pacis, quam vel serenissimi regis Poloniae interpositio, vel praejudiciosae aliquae induciae; Regis enim interpositio multum in se temporis insumeret, interim vero partes regni superiores Rákóci sub sua potestate haberet, novamque ac perniciosiorem confoederationem cum illis faceret. Et quis scit, quid Sveci quoque medio tempore cogitarent, vel ad quid forte erumperent: certum est enim eos principem de facto animare. Turcae quoque oratore jam

in medio eorum debili valde assecuratione existente, pollicitationibus et donariis Rákócii possent facile seduci, in perniciemque regni et negotiorum Suae Majestatis erumpere. Rogandus igitur esset serenissimus rex, ut si suam interpositionem vel admonitionem efficacem futuram desiderat, esto proprium ne det auxilium, det solummodo pro pecunia nostra certam militiam, persuadeatque senatoribus, ne et ipsi in hac conductione militum contrariantur. Nihil vero huic immorandum esset, licet guerra haec pacis medio componatur, eo enim temeritas hominum istorum erupit, ut neque veritate et justitia, neque suavis et pulchris admonitionibus, neque fidelitatis erga Suam Majestatem integritate, sed metu flectuntur, juxta illud: Oderunt peccare mali formidine poenae.

Interim dum in his laboratur, diligentem considerationem videndum esset, quidnam Rákóci hoc rerum statu et tempore attentare posset, et quales e contra a parte quoque hac possent fieri praeparationes:

Inprimis innegabile est, ut supra quoque attigi, multis, iisque diversis mediis, sed praesertim literarum nuper interceptarum continentis, conari Rákóciū regnicolas a fidelitate Suae Majestatis abstrahere, praesupponendo, persuadendoque iisdem intendere Suam Majestatem eos a Religione libertateque ipsorum privare, et ut verbo dicam, opprimere (uti nonnullas clausulas earundem literarum punctorias etiam esse intellexi): ut vero hoc princeps eo commodius firmitusque statibus proponere persuadereque possit, ea etiam de causa eos convocare statuit.

Deinde, aget cum turcis, conabiturque illos suis pollicitationibus ad suas partes attrahere, eorumque assistentiam flagitare.

Tertio: instanter Svecos pro auxilio sollicitabit, saltem ut adminus aliquem militum numerum habeat, quod utique magnam importaret distractionem exercitibus Suae Majestatis.

Quarto: ad districtum Liptoviensem posset erumpere paucis etiam suis, comitatusque ad fidelitatem redeuntis iterum occupare, cum magna sua commoditate, et majori regnicolarum erga se conjunctione et adhaerentia.

Quinto: posset iterum sui exercitus partem expedire versus confinia et Palánkas, illaque cum liberis montanis civitatibus noviter occupare, sibi subjugare, et forte cum aliquo confiniorum quaestum etiam exercere.

Quantum igitur hoc concernit; solenniter deberet Sua Majestas inhibere, ne quis magnatum et comitatensium in hoc conventu compareret, neque suos ablegatos expediret, sive haec inhibito in comitatibus publicaretur, sive non, de-

clarando per expressum Suam Majestatem, hunc inordinatum conventum, omniaque in eo actitanda concludendaque annullare, invalidare, viribusque caritura relinquere, quin imo eos omnes, qui ad hunc conventum congregarentur, vel in aliquem tractatum se ibi immitterent, pro perduellibus declarare et tenere. Praeterea statim et de facto ex corpore armadae volans exercitus, ex tribus hominum millibus constans, deberet formari, celeriusque Lévam et Palánkas Szendrő-viamque versus expediri, qui cum domino Comite a Puchaim et Francisco Veselényi secure possent illac pergere, annonae etiam pro ejus sustentatione Levae et Filekini in farina sat bona copia existente; timerent hunc exercitum comitatus et magnates, sed neque Rákóci sua moderna copia hunc exercitum turbare posset. Prudens quoque et intelligens vir quispiam ordinari deberet, qui prompte ad congregationem eorum forte celebrandam cum literis seriis adhortatoriis accederet, moneretque eos, ut ab hujusmodi conspirationibus, ac quibuscunque tractatibus et conclusionibus abstineant.

Interea vero temporis necessaria pro armada in ordinem essent redigenda, ipsaque tormenta et munitiones jam statim extrahendae, cum fama etiam geratur bellum. Etsi quidem armada inter Tapolcsán et Bajmócium consistet, relicta ibi potiori parte impedimentorum, eadem, qua recessit via, reverti posset cum securitate. Sicque, uterque sic distributus exercitus, cum securitate procedet, pars scilicet certa penes confinia, pars autem altera et potior ad montana in angustis locis et viis; verumtamen uterque hic exercitus levis armaturae militem deberet habere, praesertim qui confinia versus tendit, cui Hungari et Croatae essent adjungendi. A tertia vero parte cum modis supra specificatis poloni essent educendi, dominique Homonnai et Csáky in eo admonendi, qui per districtum etiam Homonnensem intrare in Regnum debent. Quibus dispositionibus Rákóci visis, si Sua Majestas cum eo pacisci voluerit, hac ratione stabilis, securaque pax poterit concludi: alioquin seminabitur potius semen futuri mali, et motus pessimi, quam pax bona operaretur. Hac ratione Comitatus et Civitates quoque terrorem concipient, et poterit Sua Majestas ipsam quoque amnistiam limitare, quae licet ex aliqua parte limitetur, rehabet tamen Sua Majestas expensas suas ad hanc expeditionem erogatas pro fidelium etiam suorum remuneratione: non enim omnes propter aliquot perire volunt, sicuti neque omnes, sed potiores latrones et proditores ex amnistia excludendi essent, alioquin enim, nisi amnistia limitetur, nunquam Sua Majestas stabilem securamque pacem concludet,

cum nemo hac amnistiae fidentia excoectatus, penes fidelitatem se opponere conatur: e contra ad malum quam sint resoluti, damno nostro experimur.

Hisce mediis confinia quoque et Comitatus inter eadem confinia existentes, sicuti et montanae civitates assecurari poterunt, quibus accedunt comitatus quoque intra montes siti, utpote Turóc, Árva, Liptó, Zólyom et reliqui: Turcae quoque viso eo, quod Sua Majestas Transylvaniam attingere nolit, cum tanto etiam exercitu assecurabunt se, tantumque abest, ut penes Rákócium arma sumerent, ut etiam se contra eum potius resolvent. Nec est, quod Rákóci multum vel aliquid intra modernos terminos Hungariae donare iis possit, quinque enim solum confinia sub sua potestate habet: Szatmár nimirum, Kálló, Tokaj, Ónod et Diós-Győr. Szatmár remote est a Turcis, respicitque Transylvaniam potius, quam Turciam. Kálló est pupilla oculi hajdonum, quod Turcis neque offerre, neque conferre audebit; Tokaj pariter non dabit, neque dare potest. Ónod cum sit suum, nisi summa desperatione compulsus, nequaquam dabit, nisi propingua bona sua, Szerencs quippe, et alia sub montibus ampla, cum arce sua Patakiensi et toto districtu submontano, qui cor est illarum partium, a Turcis periclitari velit; Diós-Győr praesidium superest, cui timeri potest, qui locus etsi a nostris deseratur, si tamen Turcae occupare possent (quod Deus avertat) mala infinita causaret ex eo loco partibus illis. Verumtamen persuadere mihi non possum Turcas propter hoc solum praesidium vehementiorem eruptionem penes eum attentare velle.

Quantum ad confinia, quae prae manibus nostris sunt: illa neque princeps Turcis dare potest, neque Turcas ipsos puto audere illa, armata hac praesertim Suae Majestatis in Regno existente, violenter invadere. Szendrővia commode satis est provisā, tum annona, tum milite, in cujus defensionem, centum dragones, et ex meis totidem pedites expedivi, eo introduci feci; pariter centum equites conducendos jussi in eundem locum, praeter ordinarios praesidiarios; certum frumentum et annonam pro eo loco comparavi, ex arce Szádvára mille cubulos tritici armadae promissos, eo statim, in saccis et equis per montes deferendos disposui, pro his autem omnibus exequendis dominum Franciscum Veselényi praefeci, cui tradidi mille quadringentos florenos pro reparandis necessitatibus ejus loci, ac militibus etiam campestribus conducendis anticipative aliquid elargiendi. Adjuxi eidem domino Veselényi equites germanos centum quinquaginta, pro majori fortitudine Ungarorum, cum eodem domino Veselényi, cum trecentis circiter equis existentium.

De Filekio quoque pro posse disposui, in quo pedites germani bono sunt numero: ibi erunt etiam centum et quinquaginta milites germani domino Veselényi adjuncti, penes eundem; curavi illuc quoque circiter bis mille metretas farinae per proprios servitores meos in omnem eventum administrari, curavi in arcem quoque Zoliensem totidem, si non plus inferri, unde perfacile, requirente necessitate, eadem farina Filekium administrari potest. Caeteris confiniis providere non potui, ad Novigradum tamen valde est attendendum, quo annonam in tritico administrare, propter vecturae difficultatem, non expedit, sed cum frumentum hoc tempore pecuniis ematur, committatur negotium domino vicecapitaneo Novae Arcis, facietque is, ut pecunia pro farina distribuatur colonis, eaque in tempore, absque mora in arcem importetur, hac tamen in dispositione immorandum non esset, et cum Turcis ob infidelitatem et propinguitatem fidere non possumus, et neque loci capitaneus ex omni parte aptus sit, meliorandum et fortificandum merito esset praesidium ejus loci, saltem cum quadraginta pedilibus.

Quantum ad Levense confinium. Cum dominus Csáky in copia habeat defacto frumentum, tam de futuro, quod elargiendum, quam de praeterito, quod jam consumptum est, tractandum et concludendum est cum sua dominatione, multum enim potest facere hac in parte, cum in praesenti quoque messe magna frumenti copia in ejus horreum et hortum comportatur. Et certo magnae erit importantiae haec provisio in eo etiam casu, si volans aliquis exercitus, ut supra memini, ad illas partes expeditur; et quamvis aliquam copiam farinae ad locum praedictum ego quoque importari curaverim, pluribus tamen locus indiget; hujusmodi autem tractatus procrastinationes non amant, sed neque per magistros annonarios commode sunt, qui plus sciunt computus facere quam annonam conquirere.

Praescripta confinia praemisso modo sunt disposita. In confinariis vero palankiensibus non multum est fidendum, fors tamen videntes Rákócium ictum bonum accepisse, ac Suae quoque Majestatis armadam in regno existere, perseverabunt in fidelitate, qui una cum caeteris exhausti sunt, et in extremam devenerunt paupertatem. Ut igitur et hi cum aliis praesidiariis, bujakiensibus etiam comprehensis (quibus ipse dominus vice supremus capitaneus Novae Arcis ex propria bursa pro uno mense in extrema ipsorum necessitate solvit), aliquam saltem consolationem habeant, censeo melius fore, ut jam statim duorum saltem mensium solutio ipsis daretur, decimaeque Hevesiensis et Gömöriensis Comitatum pe-

cuniis emerentur, in ipsosque distribuerentur, ut jam ego de decimis Hevesiensibus Filekienses assecuratos etiam reddidi, quorum res omnes una cum domibus destructae sunt, et periverunt. Ex quo illud etiam esset utilitatis, ut tum ex liberis militibus in confiniis degentibus, cum ex ipsis praesidiariis, exercitus levis armaturae facile et citius conflari posset, refocilarenturque iidem confiniarii post tot exantlatas miserias suas, cum futura spe solutionis.

Haec sunt media, quae si in bonum ordinem rediguntur, sive pacem, sive arma velit Sua Majestas, utriusque bonum exitum spero: sine his autem verendum, ne res mox magis ac magis involvantur et intricentur; nam licet puncta per Rákócium exhibita non videantur esse magnae alicujus importantiae, sed certe latet anguis in herba, quod calamo committere non possum, declaravi tamen Illustrissimo Domino Archiepiscopo Strigoniensi, ac Reverendissimo Domino Cancellario. Gens vero haec in ultimam desperationem induci non debet, sed tamen inter spem et metum conservanda est, timeo enim ne mox in perniciem et ruinam propriam revolvatur, desperatamque assummat resolutionem, pars praesertim superior regni, una secum alios etiam partium istarum, et ubique in regno existentes haereticos in rebellionis barathrum trahant, ad abjurandumque homagium Suae Majestati debitum stimulent, cum summo etiam Turcarum gaudio, quos utique in eo casu occasiones suas neglecturos minime puto; Rákóci enim se cum sibi adhaerentibus clare contra religionem declaravit, et timeo valde, ne et illi omnes, qui in religione nobiscum contrariabantur, palam pariter incipiant illi adhaerere, ac sese quoque contra religionem declarare: ac ideo dum tempus est, bene nos munire debemus, simulac nobis persuadere, quaestionem esse causam non defensionis solum autoritatis alicujus regiae, vel regionis, sed Dei et religionis, et quilibet sibi persuasum habeat, tantum esse odium ac caecitatem haeresis istius in catholicam religionem, ut si casu quo intentio Rákócio succederet, tolleretur per eum e regno totus clerus. Nam etsi de templis solum videatur loqui in exhibitis suis punctis, plura tamen sub hoc specioso titulo longe latent. Habent cum eo circa hoc occulta et secreta consilia liberae quoque civitates, quae ipsae aperte urgere et prodere nolunt, nec nobis de iis palam loqui expedit; multum latet in eo quoque, ubi de stricta articulorum observatione sermonem faciunt. Haeretici enim omnes uno ore clamantes, quod cum Sua Majestas articulos neque per se observat, neque observari facit, se absolutos esse ab omni homagio praestando, quod Rákóci in suis ad me

datis expresse ponit, aususque est dicere, quin imo ii quoque, qui corporali juramento Suae Majestati stricte sunt obligati, ex praescripto fundamento putant se absolutos esse ab omni homagio: quo argumento ipse quoque Rákóci, in violati sui diplomatis excusationem, utitur. Gravis hoc et foedum olens pestis in regno, et nescio, quid periculosius, quidve magis continuam rebellionem spirans, quam hoc, quod quilibet proprio judicio suo arbitrando se a rege in suis libertatibus offensum, eo facto putet se liberum et absolutum esse a fidelitate regi debita.

Tria haec puncta difficilia et ardua sunt, et nescio quid difficilius et magis arduum: nam primum concernit Deum et ejus honorem; alterum ecclesiam, et eliminationem catholicae religionis ex regno. Tertium statum universalem, in quo Suae Majestatis autoritas, regnique unio et permansio, conservatioque vertitur. Avertat Deus, verumtamen si hi in ipsorum intentione progressum habere poterunt, a parte vero nostra res tam tepide tractabitur, malum hoc omni peste et morbo contagioso pejus et magis contagiosum, mox incrementum accipiet, et certe merito verendum, ne vicinae quoque provinciae Suae Majestatis hoc morbo contagioso inficiantur, eademque a Sua Majestate postulare incipiant: extra enim omne dubium est spe eos a Svecis et Gallis ad hodiernum lactari, et habuit princeps noviter ablegatum a Svecis, qui dum in oppido Sáros armata consisteret, vix non deprehensus, in arce Sáros se salvavit, fuitque ibi toto tempore, donec illinc armata recessit, nobis quidem ignorantibus. Misit et ipse princeps suum hominem certo certius ad Tortenson per partes Dantiscanas, ut fideliter refert fugitivus illius hominis servus, qui volens cum suo domino proficisci, ex itinere, abductis duobus illius equis reversus est, ipso nihilominus principis homine in suscepto itinere pergente. Benigne igitur intelligere dignetur Sua Majestas, ut donec stulta haec apprehensio et persuasio ex cerebro Rákóci excutiat, utpote, qui magna sibi proposuit, licet hodie pax cum eo concludatur, nunquam illa stabilis erit, neque paci Rákóci stabit, sed novis ac prioribus penes se assumptis viribus infestabit Suam Majestatem, regnumque et fideles ejus: quamvis modo is aliud facere non possit, quam ut paciscatur, habens militem defatigatum et lassatum, laresque suos repetere affectantem, quin imo jam dispersum; penes quem neque Transylvani adhuc in Decembri educti, diutius perseverare volunt. Svecico exercitu caret, nec tam cito eum habere potest, sed nec Turcas puto hoc rerum statu velle penes eum magni aliquid attentare. Non eo tamen inficias potuisse principem animum sumpsisse

hoc armadae recessu, ac si a facie virium ejus fugissemus.

Caetera particularia relinquo, fusus quoque nunc existens, sed supplico Suae Majestati, summat haec sibi cordi, tamquam rem grandem ac seriam, utpote quae mirabiles longasque combinationes in se continet. Non foret semper occasio tam praeclari exercitus Suae Majestatis in hoc regnum inducendi, qui cum plurima quoque damna regno jam intulit, dolendum esset valde, et inciderent negotia Suae Majestatis tam hic, quam alibi in maximas difficultates, si absque fructu hinc educerentur. Timeo etiam ne in pacis tractatu princeps expectet a nostra requisitione, conditionesque et tractatus meritum aggravet noviter.

Quoad reliqua expeditionem hanc concernentia, et itineris gestorumque qualitatem, de iis integram relationem facere Suae Majestati, ad aliud tempus distuli, in quibus magna ac digna sunt multa, quae Sua Majestas intelligere, iisque remedium dare gratiose dignabitur: alioquin enim hujusmodi expeditiones in regno Hungariae non modo non utiles sunt, sed longe perniciosae, ruinanturque per se etiam tales exercitus, nisi summa cura et magno labore curarentur, ducerenturque.

Ego quicquid viribus poteram, bona fide feci, neque putabam me ob nimios labores in vita subsistere, tanto minus redire posse, intendebamque, quod licet propositum nostrum in hac expeditione consequi non possimus, armadam tamen conservem, et nescio an unquam hujusmodi armada, ad partes illas regni hujus deducta, tam bono modo et feliciter reducta fuisset, quam ista, quod testari ipsimet possunt. Supremum, et post eum, caeteros istius armadae officiales, pariter ac milites tanquam bene meritos et viros strenuos humillime possum commendare Suae Majestati, qui omnes erga me omnem charitatem et humanitatem exhibuerunt, paratus existens et ego vitam facultates pro iis effundere. Quod vero modo ab iis me domum receperim, dabit Sua Majestas gratiose veniam, causa enim est cura valetudinis hactenus neglectae, quam modo, aliis solitis curis suo tempore intermissis, acidularum potatione coepi curare, ac tum ideo, cum alioquin etiam fractus et aggravatus valetudinariusque existens, nullo modo ad armadam Suae Majestatis reverti possum; Dominus quoque Ladislaus Révai domum suam revidendi licentiam petiit, et ne armada absque commissario relinquere, constitui commissarium Dominum Franciscum Révai Comitem Thurócensem, sed cum et is mihi per se tantam armadam curare insufficiens esse videatur, dignaretur Sua Majestas mandare Ma-

nifico Domino Caspari Szúnyogh, ut conductis centum equitibus quo celerius iret ad armadam, et pro sua dexteritate, qua in simili negotio pollet, habeat curam diligentem annonae procurandae; et si modo provisio mea jam facta, bono modo expendatur, puto armadam per tres integras hebdomadas facile posse sustentari hac etiam provisione.

Haec habui Suae Majestati paulo fusius demisse declaranda, ejus clementiae me, meaque omnia humillime devovendo. Semphaviae die decima octava Julij, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo quarto. Comes Nicolaus Esterhazy m.p.

A magyar academia kéziratárában levő eredetiből.

XXII.

I. Rákóczi György levele a nádorhoz, Kassáról, aug. 14. 1644. I. az életrajz XXXV. feje.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine nobis observande! Érthette eddig kegyelmed, hogy az tizennégy vármegyékben lévő urak, nemesek és szabad városoknak követi ide Kassára begyülekeztek vala ugyan számossan, itt ő kegyelmek ugyancsak azon dologról consultálkodának, az mellyeket az országnak egynehány generalis gyűlésében tractáltak, és alázatos könyörgések s sok rendbéli instantiájok által kívántak, s kívántuk mi is követink által romai császártól Ő Felségétől, ugymint sokféle gravaminájoknak tollalását s lelki és testi megháborított szabadságoknak helyre állatását; derekasban pedig végeztek arról, hogy császárt Ő Felségét megtalálják alázatos levelek és internunciusok által, Ő Felsége méltóztassék velünk kegyelmed által elkezdeti tractátat continuálni, minket is azon dolog felől requirálván ő kegyelmek. Annuáltunk requisitiójoknak, mivel eleitől fogva az jó bátorságos békességtől idegenek nem voltunk. Ha azért Ő Felsége az tractátusnak continuálására accedál, készek leszünk mi is commissariusunkat az statusok commissariusaival együtt egy bizonyos bátorságos helyre elküldeni, Ő Felsége is arra való elégedendő bátorságos salvus conductussát mind magunk követink s mind pedig a statusok követi számára Ő Felségéhez expedíált internuncius által megküldvén. Az salvus conductusnak pedig formájáról és terminussiról az internunciusnak léssen tanulsága, kivel kegyelmed szemben lévén, és megértvén kívánságokat, császár Ő Felsége előtt promoveálja azokat kegyelmed, és mentől hamarabb Ő Felségétől szerezzon kegyelmes resolútiót.

Ez levelünk vivő szolgánkat pedig kegyelmed nem várakoztatván az Ő Felsége kegyelmes

resolútiójára, bocsássa vissza hozzánk. Ha miről bővebben akar kegyelmed bennünket tudósítani, az Ő Felségéhez menő internuncius által irathat bővebben kegyelmed. Ezek után tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Datum in Libera Civitate nostra Cassoviensi, die 14a augusti A. D. 1644. Ill. D. Vrae Amicus et Vicinus benevolus ad serviendum paratus Georgius Rakoczy. sk.

Eredetie a. m. acad. könyvtárában.

XXIII.

Esterházy Miklós levele a Kassán összegyűlt vármegyei követekhez, Semptéről, aug. 31. 1644. L. az életrajz XXXV. fejt.

Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Nobiles ac Circumspecti Domini, Fratres, Affines et Amici nobis observandissimi. Literas Spectabilium, Magnificarum etc. D. Vestrarum, Cassoviam pro 1. Augusti congregatarum, Egregius Martinus Fejérpataki, nobis die 22. ejusdem Augusti, exhibuit, quibus quid nobis scribant, intelleximus, neque diutius, visis serpentibus et plane ardentibus, moxque consummentibus flammis istius Patriae nostrae dulcissimae, retardassemus, nisi is ipse ad nos ablegatus ad Suam quoque Caesaream Regiamque Majestatem missus fuisset, unde nobis quoque exspecta fuit.

Afflictissima istius nationis Hungaricae et regni totius ruinam ac desolationem perniciosam, non modo oculis cerno, sed damno quoque meo inaeestimabili palpo et sentio, adeo, ut post tot contemptus meos, de vindicta potius cogitare, ac eandem vindictam a Sua quoque Caesarea et Regia Majestate sollicitare et urgere deberemus, quam inter tot immerentes et omni justa causa destitutas offensiones meas, quasi absque omni ipsorum sensu et apprehensione destitutus, pro eorum salute instare, officiumque mediatoris assumere, qui una cum bonis fortunisque meis, honoris etiam et vitae interemptionem quaesiverunt, et quaerunt de facto.

Attamen christiana charitate ac strictissima etiam obligatione in hanc patriam nationemque nostram Hungaram inductus (quam nonnulli absque omni misericordia in tantam ruinam desolationemque intruserunt, in eamque tam externis nationibus, quam sibi similibus formae et nationis hominibus praedam exposuerunt, ut nonnisi ultimum exitum et perditio supersit) compati debui, pluriusque bonum et permansionem communem facere, eadem justa charitas et obligatio mihi persuasit, quam ulla omnino easque multiplices privatas offensiones nostras; hinc supplices insti-

timus apud Sacram Caesaream, Regiamque Majestatem, Dominum et Regem nostrum Clementissimum, interposuimusque nos, ut Sua Majestas, non obstante multorum fidelium suorum regnicolarum in personis rebusque offensione, dignaretur mittendos Commissarios Dominationum Vestrarum gratiose exaudire, benignumque et paternum affectum erga eos ostendere. Ad quod Sua Majestas se paratam esse, eorundemque supplicationem per suos ad id destinatos commissarios, in omnibus justis et legitimis gratiose exaudire, paternumque suum affectum declarare clementer resolvit. Non deerimus nos quoque a parte nostra officio nostro et obligationi erga dulcissimam patriam nostram, omnem navantes operam, ut ardent hac, et consummatrici Patriae extincta, optata et desiderata pace patriae postliminio revocetur. Quo circa Dominationes Vestras peramanter rogamus, ut habita condigna ratione tantae auctoritatis Suae Majestatis, ac quod etiam afflicta haec gens, et natio nostra, sub Suarum Majestatum protectione hactenus conservata sit, sed neque posthac ullum aliud imperium nos conservare poterit, ipsimet vero ad nostri, regni-que istius protectionem inermes plane simus, studeant se, suaeque vota et postulata ita accommodare, ne posthac vel in minimo offensionis auctoritatis Suae Majestatis dignissima materia et occasio praebeatur, patriaeque istius afflictissimae ultimum exitum et ruina (a quo Deus optimus nos omnes liberat) intempestive acceleretur.

Intelleximus Dominum Lónyai literas nostras ad eum scriptas, suasque ad nostras responsorias, cum Vestris Dominationibus communicasse; rescripsimus iterum Suae Dominationi, non per modum disputationis, sed per modum informationis melioris, aequum itaque est eas quoque Vestris Dominationibus intelligere. Tametsi enim arma haec flammantia, quae in viscera regni istius afflictissimi, nationisque hungarici utrinque grassantur, inter se se concertent, utrorumque tamen sive victoria, sive duratio adhuc, ultimam perditionem patriae istius, ac etiam tractatus iterum instituendi et continuandi vel aggravationem vel plane interruptionem respicit. Bene ergo videant, quid facturi sunt, et num propter unum, omnes se in tantam ruinam et perditionem, praecipitare expediat. Semptaviae, 31. Augusti. Anno 1644.

XXIV.

I. Rákóczi György válasza a nádor (XIX.) levelére, Tokajból, sept. 8. 1644. L. az életrajz XXXV. fejt.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine nobis observande! Császár Őfelsége kegyel-

mes resolútióval Fejérpataki Márton, Fejér Gáspár is az kegyelmed levelével, tegnap tíz órakerkezőnek ide Tokajban. Az Ő Felsége resolútiójában nagy két akadályt látunk, egyik az terminusnak rövid voltát; ugymint 14. praesentis mensis Nagyszombatban. Ha mind két részről való commissariusok mostan udvarunkban találattak volna is, és ma mindjárt indultanak volna, úgy is semmiképen hat nap alatt Nagyszombatban az praefigált napra nem érkezhettek volna; mellettünk pedig ő kegyelmek nem levén, az tegnapi napon parancsoltunk, késedelem nélkül siessenek hozzánk olly készüllettel, mentől hamarébb indulhassanak; melly napra érkezhessenek csak ide is, minél több urakban és fő emberekben is hivattunk Ő Felsége resolútiójának megértésére. Ő Felsége azért tovább való terminusról gondolkodjék, ugymint ad 25. avagy 30. praesentis érkezhessenek, és (későbbben) érkezések miatt akadály ne lehessen, arról is cautióval kellenék lenni. Meglévén az elegendő terminus az útnak hosszú voltához képest, az commissariusokat expedialjuk az tractára Nagyszombatban. Más nagyobb akadályt is látunk az Ő Felsége resolútiójában, az hol Ő Felsége igiri ugyan az német és magyar hadainak Magyarországból kivetetését, az végekben levő szokott praesidiumokon kívül, úgy mindazáltal, hogy mi is eodem tempore hadainkat az országból kivigyük, fizetett hadainkat elbocsássuk, és valamit mi ez 14 vármegyékben eddig kezünkhez vehettünk, mind azokat, városokat, várakat kezünkől kibocsátván, Erdélyben visszamenjünk: úgy tetszik ez kívánsága Ő Felségének tőlünk az régi tractátusoknak folyása és regulája ellen vagyon; holott ennekölte is, valamikor efféle tractatusok voltak, mindenik fél az mit birt, kezénél maradtak, az tractátusnak

végeig és effectuálásáig. Nekünk is abban módunk nem lehet, hogy az mi mostan kezünkél levő, és velünk egyet értő vármegyéket, hozzájuk való kötelességünk sérelmével, az tractátusnak conclusiójáig és minden conclusióknak realis effectuálásáig kezünkől kibocsáthassuk. Ez kívánságot kegyelmed ezelőtt is írta és proponálta volt Lónyai ur által, akkor is megmondottuk, megizentük, és írtuk kegyelmednek, hogy az remissio occupatorum az tractatus előtt nem lehet. Mivel az statusok is már velünk conjungálták magokat ez causában, semmiképen tőlök elszakadni nem akarunk, ő kegyelmek is ezen állapotban azmint most velünk együtt vannak, kívánják az tractatust. Mindazáltal azt megselekeszszük: hadainkat az Tiszán innen való földről az Tiszán által költöztetjük, s o(tt elosz)tjuk, várakban, városokban tőlünk collocáltatott praesidiumokon kívül: császár Ő Felsége is eodem tempore, hadait Magyarországból mindenünnet revocálván és kiszállítván, az várbeli szokott praesidiumokon kívül. Az alatt bátor mindjárt szünjék meg az hostilitas az két had között; mi is akarván keresztyépi affectusból az keresztyén vérnek tovább való kiontását és hazánk s nemzetünk nagyobb pusztulását eltávoztatni. Ez írásunkra penig kívántatik mentől hamarébb resolválja kegyelmed egyáltaljában magát: az tractatus is hamarébb és akadályok nélkül ez szerént succedálhat. Jámor szolgánkat kegyelmed ne várakoztassa sokáig. Isten kegyelmed éltesse sokáig. Datum in Curia nostra Tokajensi, die 8a mensis Septembris, Anno 1644. Ill. Dominationis Vestrae Amicus et Vicinus benevolus ad serviendum paratus G. Rakocj mp.

Eredetié a m. acad. könyvtárában.

